

รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์
โครงการสิทธิชุมชนศึกษา

จัดทำโดย

ส่วนประสานงานกลาง
โครงการสิทธิชุมชนศึกษา สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา
สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการสิทธิชุมชนศึกษา

โดยศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก และคณะ

จัดทำโดย

ส่วนประสานงานกลาง

โครงการสิทธิชุมชนศึกษา สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา
สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

สารบัญ

	หน้า
๑.๑ บทสังเคราะห์โครงการวิจัยสิทธิชุมชนศึกษา ๒๕๕๖-๒๕๖๙	๑
ภูมิหลัง	๑
ฐานคิด	๒
กระบวนการดำเนินงาน	๔
แผนเตรียมงาน	๖
สู่กระบวนการเรียนรู้ทางสังคม	๗
สรุป/มองไปข้างหน้า	๑๑
ภาคผนวก๑.๑ : สรุปการดำเนินงานของชุดโครงการสิทธิชุมชนศึกษา (๔ โครงการ)	๑๓
๑. จุดประสงค์และแนวทางการดำเนินงานชุดโครงการสิทธิชุมชนศึกษา	๑๓
๒. สรุปการดำเนินงานภาคเหนือ ลุ่มน้ำปิง ๓ กรณี	๑๖
๓. สรุปการดำเนินงาน ลุ่มน้ำแดงตอนล่าง (เชียงใหม่)	๓๕
๔. สรุปการดำเนินงาน ภาคอีสาน	๔๒
๕. สรุปการดำเนินงาน ภาคใต้	๗๐
๑.๒ รายงานการวิเคราะห์เชิงกระบวนการในการทำงาน	๘๘
ความเป็นมาของโครงการ	๘๘
โจทย์วิจัย และแนวทางการเรียนรู้	๘๙
พื้นที่ศึกษาวิจัย	๙๐
แนวทางการทำงาน	๙๑
แผนผังโครงสร้างการทำงาน	๙๔
ส่วนที่หนึ่ง : รูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้	๙๕
ส่วนที่สอง : ผลของการเรียนรู้	๙๙
แกนนำชาวบ้าน ชุมชนเป้าหมาย	๙๙
เจ้าหน้าที่สนาม ผู้ประสานงานในพื้นที่	๑๐๔
สรุปกระบวนการดำเนินงานและการจัดการเรียนรู้	๑๐๗
เอกสารอ้างอิง	๑๐๙

๑.๓ รายงานสรุปกระบวนการและ ข้อเสนอแนะ	๑๑๐
๑. บทบาทของนักพัฒนา องค์กรพัฒนาเอกชน	๑๑๑
๒. การสร้างกระบวนการเรียนรู้	๑๑๓
๓. สรุปเงื่อนไขที่ส่งผลต่อกระบวนการสร้างองค์ความรู้และกระบวนการปฏิบัติทางสังคม	๑๑๘
๔. สรุปบทเรียนของนักพัฒนา	๑๒๖
๕. ข้อเสนอต่อเครือข่ายและองค์กรชาวบ้าน	๑๒๗
๖. ข้อเสนอต่อเครือข่ายองค์กรชาวบ้านระดับท้องถิ่น/ภาค/ประเทศ	๑๒๘
๗. ข้อเสนอต่อบทบาทนักวิชาการการและนักกฎหมาย	๑๒๘
๘. ข้อเสนอต่อการวิจัยเพื่อขยายแนวคิดและสนับสนุนรูปธรรมสิทธิชุมชน	๑๒๙
ภาคผนวก ๑.๓	๑๓๐
ภาคผนวก ๑ โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคเหนือ กรณีลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน (แม่แม่- แม่ะ)ลุ่มน้ำแม่แดงตอนบน และลุ่มน้ำแม่จืด รายงานความก้าวหน้าการดำเนินงาน (ระยะที่ ๕)	๑๓๑
ภาคผนวก ๒ โครงการสิทธิชุมชนศึกษาภาคอีสาน รายงานความก้าวหน้า (งวดที่ ๔)	๑๔๑
ภาคผนวก ๓ โครงการสิทธิชุมชนศึกษาภาคใต้ การเสริมสร้างและประเมินความสามารถในการเรียนรู้ของชุมชน (งวดที่ ๔)	๑๕๘
๑.๔ รายงานประมวล และวิเคราะห์ปัญหาในระดับภูมิภาค และข้อเสนอแนะในการกำหนดนโยบายสาธารณะ	๑๗๗
บทนำ	๑๗๗
ตาราง ๑ : แสดงพื้นที่กรณีวิจัยและเครือข่าย ๑๑ กรณี	๑๗๙
ข้อจำกัดของรายงาน	๑๘๑
๑.ประมวลและวิเคราะห์ปัญหาในระดับภูมิภาค	๑๘๒
ตาราง ๒ สถานการณ์ปัญหาของ ๑๑ กรณีวิจัย	๑๘๔
สรุปการปฏิบัติการ ๓ ระดับ	๑๙๐
ตาราง ๓ ประเด็นการทำงานของ ๑๑ กรณีวิจัย	๑๙๑
๒. ข้อเสนอแนะในการกำหนดนโยบายสาธารณะ	๑๙๕
๒.๑ การจัดความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐ นายทุน และชุมชน	๑๙๕
๒.๒ การจัดสรรทรัพยากรดิน และน้ำอย่างเป็นธรรม	๒๐๖
๒.๓ ความสำคัญของทรัพยากร ภูมินิเวศ วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ	๒๐๙

๒.๔ การรับมือกับความเสี่ยงภัยที่เกิดจากการพัฒนา	๒๑๕
๒.๕ บทบาทและอำนาจการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนของ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น	๒๑๘
๒.๖ การจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำเพื่อเศรษฐกิจสังคมท้องถิ่นอย่างยั่งยืน	๒๒๐
๒.๗ การต้านทานโลกาภิวัตน์ของชุมชน	๒๒๓
ภาคผนวก ๑.๔	๒๒๘
ตาราง ๑ : ผลการปฏิบัติการสิทธิชุมชนในช่วงโครงการสิทธิชุมชนศึกษา	๒๒๘
ตาราง ๒ : ผลกระทบจากนโยบายและการพัฒนาของรัฐที่มีต่อการจัดการ ทรัพยากรของชุมชน	๒๓๒
ตาราง ๓ : นโยบายและการพัฒนาของรัฐที่คาดว่าจะส่งผลกระทบต่อ การจัดการทรัพยากรของชุมชน	๒๔๑
บันทึกการประชุมประเมินงานวิจัย ชุดโครงการ “สิทธิชุมชนศึกษา”	๒๔๓
ภาพแผนที่ดำเนินการ ชุดโครงการวิจัยสิทธิชุมชนศึกษา	๓๐๐

๑.๑ บทสังเคราะห์

โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ๒๕๔๖ - ๒๕๔๙

ภูมิหลัง

โครงการสิทธิชุมชนศึกษา นี้ มุ่งให้ทำหน้าที่งานวิจัยเชิงการพัฒนาเพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ จากชุดงานวิจัยเชิงวิชาการ รวมทั้งประสบการณ์สังเกตศึกษาถึงชีวิตความเป็นไปของชุมชนท้องถิ่น ก่อนหน้านั้น ทั้งหมดประกอบกันเป็นความพยายามเพื่อเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ทางสังคม (Social learning) นั่นก็คือ เป็นกระบวนการเรียนรู้ของตนเอง โดยตนเอง และเพื่อตนเอง สำหรับชุมชนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยเป็นที่คาดหวังว่า จะบังเกิดผลเป็นช่องทางและแนวทางสานต่อ กระบวนการเรียนรู้ทางสังคมที่ว่านี้ ให้ซึมซาบเข้าอยู่ในวิถีชีวิตของชุมชนนั้น ๆ เอง ควบคู่กันไปกับ **ภูมิปัญญาและศักยภาพการพึ่งตนเองและพัฒนาตนเอง** ซึ่งฝังรากสืบทอดกันมาช้านาน หากแต่ว่าขาดการเรียนรู้จัดตั้งอย่างเป็นระบบเพียงพอในอันที่จะสามารถเผชิญและจัดการกับ สภาวะการณ์เปลี่ยนแปลงของโลกเศรษฐกิจการเมืองจากภายนอก ซึ่งส่งผลกระทบต่อชนบทอันทำลาย ต่อวิถีชีวิต และคุณภาพชีวิตของชุมชนท้องถิ่น และซึ่งนับวันจะขยายวงกว้างและทวีความรุนแรงขึ้น โดยลำดับ

เรื่องของสิทธิชุมชนนับว่า เป็นมิติใหม่ในองค์ความรู้ว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ถ้าเปรียบเทียบกับ งานวิจัยสิทธิมนุษยชน ๒ ช่วง คือ ช่วงต้นทศวรรษ ๒๕๒๐ กับช่วงทศวรรษ ๒๕๔๐ ซึ่งห่างกัน ราว ๒๐ ปี ก็จะได้เห็นถึงความแตกต่างกันในประเด็นสาระสำคัญ กล่าวคือ ช่วงแรก จะมุ่งไปทางด้าน ของสิทธิพลเมืองและสิทธิการเมืองเป็นสำคัญ ส่วนช่วงหลังมุ่งไปทางด้านสิทธิเศรษฐกิจ สังคม และ วัฒนธรรมเป็นหลักใหญ่ แต่ละช่วงต่างสะท้อนบริบทสถานการณ์เศรษฐกิจการเมืองในมิติแตกต่างกัน แม้ว่าจะเป็นพัฒนาการสืบเนื่องซึ่งกันและกัน ซึ่งเห็นสมควรตั้งเป็นข้อสังเกตไว้ในที่นี้ กล่าวคือ สำหรับช่วงแรก โจทย์วิจัยอยู่ที่การทำความเข้าใจถึงสภาวะปัญหาสิทธิมนุษยชนหลังเหตุการณ์ เปลี่ยนแปลงทางการเมือง ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ - ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ ส่วนสำหรับช่วงต่อมา โจทย์ วิจัยหลักอยู่ที่ผลกระทบทางเศรษฐกิจการเมืองจากกระแสโลกาภิวัตน์และลัทธิอุตสาหกรรม เศรษฐกิจตลาดเสรี ควบคู่กับการขึ้นสู่อำนาจการเมืองของกลุ่มชนชั้นกลางนายทุนไทย แล้วการ เปลี่ยนแปลงทั้งสองช่วงต่างก็มีสมมุติฐานที่มาจากแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจภายใต้ “ระบอบปฏิวัติ” ของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นั่นเอง ซึ่ง “พัฒนา” มาถึงจุดที่เป็นสงครามช่วงชิง ทรัพยากรท้องถิ่น อันเป็นการคุกคามทำลายต่อวิถีชีวิตและคุณภาพชีวิตของชุมชนรากหญ้าดังที่ ปรากฏให้เห็นกันดาษดื่นอยู่ในทุกวันนี้

ที่ว่า เป็นมิติใหม่ในองค์ความรู้เกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนก็ด้วยเหตุผลว่า สิทธิด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม รวมทั้งสิทธิชุมชนที่กำลังเป็นปัญหาครึกโครมอยู่ทั่วโลกอยู่ในเวลานี้ ไม่เป็นที่ ยอมรับรู้ว่าเป็นสิทธิมนุษยชนในสายตาของวัฒนธรรมตะวันตก ซึ่งยกย่องกันว่าเป็นต้นตอที่มาของ ความคิด ความรู้เรื่องสิทธิมนุษยชน ! กระแสโลกาภิวัตน์ รวมถึง “ประชาธิปไตย” จึงกลายเป็น ช่องทางของการบั่นทอนทำลายสิทธิมนุษยชนไปทั่วโลก ดังเป็นที่ทราบกัน

บนพื้นฐานของชีวิตความเป็นจริงเกี่ยวกับสภาพการณ์สิทธิมนุษยชน ทั้งในสังคมไทย และ สังคมนอกตะวันตกโดยรวมดังกล่าวนี โจทย์วิจัยภายใต้หัวข้อ “สิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์ สาทก” ซึ่งริเริ่มมาจากสำนักงานสนับสนุนการวิจัย (สกว.) เป็นเบื้องต้น จึงมีการเปิดประเด็นเน้นไป ในเรื่องราวเกี่ยวกับชุมชนท้องถิ่นชนบท ทั้งในส่วนของชุมชนเกษตรโดยทั่วไปและชุมชนชาติพันธุ์ ต่าง ๆ หลากหลาย ตลอดไปถึงสมมุติฐานที่นำไปของปัญหาการละเมิดสิทธิมนุษยชน ทั้งจาก ภายในและภายนอกประเทศภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ ชุดโครงการวิจัยเชิงวิชาการและเชิง ประจักษ์นี้เอง ประกอบเป็นข้อมูลและองค์ความรู้สำหรับการดำเนินงานวิจัยเชิงการพัฒนาภายใต้ โครงการสิทธิชุมชนศึกษา

ฐานคิด

ผลการศึกษาวิจัย ชี้ให้เห็นว่า สิทธิชุมชนท้องถิ่นกำลังเป็นประเด็นปัญหาหลักของวิกฤต สิทธิมนุษยชนแห่งยุคร่วมสมัย ในประการสำคัญ เป็นปัญหาวิกฤตที่ส่งผลกระทบทางเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมอย่างกว้างใหญ่ไพศาล ต่างจากกรณีของสิทธิปัจเจกเสรีนิยม ซึ่งถือเป็น คุณค่าสูงสุดในวัฒนธรรมตะวันตก ในแง่หนึ่งที่สำคัญ สิทธิชุมชนท้องถิ่นยังอาจมีบทบาทเป็นพลัง ถ่วงดุลกระแสโลกาภิวัตน์เศรษฐกิจตลาดเสรีต่อไปในระยะยาว ให้ได้พัฒนาเข้าสู่แนวทางที่ สร้างสรรค์และเป็นธรรมขึ้น ความพยายามทำความเข้าใจกับความหมายและขอบข่ายของสิทธิ ชุมชนในบริบทของโลกาภิวัตน์ ช่วยให้ได้หลักคิด และแนวทางประกอบการดำเนินงานโครงการ สิทธิชุมชนศึกษา ซึ่งเห็นควรนำมาอ้างอิงถึงในที่นี้

ประการแรก มิติความเป็น “ฐาน” ทรัพยากรป่าเขตร้อน ซึ่งเป็นเครื่องบ่งบอกถึงคุณค่า ความสำคัญของชุมชนท้องถิ่นต่อการปกป้องรักษาบูรณภาพและความยั่งยืนของแหล่งทรัพยากร ความหลากหลายทางชีวภาพของโลก แต่ในขณะเดียวกัน ก็สะท้อนถึงข้อจำกัดในโลกทัศน์และขีด ความสามารถของแต่ละชุมชนโดยลำพังต่างคนต่างอยู่ ไม่อาจควบคุมดูแลพื้นที่ตั้งของแหล่ง ทรัพยากรได้อย่างทั่วถึง ไม่ว่าจะเป็นผืนป่า เขา ลำน้ำ หรือชายฝั่งทะเล ซึ่งโดยธรรมชาติมีความ เชื่อมโยงสัมพันธ์เป็นฐานทรัพยากรอันหนึ่งอันเดียวกัน

ประการที่สอง เป็นประเด็นเรื่อง “ความรู้” ของมนุษย์เราเองที่จำเป็นต้องแยกแยะกันให้ชัดเจนในแง่มุมมองของ “เกณฑ์คุณค่า” หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง สิ่งที่เราเรียกกันว่า “ความรู้” นั้น ไม่ได้อยู่ในสัญญาภาคทางวัฒนธรรม และไม่ได้มีความสมบูรณ์อยู่ในตัวเองโดยลำพัง โดยทั่วไป เราต่างมีความเคยชินอยู่กับสิ่งที่เรียกว่า “ศาสตร์” สมัยใหม่ โดยไม่ต้องตั้งคำถามใด ๆ ทั้งสิ้น ไม่ว่าจะในด้านศาสตร์ทางธรรมชาติ หรือศาสตร์ทางสังคม มาในกรณีของสิทธิชุมชนท้องถิ่น เราเรียกความรู้จัดการฐานทรัพยากรธรรมชาติอย่างอนุรักษ์และยั่งยืนว่า ภูมิปัญญาพื้นบ้าน หรือความรู้แบบประเพณี ซึ่งก็คงไม่ผิดอะไร แต่ครั้งเมื่อนำมาใช้ปฏิบัติกันในบริบทของโครงสร้างสัมพันธภาพทางเศรษฐกิจการเมืองยุคโลกาภิวัตน์ เรามักจะเหมารวมเอาว่า ความรู้สองประเภทที่ว่านี้แตกต่างกันคนละโลก ดุจน้ำกับน้ำมันไม่อาจเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน ซึ่งก็มีส่วนถูกอยู่ในโลกของ “สถานะเดิม” ร่วมสมัย จะอย่างไรก็ตาม ในความเป็นจริง อย่างน้อยสำหรับ “โครงการสิทธิชุมชนศึกษา” นี้ ความแตกต่างไม่ใช่อยู่ที่เรื่องของเนื้อหาสาระ หากแต่อยู่ที่เรื่องของ “วัฒนธรรมการเรียนรู้” ดังที่มีนักวิชาการชาวตะวันตกเอง ยืนยันชัดเจนว่า องค์ความรู้ของโลกตะวันตก โดยรากฐานอยู่ในวัฒนธรรมอำนาจนิยมของการแสวงอำนาจเหนือทั้งคนและธรรมชาติ ประเด็นสำหรับ “โครงการสิทธิชุมชนศึกษา” อยู่ที่การเสริมสร้างองค์ความรู้เพื่ออิสรภาพและความสอดคล้องกับวิถีของธรรมชาติ ทั้งนี้ โดยถือเอา “ภูมิปัญญาพื้นบ้าน” หรือ “ความรู้แบบประเพณี” เป็นฐานทางวัฒนธรรมสำหรับพัฒนาการเรียนรู้ และองค์ความรู้ของโลกยุค “หลังสมัยใหม่”

ประการที่สาม ว่าด้วย “กระบวนการเรียนรู้ทางสังคม” จริงอยู่ “ความรู้” โดยเฉพาะศาสตร์สมัยใหม่ เป็นผลของการคิดค้นจากความสำเร็จและนักชำนาญการ แต่เมื่อองค์ความรู้ที่ว่านั้นเป็นผลผลิตของวัฒนธรรมแสวงอำนาจนิยม ความรู้ก็จะทำบทบาทหน้าที่เป็นเพียงเครื่องมือหรือกลไกของการแสวงอำนาจเหนือทั้งเพื่อนมนุษย์และธรรมชาติ ดังเช่นที่เราได้เห็นเป็นที่ประจักษ์จากปรากฏการณ์ปฏิวัติทางวิทยาศาสตร์และปฏิวัติอุตสาหกรรมในประวัติศาสตร์ตะวันตก และนี่ก็คือที่มาที่ไปของลัทธิอุดมการณ์จักรวรรดินิยมและเศรษฐกิจตลาดเสรีที่โลกตะวันตกประพฤติปฏิบัติต่อโลกนอกตะวันตก รวมถึงสังคมไทยอยู่ในทุกวันนี้ โครงการสิทธิชุมชนศึกษามีจุดมุ่งหมายไม่ใช่เพื่อต่อต้านหรือปฏิเสธความรู้จากโลกตะวันตก หากแต่เพื่อฟื้นฟูบูรณะวัฒนธรรมความรู้ประเพณีให้เข้าสู่กระแสการเรียนรู้ของสังคมยุคใหม่ แทนที่จะปล่อยให้หายไปตามกระแสของวัฒนธรรมแสวงอำนาจจากภายนอก ซึ่งกำลังระบอบอยู่ในแวดวงชนชั้นนำไทยในปัจจุบัน

ประการที่สี่ ว่าด้วยความหมายความเข้าใจเรื่อง “ความมั่นคง” ซึ่งเคยมุ่งเน้นหนักกันในเรื่องของบูรณภาพแห่งดินแดนและการรวมศูนย์อำนาจส่วนกลางนั้น คงพอเป็นที่เข้าใจกันได้ในยุคสมัยของการก่อตั้งรัฐประชาชาติไทยและภัยคุกคามจากภายนอกโดยรอบเมื่อร้อยกว่าปีที่แล้ว ในสถานการณ์เช่นนั้น บูรณภาพและ “ความมั่นคงแห่งรัฐ” อาจถือว่ามีสำคัญสูงสุด สิทธิเสียงของมวลประชาชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งในท้องถิ่นก็จะถูกจำกัดให้ตกอยู่ภายใต้อำนาจสิทธิขาดของ

ส่วนกลางถึงขั้นกลายเป็นวัฒนธรรมทางการเมือง “ของชาติ” อย่างที่เห็นๆ กัน แต่ครั้งมาถึงยุคสมัยปัจจุบัน วัฒนธรรมอำนาจนิยมในภาพลักษณ์ของ “เศรษฐกิจเสรีนิยม” หรือแม้กระทั่ง “ประชาธิปไตย” มีเป้าหมายชัดเจนเพื่อการครอบครองทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพและทรัพยากรทางปัญญาชุมชนท้องถิ่น ประเด็นเรื่องความมั่นคง ก็เปลี่ยนรูปโฉมออกไปจาก “ความมั่นคงแห่งรัฐ” มาเป็นปัญหาความมั่นคงของชีวิตและคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนท้องถิ่น ซึ่งเรียกกันโดยรวมในที่นี้ว่า “ความมั่นคงของมนุษย์” สิทธิชุมชนนับเป็นสิทธิมนุษยชนมิติใหม่ที่จะพึงทำหน้าที่เป็นหลักประกันความมั่นคงมนุษย์ที่ว่านี้

และประการที่ห้า ว่าด้วยเศรษฐกิจชุมชน อันเป็นจุดมุ่งหมายปลายทางระยะยาวจากกระบวนการเรียนรู้ดังกล่าวข้างต้น กล่าวคือ เป็นการเสริมสร้างกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจการเมืองระดับชุมชนและเครือข่ายชุมชนระดับรากหญ้า เพื่อถ่วงดุลอำนาจ “เศรษฐกิจตลาดเสรี” และศูนย์อำนาจรัฐ ซึ่งในที่สุดเป็นการแผ้วทางไปสู่พัฒนาการเปลี่ยนแปลงโดยสันติวิธีบนพื้นฐานของหลักการสิทธิมนุษยชน แทนที่วัฒนธรรมอำนาจนิยม ซึ่งครอบงำโครงสร้างสัมพันธภาพทางเศรษฐกิจการเมืองอยู่ในปัจจุบัน และในขณะเดียวกัน เพื่อเป็นการปกป้องรักษาฐานทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพอันเป็นต้นทุนทางธรรมชาติของโลก

กระบวนการดำเนินงาน

สถานการณ์

จริงๆ แล้ว โครงการสิทธิชุมชนศึกษาไม่ได้เริ่มจากศูนย์ หากแต่ได้มีการเรียนรู้และเป็นที่รับรู้กันในแวดวงนักพัฒนาภาคเอกชน และนักวิชาการส่วนภูมิภาคในช่วงสองสามทศวรรษที่แล้ว มา เข้าใจว่าเริ่มกันตั้งแต่ขบวนการเกษตรธรรมชาติ เพื่อเป็นทางเลือกจากเกษตรเคมีสมัยใหม่ ซึ่งเป็นเครื่องบั่นทอนทำลายทั้งดิน น้ำ อากาศ และธรรมชาติแวดล้อม รวมทั้งมวลเกษตรกรก็ต้องตกอยู่ ภายใต้อู่อำนาจการชี้นำของภาคธุรกิจทั้งไทยและเทศ ในช่วงเวลาใกล้ๆ กัน ก็เริ่มมีการกล่าวขวัญกันถึงเรื่องของ “ป่าชุมชน” กว้างขวางขึ้น จนถึงขั้นประสานร่วมมือดำเนินงานวิจัยกัน และในที่สุดได้รับการรับรองสถานะเป็นสิทธิ ทั้งในรัฐธรรมนูญฉบับปี ๒๕๔๐ และฉบับ ๒๕๕๐ หากแต่ยังคงจำกัดให้เป็นเพียงสิทธิส่วน “บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชน” แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลทางความคิดของโลกตะวันตกที่จำกัดความหมายของสิทธิมนุษยชนไว้เฉพาะในเรื่องของปัจเจกบุคคลดังกล่าวข้างต้น แต่ก็ยังจำกัดสิทธิในทรัพยากรท้องถิ่นให้เป็นเพียง “มีส่วนร่วม” เท่านั้น ในการจัดการการบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมรวมทั้งความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุล และยั่งยืน

ในประเด็นเรื่องสิทธิของ “บุคคลซึ่งรวมตัวกันเป็นชุมชน” ภายใต้รัฐธรรมนูญไทยดังกล่าวนี้ เพื่อประกอบความเข้าใจถึงหลักการและเป้าหมายการวางแผนดำเนินงานวิจัย “โครงการสิทธิชุมชน

ศึกษา” เห็นสมควรนำเอาข้อบัญญัติส่วนหนึ่งของ “ปฏิญญา ว่าด้วยสิทธิชุมชนพื้นเมือง (Declaration on the Rights of Indigenous Peoples)” แห่งสหประชาชาติมาอ้างอิงเทียบเคียงไว้ ณ ที่นี้ ดังนี้

มาตรา ๒๖

๑. บรรดาชนพื้นเมืองมีสิทธิในผืนแผ่นดิน ดินแดนและทรัพยากร ซึ่งตน โดยประเพณีเป็นเจ้าของ ครอบครองหรือจะใช้ประโยชน์ หรือได้มา โดยวิธีอื่น
๒. บรรดาชนพื้นเมืองมีสิทธิเป็นเจ้าของ ใช้ประโยชน์ พัฒนา และ ควบคุมผืนแผ่นดิน ดินแดน และทรัพยากรซึ่งตนเป็นเจ้าของ โดย เหตุผลเกี่ยวกับความเป็นเจ้าของโดยประเพณี หรือครอบครอง หรือ ใช้ประโยชน์โดยประเพณี รวมทั้งที่ได้มาโดยวิธีอื่น
๓. รัฐจะต้องให้การรับรองและคุ้มครองผืนแผ่นดิน ดินแดน และทรัพยากร เหล่านี้ การรับรองเช่นนั้น จะต้องปฏิบัติด้วยความเคารพต่อ ธรรมเนียมประเพณี และระบบการถือครองผืนดินของบรรดาชน พื้นเมืองที่เกี่ยวข้อง

“ปฏิญญา” ฉบับนี้ เพิ่งจะได้รับสัตยาบันจากสมาชิกส่วนใหญ่แห่งสหประชาชาติเมื่อเร็วๆ มานี้เอง หลังจากที่กลุ่มสิทธิมนุษยชนละตินอเมริกาได้เพียรพยายามผลักดันมาเป็นเวลากว่าสิบปี “โครงการ สิทธิชุมชนศึกษา” อาจถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งในกระแสสิทธิมนุษยชนร่วมสมัยที่กำลังแผ่ขยายตัว กว้างขวางออกไปโดยลำดับ ในยุคที่กระแสโลกาภิวัตน์ “เศรษฐกิจตลาดเสรี” กำลังปฏิบัติการไล่ล่า แหล่งทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพ รวมทั้งภูมิปัญญาหรือทรัพย์สินทางปัญญาท้องถิ่น ทั่วโลก

สถานการณ์ที่เป็นอยู่แสดงให้เห็นว่า เรื่องของสิทธิชุมชนฐานทรัพยากรท้องถิ่น กำลังเป็น กระแสสากล แต่ก็แน่นอน พัฒนาการความเป็นไปของสิทธิมนุษยชนนั้น แม้อาจจะเรียนรู้ซึ่งกันและ กันได้ ทว่า ในที่สุดแล้ว ย่อมขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัยเงื่อนไขของแต่ละบริบททางการเมืองและ วัฒนธรรม โครงการสิทธิชุมชนศึกษา เป็นความพยายามส่วนหนึ่งเพื่อสร้างเสริมพัฒนาวัฒนธรรม สิทธิมนุษยชนและขีดความสามารถในส่วนของชุมชนฐานทรัพยากรท้องถิ่นให้ทัดเทียมกับภาคส่วน อื่นๆ ของสังคมการเมืองไทยในยุคของกระแสการเปลี่ยนแปลงที่นับวันเร่งแต่จะก่อช่องว่างความ ลึกลั่นขัดแย้งรุนแรงและความสูญเสียยิ่งๆ ขึ้นไปเป็นทวีคูณ

แผนเตรียมงาน

โดยเจตนารมณ์และเป้าหมายเพื่อพัฒนาการสิทธิชุมชนในสถานการณ์สากลดังที่กล่าวมา โครงการสิทธิชุมชนศึกษา เริ่มต้นด้วยการตั้งโจทย์วิจัยเชิงปฏิบัติการพัฒนา โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อเสริมสร้างหลักคิดและแนวทางพัฒนาขีดความสามารถวิเคราะห์ปัญหา ซึ่งแต่เดิมจำกัดอยู่ในขอบข่ายของเรื่องราวชีวิตความเป็นอยู่ภายในชุมชน รวมถึงวัฒนธรรมประเพณีการดำรงชีวิตอยู่ร่วมและประเพณีปฏิบัติต่อธรรมชาติแวดล้อม แต่ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์เศรษฐกิจเสรีกับระบบรวมศูนย์อำนาจในสังคมการเมืองไทย ซึ่งกำลังคุกคามทำลายบูรณภาพความมั่นคงในชีวิตทั้งคนและธรรมชาติ ประเด็นอยู่ที่ว่า จะพัฒนากระบวนการเรียนรู้กันอย่างไร ที่เอื้ออำนวยต่อการเปิดโลกทัศน์ให้ชุมชนท้องถิ่นทั้งหลายได้ตระหนักเห็นถึงอัตลักษณ์ความเป็นตัวตนของตนเองในฐานะเป็นสิทธิอำนาจภาคส่วนหนึ่งในโครงสร้างสัมพันธ์ภาพเชิงอำนาจของสังคมการเมืองโดยรวม

ทั้งนี้ โดยเป็นที่เชื่อว่า ในระยะยาว การเรียนรู้และโลกทัศน์ที่กว้างขึ้นนี้ จะเป็นเครื่องหล่อหลอมจินตนาการและความเคลื่อนไหวทางสังคมการเมืองอย่างเป็นระบบ นำไปสู่พัฒนาการปฏิรูปเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างดุลอำนาจ อันเป็นเงื่อนไขจำเป็นสำหรับพัฒนาการทางเศรษฐกิจสังคมที่เสรีเป็นธรรมโดยแท้จริง หรือกล่าวได้อีกนัยหนึ่งก็คือ เป็นวิถีทางเลือกออกไปจากวิถีทางของอำนาจนิยมและการขัดแย้งรุนแรงและบั่นทอนทำลายที่กำลังเป็นไปในทุกวันนี้

บนพื้นฐานของโจทย์วิจัยและแนวคิดดังกล่าว และทั้งเพื่อให้กระบวนการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการได้ตอบสนองความต้องการในชีวิตจริงกับสถานการณ์ที่เป็นจริง คณะผู้ประสานงานได้จัดเตรียมการดำเนินงานเบื้องต้น ๓ ประการหลักๆ คือ

(๑) การกำหนดตัวผู้ประสานงานนักพัฒนาและกลุ่มอาสาสมัครนักวิจัยชาวบ้านร่วมกันระดมความคิด และประสบการณ์ในการกำหนดพื้นที่วิจัยและกรณีศึกษา

(๒) การจัดทำแผนที่แสดงภาพที่ตั้งฐานทรัพยากรท้องถิ่นในพื้นที่เป้าหมายต่างๆ ของแต่ละภูมิภาค และ

(๓) การวางแผนชุดข้อมูลความรู้และการเรียนรู้ถึงสมุฏฐานที่มาของปัญหาต่างๆ ที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนฐานทรัพยากรทั้งหลาย

ในการวางแผนเตรียมงานวิจัยเชิงการพัฒนา ซึ่งเรียกขานกันติดปากว่า “วิจัยชาวบ้าน” ที่ว่านี่ เป็นที่ตระหนักดีอยู่ว่า มิใช่เป็นเรื่องใหม่เสียทีเดียวสำหรับชาวบ้านชุมชนท้องถิ่นเอง อย่างน้อยในช่วง ๒๐ ปีหลัง ก็ได้ปรากฏการณ์ตื่นตัวเรียกร้องและเรียนรู้แพร่ขยายตัวอย่างรวดเร็ว จนถึงจุดที่มีการพยายามทำงาน “วิจัยของชาวบ้าน โดยชาวบ้าน และเพื่อชาวบ้าน” อย่างเช่นในกรณีขบวนการประท้วงต่อต้านเขื่อนปากมูน ผลิตรกระแสไฟฟ้า ที่จังหวัดอุบลราชธานี อันเป็นที่รู้เห็นกันโดยทั่วไป โครงการสิทธิชุมชนศึกษาถือได้ว่าเป็นความพยายามสานต่อ “วิจัยชาวบ้าน” อย่าง

เป็นระบบขึ้น กล่าวคือ โดยหลักการ แขนงในกระบวนการศึกษาวิจัยและเรียนรู้มุ่งยึดถือเอากลุ่มอาสาสมัครชาวบ้านเป็นหลัก สำหรับกลุ่มผู้ประสานงานในพื้นที่ก็มีใช้อื่นไกล หากล้วนเป็นนักอาสาพัฒนา ซึ่งมาจากคนในพื้นที่และดำเนินวิถีชีวิตร่วมคิดร่วมทำเกี่ยวกับปัญหาของชุมชนชาวบ้านอยู่เป็นพื้นฐาน จนอาจถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน จากนั้น ก็เป็นเรื่องของผู้ประสานงานในพื้นที่กับผู้ประสานงานกลางที่จะได้ร่วมกันดำเนินงานศึกษาวิจัยชาวบ้านให้ได้เป็นไปตามเจตนารมณ์และแผนที่กำหนด รวมทั้ง ร่วมกันระดมความคิดประเมินการทำงานและสถานการณ์

เป้าหมายอันดับแรกของความพยายามระดมกำลังความคิดและประสบการณ์ ก็คือ การร่วมกันคัดเลือก และกำหนดพื้นที่กรณีศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการพัฒนา ภารกิจเตรียมการเบื้องต้นนี้ต่างจากโครงการวิจัยโดยทั่วไป ซึ่งผู้วิจัยเป็นผู้กำหนดเอาตามเหตุผลความสนใจทางวิชาการของผู้วิจัยเองเป็นหลักใหญ่ ซึ่งก็มีใช้เป็นเรื่องผิดแปลกอะไร เพียงแต่ว่า ในฐานะที่ทำหน้าที่เป็นงานวิจัย “ของชาวบ้าน โดยชาวบ้าน และเพื่อชาวบ้าน” โครงการสิทธิชุมชนศึกษา จึงมุ่งให้คุณค่าความสำคัญอยู่ที่กลุ่มสามัญชนชาวบ้านเป็นสำคัญ แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น จะเป็นผลตามที่ตั้งใจไว้หรือไม่ มากน้อยเพียงใดในทางปฏิบัติจริง ก็เป็นเรื่องที่จะต้องคิดอ่านแก้ไขปรับปรุงกันต่อไป ในกรณีของโครงการสิทธิชุมชนศึกษาได้ให้ความจริงจังโดยตรงกับเรื่องนี้ และด้วยเหตุนี้ จึงใช้เวลาแรมปีเพื่อการนี้โดยเฉพาะ เพราะในที่สุดแล้ว เป้าหมายระยะยาวของ “วิจัยชาวบ้าน” ก็คือ สิทธิและขีดความสามารถในการพึ่งตนเองและพัฒนาตนเอง อันเป็นพื้นฐานจำเป็นต่อพัฒนาการเศรษฐกิจการเมืองทางเลือกดังกล่าวข้างต้น

ยกเว้นภาคตะวันออก ซึ่งมีอุปสรรคไม่อาจร่วมโครงการฯ ได้ในขั้นนี้ ความพยายามประสานร่วมกัน ระดมความคิดและประสบการณ์ก็ได้บรรลุผลกำหนดพื้นที่ศึกษาวิจัย ๓ ภูมิภาคเหนือ อีสาน และใต้ พร้อมด้วย ๑๑ กรณีศึกษาครอบคลุมลุ่มน้ำ และป่าชุมชนในหลายๆ อำเภอและจังหวัด ถือได้ว่าเพียงพอสำหรับการดำเนินโครงการนำร่องในเรื่องของสิทธิชุมชนศึกษา กล่าวคือเพียงพอที่จะให้ภาพความเข้าใจถึงปมปัญหาต่างๆ อย่างรอบด้านพอสมควร ตลอดจนแนวทางพัฒนานโยบายสาธารณะที่สะท้อนออกมาจากชุมชนและมวลประชาชนระดับรากหญ้าอย่างแท้จริง

สู่กระบวนการเรียนรู้ทางสังคม

ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ในตอนต้นแล้วว่า สิทธิชุมชนภายใต้รัฐธรรมนูญไทยทั้งฉบับปี ๒๕๔๐ และ ๒๕๕๐ ยังคงกำหนดให้เป็นเพียงเรื่องของปัจเจกบุคคล ซึ่งรวมกันเป็นชุมชน ยังไม่ไปไกลถึงขั้นเป็น “สิทธิร่วม” (Collective rights) หรือ “สิทธิกลุ่ม” (Group rights) เหนือฐานทรัพยากรท้องถิ่น อย่างเช่นที่รับรองไว้ในปฏิญญาว่าด้วยสิทธิชนพื้นเมือง “ของสมัชชาใหญ่ สหประชาชาติ” ที่เป็นเช่นนี้ในแง่หนึ่ง อาจกล่าวได้ว่า เป็นเครื่องสะท้อนถึงพัฒนาการทางความคิดอันจำกัดในบริบทของสังคมการเมืองไทย แต่ที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้น จากประสบการณ์ที่ผ่านมาในชีวิตจริงเป็นเครื่องยืนยัน

ให้เห็นว่า บทบัญญัติว่าด้วยสิทธิเสรีภาพทั้งหลายตามรัฐธรรมนูญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนของสิทธิชุมชน ล้วนแล้วแต่ปราศจากผลบังคับใช้แทบทั้งสิ้น ด้วยเหตุที่สถาบันรัฐและชนชั้นนำ ยังคงยึดติดอยู่กับวัฒนธรรมอำนาจนิยมเดิม ๆ ในขณะเดียวกัน มวลชน และชุมชนรากหญ้าอ่อนแอเกินกว่าที่จะเป็นพลังสังคม ให้สิทธิและเสรีภาพของตนได้รับการเคารพส่งเสริมและคุ้มครองอย่างจริงจัง ปัญหาความไร้สัมฤทธิ์ผลของสิทธิตามรัฐธรรมนูญเช่นนี้ ทำให้ต้องตั้งคำถามไปถึงสถานะความศักดิ์สิทธิ์ของหลักนิติธรรม และระบบกฎหมายของประเทศโดยรวมอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ และนั่นหมายถึงผลกระทบต่อสถานะความชอบธรรมของอำนาจรัฐในบั้นปลาย ด้วยเหตุที่ไม่อาจจัดการกับปัญหาพัฒนาการเปลี่ยนแปลงของสังคมได้อย่างเป็นธรรมและโดยสันติ

ความจริงแล้ว ในช่วงหลายปีมานี้ ก็ได้มีการกล่าวขวัญมากขึ้นถึงคุณค่าความสำคัญของชุมชนท้องถิ่นในพัฒนาการความเป็นไปของบ้านเมืองยุคปัจจุบัน ทั้งในแวดวงนักพัฒนาและวงการศึกษาวิจัย อย่างที่พูดกันติดปากถึง “ชุมชนเข้มแข็ง” แต่ก็ยังคงจำกัดอยู่ที่เรื่องของศักยภาพตัวบุคคลผู้นำทางปัญญาความคิดของแต่ละชุมชนๆ ไป ซึ่งก็เป็นเหตุเป็นผลอยู่ในตัวเองและสอดคล้องกับกระแสความเคลื่อนไหวของชุมชนต่างๆ หลากหลายในขณะนี้ เพียงแต่ว่ายังไม่ได้มองไปถึงประเด็นปัญหาระดับพัฒนาการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง รวมถึงปัญหาการสร้างเอกภาพภายในชุมชนและเครือข่ายชุมชน ซึ่งโครงการชุมชนศึกษาถือว่า เป็นโจทย์ที่มีความสำคัญจำเป็นยิ่งยวดในอันที่จะต้องคลี่คลายหาคำตอบต่อวิกฤตคุกคามภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ “เศรษฐกิจตลาดเสรี” ดังกล่าวข้างต้น พัฒนาการสิทธิชุมชนตามนัยของ “ปฏิญญาว่าด้วยสิทธิชนพื้นเมือง” ที่อ้างถึงเปรียบเสมือนตัวชี้้นำพัฒนาการก้าวหน้าสู่มาตรฐานโลกไปอีกระดับหนึ่ง ทำนองเดียวกับปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนเมื่อกว่าหกสิบปีมาแล้ว

ในสถานการณ์วิกฤตเชิงโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองโลกยุคปัจจุบัน หลักคิดหลักปฏิบัติเรื่อง “ชุมชนเข้มแข็ง” ยังจำเป็นต้องคิดอ่านกันให้กว้างไกลออกไป ไม่ใช่เพียงในเชิงตั้งรับเพื่อปกป้องคุ้มครองสิทธิของผู้คนในชุมชนท้องถิ่นชนบทเท่านั้น หากแต่ จำเป็นต้องเป็นไปในเชิงรุกเพื่อยกระดับขีดความสามารถของ “ชุมชนฐานทรัพยากรท้องถิ่น” อันประกอบเป็นส่วนหนึ่งของภูมิภาคป่าเขตร้อนของโลก ให้ได้เป็นพลังถ่วงดุลกระแสเศรษฐกิจตลาดเสรี” และในขณะเดียวกันเปิดโอกาสช่องทางให้เศรษฐกิจการเมืองโลกได้พัฒนาไปสู่เศรษฐกิจการเมืองทางเลือกในระยะยาว

โครงการชุมชนศึกษานับเป็นความพยายามส่วนหนึ่งที่จะตอบโจทย์ข้อนี้ ซึ่งต้องยอมรับว่าเป็นเรื่องยิ่งใหญ่เกินกว่างานศึกษาวิจัยใดๆ แต่อย่างน้อยก็เป็นการจุดประกายเริ่มต้น ทั้งนี้ โดยตั้งเป้าหมายและแนวทางปฏิบัติการเบื้องต้นไว้พอประกอบเป็นทิศทางและกระบวนการปฏิรูปที่จะพึงเป็นไปต่อไป ดังนี้:

(๑) เสริมสร้างและพัฒนากำลังคนเข้าร่วมโครงการฯ เพื่อสานต่อภารกิจและทิ้งเพื่อขยายผลการเรียนรู้ออกไปสู่วงกว้างในวิถีชีวิตของชุมชน เป็นทำนองที่พูดกันเป็นวงวิชาการว่า “กระบวนการปลูกฝังทางสังคม” (Socialization) หรือที่ใช้เรียกในที่นี้ว่า “กระบวนการเรียนรู้ทางสังคม” ซึ่งมีนัยเชิงปรัชญาปฏิรูประบบและกระบวนการศึกษาเพื่อกลุ่มคนที่ถูกกดขี่

(๒) การเรียนรู้จักตนเอง ซึ่งอาจฟังดูขัดๆ จากความเป็นจริงที่ว่าแต่ละชุมชนท้องถิ่นต่างก็มี “ผู้รู้” ในแทบทุกแขนงของวิถีดำรงชีวิต แล้วหลายๆ ชุมชนก็เป็นที่ยอมรับนับถือกันในฐานะ “ปราชญ์ชาวบ้าน” ทั้งหมดเหล่านี้เป็นเรื่องที่ไม่อาจปฏิเสธหรือมองข้ามกัน ตรงกันข้าม “ผู้รู้” และ “ความรู้” ที่ว่านี้ เป็นสิ่งที่จำเป็นต้องสงวนรักษาไว้ และพัฒนาให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้นไปโดยลำดับ เพียงแต่ว่า ในสถานการณ์โลกปัจจุบันอันจำเป็นต้องระดมกำลังคนทุกเพศทุกวัย และทุกแขนงวิชาชีพให้ได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาศักยภาพความเข้มแข็งของชุมชนอย่างเป็นองค์รวมและเป็นประชาธิปไตยขึ้น ความรู้เรื่องภายในสังคมของตนเองอย่างเป็นองค์รวมก็เป็นสิ่งจำเป็น นอกเหนือไปจากภูมิปัญญาความรู้และอัตลักษณ์ประเพณีของชุมชนท้องถิ่น

(๓) การสร้างชุดความรู้และเรียนรู้ร่วมกันถึงประเด็นปัญหาต่างๆ อย่างรอบด้านที่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตและความมั่นคงของชุมชนและบูรณาภาพของฐานทรัพยากรอันทรงค่าเสมือนต้นทุนชีวิตของคนทั้งโลก บนพื้นฐานของความตระหนักรู้ถึงปัญหาร่วมกันอย่างเป็นรูปธรรมนี้เอง ที่จะเป็นเครื่องกระตุ้นให้ได้มีการเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อแสวงหาคำตอบและแนวทางมาตรการแก้ไขจัดปัดเป่าปัญหา รวมทั้งทางเลือกบนพื้นฐานของความรู้และการเรียนรู้โดยอิสระของตนเอง

(๔) การสร้างเครือข่ายชุมชนท้องถิ่นทั้งหลาย ทั้งที่ตั้งอยู่กับฐานทรัพยากรธรรมชาติเดียวกัน และอาณาบริเวณอื่นๆ เพราะในที่สุดแล้ว ภัยคุกคามและการสูญเสียทั้งหลายทั้งปวงที่เกิดขึ้นและทั้งที่กำลังจะอุบัติขึ้น ล้วนแล้วแต่มีสมมูลฐานที่มาจากแหล่งลัทธิอุดมการณ์และศูนย์อำนาจอันหนึ่งอันเดียวกัน ซึ่งนับวันจะยิ่งขยายทวีความต้องการครอบครองครอบงำและช่วงชิงฉกฉวยขึ้นไปเรื่อยๆ โดยไม่มีที่สิ้นสุด ดังที่ประจักษ์เห็นกันอยู่ในทุกวันนี้

(๕) การพัฒนาความรู้และขีดความสามารถในการตัดสินใจและกำหนดนโยบายสาธารณะของชุมชนหรือเครือข่ายชุมชนท้องถิ่น ซึ่งภายใต้ระบบโครงสร้างและการจัดตั้งอำนาจรัฐตามที่เป็นมา และเป็นอยู่เป็นเรื่องที่ตัดสินใจและกำหนดบัญญัติขามาจากเบื้องบนเป็นหลัก แล้วในขณะเดียวกัน อำนาจรัฐในสังคมการเมืองไทยก็นำมโนเชิงที่จะสนองรับใช้ความต้องการของอำนาจภายนอกเป็นสำคัญ ภายใต้กระแสเศรษฐกิจตลาดเสรีปัจจุบัน ขีดความสามารถของชุมชนท้องถิ่นรากหญ้าในการตัดสินใจกำหนดนโยบายสาธารณะจึงนับเป็นกระบวนการปฏิรูปเปลี่ยนแปลงระบอบประชาธิปไตยในสังคมไทยให้ได้พัฒนาก้าวหน้าออกไปสู่การปกครอง “ของประชาชน โดย

ประชาชน และเพื่อประชาชน” โดยแท้จริง แทนที่จะย่ำเท้าจ้ำเจอยู่อยู่กับประชาธิปไตยรวมศูนย์อำนาจอย่างเช่นที่เป็นอยู่

ประเด็นปัญหาและการเรียนรู้ปฏิบัติที่กล่าวมานี้ ต่างมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงเป็นกระบวนการพัฒนาการอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่ครั้งเมื่อนำมาประยุกต์ใช้กับชีวิตจริงของชุมชนฐานทรัพยากร ซึ่งมีความแตกต่างหลากหลายกันออกไป ก็จะต้องปรับไปตามสภาพเนื้อหาของแต่ละพื้นที่และโดยคนของพื้นที่ ในขณะที่เดียวกันกับที่ยังคงยึดถือเป้าหมายและหลักการพัฒนาร่วมกัน ในฐานะที่ต่างก็ตกอยู่ภายใต้สถานการณ์วิกฤตเชิงโครงสร้าง รวมถึงจุดหมายปลายทางของการปฏิรูปเปลี่ยนแปลงร่วมกัน นั่นก็คือ พัฒนาการสู่ความเป็นเอกภาพในท่ามกลางความแตกต่างหลากหลาย อันเป็นธรรมชาติของสังคมภูมิภาคป่าเขตร้อนและความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งแสดงให้เห็นจาก ๑๑ พื้นที่กรณีศึกษา ๓ ภูมิภาคภายใต้โครงการสิทธิชุมชนศึกษานี้

ทั้งหมดที่กล่าวมาประกอบกันเป็นชุดความรู้หรือองค์ความรู้ที่จะนำมาเข้าสู่เวทีเสวนาระดมความคิดเห็น ทำความเข้าใจกับประเด็นปัญหาของพื้นที่กรณีศึกษาต่างๆ อันเกิดแต่แนวนโยบายและโครงการหรือมาตรการต่างๆ ของรัฐ อย่างเช่น กรณีโครงการเหมืองลิกไนต์ ลุ่มน้ำแม่แดงตอนบน โครงการชลประทานผันน้ำให้โรงงานอุตสาหกรรม ลุ่มน้ำแม่แดงตอนล่างในภาคเหนือ หรือว่าโครงการส่งเสริมปลูกพืชพาณิชย์ลุ่มน้ำชี และลุ่มน้ำมูลตอนกลาง ในภาคอีสาน หรืออย่างเช่น กรณีโครงการเขื่อนกั้นน้ำเค็มในแผนพัฒนาลุ่มทะเลสาบสงขลา แผนพัฒนาเกษตรกรรม โดยยกเลิกการปลูกพันธุ์ข้าวพื้นเมืองลุ่มน้ำปากพนัง ในภาคใต้ เหล่านี้เป็นต้น ซึ่งอาจดูเป็นปัญหาเดือดร้อนยุ่งยากเฉพาะหน้าที่จะต้องคลี่คลายและขจัดให้หมดสิ้นไป แต่ตามความเป็นจริงแล้ว เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องไปถึงต้นตอของโครงสร้างอำนาจในสังคม และความสำคัญจำเป็นต้องมีการปฏิรูปเปลี่ยนแปลงดังที่กล่าวถึงไว้ข้างต้น

ดังนั้น ควบคู่ไปด้วยกันกับการศึกษาแลกเปลี่ยนประสบการณ์กรณีปัญหาต่างๆ สิ่งก็ตามมาในกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมก็คือ การร่วมคิดร่วมทำกันในขั้นตอนของการตัดสินใจกำหนดนโยบายสาธารณะ ซึ่งตามที่เป็นมาโดยตลอดเป็นเรื่องกำหนดลงมาจากศูนย์อำนาจเบื้องบนอันเป็นสมมุติฐานที่ไปที่มาของปัญหาวิกฤตทั้งหลายทั้งปวงที่สังคมไทยโดยรวมต้องประสบกันอยู่ในทุกวันนี้ แม้ว่า ตามรัฐธรรมนูญและบทกฎหมายแล้ว บรรดานโยบายและโครงการ “การพัฒนา” ต่างๆ เหล่านี้ล้วนแล้วแต่จะต้องผ่านกระบวนการเปิดโอกาสให้สาธารณะชนได้มีส่วนร่วมเห็นและให้ความยินยอมเห็นชอบ รวมทั้งการประเมินผลกระทบทั้งทางด้านสังคมและธรรมชาติแวดล้อม หากแต่ปราศจากผลบังคับในทางปฏิบัติ ดังเป็นที่ทราบๆ กัน

เพื่อให้บรรลุผลการพัฒนาขีดความสามารถของชุมชนท้องถิ่นในการตัดสินใจกำหนดนโยบายสาธารณะ โครงการสิทธิชุมชนศึกษาก็ได้จัดให้เปิดเวทีเสวนาระดมความคิดและโครงการสิทธิชุมชนศึกษา ส่วนประสานงานกลาง

ประสบการณ์ในระดับต่าง ๆ โดยเริ่มกันตั้งแต่ระดับรากหญ้าภายในแวดวงของแต่ละพื้นที่ กรณีศึกษา จากนั้น จึงนำผลการเรียนรู้เข้าร่วมพิจารณาแลกเปลี่ยนกันในระดับระหว่างพื้นที่ กรณีศึกษาต่าง ๆ หลากหลายภายในของแต่ละภูมิภาค เหนือ อีสาน และใต้ แล้วจนในที่สุดขึ้นไปถึง ระดับระหว่างภูมิภาคต่าง ๆ ระดับประเทศโดยรวม ความจริงแล้ว เรื่องก็ไม่ได้จบเพียงแค่นั้น เนื่องจากปัญหาสิทธิชุมชนโดยรากฐานเป็นปัญหามานานชาติและวิกฤตระดับโลก ดังที่กล่าวมาแล้ว โดยตลอด แต่ในขอบข่ายของโครงการสิทธิชุมชนนี้ อย่างน้อยก็อาจกล่าวได้ว่าเท่ากับเป็นการปู พื้นฐานการเรียนรู้และจินตนาการรองรับกระแสการปฏิรูปเปลี่ยนแปลงจากฐานล่างในระยะยาว ทั้งหมดประกอบเป็น “กระบวนการเรียนรู้ทางสังคม” ตามวิถีทางเพื่อการปลดปล่อยสู่อิสรภาพในหมู่ มวลชนและชุมชนรากหญ้าอันเป็นจุดหมายปลายทางของพัฒนาการสิทธิมนุษยชนหลังยุคสมัยใหม่ ซึ่งยึดมั่นถือมั่นมุ่งแต่ผลอำนาจเป็นใหญ่ในรอบศตวรรษที่ผ่านมา

สรุป / มองไปข้างหน้า

เรื่องของสิทธิชุมชนท้องถิ่นคงเป็นไปทำนองเดียวกันกับสิทธิมนุษยชนด้านอื่นๆ กล่าวคือ เป็นผลของกระบวนการต่อสู้ของชนกลุ่มต่าง ๆ ในสังคม ซึ่งเมื่อพิเคราะห์ให้ลึกกลงไปแล้ว ล้วนมีความสืบเนื่องเป็นเหตุเป็นผลต่อกัน การทำความเข้าใจในความเป็นจริงข้อนี้ อาจช่วยให้เรื่องราวเกี่ยวกับพัฒนาการสิทธิชุมชนเป็นที่ชัดเจนขึ้นไม่มากก็น้อย หรืออย่างน้อยที่สุด ช่วยให้ได้มองเห็น ถึงที่มาและที่ไปของหลักคิดและแนวปฏิบัติสิทธิชุมชนที่จะพึงเป็น ไม่ใช่ในความหมายที่แยกตัว ออกไปโดยลำพังเป็นเอกเทศ หากแต่ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งในบริบทของประวัติศาสตร์กระบวนการ พัฒนาการสิทธิมนุษยชนโดยรวม หลังจากโลกย่างเข้าสู่ยุคสมัยใหม่เป็นอิสระจากระเบียบสังคมเก่า ยุคกลาง ซึ่งอาจมองได้คร่าว ๆ ดังนี้

- ช่วงสิทธิเสรีภาพของชนชั้นกลางนายทุน ซึ่งหลังปฏิวัติอุตสาหกรรม ได้แปลงหลัก อุดมการณ์เสรีนิยม กลับกลายเป็นลัทธิเศรษฐกิจตลาดเสรีแผ่ขยายอำนาจล่าอาณานิคมออกไป ทั่วโลก
- ช่วงอุดมการณ์สังคมนิยม และสิทธิสวัสดิการของชนชั้นแรงงานในสถานการณ์ขูดรีด แรงงานภายใต้ระบอบทุนอุตสาหกรรมนิยม และ
- ช่วงสิทธิชุมชนท้องถิ่นในภูมิภาคป่าเขตร้อนของโลก ในสถานการณ์คุกคามช่วงชิง ทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพและทรัพย์สินทางปัญญา ภายใต้ระบอบทุนอุตสาหกรรม นิยม และลัทธิเศรษฐกิจตลาดเสรี

พิเคราะห์ในเชิงพัฒนาการสืบเนื่องทางประวัติศาสตร์เช่นนี้แล้ว ปรากฏการณ์สิทธิชุมชน ท้องถิ่น จึงสื่อถึงความหมายเท่ากับเป็นขบวนการปฏิรูปเปลี่ยนแปลงให้หลักการและแนวประพฤติก

ปฏิบัติสิทธิมนุษยชนได้หวนกลับฟื้นคืนสู่จิตวิญญาณและวัฒนธรรมเสรีนิยมดั้งเดิม ที่เคยมีบทบาทสำคัญในการปลดปล่อยสู่อิสรภาพของมวลมนุษยชาติจากอำนาจผลการภายใต้ระบอบเก่า หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง เป็นการปฏิรูปเปลี่ยนแปลงจากวัฒนธรรมกดขี่บังคับให้เป็นหนึ่งเดียว (Monoculture) ภายใต้ลัทธิเศรษฐกิจตลาดเสรี ให้กลับคืนสู่วัฒนธรรมแบบเปิดให้สำหรับความแตกต่างหลากหลาย อันเป็นธรรมชาติของมวลมนุษยชาติ เพราะผลที่สุดแล้ว เรื่องของสิทธิมนุษยชนโดยสาระก็คือ การเคารพสิทธิเสรีภาพของกันและกันเพื่อการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมนั่นเอง

โดยนัยของพัฒนาการสิทธิมนุษยชนดังกล่าวนี้เอง หลักคิดโครงการสิทธิชุมชนศึกษา จึงมุ่งผลให้เป็นเรื่องของกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมในระดับหนึ่ง อย่างน้อยก็เป็นการวางพื้นฐานการรับรู้ทำความเข้าใจเบื้องต้น สำหรับตั้งเป็นโจทย์ที่จะร่วมคิดร่วมปฏิบัติกันต่อไป ทั้งนี้ โดยคำนึงถึงความแตกต่างหลากหลายในชีวิตโลกของชุมชนท้องถิ่น ในภารกิจงานวิจัยเชิงปฏิบัติการพัฒนานี้ เป็นที่ตระหนักกันดีว่า ไม่อาจนำเสนอโจทย์สำเร็จรูปใดๆ ที่จะป็นเครื่องชี้นำปฏิบัติการอย่างสัมฤทธิ์ผลเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แม้ว่าจะอยู่ในสภาวะการณ์ปัญหาและกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมร่วมกันโดยพื้นฐาน ทั้งนี้ ด้วยเหตุผลตามความเป็นจริงที่ว่า ชุมชนฐานทรัพยากรท้องถิ่นแต่ละภาคส่วนและแต่ละภูมิภาคมีประเด็นปัญหาเงื่อนไขและขีดความสามารถโอกาสในกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมที่แตกต่างลึกลับกันไป ความคาดหวังของโครงการสิทธิชุมชนศึกษา โดยหลักการอยู่ตรงที่ส่งเสริมให้เกิดเวทีระดมความคิด ความรู้ และประสบการณ์ในวงกว้างขึ้น รวมไปถึงผู้รู้ผู้ทรงคุณวุฒิร่วมกันประเมินผล อย่างเช่นในขั้นตอนสรุปโครงการฯ จุดประสงค์ก็เพื่อเปิดโอกาสให้คณะวิจัยแต่ละพื้นที่ที่กรณีศึกษาและแต่ละภูมิภาคได้พิจารณาห้ประเมิน เพื่อเรียนรู้สร้างโจทย์ปฏิบัติการของตนเองและด้วยตนเองในขั้นตอนต่อไปในระยะยาว

เสน่ห์ จามริก

๑๐ มีนาคม ๒๕๕๑

ภาคผนวก

สรุปการดำเนินงานของชุดโครงการสิทธิชุมชนศึกษา (๔โครงการ) ภาคเหนือ ภาคอีสานและภาคใต้ (ระยะเวลา ๑กรกฎาคม ๒๕๔๖-๓๐ มิถุนายน ๒๕๔๙)

เอกสารสรุปการดำเนินงานของชุดโครงการสิทธิชุมชนศึกษา ส่วนประสานงานชุดโครงการ จัดทำขึ้นเพื่อเป็นภาคผนวกประกอบรายงานบทสังเคราะห์ เพื่อนำเสนอผลงานตามแนวกระบวนการวิจัยซึ่งดำเนินการร่วมกันทั้ง ๔ โครงการ ประกอบด้วยภาคเหนือ ๒ โครงการ ภาคอีสาน และภาคใต้ ทั้งนี้เอกสารมีข้อจำกัดเนื่องจากรวบรวมจากรายงานความก้าวหน้าต่างๆ ของ ๔ โครงการ ซึ่งมีแนวการนำเสนอแตกต่างกัน และไม่ได้ใช้เอกสารการประชุมติดตามที่ภาคนำเสนอ ทำให้ประเด็นต่างๆที่ต้องการไม่ครบถ้วน แม้วานักวิจัยของโครงการจะได้ดำเนินการไปแล้วก็ตาม ซึ่งหากจะมีการรวบรวมให้สมบูรณ์ควรให้โครงการฯ ได้ร่วมนำเสนอตามหัวข้อต่างๆ ซึ่งนับว่าจะเป็นประโยชน์อย่างมากสำหรับองค์ความรู้สิทธิมนุษยชนศึกษา

การนำเสนอตามลำดับ ดังนี้

- (๑) ภาคเหนือ โครงการลุ่มน้ำปิง (มี ๓กรณี ลุ่มน้ำแม่แม่แม่เนะ ลุ่มน้ำแดง และลุ่มน้ำจืด)
- (๒) ภาคเหนือ โครงการลุ่มน้ำแดงล่าง
- (๓) ภาคอีสาน (มี ๓ กรณี กรณีลุ่มน้ำมูล ลุ่มน้ำชี และป่าภูสีฐาน-บ้านโนนป่าก่อ)
- (๔) ภาคใต้ (มี ๔ กรณี กรณีเครือข่ายป่าชุมชนสุราษฎร์ธานี ลุ่มน้ำปากพนัง ลุ่มทะเลสาบ และป่าต้นน้ำเขาพระ)

๑.จุดประสงค์และแนวทางการดำเนินงานชุดโครงการสิทธิชุมชนศึกษา

แนวทางการดำเนินงานชุดโครงการฯ ประมวลรวบรวมจากเอกสารโครงการและข้อแนะนำสำคัญๆที่เกิดขึ้นในการประชุมติดตามงานที่มีทุก ๖ เดือน สามารถสรุปได้ ๒ ส่วน คือ (๑) จุดประสงค์การวิจัยของชุดโครงการ (๒) แนวทางการดำเนินการวิจัยโดยนักวิจัยของ ๔ โครงการ(ภาค) โดยจุดประสงค์การวิจัยสิทธิชุมชนมี ๔ ข้อ ดังนี้

(๑) ชาวบ้านทำวิจัยด้วยตนเอง อาศัยการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ซึ่งจะได้ลงมือ สรุปร
บทเรียน ได้องค์ความรู้ (เป็นความต้องการและประโยชน์ของชาวบ้านเองในการทำวิจัย) จาก
การสังเคราะห์ร่วมระดับท้องถิ่นและภาค

(๒) องค์ความรู้นำไปสู่การพัฒนาองค์ความรู้ด้านสิทธิมนุษยชนโลก โดยที่มาของการ
วิจัยโดยชาวบ้านเพื่อเชื่อมต่อการวิจัยในสิทธิมนุษยชนในระยะแรกที่นักวิชาการได้ทำไปแล้ว

(๓) เปิดพื้นที่เศรษฐกิจ การเมืองของชุมชน มีบทบาทในสังคม ให้กำหนดใจตนเองได้
ขยายพื้นที่ และเครือข่าย(ลุ่มน้ำ เศรษฐกิจชุมชน) ไปสู่สมัชชาสิทธิชุมชน ท่ามกลางสถานการณ์
ปัจจุบันและอนาคต

(๔) การต่อสู้กับโลกาภิวัตน์ ซึ่งมีการช่วงชิงทรัพยากร ทรัพยากรสิทธิทางปัญญา เช่น เปล่า
น้อย ข้าวหอมมะลิ เป็นต้น

แนวทางการดำเนินงานการวิจัยโดยนักวิจัยของ ๔ โครงการ(ภาค) นำไปวางแผน
จัดเป็น ๒ ประเด็นหลัก คือ ประเด็นการวิจัย และประเด็นการพัฒนาขีดความสามารถของ
ชุมชนในการปฏิบัติการ การวิจัยนี้มีความหมายและเป็นหลักการใหญ่เพื่อให้ชาวบ้านได้ค้นหา
สาเหตุปัญหา และใช้ศักยภาพของตนเองแก้ไขปัญหา แต่จะไม่เพียงเกิดกระบวนการหรือ
กิจกรรมเท่านั้น การใช้แนวทางการวิจัยเชิงปฏิบัติการเป็นการปฏิบัติที่ประกอบด้วย
วิเคราะห์โจทย์ เครื่องมือ ผลการทำงาน การทบทวนบทเรียน และการทำซ้ำ สามารถสรุปเป็น
องค์ความรู้จากการปฏิบัติการ ดังนั้นจึงมีการบันทึกตลอดกระบวนการ

ประเด็นการพัฒนาขีดความสามารถของชุมชนในการปฏิบัติการ เป้าหมายการพัฒนา
คือผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยทั้งหมด ได้แก่ ผู้ประสานงาน ผู้ช่วยวิจัย แกนนำและชุมชน เครือข่าย
และทรัพยากรภายนอกชุมชน ทั้งนี้การพัฒนาศักยภาพทั้ง ๘ ด้านจะดำเนินการไปตามหลักการ
วิจัยเชิงปฏิบัติการด้วย เพื่อให้เกิดการสรุป สังเคราะห์องค์ความรู้ทั้งหมดของสิทธิมนุษยชนไทย
หากไม่ได้ยึดหลักการวิจัย จะส่งผลให้องค์ความรู้ไม่สมบูรณ์ มีแต่การปฏิบัติการ

๑) การวิจัย

จุดประสงค์เพื่อฟื้นฟูจารีต ประเพณี ความรู้ ศักยภาพ ภูมิปัญญา ไปสู่การปรับตัวสร้าง
พลังต่อสู้กับปัญหาและความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ (ภูมิปัญญาการจัดการทรัพยากรถูกสลายไป
โดยการพัฒนาเศรษฐกิจ

การวิจัย คือการค้นหา/ ทำความเข้าใจ /วิเคราะห์ –สังเคราะห์ /สรุป /ข้อเสนอต่อไป
การวิจัยควรครอบคลุมประเด็น ดังนี้

(๑) ตนเอง (ตนเอง พี่น้อง ชุมชน ภูมิภาค ประเทศ ทรัพยากร)

ในที่นี้ให้มองฐานทรัพยากรแบบเชื่อมโยงทั้งระบบ ทั้งลุ่มน้ำ เชื่อมโยงทั้งป่า และทะเล เชื่อมโยงระดับภูมิภาค และประเทศ(มิใช่จำกัดเฉพาะทรัพยากรที่ใช้อยู่เท่านั้น เช่นรักษา ทะเลสาบ แต่ไม่รักษาป่าเขาเป็นต้น)

(๒) สถานการณ์และปัญหาทั้งภายในและภายนอก ที่ส่งผลกระทบต่อบูรณภาพ ของเครือข่ายชุมชนและฐานทรัพยากร ซึ่งเป็นวิถีชีวิตและวัฒนธรรม

ควรได้เรียนรู้ / ทำความเข้าใจปัญหา และที่มาของโครงการพัฒนา ผลประโยชน์ต่าง ๆ ของนายทุน กระแสเศรษฐกิจการเมืองของประเทศและนอกประเทศ ซึ่งโครงการต่าง ๆ เป็น ผลผลิตของระบบเศรษฐกิจประเทศ/ในกระแสการเมืองโลก อันส่งผลกระทบต่อชุมชนท้องถิ่น ทั้งการเบียดเบียนชีวิตความเป็นอยู่ การขโมยทรัพยากรทางปัญญา ผ่านการวิจัยป่าเขตร้อน ที่ก. เกษตรลงนามไปแล้ว กสม.ได้คัดค้านไป ไม่ทราบผล (เช่น กรณีท่อแก๊สไทยมาเลย์ กรณีโรง บำบัดน้ำเสีย ฯลฯ)

(๓) สรุปบทเรียนจุดอ่อน –จุดแข็ง มองอนาคตของชุมชน สถานการณ์ ข้อเสนอ และการกิจ ต่อไป

เมื่อได้มีการสำรวจตนเอง ค้นหารากเหง้า ประวัติศาสตร์ชุมชน ความรู้จากวิถีชีวิต(ภูมิ ปัญญา) ค้นหาจุดอ่อน/จุดแข็งของชุมชน ของประเพณี วิถีชีวิต ,ค้นหาศูนย์รวมกำลัง/คน ใน สถานการณ์เศรษฐกิจ/สังคม/การเมืองปัจจุบัน ชุมชนสามารถแสดงตัว แสดงสิทธิชุมชนคืออะไร มีหน้าที่บทบาทอย่างไร สังคมฐานทรัพยากรเป็นอย่างไร (ที่มาจากป่าชุมชน พื้นฐานจากการ วิจัยเรื่องป่าชุมชน และปรากฏในรัฐธรรมนูญ ๒๕๔๐) อุปสรรคจากนายทุน รัฐบาล และ นักวิชาการ

๒) เรียนรู้แล้วพัฒนาขีดความสามารถของชุมชนในการปฏิบัติการ

เป้าหมายใหญ่ คือการที่ชุมชนกำหนดใจตัวเองได้ ใช้ภูมิปัญญาทั้งทางสังคมเศรษฐกิจ และวัฒนธรรม พัฒนาเศรษฐกิจชุมชนที่เป็นอิสระและพึ่งตนเอง มิติทางเศรษฐกิจที่เป็นอิสระ พึ่งตนเอง เช่น เกษตรทางเลือก ที่ครอบคลุมการผลิต การค้า(ธุรกิจ) และตลาดทางเลือก เพราะ เศรษฐกิจชุมชนเข้มแข็งเป็นรูปธรรมที่สามารถรวมคนได้เป็นอันหนึ่งกันเดียวกัน

ดังนั้นต้องการยกระดับการเรียนรู้ การเรียนรู้ที่มีเป้าหมาย สร้างการเปลี่ยนแปลง สร้าง ศักยภาพของชุมชนได้ เกิดการขยายคน เครือข่ายในระดับต่างๆ การเรียนรู้ร่วมกันเพื่อคลี่คลาย แก้ไขปัญหาความขัดแย้งและผลกระทบจากการพัฒนาของนายทุนและนักการเมืองอันไม่หวังดี

ต่อชุมชนและประเทศชาติ โดยสามารถเสนอนโยบายหรือทางออกให้ชุมชนและสังคม หรือข้อเรียกร้องให้รัฐบาลดำเนินการตามได้ เช่น การแก้ไขกฎหมาย การแก้ไขรัฐธรรมนูญ งบประมาณ

(๑) ฝึกความเป็นชุมชน โดยเฉพาะการสร้างพื้นฐานและกระบวนการทางสังคมให้สามารถร่วมแก้ไข คลี่คลายปัญหาความขัดแย้งทั้งภายในและภายนอก

แม้ว่าจะต้องต่อสู้คัดค้านโครงการต่างๆ ชุมชนก็ต้องทำความเข้าใจกับกลุ่มต่างๆ กลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ ในท้องถิ่นให้รู้ เท่าทันกับผลประโยชน์เบื้องหลังของทุน สามารถประสานกำลังทรัพยากรในท้องถิ่นได้

(๒) ความสามารถในการนำเสนอข้อเรียกร้องที่มีน้ำหนัก มีเหตุผล และแนวทางเลือก เพื่อการพัฒนาพึ่งตนเอง

(๓) การนำประเพณีภูมิปัญญา กฎระเบียบชุมชนพัฒนาเป็นธรรมนูญชุมชน และสถาบันกระบวนการยุติธรรมของชุมชนอันถือเป็นหัวใจของกระบวนการกระจายอำนาจสู่ชุมชนท้องถิ่นอย่างแท้จริง

(๔) การปกป้องสิทธิชุมชน และฐานทรัพยากรระดับท้องถิ่น เครือข่ายและประเทศ ไปสู่การปฏิรูปการเมือง

(๕) ขยายการเรียนรู้ไปสู่กลุ่มต่างๆ เด็ก เยาวชน และสตรี เพื่อสืบทอดภารกิจและวัฒนธรรมสิทธิมนุษยชนในระดับรากหญ้า รวมทั้งเครือข่ายฐานทรัพยากร

(๖) ค้นหาพัฒนาศักยภาพของชุมชนเพื่อสร้างฐานสิทธิชุมชน ทั้งมิติทางสังคม วัฒนธรรมและเศรษฐกิจ

(๗) สร้างระบบฐานข้อมูล เพื่อกระบวนการทำงานที่สามารถสื่อสารเชื่อมโยงข่าวสาร เป็นการช่วยฝึกความเป็นชุมชนและเครือข่ายให้เข้มแข็ง

(๘) เรียนรู้และใช้สิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญ ฉบับปฏิรูปการเมืองเพื่อปกป้องชุมชนและฐานทรัพยากรได้ ท่ามกลางปัญหาอุปสรรคจากรัฐราชการและนายทุน

๒.สรุปการดำเนินงาน ภาคเหนือ ลุ่มน้ำปิง ๓ กรณี (ลุ่มน้ำแม่แม่แม่นะ ลุ่มน้ำแม่แตงบน และลุ่มน้ำแม่จัด จ.เชียงใหม่)

เป้าหมายรวม

๑) เกิดกระบวนการศึกษาร่วมกับชุมชนในพื้นที่เป้าหมายอย่างเป็นระบบ เกี่ยวกับปัญหาการละเมิดสิทธิชุมชน และทางเลือกบูรณาการของการใช้สิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติแบบองค์รวม (ดิน-น้ำ-ป่า) ในพื้นที่ลุ่มน้ำย่อยของลุ่มน้ำปิงตอนบน

๒)เกิดการรวมกลุ่มและการประสานระหว่างกลุ่มองค์กรชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำขึ้นเป็นเครือข่ายองค์กรชุมชนระดับลุ่มน้ำที่เข้มแข็ง สามารถใช้สิทธิในการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำ และสามารถเชื่อมประสานเครือข่ายระดับภาคเพื่อนำเสนอรูปธรรมทางนโยบายเรื่องสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ

๓)เกิดการพัฒนาชุดองค์ความรู้เกี่ยวกับสิทธิชุมชนกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำที่บูรณาการระหว่างองค์ความรู้ท้องถิ่นดั้งเดิมกับองค์ความรู้ในการปรับตัวที่สอดคล้องกับสถานการณ์และภูมิโนเวศน์วัฒนธรรมของท้องถิ่น

ยุทธศาสตร์ของโครงการ

๑)เลือกใช้บริบทพื้นที่ลุ่มน้ำ โดยเลือกจุดที่เป็นลุ่มน้ำย่อย 3 ลุ่มน้ำที่ประกอบด้วยชุมชนที่มีฐานการใช้ทรัพยากรดิน-น้ำ-ป่าร่วมกัน หรือมีฐานประสบการณ์และศักยภาพเกี่ยวกับการใช้สิทธิชุมชนด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

๒)หนุนเสริมกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาความตระหนักและเชื่อมั่นในสิทธิชุมชนผ่านกระบวนการวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาเชื่อมโยงกับสถานการณ์ภายนอก ได้แก่ โครงการพัฒนาต่าง ๆ นโยบายรัฐที่เกี่ยวข้อง บทเรียนจากพื้นที่อื่นและบทเรียนของชุมชนเองที่ผ่านมา

๓)ต่อยอดและบูรณาการการเรียนรู้ ผ่านกระบวนการศึกษาแบบมีส่วนร่วม โดยศึกษาองค์ความรู้ดั้งเดิมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ยังปรากฏอยู่ ผสานกับองค์ความรู้ภายนอกเพื่อร่วมกันค้นหาทางเลือกใหม่ในการแก้ไขปัญหา และเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติกิจกรรมการใช้สิทธิชุมชนที่สอดคล้องกับสถานการณ์ใหม่และระบบภูมิโนเวศน์วัฒนธรรมของแต่ละลุ่มน้ำ

๔)ประสานความร่วมมือกับเครือข่ายต่าง ๆ ระดับภาค และพหุภาคี เพื่อพัฒนาทางเลือกในการแก้ไขปัญหาการละเมิดสิทธิและร่วมกันจัดทำแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำเพื่อเสนอต่อสังคมและนโยบายต่อไป

ประเด็นและกรณีศึกษา

ประเด็นร่วมของทั้ง ๓ พื้นที่ แม่ปิงตอนบน แม่จัด และแม่แตงบนในลุ่มน้ำปิง

(๑) เชื่อมกับเครือข่ายพันธมิตรในการสร้างพื้นที่รูปธรรมหรือพื้นที่ศึกษาการจัดการระบบเหมืองฝายของชุมชนท้องถิ่นในนามของกลุ่มสมัชชาเหมืองฝาย ซึ่งพื้นที่วิจัยทั้ง 3 ลุ่มน้ำได้เข้าไปเป็นพื้นที่ศึกษารูปธรรมจากการรวมกลุ่มในพื้นที่ภาคเหนือ เบื้องต้น จัดให้มีการศึกษาด้านทุนเดิมของชาวบ้านต่อการจัดการน้ำและเหมืองฝาย เพื่อเป็นฐานในการที่จะทำให้เกิดการสร้างพื้นที่รูปธรรม หรือพื้นที่สำหรับการศึกษาเรียนรู้ในเรื่องจัดการน้ำระบบเหมืองฝายภาคเหนือ และเป็นฐานข้อมูลสำคัญต่อการเชื่อมกับประเด็นเชิงนโยบาย เช่น พ.ร.บ.น้ำ กฎหมายน้ำ เป็นต้น ทั้งนี้การเข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้ คือการแลกเปลี่ยนฐานข้อมูลร่วมกัน

ระหว่างสมาชิกเมืองฝาย และโครงการสิทธิชุมชนศึกษา รวมไปถึงบทบาทของทีมีวิจัยชาวบ้าน ที่เข้าไปอยู่ในโครงสร้างของสมาชิกเมืองฝาย ภาคเหนือ

“ฝายต้นแบบ” เกิดขึ้นในแต่ละพื้นที่ ได้แก่ ลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน เลือกเอาฝายวังไฮ พื้นที่ลุ่มน้ำแม่แดง เลือกฝายต้นกอก และพื้นที่ลุ่มน้ำแม่จืด เลือกฝายแม่ธาตุ ซึ่งอยู่ขอบเขตลุ่มน้ำแม่สะลมเป็นฝายต้นแบบ ในการจัดการน้ำระบบเมืองฝาย

ผลที่ได้จากการเข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้สมาชิกเมืองฝาย ภาคเหนือ เป็นการเรียนรู้ทั้งการจัดระบบข้อมูล กระบวนการถอดองค์ความรู้ระบบเมืองฝาย และการลงมือปฏิบัติการของชุมชนซึ่งเกิดขึ้นทุกปี ในระบบเมืองฝาย โดยเฉพาะโครงสร้างของการจัดการน้ำและเมืองฝาย ซึ่งพบว่า มีความสำคัญต่อการจัดการฐานทรัพยากร แหล่งน้ำ พื้นที่ป่าอย่างยั่งยืนบางพื้นที่ โครงสร้างระบบเมืองฝาย สามารถยกระดับขึ้นมาไปสู่การจัดการป่าชุมชนได้ โดยใช้เงื่อนไขของการใช้น้ำเมืองฝาย ในพื้นที่ขอบเขตลุ่มน้ำเดียวกัน แม้ว่าจะต่างกันทางวัฒนธรรม พื้นที่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำก็ตาม ก็สามารถใช้ประโยชน์ร่วมกันได้ โดยมีกฎกติกาของระบบเมืองฝาย ที่มีมาอย่างยาวนานและยังคงใช้ได้จนถึงปัจจุบัน

การเรียนรู้ และขยายผลการเรียนรู้ไปสู่ชุมชนในขอบเขตพื้นที่ลุ่มน้ำ หรือระดับตำบลร่วมกัน เช่น พื้นที่ลุ่มน้ำแม่จืด นำฐานระบบเมืองฝายมาเชื่อมโยงการเรียนรู้การจัดการฐานทรัพยากรที่ดิน ป่าไม้ ตั้งแต่ชุมชนที่อาศัยอยู่ต้นน้ำจนถึงที่ราบลุ่มน้ำแม่สะลม ส่วนพื้นที่ลุ่มน้ำแม่แม่- แม่ะ มีฐานวัฒนธรรมที่หลากหลาย แต่มีฐานความสัมพันธ์เชิงเครือญาติระหว่างชุมชนพื้นราบ กับชุมชนป่าเมี่ยง และชุมชนป่าเมี่ยงกับชุมชนที่เป็นชนเผ่าในเขตป่าต้นน้ำ รวมไปถึงฐานการผลิตที่เชื่อมโยงไปสู่เรื่องของที่ดิน แหล่งน้ำ และพื้นที่ป่าตลอดทั้งสายของลำน้ำแม่แม่- แม่ะ ที่ไหลลงสู่ลำน้ำแม่ปิง

(๒) ปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อขยายพืชเศรษฐกิจในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำแม่แม่- แม่ะ ลุ่มน้ำแม่แดงตอนบน และลุ่มน้ำแม่จืด เพื่อขยายพื้นที่รองรับการปลูกพืชเชิงเดี่ยวที่เข้ามาพร้อมกับการพัฒนาส่งเสริมอาชีพ ของเกษตรกรในชุมชน อาทิเช่น การส่งเสริมการปลูกยางพารา การส่งเสริมการปลูกส้ม การส่งเสริมการปลูกข้าวโพด ที่จะต้องอาศัยที่ดินจำนวนมาก เนื่องจากพืชเหล่านี้ ไม่สามารถที่จะปลูกในพื้นที่เดิมได้ตลอด หากเป็นพื้นที่เดิมแล้ว ผลผลิตพืชผลทางการเกษตรจะไม่ได้ราคา แต่หากเป็นพื้นที่ใหม่ พืชผลการผลิตทางการเกษตรจะได้ผลผลิตที่ดีกว่าและได้ราคามากกว่า ทำให้ชุมชนเริ่มที่จะขยายพื้นที่เพาะปลูกเข้าไปในพื้นที่ป่ามากขึ้น ส่งผลต่อการลดลงของพื้นที่ป่า และนำไปสู่ความขัดแย้ง ภายใต้กติกาของชุมชนที่มีต่อการดูแลรักษาพื้นที่ป่าในรูปแบบลักษณะของป่าชุมชน รวมไปถึงการแย่งชิงน้ำเพื่อผันน้ำเข้าสู่พื้นที่เกษตร โดยเฉพาะกลุ่มทุนขนาดใหญ่ที่เข้ามากว้านซื้อที่ดิน ซึ่งเป็นปัญหาขณะนี้จากการแลกเปลี่ยนของเจ้าหน้าที่วิจัยในพื้นที่

กรณีลุ่มน้ำแม่แดงตอนบนมีการก้วานซื้อที่ดินเพื่อเก็งกำไรในการขยายตัวของยางพารา สวนส้ม และรองรับการซื้อขยายหากมีการเปิดเหมืองลิกไนต์เกิดขึ้น หรือแม้กระทั่งที่ดินในอำเภอพร้าว ที่พบปัญหาที่เกิดขึ้นจากการจัดสรรที่ดินของสหกรณ์การเกษตรกับพื้นที่ป่าและพื้นที่สาธารณะของชุมชน

(๓) ความพร้อมของชาวบ้านในการมีส่วนร่วมในการจัดการลุ่มน้ำ กรณีพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน เป็นพื้นที่ที่มีโครงการของรัฐหลายโครงการ และมีผู้นำทางการเข้าร่วมมากกว่าผู้นำธรรมชาติ นอกจากนี้ผู้นำทางการเป็นกรรมการหลายชุด ชุมชนและกลุ่มเหมืองฝายฯลฯ จึงไม่มีส่วนร่วมในการจัดทำแผนเลย

ในช่วงรัฐบาลทักษิณ มีนโยบายพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ปิงให้เป็นพื้นที่นาร่องหรือพื้นที่ยุทธศาสตร์ของการจัดการลุ่มน้ำ ภายใต้หน่วยงานทั้งกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม กรมทรัพยากรน้ำ สำนักนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม (สผ.) ซึ่งเป็นหน่วยงานในกรม กองของกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเดียวกัน รูปแบบ แผนการดำเนินงานที่ออกมา นั้นทำให้ชาวบ้านในพื้นที่เกิดความสับสนกับแผนการดำเนินงาน หรือแม้กระทั่งผลของการดำเนินงานโดยเฉพาะเรื่องของโครงสร้างองค์กรที่เข้ามาอยู่ในส่วนการบริหารจัดการองค์กรชาวบ้านบางคนต้องสมยอมหลายไปตามโครงการต่างๆที่เข้ามา ทั้งโครงการตามแผนพื้นที่ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแบบพหุภาคีในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน,โครงการนาร่องแผนพื้นที่ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของสำนักนโยบายและแผนฯ ซึ่งได้ว่าจ้างบริษัท ปัญญาดำเนินการในเรื่องของการจัดทำแผนการจัดการสิ่งแวดล้อม และโครงสร้างองค์กรที่จะเข้ามาบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และกรมน้ำ ที่เน้นในเรื่องของการจัดทำแผนการจัดการลุ่มน้ำโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น

จากการดำเนินงานดังกล่าว ของหน่วยงานภาครัฐ ที่นำโครงการต่างๆเข้ามาในพื้นที่ นอกจากจะเป็นโครงการที่เข้ามาในเรื่องของการหนุนเสริมกระบวนการทำงานของชาวบ้านแล้วยังทำให้เกิดความแตกแยกของกลุ่มคนที่ถูกจัดสรรให้เป็นคณะกรรมการ อนุกรรมการต่างๆ กลายเป็นผู้นำชุมชนที่มีบทบาททางสังคม หรือผู้นำแบบเป็นทางการเพิ่มตำแหน่งทางสังคมมากขึ้น ทำให้กลไกและโครงสร้างการดำเนินงานสัดส่วนที่ออกมาจึงไปอยู่ที่กลไกของส่วนราชการเป็นหลัก และผู้นำที่เป็นทางการ ถูกหยิบยกให้เป็นตัวแทนของชุมชนในพื้นที่ ซึ่งในความเป็นจริงแล้ว โครงสร้างองค์กรชุมชนไม่ได้มีเฉพาะกลุ่ม องค์กร หรือตัวแทนผู้นำที่เป็นทางการเท่านั้น แต่ยังมีผู้นำตามธรรมชาติที่หลากหลายกลุ่ม เช่น กลุ่มเหมืองฝาย กลุ่มผู้รู้ที่มีองค์ความรู้ในเรื่องต่างๆ เช่น วัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ องค์ความรู้เรื่องป่า สมุนไพร ไม้ใช้สอยและอื่นๆ กลับไม่ได้เข้าไปอยู่ในสัดส่วนของกลุ่มโครงสร้างดังกล่าวที่มีบทบาทและมีความสำคัญยิ่งต่อการจัดการฐานทรัพยากรในระดับพื้นที่

(๔) เข้าร่วมกระบวนการผลักดัน พ.ร.บ.ป่าชุมชน ณ รัฐสภากับเครือข่ายพันธมิตรระดับภาค ในวันที่ 14 ธันวาคม 2549 ซึ่งเป็นประเด็นหลักของชุมชนในพื้นที่ 3 ลุ่มน้ำต่อการจัดการฐานทรัพยากรฯ แม้ว่าที่ผ่านมา จะใช้มาตรา 46,56,79 หรือ 129 ตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 มาใช้ในการจัดการป่าของชุมชนแต่ละชุมชน

(๕) ปัญหาการบุกรุกที่ดินของกลุ่มทุนภายนอก และนโยบายรัฐที่เข้ามาส่งผลกระทบต่อทางด้านเศรษฐกิจของชุมชน เช่น FTA นโยบายแปลงสินทรัพย์เป็นทุน เป็นต้น

(๖) การแลกเปลี่ยน การเมืองภาคประชาชนในระดับพื้นที่และระดับภาค เพื่อนำเอาประเด็น สถานการณ์ปัญหาจากการดำเนินงานของเครือข่ายฯ ทั้งเครือข่ายป่าชุมชน เครือข่ายน้ำและเหมืองฝาย รวมไปถึงประเด็นอื่นๆ ร่วมกับสหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ ต่อการเสนอเรียกร้องกับผู้ลงสมัครสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรให้เห็นความสำคัญต่อการแก้ไขปัญหาของชุมชน ตามที่ได้มีการเรียกร้อง เสนอกับรัฐบาลชุดที่ผ่านมา โดยอาศัยการเลือกตั้งครั้งนี้ผ่านเวทีสาธารณะ เชิญผู้สมัคร ส.ส. มาเสนอแนวคิด หลักการต่อการแก้ไขปัญหาให้กับชุมชนในพื้นที่ว่าจะดำเนินการอย่างไร หากได้รับการคัดเลือกหรือเป็นตัวแทนของชุมชนเข้าไปมีสิทธิ์ มีเสียงในสภา โดยเฉพาะการนำเอาเรื่องราว ข้อเสนอของชาวบ้านต่อการการแก้ไขปัญหาฐานทรัพยากรฯ ดิน น้ำ ป่า รวมทั้งวิถีชีวิต การทำมาหากินของชุมชน ให้เป็นส่วนหนึ่งต่อการถลงนโยบายในรัฐบาลชุดใหม่

สรุปข้อองค์ความรู้

การเข้าไปหนุนเสริมกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ทั้งการเรียนรู้ตนเอง เรียนรู้จากสถานการณ์ในพื้นที่ และเรียนรู้จากปัจจัยภายนอกแล้ว เกิดเป็นชุดองค์ความรู้ ที่สำคัญต่อการนำมาเป็นเครื่องมือที่จะสื่อความรู้เหล่านั้นได้เกิดความเข้าใจอย่างถ่องแท้ และนำไปขยายผลสร้างองค์ความรู้ใหม่ๆเกิดขึ้นมาในระดับพื้นที่ เช่น กรณีลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน มีชุดองค์ความรู้พลวัตการใช้ไม้ไม่พิน ในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่แะ-แม่ระ ซึ่งให้เห็นถึงประโยชน์ที่ได้จากการจัดการฐานทรัพยากรฯของชุมชน ที่ชุมชนได้พึ่งพา อาศัยใช้ประโยชน์มาอย่างต่อเนื่องโดยเฉพาะชุมชนป่าเมียง ที่มีรูปแบบการเกษตร เอื้อต่อการจัดการดูแลรักษาป่าของชุมชน กรณีลุ่มน้ำแม่แตงตอนบน เน้น ชุดองค์ความรู้ในเรื่องของความสัมพันธ์กับฐานทรัพยากรฯ กรณีฝายบางเตือบ้านห้วยไคร้ ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่กำลังจะได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อน เพื่อผันน้ำไปใช้ในการทำเหมืองลิกไนต์ จึงได้มีการชี้ให้เห็นว่า ชุมชนบ้านห้วยไคร้ มีการใช้ประโยชน์จากเหมืองฝายดั้งเดิมอย่างไร มีระบบการจัดการอย่างไร และมีประโยชน์อย่างไรกับชุมชนท้องถิ่นตั้งแต่อดีต - ปัจจุบัน รวมไปถึงระบบการผลิตของชุมชนที่เอื้อต่อปริมาณและคุณภาพของน้ำ เช่น การศึกษาการปลูกกระเทียมของชุมชนที่รองรับและใช้ประโยชน์จากสายน้ำแม่แตง และ

การศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพในลำน้ำแม่แดง และชุดองค์ความรู้ของชุมชนปกากะ
อญอในการดูแลรักษาป่า กรณีบ้านแม่แพลม ที่อาศัยฐานวัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรม มา
เชื่อมโยงให้เกิดการดูแลรักษาป่าร่วมกันของชุมชนตั้งแต่อดีต – ปัจจุบัน โดยเฉพาะในเรื่องของ
ความเชื่อเกี่ยวกับป่า ที่มีหลากหลายลักษณะด้วยกัน ลุ่มน้ำแม่จืด เน้นชุดองค์ความรู้วิถีชีวิต
ของชุมชนกับฐานทรัพยากรฯ กรณีคนต้นน้ำ ปลายน้ำ ต่อการพึ่งพาอาศัยป่า ย้อนหลัง 50 ปีที่
ผ่านมา จนถึงปัจจุบัน มีการเปลี่ยนแปลง หรือชุมชนมีการปรับตัวอย่างไรต่อการเปลี่ยนแปลง
นั้นๆ และชุดองค์ความรู้การจัดการน้ำเหมืองฝายตั้งแต่อดีต – ปัจจุบัน และระบบการผลิตที่ถูก
กระแสทุนเข้ามาทำให้ชุมชนมีการปรับเปลี่ยนระบบการเกษตรเป็นระบบพืชเชิงเดี่ยว ซึ่งส่งผล
ต่อการใช้ประโยชน์จากฐานทรัพยากรฯ ที่ดิน น้ำ และป่า แล้วเมื่อเกิดกระแสทุนเหล่านี้รุกเข้า
มา ชุมชนมีการปรับตัวอย่างไรหรือจัดการกับสิ่งต่างๆ เหล่านี้ได้อย่างไร

สรุปการเชื่อมเครือข่าย

การเชื่อมเครือข่าย ในพื้นที่ 3 ลุ่มน้ำ มีการเชื่อมเครือข่ายทั้งในระดับพื้นที่และระดับ
เครือข่ายภูมิภาค ซึ่งประเด็นของการเชื่อมเครือข่ายแต่ละพื้นที่ที่มีความแตกต่างกันออกไปตาม
สถานการณ์ปัญหา เช่น พื้นที่ลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน เชื่อมเครือข่ายในระดับพื้นที่ทั้งเครือข่ายป่า
ชุมชนอำเภอเชียงดาว เครือข่ายน้ำและเหมืองฝาย เครือข่ายอนุรักษ์พื้นที่ฟูสายน้ำแม่ปิง ได้เข้า
ร่วมกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ภายใต้กิจกรรมการดำเนินงานที่แต่ละเครือข่ายได้
ดำเนินการ ไม่ว่าจะเป็นการจัดการป่าชุมชน ที่คณะกรรมการบริหารเครือข่ายฯ เข้าไปหนุนเสริม
กระบวนการทำงานในพื้นที่ หมู่บ้านสมาชิกเครือข่าย ซึ่งรวมไปถึงหมู่บ้านในพื้นที่เป้าหมาย
โครงการวิจัยด้วย และเครือข่ายน้ำและเหมืองฝาย ที่มีการเชื่อมกันกับเครือข่ายเหมืองฝายใน
เขตพื้นที่ตำบลเชียงดาว คือ ฝายวังโฮ มีการแลกเปลี่ยน ศึกษาเรียนรู้ร่วมกัน และเครือข่าย
อนุรักษ์พื้นที่ฟูสายน้ำแม่ปิง ที่หมู่บ้านในพื้นที่เป้าหมายงานวิจัยได้เข้าร่วมกับเครือข่ายในการ
จัดทำเป็นแหล่งอนุรักษ์พันธุ์ปลา ได้แก่ บ้านห้วยใจ แม่ณะ และบ้านป่าบาง รวมไปถึงการเชื่อม
เครือข่ายในระดับภูมิภาค ทั้งเครือข่ายป่าชุมชนภาคเหนือ ในการขับเคลื่อนกิจกรรมเชิงนโยบาย
ในเรื่องของการผลักดัน พ.ร.บ.ป่าชุมชน ฉบับประชาชน พ.ศ. ...เครือข่ายองค์กรชุมชนลุ่มน้ำ
ภาคเหนือ เชื่อมประเด็นเชิงนโยบายในเรื่องของ พ.ร.บ.น้ำ ร่วมกับสหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ และ
การเข้าร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับ เครือข่ายองค์กรชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำอื่น ๆ

ลุ่มน้ำแม่แดงตอนบน มีการเชื่อมเครือข่ายทั้งในระดับพื้นที่และระดับภูมิภาค แต่ส่วน
ใหญ่พื้นที่ลุ่มน้ำแม่แดง จะเชื่อมกับเครือข่ายพลังงานทางเลือกเป็นหลัก ทั้งนี้เนื่องจากชุมชนใน
พื้นที่กำลังเผชิญกับสถานการณ์กรณีเหมืองลิกไนต์ อำเภอเวียงแหง เข้าไปแลกเปลี่ยนเรียนรู้
นำเอาสถานการณ์ปัญหาในระดับพื้นที่ ไปขยายผลสร้างเครือข่ายหนุนเสริมกระบวนการ
ขับเคลื่อนซึ่งกันและกันในพื้นที่ และรวมไปถึงการเชื่อมเครือข่ายภูมิภาคทั้งเครือข่ายป่าชุมชน
ภาคเหนือ เครือข่ายองค์กรชุมชนลุ่มน้ำภาคเหนือ และสหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ ที่ได้นำเอา

ประเด็นปัญหาในพื้นที่ของกลุ่มน้ำแม่แดงตอนบน อำเภอเวียงแหงมาเป็นข้อเสนอ ข้อเรียกร้องร่วม
ใน 8 ประเด็นปัญหาของสหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือให้เกิดการแก้ไขในระดับนโยบาย

กลุ่มน้ำแม่จัด มีการเชื่อมเครือข่ายในระดับพื้นที่และระดับภูมิภาคเช่นเดียวกับกลุ่มน้ำแม่ปิง
ตอนบน กรณีแม่แะ-แม่ะ ทั้งเครือข่ายป่าชุมชนอำเภอเชียงดาว เครือข่ายองค์กรชุมชนกลุ่มน้ำ
ภาคเหนือ และเครือข่ายป่าชุมชนภาคเหนือ เนื่องจากกลุ่มน้ำแม่จัด มีประเด็นหลักๆอยู่ 2
ประเด็นคือ เรื่องการจัดการป่าชุมชนในเขตป่าอนุรักษ์ และพื้นที่สหกรณ์ และการจัดการน้ำ
เหมืองฝายในเขตลุ่มน้ำสาขาย่อย กลุ่มน้ำแม่สะลงง ที่ไหลลงสู่แม่จัด

๒.๑ กลุ่มน้ำแม่แะ-แม่ะ พื้นที่ลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน อำเภอเชียงดาว จังหวัด เชียงใหม่

สถานการณ์ปัญหา

ทรัพยากรป่า พื้นที่ส่วนใหญ่ถูกประกาศเป็นเขตป่าอนุรักษ์ ได้แก่ อุทยานแห่งชาติศรี
ลานนา อุทยานแห่งชาติเชียงดาว เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยเชียงดาวและป่าสงวนแห่งชาติป่า
เชียงดาว และ พื้นที่ลุ่มน้ำชั้น 1 A ซึ่งเป็นการประกาศเขตทับซ้อนลงบนพื้นที่ป่าชุมชน ที่ทำกิน
และที่อยู่อาศัยของชุมชนทำให้ชาวบ้านชุมชนท้องถิ่นทั้งชาวไทยพื้นราบและชนเผ่าต่าง ๆ 6
ตำบล 72 หมู่บ้าน ได้รับผลกระทบต่อวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป ทั้งการหาอยู่หากิน การผลิต
ขาดความมั่นคงทางอาชีพ และการดำรงชีวิตเนื่องจากไม่สามารถเข้าใช้ประโยชน์จาก
ทรัพยากรธรรมชาติได้

ทรัพยากรน้ำ ในอดีตชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำปิงตอนบนได้ยึดอาชีพทำการเกษตร กล่าวคือ
มีการทำนาข้าวเหนียวและการปลูกพืช ผัก ผลไม้อื่น ๆ เพื่อบริโภคเองเป็นหลัก และมีการระบบ
การจัดการน้ำแบบระบบเหมืองฝายเพื่อตอบสนองการใช้น้ำ ทั้งเพื่อการเกษตร การอุปโภค
บริโภคในครัวเรือน แต่ในปัจจุบันพบว่า การขยายตัวของระบบการเกษตรขนาดใหญ่ในเชิง
พาณิชย์ เช่น สวนส้ม บ่อกุ้ง ทำให้ความต้องการในการใช้น้ำมีมากขึ้น ทำให้ระบบเหมืองฝาย
กำลังถูกปรับเปลี่ยนไปสู่ระบบการจัดการน้ำแบบใหม่ ในลักษณะของฝายยาง ฝายคอนกรีต
เขื่อนขนาดใหญ่ และโครงการผันน้ำของหน่วยงานรัฐ ปัญหาการจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่
ลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนกำลังจะกลายเป็นประเด็นปัญหาที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างโครงการ
พัฒนาของรัฐ ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมและกลุ่มทุนที่ทำการเกษตรเชิงพาณิชย์ ระบบเหมืองฝาย
และการจัดการน้ำโดยชุมชนที่เคยเป็นมากำลังจะล่มสลายเพราะไม่ได้รับการสนับสนุนจาก

ภาครัฐ รวมทั้งสิ่งที่จะต้องใช้ในการทำเหมืองฝาย เช่น หิน ทราย และไม้หลักฝาย คณะกรรมการเหมืองฝายและกลุ่มผู้ใช้น้ำก็ไม่สามารถที่จะจัดหาเองได้เช่นเดิม เนื่องจากถูกประกาศเป็นเขตป่าอนุรักษ์

พื้นที่ลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน มีพื้นที่ทำงานกับชุมชนอยู่ 3 ระดับ คือ ระดับล่าง ที่ชุมชนมีการจัดการเหมืองฝายฝายดั้งเดิม ผสมฝายใหม่ ระดับที่สอง กลุ่มบนดอย มีการจัดการเกษตรแบบสวนเมือง และดับที่ 3 กลุ่มชาติพันธุ์ มีพี่น้องม้งกับสันป่าเกี๊ยะ

โจทย์ในพื้นที่

กระบวนการในพื้นที่ลุ่มน้ำได้เกิดการตระหนักสิทธิชุมชน เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการลุ่มน้ำสาขาย่อย สร้างภาคีท้องถิ่นและแผนการจัดการลุ่มน้ำขึ้นมา

เป้าหมาย

การสร้างการเรียนรู้ การขยายผลการเรียนรู้ไปสู่ชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่เมะ-แม่ณะ เพื่อนำไปสู่กลไกความร่วมมือในระดับกลุ่ม เครือข่ายในพื้นที่ลุ่มน้ำ และที่สำคัญเพื่อนำไปสู่การจัดทำแผนการจัดการเครือข่ายในระดับลุ่มน้ำ เสนอต่อหน่วยงานองค์กรในระดับท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อบต.)

การพัฒนาขีดความสามารถ	สรุปงาน	จุดอ่อน/จุดแข็ง	ปัญหา/อุปสรรค
๑) ฝึกความเป็นชุมชน โดยเฉพาะการสร้างพื้นฐานและกระบวนการทางสังคมให้สามารถร่วมแก้ไข คลี่คลายปัญหา ความขัดแย้งทั้งภายในและภายนอก	<p>ชุมชนป่าเมียง ถูกสังคมวิพากษ์ว่าใช้พื้นที่เมียง ทำลายป่า แต่พบว่าชุมชนมีความรู้ในการจัดการพื้น หรือระบบไร่หมุนเวียนของปกากะญอ เลือกที่จะตัดหรือใช้ คัดสรร ระยะเวลาไม้ นำไปสู่การอธิบายกับคนพื้นล่างได้</p> <p>-ต่อมาเกิดเครือข่ายองค์กรชาวบ้าน เข้าร่วมเป็นคณะกรรมการลุ่มน้ำ รวม 14 คน (เยาวชน แม่บ้าน หมอ ยาพื้นบ้าน คณะกรรมการเหมืองฝาย) ร่วมในโครงสร้างในการวางแผนการจัดการลุ่มน้ำ กำหนดประเด็นปฏิบัติการ คือการเชื่อมบ้านป่าโหล ด้านล่าง เพื่อหาข้อ</p>		-การขยายพื้นที่สวนชา สร้างความขัดแย้งในลุ่มน้ำ

	<p>ยุติร่วมกันในการแก้ไขปัญหา ลุ่มน้ำแม่เมะ-แม่และ ความพยายามในการ นำเสนอข้อมูลต่างๆ ผ่านเวที ระดับเครือข่ายลุ่มน้ำที่ตั้ง หน่วยงาน องค์กรชาวบ้าน เข้ามาร่วม</p>		
<p>๒) ความสามารถในการ นำเสนอข้อเรียกร้องที่มี น้ำหนัก มีเหตุผล และ แนวทางเลือกเพื่อการ พัฒนาพึ่งตนเอง</p>			
<p>๓) การนำประเพณีภูมิ ปัญญา กฎระเบียบชุมชน พัฒนาเป็นธรรมนูญชุมชน และสถาบันกระบวนการ ยุติธรรมของชุมชนอันถือ เป็นหัวใจของกระบวนการ กระจายอำนาจสู่ชุมชน ท้องถิ่นอย่างแท้จริง</p>	<p>แผนการจัดการลุ่มน้ำขนาด เล็กในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่เมะ-แม่ นะ ซึ่งเป็นพื้นที่ในขอบเขต การปกครองของตำบลแม่ ไม่ว่าจะเป็นแผนพัฒนาตำบล 1 ปี และแผนพัฒนา 5 ปี</p> <p>-กลุ่มเหมืองฝาย เป็นกลุ่มที่มี ความเข้มแข็งในการบริหาร จัดการน้ำ ที่มีมาตั้งแต่อดีต แม้ว่ารูปแบบ โครงสร้าง เหมืองฝายจะเปลี่ยนจาก โครงสร้างไม้ หิน มาเป็น คอนกรีตก็ตาม แต่ก็ยังคงมี พิธีกรรม ความเชื่อและระบบ การบริหารจัดการที่มี ประสิทธิภาพโดยปัจจุบันมี นายอินทร์ จิโน เป็นแก่ เหมืองฝายลุ่มน้ำแม่เมะ- แม่</p> <p>กรณีบ้านปางมะโอ ร่วมเรียนรู้ การจัดการลุ่มน้ำ เชิงวัฒนธรรมกายภาพ</p>	<p>แม้ว่าจะเลือกลุ่มน้ำขนาดเล็ก แต่ในมิติสังคมวัฒนธรรมพบ ช่องว่างชนชั้น เช่น กลุ่ม เหมืองฝาย เป็นกลุ่ม ข้าราชการเก่า กลุ่มอุปถัมภ์ กลุ่มชาวบ้านที่เป็นชาวนา ซึ่งเป็นกลุ่มชาวบ้านที่ไม่ได้ เข้ามามีส่วนร่วมกระบวนการ มากนัก</p>	
<p>๔) การปกป้องสิทธิชุมชน และฐานทรัพยากรระดับ ท้องถิ่น เครือข่ายและ</p>	<p>-เครือข่ายป่าชุมชนตำบลแม่ เมะ</p>		

<p>ประเทศ ไปสู่การปฏิรูป การเมือง</p>			
<p>๔) ขยายการเรียนรู้ไปสู่ กลุ่มต่าง ๆ เด็ก เยาวชน และสตรี เพื่อสืบทอด ภารกิจและวัฒนธรรมสิทธิ มนุษยชนในระดับราก หญ้า รวมทั้งเครือข่ายฐาน ทรัพยากร</p>	<p>-การเรียนรู้ร่วมกันระหว่าง เจ้าหน้าที่วิจัยและทีมวิจัย ชาวบ้าน</p> <p>-ลงมือปฏิบัติการตามกลไก การบริหารจัดการของ คณะกรรมการลุ่มน้ำแม่แمنة- แม่ณะ ซึ่งประกอบไปด้วย กลุ่มคนที่หลากหลายทั้งผู้นำ ที่เป็นทางการ กลุ่มสตรี แม่บ้าน กลุ่มเยาวชน สมาชิก สภาอบต. กลุ่มเหมืองฝาย กลุ่มป่าชุมชนในระดับตำบล แม่ณะ และกลุ่มที่เป็นผู้นำที่ ได้รับการยอมรับจากชุมชน หรืออาจเรียกได้ว่า ผู้อาวุโส ในหมู่บ้าน</p> <p>-กลุ่มที่เข้าร่วมเรียนรู้ เฉพาะในกลุ่มคนที่สนใจ ทั้ง คณะกรรมการหมู่บ้าน กลุ่ม เยาวชนส่วนใหญ่เรียนอยู่ใน ระดับมัธยมศึกษา มาเป็น พลังสำคัญในการขับเคลื่อน</p> <p>กลุ่มเยาวชน จากหมู่บ้านต่างๆในพื้นที่ มี การจัดค่ายการเรียนรู้ฐาน ทรัพยากรฯในพื้นที่ลุ่มน้ำ โดยมีวิทยากร (ทีมวิจัย ชาวบ้าน) ในเรื่องคุณค่า ความสำคัญของป่าต้นน้ำ ระบบเหมืองฝาย ระบบป่า เมี่ยง วิถีชีวิต วัฒนธรรม ความเชื่อของคนท้องถิ่นที่มี ต่อฐานทรัพยากรฯ</p> <p>-ต่อมาแกนนำเยาวชน บางส่วนประสานเกาะ เกี่ยวกับเยาวชนลุ่มน้ำแม่ปิง</p>	<p><u>เงื่อนไขขบวก</u> -นโยบายประชานิยม เช่น แปลงสินทรัพย์เป็นทุน ขึ้น ทะเบียนคนจน มีการทำ อย่างต่อเนื่อง จึงเป็นโอกาส ให้ได้สร้างการเรียนรู้ต่อ กลุ่มเป้าหมายด้วย</p>	

	<p>ในพื้นที่ 6 ตำบล และอาสา เป็นพี่เลี้ยง จัดกิจกรรมค่าย เยาวชนในเรื่องของการ อนุรักษ์ป่าไม้และสัตว์ป่า จำนวน 3 รุ่นๆละ 130 คน – 150 คน</p> <p>กลุ่มแม่บ้าน ได้ร่วมเรียนรู้กับเครือข่าย แลกเปลี่ยนแนวคิดในการฟื้นฟูในเรื่องของการลดภาวะ ค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นในครัวเรือน เช่น แผนปลูกพืชผักสวนครัวในระดับ ครัวเรือน การลดการใช้ถุงพลาสติกด้วยการจัดกิจกรรมหิ้วตะกร้าไปตลาด</p> <p>-ต่อมามาร่วมคิด วางแผน ลงมือปฏิบัติการ ในการจัดการทรัพยากรฯลุ่มน้ำแม่แม่- แม่เฒ่า ร่วมกับ คณะกรรมการบริหารลุ่มน้ำ</p> <p>-ช่วยหนุนเสริมทั้ง กระบวนการเรียนรู้และการ จัดหางบประมาณในการจัดการทรัพยากรฯร่วมกับ ชุมชนท้องถิ่นในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่แม่-แม่เฒ่า</p>		
<p>๖) ค้นหาพัฒนาศักยภาพ ของชุมชนเพื่อสร้างฐาน สิทธิชุมชน ทั้งมิติทาง สังคมวัฒนธรรมและ เศรษฐกิจ</p>	<p>จุดเริ่มกระบวนการทำงาน เรียนรู้สถานการณ์ปัญหา ร่วมกัน ในขอบเขตพื้นที่ลุ่มน้ำขนาดเล็กหรือขนาดย่อย ของลำน้ำสาขาที่ไหลลงสู่ลำน้ำแม่ปิง 1 ใน 14 ลุ่มน้ำ สาขาย่อย</p> <p>-แผนจัดการน้ำ + ป่าร่วมกัน ของชุมชนต้นน้ำและปลายน้ำ</p> <p>-ผลักดันให้ อบต.มีแผน จัดการทรัพยากรร่วมกับ ชุมชน</p>	<p><u>จุดแข็ง</u></p> <p>-ชุมชนป่าเมี่ยงมีการจัดการ ป่าเพื่อเป็นเชื้อเพลิง การต้มใบเมี่ยง</p> <p>-ชาวบ้านเป็นคณะกรรมการ ของหน่วยต้นน้ำเพื่อลดความ ชัดแย้งกับรัฐ และได้รับการ สนับสนุนกิจกรรมแนวกันไฟ ๕๐๐๐ บาท /ปี</p> <p><u>จุดอ่อน</u></p>	<p>-ป่าสงวนฯเชิงควาทับซ้อน ป่าชุมชนและที่ทำกินของ ชุมชน ๖ ตำบล(๗๒ หมู่บ้าน)</p> <p>-ไม่สามารถใช้ประโยชน์จาก ป่าในชีวิตประจำวันได้ (อาหาร พืช สมุนไพร ฟืน)</p> <p>-ไม่ได้รับรองสิทธิทำกิน</p> <p>-ทำลายความเชื่อ ป่าหน้าหมู่บ้าน และระบบงาน</p>

		-ชาวบ้านเป็นคณะกรรมการของหน่วยต้นน้ำ ซึ่งดูแลป่าไม่ได้เต็มที่ ทำตามคำสั่งของรัฐเท่านั้น	หน้าหมู่บ้านในการดูแลป่า -โครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน กระตุ้นให้ที่ดินถูกซื้อขาย เปลี่ยนมือไปให้นายทุนนอกชุมชนเพื่อทำเกษตรขนาดใหญ่ ทำให้การจัดการน้ำยุ่งยากมากขึ้น
๗) สร้างระบบฐานข้อมูลเพื่อกระบวนการทำงานที่สามารถสื่อสารเชื่อมโยงข่าวสาร เป็นการช่วยผนึกความเป็นชุมชนและเครือข่ายให้เข้มแข็ง	-คณะทำงานศึกษาข้อมูลการใช้ที่ดินบ้านป่าไผ่ ประกอบด้วยนักวิจัย ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สภอบต. และเจ้าหน้าที่ป่าไม้ นำไปสู่แนวทางในการแก้ไขปัญที่ดินป่าเมือง ไร่หมุนเวียน และสวนชา -ชุดองค์ความรู้พลวัตการใช้ไม้ไม่พิน เห็นถึงการจัดการทรัพยากรของชุมชนอย่างต่อเนื่องโดยเฉพาะชุมชนป่าเมือง ซึ่งมีรูปแบบการเกษตรเอื้อต่อการจัดการดูแลรักษาป่าของชุมชน		
๘) เรียนรู้และใช้สิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญ ฉบับปฏิรูปการเมืองเพื่อปกป้องชุมชนและฐานทรัพยากรได้ ท่ามกลางปัญหาอุปสรรคจากรัฐราชการและนายทุน	-ร่วมผลักดัน พ.ร.บ.ป่าชุมชนฉบับชาวบ้าน		

๒.๒ พื้นที่ลุ่มน้ำแม่แตงบน อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่

กลุ่มเป้าหมาย 7 หมู่บ้าน 3 ตำบลในพื้นที่อำเภอเวียงแหง ได้แก่ สันตวงดี ด.แสนไทรสามปู่ จุดเด่น ในพื้นที่คือ เป็นป่าต้นน้ำ บ้านม่วงปือก เป็นพื้นที่ทำกินของชาวบ้านและที่อยู่อาศัย และพื้นที่ป่า และบ้านกองลม หมู่ที่ 2 และหมู่ที่ 10 มีพื้นที่ป่าชุมชน ใช้สอย อาหาร

สมุนไพรมะขาม และบ้านแม่แพลม มีลักษณะเด่นเป็นป่าต้นน้ำ ดำรงชีวิตตามวัฒนธรรมของชุมชนปกากะญอ และบ้านห้วยไคร้ เรื่องการจัดการเหมืองฝาย

สถานการณ์ปัญหา

สถานการณ์ปัญหาจากโครงการพัฒนาเมืองลิกไนต์ การไฟฟ้าฝายผลิต (กฟฝ.) มีโครงการที่จะพัฒนาเมืองลิกไนต์ที่อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ ในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่แดงตอนบน ซึ่งจะเป็นเขตพื้นที่ที่จะได้รับผลกระทบทั้งในส่วนที่เป็นพื้นที่ป่าไม้ พื้นที่ป่าใช้สอยของชาวบ้าน ที่ดินทำกิน ที่อยู่อาศัย และที่สาธารณะอื่นๆ เช่น ถนนหนทาง แหล่งน้ำลำห้วย แต่ชุมชนไม่ได้รับข้อมูลเท็จจริงที่ชัดเจนเกี่ยวกับผลกระทบของโครงการฯ และไม่ได้มีส่วนร่วมในการศึกษาผลกระทบที่จะเกิดขึ้น เช่น การสูญเสียพื้นที่ป่า การพังทลายของหน้าดิน การสูญเสีย น้ำ มลภาวะทางฝุ่น ทางเสียง และความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของตนเอง

ปัญหาการกีดกันซื้อที่ดินและการบุกรุกแผ้วถางพื้นที่ป่าเพื่อหวังค่าเวนคืน มีนายทุนเข้ามากว่า 10 รายซื้อที่ดินในบริเวณที่เป็นพื้นที่สร้างเหมืองและพื้นที่ทิ้งดิน(จากการขุดเหมือง) ทำให้ป่าถูกบุกรุกพื้นที่กว่า 2,000 ไร่ เพื่อนำมาขายแก่นายทุนไปทำสวนส้ม

ปัญหาการแย่งชิงน้ำ ปัจจุบันชาวบ้านในพื้นที่ได้มีการปรับระบบการผลิตในการปลูกพืชเชิงพาณิชย์มากขึ้น ที่ทำให้ต้องใช้น้ำมากและส่งผลกระทบต่อปัญหาน้ำไม่เพียงพอ เกิดการแย่งชิงการใช้น้ำระหว่างต้นน้ำและท้ายน้ำ อีกทั้ง การไฟฟ้าฝายผลิตได้จัดทำแผนในการสร้างเขื่อนในลำน้ำแม่แดงเพื่อใช้ในกิจการเหมืองแร่ ได้แก่ เขื่อนแม่แดง เขื่อนห้วยฮ่องจิว เขื่อนห้วยทรายและเขื่อนห้วยหก ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อ การแย่งชิงน้ำและการสร้างอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ในพื้นที่ของชุมชนที่อาจจะส่งผลกระทบต่อปัญหาการอพยพชุมชนอีกด้วย

การพัฒนาขีดความสามารถ	สรุปงาน	จุดอ่อน/จุดแข็ง	ปัญหา/อุปสรรค
๑) ฝึกความเป็นชุมชน โดยเฉพาะการสร้างพื้นฐานและกระบวนการทางสังคมให้สามารถร่วมแก้ไข คลี่คลายปัญหา ความขัดแย้งทั้งภายในและภายนอก			
๒) ความสามารถในการนำเสนอข้อเรียกร้องที่มีน้ำหนัก มีเหตุผล และแนวทางเลือกเพื่อการพัฒนาพึ่งตนเอง	-กระบวนการวิจัยผ่านเวทีพูดคุย เวทีวิเคราะห์ศึกษาดูงาน ทำให้ชาวบ้านได้เรียนรู้การจัดการป่า นโยบาย ที่เกี่ยวข้องการพัฒนาเมือง		

	<p>ลีกไนต์ ทั้งการศึกษาดูงานที่ผ่านมา ทั้งในพื้นที่ จ.ลำพูนหรือป้อนอกหินกรูด</p> <p>-การรวบรวมข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ มีวิทยากรให้ความรู้กับชุมชน เพื่อเป็นฐานในการศึกษาเรียนรู้ สิทธิที่ชาวบ้านมีอยู่แล้ว</p> <p>-เวทีสาธารณะเรื่องผลกระทบ การเปิดเหมือง เพื่อเชื่อมโยงถึงประเพณี วัฒนธรรมท้องถิ่น ทั้งฝ่ายเห็นด้วยและไม่เห็นด้วย</p>		
<p>๓) การนำประเพณีภูมิปัญญา ภูฏาระเบียบชุมชน พัฒนาเป็นธรรมนุญชุมชน และสถาบันกระบวนการ ยุติธรรมของชุมชนอันถือเป็นหัวใจของกระบวนการกระจายอำนาจสู่ชุมชนท้องถิ่นอย่างแท้จริง</p>	<p>-การเรียนรู้ผ่านการจัดการป่าชุมชน และการจัดการน้ำจากต้นทุนของชุมชน ทั้งลำน้ำแม่แดง และลำน้ำสาขา -ป่าชุมชน</p> <p>-เขตอนุรักษ์สัตว์น้ำ</p> <p>-พิธีกรรมบวชป่า</p> <p>-พิธีสืบชะตาแม่น้ำ</p>		
<p>๔) การปกป้องสิทธิชุมชนและฐานทรัพยากรระดับท้องถิ่น เครือข่ายและประเทศ ไปสู่การปฏิรูปการเมือง</p>	<p>-ยื่นหนังสือต่อนายก ปี ๔๘</p> <p>-ร่วมชุมนุมต่อต้านการประทุมถ่านหินโลก ที่จ.ลำปาง + ยื่นหนังสือ ถึงรมต.ก.พลังงาน</p> <p>-เข้าร่วมเครือข่ายพลังงานทางเลือก ,เครือข่ายไม่เอาถ่านหิน ,สวรส.</p> <p>-ประสานพันธมิตรเช่น สาธารณสุข เครือข่ายชมรมกำนันผู้ใหญ่บ้าน</p> <p>-ร่วมเครือข่ายป่าชุมชน เรียนรู้การผลัดกัน พ.ร.บ.ป่าชุมชนฉบับชาวบ้าน</p>	<p><u>จุดอ่อน</u></p> <p>กลุ่มเครือข่ายที่เกิดขึ้นมาใหม่ เกิดขึ้นมาเพื่อยับยั้งโครงการพัฒนาเหมืองลีกไนต์ ซึ่งใช้พื้นที่ ๓ พันไร่ ความสามารถของกลุ่มคือสร้างกระบวนการเคลื่อนไหว ประชาสัมพันธ์ จัดเวทีอภิปราย สัมมนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับฐานทรัพยากรฯ และเรียนรู้ในลักษณะที่เท่าทันอีกฝ่ายหนึ่ง ทำให้กลุ่มคนบางกลุ่มหรือหน่วยงานบางส่วนไม่เข้าใจในกระบวนการทำงานของชาวบ้านมากนัก</p> <p>-เกิดปมปัญหาระหว่างกลุ่ม</p>	<p>โครงการสิทธิยุติลงในเดือนกรกฎาคม 2549 แต่โครงการเหมืองยังไม่หยุด จึงยังมีการเผชิญหน้าระหว่าง ชุมชนและกฟผ. โดย กฟผ.เร่งรัดเวทีประชาพิจารณ์ซึ่งชุมชนตั้งรับกับสถานการณ์ไม่เท่าทันมากนัก</p> <p>-ผู้นำทางการเมืองไม่ยอมรับบทบาทการมีส่วนร่วมการตรวจสอบโครงการเหมืองลีกไนต์ของชุมชน</p>

		<p>คัดค้านเหมืองฯ และกลุ่มที่สนับสนุนเหมืองฯมีมาก(ผู้นำหรือหน่วยงานราชการ เด็กนักเรียน ครู) เช่นกรณีวิทยุชุมชน เป็นเครื่องมือต่อต้านเหมือง หรือเอ็นจีโอ ทั้งการจัดตั้ง การร่วมกระจายข่าวสารข้อมูล จะเป็นปัญหาในระยะยาว</p> <p><u>การแก้ไข</u></p> <p>ต้องทำงานชุมชนเพื่อสร้างความร่วมมือมากขึ้น</p> <p>ตอบสนองการแก้ไขปัญหาของชาวบ้านในลักษณะงานที่เป็นของส่วนรวม</p>	
<p>๕) ขยายการเรียนรู้ไปสู่กลุ่มต่าง ๆ เด็ก เยาวชน และสตรี เพื่อสืบทอดภารกิจและวัฒนธรรมสิทธิมนุษยชนในระดับรากหญ้า รวมทั้งเครือข่ายฐานทรัพยากร</p>	<p>-กระบวนการวิจัยที่ประสานกับเครือข่ายและพันธมิตรนอกพื้นที่ส่งผลให้โครงการเหมืองลิกในด้หยุดดำเนินการไปชั่วคราว</p> <p>-ประสานกับเครือข่ายป่าชุมชน และ พลังงาน</p> <p>-การจัดตั้งเครือข่ายทรัพยากรฯลุ่มน้ำและเผยแพร่ผ่านสื่อวิทยุชุมชน</p> <p>-มิติสังคมวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อสานเครือข่ายวัฒนธรรมเดียวกัน (กิจกรรม"ปอยสังลอง")</p> <p>-สร้างจิตสำนึกผ่านการจัดการป่าชุมชน</p> <p>-ปลูกป่าไม้ไผ่ไร่ ป่าเฉลิมพระเกียรติ</p> <p>-ทำฝายแม้ว</p> <p>-กฎกติการักษาป่า</p> <p>-พัฒนาน้ำตกแม่ลาด</p> <p>-เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา</p> <p>-ทำแนวเขตกันไฟ</p>	<p><u>เงื่อนไขบวก</u></p> <p>-นโยบายประชานิยม เช่นแปลงสินทรัพย์เป็นทุน ขึ้นทะเบียนคนจน มีการทำอย่างต่อเนื่อง จึงเป็นโอกาสให้ได้สร้างการเรียนรู้ต่อกลุ่มเป้าหมายด้วย</p>	
<p>๖) ค้นหาพัฒนาศักยภาพ</p>	<p>-ริเริ่มความร่วมมือของกลุ่ม</p>		

<p>ของชุมชนเพื่อสร้างฐาน สิทธิชุมชน ทั้งมิติทาง สังคมวัฒนธรรมและ เศรษฐกิจ</p>	<p>ในพื้นที่ ได้แก่ เครือข่าย ชมรมกำนันผู้ใหญ่บ้าน เครือข่ายทรัพยากรลุ่มน้ำ แดงตอนบน -ให้รัฐประกันราคากะเทียม</p>		
<p>๗) สร้างระบบฐานข้อมูล เพื่อกระบวนการทำงานที่ สามารถสื่อสารเชื่อมโยง ข่าวสาร เป็นการช่วยผนึก ความเป็นชุมชนและ เครือข่ายให้เข้มแข็ง</p>	<p>ชุดองค์ความรู้ในเรื่องของ ชุมชนกับฐานทรัพยากร กรณีฝ่ายบางเตือ บ้านห้วย ไคร้ ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่กำลังจะ ได้รับผลกระทบจากการสร้าง เขื่อน เพื่อผันน้ำไปใช้ในการ ทำเหมืองลิกไนต์ คุณภาพ ของน้ำ เช่น การศึกษาการ ปลูกกระเทียมของชุมชนที่ รองรับและใช้ประโยชน์จาก สายน้ำแม่แดง และการศึกษา ความหลากหลายทางชีวภาพ ในลำน้ำแม่แดง และชุดองค์ ความรู้ของชุมชนปกากะญอ ในการดูแลรักษาป่า กรณี บ้านแม่แพลม ที่อาศัยฐาน วัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรม มาเชื่อมโยงให้เกิด การดูแลรักษาป่าร่วมกัน</p>		
<p>๘) เรียนรู้และใช้สิทธิ ชุมชนตามรัฐธรรมนูญ ฉบับปฏิรูปการเมืองเพื่อ ปกป้องชุมชนและฐาน ทรัพยากรได้ ท่ามกลาง ปัญหาอุปสรรคจากรัฐ ราชการและนายทุน</p>	<p>-นักวิจัยร่วมกับกลุ่มต่างๆใน ท้องถิ่นตรวจสอบโครงการ เหมืองลิกไนต์ ตรวจสอบ EIA และให้เปิดเผย ผลกระทบต่อชุมชน ส่งผลให้ รัฐบาลชะลอโครงการ</p> <p>-ตรวจสอบการใช้ที่ดินของ นายทุน(สวนส้มและพริก) บุกรุกพื้นที่ป่าสงวนฯ พื้นที่ ป่าเหล่าหลวง</p> <p>-ปี ๕๘ แจ้งอุทยานฯให้ จับกุม (จับแต่คนงาน ไม่เจอ เจ้าของไร่)</p> <p>-FTA ไทย-จีน ทำให้กะเทียม ราคาคดค่า ปี ๕๘จึงชุมนุม เจรจาให้รัฐประกันราคากะ</p>		<p>-เวทีตรวจสอบเหมืองแร่ ลิกไนต์ในพื้นที่ หน่วยงานรัฐ ต่อต้านไม่ร่วมประชุม</p>

	เทียม ๑๘ บาทต่อ กก. -ร้องต่อ กสม.ให้ตรวจสอบ เหมืองแร่ลิกไนต์ มีการ ประชุมชี้แจงในพื้นที่ ชาวบ้านเข้าร่วม ๔ พันคน เสนอต่อที่ประชุมให้ยกเลิก โครงการเพื่อปกป้อง ทรัพยากรของเวียงแหง		
--	--	--	--

๒.๓ พื้นที่ลุ่มน้ำแม่จัด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่

สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในเรื่องของความขัดแย้งการใช้น้ำ การแย่งชิงน้ำในพื้นที่ โดยเฉพาะในช่วง๓-๔ เดือนในหน้าแล้ง นักวิจัยตั้งโจทย์หลักคือการคลี่คลายความขัดแย้ง ให้ชุมชนเรียนรู้สาเหตุปัญหาแท้จริง และร่วมมือจัดการทรัพยากร

สถานการณ์ปัญหา

สถานการณ์ปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนพื้นราบ(ปลายน้ำ)กับชนเผ่า(ต้นน้ำ) เนื่องจากปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรน้ำ โดยทัศนคติของคนพื้นราบมองว่าชุมชนชาวเขาที่อยู่ในเขตต้นน้ำเป็นผู้ตัดไม้ทำลายป่าต้นน้ำ เพราะทำไร่เลื่อนลอยคือไร่ชิง ซึ่งไม่สามารถปลูกซ้ำที่ได้ รวมทั้งมีการเพิ่มขึ้นของประชากรทำให้ต้องทำลายป่าเพื่อขยายการทำกิน และส่งผลกระทบต่อแหล่งน้ำ ทำให้น้ำไม่เพียงพอที่จะมาถึงปลายน้ำ ในขณะที่คนพื้นราบเองก็มีการทำเกษตรเชิงเดี่ยว ได้แก่ ข้าวโพดหวาน ถั่วแระ ถั่วเหลือง และนาปรังในช่วงหน้าแล้งที่ต้องใช้น้ำมากเช่นกัน ทำให้เกิดความขัดแย้งจนถึงขั้นที่ชุมชนพื้นราบเสนอให้ทางราชการอพยพชุมชนชนเผ่าออกจากพื้นที่ ชาวเขาเผ่าลีซู เป็นชุมชนที่ถูกรัฐอพยพมาจัดตั้งเป็นชุมชนสหกรณ์ ซึ่งสภาพความเป็นอยู่และการทำมาหากินแตกต่างจากอดีต เป็นผลให้ขยายที่ทำกินขึ้นไปในพื้นที่ป่าต้นน้ำอีกทั้งมีโครงการพัฒนาที่เข้ามาส่งเสริมอาชีพ เช่น โครงการดอยเวียงผาเข้ามาส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกไม้เมืองหนาว โดยนำชาวบ้านเข้าร่วมโครงการ 8 ครอบครัวเกิดปัญหาเมื่อเสร็จสิ้นโครงการชาวบ้านไม่ยอมลงมาจากพื้นที่กลับขยายครอบครัวและขยายที่ทำกินเพิ่มมากขึ้น และปัจจุบันมีโครงการหลวงเข้ามาส่งเสริมพืชเมืองหนาวด้วยเช่นกัน (ซึ่งจะมีผลต่อการใช้น้ำมากอีกด้วย)กำลังจะมีโครงการสร้างอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ในพื้นที่เพื่อแก้ปัญหาการขาดแคลนน้ำ ซึ่งเป็นการผลักดันจากกลุ่มผู้นำทางการในเขตชุมชนพื้นราบ

การเข้าไปทำงานของโครงการฯ อยู่ภายใต้บริบทสังคมของพื้นที่ ซึ่งมีกลุ่มชาติพันธุ์ คือ บ้านปางฟาน เป็นชนเผ่าลahu สหกรณ์แปลง 5 เป็นชุมชนลีซู บ้านห้วยไถ่น เป็นชุมชนอาข่า

และอาบอบนึ่ง และอาบอบนึ่ง ในกลุ่มชุมชนเหล่านี้ มีวัฒนธรรม ความเชื่อที่ต่างกัน การเข้าไปทำงานจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะเข้าไปเรียนรู้กับกลุ่มผู้นำ ทั้งผู้นำทางธรรมชาติเช่น หมอผี ประจำตระกูล ที่ทำให้ได้เรียนรู้ฐานวัฒนธรรม ความเชื่อแต่ละชนเผ่ามากขึ้น

ชุมชนพื้นราบส่วนใหญ่เป็นชุมชนเมือง เจ้าหน้าที่วิจัยเข้าไปเรียนรู้กับชุมชน จึงเป็นไปในลักษณะที่ง่ายขึ้น เนื่องจากตัวเจ้าหน้าที่เองอยู่พื้นราบ และคลุกคลีกับคนเมืองอยู่แล้ว พอที่จะรู้วัฒนธรรมอยู่บ้าง จึงทำให้เข้าใจในบริบทพื้นที่ชุมชนอยู่พอสมควร การเรียนรู้เรื่องสิทธิชุมชน นั้น ด้านบนไม่มีไฟฟ้าใช้ รวมไปถึงพื้นที่ใกล้เคียง การติดต่อ การรับรู้ข่าวสารส่วนใหญ่จะผ่านผู้นำเป็นหลัก ในขณะที่บ้านสหกรณ์แปลง 5 รู้การเคลื่อนไหวทางสังคม รวมไปถึงหมู่บ้านอีก 5 หมู่บ้าน รวมไปถึงกระบวนการเรียนรู้เรื่องสิทธิ สามารถเข้าทำงานได้ง่ายใน 4 หมู่บ้าน คือ บ้านสหกรณ์ บ้านห้วยกู่ บ้านดอยใต้

การพัฒนาขีดความสามารถ	สรุปงาน	จุดอ่อน/จุดแข็ง	ปัญหา/อุปสรรค
๑) ฝึกความเป็นชุมชน โดยเฉพาะการสร้างพื้นฐานและกระบวนการทางสังคมให้สามารถร่วมแก้ไข คลี่คลายปัญหา ความขัดแย้งทั้งภายในและภายนอก	ปัญหาอคติทางชาติพันธุ์ จึงอาศัยฐานทรัพยากรมาเป็นตัวเชื่อมให้เกิดความร่วมมือกันในการแก้ไขปัญหา เครื่องมือได้แก่ การรวบรวมข้อมูลโดยชาวบ้านต้นน้ำปลายน้ำ เพื่อเข้าใจสาเหตุปัญหา การจัดการป่าชุมชน การจัดการเหมืองฝาย การปรับรูปแบบการเกษตรที่เหมาะสม เพื่อให้เพียงพอปริมาณน้ำ และคุณภาพของน้ำได้นำไปสู่ข้อตกลง และกติการ่วมกันของคนในระดับลุ่มน้ำ	-ยังมีบางกลุ่มไม่เข้าใจไม่ร่วมมือ จุดแข็ง -การวิจัยช่วยกระตุ้นชุมชนได้ แต่ต้องการความต่อเนื่อง และหนุนเสริมจากภายนอก -ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นสร้างสำนึกสิทธิชุมชน รวบรวมจากคำบอกเล่าของคนเผ่าคนแก่เชื่อมความสัมพันธ์ และถ่ายทอดประสบการณ์ ความรู้ระหว่างคนรุ่นเก่ากับรุ่นใหม่ สร้างสำนึกความภาคภูมิใจในชุมชน และใช้ต่อสู่ทางการเมือง	-โครงการหลวง “บ้านเล็กในป่าใหญ่” มีแผนอพยพคนต้นน้ำ -แผนสร้างอ่างเก็บน้ำทำให้มีการบุกรุกที่ดินมากเพื่อรับค่าเวนคืนที่ดิน
๒) ความสามารถในการนำเสนอข้อเรียกร้องที่มีน้ำหนัก มีเหตุผล และแนวทางเลือกเพื่อการพัฒนาของตนเอง			
๓) การนำประเพณีภูมิปัญญา กฎระเบียบชุมชน พัฒนาเป็นธรรมนุญชุมชน และสถาบันกระบวนการ	เชื่อมโยงเครือข่ายการเรียนรู้จากฐานของพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน ไปสู่ลุ่มน้ำแม่จัต ผ่านกิจกรรมการจัดการ		

<p>ยุติธรรมของชุมชนอันถือเป็นหัวใจของกระบวนการกระจายอำนาจสู่ชุมชนท้องถิ่นอย่างแท้จริง</p>	<p>ป่า การจัดการน้ำ + ช่องทางองค์กรเหมืองฝายในพื้นที่กับองค์กรเหมืองฝายในระดับภาค ในนามของสมาชิกองค์กรเหมืองฝาย ภาคเหนือ</p>		
<p>๔) การปกป้องสิทธิชุมชนและฐานทรัพยากรระดับท้องถิ่น เครือข่ายและประเทศ ไปสู่การปฏิรูปการเมือง</p>			
<p>๕) ขยายการเรียนรู้ไปสู่กลุ่มต่าง ๆ เด็ก เยาวชน และสตรี เพื่อสืบทอดภารกิจและวัฒนธรรมสิทธิมนุษยชนในระดับรากหญ้า รวมทั้งเครือข่ายฐานทรัพยากร</p>	<p>ถอดกระบวนการวิจัยออกมาจากตัวที่วิจัยชาวบ้าน เกิดการรับรู้ร่วมกันตั้งแต่กลุ่มผู้นำชุมชน กลุ่มแม่บ้าน และกลุ่มที่จะทำให้เกิดการขยายผลการดำเนินงาน คือ กลุ่มเยาวชนที่เข้ามาร่วมกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับชุมชนในระดับพื้นที่</p> <p>-เข้าร่วมเครือข่ายป่าชุมชน</p>	<p><u>เงื่อนไขบวก</u></p> <p>สถานการณ์ที่ส่งผลดีต่อการเรียนรู้สิทธิ คือ รัฐบาลหาเสียงโครงการ "น้ำแก่จน" ทำให้ชาวบ้านเกิดความสนใจกังวลผลกระทบว่า น้ำเป็นของรัฐ</p> <p>-นโยบายประชานิยม เช่น แปลงสินทรัพย์เป็นทุน ชื่นทะเลเบียนคนจน มีการทำอย่างต่อเนื่อง จึงเป็นโอกาสให้ได้สร้างการเรียนรู้ต่อกลุ่มเป้าหมายด้วย</p>	
<p>๖) ค้นหาพัฒนาศักยภาพของชุมชนเพื่อสร้างฐานสิทธิชุมชน ทั้งมิติทางสังคมวัฒนธรรมและเศรษฐกิจ</p>	<p>องค์กรการบริหารส่วนตำบลป่าตุ่ม ให้การสนับสนุนกิจกรรมการดำเนินงานในเรื่องของการสำรวจพื้นที่ป่า การกำหนดแนวเขตพื้นที่ป่า เพื่อจัดทำเป็นป่าชุมชน</p> <p>-ระดมความรู้สร้างระบบการผลิตที่เหมาะสมและยั่งยืนต่อลุ่มน้ำ</p>		
<p>๗) สร้างระบบฐานข้อมูลเพื่อกระบวนการทำงานที่สามารถสื่อสารเชื่อมโยงข่าวสาร เป็นการช่วยผนึกความเป็นชุมชนและเครือข่ายให้เข้มแข็ง</p>	<p>-ชุดองค์ความรู้วิถีชีวิตของชุมชนกับฐานทรัพยากรฯ แสดงต้นทุนเดิมของชุมชนที่เป็นจริงในอดีตและปัจจุบัน ทั้งการจัดการ ตัวบุคคล และกระบวนการแก้ไขปัญหาที่นำไปสู่การลงมือปฏิบัติการของชุมชนร่วมกัน</p>		

	<p>กรณีคนเดินน้ำ ปลายน้ำ ต่อการอาศัยป่า ย้อนหลัง 50 ปีที่ผ่านมา ปัจจุบัน มีการเปลี่ยนแปลง หรือการปรับตัวอย่างไรต่อการเปลี่ยนนั้นๆ และชุดองค์ความรู้การจัดการเหมืองฝายตั้งแต่อดีต - ปัจจุบัน ระบบการผลิตที่ถูกกระแสทุนเรื้อรังให้ชุมชนมีการปรับเปลี่ยนระบบการเกษตรเป็นระบบพืชเชิงเดี่ยว ส่งผลต่อการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่ดิน น้ำ และป่า และเกิดกระแสทุนเหล่านี้รุกเข้ามา การปรับตัวอย่างไรหรือจัดการต่างๆ เหล่านี้ได้อย่างไร</p>		
<p>๘) เรียนรู้และใช้สิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญ ฉบับปฏิรูปการเมืองเพื่อปกป้องชุมชนและฐานทรัพยากรได้ ท่ามกลางปัญหาอุปสรรคจากรัฐราชการและนายทุน</p>	<p>-ร่วมผลักดัน พ.ร.บ.ป่าชุมชน</p>		

๓.สรุปการดำเนินงาน ลุ่มน้ำแดงตอนล่าง (เชียงใหม่)

เป้าหมายเพื่อให้ชุมชนได้เกิดการเรียนรู้สถานการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงชุมชน และเพื่อยกระดับการเรียนรู้เพื่อให้ชุมชนได้สามารถพัฒนาขีดความสามารถและทักษะต่างๆ เพื่อการคลี่คลายและปกป้องสิทธิของตนเอง ได้วางแผนหลัก คือ (๑)การพัฒนาแกนนำชาวบ้าน ผ่านกระบวนการเรียนรู้(ภายใน และภายนอก) (๒)การขับเคลื่อนเครือข่ายผู้ใช้ น้ำ ประกอบด้วยการพัฒนาเครือข่าย แผนปฏิบัติการ และกลไกการปฏิบัติงานร่วมกัน

บริบทชุมชน

เดิมชุมชนในเขตคลองขอย 21 นั้นยุคก่อนปี 16 มีการใช้น้ำจากระบบน้ำเหมืองฝายที่ไหลมาจากตอขุย ในขอบเขตพื้นที่แม่ตาช้าง แต่เมื่อมีระบบชลประทานเข้ามากิจกรรมเกี่ยวกับการจัดการน้ำของชุมชนเริ่มเปลี่ยนไป โดยชาวบ้านเริ่มเข้ามาใช้ระบบคลองแทน

ครอบคลุมพื้นที่ 5 อำเภอ 23 คลองซอย พื้นที่รับน้ำ 124,000 ไร่ ผลที่ตามมาคือ ทำให้ความสัมพันธ์ชาวบ้านเริ่มหายไป เช่น การเลี้ยงผีฝาย วัฒนธรรม ประเพณีต่างๆ เริ่มเปลี่ยนแปลง เช่น ระบบแก้มืองแม่ฝาย มาเป็นนายตรวจท่อแทน และการบริหารจัดการถูกกำหนดโดยกรมชลประทานในการเปิดปิดน้ำ

นอกจากระบบชลประทาน ที่ถูกกำหนดโดยกรมชลประทานแล้ว น้ำที่อยู่ในเขตชลประทานยังถูกนำไปใช้ในกิจการของรัฐ ทั้งสถานที่ราชการที่มาตั้งในเขตริมคลองชลประทาน สนามกอล์ฟ รีสอร์ทในพื้นที่ที่ทางดงเริ่มมากขึ้น และโดยเฉพาะอย่างยิ่งในปัจจุบันยังมีโครงการพัฒนาท่องเที่ยวขนาดใหญ่เข้ามาแย่งน้ำของชุมชนในเขตพื้นที่ดังกล่าว เช่น โครงการสวนสัตว์เชียงใหม่ในท่าซาวารี และพีชสวนโลก

จากความสำคัญของพื้นที่ในการจัดการน้ำผ่านระบบชลประทานแล้ว ยังเชื่อมโยงกับกระบวนการทำงานที่เกิดขึ้นจากการเรียกร้องเรื่อง "สิทธิ" ตัวตนของชาวบ้าน ผ่านโครงการผันน้ำ แม่จัด แม่กวง แม่แดง และส่วนหนึ่งเชื่อมโยงไปในพื้นที่นิคมอุตสาหกรรมลำพูนเพื่อขายน้ำในระบบประปาให้กับเมืองเชียงใหม่ ส่วนโครงการผันน้ำนั้น มีการวางแผนที่จะดำเนินการในช่วงฤดูฝนตามโครงการการสร้างเขื่อนแม่แดง อ.เวียงแหง และกลุ่มก๊อต อ.แม่แดง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งขณะนี้กำลังอยู่ระหว่างการดำเนินการ

การดำเนินงานและกระบวนการวิจัย

เนื่องด้วยพื้นที่ดำเนินงานที่ชุมชนเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงจากเดิม คือชุมชนชนบท ที่เน้นการผลิตเพื่อยังชีพโดยทำเกษตรกรรม มาเป็นชุมชนสังคมชนบทกึ่งเมือง ที่เริ่มมีการทำอาชีพนอกภาคการเกษตรมากขึ้น ลดพื้นที่ทำการเกษตร และที่ดินบางส่วนขายให้กับบ้านจัดสรร โรงงานอุตสาหกรรม และแรงงานภาคเกษตรก็เข้าไปสู่ระบบอุตสาหกรรมขนาดเล็กและใหญ่ตามสภาพแวดล้อม ดังนั้นการรวมกลุ่มของคนในชุมชน จะเป็นการรวมตัวทางด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก เพื่อการต่อรองทางการตลาด หรือผลประโยชน์ โดยการรวมกลุ่มจะไม่เน้นไปทางด้านสังคม หรือปกป้องผลประโยชน์โดยรวม มีเพียงกลุ่มเล็กๆบางกลุ่มที่ได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนเรียนรู้และมีความสัมพันธ์กับกลุ่มภายนอก เช่นกลุ่มแรงงานนอกระบบ กลุ่มเกษตรกร กลุ่มลำไย ซึ่งทั้งหมดยังไม่มีการรวมกลุ่มกันอย่างเข้มข้น ซึ่งนับว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่ดีในการดำเนินงานของโครงการวิจัย ในการสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้ของท้องถิ่น มีการรวมกลุ่มในการดำเนินกิจกรรมทางการเมืองและการปกป้องสิทธิของตนเองที่เข้มแข็งนัก แต่จะเห็นได้ในการรวมกลุ่มกันดำเนินกิจกรรมทางวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งยังเป็นจุดแข็งของชุมชนที่สามารถพัฒนาและการทำงานทางความคิดเชิงสังคมได้

ในการดำเนินงานของโครงการฯ ได้ประเมินความพร้อมและความเข้าใจของชุมชน ในด้านต่างๆ รวมถึงศึกษากลุ่มองค์กร บทบาทของกลุ่มต่อชุมชน จึงให้พัฒนาและสร้างกิจกรรมร่วมกับกลุ่มต่างๆให้เกิดการรวมตัวและเรียนรู้ในระดับข้ามความสัมพันธ์ของกลุ่ม จากการ

ประเมินของเจ้าหน้าที่และอาสาสมัคร การดำเนินการแก้ไขที่ผ่านมาของชุมชนในปัญหาเชิงโครงสร้างหรือนโยบาย หรือแม้กระทั่งปัญหาใกล้ตัว คนในพื้นที่มักจะตั้งความหวังและคาดหวังให้ผู้ที่มิอำนาจ หรือตัวแทนชุมชน เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ส.ส. ส.จ. เจ้าหน้าที่ของรัฐ เข้ามาช่วยจัดการและแก้ไขปัญหาให้

ช่วงเดือนมีนาคม ๒๕๔๗ สถานการณ์พื้นที่ที่มีการรวบรวมรายชื่อผู้สนับสนุนโครงการผันน้ำแม่แตงฯ ซึ่งส่วนใหญ่จะอยู่ในเขต อ.ดอยสะเก็ด และทางอ.หางดงบางส่วน ซึ่งทางกลุ่มผู้สนับสนุนได้ใช้ช่องทางของอำเภอและกำนันผู้ใหญ่บ้าน รวมถึงการใช้สื่อทางรายการวิทยุที่ออกอากาศทุกวันในการให้ข้อมูลข่าวสารในทางบวกของโครงการ (เป็นการให้ข้อมูลด้านเดียว) ส่วนด้านเครือข่ายฯ คลองซอย 21 ก็ได้มีการทำหนังสือยื่นถึงนายกรัฐมนตรีให้ยุติโครงการผันน้ำฯ เพียงแต่ได้รับหนังสือว่างจะชะลอไว้ ซึ่งคาดการณ์ว่าเพียงชะลอเพื่อยุติกระแสเท่านั้นและโครงการยังไม่ได้ล้มเลิก เพราะโครงการนี้อยู่ในแผนการจัดการทรัพยากรน้ำ 20 ปี ของกรมทรัพยากรน้ำ ที่ได้ทำแผนเอาไว้

สถานการณ์ในพื้นที่ชุมชนใกล้เคียงหรือมีพื้นที่ทำการเกษตรที่ซ้อนทับกันอยู่ ขาดการพูดคุยและจัดการร่วมกันในการใช้ประโยชน์ทรัพยากรน้ำมานานแล้ว นับตั้งแต่เริ่มใช้ระบบการจัดสรรน้ำแบบรอบเวรของชลประทาน ซึ่งเหมืองฝายหลายเหมืองถูกทิ้งร้างไม่ได้ใช้ประโยชน์ และเรื่องการปิดทางน้ำและถมลำเหมืองของหมู่บ้านจัดสรรในพื้นที่ เช่น กุลพันธ์วิลล์ โฮมอินปาร์ค ชารตง ฯลฯ ก็ยังไม่มีทางออกกับปัญหานี้ว่าจะหาทางออกได้อย่างไร

ในระยะแรกนักวิจัยประเมินจุดอ่อนว่า ชุมชนยังขาดความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของตนเองว่าจะเข้ามาจัดการและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างไร และความเกี่ยวข้องระหว่างชุมชน ชลประทาน กับ “การจัดการน้ำ” อย่างไร คณะกรรมการเครือข่ายฯ ยังไม่เท่าทันในเรื่องกฎหมายและการทำงานเป็นทีม ยังมีการคาดหวังในตัวผู้นำให้เป็นตัวแทนในการทำงาน และชุมชนเองก็ยังขาดความเข้าใจและข้อมูลข่าวสาร ด้านข้อมูลในระดับในพื้นที่ เช่น ทำการเกษตรกรในแต่ละคลองซอย จำนวนพื้นที่ทางการเกษตร ปริมาณน้ำที่ใช้ในแต่ละฤดูเพาะปลูก ยังขาดอยู่และทำให้มองไม่เห็นภาพในเชิงลึกและความชัดเจนของพื้นที่

ในช่วงเดือนเมษายน - พฤษภาคม ๒๕๔๗ การประชุมในระดับหมู่บ้าน ได้ทำแผนที่ร่างของชุมชน (sketch map) ซึ่งจะให้เห็นพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรน้ำ ซึ่งผู้เข้าร่วมส่วนใหญ่จะเป็นคนเฒ่าคนแก่ หรือแก่เหมือนแก่ฝายที่รู้เรื่องของระบบเหมืองฝายในอดีตของชุมชนเป็นอย่างดี แผนที่ร่างของชุมชนเสนอภาพการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรน้ำและการใช้ที่ดินในการทำการเกษตร ในระยะแรกจะมีลักษณะการพึ่งพิงธรรมชาติค่อนข้างมาก เช่นการปลูกพืชที่เหมาะสมกับพื้นที่และปริมาณน้ำ มีการรวมกลุ่มกันดูแล จัดการ จัดสรรการใช้ทรัพยากรของตนเอง ระยะที่สองเมื่อเริ่มมีคลองชลประทาน(ปี 2516) และนโยบายที่เน้นผลิตเพื่อขาย วิถีชีวิตและระบบการผลิตของชุมชนเริ่มเปลี่ยนแปลงโดยมีการเปลี่ยนพืชเป็นพืชพาณิชย์มากขึ้นและระบบการจัดการน้ำของชุมชนก็ได้มีการ

เปลี่ยนไปอยู่ที่เจ้าหน้าที่ชลประทาน ระยะเวลา ที่ดินเริ่มมีการเปลี่ยนมือ บ้านจัดสรรถมที่ ขวางลำเหมือง ทำให้เหมืองน้ำที่สามารถใช้ได้เปลี่ยนสภาพเป็นเหมืองร้างที่ไม่มีน้ำมีเพียง วัชพืช วิถีชีวิตชุมชนเริ่มเปลี่ยนแปลง แรงงานหนุ่มสาวเข้าสู่ระบบการผลิตอุตสาหกรรมมากขึ้น พื้นที่ทำการเกษตรของบ้านสันทรายในปัจจุบัน ส่วนมากไม่ได้อยู่ในเขตบ้านแต่จะไปอยู่ในพื้นที่ของหมู่บ้านอื่น ส่วนที่ดินที่มีส่วนใหญจะเป็นที่ตั้งบ้านเรือนที่อยู่อาศัยและโรงงานแอนทิก (antique) มีพื้นที่ทางการเกษตรเพียงเล็กน้อยเท่านั้น

เมื่อมีการนำเสนอข้อมูลให้กับชุมชน และเกิดได้แลกเปลี่ยนซักถามถึงที่มาที่ไปและผลที่จะเกิดขึ้นเมื่อเกิดโครงการ พบว่าส่วนใหญ่สามารถวิเคราะห์ผลกระทบและการสูญเสียได้ เช่น การถูกผันน้ำ ซึ่งที่ผ่านมาไม่เพียงพออยู่แล้ว จะทำให้เกิดการขาดแคลนมากขึ้น หรือ การเก็บค่าน้ำ แต่ยังไม่สามารถเชื่อมโยงให้เห็นภาพรวมทั้งระบบได้ว่าชุมชนถูกละเมิดและ วิจารณ์สิทธิของตนเองไปอย่างไรบ้างอย่างชัดเจน ซึ่งกลุ่มคนที่เข้ามาร่วมประชุมประมาณ ครึ่งหนึ่งเป็นผู้ที่เข้าร่วมประชุมของเครือข่ายตลอด เพราะฉะนั้นจะเห็นได้ว่าถ้ามีการให้ข้อมูล ข่าวสารและมีการแลกเปลี่ยนอย่างต่อเนื่อง ทำให้เห็นพัฒนาการของคนและกระบวนการทำงาน ทางสังคมของชุมชน

ต่อมาได้จัดการศึกษาด้วยการดูงานพื้นที่ซึ่งมีการปฏิบัติการต่อสู้ปกป้องแหล่งน้ำและพื้นที่ ชุมน้ำ ที่ บ้านสะเอียบ ต.สะเอียบ อ.ลอง จ.แพร่ กรณีการคัดค้านการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น และ บ้านหนองเล็งทราย อ.แม่ใจ จ.พะเยา กรณีการพัฒนาแหล่งน้ำธรรมชาติ

การพัฒนาขีดความสามารถ	สรุปงาน	จุดอ่อน/จุดแข็ง	ปัญหา/อุปสรรค
๑)หนักความเป็นชุมชน โดยเฉพาะการสร้างพื้นฐานและกระบวนการทางสังคมให้สามารถร่วมแก้ไข คสึคล้ายปัญหาความขัดแย้งทั้งภายในและภายนอก	-วิเคราะห์สถานการณ์ในพื้นที่ ในระดับชุมชน 3 หมู่บ้านหลักที่มีอาสาสมัคร และในระดับคลองซอย -เครือข่ายกลุ่มผู้ใช้น้ำผู้แม่แดงตอนล่าง (คลองซอย 21) และเตรียมการขยายเครือข่ายในเบื้องต้น โดยประสานเพิ่มเติมกับคลองซอย 19 และคลองซอย 23 ให้เข้าร่วมเวทีกับคลองซอย 21	กรรมการและสมาชิก เครือข่ายยังต้องการพัฒนาทางด้านความคิดในการต่อสู้เพื่อตนเองและการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารที่ยังเป็นจุดอ่อนอยู่	-รัฐมีแผนการผันน้ำแม่แดงซึ่งกระทบปริมาณน้ำของชุมชนซึ่งไม่พอเพียงในช่วงแล้ง

<p>๒) ความสามารถในการนำเสนอข้อเรียกร้องที่มีน้ำหนัก มีเหตุผล และแนวทางเลือกเพื่อการพัฒนาพึ่งตนเอง</p>	<p>-เริ่มต้นการระดมความรู้ ประสบการณ์ของชุมชนในการจัดการน้ำและการผลิตที่เหมาะสมในพื้นที่ชลประทานแม่แตงล่าง</p> <p>-เรียนรู้กับเครือข่ายทรัพยากรฯในภาคเหนือ เพื่อติดตามนโยบายและประสานพันธมิตร</p>	<p><u>จุดอ่อน</u></p> <p>กระทรวงเกษตรฯมีหนังสือตอบกลับมายังเครือข่ายฯ ให้เหตุผลว่าโครงการผันน้ำจะไม่กระทบกระเทือนต่อเกษตรในพื้นที่ และจะเป็นประโยชน์ต่อประชาชนในพื้นที่ของลุ่มน้ำภาคเหนือ</p> <p>-โครงการผันน้ำแม่แตงฯเริ่มก่อสร้างในเขต อ.ดอยสะเก็ด เพราะว่าชาวบ้านแถบนั้นรู้ข้อมูลเกี่ยวกับโครงการฯ เพียงบางส่วนเท่านั้น รู้ในส่วนที่จะได้ประโยชน์ จะมีน้ำใช้ เพราะน้ำแม่กวังมีปัญหาเรื่องการขาดแคลนน้ำมาโดยตลอด</p>	
<p>๓) การนำประเพณีภูมิปัญญา กฎระเบียบชุมชน พัฒนาเป็นธรรมนุญชุมชน และสถาบันกระบวนกร ยุติธรรมของชุมชนอันถือเป็นหัวใจของกระบวนกรกระจายอำนาจสู่ชุมชนท้องถิ่นอย่างแท้จริง</p>		<p>-แก่เหมือนแก่ฝ่ายเปลี่ยนเป็นนายตรวจฯ และประธานคลองซอย แต่ไม่มีอำนาจจัดการน้ำ ชลประทานตั้งขึ้นในกระดาศเท่านั้น</p>	<p>-พ.ร.บ.น้ำ เป็นกลไกจัดการน้ำแทนกลุ่มวัฒนธรรมเช่นเหมือนฝ่าย</p>
<p>๔) การปกป้องสิทธิชุมชนและฐานทรัพยากรระดับท้องถิ่น เครือข่ายและประเทศ ไปสู่การปฏิรูปการเมือง (ตัวอย่างปฏิญญาสิทธิชุมชนพื้นเมือง ในการประชุมที่เจนีวา)</p>	<p>-ขอมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำในระบบชลประทานแม่แตง</p> <p>ขอให้รัฐบาลยกเลิกโครงการผันน้ำแม่แตง ยื่นหนังสือพร้อมรายชื่อ ๑,๕๘๗ คน และยื่นหนังสือถึงนายกฯที่อ.เชียงดาว ปี ๕๔</p> <p>-ขอให้รัฐแก้ไข พ.ร.บ.น้ำ</p> <p>-เข้าร่วมกับสหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ และสมาชิกคนจน</p>		<p>-โครงการชลประทานแม่แตงล่าง (ตั้ง ๒๕๑๔)หน่วยงานจัดการน้ำไม่ยอมรับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการน้ำ</p>

	เครือข่ายประชาชนลุ่มน้ำแม่แดงล่าง		
๕) ขยายการเรียนรู้ไปสู่กลุ่มต่าง ๆ เด็ก เยาวชน และสตรี เพื่อสืบทอดภารกิจและวัฒนธรรมสิทธิมนุษยชนในระดับรากหญ้า รวมทั้งเครือข่ายฐานทรัพยากร	<p>-การประชุมสัญจรในเครือข่ายโครงการชลประทานในหมู่บ้านต่าง ๆ ที่เป็นสมาชิกเครือข่ายเสนอประเด็นปัญหาและแลกเปลี่ยนถึงผลที่จะเกิดขึ้นจากการผันน้ำชุมชนสามารถวิเคราะห์ผลกระทบและการสูญเสียได้ เพราะน้ำไม่เพียงพออยู่แล้วหรือการเก็บค่าน้ำ</p> <p>-เกิดเครือข่ายประชาชนผู้ใช้น้ำคลองชอย ๒๑</p>	<p>จุดอ่อน</p> <p>-แต่ยังไม่สามารถเชื่อมโยงให้เห็นภาพรวมทั้งระบบได้ว่าชุมชนถูกละเมิดและวิครอนสิทธิของตนเองไปอย่างไร</p> <p>-กระบวนการยังไม่สามารถเข้าถึงกลุ่มคนที่ไม่ได้มีความสัมพันธ์กับการใช้น้ำได้ ซึ่งเป็นกลุ่มคนกลุ่มขนาดค่อนข้างใหญ่ในพื้นที่เป้าหมาย</p> <p><u>เครือข่ายประชาชนผู้ใช้น้ำคลองชอย ๒๑</u></p> <p>-กรรมการ+สมาชิกเครือข่ายฯ ขาดความต่อเนื่องในการทำงาน + ขาดประชุม คณะกรรมการที่เป็นตัวแทนของชุมชนไม่ไปขยายต่อ ไม่ไปให้ข้อมูลในชุมชนของตนเอง ดังนั้นชาวบ้านตามสถานการณ์ไม่ทัน</p>	
๖) ค้นหาพัฒนาศักยภาพของชุมชนเพื่อสร้างฐานสิทธิชุมชน ที่มีทิศทางสังคมวัฒนธรรมและเศรษฐกิจ	<p>-หาแนวทางทำงานระดับเครือข่ายคลองชลประทาน</p> <p>-อบรมทำสารชีวภาพเพื่อเป็นทางเลือกให้เลิกใช้สารเคมี รักษาดินและน้ำ โดยสามารถขยายแนวร่วมและเสริมความรู้ให้กับชาวบ้านเกี่ยวกับเรื่องสิทธิหน้าที่และการปกป้องตนเอง</p> <p>-ศึกษาดูงานโครงข่ายระบบท่อที่ล้มเหลวในภาคอีสานเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ประสบการณ์ และการรวมตัวของชาวบ้าน ในต่อสู้ของภาคประชาชนกับภาครัฐ</p>	<p>-ได้ใช้น้ำจากคลองชลประทาน แต่หน้าแล้งไม่มีน้ำ ต้องต่อรองกับคลองชอยด้านเหนือ น้ำ การขาดน้ำส่งผลกับเศรษฐกิจทำให้ที่ดินเปลี่ยนมือ ถูกขาย เปลี่ยนอาชีพไปรับจ้างในเมืองแทน</p>	
๗) สร้างระบบฐานข้อมูลเพื่อกระบวนการทำงานที่	-ร่วมเรียนรู้กับเครือข่ายทรัพยากรน้ำภาคเหนือ เพื่อรับรู้สถานการณ์+ความ		

<p>สามารถสื่อสารเชื่อมโยงข่าวสาร เป็นการช่วยฝึกความเป็นชุมชนและเครือข่ายให้เข้มแข็ง</p>	<p>เคลื่อนไหวพื้นที่ต่างๆ ทั้ง 28 ลุ่มน้ำ +การวางแผนงานในการสนับสนุนช่วยเหลือเครือข่ายสมาชิกพื้นที่ที่มีการโครงการขนาดใหญ่ของรัฐที่มีแผนจะดำเนินการ เริ่มดำเนินการหรือกำลังดำเนินการ เช่น พื้นที่ บ้านแม่ขนินได้ ที่จะมีการสร้างอ่างเก็บน้ำแม่ขนิน ลุ่มน้ำลาว มีการสร้างอ่างเก็บน้ำฝายแม่เจดีย์ ฝายปันห้า อ่างเก็บน้ำคอยงู หรือทางแม่แดงตอนล่าง ที่จะถูกระทบจากโครงการผันน้ำแม่แดงฯ หรือเรื่องกฎหมายน้ำที่จะกระทบกระเทือนและส่งผลกระทบต่อดำรงชีวิตของชุมชน ซึ่งจะมีการวางแผนการทำงานในส่วนของแต่ละลุ่มน้ำ +งานเครือข่าย</p> <p>-กำหนดประเด็นงานร่วมของเครือข่าย คือ เรื่องกฎหมายน้ำที่จะมีการทำประชาพิจารณ์ ข้อเสนอของชุมชนให้มีการทำเวทีเตรียมเพื่อให้ความรู้กับชุมชนเกี่ยวกับพบ.น้ำ ก่อนจะมีการประชาพิจารณ์พบ.น้ำของกรมทรัพยากรน้ำ</p>		
<p>๘) เรียนรู้และใช้สิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญฉบับปฏิรูปการเมืองเพื่อปกป้องชุมชนและฐานทรัพยากรได้ ท่ามกลางปัญหาอุปสรรคจากรัฐราชการและนายทุน</p>	<p>-หาช่องทางเข้าพบชลประทานเพื่อให้กลุ่มผู้ใช้น้ำได้มีส่วนร่วมจัดการน้ำด้วย</p> <p>-อาสาสมัครเข้าร่วมประชุมกับสภาประชาชนเสนอปัญหาและข้อเรียกร้องของเครือข่ายฯ ในการให้ยุติโครงการผันน้ำแม่แดงแม่จัดร่วมกับเครือข่ายทรัพยากร</p>		

	<p>น้ำและสหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ(สกน.)</p> <p>-ร่วมชุมนุมติดตามผลการดำเนินการแก้ไขกรณีปัญหาสหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ ในโอกาส ครม.สัญจรภาคเหนือ และยื่นหนังสือคัดค้านโครงการผันน้ำแม่แดง แม่จืด แม่กวง ร่วมกับสหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ (สกน.)</p> <p>-ส่งหนังสือไปที่อนุกรรมการลุ่มน้ำปิงตอนบน เสนอให้มีตัวแทนของเครือข่ายเข้าไปร่วมฟังการประชุมของกรรมการลุ่มน้ำปิง ในวาระที่เกี่ยวข้องกับน้ำแม่แดง โครงการผันน้ำ เพื่อร่วมแสดงความคิดเห็น</p> <p>-การแสดงตัวตนของเครือข่ายฯ ที่ถูกผลกระทบของการโครงการผันน้ำฯ เช่น การติดป้ายผ้าณรงค์ติดตามถนน หมู่บ้าน คลองซอยต่างๆ</p>		
--	---	--	--

๔. สรุปการดำเนินงาน ภาคอีสาน

การดำเนินงานของโครงการสิทธิชุมชนศึกษาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประกอบด้วย ๓ โครงการย่อย คือ (๑)พื้นที่วิจัยลุ่มน้ำมูล (มี ๒ กรณีพื้นที่ห้วยนา และราศีไศล) (๒)พื้นที่วิจัยลุ่มน้ำชี (มี ๓ กรณีพื้นที่น้ำชีตอนต้น ตอนปลาย และเครือข่าย) และ(๓)พื้นที่วิจัยป่าภูสีฐาน-บ้านโนนปาก่อ โจทย์วิจัยหลักของภาคอีสานคือ ชุมชนท้องถิ่นในพื้นที่เป้าหมาย จะมีการพัฒนาความสามารถในการใช้สิทธิจัดการทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างไร และมีโจทย์วิจัยย่อย ๓ ข้อ คือ

(๑)ชุมชนท้องถิ่นจะสามารถสร้างแบบแผนทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม จารีตประเพณี และพัฒนาเพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการใช้สิทธิชุมชนในสถานการณ์ ปัจจุบันได้อย่างไร

(๒)ทางเลือกที่เหมาะสมในการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน โดยองค์กรชุมชน เป็นอย่างไร

(๓)กระบวนการที่เหมาะสมในการส่งเสริม สนับสนุน ในการเรียนรู้ และการใช้ สิทธิชุมชนเป็นอย่างไร

พื้นที่วิจัยลุ่มน้ำมูน กรณีพื้นที่หัวนามีการศึกษา ๓ มิติ คือมิติเรื่องเครือข่าย ในนาม เครือข่ายรักแม่มูน เป็นเครือข่ายชาวบ้าน ที่ติดตามเรื่องการแก้ไขปัญหา ผลกระทบจากเขื่อนห้วย นานา และมิติชุมชน คือที่บ้านโพนทราย มีการศึกษาเรื่ององค์ความรู้ การจัดการน้ำ โดยชุมชน ส่วนพื้นที่ราชสีไศล เป็นเครือข่ายชาวบ้านอนุรักษ์ป่าหามแม่ น้ำมูน ซึ่งได้รับผลกระทบจากเขื่อน ราชสีไศล ๓๕ หมู่บ้าน ทั้งสองพื้นที่นี้ เป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านมีขบวนการ มีเครือข่ายที่ดำเนินการ แก้ไขปัญหามาเป็น ๑๐ ปี และเป็นพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากโครงการโขง ชี มูล เหมือนกับที่ น้ำชี

พื้นที่วิจัยเครือข่ายลุ่มน้ำชี คือ ชุมชนในลุ่มน้ำชีที่ใช้ฐานทรัพยากรเดียวกันและกำลัง ได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาโดยเฉพาะกรณีน้ำท่วมซ้ำซาก (๕ ปี) จากการสร้างฝาย ของโครงการโขง ชี มูล ทั้งนี้เพื่อร่วมปฏิบัติการสิทธิชุมชน ทั้งโครงการยังได้ทำกรณีศึกษา ผลกระทบและทางเลือกการจัดการน้ำของชุมชนบ้านวังเวิน จ.ขอนแก่น บ้านด่านใต้ จ. กาฬสินธุ์ และบ้านกุดเวียง จ.มหาสารคาม เป็นกรณีตัวอย่างด้วย พื้นที่วิจัยประกอบด้วย ๓ พื้นที่ ได้แก่ (๑)พื้นที่บ้านหนองคู (๒)พื้นที่บ้านท่าลาด และ(๓) พื้นที่เครือข่ายลุ่มน้ำชี

กรณีป่าภูสีฐานการวิจัย 2 ระดับ ระดับชุมชนศึกษาที่บ้านโนนปากก้อ อยู่ในเขตอนุรักษ์ พันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน ระดับเครือข่าย ศึกษาในเครือข่ายป่าไม้ที่ดินภาคอีสาน ปัญหาของกรณีนี้จะเป็นพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายเรื่องการจัดการป่าโดยรัฐ

๑) การดำเนินงานในส่วนกลางภาคเพื่อสนับสนุนการดำเนินงานของ ๓ โครงการย่อย ภาพรวมของการดำเนินงานถือว่าเป็นไปในทิศทางที่วางไว้ คือ สนับสนุนให้ชุมชนเกิด กระบวนการเรียนรู้ การแสวงหาความรู้ การปฏิบัติการเพื่อเสริมความเข้มแข็งของชุมชนใน การใช้สิทธิและการสร้างเครือข่าย โดยโครงการสิทธิชุมชนศึกษาเป็นเงื่อนไขภายนอกสนับสนุน ให้เกิดคณะนักวิจัยไทบ้านได้วางแผนการวิจัยและปฏิบัติการอย่างเป็นระบบ ประเมินว่าแต่ละ พื้นที่วิจัยมีพัฒนาการและความก้าวหน้าที่แตกต่างกันขึ้นอยู่กับความซับซ้อน - เร่งด่วนของ ปัญหาชุมชนที่แตกต่างกัน อีกด้านหนึ่งคือ เงื่อนไขการปรับเปลี่ยนกำลังภายในโครงการเอง ซึ่งจะกล่าวต่อไปเป็นรายพื้นที่

ตัวอย่างเช่น พื้นที่เครือข่ายผู้ได้รับผลกระทบจากการก่อสร้างเขื่อนราษีไศลจาก ๓๖ หมู่บ้านในเขตรอยต่อจังหวัดสุรินทร์ ศรีสะเกษและร้อยเอ็ด ที่รวมตัวกันเป็นองค์กรเครือข่ายเพื่อผลักดันการแก้ไขผลกระทบที่เกิดขึ้น (ติดตามมิให้ กรม.ปิดเขื่อนเพราะกระทบกับการทำกินและยังไม่มี การตรวจสอบผลกระทบชุมชนให้เสร็จ) ทั้งด้านการชดเชยความเสียหาย การแก้ไขพื้นที่ ทรัพยากรธรรมชาติและชุมชน (กลุ่มเกษตรทามมูน กลุ่มหัตถกรรม กก ผือ ทาม) และความพยายามในการสร้างองค์ความรู้ พัฒนาทางเลือกในการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน และการพัฒนาด้านเศรษฐกิจสังคมของชุมชน (ป่าชุมชนกุดเบ่ง)

แกนนำและสมาชิกเครือข่าย ได้เรียนรู้จากการปฏิบัติการสิทธิชุมชนจริง ๆ ซึ่งหลักการสำคัญคือการต่อสู้ด้วยความจริง หรือ “สัจจะ” การไม่ใช้ความรุนแรงหรืออหิงสา และ “ตบะ” คือความอดทน ผู้เข้าร่วมกิจกรรมโดยเฉพาะการประชุม ผู้เข้าร่วมทุกคนต้องได้รับการฝึกอบรม หลักการนี้ในการปฏิบัติจนเกิดเป็นแบบแผนร่วมกับของเครือข่าย “สมัชชาคนจน”

กรณีใจหายเฉพาะของพื้นที่ภูสีฐานคือ ทำอย่างไรให้ชุมชนบ้านโนนป่าก่อสามารถอาศัย และทำกินต่อไปอย่างชอบธรรม มีวิธีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและชุมชนอย่างยั่งยืน ในพื้นที่ที่ถูกจัดการเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ชาวชุมชนโนนป่าก่อได้ร่วมกันออกแบบวิถีการจัดการ ทรัพยากรอย่างยั่งยืนโดยการจัดการขององค์กรของชุมชน ตั้งแต่การจำแนกวางแผนการจัดการ ที่ดิน การจัดการป่าชุมชน การสร้างเศรษฐกิจชุมชนและการจัดการทางสังคมที่อยู่ร่วมกันเป็น ชุมชนที่มั่นคง มีการบันทึกบทเรียน ถอดองค์ความรู้ด้านต่าง ๆ ของชุมชนมาเป็นระยะ ๆ ดังนั้นการปฏิบัติการสิทธิชุมชนของชุมชนโนนป่าก่อดำเนินไปในลักษณะท้าทายต่อกฎหมายป่า ไม้ โดยความยึดมั่นต่อการเป็นแบบอย่างของชุมชนกับป่าที่รัฐไทยไม่เคยยอมรับ

๒) การหนุนเสริมด้านความรู้ ทักษะพัฒนานักวิจัยในระดับพื้นที่และภาค โดยส่วน ประสานงานกลาง ประกอบด้วย การจัดประชุมกึ่งสัมมนา มีที่ปรึกษาและผู้ทรงคุณวุฒิร่วม แลกเปลี่ยนมุมมองเรื่องสิทธิชุมชน และยกระดับการเขียนรายงานของทีม โดยการให้มี กระบวนการนำเสนอ ร่วมวิเคราะห์แล้วนำไปเขียนรายงานของแต่ละพื้นที่

ส่วนกลางภาคยังได้ประสาน สนับสนุนให้เกิดความร่วมมือในระดับเครือข่ายภาคหลาย เครือข่ายเช่น เครือข่ายสิ่งแวดล้อม สมัชชาชาวนาชาวไร่ภาคอีสาน เครือข่ายเกษตรกรรม ทางเลือกและสนับสนุนเวทีเครือข่ายองค์กรประชาชนอีกหลายเวที ได้แก่

- เวทีประชุมติดตามโดยเชิญที่ปรึกษาเข้าร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้
- ร่วมกับมหาวิทยาลัยขอนแก่น ผูกอบรมการใช้แผนที่ภูมิศาสตร์ให้นักวิจัย เรียนรู้ การใช้แผนที่ภูมิศาสตร์ในการทำงาน และฝึกปฏิบัติจริง ในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง โค
- ให้นักวิจัยเข้าร่วมเวทีประชุมสัมมนาทางวิชาการ
- เชื่อมโยงให้เกิดความร่วมมือระหว่างสถาบัน หน่วยงานและบุคคลในการหนุนช่วย งานวิจัยของแต่ละโครงการย่อยและพื้นที่วิจัย ได้แก่ มหาวิทยาลัยมหาสารคามกับพื้นที่วิจัยลุ่ม

น้ำชี ,มหาวิทยาลัยอุบลราชธานีกับพื้นที่ลุ่มน้ำมูล และองค์กรชุมชน องค์กรพัฒนาเอกชนใน
ลุ่มน้ำมูล - ชี ในการพัฒนาโครงการพัฒนาฐานชุมชนสองลุ่มน้ำ โดย พอช.สนับสนุน
งบประมาณ

โจทย์วิจัย คือ ชุมชนท้องถิ่นในพื้นที่เป้าหมายจะพัฒนาความสามารถในการใช้สิทธิ
จัดการทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างยั่งยืนได้อย่างไร

ประกอบด้วยคำถามย่อย ๓ ข้อ คือ

- (๑)ชุมชนท้องถิ่นสามารถสร้างแบบแผนทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม
จารีตประเพณี และพัฒนาเพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการใช้สิทธิชุมชนใน
สถานการณ์ปัจจุบันได้อย่างไร
- (๒)ทางเลือกที่เหมาะสมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน โดย
องค์กรชุมชนควรเป็นอย่างไร
- (๓)กระบวนการที่เหมาะสมในการส่งเสริม สนับสนุนการเรียนรู้และการใช้สิทธิ
ชุมชนเป็นอย่างไร

๓) ปฏิบัติการสิทธิชุมชน เป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างความเข้มแข็ง
หรือสร้าง “สมรรถนะแห่งสิทธิ์” ของเครือข่ายชาวบ้าน แนวทางดำเนินการคือ สร้างความเข้าใจ
ในระหว่างกลุ่มผู้เดือดร้อนกับเองที่จะเกิดความขัดแย้งจากการถูกแบ่งแยกเสมอ ด้วยการ
ประสานแลกเปลี่ยนข้อมูลซึ่งกันและกัน และตอกย้ำในกลุ่มอยู่ตลอดเวลา การให้ความสำคัญกับ
พลังของมวลสมาชิกในการสร้างความพร้อมของปฏิบัติการสิทธิชุมชน รวมทั้งเครือข่ายพันธมิตร
บทเรียนสำคัญหนึ่งที่เกิดขึ้นในระยนี้คือ การต้องระดมการจัดการภายในของเครือข่ายที่ต้องมี
ระบบการเงิน บัญชีที่มีมาตรฐาน ตรวจสอบได้และโปร่งใส คอปม. ได้สรุปบทเรียนเก่าอย่างเป็น
ระบบและเริ่มต้นสร้างระบบจัดการที่ดี ทั้งนี้ด้วยความตระหนักร่วมกันว่าสิ่งนี้คือหลักประกันที่
สำคัญของความเข้มแข็งของเครือข่าย

กรณีพื้นที่เครือข่ายลุ่มน้ำชี สามารถยกระดับปฏิบัติการสิทธิชุมชนอย่างก้าวกระโดด
ด้วยการเชื่อมร้อยองค์กรและเครือข่ายต่าง ๆ ในลุ่มน้ำมาเรียนรู้ปัญหาและทางเลือกร่วมกันด้วย
ธรรมชาติยาดราเป็นการปฏิบัติการด้านกว้างและสามารถสนับสนุนการแก้ปัญหาของเฉพาะส่วน
เฉพาะพื้นที่ได้อย่างเป็นรูปธรรม

๔) สรุปบทเรียนและหามาตรการระดมการจัดการและวางแผนการฟื้นฟูป่าชุมชนที่
บ้านทาลาด น้ำชีตอนปลาย ซึ่งมีการต่อสู้รักษาป่ามายาวนานแต่กรรมกรชาวบ้านจะต้อง
ปรับตัวกับเงื่อนไขใหม่ๆที่เข้ามาในชุมชน การสรุปบทเรียนเกิดความเข้าใจ และการตระหนักว่า
การมุ่งเน้นงานไม่ควรทำให้สูญเสียพี่น้องไปด้วย “ได้ป่ามาเสียพี่น้องไป” การกลับมาทบทวน
และมองบทเรียนย้อนหลังทำให้แกนนำได้มองความผิดพลาดในอดีตอย่างมีวุฒิภาวะมากขึ้น

และมองออกว่าสิ่งที่ต้องนำพากันสร้างต่อแต่นี้ไปที่สำคัญ คือ การสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชาวบ้านรอบป่าทั้ง ๔ หมู่บ้าน การสร้างการมีส่วนร่วมในการคิดและกำหนดกฎระเบียบซึ่งแต่เดิมมีเพียงแกนนำไม่กี่คนเป็นคนกำหนด การมีตัวแทนของทุกบ้าน บ้านละ ๑๐ คนในการบริหารจัดการ การประสานปัญหาเรื่องการรुकกล้าพื้นที่โดยการทำแนวเขตป่าให้ได้ ข้อยุติร่วมกัน และเรื่องที่ต้องติดตามก็คือเงินกองทุนที่จัดกระจายอยู่ต้องมีการจัดการให้เรียบร้อยโปร่งใส มิฉะนั้นจะดำเนินต่อไปได้ยาก แต่กระนั้นก็มีข้อคิดจากแกนนำอาวุโสว่า “การค้นความเก่ามักเล่าผิด ต้องช่วยกันคิดหาทางออกให้ดี ๆ” ซึ่งน่าจะเป็นการสร้างดุลย์ในการคิดปฏิบัติการต่อไปได้ส่วนหนึ่ง

๕) โจทย์ท้าทายของนักพัฒนา โครงการสิทธิชุมชนศึกษาดำเนินการโดยมีนักพัฒนาและอาสาสมัครชาวบ้านดำเนินการ นักพัฒนา/นักวิจัยในฐานะผู้ส่งเสริมมีส่วนสำคัญในปฏิบัติการสิทธิร่วมกับชาวบ้านในทุกระดับ ทุกกรณีมีประสบการณ์ทำงานทางวิจัย การฟังตนเองทางเศรษฐกิจ และการเคลื่อนไหวปกป้องทรัพยากรมาก่อนแล้ว โดยเฉพาะในช่วงการเคลื่อนไหวเพื่อแก้ไขปัญหาระดับนโยบาย ซึ่งชาวบ้านต้องเผชิญกับแรงกดดันจากเจ้าหน้าที่รัฐ คำถามจากสื่อมวลชน การเจรจากับหน่วยงานต่าง ๆ นักพัฒนาแสดงบทบาทถ่วงดุลให้เวทีประชุมเจรจาเป็นไปอย่างมีความเท่าเทียม ไม่ถูกครอบงำเอาเปรียบ และไปสู่การแก้ไขปัญหามากที่สุด

ในสถานการณ์เช่นนี้นักวิจัยจะต้องทำงานใกล้ชิดสนับสนุนในด้านข้อมูล การประสานงานและการจัดบันทึกร่วมกับชาวบ้าน แต่กระบวนการตัดสินใจต่อการแก้ไขปัญหายังเป็นบทบาทของชาวบ้าน ทั้งนี้ การเข้าร่วมของนักพัฒนา/นักวิจัยนอกจากจะเป็นการช่วยเหลือทางด้านเทคนิคแล้ว ยังมีผลทางด้านจิตใจและความเชื่อมั่นของชาวบ้านในกรณีที่ชุมชนยังรวมตัวและไม่มีประสบการณ์มาก ชาวบ้านไม่มีความมั่นใจในสิทธิของตัวเองและเกรงกลัวอำนาจของราชการ ตัวอย่างการเจรจากรณีเขื่อนห้วยนา นักพัฒนากับแกนนำชาวบ้านต้องเจรจาในเรื่องผลกระทบสิ่งแวดล้อมกับบริษัทที่ปรึกษาและหน่วยงานรัฐ

แต่ในอีกมุมมองหนึ่ง นักพัฒนายังไม่ได้รับการยอมรับจากสังคม ทำให้ฝ่ายรัฐเบี่ยงเบนประเด็นการเคลื่อนไหวของชาวบ้านว่าถูกชักจูงจากนักพัฒนาหรือเบื้องหลังมีผลประโยชน์จากการเรียกร้องค่าชดเชย หรือ เป็นคนนอกไม่ใช่ชาวบ้านตัวจริง ดังที่สื่อสารมวลชนให้ฉายาว่า นายหน้าค้าความจน ดังนั้นจึงเป็นประเด็นท้าทายต่อนักพัฒนาและพันธมิตรของประชาชนที่ยังต้องทำให้สาธารณชนยอมรับและเข้าใจถึงกระบวนการภาคประชาชนอันเป็นสากล มิใช่สิ่งประดิษฐ์อันแปลกประหลาด หรือตัวก่อทวนของสังคมไทย

๔.๑ ลุ่มน้ำมูน : พื้นที่ห้วยนา(ผลกระทบจากเขื่อนห้วยนา)

พื้นที่หัวนาเป็นเครือข่ายชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำมูน รวม ๔๕ หมู่บ้าน มีวิถีชีวิตชุมชนแบบอิงอยู่กับฐานทรัพยากรแหล่งน้ำและป่าทามของแม่น้ำมูนรวมระยะทาง ๕๐ กิโลเมตร ในจังหวัดศรีสะเกษ ปัจจุบันเริ่มเกิดผลกระทบจากการสร้างเขื่อนหัวนาในโครงการโขง ชี มูล ทั้งการสูญเสียที่ดินทำกิน และแหล่งดำรงชีพสำคัญในระบบเศรษฐกิจชุมชนแบบพอเพียง โดยมียอดครัวเรือนได้รวมตัวกันผลักดันในรัฐบาลทบทวนโครงการ และรับผิดชอบต่อผลกระทบมาตั้งแต่ปี ๒๕๔๒ โครงการสิทธิชุมชนได้สนับสนุนกระบวนการเรียนรู้และปฏิบัติการสิทธิชุมชนในพื้นที่ แยกย่อยออกเป็น ๓ มิติคือ

(๑) มิติเครือข่าย คือ การรวมตัวกันเป็นเครือข่ายปัจจุบันใช้ชื่อ "เครือข่ายอัครแม่ มูนเมืองศรีสะเกษ" มีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง มีแผนงานร่วมกัน ๓ ด้านคือ งานติดตามทางนโยบาย งานเสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กร และแผนส่งเสริมเกษตรอินทรีย์

(๒) มิติชุมชน ศึกษาชุมชนทุกมิติด้วยแนวคิดสิทธิชุมชนที่บ้านโพนทราย อ.กันทรารมย์ จ.ศรีสะเกษ ซึ่งเป็นหมู่บ้านในเครือข่าย

(๓) ศึกษาองค์ความรู้การจัดการน้ำระบบย่อยในพื้นที่บึงทามที่บ้านหนองแค - สวนสวรรค์ ต.หนองแค อ.ราชันีศไศล จ.ศรีสะเกษ

โครงการสิทธิชุมชนศึกษาได้กำหนดให้มีการวิจัยใน ๓ พื้นที่ย่อย ได้แก่ (๑)บ้านโพนทราย อ.กันทรารมย์ ศึกษาชุมชนทุกมิติด้วยแนวความคิดสิทธิชุมชน (๒)พื้นที่บ้านหนองแค - สวนสวรรค์ ศึกษาองค์ความรู้ในการจัดการน้ำระบบย่อยในพื้นที่บึงทาม โดยองค์กรชาวบ้าน และ (๓) พื้นที่เครือข่ายชาวบ้านหัวนา ศึกษาปฏิบัติการใช้สิทธิของเครือข่ายองค์กรชาวบ้าน

เนื่องด้วยงานระดับเครือข่ายของชาวบ้านหัวนามีความเป็นมาของการใช้สิทธิอย่างต่อเนื่องและกินพื้นที่กว้างถึง ๔๕ หมู่บ้าน ในช่วงกรกฎาคม ๒๕๔๖ ได้สร้างทีมวิจัยชุดใหญ่จากหมู่บ้านละ ๒ คน และร่วมกันศึกษาข้อมูลพื้นฐานของแต่ละชุมชน จึงได้ข้อมูลพื้นฐานทุกชุมชนในเครือข่าย และมีการตั้งทีมย่อยในการศึกษาข้อมูลฐานทรัพยากร (ป่าทามและการจัดการน้ำ) ทั้งหมด ๗ ฐาน และทีมวิจัยนี้จะได้ร่วมกันพัฒนาและศึกษากระบวนการใช้สิทธิของเครือข่ายต่อไปในอนาคต

การพัฒนาขีดความสามารถ	สรุปงาน	จุดอ่อน/จุดแข็ง	ปัญหา/อุปสรรค
๑)ฝึกความเป็นชุมชน โดยเฉพาะการสร้างพื้นฐานและกระบวนการทางสังคมให้สามารถร่วมแก้ไข คลี่คลายปัญหาความขัดแย้งทั้งภายใน	เรียนรู้ปัญหาพร้อมกับเครือข่ายต่างๆของสมาชิก คนจน เครือข่ายองค์กรชุมชนลุ่มน้ำมูน ได้เรียนรู้เทคนิค วิธีการในการต่อสู้เพื่อนำกลับมาปรับใช้และ		

และภายนอก	สร้างการเรียนรู้ในการแก้ไขปัญหาร่วมกัน และทำให้เกิดความรู้สึกเป็นคนที่ทุกขยากลุ่มกันและสามารถเชื่อมโยงปัญหาเข้าด้วยกันได้		
๒) ความสามารถในการนำเสนอข้อเรียกร้องที่มีน้ำหนัก มีเหตุผล และแนวทางเลือกเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น	<p>-การจัดการระบบน้ำเข้ามาของชุมชนได้รับความช่วยเหลือจากชลประทานจังหวัด อบต.หนองแค</p> <p>-ชุมชนยกระดับประเด็นการเจรจากับรัฐ เสนอถึงการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ ทรัพยากรพันธุกรรม การสูญเสียวงจรความสัมพันธ์ของระบบนิเวศทั้งลุ่มน้ำ หรือผลกระทบต่อภูมิอากาศของท้องถิ่นและของโลก และชี้ให้เห็นว่าการคงอยู่ของทรัพยากรมีเงื่อนไขสำคัญอยู่ที่การรับรองสิทธิของชุมชนท้องถิ่นในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อให้หน่วยงานรัฐรับผิดชอบการสูญเสียที่ดินทำกินและความเสียหายของป่าทามซึ่งเป็นฐานเศรษฐกิจของชุมชน</p>	<p><u>จุดแข็ง</u></p> <p>การกดดันให้หน่วยงานรัฐแก้ไขผลกระทบ โดยประสานกับสถาบันวิชาการ สื่อมวลชน ผลិតสื่อ และการเคลื่อนไหวด้วยสันติวิธี</p>	<p>พื้นที่เขื่อนห้วยนาที่ผู้ว่าราชการจังหวัดได้ลงพื้นที่และใช้เวทีการประชุมในระดับอำเภอ หมู่บ้าน เพื่อปลุกกระแสให้มีการปิดประตูระบายน้ำเขื่อนห้วยนาและนำไปสู่ทำให้เกิดการชุมนุมของกลุ่มที่ต้องการน้ำที่บริเวณสันเขื่อนห้วยนาเมื่อปลายเดือนมีนาคมที่ผ่านมา ทำให้ชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากเขื่อนห้วยนาและเขื่อนราชิไศล ได้มีการพยายามยื่นหนังสือร้องเรียนผ่านทางระดับจังหวัด และกรมชลประทาน และการร้องเรียนผ่านองค์กรอิสระตามรัฐธรรมนูญ เช่น คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนให้มีการยืดระยะเวลาการปิดประตูระบายออกไปจนกว่าจะมีการแก้ไขปัญหาตามหลักการและแนวทางให้แล้วเสร็จก่อน และมีการติดตามการแก้ไขปัญหาในระดับพื้นที่ที่ไม่มีความคืบหน้าทำให้ชาวบ้านต้องยกระดับการแก้ไขปัญหาไปร่วมชุมนุมกับเครือข่ายของสมาชิกคนหนึ่งที่หน้ารัฐสภา ๒ ครั้ง เพื่อแต่งตั้งคณะกรรมการการภาคประชาชนในการตรวจสอบรัฐบาลพื้นที่เขื่อนห้วยนาที่ผู้ว่าราชการจังหวัดได้ลงพื้นที่และใช้เวทีการประชุมในระดับอำเภอ</p>

			<p>หมู่บ้าน เพื่อปลูกกระแสไฟมีการปิดประตูระบายน้ำเขื่อนห้วยนาและนำไปสู่ทำให้เกิดการชุมนุมของกลุ่มที่ต้องการน้ำที่บริเวณสันเขื่อนห้วยนาเมื่อปลายเดือนมีนาคมที่ผ่านมา</p> <p>ทำให้ชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากเขื่อนห้วยนาและเขื่อนราชสีเสลด ได้มีการพยายามยื่นหนังสือร้องเรียนผ่านทางระดับจังหวัดและกรมชลประทาน และการร้องเรียนผ่านองค์กรอิสระตามรัฐธรรมนูญ เช่น คณะกรรมการสิทธิมนุษยชน ให้มีการยึดระยะเวลาการปิดประตูระบายออกไปจนกว่าจะมีการแก้ไขปัญหาดามหลักการและแนวทางให้แล้วเสร็จก่อน และมีการติดตามการแก้ไขปัญหในระดับพื้นที่ที่ไม่มีควมคืบหน้าทำให้ชาวบ้านต้องยกระดับการแก้ไขปัญหามาประชุมร่วมกับเครือข่ายของสมัชชาคนจนที่หน้ารัฐสภา ๒ ครั้ง เพื่อแต่งตั้งคณะกรรมการธิการภาคประชาชนในการตรวจสอบรัฐบาล</p>
<p>๓) การนำประเพณีภูมิปัญญา กฎระเบียบชุมชน พัฒนาเป็นธรรมนุญชุมชน และสถาบันกระบวนการ ยุติธรรมของชุมชนอันถือเป็นหัวใจของกระบวนการกระจายอำนาจสู่ชุมชนท้องถิ่นอย่างแท้จริง</p>	<p>-การจัดทำป่าทามชุมชนกุดเป่ง และได้รับการสนับสนุนจากกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อมอย่างต่อเนื่อง</p>	<p>จุดแข็ง</p> <ul style="list-style-type: none"> -บ้านโพทวาย ชุมชนรวบรวมเงินซื้อหลุมดิน จากนั้นรวมใจกันทำพิธีทำบุญหลุมดินก่อนจะนำดินมาปั้น โดยบูชาแม่คงคา และแม่ธรณี -บ้านหนองแค-สวนสวรรค์ การรวมศรัทธาของชาวบ้านโดยพิธีกรรมผีปู่ตา ด้านการสูบน้ำในช่วงทำนา จะรวมกันทำพิธีเซ่นไหว้ผีเจ้าท่า ก่อนเดินเครื่องสูบน้ำครั้งแรกของ 	<p>-ที่เลี้ยงสัตว์เนื้อที่ ๓,๐๐๐ ไร่ ถูกบุกรุกปลูกปอ มันสำปะหลัง (ที่สาธารณะของชุมชน ๔ หมู่บ้านในช่วงน้ำท่วมหลาก) กระทบแหล่งอาหารและสมุนไพร</p>

		รอบการปลูกข้าว เมื่อเก็บเกี่ยวแล้วจึงเซ่นไหว้มีเจ้าทำอีกครั้ง	
๔) การปกป้องสิทธิชุมชนและฐานทรัพยากรระดับท้องถิ่น เครือข่ายและประเทศ ไปสู่การปฏิรูปการเมือง			
๕) ขยายการเรียนรู้ไปสู่กลุ่มต่าง ๆ เด็ก เยาวชน และสตรี เพื่อสืบทอดภารกิจและวัฒนธรรมสิทธิมนุษยชนในระดับรากหญ้า รวมทั้งเครือข่ายฐานทรัพยากร	-เครือข่ายอักษแม่มูน เมืองศรีสะเกษ		
๖) ค้นหาพัฒนาศักยภาพของชุมชนเพื่อสร้างฐานสิทธิชุมชน ทั้งมิติทางสังคมวัฒนธรรมและเศรษฐกิจ	-การศึกษาวิจัยโดยชาวบ้านและเกิดการเรียนรู้ว่างานวิจัยเป็นเครื่องมือสำคัญในการปรับเปลี่ยนทัศนคติความเข้าใจและสร้างความร่วมมือให้เกิดขึ้นในชุมชนได้ รวมทั้งเกิดความภาคภูมิใจภายในตนเองและกล้าที่จะนำเสนอกระบวนการประสบการณ์ทำงานของตนได้อย่างภาคภูมิใจ <u>พื้นที่บ้านโพนทราย</u> แก้ปัญหาแหล่งดินถูกน้ำท่วมจากเขื่อน โดยลงขันซื้อแหล่งดินจากชาวบ้าน <u>พื้นที่บ้านหนองแค</u> สร้างองค์ความรู้ โดยศึกษาจากผู้ใช้น้ำนาทาม + การจัดการน้ำระบบย่อยในพื้นที่บึงทามเพื่อทำนา /แก้ปัญหาระดับน้ำที่ลดลง เพราะเขื่อนราชันีไฮล <u>ป่าชุมชนกุดเป่ง</u>	<u>จุดแข็ง</u> เรียนรู้ว่า การสรุปประเมินผลหลังเสร็จกิจกรรมทุกครั้ง ทำให้เห็นจุดอ่อน จุดแข็ง สำเร็จล้มเหลว ของตนเอง เพื่อนำไปสู่การวางแผนทิศทางการข้างหน้าได้	

	<p>-กลุ่มหัตถกรรม กก ผือ ทาม</p> <p>-กลุ่มเกษตรทามมูน</p> <p><u>เครือข่ายอ๊กแม่มูน</u></p> <p>พัฒนาทางเลือกเกษตรอินทรีย์อย่างต่อเนื่อง และพอช.สนับสนุน</p>		
<p>๗) สร้างระบบฐานข้อมูลเพื่อกระบวนการทำงานที่สามารถสื่อสารเชื่อมโยงข่าวสาร เป็นการช่วยผนึกความเป็นชุมชนและเครือข่ายให้เข้มแข็ง</p>	<p><u>เครือข่ายอ๊กแม่มูน</u></p> <p>-ติดตามการดำเนินงานเดือนหน้า ร่วมกับเครือข่ายฯ</p> <p>ตรวจสอบผลกระทบ+ การรับผิดชอบแก้ไขปัญหของรัฐ</p> <p><u>พื้นที่บ้านโพนทราย</u></p> <p>ตั้งกลุ่มศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน</p> <p><u>พื้นที่บ้านหนองแค</u></p> <p>องค์ความรู้ จากกลุ่มผู้ใช้น้ำนาทาม +การจัดการน้ำระบบย่อยในพื้นที่บึงทาม</p>	<p><u>จุดแข็ง</u></p> <p>บ้านโพนทรายมีนักวิจัยอยู่ในชุมชน ร่วมทุกข์ร่วมสุข ทำให้การรวบรวมสรุปบทเรียนทำได้ละเอียด</p>	
<p>๘) เรียนรู้และใช้สิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญฉบับปฏิรูปการเมืองเพื่อปกป้องชุมชนและฐานทรัพยากรได้ ท่ามกลางปัญหาอุปสรรคจากรัฐราชการและนายทุน</p>	<p>-กลุ่มชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากเขื่อนห้วยนา และเขื่อนราษีไศล ยื่นหนังสือร้องเรียนระดับจังหวัดและกรมชลประทาน และ กสม. ขอให้ยุติระยะเวลาการปิดประตูระบายออกไปจนกว่าจะมีการแก้ไขปัญหาตามหลักการและแนวทางให้แล้วเสร็จก่อน</p> <p>-ชาวบ้านต้องยกระดับการแก้ไขปัญหาไปร่วมชุมนุมกับเครือข่ายของสมาชิกคนจนที่หน้ารัฐสภา ๒ ครั้ง เพื่อแต่งตั้งคณะกรรมการภาคประชาชนในการตรวจสอบรัฐบาล เนื่องจากการแก้ไขปัญหในระดับพื้นที่ที่ไม่มีความคืบหน้า</p> <p>-ร่วมชุมนุมกับเครือข่ายเขื่อน</p>	<p><u>จุดแข็ง</u></p> <p>-การได้เข้าร่วมการแก้ไขปัญหาของชาวบ้านเครือข่ายห้วยนา – ราษีไศล ทำให้ชาวบ้านเชื่อมั่นว่า มวลชนเป็นพลังสำคัญในการผลักดันให้เกิดการแก้ไขปัญหาที่แท้จริงได้มากกว่ามติดกรม.</p>	<p>-พื้นที่เขื่อนห้วยนา ผู้ว่าฯลงพื้นที่+ประชุมระดับอำเภอหมู่บ้าน ปลุกกระแสให้ปิดประตูระบายน้ำเขื่อนห้วยนาจึงเกิดการชุมนุมของกลุ่มที่ต้องการน้ำที่บริเวณสันเขื่อนห้วยนา(ม.ค.๔๘)</p>

	<p>เพื่อคัดค้านนโยบายโครงการ นำร่องการบริหารจัดการลุ่ม น้ำมูลอย่างบูรณาการในการ ประชุม ครม.สัญจร (พค.๔๘ บุรีรัมย์) ผลการประชุมทาง ครม.ให้เลื่อนการพิจารณา ออกไปก่อน +ติดตามความ ต่อเนื่องในการแก้ไขปัญหา ผลกระทบตามมติและ แนวทางที่วางไว้ เกิดการ ประชุมเจรจาเพื่อหาแนวทาง แก้ไขปัญหาทั้ง ๒ เชื้อน ร่วมกับฝ่ายรัฐโดยนายสนธิ เศรษฐบุญสร้าง ผู้ช่วยประจำ รัฐมนตรีก.เกษตรฯเป็น ประธานในที่ประชุม ผลจาก การประชุมทำให้ฝ่ายรัฐ เร่งรัดแก้ไขปัญหาในระดับ พื้นที่</p>		
--	--	--	--

๔.๒ ลุ่มน้ำมูน : พื้นที่ราศีไศล (ผลกระทบจากเขื่อนราศีไศล)

พื้นที่ราศีไศล เป็นพื้นที่เครือข่ายผู้ได้รับผลกระทบจากเขื่อนใน ๓๖ หมู่บ้านในเขต
รอยต่อ ๓ จังหวัด (ศรีสะเกษ สุรินทร์ ร้อยเอ็ด) ซึ่งได้รวมตัวผลักดันการแก้ไขปัญหา
ผลกระทบทั้งด้านการขุดเซยความเสียหาย การแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมและการฟื้นฟู
ธรรมชาติและชุมชน มาตั้งแต่ปี ๒๕๓๖ แล้วดังนั้นประเด็นวิจัย คือ การสรุปทบทวนการใช้
สิทธิชุมชนในอดีตถึงปัจจุบัน เพื่อพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนในสถานการณ์ใหม่

ที่ผ่านมาในช่วงการเคลื่อนไหวอันยากลำบากของคนรุ่นเก่า ได้เกิดเครือข่ายชาวบ้าน
ร่วมอนุรักษ์ป่าทามแม่น้ำมูน ๓ จังหวัด (คอปม.) การรวมตัวของคนรุ่นหนุ่มสาว เกิดการ
แลกเปลี่ยนประสบการณ์ต่อเนื่องในเวทีประชุมประจำเดือนทุกวันที่ ๒๕ ของเดือน และเวที
ประชุมกรรมการบริหาร มีการสรุปทบทวนการดำเนินการที่ผ่านมา และกำหนดทิศทางใน
อนาคต ในการสร้างความเข้มแข็งระดับฐานชุมชน มีการจัดศึกษาดูงานด้านเครือข่าย, กองทุน
ชุมชน เกษตรกรรมยั่งยืน ๑ ครั้ง แล้วนำมาวางแผนปฏิบัติการและตั้งคณะทำงานด้านต่าง ๆ
เพื่อเสริมความเข้มแข็งของเครือข่าย เช่น คณะทำงานศึกษาข้อมูลชุมชน คณะทำงานเพื่อตั้ง
ระบบเอกสารบัญชี การเงินของเครือข่าย และการปรับปรุงคณะกรรมการ

ด้านปฏิบัติการทางเลือกด้านอาชีพและการจัดการทรัพยากรที่เกิดขึ้นก่อนแล้ว กลุ่ม
 ทัศนกรรมก - ผือ ทาม ซึ่งเป็นกลุ่มผู้หญิง ๑๔๐ คนจาก ๘ หมู่บ้าน ซึ่งมีการใช้สิทธิ์
 ต่อเนื่องจากปี ๒๕๓๗ ปัจจุบันได้พัฒนาระบบการบริหารจัดการกลุ่มที่ลงตัว มีรอบประชุม
 ประจำปีแถลงผลงาน ด้านธุรกิจก็มีความลงตัวด้านทุน ปัจจัยการผลิต ระบบความรู้ในการ
 ผลิตและด้านการตลาด กลุ่มสามารถใช้โอกาสจากนโยบายต่างๆ เช่น ๑ ตำบล ๑ ผลิตภัณฑ์
 และงานแสดงสินค้าต่าง ๆ ในการตอบสนองธุรกิจของกลุ่มได้ และสามารถประสานทุนของทาง
 ราชการมาใช้ประโยชน์ได้

กลุ่มเกษตรทามมูนเป็นกลุ่มเกษตรผสมผสานในพื้นที่ทามจำนวน ๕๐ คน จาก ๖
 หมู่บ้าน เป็นกลุ่มฐานที่รวมตัวกันตั้งแต่ปี ๒๕๔๒ เข้าร่วมกับเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก
 ภาคอีสาน และมีปฏิบัติการสิทธิชุมชนร่วมกันหลายเรื่อง โดยเฉพาะด้านนโยบาย เช่นการ
 แสดงความเห็นคัดค้านนโยบายเขตการค้าเสรี (FTA)

การพัฒนาขีด ความสามารถ	สรุปงาน	จุดอ่อน/จุดแข็ง	ปัญหา/อุปสรรค
๑) ผนึกความเป็นชุมชน โดยเฉพาะการสร้าง พื้นฐานและกระบวนการ ทางสังคมให้สามารถร่วม แก้ไข คลี่คลายปัญหา ความขัดแย้งทั้งภายใน และภายนอก	- สลม, สจจ, เครือข่าย ประชาชนลุ่มน้ำมูน, กลุ่ม อิสระ ร่วมกันสร้างจุดยืนและ ข้อเสนอการประสาน สมานฉันท์ ด้วยการให้ข้อมูล สาเหตุปัญหาต่อสมาชิกของ กลุ่มอื่นๆ ให้ร่วมกันเรียกร้อง การแก้ไขจากหน่วยงานรัฐ จากผลกระทบเขื่อนราศีไศล (ที่สร้างความขัดแย้งมา ยาวนาน ชุมชนแตกแยกเป็น หลายกลุ่ม (๑๒ ชาติ) เพราะ มีวิธีแก้ปัญหาที่ต่างกัน + มวลชนเผชิญหน้าในเวที ประชุม) - เรียนรู้ปัญหาพร้อมกับ เครือข่ายต่างๆ ของสมาชิก คนจน เครือข่ายองค์กร ชุมชนลุ่มน้ำมูน ได้เรียนรู้ เทคนิค วิธีการในการต่อสู้ เพื่อนำกลับมาปรับใช้และ สร้างการเรียนรู้ในการแก้ไข ปัญหาร่วมกัน และทำให้เกิด ความรู้สึกเป็นคนที่ขยับ	<u>จุดแข็ง</u> สถานการณ์เรียกร้องสิทธิ์ ของผู้เดือดร้อนที่ค้างค้ำมา ตลอด ๑๐ ปีได้เร่งให้ชุมชน กลุ่มเรียกร้องซึ่งถูกแบ่งแยก ออกจนแตกกระจายออกเป็น ประมาณ ๒๓ กลุ่มย่อย หัน มารวมตัวกันปรึกษาเพื่อ ผลักดันการแก้ปัญหาร่วมกัน ด้วยทุกกลุ่มกำลังกังวลว่าจะ ไม่ได้รับความเป็นธรรมจาก กระบวนการตรวจสอบ ทรัพย์สินที่กรมชลประทาน กำลังดำเนินอยู่	มีการสร้างกลุ่มมวลชน เรียกร้องให้ปิดเขื่อนเพื่อแก้ ภัยแล้ง (ขณะที่เดิมมีมติ คณะรัฐมนตรี ๒๕ กรกฎาคม ๒๕๔๓ ให้เปิด เขื่อนเพื่อตรวจสอบความ เสียหายและศึกษา ผลกระทบ) คณะรัฐมนตรีมี มติให้ปิดเขื่อนเมื่อ ๑ พฤศจิกายน ๒๕๔๗ กลุ่มผู้ เดือดร้อนเกรงว่าการปิด เขื่อนจะเป็นอุปสรรคต่อการ แก้ปัญหาคือ - ขอบเขตอ่างเก็บน้ำไม่ ชัดเจน ที่นาที่ถูกน้ำท่วม กลายเป็นพื้นที่นอกอ่างและ จะไม่ได้รับการแก้ไข - วิธีการตรวจสอบและ องค์ประกอบกรรมการแก้ไข ไม่เป็นไปตามมติ คณะรัฐมนตรี ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๓ ที่ใช้เป็นหลักการ แก้ปัญหา ว่าด้วยวิธีการ ตรวจสอบการครอบครองและ ทำประโยชน์ในพื้นที่ทำกิน

	ร่วมกันและสามารถเชื่อมโยง ปัญหาาร่วมกันได้		
๒) ความสามารถในการ นำเสนอข้อเรียกร้องที่มี น้ำหนัก มีเหตุผล และ แนวทางเลือกเพื่อการ พัฒนาทั้งตนเอง			
๓) การนำประเพณีภูมิ ปัญญา กฎระเบียบชุมชน พัฒนาเป็นธรรมนูญชุมชน และสถาบันกระบวนการ ยุติธรรมของชุมชนอันถือ เป็นหัวใจของกระบวนการ กระจายอำนาจสู่ชุมชน ท้องถิ่นอย่างแท้จริง			
๔) การปกป้องสิทธิชุมชน และฐานทรัพยากรระดับ ท้องถิ่น เครือข่ายและ ประเทศ ไปสู่การปฏิรูป การเมือง	เครือข่ายผู้ได้รับผลกระทบ ๓๖ หมู่บ้าน	<u>จุดแข็ง</u> เรียนรู้วิธีการต่อสู้กดดันรัฐ ต้องอดทนและยึดมั่นใน แนวทางสันติวิธี เพื่อลด ความรุนแรง เปลี่ยนแปลง จิตใจของตนเองและฝ่ายตรง ข้าม	
๕) ขยายการเรียนรู้ไปสู่ กลุ่มต่าง ๆ เด็ก เยาวชน และสตรี เพื่อสืบทอด ภารกิจและวัฒนธรรมสิทธิ มนุษยชนในระดับราก หญ้า รวมทั้งเครือข่ายฐาน ทรัพยากร			
๖) ค้นหาพัฒนาศักยภาพ ของชุมชนเพื่อสร้างฐาน สิทธิชุมชน ทั้งมิติทาง สังคมวัฒนธรรมและ เศรษฐกิจ	-การศึกษาวิจัยโดยชาวบ้าน และเกิดการเรียนรู้ว่า งานวิจัยเป็นเครื่องมือสำคัญ ในการปรับเปลี่ยนทัศนคติ ความเข้าใจและสร้างความ ร่วมมือให้เกิดขึ้นในชุมชนได้ รวมทั้งเกิดความภาคภูมิใจ ภายในตนเองและกล้าที่จะ นำเสนอกระบวนการ	<u>จุดแข็ง</u> ภายหลังการประชุมที่เขื่อนหัว นาชาวบ้านสรุปกันว่าได้ คลายความกลัวที่เคยมี ได้มาก มีความมั่นใจในการ ทำงานมากขึ้น และเกิดผู้นำ จากสถานการณ์นี้... -เรียนรู้ว่า การสรุป	-ผลกระทบจากเขื่อนราชสีไศล ทำให้ระดับแม่น้ำมูลลดลง

	<p>ประสบการณ์ทำงานของตนได้อย่างภาคภูมิใจ</p> <p><u>เครือข่ายผู้ได้รับผลกระทบ ๓๖ หมู่บ้าน</u></p> <p>-พัฒนาทางเลือกการจัดการทรัพยากรและเศรษฐกิจ</p> <p>-การเรียนรู้ที่ได้ผลมากที่สุด คือ การปฏิบัติการจริง ได้แก่ การชุมนุมที่เขื่อนห้วยนาหน่วยงานรัฐยอมรับข้อเสนอ มีการเจรจาอย่างเท่าเทียม</p> <p><u>เครือข่ายอัยแม่บุญ ศรีสะเกษ</u></p> <p>อบรมเดาเผาถ่านประหยัดพลังงานและใช้น้ำส้มไม้ในแปลงเกษตร +ศึกษาดูงานด้านเกษตรอินทรีย์ที่สุรินทร์ +นำร่องกลุ่มออมทรัพย์บ้านนาแปะ</p> <p>-การขยายผลจากเดาเผาถ่านไปสู่เรื่องน้ำส้มไม้ที่ชาวบ้านนำมาใช้ในการทำเพาะเห็ดฟางของชาวบ้านโนนเรือ</p>	<p>ประเมินผลหลังเสร็จกิจกรรมทุกครั้ง ทำให้เห็นจุดอ่อน จุดแข็ง สำเร็จ ล้มเหลว ของตนเอง เพื่อนำไปสู่การวางแผนทิศทางข้างหน้าได้</p> <p>-การเผาถ่านแบบประหยัดพลังงาน เป็นสิ่งแปลกใหม่สำหรับชาวบ้าน แต่หลักการทำงานของเดาเผาถ่านประหยัดพลังงานที่มีความคล้ายคลึงกับเดาเผาถ่านแบบดั้งเดิมทำให้เกิดความกระตือรือร้นในการทดลองและเรียนรู้การพัฒนาเอาปรับใช้กับของเก่าที่มีอยู่ให้ดีขึ้น ด้วยการผสมผสานกับเทคนิคจากคนภายนอกที่นำเข้ามา ความมั่นใจ+ขยายผลไปสู่หมู่บ้านอื่น มาเรียนรู้ในบ้านโพนทราย +เกิดช่องทางหนึ่งในการสร้างเครือข่ายการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ร่วมกันระหว่างหมู่บ้านเกิดขึ้น</p>	
<p>๗) สร้างระบบฐานข้อมูลเพื่อกระบวนการทำงานที่สามารถสื่อสารเชื่อมโยงข่าวสาร เป็นการช่วยฝึกฝนความเป็นชุมชนและเครือข่ายให้เข้มแข็ง</p>	<p>การรวบรวมประสบการณ์และสรุปบทเรียนการต่อสู้ทั้งนักวิจัย นักพัฒนาและชาวบ้าน ซึ่งต่อเนื่องมากกว่า ๑๐ ปี</p> <p>-สรุปความรู้การจัดการป่าตามชุมชนกุดเป่ง (พื้นที่พืช, การเลี้ยงวัว ควาย,เศรษฐกิจ, ปลาและเครื่องมือหาปลา, ระบบนิเวศ)</p>		
<p>๘) เรียนรู้และใช้สิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญฉบับปฏิรูปการเมืองเพื่อปกป้องชุมชนและฐานทรัพยากรได้ ท่ามกลาง</p>	<p>-เครือข่าย ๓๖ หมู่บ้านเสนอให้รัฐแก้ไขผลกระทบ + ชดเชยความเสียหาย + พื้นฟูทรัพยากร</p>	<p><u>จุดแข็ง</u></p> <p>-การได้เข้าร่วมการแก้ไขปัญหของชาวบ้านเครือข่ายห้วยนา – ราชินีไศล ทำให้ชาวบ้านเชื่อมั่นว่า มวลชน</p>	<p>-มติคณะรัฐมนตรีควบคุมระดับน้ำ การปล่อยน้ำจากเขื่อน</p> <p>-นายปวีณ แซ่จิ่ง สส.ออกถ้ำรายชื่อชาวบ้านขอให้ให้น้ำ</p>

<p>ปัญหาอุปสรรคจากรัฐราชการและนายทุน</p>	<p>-มีการร้องต่อ กสม.กรณีผลกระทบจากเขื่อนราษีไศลและเขื่อนห้วยน้ำ จึงเกิดการทบทวนกระบวนการตรวจสอบสิทธิในที่ดินของชาวราษีไศลให้เกิดความเป็นธรรม</p>	<p>เป็นพลังสำคัญในการผลักดันให้เกิดการแก้ไขปัญหาที่แท้จริงได้มากกว่ามติกรม. +ต้องสร้างกลไกการแก้ไขปัญหาร่วมกับรัฐโดยที่ประชาชนเป็นฝ่ายกำหนดได้</p> <p>-พลังภายนอกก็เป็นแรงผลักดันที่สำคัญเพื่อสร้างความเข้าใจกับสังคมและยกระดับปัญหาของชาวบ้านให้เป็นปัญหาทางนโยบายที่จะต้องได้รับการแก้ไขโดยด่วน</p>	<p>เขื่อนห้วยน้ำมาเพื่อแก้ไขปัญหาย้ายแล้ง +กรมชลประทานเกลี้ยกล่อมตัวแทนชาวบ้านให้ล้มเลิกความตั้งใจที่จะศึกษาผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมและยอมรับเงื่อนไขของกรมชลประทานที่จะเก็บกักน้ำเขื่อนห้วยน้ำในระดับ ๑๑๔ ม.รทก.</p>
---	---	---	--

๔.๓ กลุ่มน้ำชี : บ้านหนองคู (น้ำชีตอนบน)

บ้านหนองคู ตำบลละหานนา อ. แวงน้อย จ.ขอนแก่น เป็นพื้นที่วิจัยหลักและมีชุมชนเครือข่ายท้องถิ่นบริเวณสายน้ำชีตอนบน ซึ่งใช้ทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ร่วมกันหลายชุมชนเป็นพื้นที่เครือข่ายปฏิบัติการสิทธิชุมชนร่วมกัน มีฐานทรัพยากรสำคัญ คือ ลำน้ำชี ฝั่งละหานนา และพื้นที่ป่าชุมชนภูถ้ำภูกระแต ขณะที่กำลังเผชิญกับสถานการณ์สำคัญ คือ การจัดการน้ำในลำน้ำชีโดยโครงการโขง ชี มูล และมีโครงการชลประทานระบบท่อในอนาคต ขณะที่มีการกว้านซื้อที่ดินในบริเวณบึงทามเพื่อการทำไร่อ้อยขนาดใหญ่ป้อนโรงงานน้ำตาล

ด้านกระบวนการวิจัย มีนักวิจัยชาวบ้านสามารถเรียนรู้การวิจัยและปรับให้สอดคล้องกับการพัฒนาได้เป็นอย่างดี เกิดทีมวิจัยไต้หวันจำนวน ๖ คน ศึกษาข้อมูลทรัพยากรและชุมชนของตัวเองโดยเจ้าหน้าที่โครงการเป็นผู้ช่วยวิจัย

<p>การพัฒนาขีดความสามารถ</p>	<p>สรุปงาน</p>	<p>จุดอ่อน/จุดแข็ง</p>	<p>ปัญหา/อุปสรรค</p>
<p>๑)ฝึกความเป็นชุมชน โดยเฉพาะการสร้างพื้นฐานและกระบวนการทางสังคมให้สามารถร่วมแก้ไข คลี่คลายปัญหาความขัดแย้งทั้งภายในและภายนอก</p>	<p>-ศึกษาความล้มเหลวของชลประทานระบบท่อ -ค้นหาทางเลือกการจัดการน้ำที่เหมาะสมในลุ่มน้ำชีตอนบน</p>		

<p>๒) ความสามารถในการนำเสนอข้อเรียกร้องที่มีน้ำหนัก มีเหตุผล และแนวทางเลือกเพื่อการพัฒนาทั้งตนเอง</p>	<p>-การจัดการน้ำด้วยฝายแก้มไข่ว ปัญหาน้ำล้นระดับลง ได้รับการสนับสนุนจาก อบจ. ขอนแก่น องค์กรพัฒนาฯ</p>		
<p>๓) การนำประเพณีภูมิปัญญา ภาวะเบียดชุมชนพัฒนาเป็นธรรมนุญชุมชน และสถาบันกระบวนการยุติธรรมของชุมชนอันถือเป็นหัวใจของกระบวนการกระจายอำนาจสู่ชุมชนท้องถิ่นอย่างแท้จริง</p>	<p>-แก้ไขปัญหาน้ำล้นตลิ่งเป็นผลจากเขื่อนแก่งสนามนางตอนต้นน้ำชี โดยสร้างฝายหินทิ้งเพื่อดึงน้ำขึ้นมาใช้เอง</p>	<p>จุดแข็ง ทอดผ้าป่าฝายหินทิ้ง เป็นการทำบุญร่วมกันแบบเดียวกับ"ฮานิสงส์ของการขุดน้ำบ่อก่อศาลา" ทำให้มีความร่วมมืออย่างกว้างขวางจากชุมชนและองค์กรภายนอก ทั้งฝ่ายรัฐและเครือข่ายองค์กรชุมชน องค์กรเอกชน นักพัฒนาองค์กรเอกชน นักวิชาการ และได้งบประมาณสนับสนุนด้านวัสดุจาก อบจ.</p>	
<p>๔) การปกป้องสิทธิชุมชนและฐานทรัพยากรระดับท้องถิ่น เครือข่ายและประเทศ ไปสู่การปฏิรูปการเมือง</p>	<p>-พื้นที่บ้านหนองคู ขยายเป็นเครือข่ายน้ำชีตอนบน</p> <p>-ร่วมเครือข่าย คัดค้าน พ.ร.บ.น้ำ</p> <p>-ร่วมเครือข่ายติดตามผลกระทบจากโครงการโขงชีมูล</p>		
<p>๕) ขยายการเรียนรู้ไปสู่กลุ่มต่าง ๆ เด็ก เยาวชน และสตรี เพื่อสืบทอดภารกิจและวัฒนธรรมสิทธิมนุษยชนในระดับรากหญ้า รวมทั้งเครือข่ายฐานทรัพยากร</p>	<p>-นำเสนอแนวทางจัดการน้ำของชุมชนต่อสมาชิกหมู่บ้าน</p> <p>-ขยายความรู้+ความร่วมมือไปที่เครือข่าย</p> <p><u>พื้นที่บ้านหนองคู</u> ขยายเป็นเครือข่ายน้ำชีตอนบน เกิดเรียนรู้การจัดการทรัพยากร ๓ พื้นที่ คือลำน้ำชี บึงละหานนา ป่าชุมชนภูถ้ำภูกระแต (แบ่งทีมย่อย)</p> <p>-ประยุกต์ประเพณีลอยกระทงเพื่อสื่อสารการรักษา</p>		

	สิงแวดล้อม + พิธีสู่ขวัญบึง ละหานนา + เขตอภัยทานทำ วัด		
๖) ค้นหาพัฒนาศักยภาพ ของชุมชนเพื่อสร้างฐาน สิทธิชุมชน ทั้งมิติทาง สังคมวัฒนธรรมและ เศรษฐกิจ	-ทดลองทำเกษตรอินทรีย์ เริ่มที่การทำปุ๋ย เพื่อรักษา สิงแวดล้อม -ดูงานฝายหินทึงที่บ้านค่าย ชัยภูมิ + ระดมทุนด้วยการ ทอดผ้าป่า + ลงแรงทั้งชุมชน ทำฝาย โดยผู้เฒ่าผู้แก่ ออกแบบรางส่งหินด้วยภูมิ ปัญญา	<u>จุดแข็ง</u> การดูงานฝายหินทึงที่บ้าน ค่าย ทำให้ชาวบ้านมีแรง บันดาลใจแรงกล้าในการ แก้ไขปัญหาน้ำด้วยตัวเอง -การทำฝาย ๓ วันมีความ ยากลำบาก เพราะชาวบ้าน ไม่มีประสบการณ์มาก่อน แถบฝนฟ้าตกลงมาเป็นระยะ แต่เด็กเล็กก็ไม่กลัวฝนมาเล่น น้ำและช่วยพ่อแม่ทำฝาย ครู นักเรียนจากโรงเรียนวง น้อย คนหนุ่มสาวจากพื้นที่ ใกล้เคียงก็จัดกำลังขนหิน อย่างแข็งขัน รวมถึงหลวงพ่ เทศน์เดี่ยวน้อยลงแรงด้วย เกิดความสัมพันธ์จากการ ร่วมใจ+มีส่วนร่วมอย่าง แท้จริง	
๗) สร้างระบบฐานข้อมูล เพื่อกระบวนการทำงานที่ สามารถสื่อสารเชื่อมโยง ข่าวสาร เป็นการช่วยผนึก ความเป็นชุมชนและ เครือข่ายให้เข้มแข็ง			
๘) เรียนรู้และใช้สิทธิ ชุมชนตามรัฐธรรมนูญ ฉบับปฏิรูปการเมืองเพื่อ ปกป้องชุมชนและฐาน ทรัพยากรได้ ท่ามกลาง ปัญหาอุปสรรคจากรัฐ ราชการและนายทุน			

๔.๔ ลุ่มน้ำชี : บ้านท่าลาด (น้ำชีตอนปลาย)

พื้นที่หลักในการทำงานกรณีลุ่มน้ำชีตอนปลาย คือพื้นที่บ้านท่าลาด ต.แสนสุข อ.พนมไพร จ.ร้อยเอ็ดและมีพื้นที่เครือข่ายการเรียนรู้และปฏิบัติการใช้สิทธิร่วมกับเครือข่ายป่าชุมชนดงเค็ง ซึ่งประกอบไปด้วย ๖ ชุมชน คือบ้านท่าลาด บ้านดอนแดง บ้านท่าเจริญ บ้านท่าวารี บ้านท่าเสียว ต.แสนสุข และบ้านพนัส ต.ชานูวรรณ และเครือข่าย ๔ ตำบล คือ ต.ชานูวรรณ ต.แสนสุข อ.พนมไพร จ.ร้อยเอ็ด และ ต.เขื่องคำ ต.ค้อเหนือ อ.เมือง จ.ยโสธร เป็นพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากโครงการโขง ชี มูลและปัญหาการประกอบการดูทรายในแม่น้ำชี ซึ่งเป็นปัญหาพร้อมของชาวบ้านลุ่มน้ำชีตอนปลาย

โจทย์วิจัย

- (๑) การศึกษาเกี่ยวกับบทเรียนการใช้สิทธิในการจัดการป่าชุมชนดงเค็ง ที่ผ่านมา
- (๒) การจัดการน้ำเพื่อประโยชน์ของชุมชน
- (๓) การบูรณาการบทเรียนการใช้สิทธิชุมชนกรณีป่าชุมชนกับกรณีปัญหาลุ่มน้ำ
- (๔) กระบวนการประสานความร่วมมือกับเครือข่ายสาธารณสุขชนและภาครัฐ เพื่อผลักดันการแก้ไขปัญหา

การพัฒนาขีดความสามารถ	สรุปงาน	จุดอ่อน/จุดแข็ง	ปัญหา/อุปสรรค
๑) ผนึกความเป็นชุมชน โดยเฉพาะการสร้างพื้นฐานและกระบวนการทางสังคมให้สามารถร่วมแก้ไข คลี่คลายปัญหา ความขัดแย้งทั้งภายในและภายนอก	กรณีฝ่ายยโสธร-พนมไพร กลุ่มผู้ปลูกฝักรวมตัวไปขอความชัดเจนเรื่องการเก็บกักน้ำ และเสนอให้ลดระดับน้ำลงหรือรักษาระดับน้ำให้อยู่ในระดับเดิมเพื่อป้องกันไม่ให้น้ำท่วมแปลงฝัก	จุดอ่อน ระหว่างการทำเสียงเลือกตั้ง สส. กิจกรรมทำได้น้อย เพราะกลุ่มผู้นำในชุมชนกังวลเรื่องการถูกตรวจสอบมาก ระแวง ระวัง ไม่สนิทใจต่อกัน	กรณีฝ่ายยโสธร-พนมไพร ปิดบานประตูเขื่อนโดยอ้างว่าเพื่อการประปาให้แก่ชุมชนเมืองและให้เกษตรกรได้ทำนาปรัง ทำให้ให้ระดับเพิ่มสูงขึ้นจากระดับปกติ ประมาณ ๑.๕ เมตร สร้างความขัดแย้งการใช้น้ำระหว่างกลุ่มปลูกฝักริมน้ำชี (เสียหายจากน้ำท่วม) และกลุ่มทำนาปรังจำนวนมาก (ต้องการน้ำ)
๒) ความสามารถในการนำเสนอข้อเรียกร้องที่มีน้ำหนัก มีเหตุผล และแนวทางการเลือกเพื่อการพัฒนาของตนเอง	การคัดค้านสัมปทานดูทรายในแม่น้ำชี	-ชาวบ้านไม่ได้นำเสนอปัญหาและทางแก้ไขต่อหน่วยงาน กลไกอิสระเพื่อยุติการดูทรายของนายทุนได้	-สภาพาลกุดน้ำใส และตำบลแสนสุขเห็นชอบ

<p>๓) การนำประเพณีภูมิปัญญา ภูฏาระเบียบชุมชน พัฒนาเป็นธรรมนุญชุมชน และสถาบันกระบวนการ ยุติธรรมของชุมชนอันถือเป็นหัวใจของกระบวนการกระจายอำนาจสู่ชุมชนท้องถิ่นอย่างแท้จริง</p>	<p>-จัดระบบชุมชน และประสิทธิภาพในการจัดการทรัพยากร และป่าชุมชน</p>		
<p>๔) การปกป้องสิทธิชุมชน และฐานทรัพยากรระดับท้องถิ่น เครือข่ายและประเทศ ไปสู่การปฏิรูปการเมือง</p>	<p>-รวม ๔ ตำบลตั้งกลุ่มอนุรักษ์ และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ ลุ่มน้ำชีตอนปลาย -จัดอบรมความรู้เรื่องสิทธิ และข้อเสนอต่อรัฐ</p> <p>-เคลื่อนไหวคัดค้านให้ยุติสัมปทานอุดทราย(พค.- มีย. ๔๗)+เสนอปัญหาไปยังคณะกรรมการสิ่งแวดล้อม วุฒิสภา -กสม. +ประสานกับเครือข่ายลุ่มน้ำภาคอีสาน</p>		<p>กรณีสัมปทานอุดทรายในแม่น้ำชี กลุ่มชาวบ้านและแกนนำไม่แสดงตัวที่จะเคลื่อนไหวอย่างจริงจัง แม้จะรับรู้ผลกระทบ ความเห็นต่อการแก้ไขปัญหาคือรอให้หน่วยงานจัดการ เพราะชาวบ้านทำไม่ได้ ต่อสู้กับเงินไม่ไหว เป็นผลประโยชน์ของนายทุนไม่กล้าเอาชีวิตเข้าเสี่ยง สภาพความร่วมมือร่วมใจมีน้อยไม่สามารถรวมตัวกันเพื่อผลักดันให้เกิดการแก้ไขปัญหาได้ หรือรอผู้นำ ผู้นำประชุมกับ อบต.แล้วจบ ทั้งนี้ในพื้นที่ยังมีการประกอบการอุดทรายในลุ่มน้ำชีอย่างต่อเนื่อง และขยายพื้นที่สัมปทานออกได้อีก ซึ่งในพื้นที่ไม่มีความชัดเจนว่าเป็นการประกอบการของ บริษัทใดบ้างและจุดสัมปทานที่ชัดเจนอยู่ตรงไหน</p>
<p>๕) ขยายการเรียนรู้ไปสู่กลุ่มต่าง ๆ เด็ก เยาวชน และสตรี เพื่อสืบทอดภารกิจและวัฒนธรรมสิทธิมนุษยชนในระดับรากหญ้า รวมทั้งเครือข่ายฐานทรัพยากร</p>	<p>-ขยายงานฐานและสร้างจิตสำนึกร่วมให้กับชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรฯ จัดกิจกรรมที่โรงเรียนท่าลาดวารวิทยา ผู้เข้าร่วม ๘๐ กว่าคนเป็นนักเรียนที่สนใจอยากร่วมกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อม</p>	<p><u>จุดอ่อน</u> กลุ่มเป้าหมายมีจำนวนมากเกินไป และพีเลียงในพื้นที่ยังไม่ีประสบการณ์การทำกิจกรรมกลุ่มกับเด็ก</p> <p><u>จุดแข็ง</u> ผู้อำนวยการโรงเรียนและ</p>	

		คณะครู พอใจต่อกิจกรรมครั้งนี้ ยินดีร่วมมือกับโครงการสิทธิฯ โดยเฉพาะด้านสิ่งแวดล้อม	
๖) ค้นหาพัฒนาศักยภาพของชุมชนเพื่อสร้างฐานสิทธิชุมชน ทั้งมิติทางสังคมวัฒนธรรมและเศรษฐกิจ	<p>-ข้อมูลทรัพยากรชุมชน</p> <p>-ส่งเสริมการหารายได้เสริมด้วยการทอเสื่อ จิ้งปลอกพืชทาม กก ผือ แทรกในแปลงดินพืชเศรษฐกิจแทน เป็นวัตถุดิบสำหรับการทอเสื่อ + การประชุมวางแผนหลังการดูงานกลุ่มแม่บ้านที่โกสุมพิสัย มหาสารคาม</p> <p>-สรุปบทเรียนปฏิบัติการสิทธิชุมชนในอดีต คือ กรณีเคลื่อนไหวจัดตั้งป่าชุมชนดงเค็ง การเคลื่อนไหวแก้ไขปัญหาการดูดทราย การศึกษาข้อมูลผู้นำชุมชน, ข้อมูลกลุ่มองค์กรชุมชนบ้านท่าลาด, การจัดการน้ำ (บริเวณริมน้ำชี, กุด, ทนอง, นา และน้ำบาดาล) และข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชนดงเค็ง ผลคือแกนนำและผู้เกี่ยวข้องได้มีโอกาสใคร่ครวญร่วมกัน และพบสาเหตุแห่งความล้มเหลว พบจุดแข็ง จุดอ่อน</p>	<p><u>ข้อจำกัด</u></p> <p>การจัดตั้งเป็นกลุ่มเพื่อพัฒนาและยกระดับให้เป็นกลุ่มแม่บ้านมีข้อจำกัดอยู่ตลอดเวลา เพราะแม่บ้านไม่สามารถจัดการเวลาเพื่อมาทำกิจกรรมร่วมกันได้ แต่ยังคงมีการคิดค้นกิจกรรมทำต่อเนื่องเรื่อย ๆ เช่น การเก็บเอาดอกสะแก มาย้อมสี และนำมาเข้าซ้อเป็นดอกไม้ เก็บเอาดอกหญ้าจากทุ่งนา มาย้อมสีทอลงทำเป็นซ้อดอกไม้ เป็นต้น</p>	<p>-ปัญหาป่าทามถูกทำลาย</p> <p>-แกนนำการจัดการป่าดงเค็งได้เรียนรู้นอกพื้นที่ แต่ไม่ขยายสื่อสารกับชุมชน รวมทั้งยังไม่เข้าใจเนื้อหาหลักการทำงาน ทำให้มีช่องว่างระหว่างชาวบ้านกับกรมการฯ</p>
๗) สร้างระบบฐานข้อมูลเพื่อกระบวนการทำงานที่สามารถสื่อสารเชื่อมโยงข่าวสาร เป็นการช่วยผนึกความเป็นชุมชนและเครือข่ายให้เข้มแข็ง			
๘) เรียนรู้และใช้สิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญฉบับปฏิรูปการเมืองเพื่อปกป้องชุมชนและฐานทรัพยากรได้ ท่ามกลาง	<p>-อบต.ค้อเหนือ(เครือข่าย) ให้ทำทรายออกจากพื้นที่</p> <p>-อาศัยกลไกคือ กสม. กรมการศึกษาดูพื้นที่ สภาทนายความ</p>		

ปัญหาอุปสรรคจากรัฐ ราชการและนายทุน			
---------------------------------------	--	--	--

๔.๕ ลุ่มน้ำชี : พื้นที่เครือข่าย

โจทย์สถานการณ์สำคัญ คือ ภาวะน้ำท่วมต่อเนื่องมาตั้งแต่ปี ๒๕๔๓ เป็นผลกระทบจากการสร้างเขื่อนปิดลำนํ้าชี ๖ เขื่อน และผลจากการจัดการน้ำของเขื่อนลำปาวและเขื่อนอุบลรัตน์

การพัฒนาขีด ความสามารถ	สรุปงาน	จุดอ่อน/จุดแข็ง	ปัญหา/อุปสรรค
๑) หนักความเป็นชุมชน โดยเฉพาะการสร้าง พื้นฐานและกระบวนการ ทางสังคมให้สามารถร่วม แก้ไข คลี่คลายปัญหา ความขัดแย้งทั้งภายใน และภายนอก	บ้านด่านใต้(กาฬสินธุ์)--- ศึกษาข้อมูลเขื่อนลำปาว- โครงการโขงชีมูล -ร่วมแลกเปลี่ยนกับสหพันธ์ ผู้ประสบภัยน้ำท่วม บ้านวังเวิน(ขอนแก่น) -สัมมนาติดตามการเสนอร่าง พ.ร.บ.น้ำ		
๒) ความสามารถในการ นำเสนอข้อเรียกร้องที่มี น้ำหนัก มีเหตุผล และ แนวทางเลือกเพื่อการ พัฒนาพึ่งตนเอง	บ้านวังเวิน(ขอนแก่น) จัดประชุมกับหน่วยงานรัฐ เพื่อแก้ไขปัญหาน้ำท่วม ได้ ข้อสรุปให้ชาวบ้านเสนอแนว การแก้ไขปัญหา และ แผนการจัดการทรัพยากร -กลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำชี " ดั้งขึ้น กันยายน ๔๗ เกิดจากการ รวมตัวกันขององค์กรชุมชน จากพื้นที่มีปฏิบัติการสิทธิ ชุมชน ๗ จังหวัด ร่วมกัน พัฒนาข้อเสนอต่อรัฐให้เปิด ลำนํ้าชีเดิม (ส่วนหนึ่งของ องค์ประกอบของเขื่อน) ยกเลิกการโฆษณาเรื่องฝาย ยาง,ให้จัดทำแผนการจัดการ ลุ่มน้ำภาคประชาชน ฯลฯ + จัดทำข้อมูลพื้นฐาน และ ข้อมูลผลกระทบเพื่อประกอบ ในขั้นตอนการแก้ไขปัญหา		

	ต่อไป		
๓) การนำประเพณีภูมิปัญญา ภาวะเบียดเบียนชุมชน พัฒนาเป็นธรรมนุญชุมชน และสถาบันกระบวนการ ยุติธรรมของชุมชนอันถือเป็นหัวใจของกระบวนการกระจายอำนาจสู่ชุมชนท้องถิ่นอย่างแท้จริง			
๔) การปกป้องสิทธิชุมชน และฐานทรัพยากรระดับท้องถิ่น เครือข่ายและประเทศ ไปสู่การปฏิรูปการเมือง	-กิจกรรมธรรมชาติยาดรา ชุมชนได้เรียนรู้ข้อมูลระบบนิเวศน้ลุ่มน้ำชี สถานการณ์พื้นที่ รวมทั้งประวัติศาสตร์และความสัมพันธ์ของวิถีชีวิตชุมชนคนลุ่มน้ำชี ตั้งแต่ต้นน้ำ-ปลายน้ำนำมาสู่การวิเคราะห์สภาพปัญหาการจัดการน้ำของภาครัฐด้วยโครงการขนาดใหญ่ได้ชัดเจนขึ้น	<u>จุดแข็ง</u> เป็นการเรียนรู้ทางตรง สัมผัสปัญหา และพบปะคนในกลุ่มต่างๆในสถานการณ์ จึงได้ประโยชน์มากกว่าการเรียนรู้จากเอกสาร หรือประชุม	
๕) ขยายการเรียนรู้ไปสู่กลุ่มต่างๆเด็ก เยาวชน และสตรี เพื่อสืบทอดภารกิจและวัฒนธรรมสิทธิมนุษยชนในระดับรากหญ้า รวมทั้งเครือข่ายฐานทรัพยากร	-ธรรมชาติยาดราน้ำชี ๑๑ วัน ๖ จังหวัด เพื่อเผยแพร่ปัญหาระดับชุมชนในวงกว้าง มีผู้เข้าร่วมประมาณ ๑๐๐ คน ประกอบด้วย ผู้แทนชุมชน ศิลปิน นักวิชาการ นักศึกษา และคนทำงานร่วมเดิน และในแต่ละจุดจะมีชุมชนเข้าร่วมสมทบ -กิจกรรมพัฒนาศักยภาพแกนนำเยาวชนเพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูลุ่มน้ำชี โดยจัดค่ายศึกษาพื้นที่ต้นน้ำบ้านโหล่น อ.หนองบัวแดง ชัยภูมิ (พ.ศ.๕๘)	<u>จุดแข็ง</u> -จ.ขอนแก่น เกิดความต่อเนื่องไปทำฝายหินทิ้งบ้านหนองคู ที่ได้รับความร่วมมือกว้างขวาง เพราะเครือข่ายได้เห็นปัญหาน้ำแล้งในพื้นที่หนองคู -จ.ร้อยเอ็ดเปิดเวทีความร่วมมือในการแก้ปัญหาน้ำท่วม หน่วยงานรัฐกับชาวบ้านผู้เดือดร้อน ชาวบ้านได้เรียนรู้การทำงานร่วมกับภาครัฐ ได้กลไกการทำงานอย่างเป็นรูปธรรม -จากค่ายฯเกิดแกนนำเยาวชนในการอนุรักษ์ฟื้นฟูลุ่มน้ำชี	
๖) ค้นหาพัฒนาศักยภาพของชุมชนเพื่อสร้างฐานสิทธิชุมชน ทั้งมิติทาง	นักวิจัยได้ตระหนักว่าการทำงานกับชุมชนควรมีการส่งเสริมด้านอาชีพที่	-หลังการอบรมทำน้ายาล้างจาน มีการตั้งกลุ่มส่งเสริม	-นำท่วม ๕ ปีติดต่อกันจากเขื่อน.....ในโครงการโขงชี มูล (๒๕๓๒-๕๔)

<p>สังคมวัฒนธรรมและเศรษฐกิจ</p>	<p>เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ และรากฐานของชุมชนที่ถูกปรับเปลี่ยนไปตามกระแสโลกาภิวัตน์</p> <p><u>บ้านวังเวิน</u></p> <p>-ดูงานการจัดการป่าชุมชน ที่ป่าดงขุ่มคำ</p> <p>-อบรมทำน้ายาล้างจานด้วยตัวเองเพื่อลดค่าใช้จ่าย (มีย.๔๔) กลุ่มผู้หญิงได้เรียนรู้ถึงผลกระทบของกระแสโลกาภิวัตน์ที่มีต่อชุมชน โดยเฉพาะการพึ่งพาสินค้าจำเป็นในครัวเรือน</p>	<p>อาชีพชาวบ้านในระดับครัวเรือน เพื่อให้ชุมชนได้เห็นคุณค่าของวัตถุดิบที่มีอยู่ในชุมชนแล้วนำมาแปรรูปใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุด</p>	
<p>๗) สร้างระบบฐานข้อมูลเพื่อกระบวนการทำงานที่สามารถสื่อสารเชื่อมโยงข่าวสาร เป็นการช่วยผนึกความเป็นชุมชนและเครือข่ายให้เข้มแข็ง</p>	<p>-เวทีระดมข้อเสนอแก้ไขปัญหาน้ำท่วม เป็นการประชุมหมู่บ้านเครือข่ายที่ได้รับผลกระทบจากปัญหาน้ำท่วมในเขตลุ่มน้ำชี โดยจัดประชุมตามหมู่บ้านต่าง ๆ</p> <p>-การประชุมกับรัฐ ไม่เกิดผลแก้ไขปัญหา ชาวบ้านจึงรวมกลุ่มโดยใช้ชื่อว่าเครือข่ายลุ่มน้ำชี</p> <p>-กระบวนการใช้สิทธิของสหพันธ์ผู้ประสบภัยน้ำท่วม</p> <p>-ผลกระทบจากน้ำท่วม ๔ ปี</p> <p>-วิเคราะห์นโยบายน้ำ + ชลประทานระบบท่อ</p> <p>-รวบรวมกรณีศึกษาข้อมูลผลกระทบและทางเลือกในการจัดการน้ำของชุมชนบ้านวังเวิน (ขอนแก่น) บ้านด่านใต้(กาฬสินธุ์)และบ้านกุดเวิน(มหาสารคาม)</p>	<p><u>จุดแข็ง</u></p> <p>เวทีเตรียมข้อมูลตามพื้นที่ต่าง ๆ เกิดการวิเคราะห์แลกเปลี่ยนข้อเสนอในกลุ่มชาวบ้าน และคนทำงาน + สร้างกลไกในการประสานงานจากแต่ละหมู่บ้าน ผลที่เกิดขึ้นคือ ชาวบ้านกล้านำเสนอปัญหาของตัวเอง พร้อมทั้งนำเสนอทางเลือกทางออกและแนวทางแก้ไขปัญหาคด้วยความมั่นใจ เนื่องจากผ่านเวทีการวิเคราะห์ ตรวจสอบร่วมกันในชุมชนมาแล้วและเมื่อได้รับข้อมูลใหม่เพิ่มเติมก็นำมาสู่การวิเคราะห์เพิ่มเติม</p> <p>-เครือข่ายลุ่มน้ำชี ตั้งขึ้นเพื่อเร่งรัดหาแนวทางในการแก้ไขปัญหายังเป็นจริงและสอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิตของชุมชน โดยประสานกับหน่วยงานรัฐ องค์การภาคประชาชน องค์กรเอกชน และได้จัดเวทีอีกหลายพื้นที่ระดมปัญหานำเสนอแนวทางในการแก้ไข</p>	<p>-ชาวบ้านมีความคาดหวังสูงว่าปัญหาจะได้รับการแก้ไขอย่างเร่งด่วนเพราะปัญหาน้ำท่วมเกิดขึ้นมาเป็นระยะเวลา ๕ ปี ทำให้น้ำท่วมเสียหายเป็นหนี้สินหลายครอบครัว แต่กระบวนการทำงานของรัฐใช้เวลานานมาก ขึ้นตอนมาก</p>

		<p>ปัญหาพร้อมกัน</p> <p><u>จุดอ่อน</u></p> <p>เนื่องจากโครงการการจัดน้ำของรัฐเป็นโครงการขนาดใหญ่ มีผลกระทบมาก การแก้ไขปัญหาคงแก่ทั้งระบบ แต่แนวทางเฉพาะหน้าเป็นไปได้มากที่สุด คือให้เปิดเขื่อนทุกตัวในช่วงเดือน พค - พย. ของทุกปี เพื่อบรรเทาปัญหาระยะสั้น แต่ในระยะยาวคนทำงานต้องทำงานหนักยิ่งขึ้น ในการสร้างเครือข่ายชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบตลอดลำน้ำ และต้องสร้างพลังในการผลักดันปัญหาให้ได้รับการแก้ไข</p>	
<p>๘) เรียนรู้และใช้สิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญ ฉบับปฏิรูปการเมืองเพื่อปกป้องชุมชนและฐานทรัพยากรได้ ท่ามกลางปัญหาอุปสรรคจากรัฐราชการและนายทุน</p>	<p>-มีส่วนร่วมในการควบคุมระดับน้ำในเขื่อน ผ่านคณะกรรมการ ๕ จังหวัด (กค. ๔๘) ตัวแทนชาวบ้านร่วมสัมมนาที่ กม.+ ยื่นหนังสือต่อคณะกรรมการติดตามการปราบปรามทุจริตและคอร์รัปชัน ที่รัฐสภา เพื่อให้ตรวจสอบความไม่โปร่งใสของโครงการชลประทานระบบท่อสำรอง ๑๐ โครงการ และนโยบายโครงการท่อส่งน้ำ ๕ แสนล้านบาท</p>		

๔.๖ กรณีป่าภูสีฐาน -บ้านโนนปาก่อ

บ้านโนนป่าก่อ เป็นพื้นที่วิจัยหลักและมีพื้นที่เครือข่าย คือหมู่บ้านรอบเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน และการเรียนรู้กับเครือข่ายป่าที่ดินภาคอีสาน

โจทย์เฉพาะของพื้นที่ภูสีฐาน คือ ทำอย่างไรให้ชุมชนบ้านโนนป่าก่อ สามารถอาศัยและทำกินต่อไปอย่างชอบธรรม ซึ่งชุมชนได้วางแผนหลักของตนเองเพื่อพิสูจน์โจทย์ดังกล่าว โดยโครงการสิทธิชุมชนศึกษาเป็นเสมือนผู้อำนวยการความสะดวก และสนับสนุนแผนของชาวบ้าน

สรุปบทเรียนได้ว่าการทำงานสนับสนุนการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนโดยชุมชน หากจะต้องเป็นลักษณะการปรับเปลี่ยนรูปแบบการอยู่อาศัยให้สอดคล้องกับการอยู่กับป่า ในการทำงานที่จะทำให้ชุมชนลดการใช้ทรัพยากรจากป่า ต้องมีทางเลือก ทางออกและสิ่งสนับสนุนที่ชัดเจน นอกจากนี้ควรมีศิลปะเทคนิคการทำงานกับกลุ่มเป้าหมายที่ต้องคำนึงและใส่ใจเรื่องความสัมพันธ์ทั้งบวกและลบในชุมชน พร้อมกับการสร้างจุดร่วมพลัง ความร่วมมือเพื่อพัฒนารูปแบบการอยู่ร่วมกับป่า ปัญหาอุปสรรคที่สำคัญ คือ ขาดงบประมาณเพื่อสนับสนุนกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการปรับเปลี่ยนระบบการผลิต ของชุมชนสู่ระบบเกษตรที่สอดคล้องกับธรรมชาติ ทำให้การทำงานจำกัดเป็นเพียงแนวคิด ดูงาน และสรุปบทเรียนการต่อสู้ อย่างไรก็ตาม ยอมรับว่าคณะทำงานยังมีข้อจำกัดไม่สามารถระดมทุนจากภาคประชาชนได้ ส่วนการสนับสนุนจากภาคเอกชนหรือรัฐยังไม่เป็นจริงอยู่แล้วเพราะเป็นชุมชนในป่า

การพัฒนาขีดความสามารถ	สรุปงาน	จุดอ่อน/จุดแข็ง	ปัญหา/อุปสรรค
๑) ฝึกความเป็นชุมชน โดยเฉพาะการสร้างพื้นฐานและกระบวนการทางสังคมให้สามารถร่วมแก้ไข คลี่คลายปัญหาความขัดแย้งทั้งภายในและภายนอก	การประชุมปรึกษาหารือกันทั้งหมู่บ้านที่จัดขึ้นต่อเนื่อง กำลังกลายเป็น " วิถีการเรียนรู้ " ของชุมชน และเกิดแบบแผนชัดเจนว่าเรื่องระดับไหนที่ต้องขอมติร่วมกัน เช่น เรื่องที่คนเคยย้ายออกจะมาขออยู่ใหม่ เรื่องทำที่ต่อทางเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เรื่องงานบุญประเพณีของชุมชน	<u>จุดอ่อน</u> แกนนำพูดยึดเวทีประชุม ส่วนสมาชิกไม่กล้าออกความคิดเห็น -การร่วมทุกข์ร่วมสุขร่วมตัดสินใจกับชาวบ้านทำให้มีความสนิทสนมใกล้ชิดระหว่างนักพัฒนากับชาวบ้านจนรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน และคาดหวังให้เป็นผู้นำ ทำให้ชาวบ้านไม่ริเริ่มและตัดสินใจด้วยตนเอง รอที่ปรึกษาพาคุยพาทำ ลักษณะนี้ชี้ให้เห็นว่าชุมชนอาจเลิกปฏิบัติการต่อเนื่องไปเมื่อไม่มีนักพัฒนาร่วมงานด้วย	
๒) ความสามารถในการนำเสนอข้อเรียกร้องที่มี	-ให้รัฐยกเลิกนโยบายอพยพชุมชนออกจากป่า + ร่วม	<u>จุดอ่อน</u> -การแพร่ข่าวอพยพชุมชน	<u>อพยพโนนป่าก่อทับที่บ้านแก่งนาง</u>

<p>น้ำหนัก มีเหตุผล และแนวทางเลือกเพื่อการพัฒนาตนเอง</p>	<p>เครือข่ายป่า ให้แก่ไขกม.ป่าไม้ ๕ ฉบับ</p> <p>-วิเคราะห์โครงการหมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่ ว่าจุดประสงค์คืออพยพคนออก อ้างวิธีการประชาคมเพื่อขอขบรมบับคนส่วนน้อย และภายใต้แนวทางและมาตรการแก้ไขปัญหาที่ดินในเขตป่าตามมติคณะรัฐมนตรีวันที่ ๓๐ มิถุนายน ๒๕๔๑ ซึ่งไม่ยอมรับสิทธิชุมชน ตามแนวคิดการจัดการป่าแบบแยกคนอยู่กับป่าเหมือนเดิม บ้านโนนป่าก่อชาวบ้าน</p> <p>-วิเคราะห์หอนาคตชุมชนในป่า การที่จะให้ชุมชนอยู่ร่วมกับป่าอย่างยั่งยืนและลดการใช้ทรัพยากรจากป่าทางตรง ต้องมีการสนับสนุนอาชีพ เช่น บัจจัยการผลิตในการทำวนเกษตร เช่น พันธุ์ไม้ ทำแหล่งน้ำขนาดเล็กเพื่อการเกษตร พันธุ์ปลา พันธุ์สัตว์เพราะเมื่อคนท้องยังหิว มันก็ต้องหากินแต่เมื่อมีสิ่งทดแทนมันก็จะค่อย ๆ ไล่ไปเองคล้ายกับว่าป่าที่ให้ผลผลิตอยู่ในไร่ของชาวบ้านเอง</p>	<p>ท้าทายวิถีคิดและความมุ่งมั่นของชาวบ้านโนนป่าก่อ มีคนแสดงตัวว่า " เบื่อแล้ว ไร่ชาญ " ที่ทำอยู่เป็นเรื่องยุ่งยาก คนต่างก็กียืนยันเพื่อต่อรองผลประโยชน์ และคนที่คล้อยไปทางอยากออก</p> <p><u>จุดแข็ง</u></p> <p>โนนป่าก่อเจรจาไม่อพยพออกจนกว่ารัฐจะหาที่ดินและมีการพัฒนารองรับให้ทำกินได้จริง ไม่ไปทับที่ดินชาวบ้านอื่น</p>	<p>จากข้อตกลงของชาวบ้านแก่งนาง-เครือข่ายกับทางราชการวันที่ ๑๘ มีนาคม ๒๕๔๐ ว่ารัฐจะจัดสรรที่ดินทำกินให้ แต่ต้องยินยอมให้ชาวบ้านบ้านบางทราย ๓๐ รายและบ้านโนนป่าก่อ ๒๕ รายมาอาศัยอยู่ด้วย โดยจะใช้พื้นที่บริเวณระหว่างห้วยไผ่ ห้วยยางเนื้อที่ประมาณ ๒,๐๐๐ ไร่เป็นพื้นที่จัดสรรระหว่างการดำเนินการจัด ล็อค ให้ผ่อนผันการทำกินมิให้มีการจับกุม</p>
<p>๓) การนำประเพณีภูมิปัญญา กฎระเบียบชุมชนพัฒนาเป็นธรรมนูญชุมชนและสถาบันกระบวนการยุติธรรมของชุมชนอันถือเป็นหัวใจของกระบวนการกระจายอำนาจสู่ชุมชนท้องถิ่นอย่างแท้จริง</p>	<p>-พัฒนารูปแบบให้ชุมชนอยู่ร่วมกับป่าได้ รูปแบบวนเกษตรยั่งยืน</p> <p>ย้ายป่ามาไว้ในไร่ กองทุนข้าว กองทุนข้าวรับซื้อกะดืบไปแลกข้าวจากนอกหมู่บ้าน</p> <p>บวชป่า</p> <p>-เครือข่ายทางวัฒนธรรมและการช่วยเหลือทางเศรษฐกิจ โดยมีอาจารย์ยาวเป็นผู้เชื่อมโยงความสัมพันธ์</p>	<p><u>จุดแข็ง</u></p> <p>-นักวิจัยอยู่ร่วม เกาะติดสถานการณ์ของชุมชน มีการสรุปทเรียนเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้และปฏิบัติการสิทธิชุมชน</p> <p>-พระเป็นผู้นำฟื้นฟูประเพณีดั้งเดิมที่มีพลังของวิถีชุมชนทำให้ชาวบ้านมีกำลังใจ กระบวนการถ่ายทอดภูมิ</p>	<p>-กิจกรรมตามแผนที่วางไว้หลายกิจกรรมไม่สามารถดำเนินการได้ และเลื่อนเวลาดำเนินการ เช่น เวทีอบรมแนวคิดสิทธิชุมชน การศึกษาดูงาน การประเมินทรัพยากรและเวทีสรุปทเรียนของนักวิจัย เพราะมีปัญหาเฉพาะหน้าของชุมชนหลายเรื่อง โดยการประเมินและตัดสินใจของชุมชนเอง อย่างไรก็ตามมีการปรับแผน</p>

	<p>ได้ทำบุญงานพุทธาภิเษกของพี่น้องบ้านโนนน้อย อำเภอเมืองสรวง จังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งเป็นวัดเดิมที่อาจารย์ยาวเคยจำวัดและบ้านโนนป่าก่อได้นำกระต๊อบข้าวไปแลกข้าวแลกปลาร้ากับชุมชน ๒ ครั้งโดยพี่น้องบ้านโนนน้อยก็มาเยี่ยมบ้านโนนป่าก่อ คนเฒ่าคนแก่ไปร่วมบวชชื้อคือล และคนหนุ่ม ๆ ได้ไปช่วยเตรียมงาน และเก็บข้าวของต่าง ๆ หลังเสร็จงาน</p> <p>- กุศโลบายในการร่วมมือลดการล่าสัตว์ โดยสร้างโรงหอเทวดาอารักษ์ บวงสรวง ทบทวนความเชื่อเรื่องเทวดา - ฝึ ให้ชาวบ้านเลี้ยงชีพตามวิถีของชุมชน</p>	<p>ปัญหา การสื่อสารในท้องถิ่น - สังคม เป็นเครื่องมือเชื่อมความสัมพันธ์อันดีของท้องถิ่น</p>	<p>ให้เหมาะสมและได้ประโยชน์ สอดคล้องกับสถานการณ์</p>
<p>๔) การปกป้องสิทธิชุมชน และฐานทรัพยากรระดับท้องถิ่น เครือข่ายและประเทศ ไปสู่การปฏิรูปการเมือง</p>	<p>- เครือข่ายที่ดินป่า - สร้างเครือข่ายวัฒนธรรมท้องถิ่น เครือข่ายรอบป่าภูสีฐาน - เครือข่ายชุมชนรอบป่า</p> <p>- จัดความสัมพันธ์ที่ดีกับภายนอก + สร้างความร่วมมือกับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน + เชื่อมประสานกับองค์การบริหารส่วนตำบล กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และองค์กรเครือข่ายทั้งภายในท้องถิ่นและระดับภาคหลายกิจกรรม - ร่วมเวทีเรียนรู้กับเครือข่ายงานพัฒนาในภาค</p>		<p>- โครงการพัฒนาพื้นที่ห้วยบางทราย จ.มุกดาหาร โครงการจัดระเบียบชุมชนในเขตป่า ใช้ข้อตกลงระหว่างชาวบ้านอีกกลุ่มหนึ่งกับทางราชการมาบีบบังคับบ้านโนนป่าก่อต้องย้ายและอ้างว่าชาวบ้านอยู่ในต้นน้ำลำธารจำเป็นต้องย้ายออก</p>
<p>๕) ขยายการเรียนรู้ไปสู่กลุ่มต่าง ๆ เด็ก เยาวชน</p>			

<p>และสตรี เพื่อสืบทอด ภารกิจและวัฒนธรรมสิทธิ มนุษยชนในระดับราก หญ้า รวมทั้งเครือข่ายฐาน ทรัพยากร</p>			
<p>๖) ค้นหาพัฒนาศักยภาพ ของชุมชนเพื่อสร้างฐาน สิทธิชุมชน ทั้งมิติทาง สังคมวัฒนธรรมและ เศรษฐกิจ</p>	<p>-ค้นหาวิธีการอยู่ร่วมกับป่า อย่างชอบธรรม -สร้างจิตสำนึกและร่วมใจ ของชุมชนผ่านกิจกรรมเช่น การทำแนวกันไฟ และพิธี สักการะโรงหอเทวดอารักษ์ ในพื้นที่ป่าชุมชน จัดค่าย เยาวชน</p> <p>-การอบรมแผนที่เกิดผลให้ ชาวบ้าน ๒ คนสามารถใช้ เครื่องมือ GPS และทำแผนที่ โดยใช้เครื่องมือ GPS และ อีกหลายคนพอเข้าใจ บางส่วน ช่วยทำได้แค่ การทำแผนที่เป็นเครื่องมือ หนึ่งเพื่อประกอบการจัดการ ป่า แสดงแผนที่ชุมชน ป่า ชุมชนการขยายตัว แนวกัน ไฟ</p>	<p>จุดแข็ง แกนนำที่มุ่งมั่นในหลักการยัง ทำงานต่อไป แม้สมาชิกจะ ถอยออกไป</p> <p>-มีพระเป็นผู้นำ+หลักคำสอน ในศาสนาพุทธเป็นที่พึ่ง รวม ใจ ไม่ท้อแท้</p> <p>-การเรียนรู้แผนที่เหมาะสม กับชุมชนที่มีปัญหาที่ดินป่า เพราะเกี่ยวข้องโดยตรง ใน การปกป้องแนวเขตที่ดิน และป่าชุมชน (ได้ผลมากกว่า เมื่อเทียบกับชุมชนประเด็น ทรัพยากรน้ำ)</p>	<p>-ที่ดินทำกินไม่พอต่อการผลิต เพื่อข้าวเลี้ยงชุมชน ทำให้คน หนุ่มสาวอพยพออกช่วงแล้ง ทำงานไม่ต่อเนื่อง</p> <p>-ขาดการพัฒนาคุณภาพชีวิต หลายด้าน เช่น โรงเรียน ทะเบียนบ้าน อนามัย ที่อยู่ อาศัย และการบำรุงรักษาวัด เพราะหน่วยงานป่าไม้ ยินยอมให้มี ตัวอย่าง มีผู้ใจบุญต้องการ นำผ้าป่าสังกะสีมาทอดให้ ทางโรงเรียนบ้านโนนป่าก่อ ซึ่งทรุดโทรมมาก แต่ ชาวบ้านขออนุญาตกับ หน่วยงานป่าไม้ ซึ่งไม่ อนุญาต อ้างว่าตนเองจะ เดือดร้อนมีความผิด ดังนั้น คณะผ้าป่าจึงเอาสังกะสีฝาก ไว้บ้านแก่งนาง(นอกป่า) รอ เวลาที่ป่าไม้เคลอ ชาวบ้าน ไปขนมาจุนจนหลวมตามอง ไม่ออก</p>
<p>๗) สร้างระบบฐานข้อมูล เพื่อกระบวนการทำงานที่ สามารถสื่อสารเชื่อมโยง ข่าวสาร เป็นการช่วยผนึก ความเป็นชุมชนและ เครือข่ายให้เข้มแข็ง</p>	<p>-ฐานข้อมูลเครือข่าย : บ้าน แก่งนางและรายละเอียด การ ถูกละเมิดสิทธิจากนโยบาย การอพยพราษฎรออกจาก พื้นที่เดิมและไปทับสิทธิของ อีกพื้นที่หนึ่ง ซึ่งเป็นปัญหา เรื้อรังถึงปัจจุบัน</p> <p>-ข้อมูลความหลากหลายทาง ชีวภาพของบ้านโนนป่าก่อ (เน้นพืชกินได้) และข้อมูล ตารางอาหารธรรมชาติ</p>		
<p>๘) เรียนรู้และใช้สิทธิ</p>	<p>-ชาวบ้านร้องเรียน กสม.ให้</p>	<p>จุดแข็ง</p>	<p>ชุมชนไม่สามารถเผยแพร่</p>

<p>ชุมชนตามรัฐธรรมนูญ ฉบับปฏิรูปการเมืองเพื่อปกป้องชุมชนและฐานทรัพยากรได้ ท่ามกลางปัญหาอุปสรรคจากรัฐราชการและนายทุน</p>	<p>ตรวจสอบเจ้าหน้าที่ออกหมายจับกุมแกนนำชุมชน</p> <p>-บ้านแก่งนาง (เครือข่าย) มีการติดตามกลไกคดีที่ฟ้องใหญ่คุณถูกทางเจ้าหน้าที่ป่าไม้ฟ้องขัดขวางการปฏิบัติหน้าที่และทำร้ายร่างกายโดยศาลยกฟ้อง และทนายความเตรียมยื่นฟ้องกลับเจ้าหน้าที่ เพราะมีการทำร้ายร่างกายนายคุณ</p> <p>-แม่เผ่ากองบ้านแก่งนาง คือแพ่ง ยืนยันทำกินในที่ดินเดิม</p>	<p>นักวิจัยในพื้นที่เข้าชี้แจงต่อ กสม. ได้รวดเร็ว ส่งผลให้ กสม. ส่งหนังสือถึงหน่วยงาน ขลอการจับกุม ได้ทันกับ สถานการณ์ และมีการประสานงานประเมิน สถานการณ์ระดับพื้นที่ และมีแนวทางที่แตกต่างไปจากกรณีอื่นๆ</p> <p><u>จุดอ่อน</u></p> <p>หาก กสม. ตรวจสอบเจ้าหน้าที่ ชุมชนจะถูกคุกคามไม่สิ้นสุด เหมือนลูกไก่ในกำมือ</p> <p>-หน่วยงานพื้นที่ไม่ยอมรับมติคุ้มครองชาวบ้านในป่าที่มีในสมัยพัฒนาฯ</p>	<p>ความคิดและผลงาน แสดงตัวตนในสังคมได้ ถ้าหากหน่วยงานป่าไม้ไม่พอใจย่อมมีคำสั่งโยกย้ายชุมชนทันที</p>
---	---	--	---

๕. สรุปการดำเนินงาน ภาคใต้

การดำเนินงานของโครงการฯในพื้นที่ ทั้ง4พื้นที่ ได้แก่ กรณีเครือข่ายป่าชุมชนสุราษฎร์ธานี (สุราษฎร์ธานี) กรณีลุ่มน้ำปากพนัง (นครศรีธรรมราช) กรณีลุ่มทะเลสาบสงขลา (สงขลา-พัทลุง) และ กรณีป่าต้นน้ำเขาพระ (สงขลา) โดยแนวทางการดำเนินงาน ๒ ส่วนคืองานวิจัยและการปฏิบัติการแห่งสิทธิในพื้นที่และพื้นที่นอกโครงการ เพราะ ๒ ส่วนนี้จะหนุนเสริมกัน

โครงการฯทั้ง ๔ พื้นที่มีการสนับสนุน เสริม กระบวนการเรียนรู้ สิทธิชุมชน ในมิติต่างๆ ที่สอดคล้องกับศักยภาพของชุมชน ในเรื่องของกลุ่มคน ประเพณีวัฒนธรรม และฐานทรัพยากรของพื้นที่เป้าหมายโครงการ ปัจจัยแวดล้อมที่เกี่ยวกับสิทธิชุมชน ที่ชุมชนได้เรียนรู้ มี2ส่วนด้วยกันได้แก่ปัจจัยที่มีผลกระทบในแง่ลบต่อชุมชน และปัจจัยแวดล้อมเชิงบวก ที่เกิดจากการเรียนรู้ของชุมชนและได้เริ่มปฏิบัติการ ดำเนินกิจกรรมต่างๆนำไปสู่การแก้ปัญหาของชุมชนสรุปได้ดังนี้

(๑)กลุ่มที่มีส่วนร่วมในการเรียนรู้สิทธิชุมชนมากที่สุดได้แก่ อาสาสมัครชาวบ้านที่เข้ามาร่วมโครงการฯในทุกพื้นที่ นอกจากนั้นเป็นกลุ่มองค์กรชุมชน หรือเครือข่ายซึ่งมีอยู่เดิมหรือเริ่มพัฒนาจัดตั้งขึ้นใหม่ ตามศักยภาพของแต่ละพื้นที่ ที่มีทำกิจกรรมต่างๆ รวมถึงการประชุมร่วมกันอย่างต่อเนื่อง ทุกพื้นที่ในส่วนที่เป็นผู้ชุมชน องค์กร เครือข่าย ได้เข้ามาร่วมเรียนรู้สิทธิชุมชน โดยการจัดทำข้อมูล แลกเปลี่ยนเรียนรู้ เรื่องของ “ตัวเอง” ไม่ว่าจะเรื่องของประวัติศาสตร์

สถานการณ์ ความรู้ บทเรียนการแก้ปัญหาของชุมชนและเรื่องอื่น ๆ จากการสรุปผลการศึกษาจนมาถึงเรื่องที่เป็นปัญหาที่ชุมชนหรือส่วนที่เกี่ยวข้องกับโครงการสิทธิชุมชนศึกษาได้ โดยการประเมินระดับการมีส่วนร่วม จะประเมินในภาพรวม โดยเฉพาะการเรียนรู้แล้วนำไปสู่การปฏิบัติการ หรือกิจกรรมต่อเนื่องจากการเรียนรู้อย่างไร มีผลที่เกิดขึ้นอะไรบ้าง

(๒) การเรียนรู้และร่วมสร้างปัจจัยเงื่อนไขที่นำไปสู่การแก้ปัญหาสิทธิชุมชน การเสริมกระบวนการเรียนรู้สิทธิชุมชน โดยโครงการทำให้เกิด การจัดระบบ การสังเคราะห์ และการสร้างความรู้ของชุมชนเอง เพื่อเสริมพลัง สร้างความมั่นใจในการสื่อสาร นำเสนอเพื่อแก้ปัญหา การเชื่อมโยง ขยายและจัดตั้งเครือข่ายของชุมชน ร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้และร่วมปฏิบัติการใช้สิทธิชุมชน ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมรูปธรรมการพัฒนาด้านและแก้ปัญหาในพื้นที่เช่น กลุ่มกองทุนชุมชน เขตอนุรักษสัตว์น้ำ การดูแลและจัดการป่า กิจกรรมป่าชุมชน และรวมถึงชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาทางนโยบาย เช่นการจัดการประดุน้ำลุ่มปากพนัง การพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบเป็นต้น

ดังนั้น ชุมชนเรียนรู้ที่จะประสานความร่วมมือหน่วยงาน องค์กรเข้ามาหนุนเสริม เพื่อสร้างกระบวนการ การมีส่วนร่วม ชุมชนกับรัฐ ในการแก้ปัญหา "สิทธิชุมชน" ที่ชุมชนประสบอยู่ได้แก่การประสานความร่วมมือจาก คณะกรรมาธิการชั้นมนุษยชนแห่งชาติ นักวิชาการมหาวิทยาลัย ต่าง ๆ การสื่อสารข้อมูล สถานการณ์ ในระดับกว้างโดยใช้สื่อมวลชนสาขาต่าง ๆ เช่นวิทยุ หนังสือพิมพ์และโทรทัศน์ ซึ่งไม่เคยมีการดำเนินการเช่นนี้มาก่อนเช่นกรณีของพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง

(๓) การประเมินวิเคราะห์ปัญหา พื้นที่เป้าหมายของโครงการได้แก่ ลุ่มน้ำปากพนังและเขาพระ จากเดิมที่ชาวบ้านมองเห็นเฉพาะปัญหาเฉพาะหน้าของตัวเอง เช่นมองว่ามีน้ำเสียจากการปิดประดุน้ำทำการประมงไม่ได้ ทำนาгүйไม่ได้ หรือที่เขาพระมองว่าชุมชนไม่มีสิทธิในที่ทำกิน ไม่มีเอกสารสิทธิ หรือโครงการอ่างเก็บน้ำจะทำให้ชาวบ้านเดือดร้อน หลังจากมีการเรียนรู้จากโครงการแล้ว ชุมชนได้วิเคราะห์ปัญหาจากระดับส่วนบุคคลและชุมชน มาเป็นการมองภาพรวม เป็นภาพเชื่อมโยงกันมากขึ้น ภาพการจัดการน้ำในลุ่มน้ำปัญหาที่เกิดขึ้นกระทบทั้งทรัพยากรและชุมชนทั้งลุ่มน้ำ หรือการมองถึงนโยบายการพัฒนาของภาครัฐส่งผลกระทบต่อทรัพยากรชุมชน เช่นการสร้างอ่างเก็บน้ำ การสร้างท่าเรือน้ำลึก การให้ธุรกิจเอกชนสัมปทานที่ดินปลูกปาล์มเป็นต้น

(๔) เกิดการปรับเปลี่ยนทัศนคติเดิมของชุมชนมองหรือมีทัศนคติต่อสิทธิชุมชน เป็นเรื่องกฎหมายที่ไกลตัวมองว่าเป็นที่เกี่ยวข้องกับวิชาการ ชุมชนที่อยู่ในเขตป่า มองว่าสิทธิชุมชนคือสิทธิในที่ดิน ในที่ทำกิน หรือมองว่าสิทธิชุมชนเป็นเอกสารสิทธิในที่ดิน หรือมองในแง่สิทธิส่วนบุคคล หรือบางส่วนก็ไม่รู้เรื่องว่าสิทธิชุมชนเกี่ยวข้องกับตนเอง ชุมชนอย่างไร หลังจากนี้

โครงการเข้าไปเสริมกระบวนการเรียนรู้ด้วยวิธีต่างๆ ทำให้ชุมชนได้เริ่มรับรู้และปรับเปลี่ยนทัศนคติเรื่องสิทธิชุมชน จากที่มองว่าเป็นเรื่องไกลตัว ได้เริ่มคิดถึงเรื่องใกล้ตัวเป็นเรื่องของคนทุกคน เช่นการดำรงชีพ การกินที่อยู่ดีของชุมชน ความรู้ของคนเฒ่าคนแก่ การจัดการปัญหาของชุมชนเอง การจัดตั้งกลุ่ม เครือข่ายและมองว่าทุกคนควรร่วมกันแก้ข้อขัดแย้ง ร่วมปกป้องสิทธิของชุมชน

(๕) ส่วนประสานงานกลาง จัดทำฐานข้อมูลภาคใต้โดยแบ่งเป็น ๑๕ ประเด็นหลัก และแบ่งตามพื้นที่ ๑๔ จังหวัด รวมทั้งประสานให้เกิดเครือข่ายข้อมูลจึงเกิดความร่วมมือกับหน่วยงานอื่นๆ เพื่อสร้างเครือข่ายข้อมูลที่เป็นรูปธรรมชัดเจนขึ้น เช่น กป.อพช.ภาคใต้ วิทยาลัยการจัดการสังคม สำนักข่าวประชาธรรม เป็นต้น ได้ร่วมกับกลุ่มผู้สนใจตั้งกลุ่มศึกษาเรียนรู้ ผลิตวารสาร ซึ่งเป็นความคืบหน้าด้านการผลักดันให้เกิดเครือข่ายข้อมูล ส่วนด้านการสร้างองค์ความรู้ ฐานข้อมูลได้ปรับเพิ่มเติมฐานข้อมูลอีก ๑๓ เรื่อง และการศึกษาเรื่อง "ภาพรวมเครือข่ายของป่าชุมชนในประเทศไทย พ.ศ. ๒๕๔๗"

(๖) การเรียนรู้นโยบายการพัฒนาจากส่วนบน แบบแยกส่วน เน้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่มีผลกระทบต่อทรัพยากรสิ่งแวดล้อม ฐานทรัพยากรของชุมชนที่มีอยู่เดิม ได้แก่ นโยบายหรือแผนพัฒนาภาคใต้ นำไปสู่การขยายนิคมอุตสาหกรรมฉลุงทำให้มีโครงการสร้างอ่างเก็บน้ำเขตกปาดันน้ำเขาพระ การสร้างสะพานเชื่อมเศรษฐกิจ สงขลา-สตูล โดยการขยายท่าเรือน้ำลึกสงขลา นโยบายเอื้ออาทรเช่น "seafood bank" หรือ "โฉนดทะเล" นโยบายหมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่ นโยบายอุทยานน้ำร่อง นโยบายสวนยางเอื้ออาทร นโยบายการปรับเปลี่ยนพื้นที่ป่าพรุเป็นสวนปาล์ม การจัดแบ่งเขตโซนนิ่ง น้ำจืด-น้ำเค็ม ในลุ่มน้ำปากพนัง เป็นต้น

๕.๑ กรณีเครือข่ายป่าชุมชน จ.สุราษฎร์

พื้นที่ป่าชุมชนสุราษฎร์ธานี เป็นพื้นที่ ที่มืองค์กรพัฒนาเอกชนทำงานมาก่อนแล้ว แต่ในระหว่างการวิจัย ชาวบ้านที่เรียกร่องที่ดินถูกสลายการชุมนุมจึงส่งผลกระทบต่อแผนงาน และนักวิจัย โจทย์วิจัย คือ ชุมชนป่าต้นน้ำจะจัดการที่ดินและป่าต้นน้ำโดยองค์กรชุมชนอย่างไร

การพัฒนาขีดความสามารถ	สรุปงาน	จุดอ่อน/จุดแข็ง	ปัญหา/อุปสรรค
๑) ฝึกความเป็นชุมชน			

<p>โดยเฉพาะการสร้าง พื้นฐานและกระบวนการ ทางสังคมให้สามารถร่วม แก้ไข คลี่คลายปัญหา ความขัดแย้งทั้งภายใน และภายนอก</p>			
<p>๒) ความสามารถในการ นำเสนอข้อเรียกร้องที่มี น้ำหนัก มีเหตุผล และ แนวทางเลือกเพื่อการ พัฒนาของตนเอง</p>	<p><u>ป่าแก่งกรุง</u> ประชุมกับหน่วยงานป่าไม้ และไม่ยอมรับโครงการ หมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่</p>		
<p>๓) การนำประเพณีภูมิ ปัญญา กฎระเบียบชุมชน พัฒนาเป็นธรรมนุญชุมชน และสถาบันกระบวนการ ยุติธรรมของชุมชนอันถือ เป็นหัวใจของกระบวนการ กระจายอำนาจสู่ชุมชน ท้องถิ่นอย่างแท้จริง</p>	<p><u>ป่าเขาเขียว</u> -ปรับ ปรง กฏ ระเบียบ ป่า ชุมชนบ้านเขาเขียว อ.พนม -กำหนดระเบียบในการทิ้ง ขยะและสารเคมีลงแหล่งน้ำ ชุมชน -มีความร่วมมือกับ อบต. จัดทำแนวเขตป่าชุมชนระดับ ตำบล</p> <p><u>ป่าแก่งกรุง</u> -เกิดข้อตกลงแก้ปัญหาความ ขัดแย้งในกลุ่มเยาวชน บ้าน คลองไม้แดง -ตั้งคณะกรรมการไกล่เกลี่ย ความขัดแย้งเขตที่ดินใน ชุมชนห้วยตาหมิง ต.ปาก หมาก</p>		
<p>๔) การปกป้องสิทธิชุมชน และฐานทรัพยากรระดับ ท้องถิ่น เครือข่ายและ ประเทศ ไปสู่การปฏิรูป การเมือง</p>	<p><u>ป่าแก่งกรุง</u> -ตรวจสอบการทำลายป่า และที่สาธารณะ ป่าต้นน้ำ -ประสานงานร่วมกับ อบต. ปากหมากประกาศพื้นที่500 ไร่เพื่อจัดทำเป็นป่าชุมชน</p> <p><u>พื้นที่ป่าเขาเขียว</u> -เครือข่ายป่าภาคใต้ -เครือข่ายปฏิรูปที่ดิน</p>	<p><u>จุดอ่อน</u> เครือข่ายปฏิรูปที่ดินถูกสลาย การชุมนุมในการรวมตัว ตรวจสอบนายทุนเช่าที่สวน ป่า</p> <p><u>จุดแข็ง</u> -ชุมชนมีการจัดการดูแลป่า ชุมชน รักษาเข้มขันมากขึ้น พร้อมกับการจัดทำแนวเขต ส่วนที่เป็นป่าชุมชนเพื่อ</p>	<p>-กระบวนการวิจัยล่าช้า เพราะนักวิจัยกังวลเรื่องคดี และทำงานได้ไม่คล่องใน พื้นที่ -ชุมชนได้ร่วมกันป้องกัน และตรวจจับการทำลายป่า แต่ไม่ได้รับความร่วมมือจาก เจ้าหน้าที่รัฐ -สถานการณ์ของพื้นที่ ค่อนข้างวิกฤติชุมชนรับมือ</p>

	<p>เรียกร้องให้รัฐตรวจสอบที่ดินเช่าของนายทุนสวนปาล์ม และนำที่ดินมาจัดสรรให้คนจน</p> <p>-รักษาป่าต้นน้ำ+ ป่าชุมชน ๒๐๐๐ ไร่</p>	<p>ป้องกันการบุกรุกชัดเจนมากขึ้น</p> <p>-มีการปรับตัวขององค์กรชุมชน เพื่อเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ร่วมกับภาครัฐมากขึ้น</p> <p>-องค์กรชุมชนและเครือข่ายมีกระบวนการวิเคราะห์สถานการณ์นโยบายที่ส่งผลกระทบต่อการจัดการทรัพยากรขององค์กรชุมชนอย่างต่อเนื่อง เพิ่มขีดความสามารถในการวิเคราะห์ ยกระดับการแก้ไขปัญหาของชุมชนให้เท่าทันต่อสถานการณ์ และมีการประสานเชื่อมโยงระหว่างชาวบ้านในแต่ละเครือข่าย เพื่อนำเสนอให้เกิดการแก้ไขปัญหาในระดับจังหวัด</p>	<p>ไม่ไหวได้แก่ ภัยแล้งอย่างรุนแรง เกิดไฟไหม้ป่าชุมชนสวนยางพารา ป่าแก่งกรุง ถูกบุกรุกทำลาย ที่ดินถูกเปลี่ยนมือเป็นของบุคคลภายนอกเพื่อรองรับโครงการขยายถนนสายเศรษฐกิจ สุราษฎร์ธานี-ระนอง</p> <p>-นโยบายแปลงสินทรัพย์เป็นทุน ส่งผลให้มีการบุกรุกพื้นที่ป่าของคนภายในและนอกชุมชน เปลี่ยนพื้นที่ป่าให้เป็นพื้นที่เกษตรฯ เช่น ในบ้านเขาหลัก บ้านสองแพรก เพื่อหวังที่จะนำเอาที่ดินป่าไปค้า และช่วงที่นโยบายดังกล่าวไม่มีความชัดเจนในทางปฏิบัติ ก็เกิดช่องว่างของกฎหมาย หน่วยงานปฏิบัติในพื้นที่ก็มีปัญหาในการจัดการกับการรุกป่าในกรณีดังกล่าว</p>
<p>๕) ขยายการเรียนรู้ไปสู่กลุ่มต่าง ๆ เด็ก เยาวชน และสตรี เพื่อสืบทอดภารกิจและวัฒนธรรมสิทธิมนุษยชนในระดับรากหญ้า รวมทั้งเครือข่ายฐานทรัพยากร</p>	<p><u>พื้นที่ป่าเขาเขียว</u></p> <p>-เครือข่ายองค์กรชาวบ้าน จ. สุราษฎร์</p> <p>-เครือข่ายอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองคราม</p> <p>-กลุ่มพระสงฆ์(คณะทำงานศาสนาเพื่อการพัฒนาสังคม) ร่วมกับชุมชนดูแลป่า อบรมสัมมนา ร่วมเวทีประชุมชุมชน และการทำสื่อ วีดีโอ เผยแพร่</p> <p><u>ป่าแก่งกรุง</u></p> <p>-กลุ่มเยาวชน กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์ เป็นฐานในการจัดการทรัพยากร</p>		
<p>๖) ค้นหาพัฒนาศักยภาพของชุมชนเพื่อสร้างฐานสิทธิชุมชน ทั้งมิติทาง</p>	<p><u>พื้นที่ป่าเขาเขียว</u></p> <p>-เครือข่ายเหล่าพื้นบ้าน</p> <p>-เรียนรู้การผลิตและบริโภคที่</p>	<p><u>จุดแข็ง</u></p> <p>-เกิดความตระหนักถึงคุณค่าความสำคัญของสมุนไพร และสามารถนำเอาสมุนไพร</p>	<p>-ควรติดตามความต่อเนื่องการสร้างฐานการผลิตที่รักษาสิ่งแวดล้อมและพึ่งตนเองหลายด้านๆ เช่นสมุนไพร</p>

<p>สังคมวัฒนธรรมและเศรษฐกิจ</p>	<p>ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม และลดรายจ่ายในครัวเรือน ได้แก่ อบรมการทอเสื่อใยกล้วย ทำปุ๋ยชีวภาพและผลิตภัณฑ์</p>	<p>และพรรณพืชต่าง ๆ มาทำแปรรูปผลิตภัณฑ์ชีวภาพได้</p> <p>-ได้เรียนรู้การนำวัสดุธรรมชาติมาเพิ่มมูลค่าสร้างอาชีพ เพิ่มรายได้ จัดตั้งกลุ่มสตรี และนำวัสดุเหลือใช้ไปผลิตปุ๋ยชีวภาพ+ผลิตภัณฑ์ในครัวเรือน เรียนรู้วิธีการ การนำไปใช้เพื่อลดสารเคมี ยกระดับเป็นเกษตรปลอดภัย มีความปลอดภัย+เพิ่มรายได้ให้ครอบครัว</p> <p>-กลุ่มแม่บ้านชุมชนมีการจัดการดูแลป่าชุมชน เข้มข้นมากขึ้น พร้อมกับการจัดทำแนวเขตส่วนที่เป็นป่าชุมชนเพื่อป้องกันการบุกรุกชัดเจนมากขึ้น</p> <p>-มีกิจกรรมทางเลือกของชุมชนมากขึ้นซึ่งขยายไปจากสหกรณ์ของชุมชน</p>	<p>ชีวภาพ การผลิตต่างๆเป็นที่ต้องการของวิถีชีวิตปัจจุบันหรือไม่ เนื่องจากมีสินค้าเข้าถึงชุมชนมากมาย</p> <p>- มีหลายองค์กร(แหล่งทุน)ทำงานในพื้นที่มาก แต่ไม่บูรณาแผนงานให้เกิดประโยชน์ร่วมกัน +ไม่สอดคล้องกับแก้ปัญหาชาวบ้านได้แท้จริง</p> <p>-การปลูกกาแฟทำให้ชาวบ้านเป็นหนี้สิน สูญเสียที่ดิน (๒๕๔๐-๒๕๔๖) -พ.ร.บ.สุรา (ฉบับรัฐ) -โครงการหมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่ -ร่าง พ.ร.บ.ป่าชุมชน (ฉบับรัฐ) -อ่างเก็บน้ำ ในแผนแม่บทพัฒนาภาคใต้</p>
<p>๗) สร้างระบบฐานข้อมูลเพื่อกระบวนการทำงานที่สามารถสื่อสารเชื่อมโยงข่าวสาร เป็นการช่วยผลักดันความเป็นชุมชนและเครือข่ายให้เข้มแข็ง</p>			
<p>๘) เรียนรู้และใช้สิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญ ฉบับปฏิรูปการเมืองเพื่อปกป้องชุมชนและฐานทรัพยากรได้ ท่ามกลางปัญหาอุปสรรคจากรัฐราชการและนายทุน</p>	<p>-การเข้าร่วมรณรงค์ที่ดินสาธารณะที่ทางราชการให้ออกขณล้มปทานทำสวนป่าล้ม ของผู้นำชุมชนและชาวบ้านบางส่วนในพื้นที่เป้าหมาย ทำให้การขยายการเรียนรู้และการขยายพันธมิตของชุมชนได้อย่างกว้างขวาง</p> <p>-ตรวจสอบการทำลายป่า</p>	<p><u>ข้อจำกัด</u> การร่วมกับเครือข่ายป่าสุราษฎร์ และเครือข่ายภาคใต้ ติดตามการแก้ปัญหาพื้นที่ป่าซ้อนทับที่ทำกินของชาวบ้าน ตามมติ ครม.30 มิ.ย.2541 และมติ ครม.3 เมษายน 2544 แต่ก็ไม่มีผลทางปฏิบัติ</p>	<p>กฎหมายและนโยบายรัฐขัดกับรัฐธรรมนูญ ไม่ให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้</p> <p>พ.ร.บ.ป่าชุมชนไม่ให้ชุมชนมีส่วนร่วมจัดการในป่าอนุรักษ์</p>

๕.๒ กรณีลุ่มน้ำปากพนัง

ลุ่มน้ำปากพนัง เป็นชุมชนที่ไม่เคยมีการทำงานร่วมกับเอ็นจีโอมาก่อน โจทย์การวิจัย คือ ลักษณะสิทธิชุมชนในลุ่มน้ำปากพนังควรจะเป็นอย่างไร พื้นที่เป้าหมาย มี 3 พื้นที่หลัก 23 พื้นที่เครือข่าย ในด้านเนื้อหาหรือประเด็นการวิจัยจะเกี่ยวข้องกับบริบทของการพัฒนาลุ่มน้ำโดยรัฐ ซึ่งพื้นที่นี้เริ่มต้นที่กลุ่มชาวบ้านซึ่งเคลื่อนไหวติดตามเรื่องผลกระทบจากโครงการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนัง ตั้งแต่ พ.ศ.2542 ซึ่งแผนงานโครงการสิทธิมีจุดประสงค์

- ผนวกทีมงานวิจัยผลกระทบจากการพัฒนาลุ่มน้ำ
- การรวมกลุ่มเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชน
- การสร้างเครือข่ายชาวบ้าน และประสานกับทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องเพื่อสร้างการมีส่วนร่วม

ในการพัฒนาของภาคประชาชนระดับลุ่มน้ำ

โดยจุดเน้นที่สำคัญในช่วง 2 ปีคือการพัฒนาคน การทำงานรวมกลุ่ม และการประสานชุมชน โดยคาดหวังถึงการจัดตั้งองค์กรตัวแทนของลุ่มน้ำภายใต้การยอมรับของท้องถิ่น

การพัฒนาขีดความสามารถ	สรุปงาน	จุดอ่อน/จุดแข็ง	ปัญหา/อุปสรรค
๑) ผนึกความเป็นชุมชน โดยเฉพาะการสร้างพื้นฐานและกระบวนการทางสังคมให้สามารถร่วมแก้ไข คลี่คลายปัญหาความขัดแย้งทั้งภายในและภายนอก	- คณบดีวิจัยชาวบ้าน ลุ่มทะเลสาบ + ลุ่มน้ำปากพนังดูงานการแก้ไขความขัดแย้งระหว่างผู้ใช้น้ำเค็ม และน้ำจืดที่แพรทนามแดงสมุทรสงคราม ซึ่งเป็นแบบอย่างการวิจัยของชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาทรัพยากร โดยการวิจัยได้รับการสนับสนุนจากสำนักกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) - กิจกรรมจัดทำข้อมูล 3 ชุมชน สามารถขยายออกไป 20 ชุมชน	<u>จุดอ่อน</u> - ชุมชนไม่มีต้นทุนการทำงานร่วมกัน และเศรษฐกิจตกต่ำจากการเลี้ยงกุ้งหลายปี จึงมีส่วนร่วมกระบวนการวิจัยแบบเข้มข้นได้น้อย <u>จุดแข็ง</u> - นิเวศสามน้ำเป็นประเด็นสร้างความร่วมมือได้จริง คนปากพนังเห็นว่าเป็นชีวิตของตัวเอง มากกว่าการมีแต่หน้าจืด - ประเด็นการเปิดประตูระบายน้ำเป็นที่ต้องการของคนทุกกลุ่มในลุ่มน้ำ เพราะเห็นว่า	- เชื้อนปากพนังทำให้เกิดกลุ่มผลประโยชน์ต่างกัน ๒ กลุ่ม คือกลุ่มได้และเสียประโยชน์ - รัฐไม่วางตัวเป็นกลาง ในการแก้ไขปัญหา ร่วมกันใช้ระบบอำนาจนิยมจัดการทรัพยากร ไม่ยอมรับการมีส่วนร่วมของชุมชน

	<p>-กิจกรรมการฝึกอบรม</p> <p>-การศึกษาดูงาน</p> <p>-มีผู้สนใจเข้าร่วม มากกว่า 250 คน และ สามารถจัดเวทีเพื่อเตรียมระดมความคิดเห็นแนวทางการแก้ปัญหาของลุ่มน้ำโดยมีผู้นำชุมชนชน องค์กรการบริหารส่วนท้องถิ่น อำเภอละ 10-15 คน จากอำเภอปากพนัง เขียวใหญ่และอ.หัวไทร</p>	<p>จะฟื้นฟูสัตว์น้ำและทำกินในนิเวศสามน้ำได้ จึงมีการร่วมประชุมใหญ่ และติดตามผลการเจรจากับจังหวัด รวมทั้งการเผยแพร่ในจดหมายข่าว</p>	
<p>๒) ความสามารถในการนำเสนอข้อเรียกร้องที่มีน้ำหนัก มีเหตุผล และแนวทางเลือกเพื่อการพัฒนาทั้งตนเอง</p>	<p>-ผู้นำชุมชน นำข้อมูล-สถานการณ์ปัญหาและแนวทางแก้ไขเสนอต่อหน่วยงานที่รับผิดชอบ (ชลประทานและ กปร.) และกสม.</p> <p>-แกนนำเสนอข้อมูลและแนวทางไขลุ่มน้ำ ตั้งแต่ทำความเข้าใจชุมชนในระดับอำเภอ จัดตั้งเครือข่ายชุมชนลุ่มน้ำ ตั้งคณะกรรมการร่วมประชุมแก้ปัญหาเตรียมข้อมูลเพื่อการเจรจากับเครือข่ายลุ่มน้ำ (จัดตั้งเครือข่ายขยายไปที่ละชั้น และเพิ่มแกนนำที่หลากหลาย)</p>	<p><u>จุดแข็ง</u></p> <p>-การเข้าไปมีส่วนร่วมจัดการประเด็นน้ำ ยึดหลักการมีส่วนร่วมของชุมชน มีหลายฝ่ายเข้าร่วมเช่นกสม. นักวิชาการ หน่วยงานต่าง ๆ และกลุ่มชาวบ้านที่หลากหลาย แม้ว่าบางคนจะไม่เข้าใจหรือเห็นด้วยกับทีมเจรจาก็ตาม</p> <p>-กระบวนการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่าย (รัฐ กสม. โครงการสิทธิฯ นักวิชาการ) ผลักดันให้เกิดคณะทำงานการจัดการประเด็นน้ำอุทกวิทยาประสิทธิ์ เป็นที่ยอมรับของทุกฝ่าย จนมีข้อตกลงที่จะเปิดประตูน้ำปลายปี ๕๘</p> <p><u>จุดอ่อน</u></p> <p>-นักวิจัยชาวบ้านต้องการการพัฒนาอย่างต่อเนื่องเรื่องการคิดปะท่ที่การเจรจากับหน่วยงานรัฐ และการทำข้อมูลเพื่อใช้ในการเจรจา</p>	<p>ความเข้าใจร่วมระหว่างผู้ประสานงานพื้นที่ กับอาสาสมัครวิจัยชาวบ้านไม่ตรงกันจึงเกิดช่องว่างในการดำเนินงาน ทำให้การทำงานไม่เป็นเอกภาพ</p>
<p>๓) การนำประเพณีภูมิปัญญา กฏระเบียบชุมชนพัฒนาเป็นธรรมนูญชุมชน และสถาบันกระบวนการยุติธรรมของชุมชนอันถือเป็นหัวใจของกระบวนการ</p>	<p>-รวบรวมความรู้และศึกษาจากภูมินิเวศลุ่มน้ำแม่กลอง มาสรุปเป็นภูมิปัญญา นิเวศสามน้ำเพื่อฟื้นฟูลุ่มน้ำปากพนัง</p>		

กระจายอำนาจสู่ชุมชน ท้องถิ่นอย่างแท้จริง			
๔) การปกป้องสิทธิชุมชน และฐานทรัพยากรระดับ ท้องถิ่น เครือข่ายและ ประเทศ ไปสู่การปฏิรูป การเมือง			
๕) ขยายการเรียนรู้ไปสู่ กลุ่มต่าง ๆ เด็ก เยาวชน และสตรี เพื่อสืบทอด ภารกิจและวัฒนธรรมสิทธิ มนุษยชนในระดับราก หญ้า รวมทั้งเครือข่ายฐาน ทรัพยากร	-วางแผนเนื้อหาในการ สื่อสารกับกลุ่มพื้นที่ต่าง ๆ (ประมง ชาวนา ชาวสวน ชาวพรุ) ส่งข้อมูลจัดทำเป็น รูปเล่ม +เผยแพร่ต่อเนื่อง -เครือข่ายลุ่มน้ำปากพนัง ขยายจาก ๓ อำเภอไป ๑๑ อำเภอ จ.นครศรีธรรมราช ร่วมกันเสนอรัฐให้เปิดประตู ระบายน้ำปากพนัง และร่วม วางแผนจัดการทรัพยากรใน ลุ่มน้ำ	<u>จุดแข็ง</u> จุดกระตุ้นตัวได้ ชาวปาก พนังติดตามจดหมายข่าวและ มีการพูดคุยกันในพื้นที่เรื่อง การเปิดประตูเขื่อน	การประสานสื่อมวลชนที่ ต่อเนื่อง และนำเสนอเชิงลึก มีประโยชน์มากเพื่อให้สังคม เข้าใจปัญหา เช่น คนอพยพ ออกมากมาย โดยเฉพาะ ชาวประมง แต่กลุ่มชาวบ้าน ไม่สามารถทำอะไรได้ แม้จะมี ปัญหาชนจำนวนหนึ่ง ก็ ไม่ได้ทำ ซึ่งไม่ทราบเหตุผล
๖) ค้นหาพัฒนาศักยภาพ ของชุมชนเพื่อสร้างฐาน สิทธิชุมชน ทั้งมิติทาง สังคมวัฒนธรรมและ เศรษฐกิจ	-แกนนำได้ดูงานการต่อสู้ของ ชาวจะนะ/คลองกลาย ในการ มีปกป้องทรัพยากรและใช้ สิทธิชุมชนในการแก้ปัญหา ของชุมชนตัวเอง จึงเกิด ความมั่นใจในการทำงาน -การทำงานสื่อสารกับ เครือข่ายลุ่มน้ำโดยแกนนำ ชาวบ้านเกิดขึ้นประกอบด้วย จดหมายข่าว และวิทยุชุมชน		ปัญหาเฉพาะหน้าสำคัญของ ชุมชนคือเรื่องเศรษฐกิจ การ ทำมาหากิน ทำให้คนเข้าร่วม ไม่ต่อเนื่อง
๗) สร้างระบบฐานข้อมูล เพื่อกระบวนการทำงานที่ สามารถสื่อสารเชื่อมโยง ข่าวสาร เป็นการช่วยผนึก ความเป็นชุมชนและ เครือข่ายให้เข้มแข็ง	-การอบรมทักษะการวิจัย ชาวบ้านนำความรู้ไปใช้ได้ เต็มที่ และยกระดับงานวิจัย ได้ -มีชาวบ้านเป็นแกนหลักคุม ประเด็นวิจัยได้อำเภอละ 1 คน ทำให้การดำเนินงานด้าน	<u>จุดแข็ง</u> -ปัญหาของปากพนังถูกปิด ลับในสื่อสาธารณะมานาน กว่า ๑๐ ปี มีแต่สื่อของรัฐ ชวนเชื่อว่ามิแต่ประโยชน์ แต่เมื่อมีสารคดีของนสพ. บางกอกโพสต์ เกิดผล สะท้อนมากมาย ชลประทาน	-ผู้เขียนสารคดีข่าวเจาะลึก ของนสพ.บางกอกโพสต์ ถูก ดักเตือน ต้องหยุดการ นำเสนอ เพราะจะกระทบกับ งาน -ไม่ง่ายที่จะนำเสนอภาพ ปัญหาของเขื่อนปากพนัง

	<p>ข้อมูลพัฒนาได้เร็ว</p> <p>-ประสานงานกับสื่อมวลชนที่สนใจให้ทำสารคดี พร้อมให้ข้อมูลตามที่ได้ศึกษาจากงานวิจัย</p>	<p>ต้องพาสื่อมวลชนลงเพื่อแก้ไขภาพพื้นที่</p> <p>-ในสถานการณ์ที่ต้องยึดพื้นที่ข่าว แกนนำชาวบ้านสามารถติดตามได้รวดเร็ว แม้ว่าจะถูกกีดกันจากการประชุมนักข่าวที่ชลประทาน จัดภาพไว้ก็ตาม</p> <p><u>จุดอ่อน</u></p> <p>-การรวบรวมข้อมูลชุมชนมีมาก แต่ยังขาดการสังเคราะห์ร่วมกับเอกสารการวิจัยที่มีอยู่แล้ว</p>	<p>เนื่องจากสังคมไทยยอมรับอำนาจของระบบขุนนาง ไม่เปิดให้มีการตรวจสอบสิ่งที่ทำไปจำนวนมาก นับเป็นปรากฏการณ์อันล้าหลังมาก (แท้จริงแล้วขุนนาง ดี -ไม่ดี มีปะปนกัน หากทำอะไรยอมรับการวิจารณ์ของชาวบ้านได้ จะทำให้ความขัดแย้งลดลงได้ แต่ประเทศไทยไม่ใช่ ต้องตีเท่านั้น)</p>
<p>๘) เรียนรู้และใช้สิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญ ฉบับปฏิรูปการเมืองเพื่อปกป้องชุมชนและฐานทรัพยากรได้ ท่ามกลางปัญหาอุปสรรคจากรัฐราชการและนายทุน</p>	<p>-นักวิจัยและเครือข่ายลุ่มน้ำปากพนังร้องต่อ กสม.ขอมีส่วนร่วมในการจัดการประตุน้ำปากพนังร่วมกับรัฐ</p>	<p><u>จุดแข็ง</u></p> <p>-โครงการสิทธิฯเชื่อมกับ กสม.ขอมีส่วนร่วมในการจัดการประตุน้ำปากพนังร่วมกับรัฐ กระตุ้นกระแสของชุมชนอย่างกว้างขวาง และชาวบ้านคาดหวังว่าจะเปิดประตูเขื่อนได้จึงติดตามมาก เกิดการประชุมจังหวัดหลายครั้ง ส่งผลให้ผู้ว่าจังหวัดยอมเปิดประตุน้ำ และกล่าวถึงนิเวศสามน้ำเป็นหลักการจัดการลุ่มน้ำปากพนัง</p> <p><u>จุดอ่อน</u></p> <p>เมื่อยุติการวิจัย การทำงานไม่เข้มข้น ขาดทรัพยากรคนและทุน กระแสยุติตาม และจังหวัด+ชลประทานควบคุมประตุน้ำตามเดิม ไม่ให้ชุมชนมีส่วนร่วม</p>	<p>-โครงการจัดการระบบน้ำของหน่วยงานราชการไม่ยอมรับข้อเสนอและปัญหาของชาวบ้าน</p> <p>-รัฐใช้ช่องทางสื่อสารกับสังคมว่าโครงการมีประโยชน์กับชุมชนอย่างใหญ่หลวง เป็นข้อมูลด้านเดียว เช่นพหานักข่าวลงพื้นที่เฉพาะพื้นที่ได้ประโยชน์ ทำสารคดีช่อง ๙ ช่อง ๑๑</p>

๕.๓ กรณีลุ่มทะเลสาบ (สงขลา พัทลุง)

ทะเลสาบสงขลา เป็นพื้นที่ที่มีเอ็นจีโอทำงานมากกว่า ๑๐ปี และมีเครือข่ายชาวบ้าน ชาวประมงรอบทะเลสาบ โจทย์การวิจัย คือ ทะเลสาบสงขลา ซึ่งเป็นระบบนิเวศน์สามน้ำควรมี รูปแบบการจัดการอย่างไร พื้นที่หลัก 4 ชุมชนใน 4 อำเภอ เขต จ.พัทลุงและ จ.สงขลา พื้นที่หลัก ได้แก่ อ.ควนขนุน อ.ปากพะยูน อ.บางแก้ว จ.พัทลุงและ อ.บางกล่ำ จ.สงขลา พื้นที่เครือข่าย ๒๕ ชุมชนประกอบด้วย

(๑)สมาชิกรวมพันธ์ชาวประมงพื้นบ้านทะเลสาบสงขลา ๒๓ ชุมชน

(๒)ชุมชนชาวนา อำเภอระโนด ๒ชุมชนคือ บ้านหัวป่า ตำบลบ้านขาว อำเภอระโนด และบ้านปากบาง ตำบลตะเคียน อำเภอระโนด

การพัฒนาขีดความสามารถ	สรุปงาน	จุดอ่อน/จุดแข็ง	ปัญหา/อุปสรรค
๑)หนักความเป็นชุมชน โดยเฉพาะการสร้างพื้นฐานและกระบวนการทางสังคมให้สามารถร่วมแก้ไข คลี่คลายปัญหาความขัดแย้งทั้งภายในและภายนอก	<p>-คณวิจัยชาวบ้าน สุ่มทะเลสาบ + สุ่มน้ำปากพังกู งานการแก้ไขความขัดแย้งระหว่างผู้ใช้น้ำเค็ม และน้ำจืดที่แพร่หนามแดงสมุทรสงคราม ซึ่งเป็นแบบอย่างการวิจัยของชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาทรัพยากร โดยการวิจัยได้รับการสนับสนุนจากสำนักกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)</p> <p>-ขยายความร่วมมือไปยังกลุ่มชาวนา ระโนด + พาทางแก้ปัญหาพร้อมกันคือ การจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กในพื้นที่ทุ่งระโนด กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งคณะกรรมการพัฒนาสูบน้ำทะเลสาบให้ความสำคัญเร่งด่วน</p> <p>-ขยายการจัดทำข้อมูลผลกระทบของระบบน้ำทะเลสาบจากหมู่บ้านหลัก สู่หมู่บ้านเครือข่ายอีก 1 ชุมชน ได้แก่ชุมชนบ้านหน้าหลา บริเวณปากทะเลสาบที่ได้รับผลกระทบจากท่าเรือน้ำลึก</p>	<p>จุดแข็ง</p> <p>การพบปะพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการ(แบบพี่น้องญาติมิตร)ระหว่างชาวบ้านกับชาวประมง จึงเกิดความเข้าใจกันของวิถีประมงกับวิถีชาวนาโดยเฉพาะทั้ง2ส่วนมีปัญหาร่วมกันคือความเสื่อมโทรมของทรัพยากรสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะการไหลเวียนของน้ำ</p>	

<p>๒) ความสามารถในการนำเสนอข้อเรียกร้องที่มีน้ำหนัก มีเหตุผล และแนวทางเลือกเพื่อการพัฒนาพึ่งตนเอง</p>	<p>-ทีมศึกษาคล่องเชื่อมทะเลสาบ-อ่าวไทย และระบบน้ำลุ่มน้ำปากพนัง (คลองหัวไทร)กับทุ่งระโนด เห็นข้อเท็จจริงสภาพความเปลี่ยนแปลง ความเสื่อมโทรมของสายน้ำลำคลองที่เชื่อมลุ่มน้ำทะเลสาบกับลุ่มน้ำปากพนัง และอ่าวไทย ที่เกิดจากการปิดปากกระวะ และนาุ้ง</p> <p>-ร่วมทำประชาคมดีไม่เห็นด้วยกับการสร้างเขื่อน และให้ทบทวน-แก้ปัญหาทำเรือน้ำลึกปากทะเลสาบ</p> <p>-สมาพันธ์ประมงทะเลสาบฯ จัดเวทีสาธารณะเพื่อนำเสนอปัญหาต่อหน่วยงานรัฐ ทั้งด้านกรมขนส่งทางน้ำฯ สำนักผังเมือง และจังหวัดสงขลา +ยื่นหนังสือถึงกรมขนส่งทางน้ำฯให้ปรับแก้ไขทำเรือให้ฐานโปร่งลดการกีดขวางกระแสน้ำเข้าออกทะเลสาบ พร้อมรายชื่อชาวประมง ๒,๑๕๙ รายซึ่งได้รับผลกระทบจากทำเรือ</p>	<p><u>ข้อจำกัด</u></p> <p>-การทำงานฐานข้อมูลและการวิจัยเพื่อสร้างองค์ความรู้ของชุมชนยังไม่พอเพียงกับประเด็นปัญหา</p> <p>-บุคลากรไม่พอในการทำงานกับชุมชนในพื้นที่ ๑๖๘ หมู่บ้านชุมชน(๘ หมู่ในครัวเรือนประมง)</p> <p>-ความซับซ้อนทางปัจจัยปัญหาของระบบนิเวศทะเลสาบ เช่นปัญหาการปิดปากกระวะ ระบบคลองเชื่อมอ่าวไทยกับทะเลสาบ</p> <p>-การพัฒนาทางเลือกการจัดการเกษตรกรรมและน้ำสำหรับชุมชนชาวนาเพื่อที่จะนำเสนอทางเลือกแก้ไขปัญหาคือกลุ่มเป้าหมายซึ่งเป็นชุมชนเกษตรกรรม หน่วยงานรัฐ และสาธารณชน</p>	<p><u>ปัญหาการเมืองของอำนาจชั้นบน</u></p> <p>แม้ว่าชาวประมงจะทำข้อมูลผลกระทบเสนอให้ปรับปรุงทำเรือน้ำลึก แต่หน่วยงาน+รัฐ +ขุนนางต่างๆไม่ยอมรับโดยกรมขนส่งทางน้ำฯอ้างว่ารอการศึกษาของคณะกรรมการพัฒนาทะเลสาบ จึงจะมีมติได้ ทำให้เห็นว่าการศึกษาของชาวบ้านไม่มีอำนาจมากพอจะกดดันให้แก้ไขปัญหาคือ ดังนั้น นักวิชาการจึงมีบทบาทสำคัญ แต่นักวิชาการที่มีบทบาทช่วยเหลือชาวบ้านมีไม่มาก</p>
<p>๓) การนำประเพณีภูมิปัญญา กฎระเบียบชุมชนพัฒนาเป็นธรรมนุญชุมชนและสถาบันกระบวนการยุติธรรมของชุมชนอันถือเป็นหัวใจของกระบวนการกระจายอำนาจสู่ชุมชนท้องถิ่นอย่างแท้จริง</p>	<p>-ชมรมชาวประมงทะเลสาบช่วยกันดูแลอนุรักษ์โดยไม่เน้นกฎหมายอย่างเป็นทางการ แต่จะใช้มติของชุมชน และผู้นำทางการ(ผู้ใหญ่บ้าน)จะมีอำนาจจัดการตามกฎหมายได้</p>		
<p>๔) การปกป้องสิทธิชุมชน</p>	<p>-มีส่วนร่วมในแผนแม่บท</p>		<p>-แผนพัฒนาเขาเทิรน์ซีบอร์ด</p>

<p>และฐานทรัพยากรระดับท้องถิ่น เครือข่ายและประเทศ ไปสู่การปฏิรูปการเมือง</p>	<p>พัฒนาทะเลสาบ</p> <p>สมาพันธ์ประมงทะเลสาบ</p> <p>เสนอปัญหาต่อ</p> <p>คณะกรรมการพัฒนา</p> <p>ทะเลสาบให้ศึกษาตรวจสอบ</p> <p>ผลกระทบจากทำเรื่อน้ำลึก</p> <p>-บทบาทการจัดการทะเลสาบที่มีอยู่แล้ว ได้แก่ การตรวจสอบประมงอวนรุน การทำลายสัตว์น้ำ การฟื้นฟูทะเลสาบด้วยเขตอภัยทาน ปลุ๊กป่าชายเลน</p>		<p>เป็นยุทธศาสตร์สำคัญของรัฐบาลในการสร้างรายได้ทำให้เกิดโครงการเก็บน้ำทะเลสาบ และอ่างเก็บน้ำในพื้นที่ต้นน้ำหลายแห่ง รวมทั้งโรงไฟฟ้าที่จะนะ ซึ่งเป็นเงื่อนไขเริ่มต้นเพื่อการพัฒนาอุตสาหกรรมอื่นๆต่อมา</p>
<p>๔) ขยายการเรียนรู้ไปสู่กลุ่มต่าง ๆ เด็ก เยาวชน และสตรี เพื่อสืบทอดภารกิจและวัฒนธรรมสิทธิมนุษยชนในระดับรากหญ้า รวมทั้งเครือข่ายฐานทรัพยากร</p>	<p>-ขยายเครือข่ายในลุ่มน้ำทะเลสาบ คือ ต้นน้ำเขาพระ ซึ่งเป็นแหล่งน้ำจืดทะเลสาบที่สำคัญ</p> <p>-ค่ายผู้เฒ่าทะเลสาบ เพื่อถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาจากผู้เฒ่าสู่ลูกหลาน + จัดตั้งเครือข่ายเพื่อเข้ามีส่วนร่วมในการพัฒนาทะเลสาบ</p>	<p><u>จุดแข็ง</u></p> <p>-การพบปะแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนต้นน้ำ(เขาพระ) และประมงทะเลสาบ ทำให้เชื่อมโยงปัญหาสถานการณ์ ประมวลภาพรวมของลุ่มน้ำบางส่วนได้ ไม่มองตัดตอน เช่น หากต้นน้ำมีเขื่อน น้ำจืดลงทะเลสาบน้อยลง ทะเลสาบจะมีปัญหาด้วย</p> <p>-ผู้เข้าร่วมที่เป็นผู้เฒ่า ครู นักเรียนเยาวชน และผู้นำชุมชน ผู้นำรุ่นหลังได้เรียนรู้วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนและธรรมชาติของทะเลสาบผ่านการบอกเล่าของผู้เฒ่า จากการแสดงศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านหนังตะลุง เพลงบอก จุดประกาย สร้างจิตสำนึก ร่วม รัก ห่วงแทนเห็นคุณค่า บ้านเกิดตัวเองและทะเลสาบ</p>	<p>ควรติดตามความต่อเนื่องของกิจกรรม</p>
<p>๖) ค้นหาพัฒนาศักยภาพของชุมชนเพื่อสร้างฐานสิทธิชุมชน ทั้งมิติทางสังคมวัฒนธรรมและเศรษฐกิจ</p>	<p>-ชาวประมงไปร่วมกับชาวนาที่ระโนด ค้นหาทางเลือกการผลิตให้เหมาะสมกับน้ำ</p> <p>ทดลองปรับระบบการผลิตและการใช้ปุ๋ยชีวภาพ จากสำนักงานเกษตรอำเภอ</p>	<p><u>จุดแข็ง</u></p> <p>-ระบบน้ำเป็นสิทธิชุมชน</p> <p>แกนนำเข้าใจสาเหตุปัญหา+ เกิดความตระหนักมั่นคงในการรักษาสามน้ำของทะเลสาบ ที่เกิดความอุดม</p>	<p>ขาดการประเมินขอบเขตการวิจัย ซึ่งเกินกำลังของนักวิจัย ทำให้กระบวนการทำงานด้านข้อมูล ปฏิบัติการ การเรียนรู้ต่างๆยังไม่แพร่ขยายไปที่ชุมชนเครือข่าย ดังนั้น</p>

	-กระบวนการเรียนรู้ระหว่าง ลุ่มน้ำ-ปากน้ำ ทำให้เกิด ความรู้ที่ชัดเจนว่า การ ไหลเวียนของระบบน้ำใน ทะเลสาบ ที่ส่งผลให้ ทะเลสาบเป็นทะเล 3 น้ำ	สมบูรณ์ของสัตว์น้ำนานา ชนิด เช่น กุ้ง ปลาชุกชุมมาก และมีรสชาติอร่อย เป็นที่ ต้องการของตลาด ดังนั้นรัฐ ไม่มีสิทธิที่จะทำลาย ทะเลสาบ ทั้งจากการปิด คลองที่เชื่อมทะเลสาบกับ อ่าวไทยในอำเภอระโนด และ จากการสร้างท่าเรือน้ำลึก สงขลาที่อ.สิงหนคร ที่ เกือบจะปิดปากน้ำที่เหลืออยู่ เพียงทางเดียว	ควรปรับขอบเขตการวิจัย ตามกำลังจริง ๆ อีกทั้งแกน นำชาวบ้านและนักวิจัยใน พื้นที่มีการทำงานร่วมใน ระดับลุ่มน้ำ-จังหวัด กับหลาย ภาคีและเครือข่าย ทำให้การ บริหารงานซับซ้อน ไม่มีเวลา ในการประมวลองค์ความรู้ จากกระบวนการที่สมบูรณ์
๗) สร้างระบบฐานข้อมูล เพื่อกระบวนการทำงานที่ สามารถสื่อสารเชื่อมโยง ข่าวสาร เป็นการช่วยฉนิก ความเป็นชุมชนและ เครือข่ายให้เข้มแข็ง	-สร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับ ระบบน้ำทะเลสาบ -นิเวศสาม น้ำ -ทางเลือกโดยไม่ต้องเปิด ปากกระวะ(ซึ่งขัดแย้งกับ ชาวบ้าน) ให้ปรับปรุงลำคลอง สายเดิมให้ลึกพอที่จะเชื่อม ทะเลอ่าวไทย		
๘) เรียนรู้และใช้สิทธิ ชุมชนตามรัฐธรรมนูญ ฉบับปฏิรูปการเมืองเพื่อ ปกป้องชุมชนและฐาน ทรัพยากรได้ ท่ามกลาง ปัญหาอุปสรรคจากรัฐ ราชการและนายทุน	-เสนอปัญหาการปิดปาก ทะเลสาบของท่าเรือน้ำลึกต่อ กสม.		

๕.๔ กรณีป่าต้นน้ำเขาพระ (สงขลา)

ป่าต้นน้ำเขาพระ เป็นพื้นที่ ที่องค์กรพัฒนาเอกชนด้านวัฒนธรรมชุมชนทำงานมานาน แต่เมื่อเกิดปัญหาความขัดแย้งเพราะชลประทานมีแผนสร้างอ่างเก็บน้ำกระตุ้นให้ชุมชนปรับเปลี่ยนแนวการทำงาน โดยทีมวิจัยเป็นทีมเยาวชนทั้งหมด
โจทย์วิจัย คือ รูปแบบการจัดการน้ำและป่าในเขตป่าอนุรักษ์ในพื้นที่ต้นน้ำเขาพระโดยองค์กรชุมชนอย่างไร

พื้นที่เป้าหมาย

- 1) พื้นที่หลัก ได้แก่ ม. 12 บ้านคลองหิน (คลองลำซัน) และ ม. 6 บ้านคลองลำแซง ต. เขาพระ อ.รัตนภูมิจ.สงขลา
- 2) พื้นที่เครือข่าย ได้แก่ ม.7 บ้านคลองแก้ว ม.6 บ้านคลองปริก(บ้านบนควน) และม. 5 บ้านควนดินแดง(บ้านคอกช้าง)

การพัฒนาขีดความสามารถ	สรุปงาน	จุดอ่อน/จุดแข็ง	ปัญหา/อุปสรรค
๑) ฝึกความเป็นชุมชน โดยเฉพาะการสร้างพื้นฐานและกระบวนการทางสังคมให้สามารถร่วมแก้ไข คลี่คลายปัญหาความขัดแย้งทั้งภายในและภายนอก	-สร้างความร่วมมือกับส่วนอื่นในชุมชน และประสานงานกับหน่วยงานภายนอกเข้าไปหนุนช่วยชุมชนหลายหน่วยงาน		
๒) ความสามารถในการนำเสนอข้อเรียกร้องที่มีน้ำหนัก มีเหตุผล และแนวทางเลือกเพื่อการพัฒนาพึ่งตนเอง	-ชุมชนได้ร้องเรียนไปที่ กสม. จึงมีการประชุมระหว่างชุมชนและชลประทาน กรณีโครงการสร้างอ่างเก็บน้ำคลองลำแซง /คลองลำซัน -ชุมชนได้เสนอทางเลือกในการจัดการน้ำในพื้นที่ได้แก่ การจัดการทำระบบประปาภูเขาร่วมกันของชุมชนทั้ง 5 ชุมชนซึ่งได้เสนอโครงการกับกรมทรัพยากรน้ำ แทนการสร้างอ่างเก็บน้ำที่มีผลกระทบต่อชุมชน	<u>จุดอ่อน</u> -ชุมชนไม่มีประสบการณ์ในการประชุมเจรจาร่วมกับหน่วยงานรัฐ ทำให้ขาดการเตรียมตัวด้านข้อมูลและข้อเสนอ หรือการแสดงบทบาทที่เหมาะสม -ชุมชนไม่ต้องการเกิดความขัดแย้งภายใน และการขัดแย้งกับ อบต. -เป็นชุมชนในเขตป่าอนุรักษ์ ไม่มีเอกสารสิทธิ์	ที่มาของเขื่อน คือ อบต.นำรายชื่อชาวบ้านต่างพื้นที่ไปเสนออำเภอ +ชลประทานให้ทำอ่างเก็บน้ำ ๒ อย่างที่จะทำให้น้ำท่วมชุมชน ซึ่งชุมชนไม่รับทราบรายละเอียด โดยการเคลื่อนไหวเพื่อปกป้องชุมชนทำได้น้อยเพราะชาวบ้านไม่ต้องการขัดแย้งกันภายในเครือญาติ และอบต.ด้วย
๓) การนำประเพณีภูมิปัญญา กฎระเบียบชุมชน พัฒนาเป็นธรรมนุญชุมชน และสถาบันกระบวนการยุติธรรมของชุมชนอันถือเป็นหัวใจของกระบวนการกระจายอำนาจสู่ชุมชนท้องถิ่นอย่างแท้จริง	-ชุมชนคลองหินและคลองแซงได้ร่วมกันจัดทำกฎระเบียบการใช้น้ำ(ประปาภูเขา)และหาแนวทางในการใช้ประโยชน์ได้ยั่งยืน -สำรวจแนวเขตป่าสงวนและเขตชุมชน จัดกิจกรรมทำเขตอนุรักษ์สัตว์น้ำบ้านคลองแซง	<u>จุดแข็ง</u> -กฎระเบียบดูแลป่าชุมชนชายคลองของชุมชนป่าต้นน้ำเขาพระ หนึ่งในเจ็ดข้อ คือ ห้ามมิให้ผู้ใดฝ่าฝืน หากมีการฝ่าฝืนครั้งแรกให้คณะกรรมการเรียกมาตักเตือน และให้ปลูกป่าทดแทน ตัด 1 ต้น ปลูก 10	-ร่าง พ.ร.บ.น้ำ -ร่าง พ.ร.บ.ป่าชุมชน

	การปลูกป่าริมคลองป้องกัน การชะล้างดิน	ต้น พร้อมดูแลรักษา 3 ปี หากผิดในครั้งที่ 2 จะทำการ จับกุม และส่งตัวให้เจ้าหน้าที่ ดำเนินการตามกฎหมาย .. แสดงออกถึงมิตสังคม วัฒนธรรม โดยการปรับด้วย การปลูกป่า ไม่ปรับด้วยเงิน และให้ชุมชนจัดการกันเอง เป็นลำดับแรก ก่อนจะให้ เจ้าหน้าที่รัฐจัดการตาม กฎหมาย	
๔) การปกป้องสิทธิชุมชน และฐานทรัพยากรระดับ ท้องถิ่น เครือข่ายและ ประเทศ ไปสู่การปฏิรูป การเมือง	-การเรียนรู้การเมืองของ นโยบายพัฒนาต่างๆ โครงการของรัฐ	<u>จุดอ่อน</u> -การทำความเข้าใจ / การ เรียนรู้เรื่องการเมือง- นโยบายพัฒนา (แผนพัฒนา ภาคใต้ โครงการ Sea Food Bank การแปลงสินทรัพย์ เป็นทุน FTA เขตเศรษฐกิจ พิเศษ) ยังไม่สามารถสร้าง การเรียนรู้ หรือทำความเข้าใจ ให้กับชุมชนได้ทั้งหมด เพราะขอบเขตเนื้อหามีความ กว้าง ซับซ้อน และไม่อาจ เชื่อมโยงกับสภาพพื้นที่ได้ -แกนนำวิจัยไม่สามารถ ทำงานกับชุมชนคลองหิน หมู่บ้านเป้าหมาย(เป็นพื้นที่ สร้างเขื่อนคลองลำซัน)อย่าง ใกล้ชิด ยังต้องค้นหาช่องทาง ทำงานและการเรียนรู้กันอีก มาก -แกนนำวิจัย ยังมีข้อจำกัดใน การวิเคราะห์ชุมชนอย่างรอบ ด้าน / วิเคราะห์ชุมชนไม่ขาด ทำให้การวางแผนในการ ดำเนินกิจกรรมไม่ครอบคลุม ประเด็นปัญหาที่เป็นจุดอ่อน ทั้งหมด	-นโยบายห้ามโค่นยางในเขต ป่าอนุรักษ์ทำให้มีการบุกรุก แผ้วถางป่าโดยนายทุนนอก พื้นที่มากขึ้น ส่งผลให้ชุมชน ในเขตป่าขาดความชอบ ธรรม แม้จะพยายามดูแล รักษาป่าก็ตาม -การสร้างความร่วมมือกับ พันธมิตรอื่น ๆ ในพื้นที่ และภายนอก ต้องการความ ต่อเนื่อง เพื่อไม่ให้พันธมิตร ห่างหายไป
๕) ขยายการเรียนรู้ไปสู่	-คนในชุมชนเข้าร่วม		ขาดความชัดเจนของบทบาท

<p>กลุ่มต่าง ๆ เด็ก เยาวชน และสตรี เพื่อสืบทอดภารกิจและวัฒนธรรมสิทธิมนุษยชนในระดับรากหญ้า รวมทั้งเครือข่ายฐานทรัพยากร</p>	<p>กระบวนการเรียนรู้ขยายตัวมากขึ้นเป็นลำดับ เริ่มจากกลุ่มเยาวชน กลุ่มสตรี ผู้นำศาสนา โตะครู</p> <p>-เรียนรู้ภูมิปัญญาชุมชนเขาพระดำนต่างๆ ได้จัดกระบวนการเรียนรู้ไปยังคนรุ่นใหม่ นักเรียนและคนในชุมชน เพื่อสร้างความตระหนัก เห็นคุณค่า และเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนเขาพระในด้าน</p> <p>-เป็นพื้นที่ร่วมวิจัยเรื่องสมุนไพรและภูมิปัญญาของสถาบันวิชาการ</p>		<p>สมุนไพรในวิถีชีวิตปัจจุบัน ทำให้กลุ่มเป้าหมายไม่สามารถนำความรู้จากการอบรมไปใช้จริง</p>
<p>๖) ค้นหาพัฒนาศักยภาพของชุมชนเพื่อสร้างฐานสิทธิชุมชน ทั้งมิติทางสังคมวัฒนธรรมและเศรษฐกิจ</p>	<p>-ดูงานการจัดการลุ่มน้ำต่างภูมินิเวศน์ ที่ อ.เชียงดาว</p> <p>-การจัดการน้ำ ได้รับการยอมรับสนับสนุนจากกรมทรัพยากรน้ำ</p> <p>-ทีมสำรวจสายน้ำ 7 สาย นำข้อมูลมาร่วมประชุมแลกเปลี่ยน วิเคราะห์สถานการณ์การใช้น้ำ(ประปาภูเขา)อันไม่เป็นระเบียบ และมีการตางป่าจนถึงริมน้ำการดูแลรักษา ทำให้น้ำแห้งในช่วงหน้าแล้งนำมาสู่การวางแผนแก้ปัญหาร่วมกัน</p>	<p>จุดแข็ง</p> <p>-การดูงานทำให้เกิดแนวคิดต่อในพื้นที่ เช่น แนวคิดการขยายป่าชุมชน การทำเขตกักกัน และการจัดการน้ำแบบฝายแม้ว</p> <p>-มีพื้นฐานทำงานด้านนโยบายที่พร้อมอย่าง และเกษตรชาติ เป็นจุดยืนของชุมชนในการทำกินในเขตป่าอนุรักษ์</p>	<p>-โครงการแปลงสวนยางเป็นทุน คือการละเมิดสิทธิในการประกอบอาชีพของชาวสวนยาง โดยยึดที่ดินเป็นของกรมอุทยานฯ และเจ้าของเป็นผู้เช่าป่าโดย อสย.ดำเนินการแทน</p>
<p>๗) สร้างระบบฐานข้อมูลเพื่อกระบวนการทำงานที่สามารถสื่อสารเชื่อมโยงข่าวสาร เป็นการช่วยผนึกความเป็นชุมชนและเครือข่ายให้เข้มแข็ง</p>	<p>-องค์ความรู้ ภูมิปัญญา การจัดการทรัพยากร แผนที่ ประวัติวัฒนธรรมชุมชน และข้อมูลพื้นฐานชุมชน</p>		

<p>๘) เรียนรู้และใช้สิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญ ฉบับปฏิรูปการเมืองเพื่อปกป้องชุมชนและฐานทรัพยากรได้ ท่ามกลางปัญหาอุปสรรคจากรัฐราชการและนายทุน</p>			

๑.๒ รายงานการวิเคราะห์เชิงกระบวนการในการทำงาน

ความเป็นมาของโครงการ

โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ซึ่งศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก ผู้ประสานงานโครงการฯ ตั้งใจพัฒนาขึ้นมาเป็นงานวิจัยระยะที่ 2 หลังจากท่านและคณะประกอบด้วย 17 โครงการ ได้จัดทำชุดโครงการวิจัยเรื่อง “สิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล” เสร็จสิ้นลง งานวิจัยในครั้งนั้นเป็นงานวิจัยที่ได้รับรวบรวมองค์ความรู้เรื่อง “สิทธิมนุษยชน” และ “สิทธิชุมชน” จากการทำงานทางวิชาการโดยการทบทวนจากเอกสารเป็นหลัก ทำให้พบเห็นประเด็นที่น่าสนใจหลายประการ โดยเฉพาะในประเด็นเรื่อง “ศักยภาพของชุมชนในการปกป้องฐานทรัพยากรจากฐานความรู้ของท้องถิ่น” ท่านอาจารย์มักพูดเสมอว่า

“สิทธิจะเป็นตัวเป็นตนขึ้นมาได้ เจ้าของสิทธิต้องตระหนักด้วยตัวเอง และที่สำคัญต้องมีการ Exercise สิทธิ จริงๆ แล้วเรื่องของสิทธิเสรีภาพ มันไม่ใช่เป็นเพียงการต่อสู้กับฝ่ายล่องละเมิดสิทธิเท่านั้น แต่เป็นการต่อสู้กับตัวเราเองด้วยว่า เราพร้อมที่จะมีจิตสำนึกถึงสถานะคุณค่าของตัวเรา มีจิตสำนึกถึงขีดความสามารถที่เราจะพัฒนาตัวเองอย่างไร เรามีอุปสรรคขัดข้องตรงไหน ทั้งอุปสรรคภายนอก และภายในชุมชน รวมถึงตัวเราเอง”¹

ดังนั้น โครงการสิทธิชุมชนศึกษา จึงถือกำเนิดขึ้น โดยมีเจตนารมณ์สำคัญที่จะทำให้เป็น “โครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการ” (action research) อันหมายถึง กระบวนการเรียนรู้จากการปฏิบัติการหรือเพื่อปฏิบัติการ ดังต่อไปนี้

1. การพัฒนาชุมชน
2. การสร้าง “กระบวนการเรียนรู้” ให้ “คน” ซึ่งเป็นชุมชนกลุ่มเป้าหมายได้เข้าใจในเรื่องสิทธิ โดยเฉพาะสิทธิของชุมชนในการเข้าไปมีส่วนร่วม รวมทั้งเป็นผู้ริเริ่มในการจัดการทรัพยากรภายในชุมชน
3. การสร้าง “องค์ความรู้” จากฐานต้นทุนของชุมชน ซึ่งมีฐานชีวิตสัมพันธ์กับฐานทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพ และฐานวัฒนธรรมประเพณีที่หลากหลายไปในแต่ละชุมชน
4. การสร้าง “เครือข่าย” เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ในการแก้ปัญหาที่เข้ามาคุกคาม ละเมิดฐานชีวิตของชุมชนในทุกมิติร่วมกัน และเพื่อให้เกิดความเป็นชุมชนที่แลกเปลี่ยนประสบการณ์ความรู้จากสถานการณ์ต่างๆ ของสังคม ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงในชุมชน
5. การขับเคลื่อนเรื่องนโยบายต่างๆ ที่ส่งผลทั้งแง่บวกและแง่ลบต่อชุมชน

¹ สรุปการประชุมการประชุมเวทีภาคเหนือ วันที่ ๓๐ ตุลาคม ๒๕๔๖ จ.เชียงใหม่ (เอกสารอัดสำเนา)

โจทย์การวิจัย

จากหลักการดังกล่าว โจทย์หลักในการวิจัยครั้งนี้ จึงมีประเด็นสำคัญคือ

“เราจะสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการฐานทรัพยากรได้อย่างไร โดย “การมีส่วนร่วม” ในที่นี้ หมายถึงชุมชนมีบทบาทหน้าที่ในการกำหนดการจัดการ การวางแผน และการใช้ประโยชน์จากฐานทรัพยากรอย่างยั่งยืนได้อย่างไร”

เมื่อตีความจากโจทย์การวิจัย สามารถสรุปเป็น KEY WORD (กุญแจคำ) ที่สำคัญ 3 ส่วน คือ

- 1.สร้าง “กระบวนการเรียนรู้”
- 2.เพื่อ “เพิ่มขีดความสามารถของชาวบ้าน”
- 3.ในการ “สร้างความรู้” เพื่อนำไปปกป้องฐานทรัพยากรและพัฒนาชุมชนในทุกมิติ ทั้งด้าน เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

แนวทางของการเรียนรู้เรื่องสิทธิชุมชนของโครงการฯ จึงประกอบด้วย 2 ส่วน²

ส่วนที่หนึ่ง คือการเชื่อมโยง “สิทธิ” กับ “ความรู้” “ความเข้าใจในวิถีการผลิต การบริโภค และการจัดการฐานทรัพยากรอย่างยั่งยืน เพื่อการพึ่งตนเองและพัฒนาตนเอง

ส่วนที่สอง คือ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้และเชื่อมโยงให้เกิดเครือข่ายสิทธิของชุมชนระดับต่าง ๆ ทั้งระดับภูมินิเวศ ภูมิภาค และระหว่างภูมิภาค โดยมีวัตถุประสงค์ ดังนี้

1.ส่งเสริมการเรียนรู้และแสวงหาคำตอบความรู้ใหม่ของชุมชน โดยกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการ และกระบวนการเรียนรู้ทางสังคม

“การตั้งคำถามเป็นปัญหา ทำให้เกิดการเสาะหา หรือที่เรียกว่า กระบวนการวิจัย”

2.เสริมสร้าง และปลูกฝังความรู้ความเข้าใจเรื่องสิทธิมนุษยชนสู่กระบวนการเรียนรู้ทางสังคม เพื่อในที่สุดเกิดเป็นกระบวนการทางสังคมโดยตัวมันเอง

3.เสริมสร้างสมรรถนะแห่งสิทธิ ซึ่งหมายถึง การเสริมสร้างขีดความสามารถและความชอบธรรมด้วยองค์ความรู้ เสริมสร้างและขยายเครือข่าย

4.เพื่อทำให้สิทธิชุมชนเป็นการเรียนรู้ของชุมชนโดยชุมชนและเพื่อชุมชน และสามารถใชสิทธิอย่างเหมาะสมจนกลายเป็นวัฒนธรรมสิทธิมนุษยชน

“ต้องค้นหาตัวเอง เพราะเราทุกคนในวันนี้มีบรรพบุรุษ มีประวัติศาสตร์ และจะต้องกำหนดอนาคตด้วยตนเอง”

5.สังเคราะห์องค์ความรู้ภูมิปัญญาเรื่องสิทธิมนุษยชน และพัฒนาให้เป็นสถาบันของชุมชน โดยชุมชน

6.พัฒนาองค์ความรู้ภูมิปัญญาจากชุมชน ไปสู่การสร้างนโยบาย และกฎหมายรวมทั้งกระบวนการยุติธรรมโดยชุมชนมีส่วนร่วม

“เราต้องต่อสู้ด้วยภูมิปัญญาและความรู้”

² แผ่นพับโครงการสิทธิชุมชนศึกษา สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

พื้นที่ศึกษาวิจัย

ทางโครงการมีลักษณะการคัดเลือกพื้นที่ศึกษาวิจัยในตอนเริ่มต้น โดยการไปจัดเวทีประชุมในภาค เพื่อร่วมรับฟังปัญหาของชุมชนท้องถิ่น หลังจากนั้นพื้นที่ในภาคใดมีความพร้อมที่จะเข้าร่วมโครงการให้สมัครเข้ามาตามความสมัครใจ อย่างไรก็ตาม ทางโครงการมีเกณฑ์หลักในการคัดเลือกอยู่สองประเด็นคือ (1) เป็นชุมชนที่มีความสนใจในการเรียนรู้ และ (2) เป็นชุมชนที่เห็นความสำคัญในการรักษาฐานทรัพยากรของชุมชน

ทางโครงการใช้เวลาพัฒนาโครงการฯ ถึง 2 ปี ก่อนจะเริ่มต้นโครงการ โดยในท้ายที่สุดสามารถคัดเลือกพื้นที่ศึกษาวิจัยได้ทั้งหมด 11 โครงการย่อย แบ่งออกเป็น 3 ภาค ดังนี้

ภาค	กรณีศึกษา	พื้นที่เป้าหมาย
เหนือ	โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคเหนือ	
คุณนิคม พุกชา ประสานงาน	1.กรณีลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน (ลุ่มน้ำย่อยแม่แม่ะ-แม่ะนะ) 2.กรณีลุ่มน้ำแม่แตงตอนบน 3.กรณีลุ่มน้ำแม่งัด	อ.เชียงดาว จ.เชียงใหม่ อ.เวียงแหง จ.เชียงใหม่ อ.พร้าว จ.เชียงใหม่
คุณปิยะพร ศรีแปลก ประสานงาน	โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคเหนือ 4.กรณีลุ่มน้ำแม่แตงตอนล่าง	อ.หางดง จ.เชียงใหม่
อีสาน	โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคอีสาน	
คุณสนั่น ชูสกุล ประสานงาน	5.กรณีลุ่มน้ำชี 6.กรณีลุ่มน้ำมูล 7.กรณีป่าภูสีฐาน	อ.วางน้อย จ.ขอนแก่น/อ.พนมไพร จ.ร้อยเอ็ด อ.กันทรารมณี จ.ศรีสะเกษ /จ.สุรินทร์/จ.ร้อยเอ็ด (เครือข่าย) บ.โนนป่าก่อ จ.มุกดาหาร
ใต้	โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคใต้	
คุณนฤทธิ์ ดวงสุวรรณ ประสานงาน	8.กรณีลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา 9.กรณีลุ่มน้ำปากพนัง 10.กรณีป่าสุราษฎร์ธานี 11.กรณีป่าต้นน้ำเขาพระ	อ.ควนขนุน/อ.ปากพะยูน/อ.บางแก้ว จ.พัทลุง/อ.บางกล่ำ จ.สงขลา อ.ปากพนัง/อ.เชียรใหญ่/อ.หัวไทร จ.นครศรีธรรมราช อ.ไชยา/อ.พนม จ.สุราษฎร์ธานี อ.เขาพระ จ.สงขลา

พื้นที่ศึกษาวิจัยทั้งหมดเหล่านี้ มีลักษณะสำคัญที่สามารถวิเคราะห์ได้ ดังนี้

- 1.ทุกพื้นที่ที่มีปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรจากนโยบายของรัฐและการเข้ามาของทุน
- 2.ทุกพื้นที่ที่มีประสบการณ์ต่อสู้ในเรื่องสิทธิ โดยเฉพาะประเด็นที่ชาวบ้านลุกขึ้นมาปกป้องทรัพยากรที่กำลังถูกทำลาย
- 3.เป็นพื้นที่ที่เคยมีองค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) เข้ามาทำงาน และไม่เคยมี องค์กรพัฒนาเอกชนเข้าไปทำงานเลย
- 4.กรณีพื้นที่ที่ฐานการทำงานของ NGOs เลือกมาเพื่อใช้เป็นพื้นที่สรุปทเรียน และผลักดันเชิงนโยบาย รวมทั้งถ่ายทอดประสบการณ์ในการทำงานขยายเครือข่าย
- 5.กรณีพื้นที่ที่ไม่เคยมี NGOs เข้าไปทำงานก่อน เลือกมาเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ในการหาทางป้องกันปัญหาที่กำลังถูกนโยบายรัฐ และการรุกเข้ามาของทุน เพื่อแย่งชิงฐานทรัพยากร และชาวบ้านได้มีโอกาสเรียนรู้เพื่อให้เท่าทันปัญหา

แนวทางการทำงาน

จากโจทย์หลัก และหลักการดังกล่าว ทางโครงการได้ทำแผนปฏิบัติการ ออกมา 3 แผน เพื่อให้บรรลุไปถึงเป้าหมาย โดยเฉพาะวิธีการปฏิบัติการ ซึ่งมีแนวคิดที่เป็นหัวใจสำคัญของโครงการ คือ การเน้น “กระบวนการเรียนรู้ทางสังคม” ดังนี้

1. แผนส่งเสริมการพัฒนาตนเอง มีกลุ่มเป้าหมายหลักอยู่ 3 กลุ่ม ได้แก่
 - (1) กลุ่มผู้ประสานงานพื้นที่ และนักวิจัยหลัก ซึ่งส่วนใหญ่คือ นักพัฒนา และแกนนำชาวบ้าน รวมทั้งสิ้น 27 คน
 - (2) กลุ่มอาสาสมัครชาวบ้าน หรือนักวิจัยชาวบ้าน ประมาณ 80 คน (จาก 11 โครงการย่อย)
 - (3) กลุ่มสมาชิกและเครือข่ายชุมชนเป้าหมาย จาก 11 โครงการย่อย

หลักการดำเนินงานของแผนส่งเสริมการพัฒนาตนเอง :

- (ก) กลุ่มที่ 1 ผู้ประสานพื้นที่ และนักวิจัยหลัก กลไกหลักในการจัดกระบวนการเรียนรู้ และฝึกอบรมเพื่อเสริมทักษะทั้งด้านการวิจัย การเขียน การวิเคราะห์ จะมีผู้รับผิดชอบ 2 ส่วนคือ (1) ส่วนประสานงานกลาง กรุงเทพฯ ซึ่งจัดอบรมรวมทุกภาค (2) ส่วนประสานงานภาค ซึ่งจะจัดเฉพาะเจ้าหน้าที่ภายในภาคของตน
- (ข) กลุ่มที่ 2 กลุ่มอาสาสมัครชาวบ้าน หรือนักวิจัยชาวบ้าน กลไกหลักในการจัดกระบวนการเรียนรู้ คือ ผู้ประสานพื้นที่และคณะในแต่ละโครงการย่อย โดยบทบาทหลักของอาสาสมัครชาวบ้านคือ ทำหน้าที่พูดคุยกับชุมชน บันทึก รวบรวมข้อมูล

พื้นฐาน หรือข้อมูลเบื้องต้นของชุมชน ควบคู่กับนักวิจัยกลุ่มที่ 1 (ซึ่งทำหน้าที่เอาข้อมูลเบื้องต้นมาจัดระบบ และวิเคราะห์อีกครั้งหนึ่ง)

- (ค) กลุ่มที่ 3 กลุ่มชุมชนเป้าหมาย กลไกหลักในการจัดกระบวนการเรียนรู้ คือผู้ประสานพื้นที่ และกลุ่มอาสาสมัครชาวบ้าน โดยจัดกระบวนการเรียนรู้ตามแผนกิจกรรมที่ได้วางไว้ โดยเฉพาะในส่วนแผนพัฒนาคน และแผนพัฒนาองค์ความรู้ ซึ่งทำไปพร้อม ๆ กัน นั่นคือ เวลาจัดกิจกรรมเพื่อวิเคราะห์ ค้นหาฐานชีวิต อันถือเป็นองค์ความรู้แบบหนึ่ง สิ่งที่ได้คือ ชุมชนที่เข้าร่วมกิจกรรมได้กระบวนการเรียนรู้ และได้สาระขององค์ความรู้ที่ทุกคนในชุมชนมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรม นั้นหมายถึงว่าชุมชนเป็นผู้ผลิต ทบทวน ไตร่ตรอง และวิเคราะห์องค์ความรู้ดังกล่าว ผลจากการผ่านกิจกรรม ชุมชนก็เกิดกระบวนการเรียนรู้ไปในตัว

อย่างไรก็ตาม ในการปฏิบัติการจริง ทั้งส่วนประสานงานกลาง และส่วนประสานงานภาค จะทำหน้าที่เข้าไปร่วมวิเคราะห์ให้คำปรึกษา และร่วมเรียนรู้กับโครงการย่อยอยู่เป็นระยะ ทั้งนี้ถือว่าทุกขั้นตอนและทุกส่วนในการทำงาน สมาชิกในโครงการสิทธิชุมชนศึกษาทุกคนล้วนจำเป็นต้องผ่านกระบวนการเรียนรู้ เพื่อให้เข้าใจความคิดของชุมชนท้องถิ่นด้วย หมายถึงว่า ทุกคนมีส่วนร่วมเป็นทั้ง และผู้เรียนไปพร้อม ๆ กัน

2.แผนพัฒนาองค์ความรู้ จะเน้นไปที่การทำฐานข้อมูลชุมชน ตั้งแต่ประวัติศาสตร์ชุมชน โครงสร้างชุมชน ชุดข้อมูลฐานทรัพยากร วัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อให้ชุมชนเป้าหมาย และคนภายนอกที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับชุมชน ได้เรียนรู้ฐานชีวิตของตนเองและเข้าใจตัวตน ความมีอยู่ของชุมชนนั้น นอกจากนี้ เป้าหมายที่ทางโครงการหวังในอนาคตข้างหน้า คือ การที่ชุมชนท้องถิ่นได้ใช้ฐานข้อมูลของชุมชนที่ทำขึ้นมา นี้ ให้เป็นต้นทุนในการสร้างรูปธรรม และพัฒนาองค์ความรู้เพื่อทำให้คนในชุมชนเองและผู้คนในสังคมได้เข้าใจเรื่องสิทธิชุมชนในการปกป้องฐานทรัพยากรมากขึ้น

โดยขณะนี้ ในชุมชนมีสภาวะองค์ความรู้คือ

- คุณค่าความสำคัญของฐานทรัพยากร
- สภาวะความสัมพันธ์ชุมชนกับฐานทรัพยากร
- ปัญหาจากนโยบายโครงการพัฒนาของรัฐ/เอกชน
- ระดับ/ขอบข่ายการรับรู้/การโต้ตอบของชาวบ้าน/กลุ่มของชาวบ้าน

หลักการดำเนินงานของแผนพัฒนาองค์ความรู้ :

- (ก) กลไกหลักในการทำแผนพัฒนาองค์ความรู้ คือ นักวิจัยสนาม และนักวิจัยชาวบ้าน ซึ่งจะจัดเวทีพูดคุยอย่างเป็นทางการ และไม่ใช่ว่าทางการ รวมทั้งการเดินทางไปพูดคุยในแต่ละ

บ้าน เพื่อเก็บข้อมูลพื้นฐานของชุมชนในมิติต่าง ๆ โดยทางส่วนกลาง และส่วน
ประสานงานภาค ได้ช่วยทำโครงร่างการเก็บข้อมูลโดยรวมให้ ในส่วนรายละเอียดทาง
โครงการย่อยก็จะไปประยุกต์ให้เข้ากับพื้นที่ โดยมีฝ่ายข้อมูลของภาค เป็นผู้ดูแล ทั้งนี้
ในกระบวนการเก็บข้อมูลพื้นฐาน ถือเป็นกระบวนการเรียนรู้แบบหนึ่งทั้งสมาชิก
คนทำงาน และชุมชนเป้าหมาย ที่ต่างได้รับการแลกเปลี่ยน ไตร่ตรอง และทบทวนการ
ค้นหาฐานชีวิตของชุมชนเอง

- (ข) ขั้นตอนต่อมาคือ ผู้ประสานพื้นที่ หรือนักวิจัยหลัก จะนำเอาข้อมูลเบื้องต้น ที่นักวิจัย
สนาม และนักวิจัยชาวบ้านเก็บมา มารวบรวม วิเคราะห์ จัดหมวดหมู่ และเขียนออกมา
เป็นรายงาน (ดังปรากฏในรายงานความก้าวหน้าของภาค)

3.แผนพัฒนาเครือข่าย ในพื้นที่แต่ละโครงการย่อยได้มีการทำงานเป็นเครือข่ายกันก่อนที่
โครงการสิทธิชุมชนศึกษาจะเข้าไป โดยมีลักษณะเครือข่ายที่หลากหลาย ตามสภาพความเป็นจริงของ
ชุมชน เช่น เครือข่ายความสัมพันธ์กันแบบเครือข่ายญาติ เครือข่ายอาชีพ เครือข่ายผู้ประสบความ
เดือดร้อนร่วมกัน ดังนั้น แผนการพัฒนาเครือข่ายที่ทางโครงการย่อยคิด จึงเป็นการไปสานต่อ
เครือข่ายเดิมที่มีอยู่ โดยใช้วิธีการจัดเวทีประชุมเครือข่ายเป็นหลัก และโดยส่วนใหญ่มักจะไปจับที่
เครือข่ายผู้ประสบความเดือดร้อนร่วมกันเป็นเบื้องต้น โดยมีเหตุผลว่า การที่คนจะเข้าใจเรื่องสิทธิได้
รวดเร็ว มักจะเป็นกลุ่มคนที่ประสบปัญหา หรือประสบชะตากรรมร่วมกัน

โครงสร้างการทำงาน ประกอบด้วย

1.กรมการบริหารโครงการ ทำหน้าที่ให้คำปรึกษา ชี้แนะการทำงาน

2.ส่วนประสานงานกลาง แบ่งเป็น 2 ส่วน

2.1 ส่วนกรุงเทพฯ ดูแลประสานงานกับคณะทำงานทั้ง 3 ภาค โดยจะมีการจัดอบรม
และมีการจัดเวทีรายงานความก้าวหน้าทุก 6 เดือน เพื่อให้แต่ละภาคได้มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้
ประเด็นการทำงานร่วมกัน

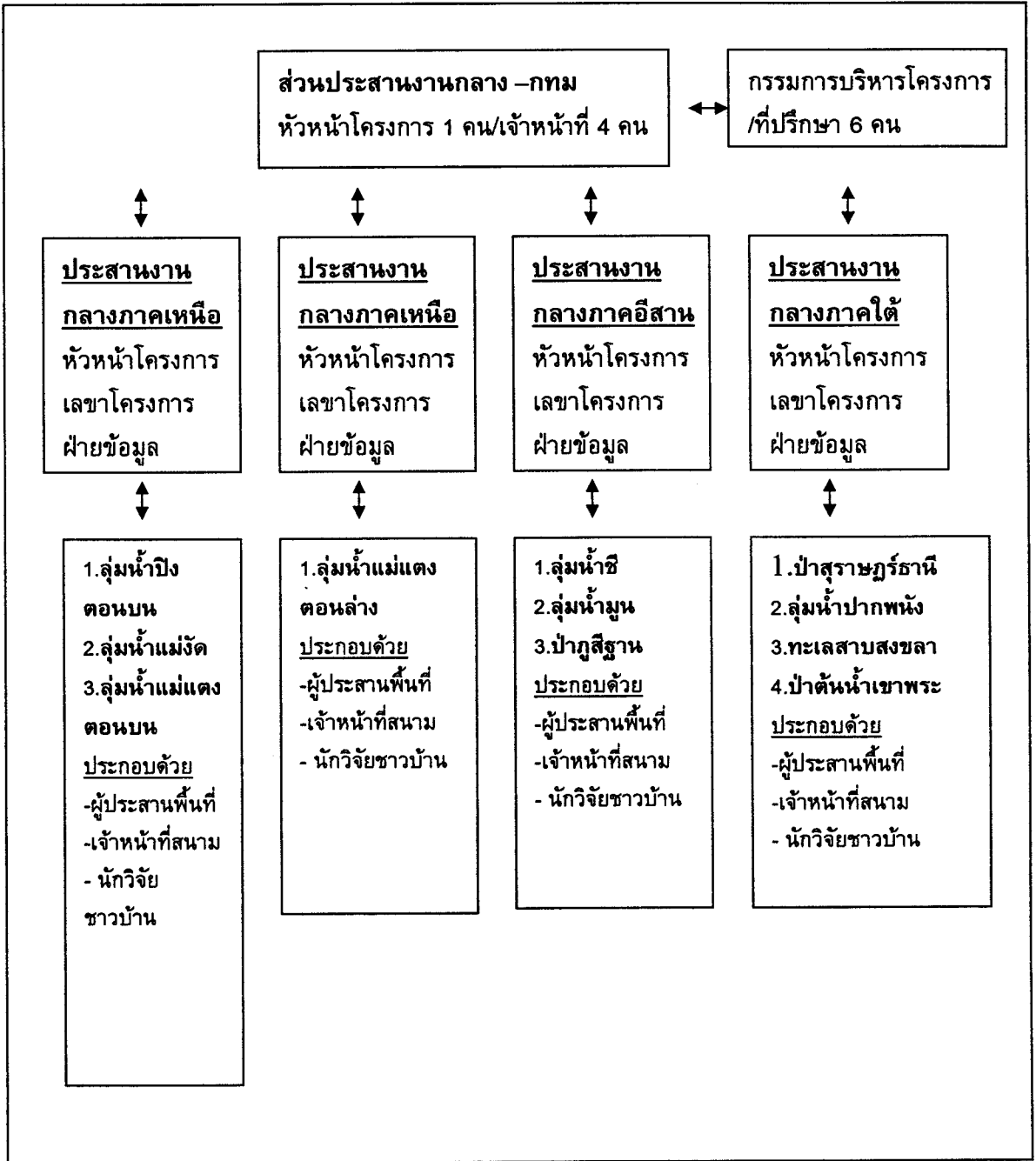
2.2 ส่วนประสานงานภาค ดูแลประสานงานกับนักวิจัยในแต่ละกรณีของภาค

ประกอบด้วย หัวหน้าโครงการ เจ้าหน้าที่ฝ่ายข้อมูล และเลขาโครงการ

3.นักวิจัยและผู้ประสานงานแต่ละกรณี ทำหน้าที่จัดกระบวนการเรียนรู้ และการวิจัยให้กับ
นักวิจัยชาวบ้าน และชาวบ้านกลุ่มเป้าหมายในพื้นที่

โดยขอเสนอจัดแผนภาพข้างล่าง

แผนผังโครงสร้างการทำงาน

ปฏิบัติการครั้งนี้อย่างไร และใช้เนื้อหาอะไรเป็นสาระในการสร้างการเรียนรู้ให้กับชาวบ้านกลุ่มเป้าหมาย

ส่วนที่สอง คือ การนำเสนอผลของการเรียนรู้ว่า ชาวบ้านกลุ่มเป้าหมาย และคณะนักวิจัยทั้งในส่วนนักพัฒนา และนักวิจัยชาวบ้าน ได้เรียนรู้ในการร่วมกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการครั้งนี้อย่างไร

ส่วนที่หนึ่ง : รูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้

ดังที่กล่าวไว้ในตอนต้นว่า โครงการสิทธิชุมชนศึกษามีเจตนารมณ์สำคัญที่จะทำให้งานวิจัยชุดนี้เป็น “โครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการ” (action research) อันหมายถึง กระบวนการเรียนรู้จากการปฏิบัติการ หรือเพื่อปฏิบัติการ ในมิติเรื่อง:

- การพัฒนาชุมชน
- การสร้าง “กระบวนการเรียนรู้” ให้ “คน” ซึ่งเป็นชุมชนกลุ่มเป้าหมายได้เข้าใจในเรื่องสิทธิ โดยเฉพาะสิทธิของชุมชนในการเข้าไปมีส่วนร่วม รวมทั้งเป็นผู้ริเริ่มในการจัดการทรัพยากรภายในชุมชน
- การสร้าง “องค์ความรู้” จากฐานต้นทุนของชุมชน ซึ่งมีฐานชีวิตสัมพันธ์กับฐานทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพ และฐานวัฒนธรรมประเพณีที่หลากหลายไปในแต่ละชุมชน
- การสร้าง “เครือข่าย” เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ในการแก้ปัญหาที่เข้ามาคุกคาม ละเมิดฐานชีวิตของชุมชนในทุกมิติร่วมกัน และเพื่อให้เกิดความเป็นชุมชนที่แลกเปลี่ยนประสบการณ์ความรู้จากสถานการณ์ต่างๆของสังคม ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงลงในชุมชน
- การขับเคลื่อนเรื่องนโยบายต่างๆ ที่ส่งผลทั้งแง่บวกและแง่ลบต่อชุมชน

ดังนั้น รูปแบบการจัดกระบวนการดำเนินงานเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ครั้งนี้ จึงเริ่มต้นแบบ “งานวิจัย” คือ การหาความสำคัญของปัญหา และตั้งโจทย์วิจัยเพื่อตอบปัญหานั้น ในขณะที่เดียวกันการจะตอบปัญหาดังกล่าวได้ใช้มิติมุมมองของ “งานพัฒนาชุมชน” เข้ามาช่วยจัดกระบวนการเรียนรู้ให้ชุมชนกลุ่มเป้าหมาย วงจรของการสร้างกระบวนการเรียนรู้ในงานวิจัยชุดนี้ จึงเริ่มต้นจาก

1. การพาชุมชนกลุ่มเป้าหมายวิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยในเบื้องต้นมุ่งเน้นไปที่ปัญหาเรื่องทรัพยากรในชุมชน

2. พาชุมชนเป้าหมายช่วยกันคิดเพื่อมองหาเป้าหมายร่วมกันที่จะมาหาทางแก้ไขปัญหานั้น คือ การหาคำตอบของงานวิจัย

3. มีการวางกลไก เพื่อช่วยกันพัฒนากระบวนการหาคำตอบ ซึ่งก็คือ การเลือกระเบียบวิธีวิจัย ที่จะใช้เป็นเครื่องมือนำไปสู่การรวบรวมข้อมูล และสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้ชุมชน

4. การทำโครงการร่วมกัน เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาทดลอง ทดสอบว่าถูกต้องไหม เข้ากับสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นได้จริงไหม เพราะเชื่อว่า คนเราจะรู้ซึ่ง และเข้าใจในสิ่งใดอย่างลึกซึ้ง ควรต้องผ่านการปฏิบัติ

5. มีการประเมินผล และทบทวนสิ่งที่ทำ เพื่อปรับปรุงต่อไป

อันที่จริง กระบวนการวิจัย และ กระบวนการพัฒนา มีขั้นตอนการทำงานไม่ต่างกัน เพียงแต่งานวิจัยอาจมีการบันทึกข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลที่มากกว่า ในขณะที่เดียวกันเมื่อมาลองเปรียบเทียบ

สถานการณ์จริงในชุมชนว่า ชุมชนมีวิธีการสร้างความรู้อย่างไร ก็พบว่า มีความเข้ากันได้อยู่หลาย ประการ เช่น

ประเด็นที่ 1 ความรู้ของชุมชนหรือความรู้ของท้องถิ่นมีลักษณะเป็นความรู้ในเชิงปฏิบัติการ เพื่อตอบปัญหาในเชิงปฏิบัติการ ไม่ว่าจะเป็นการทำนา การทำมาหากิน การอยู่อาศัย การรักษาโรค เราพบว่า ตอนเริ่มต้นในการทำโครงการวิจัย นักวิจัยได้เข้าไปร่วมพูดคุย เพื่อชวนมาทำงานวิจัยเรื่อง “สิทธิชุมชนกับการจัดการทรัพยากร” ชาวบ้านไม่เข้าใจว่าสิทธิชุมชนคืออะไร แต่พอพาไปศึกษาดูงาน ในชุมชนที่กำลังถูกละเมิดสิทธิเรื่องฐานทรัพยากร และชวนกันกลับมาวิเคราะห์เทียบเคียงกับปัญหา ภายในชุมชน ชาวบ้านเริ่มเข้าใจ ครั้นต่อมามีการพัฒนากิจกรรมให้ชาวบ้านได้ลงมือปฏิบัติการ เพื่อ แสดงให้เห็นว่า ชาวบ้านมีสิทธิในการเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรของชุมชนได้ เช่น ที่ บ้านหนองคู อ.แวงน้อย จ.ขอนแก่น ซึ่งเป็นหนึ่งในพื้นที่กรณีศึกษากลุ่มน้ำชี ได้มีการจัดทำกิจกรรม สร้างฝายหินทิ้ง เพื่อแก้ปัญหาการขาดแคลนน้ำของชุมชน ซึ่งเป็นกิจกรรมรูปธรรมที่ช่วยสะท้อนให้ ชาวบ้านเห็นว่า พวกเขามีสิทธิชุมชนในการจัดการน้ำของชุมชนได้ ส่งผลให้ชาวบ้านมีความมั่นใจใน ตัวเองมากขึ้น อาจกล่าวได้ว่า ชาวบ้านมีความรู้ ความเข้าใจต่อเรื่องสิทธิชุมชนกับการจัดการ ทรัพยากรอย่างชัดเจนขึ้น ต่อเมื่อชาวบ้านได้ผ่านกระบวนการคิดและลงมือปฏิบัติด้วย

ประเด็นที่ 2 ความรู้ในเชิงปฏิบัติการของชาวบ้านจะมีมุมมองเกี่ยวกับศาสนธรรม กล่าวคือ เมื่อเวลาใช้ความรู้ต้องใช้ในเชิงเมตตา และเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ จากงานวิจัย เราพบว่า แนวทางการจัดการ น้ำ การจัดการป่าแบบดั้งเดิมของชาวบ้านจะอยู่บนหลักการแบ่งปันอย่างเป็นธรรม และใช้อย่างไม่ ทำลาย ซึ่งเป็นภาพที่ตรงกันข้ามอย่างสิ้นเชิง กับนโยบายการพัฒนาแบบใหม่ที่มีต่อเรื่องทรัพยากร

ประเด็นที่ 3 ความรู้ของชุมชนจะไม่อ้างความเป็นสากล แต่เป็นความรู้ที่จะตอบปัญหาเฉพาะ ในท้องถิ่นมากกว่าที่จะประกาศความเป็นสากล เช่น การจัดการน้ำแบบเหมืองฝายจะใช้ได้ดีในบริบท ภาคเหนือ เพราะสภาพพื้นที่ภูมินิเวศเอื้ออำนวยแบบนั้น ในขณะที่ของภาคอีสานจะมีการจัดการแบบ ที่เรียกว่า ซาแคว ซึ่งเหมาะกับการส่งน้ำเข้าพื้นที่ราบลุ่มแบบอีสาน

ประเด็นที่ 4 ความรู้ของท้องถิ่นมักไม่อยู่ในรูปของลายลักษณ์อักษร แต่มักจะฝากไว้ใน ประเพณี หรือพิธีกรรม เช่น พิธีการบวชป่าของภาคเหนือ อีสาน ได้ พิธีบุญกุ่มข้าวใหญ่ของอีสาน ซึ่ง เป็นการรวมข้าวมาทำบุญและใช้เพื่อประโยชน์ส่วนรวม ประเพณีเหล่านี้เป็นสัญลักษณ์สำคัญของ ความสามัคคี และยังมี “เมตตาธรรม” เผื่อแผ่แก่ผู้เดือดร้อน

ภายใต้โครงการวิจัยสิทธิชุมชนศึกษา 3 ปี ทางโครงการมีการจัดรูปแบบกระบวนการ **เรียนรู้ให้ชุมชนกลุ่มเป้าหมาย** แบ่งได้เป็น 10 รูปแบบ ได้แก่

1.การจัดเวทีภายใน วิเคราะห์ปัญหาในชุมชน นำเสนอรายงานความก้าวหน้า

- 2.การจัดเวทีภายนอก กับเครือข่าย และพันธมิตรต่างๆ
- 3.การสัมภาษณ์ผู้รู้ในชุมชน
- 4.การศึกษาตำนาน เรื่องเล่าในอดีต
- 5.การเรียนรู้ทดลองปฏิบัติการ เช่น การทำแผนชุมชน การยืมหนังสือร้องเรียน จัดทำแผนที่ ทรัพยากรลุ่มน้ำ การจัดทำป่าชุมชน การจัดตั้งกลุ่มเกษตรอินทรีย์ การทำฝายหินทิ้ง การจัดตั้งวิถุชุมชน

- 6.การไปศึกษาดูงาน
- 7.การติดตามข้อมูลจากแหล่งต่างๆ
- 8.การเข้าไปร่วมต่อสู้เคลื่อนไหว เจรจาต่อรอง
- 9.การจัดอบรมต่างๆ เช่น การเขียนโครงการ การเขียนรายงาน การฝึกจับประเด็น
- 10.การประเมินผลหลังเสร็จกิจกรรม

โดยมีการจัดเนื้อหาในการเรียนรู้ แบ่งได้เป็น 4 มิติ คือ

1.มิติด้านฐานทรัพยากร

- (ก) การสำรวจระบบธรรมชาติ นิเวศ ทรัพยากร สายน้ำ ป่าในชุมชน และพื้นที่โดยรอบชุมชน
- (ข) การประมวลข้อมูล รูปแบบการจัดการฐานทรัพยากรของชุมชนว่าสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชุมชนอย่างไร

2.มิติด้านเศรษฐกิจ

- (ก) การศึกษาระบบการผลิตของชุมชน เพื่อให้รู้ว่ามีการผลิตที่สัมพันธ์กับการใช้ฐานทรัพยากรอย่างไร
- (ข) ระบบเศรษฐกิจของปัจเจก ครอบครัว ชุมชน เพื่อเรียนรู้การวางแผนการใช้ รักษาฐานทรัพยากรให้เหมาะสมกับเศรษฐกิจของตน

3.มิติด้านการเมือง

- (ก) การผลักดันแผน เนื้อหา นโยบายที่ชุมชนต้องการ เป็นการเรียนรู้มิติทางการเมืองท้องถิ่น
- (ข) นโยบาย โครงการที่กระทบต่อชุมชน
- (ค) การประสานงานกับองค์กรภายนอก เช่น เอ็นจีโอ นักวิชาการ องค์กรอิสระ นักข่าว
- (ง) การสื่อสาร เผยแพร่เรื่องราวของตัวเองให้คนอื่นรู้
- (จ) กฎหมาย แนวคิดเรื่องสิทธิชุมชน

4.มิติด้านสังคม วัฒนธรรม

- (ก) การจัดองค์กรชุมชน โครงสร้างชุมชน การจัดระบบเครือข่ายในชุมชนท้องถิ่น
- (ข) ประวัติศาสตร์ชุมชน การตั้งถิ่นฐานสัมพันธ์กับเพื่อนบ้าน เรียนรู้ประวัติศาสตร์เพื่อให้เข้าใจตัวเองในปัจจุบัน

ในมิติด้านต่างๆที่เป็นเนื้อหาสาระของการเรียนรู้ ได้มีการจัดรูปแบบกระบวนการเรียนรู้ที่สัมพันธ์กัน ดังนี้

เนื้อหา	วิธีการ
มิติด้านฐานทรัพยากร (ก) การสำรวจระบบธรรมชาติ นิเวศ ทรัพยากร สายน้ำ ป่าในชุมชน และพื้นที่โดยรอบชุมชน (ข) การประมวลข้อมูล รูปแบบการจัดการฐานทรัพยากรของชุมชนว่าสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชุมชนอย่างไร	-ทดลองฝึกปฏิบัติ เดินสำรวจ ทำแผนที่ ทรัพยากรลุ่มน้ำ การจัดตั้งป่าชุมชน -การจัดเวทีวิเคราะห์ข้อมูล -ประเมินผลหลังเสร็จกิจกรรม
มิติด้านเศรษฐกิจ (ก) การศึกษาระบบการผลิตของชุมชน เพื่อให้รู้ว่ามีการผลิตที่สัมพันธ์กับการใช้ฐานทรัพยากรอย่างไร (ข) ระบบเศรษฐกิจของปัจเจก ครอบครัว ชุมชน เพื่อเรียนรู้การวางแผนการใช้ รักษาฐานทรัพยากรให้เหมาะสมกับเศรษฐกิจของตน	-การจัดเวทีวิเคราะห์ข้อมูล -ออกแบบสอบถาม -สัมภาษณ์ - การทดลองปฏิบัติ เช่น ตั้งกลุ่มออมทรัพย์
มิติด้านการเมือง (ก) การผลักดันแผน เนื้อหา นโยบายที่ชุมชนต้องการ เป็นการเรียนรู้มิติทางการเมืองท้องถิ่น (ข) นโยบาย โครงการที่กระทบต่อชุมชน (ค) การประสานงานกับองค์กรภายนอก เช่น เอ็นจีโอ นักวิชาการ องค์กรอิสระ นักข่าว (ง) การสื่อสาร เผยแพร่เรื่องราวของตัวเองให้คนอื่นรู้ (จ) กฎหมาย แนวคิดเรื่องสิทธิชุมชน	-การจัดเวที เข้าร่วม ร่วมกับเครือข่าย - การจัดเวทีวิเคราะห์ข้อมูล -การติดตามข้อมูลจากแหล่งต่างๆ -การเข้าไปร่วมต่อสู้เคลื่อนไหว เจริญต่อรอง -การประสานงานกับหน่วยราชการ และองค์กรอิสระ -การอบรม - การทดลองปฏิบัติการ เช่น การตั้งวิถุชุมชน -ประเมินผลหลังเสร็จกิจกรรม
มิติด้านสังคม วัฒนธรรม (ก) การจัดองค์กรชุมชน โครงสร้างชุมชน การจัดระบบเครือข่ายในชุมชนท้องถิ่น (ข) ประวัติศาสตร์ชุมชน การตั้งถิ่นฐานสัมพันธ์กับเพื่อนบ้าน เรียนรู้ประวัติศาสตร์เพื่อให้เข้าใจตัวเองในปัจจุบัน	-การสัมภาษณ์ผู้รู้ในชุมชน -การจัดเวทีภายใน วิเคราะห์ ระดมข้อมูล -การศึกษาจากเรื่องเล่า ตำนานในอดีต

อย่างไรก็ตาม ในการปฏิบัติการจริง การจัดกระบวนการเรียนรู้ดังกล่าว ยังต้องมียุทธศาสตร์ประกอบที่จำเป็นเพื่อหนุนเสริมการสร้างขีดความสามารถการเรียนรู้ให้กับชุมชนได้อย่างดีด้วย นั่นคือ

1.เวลา เราต้องใช้เวลา และให้เวลากับชุมชนเป้าหมาย เพื่อช่วยให้เขาเกิดการวิเคราะห์สังเคราะห์ปัญหา หรือสรุปบทเรียน เพื่อปรับปรุงสิ่งที่ทำให้ดีขึ้น

2.เวที การจัดเวทีแทบจะเข้าไปอยู่ในทุกขั้นตอนของการจัดกระบวนการเรียนรู้ เพราะเวทีเป็นเสมือนพื้นที่ ที่จะก่อให้เกิดความคิดใหม่ การเรียนรู้ใหม่ๆ และทำให้เกิดการแบ่งปันความรู้ของแต่ละคน

3.ไมตรี หรือที่วางในใจของชุมชน ซึ่งต้องพร้อมที่จะเรียนรู้ และรับสิ่งใหม่ๆ

ส่วนที่สอง : ผลของการเรียนรู้

1. แกนนำชาวบ้าน ชุมชนเป้าหมาย

1.1 รู้จักชุมชนตนเอง ที่มาของชุมชน องค์ความรู้ ศักยภาพของคนในชุมชน

กิจกรรมการทบทวนประวัติศาสตร์ชุมชน และสำรวจข้อมูลพื้นฐานชุมชน โดยการจัดกลุ่ม แลกเปลี่ยนข้อมูล และการสัมภาษณ์ผู้รู้ในชุมชน ทำให้ชาวบ้านรู้จักชุมชนตนเอง ที่มาของชุมชน องค์ความรู้ ศักยภาพของคนในชุมชนมากขึ้น ชาวบ้านสะท้อนว่า สิ่งที่พบคือ ได้เกิดการเชื่อมโยงข้อมูล และถ่ายโอนข้อมูลไปสู่กลุ่มต่างๆที่มีความแตกต่างกัน ที่สำคัญคือ เกิดการทบทวนตัวเองของชุมชน เห็นพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงในทางสังคม วัฒนธรรม ระบบการผลิต ความสัมพันธ์ที่เคยมีในชุมชน รวมถึงฐานทรัพยากรที่เปลี่ยนไปทั้งดินน้ำป่า

กรณีบ้านโพนทราย ลุ่มน้ำมูน สะท้อนให้เห็นว่า เมื่อนักวิจัยไปตั้งกลุ่มการพูดคุย ประวัติศาสตร์ชุมชนในหมู่บ้าน โดยการนำผู้เฒ่าผู้แก่มาแลกเปลี่ยนกัน มีการตั้งวงคุยรอบกองไฟแบบ วงธรรมชาติ ทุกคนก็กล้าพูด กล้าแสดงออก และพูดเรื่องราวความเป็นมาของหมู่บ้านอย่างสนุกสนาน ด้วยความเชื่อในคุณค่าร่วมกัน และในกลุ่มดังกล่าวก็มีนักศึกษาที่เป็นเยาวชนในหมู่บ้านเกิดความสนใจเข้าร่วมเป็นทีมศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน ทีมวิจัยได้หาหนังสือที่เกี่ยวข้องเช่น พลังชุมชน (เขียนโดย ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย, 2547) ป่าทาม ป่าไทย (เขียนโดย โครงการฟื้นฟูพื้นที่ชุ่มน้ำป่าทาม มูล, 2544) มาให้อ่าน และชวนมาคุยแลกเปลี่ยนในวง จนน้องนักศึกษายกบอกว่า “ผมได้มาฟังแบบนี้ ทำให้ผมเข้าใจมากขึ้น ผมเองก็สนใจประวัติศาสตร์ของหมู่บ้านเราเหมือนกัน”

กรณีของลุ่มน้ำแม่จืด ซึ่งทำวิจัยในพื้นที่ลุ่มน้ำย่อยแม่สะรวม อ.พร้าว จ.เชียงใหม่ ที่มีปัญหา ความขัดแย้งระหว่างคนต้นน้ำ และคนปลายน้ำ พบว่า การใช้เครื่องมือประวัติศาสตร์ชุมชน เป็น กิจกรรมนำร่องในการทำวิจัยช่วง 1 ปีแรก ช่วยทำให้ทีมวิจัยชาวบ้านได้เรียนรู้ประสบการณ์ในอดีต จากการทบทวนกิจกรรมการแก้ปัญหา ซึ่งเดิมเป็นการมองแต่ปัญหาเฉพาะหน้า ขาดกระบวนการคิด ให้รอบด้าน การเรียนรู้ดังกล่าว ก่อให้เกิดการเปลี่ยนมุมมองของทีมวิจัยชาวบ้านต่อชุมชน จาก หมู่บ้านต้นน้ำและหมู่บ้านปลายน้ำ เป็นภาพรวมของชุมชนระดับลุ่มน้ำแม่สะรวม มีผู้เกี่ยวข้องเป็น กลุ่มคนต้นน้ำ และกลุ่มผู้ใช้น้ำ ซึ่งทำกินอยู่ในที่ราบลุ่มของลำน้ำแม่สะรวม โดยดำเนินการด้วยความ พยายามพิจารณาหาเงื่อนไข ที่สามารถสื่อสารสร้างความร่วมมือกันระหว่างคนต้นน้ำและปลายน้ำ

นอกจากนี้ ความตระหนักต่อการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ ช่วยให้ชุมชนเกิดความเข้าใจตนเองว่า เปลี่ยนแปลงมาอย่างไร และจะรับมือกับการเปลี่ยนแปลงใน ปัจจุบัน บนพื้นฐานภูมิปัญญา ประสบการณ์ของชุมชนได้อย่างไร เพื่อปรับตัวของชุมชนให้เท่าทันต่อ การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว ตามกระแสการพัฒนาทุนนิยมในปัจจุบัน

1.2 เรียนรู้ตนเองเมื่อมีคนนอกเข้ามาทำข่าว หรือถูกตั้งคำถาม

อย่างเช่น กรณีบ้านโพนทราย ซึ่งเป็นหนึ่งในพื้นที่ศึกษากรณีลุ่มน้ำมูน พบว่า ชาวบ้านเริ่ม เรียนรู้ถึงสิ่งที่ตนเองมี ตนเองรู้ เมื่อนักวิจัยไปตั้งคำถามกับแม่ชี ที่ไปจำศีลอยู่ในวัดว่า น้ำแก่งท่วม พื้นที่ทำนาทาม จนได้รับความเสียหายว่าเกิดจากสาเหตุใด ทำให้เกิดการวิเคราะห์พูดคุยย้อนไปถึง

เรื่องราวในอดีต และมีการสังเกตน้ำแก่งที่ขึ้นมาในช่วง 5 ปีที่ผ่านมา หรือกรณีที่มีหนังสือเรื่อง “ป่าทาม ป่าไทย” โดยโครงการฟื้นฟูที่ชุ่มน้ำป่าทามมูน เข้าไปทำสารคดีเรื่องตีหม้อในหมู่บ้านโพนทราย ชาวบ้านอาจจะไม่อ่านหนังสือ แต่เขาจะเปิดดูรูปเห็นทรัพยากรในทาม เช่น ป่าไม้ พืชสมุนไพร คล้ายๆกันกับในพื้นที่ทามของตนเอง ก็เกิดการตื่นเต้น พูดคุยว่า “อยู่บ้านเฮากะมี” (ที่บ้านเรากะมี) ทำให้ผู้ใหญ่บ้านคุยกับลูกบ้านว่า “บ้านเฮาถ้ามีหนังสือคือของเขากะลิดี” (ถ้าบ้านเรามีหนังสืออย่างเขาบ้างก็ดี)

1.3 สามารถวิเคราะห์ปัญหาของชุมชน เชื่อมโยงกับสถานการณ์ภายนอกมากขึ้น

อย่างกรณีป่าต้นน้ำเขาพระ อ.รัตนภูมิ จ.สงขลา ซึ่งให้เห็นเป็นรูปธรรมค่อนข้างชัดเจนว่า หลังจากดำเนินการวิจัยในชุมชนผ่านมา 1 ปี 6 เดือน แกนนำ นักวิจัยในพื้นที่ เกิดความเข้าใจในเรื่องผลกระทบของการสร้างอ่างเก็บน้ำมากขึ้น และเชื่อมโยงได้ว่าเป็นผลมาจากนโยบายอะไร รวมทั้งคิดต่อไปได้ว่า จำเป็นต้องหากกลยุทธ์ กลวิธี นั่นคือ การสร้างความร่วมมือของคนในชุมชน เพื่อการจัดการน้ำและป่าร่วมกัน เพื่อเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันชุมชนให้รอดพ้นจากผลกระทบโครงการของรัฐ

หรือ กรณีลุ่มน้ำปากพนัง จ.นครศรีธรรมราช นักวิจัยได้พาชาวบ้านร่วมวิเคราะห์ปัญหาสาเหตุของโครงการลุ่มน้ำปากพนัง ผ่านประเด็นเรื่องสิทธิชุมชนกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ จนสุดท้ายที่วิจัยสรุปไว้ว่า

“จากหกเดือนแรก จนถึงหกเดือนที่สอง ผ่านมาหกเดือนที่สาม จนมาถึงงวดหกเดือนที่สี่ ดูเหมือนว่า เรื่องสิทธิชุมชนไม่ต้องนำมาพูดถึงกันแล้ว หลายคนไปไกลถึงขั้นที่จะเดินขบวนประท้วง มีการล่ารายชื่อเพื่อที่จะถวายฎีกาต่อองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จนกระทั่งนำมาสู่การจัดตั้งเครือข่ายคนลุ่มน้ำปากพนัง เพื่อทำเป็นเวทีพูดคุยแลกเปลี่ยนปัญหาในเรื่องสิ่งแวดล้อม เรื่องทรัพยากรของลุ่มน้ำปากพนัง โดยมีปัญหาของความเดือดร้อนจากประตูอุทกวิทยาประสิทธิเป็นตัวเชื่อมโยง”³

ในขณะที่ กรณีป่าต้นน้ำ จ.สุราษฎร์ธานี ชุมชนได้เรียนรู้ผลกระทบของนโยบายหมู่บ้านป่าไม้ แผนใหม่ ที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนที่อยู่ในเขตป่า โดยศึกษาจากกรณีหมู่บ้านห้วยปลาหลด หมู่ที่ 8 ต.แม่ละเมา อ.แม่สอด ซึ่งเป็นหมู่บ้านต้นแบบ พบว่า การใช้นโยบายหมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่ ไม่ได้รองรับการแก้ไขปัญหาของชุมชนในเขตป่า และให้สิทธิชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมกับการจัดการทรัพยากร เนื่องจากกระบวนการพิสูจน์สิทธิได้ใช้แนวทางตามมติ ครม.30 มิถุนายน 2541 ซึ่งมีเกณฑ์การพิสูจน์สิทธิที่ไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงในการก่อเกิดของชุมชนในเขตป่า อันจะนำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐกับชาวบ้านได้ ดังนั้น ชุมชนจึงจัดทำข้อเสนอเชิงนโยบาย ที่เสนอแนวทางการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยองค์กรชุมชน บทบาทรัฐควรจะเป็นอย่างไร ที่จะเสริมสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรระหว่างรัฐและประชาชนอย่างแท้จริงตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน

³ รายงานความก้าวหน้า งวดที่ 4 (มกราคม – กรกฎาคม 2548) โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคใต้ กรณีลุ่มน้ำปากพนัง

เช่นเดียวกับพื้นที่ทางภาคเหนือ ก็ได้มีการวิเคราะห์นโยบายที่จะเข้ามากระทบกับชุมชน ไม่ว่าจะเป็นนโยบายหมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่ ร่างพรบ.น้ำ หรือ นโยบายเขตเศรษฐกิจพิเศษ หรือ การค้าเสรี (FTA)

1.4 เรียนรู้ข้ามเครือข่าย และนำกลับมาประยุกต์ใช้แก้ปัญหาภายในชุมชน

การวิจัยในพื้นที่ราชภัฏสกลนคร กลุ่มน้ำมูนในภาคอีสาน สะท้อนชัดเจนว่า พลังเครือข่ายพันธมิตรคือแรงหนุนปฏิบัติการใช้สิทธิ ด้วยประวัติศาสตร์การต่อสู้ที่ร่วมกันมายาวนานของพื้นที่ในนาม “สมัชชาคนจน” ทำให้ชาวบ้านมีบทเรียนประสบการณ์การต่อสู้ที่ทั้งล้มเหลว และสำเร็จร่วมกัน มีความทุกข์ยากและเป็นห่วงเดียวกัน เกิดความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน มีความเชื่อมั่นต่อกันและกัน นำไปสู่การเกิดความเชื่อมั่นภายในและพลังเครือข่าย พันธมิตร และชาวบ้านคิดว่า “เราจะสู้คนเดียวไม่ได้ ต้องร่วมสู้กับเพื่อนฝูง ต้องช่วยเหลือกัน ต้องรับผิดชอบร่วมกัน” เพราะจากบทเรียนการต่อสู้ชาวบ้านเชื่อว่า “ไม่มีสิ่งใดได้มาโดยไม่ใช้แรง” ทั้งแรงหนุนภายในและภายนอก แต่แรงที่สำคัญที่สุดคือ แรงเรา ที่ทำให้สามารถสร้างอำนาจการต่อรองกับรัฐ และสร้างกลไกการแก้ไขปัญหา ร่วมกับรัฐโดยที่ประชาชนเป็นฝ่ายกำหนดได้

นอกเหนือจากการสร้างพลังเครือข่ายภาคประชาชนร่วมกัน เพื่อสร้างพลังภายใน พลังภายนอกก็เป็นแรงผลักดันที่สำคัญเพื่อสร้างความเข้าใจกับสังคม และยกระดับปัญหาของชาวบ้านให้เป็นปัญหาทางนโยบายที่จะต้องได้รับการแก้ไขโดยด่วน โดยส่วนใหญ่ชาวบ้านจะประสานงานกับกลุ่มนักพัฒนา นักวิชาการ สถาบันทางวิชาการ องค์กรอิสระ สื่อมวลชน ผู้อาวุโสของสังคม ซึ่งได้รับการหนุนช่วยด้วยดีเสมอ

กิจกรรมการพาไปดูงานเป็นอีกเครื่องมือหนึ่งที่ช่วยทำให้ชาวบ้านได้เห็นตัวอย่าง และนำกลับมาประยุกต์เพื่อปฏิบัติการในชุมชนของตน โดยการทำวิจัยเป็นชุดโครงการมีข้อดีคือ มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ดูงานต่างภาคในชุดโครงการเดียวกัน เช่น กรณีลุ่มน้ำแดงตอนล่าง ได้มาดูงานชลประทานระบบท่อในพื้นที่ภาคอีสาน หรือมีการศึกษาดูงานเรื่องการจัดการป่าระหว่างลุ่มน้ำแดงตอนบนกับลุ่มน้ำปิงตอนบน มีการดูงานการจัดการน้ำจากภาคใต้ไปภาคเหนือ เกิดการเชื่อมโยงเครือข่ายมิตรภาพคนทำงานไปในตัว หรือแม้แต่การไปดูงานนอกชุดโครงการก็ช่วยเชื่อมประเด็นผู้คนที่ตกอยู่ในสภาพปัญหาเดียวกัน และเรียนรู้การทำงานแก้ไขปัญหาเป็นเครือข่ายร่วมกัน เช่นกรณีลุ่มน้ำแดงตอนบนไปดูงานที่เหมืองโปแตช จ.อุดรธานี ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา และลุ่มน้ำปากพนัง ไปดูงานที่แพรวพราวแดง อ.แม่กลอง จ.สมุทรสงคราม ภาคเหนือมาดูงานที่บ่อนอก บ้านกรูด จ.ประจวบคีรีขันธ์

1.5 เรียนรู้อย่างเท่าทันกับวิถีคิดของราชการ รวมไปถึงการนำเสนอแนวคิดของชาวบ้าน เพื่อประสานกับหน่วยงานรัฐ

ชาวบ้านเรียนรู้หลักการและกระบวนการทำงานของหน่วยงานรัฐ โดยการเข้าร่วมกระบวนการทุกขั้นตอนในการแก้ไขปัญหาของหน่วยงานดังกล่าว ไม่ว่าจะเป็นกรมชลประทาน ใน

กรณีราวีไฮโดร กรณีลุ่มน้ำปากพอง กรมป่าไม้ ในกรณีป่าภูสีฐาน และป่าสุราษฎร์ การไฟฟ้าฝ่ายผลิต ในกรณีเหมืองแร่ลิทไนต์ อ.เวียงแหง กรณีลุ่มน้ำแม่แดงตอนบน กรมทรัพยากรน้ำ กรณีลุ่มน้ำแม่แดง ตอนล่าง หลายกรณีนั้น ชาวบ้านพบว่า หน่วยงานราชการไม่ได้ปฏิบัติตามหลักการร่วมที่เคยมีการ ประชุมตกลง หรือมีมติร่วมกันได้ ราชการไม่มีความจริงใจในการแก้ไขปัญหา จนทำให้ชาวบ้านหลาย พื้นที่ต้องรวมกลุ่มเพื่อร่วมปฏิบัติการสิทธิ ไม่ว่าจะเป็นการชุมนุม การยื่นหนังสือคัดค้าน รวมถึงการ บุกหลักต่อสู้ในพื้นที่ เพื่อปกป้องสิทธิชุมชน

มากไปกว่านั้น ในบางกรณีชาวบ้านเองคือผู้ที่ปฏิบัติการให้หน่วยงานราชการได้เรียนรู้ด้วยว่า วิธีคิด วิธีจัดการแบบราชการนั้นไม่เหมาะสม สอดคล้องกับความเป็นจริงในพื้นที่ จนต่อมาทำให้เกิด ความร่วมมือระหว่างชาวบ้านกับราชการในพื้นที่ในการเรียนรู้ร่วมกัน เช่น กรณีป่าสุราษฎร์ธานี ชาวบ้านได้ศึกษาเปรียบเทียบระหว่างกระบวนการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของรัฐและขององค์กร ชาวบ้าน ทั้งในระดับนโยบายรัฐและระดับพื้นที่ โดยใช้กระบวนการแลกเปลี่ยนในเวทีประชุมร่วมกัน ระหว่างหน่วยงานรัฐและชาวบ้าน ระหว่างคนในชุมชนและเครือข่ายองค์กรชาวบ้านรักษ์ป่า และใน โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ซึ่งมีประเด็นที่น่าสนใจที่ทำให้ชาวบ้านใช้เป็นเงื่อนไขในการร่วมกับรัฐและ การดูแลรักษาป่า คือ

ในช่วงเดือนเมษายน 2548 มีไฟไหม้ป่าในพื้นที่ป่าแก่งกรุง ลามติดสวนยางพารา และป่า ชุมชนกินเนื้อที่ประมาณ 500 ไร่ ในขณะที่ไฟไหม้ป่าช่วงแรกๆ ชาวบ้านเสนอวิธีการดับไฟป่า โดยใช้ ภูมิปัญญาชาวบ้านจุดไฟดักหน้าไฟที่กำลังลุกลาม เพื่อป้องกันไม่ให้ไฟลามกินบริเวณกว้าง แต่ เจ้าหน้าที่รัฐไม่ยอมให้ชาวบ้านใช้วิธีการดังกล่าวในการควบคุมไฟ ทางเจ้าหน้าที่พยายามฉีดน้ำ ควบคุมไฟ แต่ไม่สามารถควบคุมสถานการณ์ไว้ได้ เหตุการณ์ดังกล่าวทำให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวง ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมต้องเดินทางลงมาตรวจสอบในพื้นที่ด้วยตนเอง

ต่อมามีการบุกรุกทำลายป่าในพื้นที่ป่าแก่งกรุง ในเขตรอยต่อ 3 อำเภอ ได้แก่ อำเภอไชยา อำเภอท่าชนะ และกิ่งอำเภอวิภาวดี พื้นที่ป่าถูกบุกรุกทำลายลงประมาณ 30,000 ไร่ ส่วนพื้นที่ตำบล คลองชะอุ่น อ.พนม มีพื้นที่ป่าถูกบุกรุกทำลายประมาณพันกว่าไร่ สาเหตุสำคัญมาจากโครงการ พัฒนาถนน สายสุราษฎร์ธานี - ระนอง (พื้นที่แก่งกรุง) และนโยบายแปลงทรัพย์สินเป็นทุน ซึ่งส่งผล ทำให้ราคาที่ดินในชุมชนสูงขึ้น การบุกรุกทำลายป่า จับจองพื้นที่ป่า เพื่อหวังที่จะเก็งกำไร จาก นโยบายแปลงสินทรัพย์เป็นทุน

จากสองปรากฏการณ์ดังกล่าว เป็นปรากฏการณ์สำคัญที่สะท้อนว่า โดยลำพังรัฐไม่สามารถ จะดูแลรักษาป่าได้ ซึ่งกระบวนการรักษาป่าและฟื้นฟูทรัพยากร เพื่อสร้างความสมดุลให้กับระบบ นิเวศต้องให้ชาวบ้านได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่า ชาวบ้านจึงได้หยิบยกสถานการณ์ดังกล่าวมาเป็น เงื่อนไขในการประสานงานกับรัฐ เพื่อที่จะมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาป่า

1.6 เรียนรู้ว่า “การทำวิจัย” คืออะไร และจะใช้ประโยชน์จากการทำวิจัยได้อย่างไรบ้าง ชาวบ้านได้เรียนรู้ที่สำคัญว่า การวิจัย ก็คือ กระบวนการเรียนรู้ภายใน ได้พัฒนา

ภูมิปัญญา เรื่องราวของท้องถิ่นตนเอง เป็นองค์ความรู้ที่สร้างความตระหนัก สร้างพลังภายใน เกิดความมั่นใจในตนเอง และขณะเดียวกันก็สามารถใช้ในการอธิบายสร้างความเข้าใจเรื่องปัญหาของตน ต่อสังคม และใช้เป็นเครื่องมือในการต่อรอง และเรียนรู้ว่า งานวิจัยเป็นเครื่องมือสำคัญในการทำงาน กับชุมชน ทำความเข้าใจ ปรับเปลี่ยนทัศนคติของคนในชุมชนที่มีต่อคนทำวิจัย ซึ่งเคยมีบทบาทการ เป็น “ผู้นำมือบ” มาเป็น “นักวิจัยชาวบ้าน” และเป็นการสร้างบรรยากาศการมีส่วนร่วมของคนใน ชุมชน เพราะชาวบ้านรู้สึกว่าได้ศึกษา ได้เก็บข้อมูล ได้ความรู้ด้วยตนเอง “ชาวบ้านทำเอง” ทำให้เกิด ความภูมิใจในตัวเองมากขึ้น

อย่างเช่น ในกรณีการจัดประชุมที่มวิจัยชาวบ้าน กรณีพื้นที่ลุ่มน้ำย่อยแม่แม่-แม่มะ ของลุ่ม น้ำปิงตอนบน อ.เชียงดาว จ.เชียงใหม่ เพื่อทบทวนการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรในชุมชน โดยแบ่ง ออกที่มวิจัยชาวบ้านออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มป่าเมี่ยง และกลุ่มเหมืองฝาย เพื่อให้แต่ละกลุ่มทบทวน สิ่งที่เป็นอดีตในเรื่องทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ระบบการผลิต เศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม ประเพณี โดยแบ่งออกเป็น 3 ยุค ตั้งแต่พ.ศ.2500-2548 เพื่อให้เห็นการเปลี่ยนที่หลากหลาย ครอบคลุมเชื่อมโยง กระบวนการแบ่งกลุ่ม พุดคุย มีการตั้งคำถามจากนักวิจัยที่เป็นนักพัฒนาวง กรอบไว้ให้ ช่วยทำให้ชาวบ้านเกิดการแลกเปลี่ยนระหว่างกลุ่มต่างอาชีพ จนพ่อหลวงอินทร นักวิจัย ชาวบ้านคนหนึ่งสะท้อนว่า

“7 วัน แอ้วหากคนเฒ่า 9 วันแอ้วหากคนหนุ่ม” หมายความว่า การเข้าไปพุดคุยระหว่างคนแก่ก็ เป็นสิ่งที่ต้องให้ความสำคัญ เพราะคนแก่มักจะมีเรื่องราวในอดีตมาให้ฟัง ทำให้ครอบครัวดี มีสุข การ พบปะคนวัยหนุ่มสาวก็เป็นเรื่องที่สำคัญ เพราะคนหนุ่มสาวมีความรู้ที่ไปข้างหน้า หากมีการปรับเข้า หากันก็จะทำให้รู้ทุกเรื่อง รอบรู้อย่างนั้นก็อาจจะได้”⁴

เสียงสะท้อนของที่มวิจัยต่อรูปแบบการจัดการประชุมแบบนี้ ต่างก็บอกว่า ดี ทำให้ทุกคนไม่ เบื่อ เกิดการทบทวนสิ่งที่เป็นอดีตร่วมกัน แต่อยากให้มเวลามากกว่านี้ เพราะประเด็นในการพุดคุยยังมีอีกมาก ประโยคสุดท้ายที่นักวิจัยชาวบ้านเล่าอย่างมีความสุขก็คือ

“ช่างคิดกระบวนการให้คนแก่คิด ม่วนดี (สนุกดี) น่าจะมีอย่างนี้อีก แต่เวลาต้องมากกว่านี้”

การเรียนรู้ที่สำคัญอีกประการคือ การบริหารจัดการโครงการวิจัยด้วยระบบที่เข้มงวด มี หลักฐาน ตรวจสอบได้ ทำให้เกิดความน่าเชื่อถือมากขึ้น ทั้งต่อคนในชุมชนเจ้าของ ต่อพันธมิตร แนว ร่วม และต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในกระบวนการแก้ปัญหา

1.7 การเรียนรู้เรื่องสิทธิชุมชน ผ่านกระบวนการศึกษาวิจัยแบบมีส่วนร่วม ทำให้ ชุมชนได้เห็นข้อมูลศักยภาพของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งการได้ วิเคราะห์ถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากภายนอกที่เข้ามาส่งผลกระทบต่อและละเมิดสิทธิ ชุมชน

จากกระบวนการจัดเวทีถอดบทเรียนกระบวนการใช้สิทธิของผู้รณรงค์เบิกของขบวนการ ชาวบ้านราษฎร์ไศล กรณีลุ่มน้ำมูน โดยเริ่มต้นด้วยการไล่เรียงประวัติศาสตร์การต่อสู้ในพื้นที่ตั้งแต่อดีต ที่ผ่านมา ซึ่งเริ่มต้นด้วยการตั้งคำถามว่า “ทำไมถึงกลัวนาย และทำอย่างไรถึงเลิกกลัวนาย” ชาวบ้าน

⁴ รายงานความก้าวหน้า งวดที่ 4 (เมษายน-กันยายน 2548)โครงการสิทธิชุมชนศึกษาภาคเหนือ กรณีลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน (ลุ่มน้ำย่อยแม่แม่-แม่มะ)

พบว่า ประสบการณ์การต่อสู้ในอดีตของคนรุ่นบุกเบิกเป็นพลังและเป็นฐานอย่างดีในการผลักดันให้ชาวบ้านลุกขึ้นมาต่อสู้เรียกร้องสิทธิ เพราะผลการพัฒนาที่ผ่านมา ทำให้ชาวบ้านเรียนรู้ถึงความเดือดร้อนและรัฐไม่สนใจแก้ปัญหาให้ชาวบ้านอย่างจริงจัง หากกลับใช้อำนาจรัฐที่มีในมือมาควบคุมบังคับชุมชน จากกระบวนการต่อสู้ที่ยาวนานมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2536 – ปัจจุบัน นี้เอง ทำให้ชาวบ้านเข้าใจ และสามารถอธิบายคำว่า “สิทธิในที่ดินทำกิน คือ จอบ เสียม มีด ไถ คราด วัว ควาย คือ การทำมาหากินตั้งแต่ปู่ย่าตายาย เอกสารสิทธิของชาวบ้านคือ ครุฑดำ ครุฑขาว (บรรพบุรุษ หัวดำ หัวขาว) นส.10 คือ มือทั้ง 10 นิ้วของพ่อแม่ ปู่ย่า และของตนเอง” ซึ่งเกิดจากการใช้ ดูแลจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นอย่างเหมาะสม นี่เป็นวาทกรรมของชาวบ้านในการยืนยันสิทธิชุมชนของตนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติด้วยชุมชนเอง และเป็นพลังในการผลักดันเคลื่อนไหวทางนโยบายมาตลอด

เช่นเดียวกับกรณีป่าต้นน้ำเขาพระ อ.รัตนภูมิ จ.สงขลา นักวิจัยและชุมชนเป้าหมาย เริ่มที่จะเข้าใจเรื่องสิทธิชุมชนมากยิ่งขึ้น โดยเห็นได้ว่าชาวบ้านเริ่มที่จะไม่กลัวหน่วยงานภาครัฐ กล้าที่จะซักถาม พูดคุยเมื่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้าไปในพื้นที่ สามารถวิพากษ์วิจารณ์การทำงานของหน่วยงานภาครัฐได้ พร้อมทั้งมีข้อเสนอในการดำเนินงานของหน่วยงานภาครัฐ จากเวทีที่กรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติลงมาในพื้นที่ เห็นได้ชัดว่าชาวบ้านหลายคน กล้าที่จะแสดงความคิดเห็นทั้งที่ไม่ได้เตรียมการมาล่วงหน้า โดยได้แสดงความคิดเห็นผ่านความรู้สึกที่ถูกกระทำโดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ความคับแค้นใจ และการแสดงออกถึงความพยายามในการปกป้องสิทธิในทรัพย์สินและชีวิตของตน โดยชาวบ้านพูดเป็นเสียงเดียวกันว่า ถึงอย่างไรก็ตามจะไม่ยอมออกจากพื้นที่เป็นอันขาด

หากย้อนกลับไปครั้งแรกที่ดำเนินการวิจัย และได้ถามความเข้าใจของชาวบ้าน และนักวิจัยชาวบ้าน ว่าเข้าใจเรื่องสิทธิเป็นอย่างไร ทุกคนตอบไม่ค่อยได้ และตอบไม่ค่อยชัด ยังมีความเกรงกลัวอิทธิพล และอำนาจของเจ้าหน้าที่อยู่ พูดได้ไม่เต็มปากว่าผืนดินที่อยู่นี้ ตนมีสิทธิจัดการอย่างไร แต่สำหรับวันนี้ เริ่มเห็นความมั่นใจของชาวบ้าน ที่กล้าจะตอบกลับเจ้าหน้าที่ หรือบุคคลภายนอกว่าตนมีสิทธิอย่างไรในการจัดการทรัพยากร

2. เจ้าหน้าที่สนาม ผู้ประสานงานในพื้นที่

2.1 มีการเติบโตทางความคิดที่มองปัญหาของชุมชนได้ซับซ้อนมากขึ้น และเห็นแนวทางออกที่หลากหลาย เช่น จากชุมชนที่เคลื่อนไหวด้วยประเด็นร้อน กดดัน หันมาใช้การเคลื่อนไหวด้วยความรู้ และฐานวัฒนธรรมชุมชนมากขึ้น รวมทั้งมีความเข้าใจปัญหาของชุมชนเชื่อมโยงกับนโยบายภายนอกที่เข้ามากระทบ

การศึกษาเรื่องประวัติศาสตร์ของชุมชนท้องถิ่น เป็นเครื่องมือสำคัญที่ทำให้เจ้าหน้าที่วิจัย ได้ค้นพบพัฒนาการ และบทเรียนกระบวนการใช้สิทธิของชุมชนที่ผ่านมาในอดีต ซึ่งจะนำไปสู่การค้นหานิยามความหมาย “สิทธิชุมชน” ในนิยามของชาวบ้าน ทำให้คนทำงานเข้าใจสภาพพื้นที่ และสามารถเชื่อมโยงบริบทความเป็นไปของท้องถิ่นได้ นำไปสู่การสร้าง ความเข้าใจแนวคิดเรื่องสิทธิชุมชนของคนทำงานได้อย่างชัดเจนมากขึ้น

หรือ กรณีลุ่มน้ำแดงตอนล่าง จ.เชียงใหม่ เจ้าหน้าที่วิจัยได้เรียนรู้ว่า กรณีที่มีความขัดแย้งในพื้นที่ คือ ความขัดแย้งระหว่างคลองซอย ระหว่างเกษตรกรผู้ใช้น้ำ และกลุ่มเกษตรกรผู้ใช้น้ำกวาง ควรเปิดพื้นที่หรือสร้างเงื่อนไขให้ทุกฝ่ายได้มาพบปะเปลี่ยนแปลงข้อคิดเห็นเพื่อหาทางออกร่วมกัน หรือใช้วิธีการคลี่คลายตามแนวทางของชาวบ้าน ที่วางสัมพันธ์อยู่บนกลุ่มเครือญาติ เพื่อนบ้าน และกลุ่มผู้ใช้น้ำ ไม่ควรชี้หน้าเป็น ขาว-ดำ ทั้งนี้ความขัดแย้งนำไปสู่การเห็นปัญหาร่วมกัน และหาวิธีการจัดปรับความสัมพันธ์มากกว่าจะนำไปสู่ความแตกหัก ภายในชุมชนเองก็มีความสัมพันธ์หลายดั่งกล่าวรองรับอยู่

2.2 เรียนรู้พลัง ศักยภาพของชุมชนในมิติเรื่ององค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และความกล้าหาญของชุมชน

การที่เจ้าหน้าที่วิจัยได้มีโอกาสเข้าไปคลุกคลี ไปอยู่ร่วมกิจกรรมกับชุมชนทั้งในยามสงบ และยามที่ชุมชนมีการเคลื่อนไหวเรียกร้อง ทำให้พวกเขาได้เรียนรู้ และเข้าใจถึงความทุกข์ ความสุข และความยากลำบากของชาวบ้าน ได้เข้าใจถึงจิตใจที่เต็มไปด้วยความมุ่งมั่นเพื่อต่อสู้เรียกร้องสิทธิของชาวบ้าน และการร่วมทุกข์ร่วมสุขนี้ มิใช่เป็นเพียงการเข้าร่วมกิจกรรมเท่านั้น แต่เป็นการสร้างขวัญ กำลังใจ ความอบอุ่นใจ การช่วยเหลือซึ่งกันและกันระหว่างชาวบ้านและคนทำงานด้วย

กรณีบ้านโพนทราย นักวิจัยสะท้อนว่า “จากการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆในหมู่บ้าน ไม่ว่าจะป็นงานบุญประเพณีเข้าพรรษา บุญมหาสังฆทาน วันออกพรรษา ทำให้เราได้สัมผัสรายละเอียดขั้นตอนของงานบุญประเพณีว่า ชาวบ้านต่างหมู่บ้าน ต่างอำเภอ ต่างจังหวัด แม้จะมีการถือปฏิบัติเหมือนกันในภาคอีสาน แต่รายละเอียดของการถือปฏิบัติ ความเชื่อ ความนับถือ ความลึกซึ้งในแต่ละหมู่บ้านจะไม่เหมือนกัน ถือเป็นการเรียนรู้ที่ไม่ใช่มาจากการอ่าน หรือผ่านจากการเล่าให้ฟัง แต่สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่เราเข้าไปดู ไปร่วมทำ และสัมผัสโดยตรง ซึ่งมันเป็นของจริง”⁵

นอกจากนี้ การเข้าไปสัมผัสคลุกคลีกับวิถีชีวิต ทำให้นักวิจัยได้เห็นสภาพความเป็นอยู่ วงจรชีวิตการทำมาหากินในหมู่บ้าน เห็นและรู้จักลีลาชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านที่ดำเนินไปในแต่ละรอบปี เช่น ในช่วงการไปช่วยชาวบ้านทำนา ไปเลี้ยงวัว ควาย ไปหาเห็ด หาของป่า และร่วมทำทุกอย่างกับชาวบ้าน ทำให้นักวิจัยได้เห็นสภาพพื้นที่ สภาพการทำมาหากิน เห็นภูมิปัญญาของชาวบ้านที่มีการปรับเปลี่ยนไปตามสภาพแวดล้อมความเป็นอยู่ในแต่ละช่วงฤดู รวมทั้งได้รู้เห็นความสัมพันธ์ของคนว่า จะเกิดขึ้นได้เมื่อมีโอกาสมาทำกิจกรรมช่วยเหลือกัน ซึ่งความลำบาก ความเหน็ดเหนื่อยจะสร้างความผูกพันซึ่งกันและกันให้เกิดขึ้น ไม่ใช่ไปนั่งคุยเฉยๆ

⁵ รายงานความก้าวหน้า งวดที่ 4 (มกราคม – กรกฎาคม 2548) โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคอีสาน กรณีลุ่มน้ำมูล

2.3 เรียนรู้การฝึกให้เป็นนักวิจัย นักพัฒนา นำเสนอความคิด ฝึกให้คิด ให้ตั้งคำถาม ให้บันทึก ให้เขียน

นักวิจัยจากบ้านโพนทราย เล่าว่า “การเขียนบันทึกรายละเอียดภาพชีวิตในหมู่บ้านทุกวัน ทำให้เราได้ทบทวนความคิดว่า วันหนึ่งๆที่เราอยู่ในหมู่บ้าน เราทำอะไรบ้าง ในบางช่วงของอารมณ์ที่รู้สึกไม่ดี ท้อแท้ เหนงา เศร้า ฯลฯ บันทึกจะเป็นคนที่ปลอบโยนและให้กำลังใจเราได้ดีที่สุด แล้วเราจะได้บทสรุปที่เป็นข้อคิดดีๆ จากการเขียนบันทึกที่มีการเปรียบเทียบการดำเนินชีวิตคนกับสภาพอารมณ์ที่เราเป็นอยู่ในขณะนั้น การเขียนบันทึกจะทำให้เราได้คิดได้อยู่กับตัวของเราเอง ได้ทบทวนเรื่องราวต่างๆที่ผ่านมา และเป็นคำตอบให้เราได้ว่า สิ่งที่เรา กำลังทำอยู่ มันใช่ความต้องการของเราหรือไม่ การสังเกต การตั้งคำถาม และความกระตือรือร้นในการอยากเรียนรู้ของเรา ทำให้ชาวบ้านเห็นเราในฐานะของนักศึกษาที่อยากรู้ อยากเห็น ถ้าเราแสดงความอยากรู้ โดยลงมือทำตาม เขาก็จะแสดงความอยากเล่าอยากพูดให้ฟัง และอยากสอนให้เราด้วยความเต็มใจโดยไม่คิดค่าตอบแทน ดังคำที่แม่หมีในหมู่บ้านสอนเราว่า “ถ้าอยากเป็น ต้องตื้อมือเฮ็ด” (ต้องลงมือปฏิบัติ)⁶

ในขณะที่นักวิจัยจากราษีไศล สะท้อนว่า “ในการประชุมเพื่อแก้ไขปัญหา ร่วมกับรัฐแต่ละครั้ง คนทำงานต้องทำหน้าที่ในการช่วยสรุปเรียบเรียงผลการประชุมแต่ละครั้ง เพื่อเป็นหลักฐานและเป็นข้อมูลที่จะนำไปอธิบายกับสมาชิก หรือสำหรับเป็นหลักฐานในการแก้ไขปัญหา ร่วมกับรัฐ นอกจากนั้น ต้องเป็นผู้ช่วยเก็บรวบรวมข้อมูลที่ได้จากการประชุมต่างๆ เพื่อเป็นหลักฐาน วิเคราะห์แนวทางแก้ไขปัญหาต่อไป บทบาทนี้ช่วยให้คนทำงานได้เข้าใจ และเห็นความเคลื่อนไหวการแก้ไขปัญหา วิธีการสร้างแนวทางการวิเคราะห์ปัญหา และแผนงานข้างหน้าร่วมกับชาวบ้านได้เป็นอย่างดี อีกด้านหนึ่ง คนทำงานก็พยายามส่งเสริมสนับสนุนให้เครือข่ายชาวบ้านมีคนทำงานข้อมูลเอกสารของตนเองด้วย

นอกจากนี้ คนทำงานยังต้องทำหน้าที่ “นักข่าว” เพื่อสื่อสารสถานการณ์ในพื้นที่ให้กับสังคมสาธารณะ เช่น การเขียนข่าว บทความ บทความ ส่งไปยังสื่อต่างๆ และเชื่อมโยงให้ชาวบ้านสามารถติดต่อประสานงานกับสื่อมวลชนได้โดยตรง การเรียนรู้ที่สำคัญของคนทำงานคือ ชุมชนนั้นตกเป็นเบี้ยล่างของการพัฒนาตลอดมา บรรดาองค์ความรู้ ภูมิปัญญาที่ชุมชนสั่งสมมา ไม่เพียงพอต่อการตั้งรับกับสถานการณ์ใหม่ที่รุกเร้าเข้ามาด้วยอำนาจของรัฐและทุน “ที่ปรึกษา” พันธมิตรจึงเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี จุดยืนที่เหมาะสมของที่ปรึกษาจากภายนอกก็คือ เคารพการตัดสินใจของเจ้าของปัญหา สร้างเงื่อนไขให้องค์กรชาวบ้านได้ฝึกฝนสะสมความชัดเจนในการเรียนรู้ และปฏิบัติการได้ด้วยตนเอง คนทำงานจึงต้องจำกัดบทบาทในการชี้แนะ การตัดสินใจ และการ “ทำแทน” แต่ต้อง “ทำร่วม” และฝึกให้ชาวบ้าน “ทำเอง” มากที่สุด⁷

อย่างไรก็ตาม นักวิจัยที่เลี้ยงชาวบ้านหลายพื้นที่ก็ประสบปัญหาเรื่องการเขียนพอสมควร แม้ในความคิดเข้าใจดีว่า การเขียนงานวิจัยเป็นสิ่งสำคัญ หลายพื้นที่ได้สะท้อนว่า

⁶ รายงานความก้าวหน้า งวดที่ 4 โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคอีสาน (อ้างแล้ว)

⁷ รายงานความก้าวหน้า งวดที่ 4 โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคอีสาน (อ้างแล้ว)

“การให้ความสำคัญของงานวิจัย เนื้อหาที่แท้จริงน่าจะเป็นงานพัฒนา ซึ่งไม่แปลกที่ท่าคู้กับงานวิจัย แต่น้ำหนักมองว่าน่าจะให้กับงานพัฒนามากกว่า มองว่าการทำงานที่ทำอยู่เป็นการพัฒนาที่ยกระดับไปสู่งานวิจัย เนื่องจากทีมวิจัยที่เลี้ยงล้วนแต่ถนัดในการทำงานพัฒนา ไม่ถนัดในการขีดเขียนสักเท่าไร แต่คิดว่า ถ้าทำก็คงทำได้ และการทำงานข้อมูลถือว่าเป็นสิ่งจำเป็นอยู่มากทีเดียว เพราะไม่ว่างานวิจัยหรืองานพัฒนายังต้องอาศัยข้อมูลเป็นพื้นฐานในการทำงาน ต่างกันที่การทำงานวิจัยทำให้กระบวนการคิดในการทำงานเป็นระบบระเบียบมากขึ้น แต่งานวิจัยเองก็มีข้อจำกัดในหมู่นักงานพัฒนาคือ ข้อจำกัดในเรื่องเวลา และความถนัดในเรื่องการลำดับความคิดเพื่อเขียนให้สมเหตุสมผล และอาศัยการวิเคราะห์ที่เป็นส่วนใหญ่ แต่นักวิจัยมีประสบการณ์ในการทำงานลักษณะนี้น้อย จึงทำให้การคิด การวิเคราะห์ยังไม่แหลมคมพอ จำเป็นต้องอาศัยตัวช่วยพอสมควร ไม่ว่าจะเป็นนักวิชาการ ที่เลี้ยงจากส่วนกลาง อย่างไรก็ตาม พวกเราเห็นว่าการทำงานข้อมูลเป็นเรื่องสำคัญ เพราะต้องมีการใช้ต่อไปในการทำงาน”⁸

โดยสรุป กระบวนการดำเนินงาน และการจัดกระบวนการเรียนรู้ของโครงการสิทธิชุมชนศึกษา คือ ชุมชนร่วมกันกำหนดเพื่อที่จะดำเนินการ “สิทธิชุมชนศึกษา” ในชุมชนของตัวเอง โดย

1. การร่วมกันกำหนด ประเด็น หรือ หัวข้อ ของการศึกษาวิจัย รวมถึงขอบเขตพื้นที่ เครือข่าย
2. การร่วมเรียนรู้ “ตัวตน” ของชุมชนเอง ใช้เวทีแลกเปลี่ยน พูดคุย เก็บข้อมูลทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ทบทวน บันทึกเรื่องราวของวิถีของชุมชน ความสัมพันธ์ของคนกับทรัพยากร องค์กรความรู้ที่เกี่ยวข้อง และสถานการณ์ต่างๆของชุมชนจากอดีตจนมาถึงปัจจุบัน
3. การร่วมเรียนรู้ “ภายนอก” ชุมชน ได้แก่สถานการณ์ นโยบาย กฎหมาย ที่เกี่ยวข้อง และมีผลกระทบต่อชุมชน บทเรียน ประสบการณ์ของชุมชนในการร่วมกันคลี่คลายปัญหาที่ผ่านมา
4. การปฏิบัติการของชุมชนจากการนำสิ่งที่ได้เรียนรู้มาประยุกต์ปรับใช้สร้างรูปธรรมการใช้ “สิทธิชุมชน”

ในช่วง 5 ปีที่ผ่านมา นับจากการพัฒนาโครงการในช่วง 2 ปีแรก และการทำงานวิจัยเต็มรูปแบบ 3 ปีหลัง ทางส่วนประสานงานกลางเรียนรู้ว่า การทำชุดโครงการวิจัยที่ประกอบไปด้วยนักวิจัยจากหลายภาค มีข้อดีตรงที่ทำให้ให้นักวิจัยได้เรียนรู้การทำงานกับคนที่ต่างวัฒนธรรมไปในแต่ละภาค หากประสบชะตากรรมปัญหาที่คล้ายคลึงกันจากนโยบายของอำนาจส่วนกลาง รวมทั้งได้เรียนรู้และเห็นข้อมูลความหลากหลายในทุกมิติของชุมชนในประเทศไทย สิ่งสำคัญกว่านั้น เราได้พบว่าการจะจัดกระบวนการเรียนรู้โดยให้กลุ่มคนในชุมชน เป็นศูนย์กลางในการเรียนรู้ เราต้องใจเย็น ใช้เวลา คอยตั้งข้อสังเกต หมั่นตั้งคำถาม แล้วเราจะรู้ว่า คนทำงานไม่ใช่ผู้รู้ ผู้นำในการพัฒนา เป็นแต่เพียงผู้คอยเติมจังหวะแห่งการเรียนรู้ในช่วงเวลาที่พอดี เหมาะสม ทำอย่างไรไม่ให้ใส่การเรียนรู้ที่มากเกินไป จนผู้เรียนรู้สึกต่อการเข้าใจ และทำอย่างไรที่จะทำให้การเรียนรู้ไม่น้อยเกินไป จนผู้เรียนรู้สึกว่

⁸ รายงานความก้าวหน้า งวดที่ 4 (มกราคม – กรกฎาคม 2548) โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคใต้ กรณีป่าต้นน้ำเขาพระ

น่าเบื่อ ในขณะที่เดียวกับที่คนทำงานกำลังจัดกระบวนการเรียนรู้อย่างมีจังหวะที่พอดี คนทำงานเองก็ได้เรียนรู้ใจ และความคิดของตัวเองไปด้วย

แม้การเรียนรู้ในช่วง 3-5 ปี นี้้อาจยังไม่ส่งผลให้เห็นความสำเร็จอย่างชัดเจน หากในฐานะที่ทำงานประสานกับภาค ผู้เขียนคิดว่า ความรู้ และกระบวนการเรียนรู้ต่างๆ ที่ทางโครงการได้บ่มเพาะให้กับผู้ร่วมกระบวนการวิจัยทุกคน ไม่ว่าจะเป็นนักวิจัยชาวบ้าน ชุมชน หรือแม้แต่คนทำงานเอง คงไม่ถึงกับเป็นการเรียนรู้ที่เสียไปเลย หากจะยังคงอยู่ในใจ ในความคำนึง ในความนึกคิดของพวกเขา อยู่บ้างไม่มากก็น้อย และเราอาจจะเห็นสิ่งเหล่านี้ชัดขึ้น เมื่อมีสถานการณ์ที่เหมาะสมเกิดขึ้นในชีวิตของเขา พวกเขาก็อาจจะคัดสรรความรู้ฝังลึกเหล่านี้ออกมาประยุกต์ใช้ในชีวิตต่อไปในอนาคต

เอกสารอ้างอิง

- โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคเหนือ, รายงานความก้าวหน้า งวดที่ 4 (เมษายน – กันยายน 2548)
กรณีลุ่มน้ำแม่จัด, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
- โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคเหนือ, รายงานความก้าวหน้า งวดที่ 4 (เมษายน – กันยายน 2548)
กรณีลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
- โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคเหนือ, รายงานความก้าวหน้า งวดที่ 4 (เมษายน – กันยายน 2548)
กรณีลุ่มน้ำแม่แดงตอนบน, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
- โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคเหนือ, รายงานความก้าวหน้า งวดที่ 4 (มิถุนายน – ธันวาคม 2547)
กรณีลุ่มน้ำแม่แดงตอนล่าง, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
- โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคอีสาน, รายงานความก้าวหน้า งวดที่ 4 (มกราคม – กรกฎาคม 2548)
กรณีลุ่มน้ำชี, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
- โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคอีสาน, รายงานความก้าวหน้า งวดที่ 4 (มกราคม – กรกฎาคม 2548)
กรณีลุ่มน้ำมูล, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
- โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคอีสาน, รายงานความก้าวหน้า งวดที่ 4 (มกราคม – กรกฎาคม 2548)
กรณีป่าภูสีฐาน, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
- โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคใต้, รายงานความก้าวหน้า งวดที่ 4 (มกราคม – กรกฎาคม 2548)
กรณีลุ่มน้ำปากพนัง, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
- โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคใต้, รายงานความก้าวหน้า งวดที่ 4 (มกราคม – กรกฎาคม 2548)
กรณีลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
- โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคใต้, รายงานความก้าวหน้า งวดที่ 4 (มกราคม – กรกฎาคม 2548)
กรณีป่าต้นน้ำเขาพระ, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
- โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคใต้, รายงานความก้าวหน้า งวดที่ 4 (มกราคม – กรกฎาคม 2548)
กรณีป่าสุราษฎร์ธานี, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
- พระมหาสุทิตย์ อาภากรโอบอ่อน, นวัตกรรมการเรียนรู้ : คน ชุมชน และการพัฒนา. กรุงเทพฯ:
โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข, 2548.
- แผ่นพับโครงการสิทธิชุมชนศึกษา สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
- นิธิ เอียงศรีวงศ์, ปาฐกถา เรื่อง กระบวนการสร้างความรู้ของชุมชน, 3 กุมภาพันธ์ 2546 ณ โฮงเฮียน
สืบสานภูมิปัญญาล้านนา จ.เชียงใหม่, โครงการวิจัยการศึกษาทางเลือก (เอกสารอัดสำเนา)
- เสน่ห์ จามริก, สรุปการประชุมการปฐมนิเทศเวทีภาคเหนือ วันที่ ๓๐ ตุลาคม ๒๕๔๒ จ.เชียงใหม่
โครงการสิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
(เอกสารอัดสำเนา)

๑.๓ รายงานสรุปกระบวนการและข้อเสนอแนะ

เนื่องจากโครงการสิทธิชุมชนศึกษาประกอบด้วย ๔ โครงการ และส่วนประสานงานกลาง แต่ละโครงการดำเนินการโดยมีนักพัฒนาในภาคและอาสาสมัครชาวบ้านดำเนินการ นักพัฒนา หรือนักวิจัยในฐานะผู้ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้จึงมีบทบาทสำคัญในการบริหาร และปฏิบัติการสิทธิร่วมกับชาวบ้านในทุกระดับ โดยทั้ง ๔ โครงการได้นำเสนอการดำเนินงานทุก ระยะ ๖ เดือน ดังนั้นรายงานส่วนที่ ๒ นี้จึงสรุปการทำงานของโครงการ รวมทั้งรายงานการดำเนินงานของโครงการภาคระยะที่ ๔ หรือ ๕ ในภาคผนวกเพื่อเสนอภาพการดำเนินงานของโครงการในช่วงท้ายโดยละเอียด

โดยสรุปรายงานส่วนที่ ๒ ประกอบด้วย รายงานสรุปกระบวนการทำงาน และ ๓ ภาคผนวก โดยไม่มีรายงานการดำเนินงานของโครงการ ภาคเหนือ กรณีลุ่มน้ำแม่แดงตอนล่าง เนื่องจากความไม่เรียบร้อยในการประสานงาน ดังนั้นการดำเนินงานโครงการกรณีลุ่มน้ำแม่แดง ตอนล่างได้นำเสนอในเอกสารสรุปการประชุม เวทีวิชาการสาธารณะ : เปิดศักราชสิทธิชุมชน ครั้งที่ ๓ “สิทธิชุมชน : มิติปฏิรูปการเมือง” ไปแล้ว

ส่วนภาคผนวกประกอบด้วยรายงานของ ๓ โครงการ ได้แก่

ภาคผนวก ๑

โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคเหนือ กรณีลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน (แม่แเมะ- แม่ณะ) ลุ่มน้ำแม่แดงตอนบน และลุ่มน้ำแม่จัด รายงานความก้าวหน้าการดำเนินงาน (ระยะที่ 5) โดยส่วนประสานงานกลาง (ตุลาคม – มิถุนายน 2549)

ภาคผนวก ๒

โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคเหนือ กรณีลุ่มน้ำแม่แดง(ตอนล่าง) รายงานความก้าวหน้าการดำเนินงาน (ระยะที่ ๔) (ตุลาคม – มิถุนายน 2549)

ภาคผนวก ๓

โครงการสิทธิชุมชนศึกษาภาคใต้ การเสริมสร้างและประเมินความสามารถในการเรียนรู้ของชุมชน (งวดที่ ๔) โดยส่วนประสานงานกลาง (มกราคม – กรกฎาคม 2548)

๑. บทบาทของนักพัฒนา องค์กรพัฒนาเอกชน

นักพัฒนา (NGO) มีบทบาทเป็นหัวหน้าโครงการ มีฝ่ายประสานงาน และนักพัฒนาหรือนักวิจัยของพื้นที่ รวม ๑๑ กรณี ซึ่งทำงานกับแกนนำและชุมชนในบทบาทงานพัฒนาเคลื่อนไหวด้านการจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ก่อนโครงการสิทธิฯ แต่ในระยะ ๓ ปีของโครงการสิทธิฯ คาดหวังบทบาทการสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อปฏิบัติการหรือ วิจัยเชิงปฏิบัติการ รวมทั้งการนำเสนอผลการทำงานโดยรวมด้วยรายงานและวาจาในการประชุมทุก ๖ เดือน (มี ๖ ระยะ ระยะที่หนึ่ง ๒๕๔๗ เป็นช่วงเตรียมแผนงาน และดำเนินงานในระยะที่ ๒-๖ จึงสิ้นสุด ๑๔ มกราคม ๒๕๔๙)

องค์กรพัฒนาเอกชนมีภารกิจทำงานสนับสนุนกระบวนการแก้ไขปัญหาของชุมชน เป็นที่ปรึกษา หรือพี่เลี้ยงของชาวบ้าน สำหรับกระบวนการวิจัยสิทธิชุมชนที่เกิดขึ้นในระยะ ๓ ปี ตามรายงานการวิจัยนี้ นักพัฒนาจากองค์กรพัฒนาเอกชนมีบทบาทเป็นทั้งที่ปรึกษาและเป็น “ผู้ช่วยวิจัย” ซึ่งในภาคอีสานคือ “ทีมวิจัยไต้หวัน” เป็นผู้วิจัยท่ามกลางปฏิบัติการสิทธิชุมชน โดยภาพรวมของโครงการสิทธิฯ บทบาทและภารกิจของนักพัฒนาองค์กรเอกชนในพื้นที่มีดังนี้

(๑) อยู่ร่วมหรือใช้ชีวิตร่วมกับชุมชนอย่างเกาะติดต่อเนื่อง ร่วมงานต่างๆ ตามวาระของชุมชน ทั้งงานบุญประเพณี พิธีกรรมต่างๆ และการผลิตของชาวบ้าน กรณีโนนป่าก่อ นักพัฒนาได้ย้ายครอบครัวเข้าไปอยู่ในชุมชนด้วย ทำให้นักพัฒนาสามารถเข้าใจสถานการณ์และปัญหาของชุมชนได้อย่างลึกซึ้ง และชาวบ้านให้การยอมรับ “พวกเดียวกัน” เป็นเสมือนเพื่อนหรือลูกหลานที่ไว้วางใจซึ่งกันและกันได้

(๒) กระตุ้นและจัดกระบวนการเรียนรู้ ทั้งสำหรับแกนนำและสมาชิกชุมชน ทั้งในแบบธรรมชาติและการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ เช่น การแลกเปลี่ยนในวงประชุม การศึกษาดูงาน การฝึกอบรม นักพัฒนาเป็นผู้ตั้งประเด็นคำถาม เป็นผู้ให้ข้อมูลจากภายนอกที่ชาวบ้านขาดแคลน เช่น เรื่องนโยบาย กฎหมาย เป็นผู้เชื่อมโยงยกระดับประเด็นจากการเรียนรู้สู่การวางแผนการแก้ปัญหา การสรุปบทเรียนจากการปฏิบัติ และการเชื่อมโยงผู้รู้จากที่อื่นๆ มาร่วมให้ความรู้แก่ชุมชนในการฝึกอบรมหลายครั้ง

ในกรณีการผลักดันการแก้ปัญหาต่อรัฐ เช่น การเจรจาต่อรอง นักพัฒนาในฐานะ “ที่ปรึกษา” จะมีบทบาทช่วยชาวบ้านระดมความเห็น ทำข้อเสนอหรือข้อเรียกร้องของชุมชน จัดเตรียมข้อมูลร่วมกับแกนนำชาวบ้านเพื่อไปเจรจา การชักซ้อมเตรียมเจรจา รวมทั้งบางครั้งเข้าร่วมเจรจา และมีบทบาทคอยประสานงานกับเครือข่ายอื่น ๆ ในการดังกล่าว

(๓) ร่วมแก้ปัญหาภายในชุมชน การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ตามแผนที่ชุมชนคิดและตัดสินใจ เป็นการให้กำลังใจชาวบ้าน และในการดำเนินงานดังกล่าว นักพัฒนาอาจเป็นผู้เชื่อมโยงทรัพยากรหรือบุคคลภายนอกมาสนับสนุนกิจกรรมของชาวบ้าน เช่น การขอสนับสนุนทุนกิจกรรมหรือเงินทุนหมุนเวียนสำหรับกองทุนของชุมชน ในหลายกิจกรรมที่เกิดขึ้น นักพัฒนาได้ร่วมคิด ร่วมทำในทุกขั้นตอน

(๔) เป็นผู้ช่วยประสานและเชื่อมโยงเครือข่าย ให้เกิดความร่วมมือในเครือข่ายของผู้ถูกละเมิดสิทธิ์ การไปมาหาสู่กันของชาวบ้านและการร่วมวิเคราะห์ปัญหา วางแผนร่วมกันที่จะยกระดับการเคลื่อนไหว สร้างอำนาจต่อรองร่วม และเมื่อเกิดแบบแผนของการประสานเครือข่ายขึ้นมาแล้ว ชาวบ้านก็สามารถทำเองต่อไปได้ หรืออาจต้องหนุนช่วยอยู่ในขั้นตอนที่จำเป็น ขึ้นอยู่กับสถานการณ์

(๕) เป็นผู้ประสานพันธมิตรอื่น ๆ ในการแก้ไขปัญหาของชาวบ้าน เช่น นักวิชาการ องค์กรเอกชน องค์กรอิสระ สื่อมวลชน

(๖) เป็นผู้ติดตาม ตรวจสอบ ประเมินผลงานต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ตลอดจนความเป็นไปของงาน งานบางด้านที่ชุมชนเริ่มทำอาจสะดุดเพราะมีประสบการณ์น้อย หรืออาจเกิดความไม่ชอบมาพากลขึ้นภายใน บทบาทนี้ นักพัฒนาอยู่ในฐานะเป็นผู้ถ่วงดุลชุมชนให้เกิดการเสถียรหรือให้เกิดความตื่นตัวที่จะแก้ไขปัญหาให้ทันการณ์ และอาจต้องเป็นการตรวจสอบทิศทางของงานนั้นๆ

(๗) เป็นผู้สังเกตและบันทึก ทั้งรายงานการประชุม (ถ้าเป็นรายงานประชุมตามวาระของชุมชนก็จะให้เป็นบทบาทของชาวบ้าน) การบันทึกบทเรียน ผลการศึกษาตามแผนการวิจัย แล้วนำมาเรียบเรียงรายงาน

บทบาทของนักพัฒนาข้างต้นเป็นบทบาทโดยรวมของการทำงานในหลายพื้นที่ และจุดสำคัญของการทำงานคือ ความพยายามให้เกิดการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในทุกๆระดับ นอกจากนี้การทำงานของนักพัฒนาสืบทอดจรรยาบรรณของการร่วมทุกข์ร่วมสุข เป็นพี่เป็นน้องเป็นลูกเป็นหลาน ที่เป็นตัวช่วยเสริมชุมชนแก้ไขปัญหาในหลายช่องทาง ได้แก่ การเอื้ออำนวยข้อมูล ข่าวสาร รูปแบบการจัดการทรัพยากร การแสวงหาช่องทางปัจจัยบุคคลและทุนเพื่อหล่อเลี้ยงการทำงานของชาวบ้าน (ซึ่งรัฐไม่ให้ความสำคัญ ยกเว้นว่าจะเป็นมวลชนของรัฐ)

แต่แท้จริงแล้วเป้าหมายการทำงานต้องการให้ชุมชนพึ่งตนเองได้ไม่ใช่การพึ่งพานักพัฒนาตลอดไป

ในช่วงเวลาของโครงการสิทธิชุมชนศึกษา นักพัฒนาจะต้องสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้ชุมชนโดยนำไปสู่การแก้ไขปัญหา ต้องสังเกต บันทึก ประเมินผล ประมวล และสรุปบทเรียน นำเสนอต่อชุมชน และวางแผนการวิจัยอย่างเป็นระบบให้มากขึ้นตามแนวทางการวิจัยเชิงปฏิบัติการซึ่งได้พูดคุยกับตั้งแต่ระยะแรกของโครงการ การทำงานเป็นกระบวนการและระบบ นำมาสู่ความเชื่อมโยงทั้งสาเหตุ และผลในช่วงเวลาหนึ่ง ๆ

๒. การสร้างกระบวนการเรียนรู้

การสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้กับสมาชิกชุมชนต้องทำอย่างต่อเนื่อง สามารถเรียนรู้ผ่านกิจกรรมทางเลือก ได้แก่ งานเกษตร งานกลุ่มหัตถกรรม การจัดการป่าชุมชน กลุ่มออมทรัพย์ ฯลฯ โดยนักพัฒนา/นักวิจัยมีบทบาทผลักดันแผนงานและปฏิบัติการร่วมกับผู้นำ หรืออาจมีกิจกรรมที่สามารถสร้างความสนใจร่วมหรือเป็นผลประโยชน์ต่อครอบครัวของสมาชิก โดยสามารถจัดขึ้นโดยไม่ยาก หรืออาจประสานงาน ประสานแผน ประสานทรัพยากรจากหน่วยงานรัฐ เอกชนมาร่วมสนับสนุนกิจกรรมนั้น ๆ เช่น กิจกรรมเผาถ่านโดยเตาเผาประสิทธิภาพสูง การสาธิตการปฎิชีวนภาพ ฯลฯ กิจกรรมเหล่านี้สามารถสร้างบรรยากาศและเป็นเครื่องยึดโยงความสัมพันธ์ของฐานสมาชิกได้เป็นอย่างดี และอาจเป็นวิธีผ่อนคลายความเครียดจากเรื่องหนัก ๆ ของคนทำงานได้เป็นอย่างดี แต่ถ้าคิดอย่างจริงจังขึ้นมากิจกรรมเหล่านี้สามารถวิเคราะห์เชื่อมโยงเพิ่มพลังให้กับ "สิทธิชุมชน" ได้ทั้งสิ้น

การสร้างกระบวนการเรียนรู้อย่างเจาะลึก แบ่งกระบวนการสำหรับผู้นำชุมชน และชุมชน ทั้งนี้จะต้องสร้างระบบฐานข้อมูล เพื่อกระบวนการทำงานที่สามารถสื่อสารเชื่อมโยงข่าวสาร เป็นการช่วยฝึกความเป็นชุมชนและเครือข่ายให้เข้มแข็งเป็นปัจจัยการทำงานที่สำคัญที่สุด ซึ่งเกิดขึ้นในทุกกรณี เช่น

กรณีลุ่มน้ำปากพนัง

คณะวิจัยมีความกระตือรือร้นในการทำข้อมูลชุมชนและผลกระทบ ๓ อำเภอ เมื่อได้ข้อมูลนำมาวิเคราะห์ภายในทีม จากนั้นนำเสนอกับชุมชนแต่ละอำเภอเพื่อแลกเปลี่ยนปรับปรุงข้อมูล ในเวทีนำเสนอสัญจร ๕ อำเภอ ทั้งนี้ข้อมูลถูกจัดระบบเพื่อใช้ประโยชน์ ๒ ด้าน คือ ข้อเสนอนโยบายของลุ่มน้ำปากพนัง และด้านเผยแพร่โดยรูปแบบจดหมายข่าวตลอดระยะเวลาการวิจัย

กรณีลุ่มทะเลสาบ

แม้ว่าจะมีการรวมตัวและทำกิจกรรมมานานกว่าปี คณะวิจัยประเมิน จุดอ่อนในการทำงานฐานข้อมูลและการวิจัยเพื่อสร้างองค์ความรู้ของชุมชนว่ายังมีไม่พอเพียงกับประเด็นปัญหาของทะเลสาบ ได้แก่ การรับรู้ปัญหาให้เท่าทันกันในพื้นที่ ๑๖๘ หมู่บ้านชุมชน(๘ หมู่บ้านครัวเรือนประมง) ความซับซ้อนทางปัจจัยปัญหาของระบบนิเวศทะเลสาบ เช่นปัญหาการปิดปากกระวะ ระบบคลองเชื่อมอ่าวไทยกับทะเลสาบ การพัฒนาทางเลือกการจัดการเกษตรกรรมและน้ำสำหรับชุมชนชาวนา เพื่อที่จะนำเสนอทางเลือกแก้ไขปัญหาคือกลุ่มเป้าหมายซึ่งเป็นชุมชนเกษตรกรรม หน่วยงานรัฐและสาธารณชน แต่ในทางตรงข้ามองค์ความรู้ทะเลสาบมีจำนวนมากที่สร้างขึ้นโดยสถาบันวิจัยต่าง ๆ จนเปรียบเทียบว่ามีมากจนถมเต็มทะเลสาบแล้ว

๒.๑ การสร้างกระบวนการเรียนรู้แก่ผู้นำชุมชน

การส่งเสริมการใช้สิทธิต้องมุ่งเน้นการสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้ผู้นำ เพื่อเป็นแกนหลักในการขยายผลการเรียนรู้สู่สมาชิกต่อไป แต่ที่จริงชุมชนมีการคัดสรรผู้นำตามธรรมชาติอยู่แล้ว เพียงแต่นักพัฒนา/นักวิจัยจะต้องสังเกตการณ์อย่างใกล้ชิดและสร้างกิจกรรมเพื่อเปิดโอกาสให้ผู้นำหรือบุคคลที่มีศักยภาพในการเป็นผู้นำแสดงตัวต่อชุมชน และสร้างการยอมรับจากชุมชนต่อไป แต่เนื่องจากจากการใช้สิทธิของชุมชนมีความหลากหลาย ทำให้ผู้นำมีความหลากหลายตามไปด้วย หลักการสำคัญในการสร้างกระบวนการเรียนรู้กับผู้นำ คือ การเสริมข้อมูลความรู้ และทักษะที่จำเป็น การสร้างสำนึกความตระหนักในสิทธิของชุมชน และเชื่อมั่นในพลังของชุมชนของตนเองเพื่อนำไปสู่การคลี่คลายปัญหาต่าง ๆ ได้

การสร้างกระบวนการเรียนรู้สำหรับผู้นำทำได้ ๒ ลักษณะ คือ การสร้างการเรียนรู้ร่วมกันระดับกลุ่มโดยรวมของแกนนำ และการเรียนรู้ระดับบุคคล กระบวนการเรียนรู้ระดับกลุ่มย่อมต้องมีการออกแบบอย่างเป็นระบบภายในช่วงเวลาที่ชัดเจน เช่น การอบรม สัมมนา ศึกษาดูงาน ส่วนการสร้างการเรียนรู้ระดับบุคคลต้องใช้กระบวนการที่หลากหลายขึ้นอยู่กับเงื่อนไขและความพร้อมของบุคคลนั้นๆ อาจเป็นไปโดยอาศัยความสัมพันธ์ส่วนตัว การเข้าไปเป็นร่วมส่วนในวิถีชีวิตของผู้นำ เกิดการพูดคุย แลกเปลี่ยน ตกเถียง การสนับสนุนให้ไปเรียนรู้กับผู้รู้ต่าง ๆ ความสัมพันธ์และความต่อเนื่องจึงเป็นเรื่องที่มีความสำคัญต่อความสำเร็จ การสร้างการเรียนรู้แบบนี้ เป็นการสร้างโอกาสในการแสดงบทบาทของผู้นำ สร้างโอกาสในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันอย่างลึกซึ้ง และสร้างความมั่นใจของแกนนำ

กล่าวได้ว่าการสร้างกระบวนการเรียนรู้ของผู้นำ นักพัฒนา/นักวิจัยจะมีบทบาทสำคัญทั้งในด้านการกำหนดเงื่อนไข เนื้อหา กระบวนการ และการผลักดัน ประสานให้เกิด รวมทั้งเป็น

ผู้ทำหน้าที่ในการสร้างการเรียนรู้โดยตรง บทบาทดังกล่าวมีความสำคัญต่อองค์กรชาวบ้านเป็นอย่างยิ่งโดยเฉพาะในช่วงแรกของการรวมตัว

๒.๒ การสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้กับชุมชน

กระบวนการนี้เป็นการขยายผลการเรียนรู้ต่อจากผู้นำ เพื่อการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมอย่างมีชีวิตชีวาของสมาชิก โดยใช้วิธีการประชุมใหญ่ การประชุมย่อย การทำกิจกรรมหรือพิธีกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน ที่จะให้ผลทั้งด้านความรู้ความเข้าใจร่วมกันต่อปัญหา ทิศทางและกระบวนการแก้ไขร่วมกัน เกิดเอกภาพทางความคิด เกิดความเชื่อมั่นศรัทธาร่วมกันในสิ่งที่ทำหรือเกิดการชักชวน ผูกพันการทำงานร่วมกันให้มีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะการเคลื่อนไหวรวมหมู่

ในกรณี กระบวนการเรียนรู้ที่จัดขึ้นในระดับชุมชนเดียว สามารถใช้เวทีประชุมหรือการจัดกิจกรรมระดับหมู่บ้านได้ไม่ยาก และสามารถเชิญแกนนำ ผู้รู้จากที่อื่นเข้ามาร่วมงาน จะได้ประโยชน์ทั้งทางกระตุ้นความสนใจให้แก่สมาชิกกลุ่ม/ชุมชน และอาจขยายผลความคิดหรือผลสำเร็จของงานไปสู่พื้นที่อื่นได้ในขณะเดียวกัน กรณีพื้นที่เครือข่ายที่กว้างขวางออกไป กระบวนการเรียนรู้ของสมาชิกมักใช้วิธีจัดประชุมใหญ่ เวทีอภิปราย ปราศรัย จัดกิจกรรมและพิธีกรรมร่วมที่ตอกย้ำทั้งทางด้านความคิดความเชื่อร่วมกัน ซึ่งอาจจะเกิดผลต่อการเรียนรู้เชิงลึกของสมาชิกแต่ละคนได้น้อย แต่เกิดภาพทางสัญลักษณ์และเอกภาพทางการเคลื่อนไหวร่วมกัน ผู้นำเครือข่ายมักพิจารณาวางแผนสร้างกระบวนการเรียนรู้โดยการจัดประชุมสัญจรไปตามบ้านต่าง ๆ โดยแกนนำหมุนเวียนกันไปช่วยตามแนวทางของโครงการสิทธิฯ เกิดการเรียนรู้ของเด็ก เยาวชน และสตรี เพื่อสืบทอดภารกิจและวัฒนธรรมสิทธิมนุษยชนในระดับรากหญ้า

๒.๓ การส่งเสริมให้พัฒนาองค์ความรู้ของชุมชน

นอกจากกระบวนการเรียนรู้แล้ว ชั้นสูงขึ้นไปของกระบวนการเรียนรู้คือการสนับสนุนให้ชาวบ้านพัฒนาองค์ความรู้ของตนเองเพื่อตอบโต้ความรู้กระแสหลัก วางรากฐานในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน และการค้นหาปัญหา แนวทางแก้ไขเพื่อนำไปสู่การวางแผนการจัดการชุมชน ในกระบวนการพัฒนาข้อมูลองค์ความรู้ นักพัฒนา/นักวิจัยสามารถมีส่วนร่วมในฐานะ “ผู้ช่วยนักวิจัยชาวบ้าน” ให้คำปรึกษาหารือ ชี้แนะ และประสานวิทยากรนักวิชาการช่วยสนับสนุนตั้งแต่การสร้างโจทย์ สร้างเครื่องมือ สร้างกระบวนการศึกษา การบันทึก การผลิตเอกสารให้กับงานวิจัยของชาวบ้าน

จากประสบการณ์ในพื้นที่วิจัยทุกพื้นที่ พบว่า กระบวนการวิจัยของชาวบ้านสามารถสร้างกระบวนการเรียนรู้ภายในขึ้นมาอย่างสำคัญ การวิจัยสามารถสร้างกระบวนการคิดอย่าง

เป็นขั้นเป็นตอนและมีเป้าหมาย เกิดการ "รู้เขารู้เรา" เกิดความมั่นใจใน "สิทธิของชุมชน" เกิดความตระหนักถึงภูมิปัญญาหรือองค์ความรู้ที่ชุมชนมีอยู่ เกิดความเข้าใจสถานการณ์ภายนอกที่มาเกี่ยวข้องโดยสามารถเชื่อมโยงกับปรากฏการณ์ภายในอย่างอย่างเป็นระบบ ทั้งยังเกิดกระบวนการมีส่วนร่วมจากคนที่เคยถูกละเลยในการพัฒนาที่ผ่านมาของชุมชน เช่น ผู้เฒ่า ผู้หญิง เด็ก และคนด้อยโอกาสในชุมชน งานวิจัยได้เปิดพื้นที่ให้พวกเขาใช้ศักยภาพที่มีอยู่ในการร่วมส่วนในงานวิจัยเป็นไปอย่างรอบด้าน มีชีวิตชีวา

คลองซอยที่ ๒๑ ในพื้นที่ชลประทานแม่แตงล่าง การวิจัยเชิงปฏิบัติการพื้นที่อำเภอหางดง ซึ่งเป็น ๑ ใน ๕ อำเภอในโครงการชลประทานแม่แตง และชุมชนเป้าหมายคือ คลองซอยที่ ๒๑ จาก ๒๓ คลองซอย นักวิจัยสร้างกระบวนการเรียนรู้สิทธิผ่านสถานการณ์ปัญหาหน้า เพราะรัฐบาลต้องการทำโครงการผันน้ำแม่แตง-แม่กวง โดยชุมชนมีประสบการณ์ต่อต้านโครงการโรงกักจัดขยะในปี.....มีวิธีทำงานหลัก คือการให้ข้อมูลและจัดกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้นอกชุมชน และให้ชุมชนปฏิบัติการมีส่วนร่วมในการจัดสรรน้ำในระบบชลประทาน

ลุ่มน้ำมูน ลุ่มน้ำแห่งความขัดแย้งที่เกิดจากผลกระทบแห่งการพัฒนา ชุมชนที่ได้รับผลกระทบได้เคลื่อนไหวร่วมกันในการสร้างอำนาจต่อรอง ถักทอเครือข่ายและหาพันธมิตรร่วมผลักดันการแก้ปัญหา โดยเฉพาะในนามเครือข่าย "สมัชชาคนจน" ชาวชุมชนท้องถิ่นลุ่มน้ำมูนในหลายพื้นที่ได้สร้างแบบแผนของปฏิบัติการ "สิทธิชุมชน" อย่างเข้มข้น โดยเฉพาะการต่อสู้ต่อรองต่อภายนอก (รัฐ – ทูต) ในระยะ ๖ เดือนที่ผ่านมา มีการปฏิบัติการสิทธิชุมชนหลายระดับ ด้านการแก้ไขปัญหาลผลกระทบ พวกเขาสร้างกลไกการติดตามการแก้ไขตั้งแต่ระดับชุมชน – จังหวัด จนถึงระดับหน่วยงานรัฐส่วนกลาง เกิดเวทีเจรจาไกลเกลี่ยและเกิดคำสั่ง ระเบียบ ข้อตกลง กลไกในการแก้ปัญหาอย่างเป็นรูปธรรม ด้านภายในชุมชน – เครือข่าย ก็เกิดการพัฒนารวมกลุ่ม ทางเลือกรูปธรรมในการสร้างการพัฒนาที่ยั่งยืนหลายกรณี เช่น การจัดการน้ำระดับชุมชน ป่าชุมชน เกษตรอินทรีย์ กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มสตรี – หัตถกรรม การพัฒนาระดับความเข้มแข็งขององค์กรเครือข่ายและสร้างแบบแผนกระบวนการเรียนรู้ที่เท่าทันต่อปัญหาทั้งจากภายในและภายนอก

ลุ่มทะเลสาบสงขลา การวิจัยพบว่า การทำความเข้าใจปัญหาของทะเลสาบไม่ควรถูกจำกัดที่พื้นที่ แต่ให้มองระบบน้ำทะเลสาบโดยรวม การเชื่อมโยงฐานทรัพยากรนำมาสู่มุมมองการแก้ไขปัญหาความร่วมมือระหว่างชาวนา กับชาวประมงซึ่งอยู่บนฐานทรัพยากรลุ่มทะเลสาบร่วมกัน และต่อมาได้ขยายไปสู่ชุมชนต้นน้ำเขาพระซึ่งเป็นแหล่ง

น้ำจืดของทะเลสาบ จึงเป็นการฟื้นฟูรากฐานสังคมที่มีในอดีต คือเกลอเขา เกลอเล เกลอนา โดยการสานสัมพันธ์กับเกลอนาผ่านเครือข่าย สถานสัมพันธ์กับเกลอเขาในโครงการสิทธิชุมชนศึกษาภาคใต้

สมาพันธ์ทะเลสาบสงขลา และคณะวิจัยชาวบ้านลุ่มน้ำปากพนังดูงานการแก้ไขความขัดแย้งระหว่างผู้ใช้น้ำเค็ม และน้ำจืดที่แพรกหนามแดง จังหวัดสมุทรสงคราม ซึ่งเป็นแบบอย่างการวิจัยของชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาทรัพยากร โดยการวิจัยได้รับการสนับสนุนจากสำนักกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

กรณีบ้านหนองตู่ มีการจัดตั้งทีมวิจัย ๕ คน มีการอบรมและทำความเข้าใจกระบวนการและวางแผนร่วมกัน มีการแบ่งกันเก็บข้อมูลชุมชนแต่ละด้าน มีการไปศึกษาประสบการณ์ภายนอกมาประกอบการเรียนรู้ของชุมชน รวบรวม เขียนข้อมูลที่ศึกษา แล้วนำเสนอเพื่อการตรวจสอบร่วมกันกับสมาชิกชุมชนและผู้นำจากหมู่บ้านอื่นในท้องถิ่นเดียวกัน กระบวนการดังกล่าวทำให้ชาวบ้านค้นพบปัญหา ความเปลี่ยนแปลง และองค์ความรู้ดั้งเดิมของชุมชน นำไปสู่การวางแผนการแก้ไขปัญหาและสร้างความร่วมมือของคนในชุมชนและท้องถิ่นได้ จนมีการตัดสินใจร่วมอย่างมั่นใจที่จะใช้สิทธิชุมชนในการจัดการและใช้ประโยชน์จากลำน้ำชีอันเป็นพื้นที่กรรมสิทธิ์ของรัฐโดยการก่อสร้างฝายหินทิ้ง และสร้างแผนชุมชนด้านอื่น ๆ

กรณีบ้านโนนปากก่อ ชุมชนในพื้นที่ป่าอนุรักษ์มีวิถีชีวิตโดยทำนา ทำข้าวไร่ เก็บหาของป่าตามฤดูกาล เช่น ผักหวาน เห็ด หน่อไม้ น้ำผึ้ง กบ เขียด อึ่ง เลี้ยงวัว ควาย ปลูกผักสวนครัวเล็ก ๆ น้อย เช่น พริก มะละกอ ฯ และสานกะติบข้าวด้วยไม้ไผ่ไร่เป็นรายได้เสริม บางครอบครัวได้เงินจากลูกหลานที่ไปทำงานนอกหมู่บ้าน แต่ปัญหาสำคัญของชุมชนคือ ข้าวที่ปลูกได้ไม่พอกินในปีหนึ่ง ๆ แต่เมื่อชุมชนมีสัญญาใจว่าจะอยู่ร่วมกับป่าอย่างยั่งยืน จึงต้องปรับเปลี่ยนวิถีการดำรงอยู่ในบางเรื่อง ลดการใช้ป่า และมีอาหารพอเพียง

ขั้นแรกชาวบ้านถามว่าทำอะไรให้ภาพฝันนั้นเป็นจริงขึ้นมาได้ เบื้องต้นชาวบ้านจึงคิดกันว่า สิ่งแรกที่ต้องทำคือ ให้ชาวบ้านสามารถอยู่ในชุมชนและมีภูมิกันไม่ต้องออกไปหารับจ้างนอกชุมชน จะได้มีเวลาในการทำสวนทำไร่ สมมุติฐานที่ตั้งขึ้นคือ “หากมีข้าวพอกินตลอดปีจะมีเวลาทำอย่างอื่น เพราะกับข้าวหาไม่ยาก ของกินตามฤดูกาลมีมาก ที่ผ่านมามีไม่ถึงกับขาดแคลน”

จากนั้นชาวบ้านจึงสืบค้นว่า ที่ผ่านมามีชาวบ้านแต่ละคนแก้ปัญหาได้อย่างไร สรุปได้ว่า มีวิธีแก้ไขปัญหามากมายแบบ คือ รับจ้างนำเงินมาซื้อข้าว ใช้ระบบสินเชื่อกับพ่อค้ากับร้านค้าที่คุ้นเคยที่บ้านแก่งนาง หรือเครือข่ายจากบ้านเดิมแบ่งปันข้าวให้ หรือ

ขายกะติบข้าวเพื่อมาซื้อข้าว หรือกินกะติบข้าวหรือของป่าไปหาแลกข้าวกับเครือญาติ หรือคนทั่วไป ด้วยหลายวิธีการนี้ทำให้มีข้าวกินในแต่ละปี ซึ่งวิธีการที่ชาวบ้านไม่พอใจ คือการไปรับจ้างนอกหมู่บ้าน และการซื้อข้าวในระบบสินเชื่อต้องจ่ายค่าข้าวในราคาที่สูงกว่าปกติ

ทางออกของตัวที่การหารายได้จากการสานกะติบข้าวเป็นรายได้ แต่ที่ผ่านมาประสบปัญหาว่าพ่อค้าไม่ขึ้นมาซื้อตลอดเวลาหรือซื้อในราคาถูกเกินไป ดังนั้นต้องมีกองทุนหมุนเวียนรับซื้อกะติบข้าวในหมู่บ้าน ชาวบ้านจึงระดมทุนภายใน ก่อตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้น โดยสมาชิกกลุ่มส่งกะติบข้าว ๑ ปล้อง¹ ราคาประมาณ ๒๕ บาท และขอกู้เงินจากกองทุนสนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนของสมัชชาชาวนาชาวไร่อีสาน และโครงการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนภาคอีสาน ซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนที่เข้ามาทำงานสนับสนุนชุมชน นำเงินดังกล่าวมารับซื้อปล้องกะติบข้าวรวมไว้ และนำไปขายให้พ่อค้าได้ราคาที่สูงขึ้น ๑-๒ บาท ในลำดับต่อมาชาวบ้านเห็นว่าหากจะขายในราคาที่สูงขึ้นต้องเย็บเป็นกะติบสำเร็จรูปพร้อมใช้

สรุปการสร้างกระบวนการเรียนรู้ มุ่งเน้นที่การสร้าง/เพิ่มพลังชุมชน โดยกระบวนการและกิจกรรมต่างๆ ที่กำหนดจากโจทย์หรือประเด็นปัญหาของพื้นที่ แนวทางการทำงานเพื่อเพิ่มพลังชุมชนสามารถจำแนก ๒ ระดับ ระดับผู้นำชุมชน มีนัยยะของการสร้างผู้นำ (รุ่นใหม่ ผู้นำธรรมชาติ) และเสริมศักยภาพผู้นำ (ที่มีอยู่แล้ว) ระดับชุมชน มีนัยยะการคิด วิเคราะห์และทำงานร่วมกัน ดังนั้นการทำงานที่ยกระดับพลังชุมชนได้ มีตัววัดหนึ่งคือการวิจัยโดยชุมชนเอง ดังตัวอย่างกรณีคลองซอย ๒๑ ในลุ่มน้ำแม่แดงตอนล่าง กรณีลุ่มน้ำมูน ลุ่มทะเลสาบ บ้านหนองคูและโนนปากอ เป็นต้น

๓. สรุปเงื่อนไขที่ส่งผลต่อกระบวนการสร้างองค์ความรู้ และกระบวนการปฏิบัติการทางสังคม

ผลจากการปฏิบัติการของชุมชน เกิดการเรียนรู้เงื่อนไขต่างๆซึ่งมีลักษณะส่งเสริมและลดทอนกระบวนการสร้างองค์ความรู้ และกระบวนการปฏิบัติการทางสังคม

¹ ชาวบ้านสานกะติบข้าว ๑ ลูกต้องสาน ๒ ปล้องคือ ปล้องผ่าและปล้องกะติบ โดยยังไม่ได้เย็บเป็นกะติบพร้อมใช้ ซึ่งหากเย็บเป็นกะติบพร้อมใช้จะต้องมีการเย็บหวายทำฝาและตีนกะติบ โดยพ่อค้าจากอำเภอเขาวงนิมมารับซื้อเป็นปล้องไปขายต่อหรือไปเย็บเป็นกะติบพร้อมใช้ก่อนจำหน่าย

๓.๑ เจื่อนไซส่งเสริมกระบวนการสร้างองค์ความรู้ และกระบวนการปฏิบัติการทางสังคม มีทั้งเกิดจากเจื่อนไซต่างๆของแต่ละพื้นที่ ทั้งจากภายในชุมชนเองและองค์กรภายนอกเข้าไปหนุนเสริมตามรายละเอียดดังนี้

๑) การรวมกลุ่ม การปฏิบัติการ หรือการดำเนินงานซึ่งมาจากความต้องการของชุมชนจริงๆ ไม่ใช่ความต้องการของนักวิจัยหรือคนนอกเป็นหลัก พบว่ามี ๔ ปัจจัยที่กระตุ้นให้ชุมชนเข้าร่วมปฏิบัติการ คือ หนึ่งเมื่อชุมชนเห็นว่าเป็นปัญหาจริง โดยสังเกตว่าสิ่งที่ เป็นปัญหาต่อชุมชนได้แก่ (๑)ผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจ (๒)วัฒนธรรมในมุมของการเมืองในท้องถิ่น (๓)กลยุทธ์สร้างพลังของชุมชน (๔) ตอบสนองระบบเศรษฐกิจ

(๑) ผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจ

สถานการณ์ปัญหาทรัพยากรทั้งเรื่องการปล่อยน้ำเสีย การดูดทราย การสร้างเขื่อน อาจไม่สำคัญมากพอให้ชุมชนปฏิบัติการ เนื่องจากชุมชนยังมีทางเลือกใช้ทรัพยากร หรือแก้ไขปัญหาด้วยตัวเอง ดังนั้น การที่บ้านหนองคูไม่มีการตอบโต้กับปัญหาน้ำเสียจากโรงงานทางต้นน้ำซีที่ห่างออกไป เพราะน้ำซีเป็นแหล่งน้ำสำรอง ไม่ใช่แหล่งน้ำหลักของชุมชน ด้านบ้านท่าลาดไม่สามารถตอบโต้จัดการปัญหาดูดทรายในแม่น้ำซี เพราะว่าการใช้ประโยชน์หลักของชุมชนคือการใช้ป่า โดยการใช้แม่น้ำซียังไม่เป็นปัญหาหลัก และบ้านโพนทรายแก้ปัญหาล้างดินที่ถมน้ำไปหลังการสร้างเขื่อน โดยการระดมเงินซื้อแหล่งดินของชาวบ้านแล้วนำมาใช้เป็นแหล่งดินส่วนรวม

ดังนั้นปฏิบัติการของชุมชนเกิดขึ้นเมื่อกระทบต่อระบบเศรษฐกิจหลักของชุมชนจริง ได้แก่ ชุมชนลุ่มน้ำมูนซึ่งสูญเสียป่าบุงป่าทาม น้ำท่วมที่ดินทำกิน และชุมชนประมงในลุ่มทะเลสาบซึ่งหาสัตว์น้ำได้น้อยลงเมื่อระบบนิเวศทะเลสาบเปลี่ยนจากการปิดทางเชื่อมระหว่างทะเลสาบกับอ่าวไทย

(๒) วัฒนธรรมในมุมของการเมืองท้องถิ่น

ชุมชนในลุ่มน้ำปากพนังตื่นตัวและขยายตัวไปทั้งลุ่มน้ำปากพนังซึ่งไม่เคยปรากฏมาก่อนตั้งแต่มีโครงการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนังตั้งแต่ปี ๒๕๓๘ ชุมชนติดตามมติการประชุมของจังหวัดว่าชลประทานจะเปิดประตูน้ำหรือไม่ ความตื่นตัวนี้เนื่องจากชุมชนมีความหวังว่ากลไกระดับจังหวัดและการติดตามโดยคณะกรรมการสิทธิมีอำนาจมากพอที่จะทำให้เกิดขึ้นได้จริง อย่างไรก็ตามก็ยังมีชาวบ้านหลายกลุ่มที่ไม่สนใจเนื่องจากประเมินว่ากลไกนี้ไม่มีอำนาจจริง จึงไม่ให้ความร่วมมือ แต่เราก็สรุปได้ว่าชุมชนในลุ่มน้ำปากพนังมีพื้นฐานวัฒนธรรมของการมีส่วนร่วมทางการเมืองเชิงกลไก

อำนาจสูง ดังปรากฏในการติดตามการประชุมกับจังหวัด และนักการเมืองท้องถิ่นก็กระโจนกันเข้าร่วมขบวนด้วย ส่วนชาวบ้านที่มองว่ากลไกนี้ไม่ช่วยอะไรก็เพราะว่าเขารู้ทันเกมการต่อสู้ระหว่างชาวบ้านกับอำนาจรัฐ

(๓) กลยุทธ์สร้างพลังของชุมชน

เป็นแนวทางหลักที่นักพัฒนาที่มีประสบการณ์มาไม่น้อยกว่า ๒๐ ปี การสร้างพลังของชุมชนประกอบด้วยมิติการจัดการทรัพยากร และมิติวัฒนธรรมชุมชน ทั้ง ๒ มิติปรากฏในปฏิบัติการ ๑๑ กรณีวิจัย เพียงแต่มีความเข้มข้นมากน้อยต่างกัน มิติการจัดการทรัพยากรที่ค้นคว้าจากภูมิปัญญาชาวบ้าน ได้แก่เกษตรยั่งยืน ซึ่งชาวบ้านมีรูปแบบต่าง ๆ ได้แก่ สวนร่วมยาง พืชร่วมยาง เกษตรธาตุสี่ วนเกษตร เป็นต้น

(๔) ตอบสนองระบบเศรษฐกิจ

การพึ่งตนเองของชุมชน หลังจากชุมชนได้มีการศึกษาข้อมูลองค์ความรู้ภูมิปัญญาของตัวเอง เรียนรู้ถึงสถานการณ์ปัญหาของชุมชน วิเคราะห์ร่วมกันปัจจัยภายในภายนอกนโยบายที่เกี่ยวข้อง นำไปสู่การรวมกลุ่มดำเนินกิจกรรมตามศักยภาพที่ชุมชนมี โดยการขยายกิจกรรมเดิมของชุมชน และการริเริ่มกิจกรรม

กิจกรรมปฏิบัติการของชุมชนเป็นไปเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชน โดยมุ่งเน้นการร่วมกันจัดการทรัพยากรชุมชน การแสวงหาทางเลือกการพัฒนาที่ยั่งยืน สร้างพลังและความเข้มแข็งของชุมชน โดยเฉพาะรูปธรรมที่ตอบสนองเศรษฐกิจ รักษาทรัพยากรของชุมชน และเน้นการพึ่งตัวเอง สิ่งสำคัญในแง่ของการวิจัยปฏิบัติการ กิจกรรมต่าง ๆ ไม่ได้จบลงที่ตัวมันเองแต่เป็นเรื่องของกระบวนการเรียนรู้สิทธิและสร้างฐานระดับกลุ่มชุมชน ซึ่งนักพัฒนา และชุมชนร่วมกันสร้าง ได้แก่ กลุ่มออมทรัพย์ กองทุนชุมชน กลุ่มอาชีพ (แปรรูปสมุนไพร หัตถกรรม อาชีพเสริม) ผลิตภัณฑ์ลดรายจ่าย การผลิตปุ๋ยและผลิตภัณฑ์ชีวภาพ

๒) ชุมชนมีความตื่นตัวเป็นทุนอยู่เดิม มีแนวคิดต้องการรักษาทรัพยากรสิ่งแวดล้อมของชุมชนมีผู้นำทางความคิดบ่มเพาะมาจากการสัมพันธ์กับนักคิดนักปฏิบัติสังคม(แนวร่วมพรรคคอมมิวนิสต์)เช่นการเคลื่อนไหวของชุมชนในเขตพื้นที่ ป่าสุราษฎร์และป่าต้นน้ำเขาพระบางส่วน

๓)กระบวนการสร้างความรู้และปฏิบัติการอยู่บนฐานของ ข้อมูล ข้อเท็จจริง ที่

เกิดจากการร่วมกันศึกษา(หาข้อมูล) และวิเคราะห์ ร่วมกันของชุมชนผู้ได้รับผลกระทบ หรือมีส่วนได้ส่วนเสีย และการสรุปบทเรียนของชุมชน-เครือข่ายเพื่อขยายกิจกรรมและยกระดับการเรียนรู้ (การวิจัยเชิงปฏิบัติการ)

๔) การใช้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเพื่อสร้างสำนึกสิทธิชุมชน เห็นได้ชัดจากกรณีชุมชนลุ่มน้ำแม่จัด และแม่แดงตอนบน ที่ใช้กระบวนการสืบค้นข้อมูลประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจากคำบอกเล่าของคนเฒ่าคนแก่ ซึ่งเป็นการเชื่อมความสัมพันธ์และถ่ายทอดประสบการณ์ความรู้ระหว่างคนรุ่นเก่ากับรุ่นใหม่ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นได้ช่วยสร้างสำนึกความภาคภูมิใจในชุมชน ตลอดจนยังสามารถใช้เพื่อการต่อสู้ทางการเมือง

๕) การเรียนรู้ที่ได้ผลมากที่สุด คือ การปฏิบัติการจริง ได้แก่ การชุมนุมที่เขื่อนหัวนา ผลการชุมนุมหน่วยงานรัฐยอมรับข้อเสนอ มีการเจรจาอย่างเท่าเทียม ภายหลังจากการชุมนุมชาวบ้านสรุปกันว่าสลายความกลัวที่เคยมีได้มาก มีความมั่นใจในการทำงานมากขึ้น และเกิดผู้นำจากสถานการณ์นี้ (กรณีอื่นๆ ฯลฯ)

๖) การประสานความร่วมมือ การหนุนเสริม ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเช่น กรมป่าไม้ กรมทรัพยากรน้ำ สถาบันวิชาการ องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น องค์การพัฒนาเอกชนที่ทำงานด้านเครือข่ายป่าภาคใต้ เกษตรกรรมทางเลือก ประมงพื้นบ้าน/การจัดการชายฝั่ง เป็นต้น โดยเฉพาะความร่วมมือของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องระดับนโยบายหรือระดับปฏิบัติ(เช่นผู้ว่าฯ)ที่สามารถตัดสินใจในการแก้ปัญหาพร้อมกับชุมชนได้

๗) การประสานเครือข่าย

๘) การสื่อสารสู่ภายนอก ในรูปแบบ เวทีร่วมภายนอก เพื่อสร้างพื้นที่สาธารณะ มีการใช้สื่อทั้งภายในชุมชนและนอกชุมชน ให้มีการแลกเปลี่ยนและการยอมรับ

๓.๒ เงื่อนไขลดทอนกระบวนการสร้างองค์ความรู้ และกระบวนการปฏิบัติการทางสังคม มีทั้งเกิดจากเงื่อนไขต่าง ๆ ของแต่ละพื้นที่ ทั้งจากภายในชุมชนเองและองค์กรภายนอก ตามรายละเอียดดังนี้

(จากโจทย์ ๒)ในยุคปฏิรูปการเมือง ภายใต้อำนาจรัฐธรรมนูญ ๒๕๔๐ จุดประกายต่อสังคมให้เกิดการปฏิรูปเชิงกฎหมาย และสถาบัน โดยสถาปนาหลักการสิทธิเสรีภาพที่กว้างขวางเป็นพลวัต องค์กรอิสระเพื่อตรวจสอบการใช้อำนาจทางการเมือง และการบริหารของรัฐ แต่การ

ปฏิบัติการของชุมชนและเครือข่ายยังไม่สามารถบรรลุจุดประสงค์ ทั้งการตรวจสอบควบคุมการใช้
อำนาจการเมืองและบริหารให้อยู่ในความเที่ยงธรรม โปร่งใส และรับผิดชอบ และรณรงค์ให้สังคม
มีความตระหนักรู้ในวัฒนธรรมสิทธิมนุษยชน

๑) ข้อเสนอที่รัฐไม่ดำเนินการ

เครือข่ายป่าชุมชนสุราษฎร์-สมัชชาคนจน

เครือข่ายป่าชุมชนภาคใต้สรุปข้อเสนอจากสมาชิก ๘ จังหวัดตาม
แนวทางแก้ไขปัญหา เพื่อสร้างความร่วมมือระหว่างรัฐกับชาวบ้านและสร้างความ
ร่วมมือในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ร่วมกัน² และได้พยายามผลักดันให้รัฐ

² ข้อเสนอของเครือข่ายป่าชุมชนภาคใต้ต่อการแก้ไขปัญหามาจากการประชุมของชาวบ้านสมาชิก
เครือข่ายป่าชุมชนภาคใต้ ทั้ง ๘ จังหวัด มีดังนี้

1.ให้รัฐจัดทำแนวเขตป่า - ที่ดินทำกินของชาวบ้านใหม่ ซึ่งแนวเขตอุทยานที่ประกาศในปัจจุบัน
มิได้มีการสำรวจพื้นที่จริง แต่ใช้ขีดวงในแผนที่ ซึ่งทำให้การประกาศเขตอุทยานฯได้ซ้อนทับในที่ดินทำกินของ
ชาวบ้าน กระบวนการทำแนวเขตใหม่ให้จัดทำร่วมกันระหว่างชาวบ้านและเจ้าหน้าที่ป่าไม้ โดยการเดินสำรวจ
พื้นที่จริงร่วมกัน ให้ราษฎรชี้แนวเขต ทางเจ้าหน้าที่ป่าไม้จับกล้องจีพีเอส เพื่อจัดทำแผนที่แนวเขตอุทยานฯ
ใหม่เสนอต่อคณะรัฐมนตรี เพื่อออกพระราชกฤษฎีกาเพิกถอนเขตอุทยานออกจากที่ดินทำกินของชาวบ้านทั้ง
ชุมชน

2.ในกระบวนการพิสูจน์สิทธิในที่ดินทำกินของราษฎร ใช้เกณฑ์พิสูจน์สิทธิโดยการดูผลอาสินและ
ร่องรอยการทำกินในพื้นที่จริง และไม่ควรใช้ภาพถ่ายทางอากาศในปีที่ประกาศเขตป่าสงวนมาพิจารณา
เนื่องจากภาพถ่ายทางอากาศมีข้อจำกัดไม่สามารถแยกแยะทรงพุ่มของป่าและสวนยาง และบริเวณที่ดินที่มี
ร่องรอยการทำกินของชาวบ้านในพื้นที่ได้

3.หลังจากที่คณะรัฐมนตรีมีพระราชกฤษฎีกาเพิกถอนแนวเขตอุทยานทับที่ดินทำกินของชาวบ้าน
ให้รัฐบาลประกาศให้ที่ดินชาวบ้านดังกล่าวเป็นเขตปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม แล้วให้ทาง สปก.มา
ดำเนินการรังวัดเป็นรายแปลงเพื่อออกเอกสารสิทธิ์

4.ในระหว่างการแก้ไขปัญหพื้นที่ป่าซ้อนทับที่ดินทำกินของราษฎร ขอให้รัฐบาลผ่อนผันการจับกุม
ราษฎรที่ทำกินในพื้นที่ที่เสนอแก้ไขปัญหา จนกว่ากระบวนการแก้ไขปัญหามาจะเสร็จสิ้น

5.ให้รัฐบาลเร่งออกกฎหมาย พรบ.ป่าชุมชน ฉบับประชาชน เพื่อให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการ
อนุรักษ์ ดูแลรักษา และใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้อย่างยั่งยืนสอดคล้องกับระบบนิเวศน์

6.เพื่อให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ให้สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน
ที่ได้ให้สิทธิ์ไว้ ขอให้รัฐบาลได้แก้ไขกฎหมายป่าไม้ทั้ง 5 ฉบับ ได้แก่ พรบ.ป่าไม้ พ.ศ.2484 พรบ.ป่าสงวนแห่งชาติ
พ.ศ.2507 พรบ.อุทยานแห่งชาติ พ.ศ.2504 พรบ.เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า พ.ศ.2535 และ พรบ.สวนป่า พ.ศ.2535
ตลอดจนกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญ
ฉบับปัจจุบัน ทั้งนี้กฎหมายดังกล่าวได้ออกมาก่อนการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ ปี 2540 และได้จำกัดสิทธิการมีส่วนร่วม

ดำเนินตามข้อเสนอ ดังกล่าวโดยการชุมนุมอย่างสงบเรียกร้องต่อรัฐบาล จนกระทั่งรัฐบาลทักษิณ ชินวัตร มีมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 3 เมษายน 2544 ให้ดำเนินการแก้ไขปัญหามลพิษจากชนภาคใต้ ในกรณีปัญหาของเครือข่ายป่าชุมชน ภาคใต้³ รัฐบาลได้แต่งตั้งคณะอนุกรรมการแก้ไขปัญหามลพิษจากชนภาคใต้ กรณีปัญหาของเครือข่ายป่าชุมชนภาคใต้ โดยมีองค์ประกอบฝ่ายภาครัฐ และประชาชน (เครือข่ายป่าชุมชนภาคใต้) มี นายประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (ในขณะนั้น) เป็นประธาน และ แต่งตั้งคณะทำงานใน 8 จังหวัดภาคใต้ มีทั้งภาครัฐและภาคประชาชน เป็น

ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของประชาชน เนื่องจากจะต้องได้รับอนุญาตจากรัฐเสียก่อน ประชาชนจึงจะมีส่วนร่วมได้ ถือว่ากฎหมายดังกล่าวขัดกับกฎหมายรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน

³ พื้นที่ปัญหา รวม ๑๔ พื้นที่ คือ

1. พื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งกรุงประกาศซ้อนทับที่ดินทำกินของชาวบ้านในพื้นที่อำเภอไชยา อำเภอท่าชนะ อำเภอท่าฉาง และกิ่งอ.วิภาวดี
2. อุทยานแห่งชาติน้ำตกสี่ขีด ประกาศซ้อนทับที่ดินทำกินของชาวบ้านในพื้นที่ อำเภอกาญจนดิษฐ์ อ.ดอกสัก จ.สุราษฎร์ธานี
3. อุทยานแห่งชาติไทรโยค ประกาศทับที่ดินทำกินของชาวบ้านในพื้นที่อำเภอกาญจนดิษฐ์ อ.เวียงสระ จ.สุราษฎร์ธานี
4. อุทยานแห่งชาติเขาปู่-เขาย่า ประกาศทับที่ดินทำกินของชาวบ้านในจังหวัดพัทลุง ตรัง
5. อุทยานแห่งชาติบูโด-สุไหงปาตี ประกาศทับที่ดินทำกินชาวบ้านในเขตจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส
6. สวนอุทยานแห่งชาติน้ำตกหงาว ประกาศทับที่ดินทำกินชาวบ้านในเขตอำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร
7. เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าน้ำตกหงาวประกาศทับที่ดินทำกินของชาวบ้านในอำเภอพะโต๊ะ จ.ชุมพร
8. เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเทือกเขาบรรทัดประกาศทับที่ดินทำกินของชาวบ้านในจังหวัดนครศรีธรรมราช พัทลุง ตรัง
9. เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคลองยัน ประกาศทับที่ดินทำกินของชาวบ้านในเขตกิ่งอำเภอวิภาวดี จ.สุราษฎร์ธานี
10. สวนป่าท่าชนะ ซ้อนทับที่ดินทำกินของชาวบ้านในเขตอำเภอท่าชนะ จ.สุราษฎร์ธานี
11. สวนป่าไชยา ทับที่ดินทำกินของชาวบ้านในเขตอำเภอไชยา จ.สุราษฎร์ธานี
12. พื้นที่ สปก. ซ้อนทับกับเขตนิคมสหกรณ์พนม อ.พนม จ.สุราษฎร์ธานี
13. พื้นที่สาธารณะประโยชน์ห้วยมะนาว ซ้อนทับที่ดินทำกินของชาวบ้านในเขตอำเภอเวียงสระ จ.สุราษฎร์ธานี
14. พื้นที่สาธารณะประโยชน์ในเขตอำเภอพะโต๊ะ จำนวน 4 แปลง ซ้อนทับที่ดินทำกินของชาวบ้าน

คณะทำงาน โดยมีผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธาน ได้แก่ จังหวัดชุมพร สุราษฎร์ธานี ตรัง พัทลุง นครศรีธรรมราช ยะลา ปัตตานี และนราธิวาส

คณะอนุกรรมการแก้ไขปัญหามัธยมศึกษาคนจน ชุติรัฐมนตรีประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์ รับหลักการในการแก้ไขตามที่คณะอนุกรรมการฝ่ายเครือข่ายป่าชุมชนภาคใต้ สมัชชาคนจน แต่ไม่เกิดการดำเนินการจัดทำแนวเขตป่า – ที่ดินทำกินใหม่ตามข้อเสนอของคณะอนุกรรมการฝ่ายเครือข่ายป่าชุมชนภาคใต้ สมัชชาคนจน โดยทางเจ้าหน้าที่ป่าไม้อ้างว่าไม่มีงบประมาณ ในส่วนของกรณีปัญหาอุทยานแห่งชาติแก่งกรุง ทางเจ้าหน้าที่อุทยานฯได้ดำเนินการสำรวจรังวัดในพื้นที่ โดยประชาชนไม่มีส่วนร่วมในการรังวัดแนวเขต ทางชาวบ้านในพื้นที่ไม่ยอมรับ เนื่องจากชาวบ้านไม่มีส่วนร่วมในการสำรวจรังวัดในพื้นที่ และไม่สามารถตรวจสอบแนวเขตที่ทางเจ้าหน้าที่อุทยานฯได้ดำเนินการไปแล้วว่ามีความถูกต้องชอบธรรมครอบคลุมพื้นที่ที่ชาวบ้านได้เสนอไปหรือไม่ และการรังวัดดังกล่าวได้เอื้อประโยชน์ให้นายทุนเข้าครอบครองพื้นที่ป่าในเขตอุทยานแห่งชาติแก่งกรุงหรือไม่ ทางชาวบ้านในพื้นที่แก่งกรุง จึงได้ทำการกันแนวเขตป่า – ที่ดินทำกินในชุมชนเอง และเรียกร้องให้ทางเจ้าหน้าที่อุทยานลงมาจับจีพีเอส ในพื้นที่ตามแนวเขตป่า – ที่ดินทำกิน ที่ชาวบ้านทำสัญลักษณ์ แต่ไม่ได้รับความร่วมมือเจ้าหน้าที่ป่าไม้ ไม่มีการลงมาดำเนินการในพื้นที่แต่อย่างใด

โดยสรุปว่ารัฐบาลไม่ได้แก้ไขปัญหามาตามแนวทางภาคปฏิบัติตามมติ ๓ เมษายน ๒๕๔๔ และภายหลังจากการปรับคณะรัฐมนตรีและเปลี่ยนกระทรวง ทบวง กรม ก็ไม่มีการดำเนินการแต่อย่างใด

๒) ถูกปิดกั้นข้อมูลข่าวสาร

แม้ว่ามี พ.ร.บ. ข้อมูลข่าวสาร ตามรัฐธรรมนูญ ๒๕๔๐ แต่หน่วยงานรัฐยังปกปิดข้อมูลโครงการต่าง ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อชุมชน เช่นกรณีของชาวบ้านในพื้นที่เครือข่ายองค์กรชุมชนคลองไม้แดง ขอให้รัฐเปิดเผยรายละเอียดโครงการก่อสร้างถนนเศรษฐกิจสายสุราษฎร์ธานี – ระนอง ผ่านป่าแก่งกรุง จนกระทั่งโครงการได้เริ่มสำรวจพื้นที่ และมีการถางป่าโดยรอบหลายบริเวณ และร้องเรียนต่อคณะกรรมการสิทธิตรวจสอบ มีการเชิญผู้แทนกระทรวงคมนาคม ลงพื้นที่สำรวจสภาพป่าที่ถูกทำลาย จากนั้นโครงการฯจึงชลออกไป เพราะกระทรวงทรัพยากรฯไม่อนุญาตให้เข้าพื้นที่เพื่อศึกษา

นอกจากนี้ในพื้นที่ป่าต้นน้ำคลองกระแตจะมีกระแสน้ำที่จะก่อสร้างเขื่อนคลองกระแต ต.คลองสระ อ.กาญจนดิษฐ์ จ.สุราษฎร์ธานี กลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองกระแตได้พยายามขอ

ข้อมูลโครงการก่อสร้างเชื่อมคลองกระตะ แต่ไม่ได้รับข้อมูลจากหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง แต่อย่างใด มีแต่บอกกล่าวภายในว่า "ยังให้ไม่ได้ เพราะกลัวชาวบ้านต่อต้าน"

๓) การจัดการผู้ชุมนุมด้วยกฎหมาย

การประชุม เดินขบวน และปิดล้อมหน่วยงานของขบวนการชาวบ้าน เป็นกลยุทธ์เพื่อกดดันให้หน่วยงานรัฐยอมรับเปิดการเจรจาโดยชาวบ้านมีส่วนร่วมและดำเนินการแก้ไขปัญหามาของประชาชน ความจริงจิงและอดทนของชาวบ้านทำให้สังคมเห็นใจ รัฐยอมเปิดการประชุมเจรจา และตั้งคณะกรรมการร่วม อย่างไรก็ตามก็ยังมีจุดอ่อนและผลกระทบหลายด้าน ได้แก่

(๑) ภายหลังจากปฏิบัติการ ประชาชนถูกดำเนินคดี จึงส่งผลต่อความเป็นอยู่ของแกนนำชาวบ้านหลายพื้นที่ เนื่องจากต้องมีค่าใช้จ่ายและใช้เวลาในกระบวนการยุติธรรม ตัวอย่างการประชุมนัดคดีคนยุคคาชของบ้านท่าลาดเมื่อปี ๒๕๓๖ ซึ่งชาวบ้านตั้งกองทุนช่วยเหลือคดี (๒) เกิดความแตกแยกในชุมชน ดังกรณี

กรณีเขื่อนราษีไศล เกิดความแตกแยกเป็น ๑๒ กลุ่ม (เปรียบเทียบว่าเป็น ๑๒ ราศี) โดยนักการเมือง ผู้นำทางการ และหน่วยงานรัฐให้ร้าย สร้างความเข้าใจผิดต่อสังคมว่าการเคลื่อนไหวของชาวบ้านต้องการผลประโยชน์ตอบแทน ซึ่งส่งผลเสียต่อนักวิชาการ ความพยายามใช้สิทธิปกป้องทรัพยากรป่าทามของชุมชน

กรณีเขื่อนห้วยนา เมื่อเขื่อนห้วยนาสร้างเสร็จได้ส่งผลกระทบหลายพื้นที่ กรณีวิจัยเครือข่ายห้วยนาขอให้รัฐระงับการใช้เขื่อนและศึกษาผลกระทบก่อน การเคลื่อนไหวส่งผลให้เกิดมติคณะรัฐมนตรีวันที่ ๒๕ กรกฎาคม ๒๕๔๓ แต่หน่วยงานเกี่ยวข้องไม่ได้ดำเนินการตามมติดังกล่าว ไม่มีการศึกษาผลกระทบ โดยระหว่างนั้น ชาวบ้านรวมทั้งผู้นำทางการและหน่วยงานรัฐซึ่งต้องการน้ำในช่วงแล้ง จึงชุมนุมขอให้ปิดเขื่อนห้วยนาเพื่อเก็บน้ำ จึงเกิดความขัดแย้งระหว่างกลุ่มเครือข่ายห้วยนา และกลุ่มใช้น้ำจากเขื่อน

กรณีลุ่มน้ำแดง อำเภอเวียงแหง โครงการเหมืองแร่ลิทียมในดงซึ่งถูกเตรียมการในพื้นที่ทำให้เกิดความขัดแย้ง ๒ กลุ่ม คือ กลุ่มวิจัยโครงการสิทธิ(รวมกลุ่มแม่บ้านเยาวยุวชน และผู้นำทางการบางส่วน ผู้นำศาสนา)-เครือข่ายพลังงาน และกลุ่มชาวบ้านซึ่งสนับสนุนโดยหน่วยงานรัฐ ทั้งการไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ และฝ่ายปกครอง

ทั้งนี้ความขัดแย้งของกลุ่มในพื้นที่เป็นอุปสรรคบั่นทอนการปฏิบัติการของชุมชนทั้งระดับพื้นที่และในสังคมวงกว้าง ในสังคมวงกว้างมองความขัดแย้งว่าเกิดจากต้องการผลประโยชน์ มีเบื้องหลังสนับสนุนโดยนักการเมือง และองค์กรพัฒนาเอกชน ในระดับพื้นที่เป็นอุปสรรคการ

ทำงานชุมชนที่นักพัฒนามีข้อจำกัดที่จะแก้ไขให้ความขัดแย้งคลี่คลาย เนื่องจากถูกมองว่าเป็น “คนนอก”

๔. สรุปบทเรียนของนักพัฒนา

จากบทบาทของนักพัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชน สรุปบทเรียนสำคัญจากงานวิจัยนี้ ๓ ประการ คือ

๑) ความสมดุลย์ของการทำงานระหว่างผู้สร้างเงื่อนไขการเรียนรู้ หรือ ผู้ชี้้นำ การร่วมทุกข์ร่วมสุขร่วมตัดสินใจกับชาวบ้านทำให้มีความสนิทสนมใกล้ชิดระหว่างนักพัฒนา กับชาวบ้านจนรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน การนำทำงานแบบร่วมทุกข์ร่วมสุขสร้างความนับถือและ คาดหวังต่อนักพัฒนาได้ เช่นจากการเป็นพี่เลี้ยง ผู้ช่วยก็ต้องการให้เป็นผู้นำของชุมชนด้วย ส่งผลให้ขาดการริเริ่มตัดสินใจและไม่มั่นใจในบทบาทการนำของชาวบ้านเอง ซึ่งชี้ให้เห็นว่าชุมชน อาจเลิกปฏิบัติการต่อเนื่องไปเมื่อไม่มีนักพัฒนาร่วมงานด้วย ดังนั้นนักพัฒนาจะต้องทำงานและ ประเมินตัวเองเป็นระยะว่าตนเองได้สร้างการชี้ นำ หรือ กระตุ้นการเรียนรู้อย่างไร อย่างไรก็ดี ประเด็นนี้เป็นหลักการแนวความคิดการทำงานพัฒนาพื้นฐาน น่าสนใจว่าชาวบ้านแต่ละพื้นที่ซึ่งมี เงื่อนไขปัญหาแตกต่างกันอาจมีความเห็นแตกต่างจากหลักการนี้ได้

๒) ความสมดุลระหว่างนักปฏิบัติการและการวิจัย เป็นสองภารกิจสองบทบาทที่ ซ้อนกันอยู่อย่างขัดแย้งและแย้งสมานแย้งเวลาซึ่งกันและกัน อีกทางหนึ่งคืออาจเกิดความ ลำเอียงขึ้นในงานวิจัยที่จะต้องมีความรอบด้านลุ่มลึกในการพิจารณาเหตุการณ์หรือข้อเท็จจริงที่ เกิดขึ้น กล่าวไปแล้วนักพัฒนามีข้อได้เปรียบอยู่แล้วสำหรับการทำวิจัยที่สามารถเข้าถึงชุมชนได้ อย่างลึกซึ้ง แต่ควรได้ทบทวน ตรวจสอบแนวคิดและกรอบในการวิจัยอยู่ตลอดเวลา รวมทั้งการ ทำงานเป็นทีมและมีการตรวจสอบถ่วงดุลจากบุคคลภายนอกอย่างเข้มข้นเป็นสิ่งจำเป็น

๓) ความเข้าใจของสังคมต่อบทบาทของนักพัฒนา ในช่วงการเคลื่อนไหวเพื่อแก้ไข ปัญหาระดับนโยบาย ซึ่งชาวบ้านต้องเผชิญกับแรงกดดันจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ คำถามจาก สื่อมวลชน การเจรจากับหน่วยงานต่าง ๆ นักพัฒนาแสดงบทบาทถ่วงดุลให้เวทีประชุมเจรจา เป็นไปอย่างมีความเท่าเทียม ไม่ถูกครอบงำเอาเปรียบ และไปสู่การแก้ไขปัญหามากที่สุด

ในสถานการณ์เช่นนี้นักวิจัยจะต้องทำงานใกล้ชิดสนับสนุนในด้านข้อมูล การ ประสานงานและการจัดบันทึกร่วมกับชาวบ้าน แต่กระบวนการตัดสินใจต่อการแก้ไขปัญหายัง เป็นบทบาทของชาวบ้าน ทั้งนี้ การเข้าร่วมของนักพัฒนา/นักวิจัยนอกจากจะเป็นการช่วยเหลือ

ทางด้านเทคนิคแล้ว ยังมีผลทางด้านจิตใจและความเชื่อมั่นของชาวบ้านในกรณีที่ชุมชนยังรวมตัวและไม่มีประสบการณ์มาก ชาวบ้านไม่มีความมั่นใจในสิทธิของตนเองและเกรงกลัวอำนาจของราชการ ตัวอย่างการเจรจากรณีเขื่อนห้วยนา นักพัฒนากับแกนนำชาวบ้านต้องเจรจาในเรื่องผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมกับบริษัทที่ปรึกษาและหน่วยงานรัฐ

แต่ในอีกมุมมองหนึ่ง นักพัฒนายังไม่ได้รับการยอมรับจากสังคม ทำให้ฝ่ายรัฐเบี่ยงเบนประเด็นการเคลื่อนไหวของชาวบ้านว่าถูกชักจูงจากนักพัฒนาหรือเบื้องหลังมีผลประโยชน์จากการเรียกร้องค่าชดเชย หรือ เป็นคนนอกไม่ใช่ชาวบ้านตัวจริง ดังที่สื่อสารมวลชนให้ฉายาว่า นายหน้าค่าความจน ดังนั้นจึงเป็นประเด็นท้าทายต่อนักพัฒนาและพันธมิตรของประชาชนที่ยังต้องทำให้สาธารณชนยอมรับและเข้าใจถึงกระบวนการภาคประชาชนอันเป็นสากล มิใช่สิ่งประดิษฐ์อันแปลกประหลาด หรือตัวท่อกวนของสังคมไทย

๔) เคลื่อนไหวสำเร็จ แต่คนหาย แม้ว่าการปกป้องป่าชุมชนคงเค็งเมื่อ ๑๐ กว่าปีก่อนจะบรรลุเป้าหมาย แต่พลังชุมชนในการดูแลป่าในปัจจุบันกำลังเปลี่ยนแปลงทั้งการจัดการคนและป่า รวมทั้งภาวะด้านคดีจับกุมแกนนำ นักวิจัยและชุมชนสรุปบทเรียนร่วมกันว่า “ได้ป่ามาเสียพี่น้องไป” ดังนั้นจะต้องสร้างมิตีร่วมกันเพื่อรักษาคน รักษาป่า และรักษาการใช้เงินกองทุนให้โปร่งใส ทั้งนี้ผู้นำอาวุโสภักให้แง่คิดต่อการทำงานว่า “การค้นความเก่ามักเล่าผิด ต้องช่วยคิดหาทางออกให้ดีๆ”

๕. ข้อเสนอต่อเครือข่ายองค์กรชาวบ้าน

ภายใต้การรวมตัวกันของชาวบ้านที่ประสบปัญหาจากนโยบายของรัฐ ทำให้ชาวบ้านได้รวมตัวเกิดเป็นเครือข่ายองค์กรชาวบ้านนั้น เป้าหมายสำคัญคือ เพื่อสร้างพลังของชาวบ้านในระดับพื้นที่ สร้างพื้นที่ทางอำนาจในการต่อรองเจรจาในการแก้ไขปัญหาต่อรัฐ การรวมตัวเป็นเครือข่ายขององค์กรชาวบ้านมีหลายระดับ ทั้งเครือข่ายกลุ่มปัญหาเดียวกัน คือ เครือข่ายชาวบ้านที่ประสบปัญหากรณีป่าไม้ - ที่ดิน เครือข่ายชาวบ้านกลุ่มปัญหาอื่น ๆ ที่ร่วมเรียกร้องสิทธิ เช่น กลุ่มสมัชชาคนจน เครือข่ายชาวบ้านดังกล่าวมีบทบาทสำคัญ เช่น ร่วมกันเคลื่อนไหวเพื่อเป็นพลังอำนาจในการต่อรองกับรัฐ และการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการต่อสู้ การสร้างทางเลือก การจัดการปัญหาต่าง ๆ ของชุมชน รวมทั้งเป็นการสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจทำให้ชุมชนเกิดความรู้สึกมีเพื่อนพ้อง

ที่ผ่านมาการเคลื่อนไหวของเครือข่ายองค์กรชาวบ้านต่าง ๆ มีส่วนสนับสนุนส่งเสริมโดยตรงต่อการใช้สิทธิของชุมชน พบข้อจำกัดคือ ขาดความพร้อมในการจัดกลไกเพื่อสร้างการเรียนรู้แก่ชุมชนที่ถูกละเมิดสิทธิ และขาดความต่อเนื่องของการเรียนรู้จากทั้งในสถานการณ์

เคลื่อนไหวเฉพาะหน้าและในชุมชน ดังนั้นเครือข่ายองค์กรชาวบ้านจึงควรได้รับการหนุนเสริมด้านความคิดการทำงานมวลชนที่รอบด้าน

๖. ข้อเสนอต่อเครือข่ายองค์กรชาวบ้านระดับท้องถิ่น/ภาค/ประเทศ

เครือข่ายองค์กรชาวบ้านระดับต่าง ๆ เกิดขึ้นจากการประสบปัญหาจากนโยบายของรัฐทำให้ชาวบ้านได้รวมตัวเกิดเป็นเครือข่ายองค์กร มีเป้าหมายสำคัญคือ เพื่อสร้างพลังอำนาจร่วมกันของชาวบ้านในการแก้ไขปัญหาของแต่ละพื้นที่ การรวมตัวเป็นองค์กรเครือข่ายมีทั้งเครือข่ายกลุ่มปัญหาเดียวกัน คือ เครือข่ายชาวบ้านที่ประสบปัญหากรณีป่าไม้ - ที่ดิน เครือข่ายเขื่อน เครือข่ายชาวบ้านกลุ่มปัญหาอื่น ๆ ที่ร่วมเรียกร้องสิทธิ เช่น กลุ่มสมาชิกคนจน สมาชิกเกษตรกรรายย่อย เครือข่ายชาวบ้านดังกล่าวมีบทบาทสำคัญ เช่น ร่วมกันเคลื่อนไหวในรูปสำคัญ ๆ เพื่อต่อรองกับรัฐ และการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการต่อสู้ รวมทั้งเป็นการสร้างความสัมพันธ์ทำให้ชุมชนเกิดความรู้สึกมีเพื่อนพ้องร่วมกันมากขึ้นนั้น องค์กรเครือข่ายมีข้อดีที่สามารถสร้างอำนาจต่อรองกับรัฐในเงื่อนไขที่เหมาะสม แต่มีข้อจำกัดสำคัญ คือ ทุกเครือข่ายต้องมีกองจัดการหรือแม่ข่าย ซึ่งมีภาระมากมาย การเคลื่อนไหวที่เป็นไปได้มากที่สุดคือการเคลื่อนไหวภายนอกเพื่อกดดันต่อรองกับรัฐ แต่ไม่มีกำลังในการส่งเสริมการสร้างคามเข้มแข็งระดับชุมชนพื้นฐาน หลายองค์กรกลายเป็นหน่วยร้องเรียนความเดือดร้อนของชาวบ้าน สมาชิกจ่ายค่าสมัครและค่าบำรุงกิจกรรม รอให้ผู้นำไปแก้ปัญหาให้ สร้างความสัมพันธ์แบบหวังพึ่ง ไม่เกิดความลึกซึ้งและพลังในการสร้างสิทธิชุมชนอย่างแท้จริง

๗. ข้อเสนอต่อบทบาทของนักวิชาการ และนักกฎหมาย

นักวิชาการ นักกฎหมายหรือทนายความ มีบทบาทในการสนับสนุนส่งเสริมสิทธิชุมชน โดยการช่วยทำหน้าที่วิเคราะห์เชื่อมโยงให้เห็นภาพรวมของสังคม ให้ความรู้เกี่ยวกับแนวคิดและความรู้เฉพาะเรื่อง ในบทบาทของวิทยากรฝึกอบรม เช่น ความรู้เรื่องนิเวศวิทยา นิเวศสามน้ำ ภูมิศาสตร์ แผนที่ GPS รัฐธรรมนูญ กฎหมายนโยบาย กระบวนการวิจัย สะท้อนบทเรียนการเคลื่อนไหวและการพัฒนา นอกจากนี้ยังให้คำปรึกษา หรือเป็นพันธมิตรให้กำลังใจ สนับสนุนการเปิดเวทีสาธารณะให้ชาวบ้านได้นำเสนอปัญหาและองค์ความรู้ของชุมชน โดยเฉพาะเมื่อมีการตั้งคณะกรรมการแก้ปัญหาหรือระหว่างฝ่ายรัฐและชาวบ้าน จะมีนักวิชาการเป็นองค์ประกอบฝ่ายชาวบ้าน หรือเป็นกรรมการฝ่ายที่สาม และหากต้องการความเชื่อมั่นของข้อเสนอ นักวิชาการสามารถเป็นพี่เลี้ยงชาวบ้าน หรือทำวิจัยเอง เพื่อเสนอการแก้ไขปัญหาได้

โดยเฉพาะนักกฎหมายมีบทบาทสำคัญต่อขบวนการสร้างเสริมสิทธิชุมชน โดยให้ความรู้ ความเข้าใจ แนวทางกฎหมาย ซึ่งเป็นจุดอ่อนของนักพัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชนและ

ชาวบ้าน ให้คำปรึกษาและชี้แนะแนวทางช่วยเหลือในกรณีที่ถูกรัฐ เจ้าหน้าที่รัฐ หรือกลุ่มผลประโยชน์ใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือในการลิดรอนสิทธิ์ เช่น การฟ้องร้องหมิ่นประมาท การข่มขู่คุกคามกลั่นแกล้ง จับ กุมดำเนินคดี และยึดยึดข้อหาต่าง ๆ อย่างไม่กี่ติ บทบาทดังกล่าวก็จำกัดด้วยจำนวนบุคลากร ทำให้ไม่เพียงพอกับสถานการณ์ปัญหา

๘. ข้อเสนอต่อการวิจัยเพื่อขยายแนวคิดและสนับสนุนรูปธรรมสิทธิชุมชน

๑) ระบบสิทธิชุมชนในมิตินิติศาสตร์ จากกฎจารีตประเพณีของชุมชนเพื่อเป็นฐานความรู้จากชุมชนไทยในการปรับปรุงกฎหมายของประเทศ

๒) การสร้างเครือข่ายสิทธิชุมชนโดยวิจัยเชิงปฏิบัติการ เช่น เครือข่ายชุมชนลุ่มน้ำ เครือข่ายป่าทามชุมชน และการจัดตั้งสมัชชาสิทธิชุมชนในแต่ละพื้นที่

๓) เศรษฐกิจชุมชนบนฐานทรัพยากร ให้เห็นสัดส่วนขนาดเศรษฐกิจ-ชุมชนที่ต้องพึ่งพาทรัพยากรสิทธิร่วมของชุมชน และขนาดของเศรษฐกิจชุมชนในสัดส่วนของเศรษฐกิจของประเทศ เพื่อผลักดันทิศทางการพัฒนาเศรษฐกิจภาคส่วนที่ “มิใช่ทุนนิยม”

๔) ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เพื่อสร้างจิตสำนึกสิทธิชุมชน โดยวิจัยเชิงปฏิบัติการ

๕) ทางเลือกในการจัดการน้ำโดยชุมชนท้องถิ่นในขอบเขตลุ่มน้ำ เพื่อเป็น ฐานข้อมูลในการวางแผนลุ่มน้ำให้เกิดประโยชน์จริงต่อชุมชนมากที่สุด เป็นการพัฒนายั่งยืนและเป็นธรรม และเป็นเครื่องมือในการผลักดันการปฏิบัติการสิทธิชุมชนเพราะการจัดการน้ำกำลังเป็นวาระสำคัญของสังคม.

ภาคผนวก ๑-๓

ภาคผนวก ๑

โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคเหนือ
กรณีลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน (แม่เมะ- แม่ะ) ลุ่มน้ำแม่แตงตอนบน และลุ่มน้ำแม่จืด
รายงานความก้าวหน้าการดำเนินงาน (ระยะที่ ๕)
โดยส่วนประสานงานกลาง
(ตุลาคม - มิถุนายน ๒๕๕๙)

ภาคผนวก ๒

โครงการสิทธิชุมชนศึกษาภาคอีสาน
รายงานความก้าวหน้า (งวดที่ ๔)
โดยส่วนประสานงานกลางภาค
(มกราคม - กรกฎาคม ๒๕๕๘)

ภาคผนวก ๓

โครงการสิทธิชุมชนศึกษาภาคใต้
การเสริมสร้างและประเมินความสามารถในการเรียนรู้ของชุมชน (งวดที่ ๔)
โดยส่วนประสานงานกลางภาค
(มกราคม - กรกฎาคม ๒๕๕๘)

ภาคผนวก๑

โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคเหนือ
กรณีลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน (แม่แเมะ- แม่ณะ) ลุ่มน้ำแม่แตงตอนบน และลุ่มน้ำแม่จัด
รายงานความก้าวหน้าการดำเนินงาน (ระยะที่ 5)
โดยส่วนประสานงานกลาง
(ตุลาคม – มิถุนายน 2549)

รายงานฉบับนี้ เป็นรายงานความก้าวหน้าการดำเนินงานระยะที่ 5 ตั้งแต่เดือนตุลาคม 2548 – มิถุนายน 2549 (ขยายระยะเวลาการดำเนินงานจากเดือนมีนาคม 2549) ซึ่งถือว่าเป็นระยะสุดท้ายของการดำเนินงานโครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคเหนือ กรณีลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน (แม่แเมะ- แม่ณะ) ลุ่มน้ำแม่แตงตอนบน และลุ่มน้ำแม่จัด

จากการดำเนินงานที่ผ่านมาได้จัดกิจกรรมตามแผนการดำเนินงานทั้งกิจกรรมที่ต่อเนื่องมาจากการดำเนินงานระยะที่ 4 และกิจกรรมที่คาบเกี่ยวการดำเนินงานในระยะที่ 5 ตามแผนงานกิจกรรม 3 แผนหลัก คือ แผนสร้างคน แผนสร้างองค์ความรู้และแผนสร้างเครือข่าย โดยมีข้อสรุป ข้อเสนอแนะของการดำเนินงาน ดังนี้

ความก้าวหน้าการดำเนินงานตามแผนสร้างคน

เน้นที่จะพัฒนาศักยภาพของเจ้าหน้าที่วิจัย และทีมวิจัยชาวบ้าน ในการที่จะจัดกระบวนการและสร้างการเรียนรู้ให้กับชุมชนในพื้นที่เป้าหมายอย่างต่อเนื่อง ตามโจทย์เป้าหมาย วัตถุประสงค์ และกระบวนการวิจัยของแต่ละพื้นที่ใน 3 ลุ่มน้ำที่แตกต่างกันออกไป ทั้งนี้ตามประเด็นการวิจัยและสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่เป็นหลัก

กระบวนการตามแผนสร้างคนที่ผ่าน มีกิจกรรมการดำเนินงาน อาทิ

1.การจัดประชุมเจ้าหน้าที่วิจัย ซึ่งถือว่าเป็นกิจกรรมต่อเนื่องที่เจ้าหน้าที่วิจัยจะได้มาแลกเปลี่ยน พูดคุย นำเสนอความก้าวหน้าการดำเนินงานให้เจ้าหน้าที่ในพื้นที่ลุ่มน้ำอื่นๆ ได้เรียนรู้ บางพื้นที่พบว่า มีสถานการณ์ที่จะต้องอาศัยวิทยากรภายนอกเข้าไปหนุนเสริมกระบวนการเรียนรู้ เพื่อที่จะคลี่คลายปัญหาที่เกิดขึ้น และปัญหาที่เกิดขึ้นนั้นไม่แต่เฉพาะปัญหาที่เกิดขึ้นภายในชุมชนเอง แต่ยังคงมีปัญห่อื่นๆ ที่เกิดขึ้นจากกลุ่มภายนอก ทั้งกลุ่มทุน และนโยบายของรัฐที่เข้ามาพร้อมกับโครงการต่างๆ ที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนและฐาน

ทรัพยากรในพื้นที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำแม่แดงอำเภอยางนา ที่ชุมชนยังคงเผชิญกับสถานการณ์ความเคลื่อนไหวของการไฟฟ้าฝ่ายผลิต ที่พยายามจะดำเนินการเปิดเหมืองลิกไนต์ แม้ว่าการศึกษาผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม (EIA) ซึ่งอยู่ระหว่างการพยายามที่จะจัดให้มีเวทีประชาพิจารณ์ ยังไม่ประสบความสำเร็จ แต่กระแสภายในพื้นที่ที่มีการเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา ทำให้บางชุมชน เกิดความแตกแยกออกเป็น 2 กลุ่ม ทั้งกลุ่มที่เห็นด้วยกับการเปิดเหมืองและกลุ่มที่ไม่เห็นด้วย และคาดว่าปัญหาดังกล่าวจะรุนแรงยิ่งขึ้น ทางเจ้าหน้าที่วิจัย จึงได้หารือร่วมกัน ในการที่จะดำเนินการภายใต้กลุ่ม เครือข่ายองค์กรชาวบ้าน และพยายามขยายฐานการเรียนรู้ไปสู่ชุมชนในพื้นที่อื่น ๆ ที่อยู่ในพื้นที่เป้าหมายของโครงการพัฒนาเหมืองลิกไนต์ และดำเนินการที่จะพัฒนาโครงการข้อยอดการดำเนินงานที่ผ่านมา

นอกจากการประชุมในวาระที่เกี่ยวข้องกับการติดตามสถานการณ์ในพื้นที่จากที่เจ้าหน้าที่วิจัยได้นำเสนอในที่ประชุมเพื่อหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาพร้อมกันแล้ว ยังได้มีการติดตามในเรื่องของการจัดทำรายงานฉบับสมบูรณ์ เนื่องจากอยู่ในช่วงสุดท้ายของการดำเนินงาน นอกจากนี้ จะจัดทำรายงานความก้าวหน้าของการดำเนินงานแล้ว เจ้าหน้าที่วิจัยแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำ จะต้องดำเนินการจัดทำรายงานฉบับสมบูรณ์ ภายใต้โจทย์วิจัยแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำ ซึ่งในรายละเอียดเนื้อหา และรูปแบบของการนำเสนอรายงานฉบับสมบูรณ์นั้น จะอยู่ในรายงานฉบับสมบูรณ์ของแต่ละลุ่มน้ำ

รวมทั้งมีการนำเสนอแนวทางหรือทิศทางในการดำเนินงานต่อไปข้างหน้า ภายหลังจากที่โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ภาคเหนือสิ้นสุดลงทั้งเจ้าหน้าที่วิจัย ทีมวิจัยชาวบ้านและชาวบ้านในพื้นที่เป้าหมายจะวางเป้าหมายแนวทางการดำเนินงานต่อไปอย่างไร

เบื้องต้นในส่วนของพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน (แม่เมะ-แม่หะ) ยังคงเกาะเกี่ยวกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับเครือข่ายในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน ที่มีโครงการอื่นๆหนุนเสริมกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ส่วนพื้นที่ลุ่มน้ำแม่แดงตอนบนนั้นอาศัยกระบวนการเข้าไปหนุนเสริมของกลุ่มเครือข่ายองค์กรภายนอก ที่มีประเด็นการเชื่อมกับเครือข่ายระดับภาค โดยเฉพาะเรื่องพลังงานทางเลือก หรือประเด็นอื่นๆที่เกี่ยวข้องในเรื่องของสาธารณสุข และสุขภาพของชุมชน และลุ่มน้ำแม่จัต ทีมวิจัยชาวบ้านยังคงเกาะเกี่ยวการทำงานร่วมกัน โดยใช้การหนุนเสริมของกองทุนเครือข่ายที่มีอยู่ส่วนหนึ่ง และการเชื่อมเครือข่ายระดับภาคภายใต้กระบวนการทำงานกับกลุ่มเครือข่ายองค์กรสมาชิกเมืองฝาย ภาคเหนือ

ดังนั้น ในส่วนของแผนสร้างคน ที่เกิดจากการจัดประชุมเจ้าหน้าที่วิจัยนั้น จึงเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญของกระบวนการวิจัย ในการที่จะติดตามความก้าวหน้าการดำเนินงาน สถานการณ์ปัญหา รูปแบบ กระบวนการของการสร้างการเรียนรู้ และทักษะความเข้าใจของเจ้าหน้าที่วิจัยที่มีต่อกระบวนการวิจัย

2. การประชุมเจ้าหน้าที่วิจัยและที่ปรึกษา เป็นกิจกรรมหนึ่งของการดำเนินงานตามแผนสร้างคน ที่จะดึงกลุ่มคนภายนอก ทั้งนักวิชาการ นักพัฒนา หรือผู้รู้ มาช่วยในการคิด วิเคราะห์ ประมวล สรุป หรือให้ข้อคิดเห็นข้อเสนอแนะผลการดำเนินงานที่ผ่านมา ซึ่งการจัดประชุมเจ้าหน้าที่วิจัยและที่ปรึกษาในระยะนี้ จึงเน้นไปในเรื่องของการจัดทำรายงานฉบับสมบูรณ์ เพื่อที่จะดูรูปแบบ เนื้อหา กระบวนการวิจัย ผลการวิจัย ที่สำคัญการนำเสนอที่เห็นผลเชิงประจักษ์จากกระบวนการวิจัยที่ผ่านมา โดยมีอาจารย์จากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่มาช่วยให้คำแนะนำ ปรึกษา และข้อคิดเห็น ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับรายงานฉบับสมบูรณ์ โดยพื้นที่ลุ่มน้ำแม่แแม่- แม่ะ ได้รับข้อคิดเพิ่มเติมจากอาจารย์อานันท์ กาญจนพันธ์ พื้นที่ลุ่มน้ำแม่แดงตอนบน ได้รับข้อคิดเห็นเพิ่มเติม และข้อเสนอแนะจากอาจารย์ไพสิษฐ์ พานิชย์กุล และลุ่มน้ำแม่งัด ได้รับข้อคิดเห็นข้อเสนอแนะจากอาจารย์ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี และจากคณะกรรมการบริหารโครงการคุณกฤษฎา บุญชัยและเจ้าหน้าที่ส่วนกลางคุณวรินทร์า ไกยวงศ์ ได้เข้ามาช่วยในการที่จะวางกรอบรายงานฉบับสมบูรณ์ให้มีประสิทธิภาพตามกระบวนการวิจัยตลอดระยะเวลา 2 ปี 6 เดือนที่ผ่านมา

3. การจัดอบรมเจ้าหน้าที่วิจัย และเจ้าหน้าที่โครงการอื่นๆที่เกี่ยวข้อง เรื่อง การพัฒนาโครงการฯ หรือการเขียนโครงการเพื่อเสนอแหล่งทุน ซึ่งเป็นอีกส่วนหนึ่งของกิจกรรมตามแผนสร้างคน ที่จะทำให้เจ้าหน้าที่วิจัยได้คิดแผนงาน กิจกรรมพัฒนาต่อยอดจากงานที่ทำอยู่เดิมไม่ว่าจะเป็นงานพัฒนา หรืองานวิจัยก็ตาม โดยผ่านการวิเคราะห์ สังเคราะห์ ฐานข้อมูลที่มีอยู่เดิม และต้นทุนเดิมทั้งกลุ่มคน เครือข่าย การดำเนินงาน รวมไปถึงโครงสร้างองค์กรที่ประกอบไปด้วยกลุ่มคนต่างๆที่เข้ามาร่วมกระบวนการเรียนรู้

การอบรมการพัฒนาโครงการ หรือการเขียนโครงการฯ นั้น เจ้าหน้าที่วิจัยไม่สามารถที่จัดกระบวนการที่จะยกระดับการพัฒนาโครงการฯขึ้นมาโดยเจ้าหน้าที่เอง จึงต้องอาศัยนักพัฒนาอาวุโส หรือผู้รู้ โดยคุณสวิง ดันอุตเข้ามาช่วยกระบวนการ ในการที่จะอธิบายหลักคิดในการพัฒนาโครงการฯ และดึงสิ่งที่เจ้าหน้าที่วิจัยดำเนินงานมาโดยตลอดถอดบทเรียน ประสบการณ์ออกมาเป็นโจทย์ที่จะนำไปสู่แนวคิดในการพัฒนาโครงการ ภายใต้หลักคิดทางพระพุทธศาสนา ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค (ปัญหา สาเหตุของปัญหา กระบวนการที่นำไปสู่การดับปัญหา และผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการแก้ไขปัญหา)

ผลที่ได้จากการจัดอบรมฯ นอกจากการได้หลักคิดในการที่จะทำให้เกิดการพัฒนาโครงการ หรือเขียนโครงการฯได้แล้ว ยังจะทำให้เจ้าหน้าที่วิจัย ได้ฝึกการวิเคราะห์ปัญหา จากสาเหตุปัญหามาสู่กระบวนการในการแก้ไขปัญหาที่ตรงกับสภาพปัญหาและความต้องการของชุมชนเป็นตัวตั้งในการดำเนินงาน

4. การติดตามประเมินผลการดำเนินงาน เป็นกิจกรรมตามแผนสร้างคน โดยเจ้าหน้าที่วิจัยส่วนประสานงานกลาง ภาคเหนือ ในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน ติดตามประเมินผลการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องซึ่งมีหลากหลายรูปแบบของการติดตามประเมินผล จากที่ได้นำเสนอในรายละเอียดผลการดำเนินงานนั้นพบว่า มีการติดตามประเมินผลการดำเนินงานอยู่หลายรูปแบบ ลักษณะด้วยกัน อาทิ 1) การติดตามประเมินผลการดำเนินงานจากการการประชุมเจ้าหน้าที่วิจัยแต่ละครั้ง 2) การติดตามจากการลงพื้นที่ กรณีที่พื้นที่ได้จัดกิจกรรมสร้างการเรียนรู้ หรือกิจกรรมลงมือปฏิบัติการแห่งสิทธิ เข้าไปพูดคุยแลกเปลี่ยนกับที่มิวิจัยชาวบ้านและตัวแทนชาวบ้านในพื้นที่เป้าหมาย 3) การติดตามจากการจัดส่งแผนสำรองจ่ายประจำเดือน และการจัดส่งเอกสารรายงานความก้าวหน้าการดำเนินงานที่แนบมาพร้อมกับการเคลียร์สำรองจ่าย และ 4) การติดตามประเมินผลจากการพบปะระหว่างการประชุม สัมมนา อบรมกับเครือข่ายองค์กรพันธมิตร ระดับภาค ที่ได้เชิญเข้าร่วมประชุม ซึ่งได้มีโอกาสนี้จะพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการมากนัก แต่ก็ทำให้ได้ข้อมูลบางประเด็นที่เป็นเชิงลึก และเป็นสถานการณ์ที่จะสามารถนำมาประมวลได้บางส่วน และเป็นการติดตามประเมินผลที่เกิดขึ้นทุกระยะของการดำเนินงานที่ผ่านมา

จากกระบวนการวิจัย ตามแผนสร้างคนดังกล่าว นั้น จะพบว่าไม่เพียงแต่การเน้นในเรื่องของการพัฒนาศักยภาพของคนผ่านการอบรมบุคคลต่อบุคคลเท่านั้น แต่เอาสถานการณ์ในพื้นที่เป็นฐานที่จะทำให้เจ้าหน้าที่วิจัยและที่มิวิจัยชาวบ้านนำมาเป็นโจทย์ในการเรียนรู้ ค้นหาเทคนิค เครื่องมือ กระบวนการวิจัยที่จะไปสร้างการเรียนรู้ให้กับชุมชนในพื้นที่เป้าหมาย และกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ผ่านมายังพบว่า ไม่จำเป็นที่จะต้องจัดเวทีใหญ่ หรือเวทีที่เป็นทางการเสมอไป เวทีกลุ่มย่อย ยังช่วยที่จะลงรายละเอียดได้ลึกกว่า ตลอดจนการลงมือปฏิบัติการแห่งสิทธิ ยังเป็นอีกเครื่องมือหนึ่งของการหนุนเสริมกระบวนการเรียนรู้ หรือกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ลงมือทำ แล้วเกิดกระบวนการทบทวนในสิ่งที่ทำ ปรับปรุงแก้ไข และเข้าไปหนุนเสริมเพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่ต่อเนื่องและขยายผลออกไปสู่ชุมชนในพื้นที่อื่นๆ ที่อยู่ใกล้เคียง หรือเกิดกลไกความร่วมมือของเครือข่ายในระดับภาคต่อการนำเอาประเด็นปัญหาพื้นที่ไปเชื่อมกับข้อเสนอเชิงนโยบาย

ความก้าวหน้าการดำเนินงานตามแผนสร้างองค์ความรู้

ความก้าวหน้าการดำเนินงานในส่วนของแผนสร้างองค์ความรู้ ในส่วนที่ส่วนประสานงานกลางได้ดำเนินงาน ในระยะที่ 5 นั้นเน้นที่จะถอดสรุปบทเรียนกระบวนการวิจัยที่ผ่านมา ทั้งนี้เพื่อให้เกิดการทบทวนโจทย์ เป้าหมาย วัตถุประสงค์ ผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการวิจัยที่ผ่านมา

แผนสร้างองค์ความรู้ ที่ผ่านมา ได้มีการดำเนินงานที่ดึงดูดองค์ความรู้ให้เกิดการแลกเปลี่ยนร่วมกันผ่านกิจกรรมระหว่างเจ้าหน้าที่วิจัย ทีมวิจัยชาวบ้านและตัวแทนชาวบ้านในพื้นที่ 3 ลุ่มน้ำ อาทิ 1) การจัดเวทีเพื่อศึกษาต้นทุนสถานการณ์ปัญหาในพื้นที่ 3 ลุ่มน้ำ เพื่อที่จะนำเอาประเด็นปัญหาในพื้นที่ 3 ลุ่มน้ำเสนอสถานการณ์ให้กับผู้รู้ นักวิชาการ ร่วมแลกเปลี่ยนแสดงความคิดเห็นและค้นหาแนวทาง ทางออกของการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน ซึ่งการดำเนินงานที่ผ่านมามีพบว่า การศึกษาต้นทุนจากสถานการณ์ปัญหานั้น ไม่มองเพียงปัญหาที่เกิดขึ้นในแต่ละพื้นที่เท่านั้น แต่ยังเชื่อมโยงให้เห็นปัญหาที่นำมาสู่โจทย์ พื้นที่ เป้าหมายการวิจัย กระบวนการวิจัยและผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการที่ผ่านมาของแต่ละลุ่มน้ำ ที่สำคัญองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นจากกระบวนการเรียนรู้ เช่น ลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน กรณีลุ่มน้ำแม่แเมะ- แม่คะ ได้มีการนำเสนอองค์ความรู้ของชุมชนพื้นราบที่เกี่ยวข้องกับการจัดการน้ำระบบเหมืองฝายกับระบบการผลิตของชุมชน และองค์ความรู้ของชุมชนต้นน้ำ ซึ่งเป็นชุมชนดั้งเดิมที่ทำเรื่อง ป่าเหมียง ยังพบองค์ความรู้ในเรื่องของระบบเกษตรป่าเหมียง และการใช้ไม้พิน หรือกรณีลุ่มน้ำแม่แตงตอนบน ที่พบว่ามีองค์ความรู้ในเรื่องของการจัดการป่า การจัดการน้ำเหมืองฝาย องค์ความรู้ประวัติศาสตร์ชุมชน และองค์ความรู้ในการขับเคลื่อนเชิงสถานการณ์กรณีเหมืองลิกไนต์ อ.เวียงแหง และกรณีลุ่มน้ำแม่จัด ได้มีการนำเสนอองค์ความรู้ ระบบการผลิตของชุมชนปลายน้ำ กับระบบการผลิตของชุมชนต้นน้ำ ที่ไปตอบในเรื่องของการค้นหารูปแบบ เครื่องมือในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม องค์ความรู้ที่กล่าวมาข้างต้นในพื้นที่ 3 ลุ่มน้ำได้มีการนำเสนอในรายละเอียดขององค์ความรู้ในรายงานฉบับสมบูรณ์ของแต่ละลุ่มน้ำ

2) การดำเนินงานตามแผนสร้างองค์ความรู้ผ่านการจัดทำรายงานความก้าวหน้าที่เกิดขึ้นในแต่ละลุ่มน้ำ ซึ่งจะมีการอธิบายและนำเสนอองค์ความรู้ของแต่ละลุ่มน้ำที่ต่างกันออกไป ตามบริบทและโจทย์วิจัยในแต่ละพื้นที่ที่แตกต่างกัน

3) การจัดทำสื่อ จากที่ได้มีการนำเสนอในระยะที่ 1 - 3 นั้นเจ้าหน้าที่วิจัยและทีมวิจัยชาวบ้านได้พยายามที่จะนำเสนอรูปแบบสื่อที่เป็นเอกสาร เนื้อหา ผ่านจดหมายข่าว หรือหนังสือที่ติดตามสถานการณ์ปัญหาใน 3 พื้นที่อธิบายผ่านบริบทในแต่ละลุ่มน้ำ แต่เมื่อได้มีการวิเคราะห์แล้วพบว่า สื่อที่จะเข้าถึงชุมชนได้ง่ายกลับเป็นสื่อวิดิทัศน์ ที่สามารถอธิบายได้ทั้งภาพเสียง และเข้าถึงชุมชนได้ทุกระดับ หมายถึงว่าชาวบ้านบางคนที่ไม่อ่านไม่ออก เขียนไม่ได้ ก็สามารถที่จะดูภาพอธิบายแทนสื่อด้วยตัวหนังสือ และเป็นสื่อที่สร้างการเรียนรู้ได้ตลอดเวลา รวมไปถึงการนำไปสื่อสารกับกลุ่มคน หน่วยงาน องค์กรที่ให้ความสนใจ จะนำไปศึกษา ค้นคว้า หรือสร้างเป็นสื่อการเรียนการสอนให้เยาวชนได้สืบทอดกระบวนการเรียนรู้ได้ต่อไป

ความก้าวหน้าการดำเนินงานตามแผนสร้างเครือข่าย

เป็นกิจกรรมที่ได้มีการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง โดยเจ้าหน้าที่วิจัยและทีมวิจัยชาวบ้าน ได้เข้าร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับกลุ่มเครือข่ายทั้งในระดับพื้นที่และเครือข่ายพันธมิตรในระดับภูมิภาค โดยเฉพาะการเชื่อมเครือข่ายประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ และนำไปสู่เชื่อมประเด็นที่เป็นข้อเสนอตอนโยบาย หรือการสร้างพื้นที่ทางสังคมให้เกิดขึ้นได้รับรู้ และร่วมในกระบวนการตัดสินใจ ซึ่งที่ผ่านมา ในระยะที่ 5 ของการดำเนินงานนั้น ทางเจ้าหน้าที่วิจัยและทีมวิจัยชาวบ้าน ได้เข้าไปร่วมเรียนรู้ในหลายประเด็นกับเครือข่ายองค์กรพันธมิตรต่างๆ อาทิ การเชื่อมกับเครือข่ายองค์กรสมัชชาเหมืองฝาย ลุ่มน้ำภาคเหนือ เครือข่ายแผนฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่นในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนและลุ่มน้ำในพื้นที่รูปธรรม 8 พื้นที่ในภาคเหนือ เครือข่ายป่าชุมชนภาคเหนือต่อการขับเคลื่อนพ.ร.บ.ป่าชุมชน ที่ยังคงมีการจัดเวทีพูดคุยกันอย่างต่อเนื่อง และปรับเปลี่ยนรูปธรรม วิธีการที่จะกระแทกสังคมให้เกิดการรับรู้ และสนับสนุนร่างพ.ร.บ.ดังกล่าว รวมไปถึงเครือข่ายต่างๆ ที่เข้าไปเกาะเกี่ยวเชิงสถานการณ์ปัญหา เช่น กรณีโครงการพัฒนาเหมืองลิกไนต์ อำเภอเวียงแหง ที่เข้าไปอยู่ในส่วนของเครือข่ายพลังงานทางเลือก และเครือข่ายที่เรียกร้องเชิงนโยบาย เช่น สหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ เป็นต้น

จากการดำเนินงานระยะที่ 5 ที่ผ่านมา นอกจากการเรียนรู้ร่วมกับเครือข่ายระดับภาคโดยเอาสถานการณ์ในพื้นที่เป็นฐานเชื่อมแล้ว ยังเข้าไปเกี่ยวข้องกับนโยบาย กระแสการพัฒนาประเทศ ที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนท้องถิ่นล้านนา และฐานทรัพยากรอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นโครงการสวนสัตว์เชียงใหม่ในทิวเขาพารี โครงการจัดทำแผนฟื้นฟูลุ่มน้ำแม่ปิง โดยสำนักนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม และแผนฟื้นฟูทรัพยากรแบบพหุภาคีในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ปิง ภายใต้กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมไปถึงสถานการณ์การเมืองปัจจุบัน ที่นำไปสู่การปรับเปลี่ยนโครงสร้างฐานล่างของชุมชนและการปรับตัวต่อกระแสการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานตามแผนสร้างเครือข่ายในระยะที่ 5 นี้เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการสร้างการเรียนรู้ให้กับเจ้าหน้าที่วิจัย ทีมวิจัยชาวบ้าน ที่จะเข้าไปแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับเครือข่ายระดับภาค ทั้งการนำเสนอแลกเปลี่ยนสถานการณ์ปัญหาในพื้นที่กับการเชื่อมปัญหาในระดับภาค และการติดตามความเคลื่อนไหวสถานการณ์ต่างๆ จากนโยบายที่ลงมาแล้วส่งผลกระทบต่อชุมชนในระดับพื้นที่ ซึ่งกิจกรรมส่วนหนึ่งที่ได้ไปแลกเปลี่ยนเรียนรู้ อาทิ

- 1) การเข้าร่วมเครือข่ายแผนฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่น 9 พื้นที่รูปธรรม ซึ่ง 1 ในพื้นที่รูปธรรมนั้นมีพื้นที่ของอำเภอเชียงดาว รวมอยู่ด้วย เป็นการเรียนรู้ในการรื้อฟื้นวิถีชีวิต

ชุมชนท้องถิ่นผ่านประเด็นเรื่องของการจัดการฐานทรัพยากรฯ วิถีชีวิต การพึ่งพาอาศัย
ป่า เพื่อการหาอยู่หากิน ในวิถีที่พอเพียง ซึ่งในแต่ละพื้นที่ของแผนพื้นฟูฯ นั้นจะมีความ
แตกต่างกันออกไปในแต่ละประเด็นทั้งนี้ขึ้นอยู่กับคนทำงานในพื้นที่และสถานการณ์ใน
พื้นที่นั้นอยู่ในประเด็น ไหน การดำเนินงานดังกล่าวนั้นจัดขึ้น

สิ่งที่ได้เรียนรู้จากการเข้าร่วมแผนพื้นฟูชุมชนท้องถิ่น คือการได้เรียนรู้รูปแบบ
วิธีการของการนำเสนองาน ที่เน้นการพัฒนาที่มาจากฐานล่างระดับชุมชน ที่ได้นำเอางาน
กิจกรรมมานำเสนอผ่านสื่อเผยแพร่กิจกรรมทั้งนิทรรศการ ไปสเตอร์ การแสดง
การละเล่น และอื่นๆ รวมทั้งเรียนรู้ที่จะนำเอาเนื้อหาของกิจกรรม สถานการณ์ปัญหาใน
ระดับพื้นที่ เสนอต่อรัฐมนตรีกระทรวงทรัพยากรฯ ซึ่งให้เกียรติมาเป็นประธานในพิธี
โดยเฉพาะประเด็นในเรื่องของการขับเคลื่อน พ.ร.บ.ป่าชุมชน ฉบับประชาชน ได้เห็น
กระบวนการต่อรอง การจัดเตรียมคน การเจรจา และการเสนอต่อสาธารณะ การเรียนรู้
ดังกล่าว ทำให้เจ้าหน้าที่วิจัยและทีมวิจัยชาวบ้าน สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในระดับพื้นที่
ทั้งกระบวนการ รูปแบบ วิธีการ ของการนำเสนองาน การจัดเตรียมงาน คนเข้าร่วม เอกสาร
โดยเฉพาะอย่างยิ่งเนื้อหาที่ถ่ายทอดออกไปสู่สาธารณะ เป็นต้น

2) การเข้าร่วมกระบวนการผลักดัน พ.ร.บ.ป่าชุมชน กับเครือข่ายป่าชุมชน
ภาคเหนือ และภูมิภาคต่างๆ รวม 4 ภาค ซึ่งเป็นประเด็นหลักของชุมชนในพื้นที่ 3 ลุ่มน้ำ
ต่อการจัดการฐานทรัพยากรฯ แม้ว่าที่ผ่านมา จะใช้มาตรา 46, 56, 79 หรือ 129 ตาม
บทบัญญัติแห่งกฎหมายรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 มาใช้ในการจัดการป่าของชุมชนแต่ละ
ชุมชนก็ตาม ชุมชนก็ยังคงใช้กฎหมาย ระเบียบภายในชุมชนในการที่จะร่วมกันดูแลรักษา
ทรัพยากรฯให้เกิดความยั่งยืนต่อไป

สิ่งที่ได้เรียนรู้จากการเข้าร่วม คือ การติดตามความเคลื่อนไหว สถานการณ์
ของการผลักดันร่าง พ.ร.บ.ป่าชุมชน เพื่อที่จะนำมาเล่าสู่ บอกกล่าวกับชุมชนในพื้นที่
เป้าหมาย ได้ตั้งรับกับสถานการณ์ที่กำลังจะเกิดขึ้น รวมทั้งทำให้ชุมชนได้เรียนรู้ถึงการ
พึ่งพาตนเอง การพึ่งพาฐานทรัพยากรฯตามวิถีชีวิต วัฒนธรรม พิธีกรรมความเชื่อของ
ชุมชนต่อการดูแลรักษาป่า โดยไม่ต้องรอว่ากฎหมายจะออกหรือไม่ก็ตาม

3) การเข้าร่วมติดตามสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นจากโครงการพัฒนารัฐ ที่
ส่งผลกระทบต่อฐานทรัพยากรฯในพื้นที่ภาคเหนือ โดยเฉพาะเชียงใหม่ ในการดำเนินการ
ก่อสร้างสวนสัตว์เชียงใหม่ไนท์ซาฟารี และการดำเนินงานที่เป็นไปอย่างต่อเนื่องโดยไม่
ยอมรับฟังความคิดของประชาชนส่วนใหญ่ในพื้นที่ และการบริหารจัดการนั้น ยังผิดต่อ
กฎหมายป่าไม้ พ.ร.บ.อุทยานแห่งชาติ และปัญหาเรื่องของการส่งสัตว์เข้ามาโดยขัดต่อ
อนุสัญญาไซเตส

สิ่งที่ได้จากการเข้าร่วม คือ ได้เรียนรู้กระบวนการขับเคลื่อนในระดับพื้นที่ ต่อ
กระแสการพัฒนาประเทศโดยเฉพาะอย่างยิ่งโครงการที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนและฐาน

ทรัพยากรฯโดยรอบ ทั้งผืนป่า, แหล่งน้ำ ที่ดิน ทำให้คนท้องถิ่นไม่อาจที่จะหลีกเลี่ยงได้ ซึ่งเป็นประเด็นที่ชุมชนในพื้นที่ 3 กลุ่มน้ำ สามารถนำมาปรับใช้ในพื้นที่ได้อย่างเหมาะสม โดยเฉพาะกรณีพื้นที่ลุ่มน้ำแม่แดง เหมือนลิกไนต์ อ.เวียงแหง หรือกรณี พื้นที่ลุ่มน้ำแม่จัด ต่อกลุ่มทุนที่เข้ามาแย่งชิงน้ำ หรือการบุกรุกพื้นที่ป่าของชาวบ้าน หรือแม้กระทั่งพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน ต่อกระแสของการขยายตัวพืชเศรษฐกิจที่ชุมชนเอง จะต้องปรับต่อกับสถานการณ์ปัญหาที่เข้ามากระทบกับชุมชน หรือบางประเด็นต้องนำเอาเครื่องมือทางวัฒนธรรมท้องถิ่นออกมาสู้กับกระแสภายนอก เป็นต้น

4) การเข้าไปเกาะเกี่ยวกับเครือข่ายองค์กรชาวบ้านในนามเครือข่ายองค์กรสมัชชาเมืองฝาย ภาคเหนือ ซึ่งเป็นกลุ่มองค์กรเครือข่ายพันธมิตร ที่เข้ามาหนุนเสริมกระบวนการเรียนรู้ในเรื่องของการจัดการน้ำเมืองฝาย ซึ่งเป็นการศึกษาองค์ความรู้ของชุมชนในการจัดการน้ำเมืองฝาย ประวัติความเป็นมา พัฒนาการของกลุ่ม และการปรับตัวของกลุ่มน้ำเมืองฝายในพื้นที่ 10 พื้นที่ภาคเหนือ ที่ผ่านมานั้นที่จะสร้างพื้นที่รูปธรรม หรือที่เรียกว่า “ฝายต้นแบบ” อย่างไรก็ตาม สิ่งสำคัญของการเข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้นั้น ได้มีการแลกเปลี่ยนฐานข้อมูลร่วมกันระหว่างสมัชชาเมืองฝาย และโครงการสิทธิชุมชนศึกษา รวมไปถึงบทบาทของทีมวิจัยชาวบ้าน ที่เข้าไปอยู่ในโครงสร้างของสมัชชาเมืองฝาย ภาคเหนือ

5) การเข้าร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับการนำเสนอผลการวิจัยในพื้นที่ภาคใต้และภาคอีสาน ภายหลังจากการดำเนินงานในระยะเวลา 2 ปี 6 เดือนที่ผ่านมา ซึ่งพบว่า การนำเสนอของแต่ละพื้นที่นั้น มีความต่างกันออกไปตามประเด็นวิจัย โจทย์ เป้าหมายของแต่ละพื้นที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สถานการณ์ในพื้นที่ที่มีการขับเคลื่อน หรือเคลื่อนไหวในระยะเวลาที่ต่างกัน ทำให้เป็นข้อค้นพบของเจ้าหน้าที่วิจัย ถึงประสบการณ์ทั้งคนทำงาน และชาวบ้านที่ขึ้นมาเป็นแกนนำ ถูกสะสมประสบการณ์ที่ยาวนาน ทำให้สามารถที่จะอธิบายเหตุผล ข้อมูล หรือข้อเสนอที่เป็นทางเลือก ทางออกของการจัดการและการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่อย่างเป็นขั้นเป็นตอน อย่างไรก็ตามสิ่งที่ได้เรียนรู้จากการเข้าร่วมเวทีนำเสนอผลการวิจัยในภาคอีสานและภาคใต้นั้น ทำให้ได้เห็นกระบวนการการนำเสนอฐานข้อมูลไปตอบในเรื่องของกระบวนการเคลื่อนไหว การต่อสู้ของเครือข่ายองค์กรชาวบ้านที่ผ่านมา เพื่อที่เจ้าหน้าที่วิจัยและทีมวิจัยชาวบ้านจะสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับพื้นที่ได้อย่างเหมาะสม และที่สำคัญเกิดการเชื่อมเครือข่ายในระดับภูมิภาคเหนืออีสานและภาคใต้ ที่นำไปสู่องค์กรเครือข่ายในเรื่องของสิทธิ

ดังนั้น จากความก้าวหน้าของการดำเนินงานระยะที่ 5 ที่ผ่านมานั้น ซึ่งถือว่าเป็นระยะสุดท้ายของการดำเนินงาน จึงเน้นไปที่การสรุปบทเรียน กระบวนการวิจัยที่ผ่านมาว่า กระบวนการวิจัยของแต่ละพื้นที่ได้ไปตอบโจทย์ เป้าหมาย วัตถุประสงค์ของการวิจัยตลอด

ระยะเวลา 2 ปี 6 เดือนที่ผ่านมาหรือไม่ ซึ่งผลของการดำเนินงานตามกระบวนการนั้น ปรากฏ อยู่ในรายละเอียดรายงานฉบับสมบูรณ์ของแต่ละลุ่มน้ำแล้ว

อย่างไรก็ตาม สิ่งส่วนประสานงานกลาง ได้ค้นพบจากการกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ในพื้นที่ 3 ลุ่มน้ำ ทั้งในส่วนของชุดองค์ความรู้ และส่วนที่เป็นข้อเสนอเชิงนโยบายจากพื้นที่ ดังนี้

1. ได้ชุดข้อมูลโดยแบ่งเป็นชุดข้อมูลชุมชนท้องถิ่น ในพื้นที่เป้าหมาย เช่น ประวัติศาสตร์ สังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมืองการปกครองท้องถิ่น โครงสร้าง และองค์ประกอบของฐานทรัพยากร เช่น การใช้ประโยชน์จากที่ดิน การครอบครอง ที่ดิน สภาพป่า สถานภาพทางกฎหมาย การเปลี่ยนแปลงสภาพป่า และผลผลิตจาก ป่า และการจัดการน้ำ ในระบบเหมืองฝาย กับโครงการพัฒนาของภาครัฐ ตลอดถึง ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนท้องถิ่นที่มีต่อฐานทรัพยากรฯ ที่มุ่งเน้นไปในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับ วัฒนธรรม จารีตประเพณี และการบริหารจัดการร่วมกันของชุมชน

2. ได้ชุดความรู้ ที่ทีมวิจัยร่วมกันค้นหาและสร้างขึ้นใหม่ ผสมผสานกันเช่น ชุดความรู้เรื่องการจัดการป่าชุมชน เช่น มีการแบ่งเขต ป่าอนุรักษ์ ป่าใช้สอย มีการ สร้างกฎกติกาว่าด้วยเรื่องอนุรักษ์ฟื้นฟูและการใช้ประโยชน์ มีการจัดปรับโครงสร้างของ คณะกรรมการป่าชุมชน ในระดับหมู่บ้าน

ชุดความรู้การจัดการน้ำในระบบเหมืองฝาย ศึกษาเรื่องการปรับตัวของกลุ่ม เหมืองฝาย เพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงเช่น มีกลุ่มผู้ใช้น้ำมากยิ่งขึ้น การ เปลี่ยนระบบการผลิต และวัสดุที่ใช้ในการทำฝาย จากฝายหลักมาเป็นฝายหินทิ้ง และ มาเป็นฝายคอนกรีต เป็นต้น

ชุดความรู้เรื่องการจัดการระบบการผลิต ที่มุ่งเน้นให้เกิดการพึ่งตนเอง โดยยึด หลักเกษตรทางเลือก และแนวความคิดในเรื่องของความพอเพียงเป็นหลัก

ชุดความรู้เรื่อง การมีส่วนร่วมในโครงการพัฒนาของภาครัฐ เช่น โครงการ พัฒนาเมืองลิกไนต์ โครงการจัดการลุ่มน้ำตามมติกรม. เป็นต้น ซึ่งชุมชนท้องถิ่น มีความจำเป็นต้องรับรู้ข้อมูลอย่างเปิดเผย มีสิทธิที่จะแสดงความคิดเห็น และแสดงออก เป็นต้น

ชุดความรู้เรื่องการจัดการลุ่มน้ำ ที่ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนท้องถิ่น กับฐานทรัพยากรฯ และเชื่อมโยงกับมิติอื่นๆ เช่น สังคม วัฒนธรรม การเมือง การ ปกครองท้องถิ่นและเศรษฐกิจชุมชน

3. ได้คน กลุ่มคนที่มีฐานความรู้และประสบการณ์ เช่น ความรู้เรื่องป่า การใช้ประโยชน์จากป่า ความรู้ ของกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องกับการจัดน้ำเหมืองฝาย ความรู้ของกลุ่มคนที่เชื่อมโยงกับวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และระบบการผลิต

ซึ่งกลุ่มคนดังกล่าวได้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพิ่มไปจากเดิม ภายใต้สถานการณ์ใหม่ นอกจากนี้ กลุ่มคนดังกล่าว ยังสร้างการเรียนรู้ ขยายไปยังกลุ่มอื่นๆ เช่น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน กลุ่มคนภายนอก ที่มีบทบาท หน้าที่ที่เกี่ยวข้อง เช่น อบต. หรือส่วนราชการในระดับพื้นที่

4. ได้พลังความร่วมมือ หรือพลังของเครือข่าย

5. ข้อเสนอจากพื้นที่ ที่ค้นพบจากกระบวนการวิจัย ตั้งแต่ข้อเสนอเชิงพื้นที่ ทั้งต่อองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ทั้งอบต. หรือหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง รวมไปถึงการนำเสนอในระดับเครือข่ายลุ่มน้ำ ภายใต้โครงสร้างคณะกรรมการลุ่มน้ำ หรือโครงสร้างที่นำไปสู่การแก้ไขปัญหาในระดับพื้นที่ และข้อเสนอเชิงนโยบาย เช่น ยกระดับสิทธิชุมชนตามกฎหมายรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 ให้เกิดจริงในทางปฏิบัติ และทำให้มีกฎหมายลูก(พ.ร.บ.ป่าชุมชนฉบับประชาชน) รับรองสิทธิชุมชนในการจัดการฐานทรัพยากรฯ เน้นการกระจายอำนาจ และการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน เช่น โครงการพัฒนาขนาดใหญ่ ที่สำคัญให้มีการปรับปรุงแก้ไขกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรดิน น้ำ ป่าและความหลากหลายทางชีวภาพ เช่น การแก้ไข พ.ร.บ.ป่าไม้ ประมวลกฎหมายที่ดิน และร่างกฎหมายทรัพยากรน้ำ รวมทั้งนโยบายและกฎหมายอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตชุมชนท้องถิ่นและฐานทรัพยากรฯ เช่น การคุ้มครองพื้นที่เกษตร สิทธิในพันธุกรรมดั้งเดิม และการควบคุมการขยายตัวของพืชเศรษฐกิจขนาดใหญ่ เป็นต้น

ภาคผนวก ๒

โครงการสิทธิชุมชนศึกษาภาคอีสาน รายงานความก้าวหน้า (งวดที่ ๔) โดยส่วนประสานงานกลางภาค (มกราคม – กรกฎาคม ๒๕๕๘)

๑. บทนำ

โครงการสิทธิชุมชนศึกษาภาคอีสาน ดำเนินการเป็น ๓ โครงการย่อย คือ พื้นที่วิจัย
ลุ่มน้ำมูน พื้นที่วิจัยลุ่มน้ำชีและพื้นที่วิจัยภูสีฐาน ทั้งมีการดำเนินการในส่วนกลางภาค เพื่อ
สนับสนุน ๓ โครงการย่อย

โจทย์วิจัยหลัก คือ ชุมชนท้องถิ่นในพื้นที่เป้าหมายจะพัฒนาความสามารถในการใช้
สิทธิจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนได้อย่างไร ?

โจทย์วิจัยย่อย คือ

๑. ชุมชนท้องถิ่นสามารถสร้างแบบแผนทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม
จารีตประเพณีและพัฒนาเพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการใช้สิทธิชุมชน ในสถานการณ์ปัจจุบัน
ได้อย่างไร ?

๒. ทางเลือกที่เหมาะสมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน โดย
องค์กรชุมชนควรเป็นอย่างไร ?

๓. กระบวนการที่เหมาะสมในการส่งเสริม สนับสนุนการเรียนรู้และการใช้สิทธิ
ชุมชนเป็นอย่างไร ?

ในระยะที่ ๔ โครงการได้วางเป้าหมายและแนวการดำเนินงาน ดังนี้

แผนพัฒนาคน ผู้นำและทีมวิจัยสามารถวิเคราะห์ สังเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่าง
สิทธิตามกฎหมายกับสถานการณ์ปัญหาของชุมชน

แผนพัฒนาองค์ความรู้

- พัฒนาข้อมูลด้านสิทธิชุมชน ดังนี้
 - บทเรียนการดำเนินงานของชุมชนและเครือข่าย
 - กระบวนการจัดทำแผน
 - กระบวนการติดตามและผลักดันแผนงาน

- เกิดแผนการจัดการทรัพยากร
- ร่างรายงาน
- พัฒนาข้อมูลด้านการจัดการทรัพยากร
- ร่างรายงาน

แผนสร้างเครือข่าย เกิดที่งานระดับเครือข่าย / ชุมชนในการติดตามดำเนินงาน

ในระยะ ๖ เดือนที่ผ่านมา ซึ่งเป็นฤดูหนาวต่อฤดูร้อน ชุมชนอีสานเป็นพื้นที่ที่ได้รับ การกล่าวขานมากที่สุดเกี่ยวกับภาวะความแห้งแล้ง ขาดแคลนน้ำ โดยเฉพาะการประโคมข่าว ของสื่อมวลชนที่เข้มข้นและต่อเนื่องจนเกิดจิตวิญญามวลชนให้คล้อยตาม จนเรื่อง “ภัยแล้ง” ถูก ยกกระดาน เป็นวาระแห่งชาติ และรัฐบาลประกาศโครงการน้ำแก่งจั้นชิงบประมาณ ๒ แสนล้านบาท ขณะที่กรมทรัพยากรน้ำได้มีความเคลื่อนไหวด้านการศึกษาและจัดเวทีวิจารณ์เรื่อง พระราชบัญญัติทรัพยากรน้ำ ควบคู่กันไปกับการจ้างบริษัทที่ปรึกษาจัดเวทีหลายระดับ ระดม จัดทำแผนรวมการบริหารจัดการน้ำ และในวันที่ ๑๘ พฤษภาคม ๒๕๔๘ คณะรัฐมนตรีก็มี มติอนุมัติโครงการ จัดทำแผนรวมการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติแบบบูรณาการในพื้นที่ ลุ่มน้ำมูลพร้อมกับอีก ๒ ลุ่มน้ำ คือ ลุ่มน้ำปิงและลุ่มน้ำบางปะกง - ทะเลสาบเขมร

ดูเหมือนว่าการนี้จะเป็นการไปอย่างจริงจังมีความหวังว่าปัญหาภัยแล้ง ขาดแคลน น้ำจะถูกแก้โดยเร็วด้วยเครื่องมือดังกล่าว แต่ความเคลื่อนไหวในพื้นที่โดยเฉพาะในพื้นที่วิจัย ลุ่มน้ำชีและลุ่มน้ำมูล กลับปรากฏปัญหาของความเปลี่ยนแปลงและผลกระทบของการจัดการ น้ำในอดีต โดยโครงการขนาดใหญ่ตามแบบแผนของรัฐมากมายกรณีที่ไม่ถูกกล่าวถึงโดยสื่อและ หน่วยงานรัฐ เช่น ความล้มเหลวโดยสิ้นเชิงของโครงการชลประทานระบบท่อ ๖ แห่งในลุ่มน้ำชี และลุ่มน้ำมูล , ผลกระทบจากการสร้างเขื่อนหลายตัวปิดกั้นลำน้ำชี ทำให้เกิดภาวะน้ำท่วมขัง ต่อเนื่องมา ๕ ปี กระทบต่อระบบนิเวศลุ่มน้ำและวิถีการทำมาหากิน วิถีการดำเนินชีวิตของ ชาวลุ่มน้ำชีใน ๕ จังหวัด ๓๔ อำเภอ เป็นพื้นที่ ๐.๗ - ๑.๓ ล้านไร่ (สำนักงานเกษตร จังหวัด , สำนักงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย) ปัญหาเหล่านี้เป็นปัญหาใหญ่ที่โครงการ จัดการน้ำของรัฐไม่ได้คาดคิดและไม่ได้ตั้งแผนและงบประมาณในการแก้ไว้ จึงเป็นโซคร้ายของ ชุมชนท้องถิ่นที่จะต้องรับผลกระทบ

เหตุการณ์นี้ถือเป็นการละเมิดสิทธิของชุมชนท้องถิ่นโดยตรงไปตรงมา ชุมชนสูญเสีย รายได้ขาดแคลนอาหารและเกิดผลกระทบเป็นลูกโซ่ และด้วยเหตุเดียวกันนี้ที่ชาวบ้านผู้ได้รับ ผลกระทบเกิดความพยายามร่วมกันที่จะใช้ “สิทธิชุมชน” ด้วยการแสวงหาข้อมูล จัดเวที วิเคราะห์ รวมกลุ่มสร้างเครือข่ายความร่วมมือออกไปอย่างกว้างขวางในระยะ ๖ เดือนที่ผ่านมา ทั้งยังมีการรณรงค์ต่อชุมชนทั้งลุ่มน้ำและการเปิดประชุมเจรจาร่วมกับทางราชการระดับ จังหวัดหลายครั้ง

เมื่อมองมาที่ลุ่มน้ำมูน ถือเป็นลุ่มน้ำแห่งความขัดแย้งที่เกิดจากผลกระทบแห่งการพัฒนา ชุมชนที่ได้รับผลกระทบได้เคลื่อนไหวร่วมกันในการสร้างอำนาจต่อรอง ถักทอเครือข่าย และหาพันธมิตรร่วมผลักดันการแก้ปัญหา โดยเฉพาะในนามเครือข่าย “สมัชชาคนจน” ชาวชุมชนท้องถิ่นลุ่มน้ำมูนในหลายพื้นที่ได้สร้างแบบแผนของการปฏิบัติการ “สิทธิชุมชน” อย่างเข้มข้น โดยเฉพาะการต่อสู้ต่อรองต่อภายนอก (รัฐ – ทูต) ในระยะ ๖ เดือนที่ผ่านมา มีการปฏิบัติการสิทธิชุมชนหลายระดับ ด้านการแก้ไขปัญหาผลกระทบ พวกเขาสร้างกลไกการติดตามการแก้ไขตั้งแต่ระดับชุมชน – จังหวัด จนถึงระดับหน่วยงานรัฐส่วนกลาง เกิดเวทีเจรจาไกล่เกลี่ยและเกิดคำสั่ง ระเบียบ ข้อตกลง กลไกในการแก้ปัญหาอย่างเป็นรูปธรรม ด้านภายในชุมชน – เครือข่าย ก็เกิดการพัฒนารวมกลุ่ม ทางเลือกรูปธรรมในการสร้างการพัฒนาที่ยั่งยืนหลายกรณี เช่น การจัดการน้ำระดับชุมชน ป่าชุมชน เกษตรอินทรีย์ กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มสตรี – หัตถกรรม การพัฒนายกระดับความเข้มแข็งขององค์กรเครือข่ายและสร้างแบบแผนกระบวนการเรียนรู้ที่เท่าทันต่อปัญหาทั้งจากภายในและภายนอก

กรณีศึกษาทางเลือกในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติดิน น้ำ ป่า อย่างยั่งยืนโดยองค์กรชุมชน ปรากฏการณ์ปฏิบัติโดยใช้แนวคิดสิทธิชุมชนอย่างชัดเจนในระยะ ๖ เดือนที่ผ่านมา ทั้งการสร้างฝ่ายหินทั้ง ๓ แห่งโดยชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำชีตอนต้น การทำชลประทานชุมชนในลุ่มน้ำมูนและการจัดการทรัพยากรอย่างบูรณาการที่บ้านโนนป่าก่อ

โจทย์วิจัยของโครงการสิทธิชุมชนภาคอีสานมีหัวใจหลักอยู่ที่การค้นหาศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นในการสร้างแบบแผน การอธิบายและการสนับสนุนส่งเสริม “สิทธิชุมชน” ในประเทศไทย พร้อมกันกับการวิจัยในท้องถิ่นภาคอื่น และบัดนี้เป็นช่วงที่ใกล้สิ้นสุดระยะการดำเนินโครงการแล้ว นอกจากรายงานความก้าวหน้าของการดำเนินงานในรอบ ๖ เดือนแล้ว รายงานนี้ได้ประเมินความพร้อมของโครงการที่จะใช้เวลาช่วง ๖ เดือนสุดท้ายในการสังเคราะห์สรุปผลตามเป้าหมายที่วางไว้ด้วย

๒. รายงานความก้าวหน้ารายพื้นที่

๒.๑ พื้นที่วิจัยลุ่มน้ำมูน

๒.๑.๑ พื้นที่ห้วยนา

เป็นพื้นที่เครือข่ายชุมชนลุ่มน้ำมูนในจังหวัดศรีสะเกษ (๓ อำเภอ) ประมาณ ๔๕ หมู่บ้าน ที่จะได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนห้วยนา ชาวบ้านมีวิถีชีวิตพึ่งพาทรัพยากรป่าทามและสายน้ำมูนรวมตัวกันเพื่อติดตามโครงการโขง ชี มูล มาตั้งแต่ปี ๒๕๔๕ โครงการสิทธิชุมชนได้สนับสนุนกระบวนการเรียนรู้และปฏิบัติการสิทธิชุมชนในพื้นที่ แยกย่อยออกเป็น ๓ มิติ คือ

(๑) มิติเครือข่าย คือ การรวมตัวกันเป็นเครือข่ายปัจจุบันใช้ชื่อ “เครือข่ายอัยกแม่มนเมืองศรีสะเกษ” มีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง มีแผนงานร่วมกัน ๓ ด้าน คือ งานติดตามทางนโยบาย งานเสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กร และแผนส่งเสริมเกษตรอินทรีย์

(๒) มิติชุมชน ศึกษาชุมชนทุกมิติด้วยแนวคิดสิทธิชุมชนที่บ้านโพทราย อ.กันทรารมย์ จ.ศรีสะเกษ ซึ่งเป็นหมู่บ้านในเครือข่าย

(๓) ศึกษาองค์ความรู้การจัดการน้ำระบบย่อยในพื้นที่บึงทามที่บ้านหนองแค – สวนสวรรค์ ต.หนองแค อ.ราชันีศล จ.ศรีสะเกษ

ในระยะ ๖ เดือนที่ผ่านมาสถานการณ์สำคัญของพื้นที่วิจัยห้วยนา คือ ความกดดันของประชาชนในพื้นที่ที่ฝ่ายหนึ่งอ้างเรื่องภัยแล้ง ต้องการให้มีการปิดเขื่อน และจะได้ประโยชน์ใช้เป็นสะพานข้ามแม่น้ำมูลด้วย ฝ่ายก้านันผู้ใหญ่โดยการสนับสนุนของทางราชการ จัดชุมนุมในวันที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๔๘ เพื่อผลักดันข้อเรียกร้องดังกล่าว ขณะที่โครงการเขื่อนห้วยนาไม่ได้ดำเนินการใดๆ เกี่ยวกับการศึกษาผลกระทบและการแก้ไขปัญหาให้แก่ผู้เดือดร้อน ซึ่งมีมติกรม.วันที่ ๒๕ กรกฎาคม ๒๕๔๓ ระบุให้ทำการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมก่อนการปิดเขื่อน เครือข่ายชาวบ้านผู้เดือดร้อนจึงมีการติดตามผลักดันต่อเนื่องหลายระดับ ตั้งแต่การยื่นจดหมาย การชุมนุม เพื่อกระตุ้นให้ทางโครงการดำเนินการตามมติกรม.วันที่ ๒๕ กรกฎาคม ๒๕๔๓

การดำเนินงานตามแผนโครงการมีความคืบหน้าดังนี้

(๑) งานเครือข่ายอัยกแม่มนเมืองศรีสะเกษ

(๑.๑) การสร้างความเข้มแข็งภายในเครือข่าย มีกิจกรรมที่สำคัญคือ

- เวทีประชุมตัวแทนเครือข่าย เกิดขึ้น ๑๒ ครั้ง เป็นการประชุมกรรมการ ๘ ครั้งและคณะทำงาน ๔ ครั้ง เพื่อติดตามสถานการณ์ในพื้นที่ ติดตามการแก้ไขปัญหาผลกระทบและวางแผนการดำเนินงาน

- งานเกษตรอินทรีย์ ซึ่งมีสมาชิกผู้ทำเกษตรอินทรีย์จำนวน ๒๐ ราย เกิดการประชุมแลกเปลี่ยนภายในจำนวน ๑๗ ครั้ง มีการบันทึกฐานข้อมูลการทำเกษตรอินทรีย์ของสมาชิก การอบรมเตาเผาถ่านประหยัดพลังงานและใช้น้ำส้มไม้ในแปลงเกษตร ๑ ครั้ง สมาชิกจำนวน ๒๐ คน ไปศึกษาดูงานด้านเกษตรอินทรีย์ที่จังหวัดสุรินทร์ ๑ ครั้ง

- งานออมทรัพย์ กลุ่มนำร่องบ้านนาแปะ ดำเนินงานมาเป็นเดือนที่ ๙ แล้ว มีการออมทรัพย์ทุกวันที่ ๕ และเป็นกิจกรรมที่ทำให้สมาชิกได้พบปะแลกเปลี่ยนกันทุกเดือน

- ส่งสมาชิกตัวแทนร่วมเรียนรู้ในเวทีประชุมต่าง ๆ เช่น
เครือข่ายองค์กรชุมชนลุ่มน้ำมูน สมัชชาคนจน เครือข่ายเขื่อน รวม ๑๓ ครั้ง ๑ ละ ๓ - ๕ คน

(๑.๒) การพัฒนาองค์ความรู้

- งานศึกษาวิจัยทรัพยากรธรรมชาติ มีนักวิจัยชาวบ้านจำนวน
๓๐ คน ได้ลงพื้นที่เก็บข้อมูล ถ่ายรูปร่วมกัน ๒ ครั้ง ในส่วนของนักวิจัยชาวบ้านแต่ละพื้นที่ได้
รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับป่าทามและแหล่งน้ำอย่างต่อเนื่อง และมีการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับสถานีสูบน้ำ
ในลุ่มน้ำมูนด้วยพลังไฟฟ้าจำนวน ๒๑ สถานี

(๑.๓) ด้านการสร้างสมคฤ์อำนาจกับภายนอก มีการติดตามการแก้ไข
ปัญหาผลกระทบและร่วมกิจกรรมรณรงค์ผลักดันกรณีต่าง ๆ คือ

- การเดินทางไปตรวจสอบรังวัดที่ดินที่ทำกินตามแบบ(ร.ว.๔๓ก.
ของกรมชลประทาน) และการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อม ที่ศาลากลางจังหวัดศรีสะเกษ ๘ ครั้ง
(ไม่มีความคืบหน้าใดๆ)

- ประชุมเจรจาแก้ปัญหาพร้อมกับผู้ช่วยประจำรัฐมนตรีกระทรวง
เกษตรและสหกรณ์(นายสุนัย เศรษฐบุญสร้าง) ๑ ครั้ง เมื่อวันที่ ๑๙ พฤษภาคม ๒๕๔๘ ได้
ข้อสรุปคือ ให้กรมชลประทานเร่งดำเนินการประชุมคณะกรรมการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อม
และให้ประธานจังหวัดศรีสะเกษเพื่อประชุมและให้มีการรังวัดที่ดินทำกินที่ยังไม่ได้ดำเนินการ

- ร่วมประชุมกับสมัชชาคนจน ๒ ครั้ง

- มีการเข้าพบคณะกรรมการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของ
มนุษย์ ๑ ครั้ง เพื่อร่วมเสนอปัญหา

(๒) การศึกษาชุมชนบ้านโพนทราย ต.หนองบัว อ.กันทรารมย์ จ.ศรีสะเกษ

ในระยะ ๖ เดือนนี้ นักวิจัยใช้วิธีบันทึกเหตุการณ์สำคัญเกี่ยวกับ

ความเชื่อของชุมชน เช่น กรณีเจ้าอาวาสมรณะภาพขณะที่ชาวบ้านสร้างเมรุเผาศพที่วัด,
การเมืองท้องถิ่น และวิถีชีวิตชุมชนในฤดูแล้ง นำไปสู่การวิเคราะห์ด้วยมุมมองเรื่องสิทธิชุมชน
อีกด้านหนึ่ง มีการดำเนินกิจกรรมเล็ก ๆ ๒ กิจกรรม คือ การอบรมเตาเผาถ่านอนุรักษ
พลังงาน และกิจกรรมทำผ้ามัดย้อมจากสีธรรมชาติ ซึ่งสามารถเข้าถึงกลุ่มเป้าหมาย คือ กลุ่ม
ผู้หญิงและเด็ก ทั้งสองกิจกรรมเป็นสื่อสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตของผู้หญิง - ผู้ชายที่มีรายละเอียด
ที่แตกต่างกันในการจัดการทรัพยากร สะท้อนการยอมรับเทคโนโลยีใหม่ที่สอดคล้องกับวิถีเดิม
สะท้อนวิถีเรียนรู้โดยการทำซ้ำแล้วซ้ำอีกจนเกิดทักษะและความมั่นใจ (เผาถ่าน) และการขยาย
ผลจากจุดหนึ่งไปอีกจุดหนึ่งด้วยตัวมันเองของกิจกรรมเผาถ่าน และการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติ
จริง (กิจกรรมทำผ้ามัดย้อม)

สิ่งสำคัญที่ได้จากการศึกษาชุมชนบ้านโพนทรายในระยะนี้ คือ เห็นการปะทะครั้งสำคัญระหว่างความเชื่อดั้งเดิมที่ว่าผาศพในวัดไม่ได้กับความเชื่อสมัยใหม่ที่ปฏิเสธความเชื่อเดิม ผลจากการมรณะภาพของเจ้าอาวาสทำให้ความเชื่อเดิมยังคงครองใจคนโพนทรายไว้อย่างเหนียวแน่น

(๓) การศึกษาองค์ความรู้ในการจัดการน้ำบ้านหนองแค – สวนสวรรค์ – ร่อง
อโศก อ.ราชไศล จ.ศรีสะเกษ

กรณีศึกษานี้ในระยะ ๖ เดือนนี้พบว่าประสบปัญหาความไม่พร้อมของ
ทั้งคนทำงานและชาวบ้านในการติดตามการศึกษา จึงมีการเสริมทีมโดยมีอาสาสมัคร ๑ คน
เป็นที่เลี้ยง และได้มีการประชุมในช่วงเดือนมิถุนายน และพบว่ายังมีข้อมูลอีกหลายส่วนที่ยังไม่
เรียบร้อย จึงมีการปรับแผนเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้และรวบรวมข้อมูลเพิ่มเติมให้ครบถ้วน
ภายใน ๖ เดือนต่อไป

(๔) ด้านฐานข้อมูล มีการบันทึกกระบวนการเรียนรู้และบทเรียนอย่างต่อเนื่อง
ในทุกกิจกรรม แต่ข้อมูลองค์ความรู้การจัดการทรัพยากรยังขาดพร่องเป็นบางส่วน ซึ่งจะต้อง
เร่งดำเนินการในระยะสุดท้าย

๒.๑.๒ พื้นที่วิจัยราชไศล

เป็นพื้นที่เครือข่ายผู้ได้รับผลกระทบจากการก่อสร้างเขื่อนราชไศลจาก ๓๖ หมู่บ้านใน
เขตรอยต่อจังหวัดสุรินทร์ ศรีสะเกษและร้อยเอ็ด ที่รวมตัวกันเป็นองค์กรเครือข่ายเพื่อผลักดัน
การแก้ไขผลกระทบที่เกิดขึ้น ทั้งด้านการชดเชยความเสียหาย การแก้ไขฟื้นฟู
ทรัพยากรธรรมชาติและชุมชน และอีกด้านหนึ่งเป็นความพยายามในการสร้างองค์ความรู้
พัฒนาทางเลือกในการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน และการพัฒนาด้านเศรษฐกิจสังคมของ
ชุมชน โจทย์วิจัยหลักคือ “กระบวนการเรียนรู้และการปฏิบัติการสิทธิชุมชนในพื้นที่ราชไศล
เป็นอย่างไร

ในรอบ ๖ เดือนที่ผ่านมา มีสถานการณ์ที่สำคัญ คือ ขณะที่การตรวจสอบทรัพย์สินที่
ได้รับผลกระทบด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม ตามมติ ครม. ๒๕ กรกฎาคม ๒๕๔๓ ยังไม่เสร็จ
สรรพ แต่มีมติ ครม. ๒ พฤศจิกายน ๒๕๔๗ ให้ปิดประตูเขื่อนเพื่อเก็บกักน้ำ นำมาซึ่งความ
กังวลใจของกลุ่มชาวบ้านเป็นอย่างมาก จึงมีการจัดเวทีประชุม ติดตาม วิเคราะห์สถานการณ์
อย่างต่อเนื่อง และผลักดันในทุกระดับเพื่อให้มีการชะลอการปิดเขื่อน ซึ่งก็ประสบความสำเร็จ
แต่ด้านการตรวจสอบทรัพย์สินที่ได้รับผลกระทบยังคงดำรงข้อขัดแย้งต่าง ๆ หลายประเด็น
โดยเฉพาะด้านกระบวนการตรวจสอบที่จะได้ข้อเท็จจริงที่ถูกต้อง และด้านองค์ประกอบของ
กลไกการตรวจสอบที่ขาดการมีส่วนร่วม เหล่านี้ยังเป็นสถานการณ์หลักของพื้นที่

ขณะที่ด้านการสร้างความเข้มแข็งขององค์กรเครือข่ายและการพัฒนาทางเลือกการพัฒนาและการพัฒนาองค์ความรู้ มีความคืบหน้าอย่างสำคัญ

ในการดำเนินการของโครงการในรอบ ๖ เดือนที่ผ่านมาเกิดความเคลื่อนไหวที่สำคัญคือ

- การประชุมประจำเดือนของเครือข่ายองค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าทามมูน (คอปม.) (๓๖ หมู่บ้าน) ๖ ครั้ง และการประชุมคณะกรรมการบริหาร คอปม. ๑ ครั้ง เพื่อติดตามสถานการณ์ภายใน ภายนอก และการติดตามแผนงานที่ดำเนินอยู่

- การจัดประชุมย่อยแกนนำร่วม ๖ องค์กรเพื่อติดตามการแก้ปัญหาผลกระทบ ๖ ครั้ง ๑ ละ ๕-๓๐ คน

- ยื่นหนังสือร้องเรียนเพื่อเร่งการแก้ปัญหาของทางราชการ ๒ ครั้ง

- ชุมนุมร่วมกับเครือข่ายปัญหาต่าง ๆ ในนามสมัชชาคนจน ๒ ครั้ง

- ร่วมประชุมเจรจากับหน่วยงานภาครัฐ ๖ ครั้ง

- กลุ่มป่าชุมชนกุดเป่งมีการรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติในป่าทามต่อเนื่องจากระยะที่แล้ว โดยการสนับสนุนของกรมส่งเสริมคุณภาพและสิ่งแวดล้อม

- กลุ่มหัตถกรรม กก-ผือ ทาม ได้มีการรวบรวมประสบการณ์ของกลุ่มและจัดเวทีประชุมสัมมนา จำนวน ๒ ครั้ง

- กลุ่มเกษตรทามมูน ดำเนินการต่อเนื่อง มีรอบการประชุมสมาชิกทุกวันที่ ๕ ของเดือน

- เครือข่าย คอปม. มีการประชุมรอบเล็กหลายครั้งและมีการประสานระบบ การเงิน-บัญชีติดตามแก้ปัญหาด้านกองทุน

- งานศึกษาวิจัยโดยชาวบ้าน ๓ เรื่องคือ บทเรียนการจัดการป่าชุมชน เกษตรนิเวศทาม และเรื่องผักทาม กำลังดำเนินการ เกิดฐานข้อมูลรายปีไศล ๑๒ ชุด

สามารถอภิปรายกระบวนการเรียนรู้และบทเรียนการปฏิบัติการสิทธิชุมชนดังนี้

(๑) กระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้าน เครือข่ายชาวบ้านยังใช้กระบวนการประชุมประจำเดือนในการติดตามสถานการณ์ทั้งภายนอกภายใน เพื่อสร้างความเข้าร่วมของแกนนำและสมาชิกเครือข่าย การเรียนรู้สำคัญที่สุดก็คือการเรียนรู้จากการปฏิบัติการสิทธิชุมชนจริง ๆ ซึ่งหลักการสำคัญคือการต่อสู้ด้วยความจริง หรือ “สัจจะ” การไม่ใช้ความรุนแรงหรืออหิงสา และ “ตบะ” คือความอดทน ผู้เข้าร่วมกิจกรรมโดยเฉพาะการประชุม ผู้เข้าร่วมทุกคนต้องได้รับการฝึกอบรมหลักการนี้ในการปฏิบัติจนเกิดเป็นแบบแผนร่วมกับของเครือข่าย “สมัชชาคนจน”

ยังมีกระบวนการเรียนรู้ที่สำคัญของชาวบ้านคือหลังปฏิบัติการสิทธิชุมชนทุกครั้งต้องมีการประชุมประเมินผลสรุปบทเรียนทันทีหลังการทำกิจกรรม ซึ่งสามารถยกระดับความเข้าใจต่อกระบวนการการแก้ปัญหาแต่ละครั้ง และวางแผนการดำเนินการขั้นตอนต่อไปได้อย่างเหมาะสม

โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ส่วนประสานงานกลาง

ได้ประโยชน์ การเรียนรู้จากการร่วมมือกับเครือข่ายปัญหาอื่น ๆ ทำให้เกิดความเข้าใจต่อปัญหาที่กว้างขวางและสามารถเชื่อมโยงปัญหาของตนกับปัญหาอื่นในสังคมได้กว้างขวางยิ่งขึ้น และการเรียนรู้จากกระบวนการวิจัย ซึ่งเป็นการวิจัยเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน ระบบเกษตรนิเวศน์ทามและผักทามที่ดำเนินการอยู่โดยทีมชาวบ้านราษฎร์ไศลยังสร้างกระบวนการคิดวิเคราะห์สังเคราะห์องค์ความรู้ของชุมชนท้องถิ่นและการสร้างความร่วมมือของชาวบ้านกันเองในการปฏิบัติการสิทธิชุมชนได้เป็นอย่างดี

(๒) กระบวนการเรียนรู้ของคนทำงาน คนทำงานได้ร่วมงานเกาะติดกับความเคลื่อนไหวของเครือข่ายแบบร่วมทุกข์ร่วมสุขกับชาวบ้าน เราอาจเรียกว่าเป็นวิจัยแบบสังเกตการณ์แนวลึก และมีการบันทึกข้อมูลร่วมกิจกรรมและร่วมสรุปบทเรียนกับชาวบ้านทุกระยะ ทำให้เกิดความเข้าใจปัญหา วิชิตคิด และวิธีแก้ปัญหของชาวบ้านได้เป็นอย่างดี

(๓) ปฏิบัติการสิทธิชุมชน กระบวนการเรียนรู้ที่กล่าวถึงในข้อ (๑) คือ กระบวนการสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งหรือสร้าง “สมรรถนะแห่งสิทธิ” ของเครือข่ายชาวบ้าน นอกนั้นยังมีการพยายามสร้างความเข้าใจในระหว่างกลุ่มผู้เดือดร้อนกับเองที่จะเกิดความขัดแย้งจากการถูกแบ่งแยกเสมอ ด้วยวิธีสร้างความเข้าใจร่วม มีการประสานแลกเปลี่ยนข้อมูลซึ่งกันและกัน และตอกย้ำในกลุ่มอยู่ตลอดเวลา การให้ความสำคัญกับพลังของมวลสมาชิกในการสร้างความพร้อมของปฏิบัติการสิทธิชุมชน รวมทั้งเครือข่ายพันธมิตร บทเรียนสำคัญหนึ่งที่เกิดขึ้นในระยะนี้คือ การต้องสะสางการจัดการภายในของเครือข่ายที่ต้องมีระบบการเงิน บัญชีที่มีมาตรฐาน ตรวจสอบได้และโปร่งใส คอปรม. ได้สรุปบทเรียนเก่าอย่างเป็นระบบและเริ่มต้นสร้างระบบจัดการที่ดี ทั้งนี้ด้วยความตระหนักร่วมกันว่าสิ่งนี้คือหลักประกันที่สำคัญของความเข้มแข็งของเครือข่าย

งานวิจัยพื้นที่ราษฎร์ไศลยังได้สรุปประสบการณ์และบทเรียนบางด้านในกิจกรรมการชุมนุม (๒ ครั้ง) การยื่นหนังสือและการประชุมเจรจากับรัฐ ซึ่งประสบการณ์อันยาวนานของเครือข่ายทำให้กิจกรรมนี้ได้สร้างการเรียนรู้อย่างลุ่มลึกหนักแน่น

(๔) ฐานข้อมูล การบันทึกเหตุการณ์ ประสบการณ์ กระบวนการเรียนรู้และบทเรียนที่สำคัญในปฏิบัติการสิทธิชุมชนมาแต่ต้น รวมทั้งการศึกษาวิจัยรวบรวมองค์ความรู้โดยชาวบ้านซึ่งมีอยู่หลายเรื่อง เมื่อถึงขั้นนี้สามารถพูดได้ว่า พื้นที่วิจัยราษฎร์ไศล เกิดฐานข้อมูลที่สามารถเรียบเรียงรายงานตามโจทย์การวิจัยได้แล้ว อาจมีข้อมูลบริบทบางอย่างเกี่ยวกับพื้นที่ประชากร ที่อาจต้องรวบรวมเพิ่มเติม

โดยภาพรวมการดำเนินการในพื้นที่วิจัยลุ่มน้ำมูน มีความคืบหน้าในการปฏิบัติการ สหิทธิชุมชน ได้เกิดบทเรียนสำคัญมากมายอันเกิดจากกระบวนการเรียนรู้เรื่องงานวิจัย สามารถวิเคราะห์ความเคลื่อนไหวและกิจกรรมที่ดำเนินการด้วยแนวความคิดเรื่องสหิทธิชุมชนได้ อย่างแหลมคม ข้อสังเกตที่สำคัญ คือ การปฏิบัติการสหิทธิชุมชน กรณีลุ่มน้ำมูนเป็น “หนัง เรื่องยาว” ที่ไม่อาจเห็นตอนจบภายในอายุของงานวิจัย แต่งานวิจัยก็สามารถเป็นเครื่องมือใน การเพิ่มพลังความคิดให้คนทำงานที่มีพันธะทางความคิดในการทำงานกับชาวบ้านต่อไปในระยะ ยาว และต้องถือว่าหลังจากนี้เราจะทำวิจัยสหิทธิชุมชนกันต่อไป

๒.๒ พื้นที่วิจัยลุ่มน้ำชี

แบ่งพื้นที่วิจัยเป็น ๓ พื้นที่ย่อย คือ พื้นที่น้ำชีตอนต้น น้ำชีตอนปลายและ เครือข่ายชุมชนลุ่มน้ำชี

๒.๒.๑ พื้นที่ลุ่มน้ำชีตอนต้น มีบ้านหนองคู ตำบลละหานนา อำเภอแวง น้อย จังหวัดขอนแก่น เป็นชุมชนวิจัยหลัก และมีชุมชนเครือข่ายบริเวณสายน้ำชีตอนต้น ซึ่ง ใช้ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ร่วมกันหลายชุมชนเป็นพื้นที่เรียนรู้และปฏิบัติการสหิทธิชุมชนร่วมกัน มีฐานทรัพยากรสำคัญ คือ ลำน้ำชี บึงละหานนาและป่าชุมชนภูถ้ำภูกระแต ปัญหาสำคัญที่ ชุมชนเผชิญ คือ ผลกระทบจากฝ่ายแก่งสนามนาง ฝ่ายชนบท ในโครงการโขง ชี มูล และจะ มีโครงการชลประทานระบบท่อในอนาคต ขณะที่มีการกว้านซื้อที่ดินในบริเวณป่าทามลุ่มน้ำชี เพื่อการทำไร่อ้อยขนาดใหญ่ป้อนโรงงานน้ำตาล

ในระยะ ๖ เดือนที่ผ่านมากิจกรรมหลักของพื้นที่วิจัยนี้ คือ การเรียนรู้และ ปฏิบัติการแก้ปัญหาโดยรูปแบบการจัดการน้ำในลำน้ำชีด้วยรูปแบบฝ่ายหินทิ้ง โดยการ ศึกษาวิจัยของทีมนักวิจัยชาวบ้านจากปีที่แล้วมุ่งศึกษาปัญหาการจัดการน้ำและการค้นคว้าหา ทางเลือกที่เหมาะสมยั่งยืน ไม่ก่อผลกระทบ ชุมชนสามารถจัดการบริหารเองได้และเกิดความ เป็นธรรม และจากการไปดูงานที่บ้านวังเวิน อ.ชนบท จ.ขอนแก่น จึงเห็นความเป็นไปได้และ เหมาะสมที่จะทำ “ฝ่ายหินทิ้ง” กันลำน้ำชี ที่บ้านหนองคู

และระหว่าง ๖ เดือนที่ผ่านมาในงานรณรงค์ร่วมขององค์กรชุมชนตลอดลุ่มน้ำ ชีในงาน “ธรรมชาติยาดราเพื่อแม่น้ำชี” (๑๓ – ๒๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๘) ได้มีการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ระหว่างพื้นที่ และพบว่าที่อำเภอบ้านค่าย จ.ชัยภูมิ องค์กรชุมชนได้ร่วมกันทำฝ่ายหิน ทิ้ง ๘ จุดและใช้ได้ผลดี จึงมีการนำทีมนักวิจัยและผู้นำชุมชนพื้นที่วิจัยบ้านหนองคู ๖๐ คน ไป ดูงานที่บ้านค่าย ผู้ไปดูงานเกิดความสนใจแล้วนำมาพูดคุยวิเคราะห์แลกเปลี่ยนกันที่หมู่บ้าน เกิดการตัดสินใจร่วมกันที่จะทำฝ่ายหินทิ้ง ประจวบกับมีเวทีสรุปงานธรรมชาติยาดราซึ่งมี

หน่วยงานรัฐ – เอกชน หลายหน่วยงานเข้าร่วม จึงมีการผลักดันขอสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนจังหวัด จ.ขอนแก่น จนประสบความสำเร็จ

ทีมวิจัยและแกนนำชุมชนจึงได้จัด “ทอดผ้าป่าระดมความร่วมมือจากหน่วยงานภาครัฐ เอกชน องค์กรท้องถิ่น โรงเรียน วัด ฯลฯ เพื่อการสร้างฝายหินทิ้งและจัดเวทีเสวนา ในวันที่ ๑๗ – ๑๙ มิถุนายน ๒๕๔๘ แล้วถือเป็นฤกษ์ในการเริ่มต้นทำฝายด้วย โดยได้รับการสนับสนุนวัสดุอุปกรณ์จากองค์การบริหารส่วนจังหวัดจัดทำฝายหินทิ้ง ๓ แห่ง คือ บ้านหนองตู่ (กั้นลำน้ำชี) , บึงละหานนา และบ้านวังเวินโดยชุมชนเป็นฝ่ายระดมสมทบด้านแรงงาน ค่าอาหารและค่าใช้จ่ายอื่น ๆ

ปัจจุบันกำลังอยู่ระหว่างการก่อสร้าง แกนนำสามารถระดมความร่วมมือจากทุกฝ่ายได้อย่างกว้างขวาง และสามารถเป็นแบบอย่างของความร่วมมือที่ดี เป็นปฏิบัติการ “สิทธิชุมชน” ที่มีพลัง โดยเกิดจากความพร้อมจากเบื้องในของชุมชนอย่างแท้จริง

อย่างไรก็ดี คณะผู้วิจัยยังมีจุดอ่อนด้านการจัดทำฐานข้อมูลที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติการและกระบวนการเรียนรู้แต่ละขั้นตอนซึ่งเป็นไปอย่างเข้มข้น รวมทั้งการรวบรวมเรียบเรียงบรรดาความรู้ ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติการ ซึ่งทีมงานภาคคงต้องหาวิธีสนับสนุนอย่างจริงจังต่อไป

๒.๒.๒ พื้นที่วิจัยลุ่มน้ำชีตอนปลาย มีบ้านท่าลาด ตำบลแสนสุข อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เป็นชุมชนวิจัยหลัก และมีชุมชนริมสายน้ำชี ๔ ตำบล คือ ตำบลแสนสุข, ตำบลชานูวรรณ อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด และตำบลค้อเหนือ, ตำบลเชียงคำ อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร เป็นพื้นที่เครือข่ายการเรียนรู้และปฏิบัติการร่วม สถานการณ์สำคัญในพื้นที่ คือ ผลกระทบจากภาวะน้ำท่วมจากการสร้างเขื่อนในโครงการโขง ชี มูล และผลกระทบจากการดูตราชายของธุรกิจเอกชนในเครือข่าย เคยมีประสบการณ์ในการพิทักษ์ปกป้องป่าชุมชนดงเค็งและการทำเกษตรกรรมทางเลือก ในโครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย

ในรอบ ๖ เดือนที่ผ่านมา สถานการณ์หลักของชุมชน คือ ภาวะน้ำท่วมที่ดินแปลงเกษตรริมลำน้ำชีของชาวบ้านกว่า ๒๐ ราย จากการเก็บกักน้ำของเขื่อนพนมไพร – ยโสธร กลุ่มผู้เดือดร้อนพากันไปร้องเรียนต่อผู้รับผิดชอบเขื่อน แต่ได้รับคำตอบว่าให้ชาวบ้านเลิกปลูกผัก หากน้ำท่วมจะไม่รับผิดชอบใด ๆ พวกเขากลายเป็นคนส่วนน้อยที่ทางโครงการไม่ต้องรับผิดชอบ เพราะการปิดน้ำทำเพื่อคนส่วนใหญ่ได้ใช้น้ำทำนาปรัง แต่ที่สุดเมื่อถึงต้นฤดูฝน ทางเขื่อนเปิดบานประตูระบายน้ำเรื่องจึงคลี่คลายลง แต่ต้องถือว่าคนปลูกผักริมตลิ่งน้ำชียังอยู่ในภาวะเสี่ยงกว่าเดิม

ปัญหานี้ยังไม่ถูกหยิบยกสำหรับสร้างกระบวนการเรียนรู้และปฏิบัติการอย่างเป็นกระบวนการ มีเฉพาะผลการสำรวจข้อมูลเกี่ยวกับคนทำการเกษตรริมตลิ่งน้ำชีต่อเนื่องจาก

ระยะที่แล้ว เช่นเดียวกับปัญหาการดูดยาจากแม่น้ำชีซึ่งมีบทเรียนสำคัญคือ เป็นเรื่องซับซ้อนที่ชุมชนต้องสร้างความพร้อมภายในมากกว่านี้และต้องใช้เวลาโดยเฉพาะการสร้างองค์ความรู้และการสร้างเครือข่าย

ในระยะ ๖ เดือนที่ผ่านมา ทีมวิจัยได้สร้างกระบวนการอื่น ๆ เพื่อฟื้นฟูและสร้างพลังของชุมชน คือ การศึกษาดูงานของกลุ่มแม่บ้าน ๑๙ คน เรื่องการแปรรูปผลิตภัณฑ์จากกก กิจกรรมค่ายเด็ก และการติดตามสรุปบทเรียน ฟื้นฟูพลังในการดูแลจัดการป่าชุมชนดงเค็ง

กิจกรรมการดูงานของกลุ่มแม่บ้าน เมื่อไปดูกิจกรรมที่จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งมีการจัดการธุรกิจชุมชนโดยใช้ระบบสหกรณ์และเป็นกิจกรรมที่มีความพร้อมด้านการจัดการปัจจัยการผลิต การจัดการกลุ่ม การตลาด และผลิตภัณฑ์มีชื่อเสียงระดับประเทศ กลุ่มแม่บ้านได้ “ค้นพบตัวเอง” อย่างสำคัญ คือ กลุ่มแม่บ้านบ้านท่าลาดคงไม่สามารถพัฒนาธุรกิจของตนถึงระดับนั้น แต่ความเหมาะสมอยู่ที่การทำเป็นกิจกรรมเสริมเพราะทำนาเป็นอาชีพหลัก การทอเสื่อจากกกเป็นกิจกรรมหนึ่งในวิถีของชุมชนซึ่งมีกิจกรรมหลาย ๆ อย่าง แต่ก็ได้แนวความคิดในการจัดการและการพัฒนาผลิตภัณฑ์ของตนต่อไป

กิจกรรมค่ายเด็กเป็นการสร้างกระบวนการเรียนรู้ของเจ็ดตำบลวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมของชุมชน กิจกรรมนี้ยังได้สร้างผลสะท้อนต่อกลุ่มครูที่เข้าร่วมกิจกรรมและการสร้างความร่วมมืออย่างกว้างขวางทั้งจากกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ รวมทั้งองค์การบริหารส่วนตำบล โรงเรียน และชาวบ้านทั่วไป ซึ่งจะเป็น “สื่อ” ในการเรียนรู้และปฏิบัติการด้านอื่น ๆ ของชุมชนต่อไป

ด้านการจัดการป่าชุมชนดงเค็ง ซึ่งเคยศึกคักเมื่อ ๑๐ กว่าปีก่อนด้วยเกียรติประวัติการต่อสู้ปกป้องป่าด้วยกันของชาวบ้าน จนรัฐบาลหยุดปลุกยุคาลิปตัส มอบพื้นที่ให้ชาวบ้านจัดการในรูปแบบป่าชุมชน และอนุมัติเงิน ๘ ล้านบาทในการฟื้นฟู แต่เมื่อถึงขั้นปฏิบัติชาวบ้านปฏิเสธการรับงบประมาณ เพราะติดระเบียบราชการที่จะต้องมีการรับเหมาเกรดป่าเดิมทิ้งแล้วปลูกต้นไม้ใหม่ ในระยะ ๖ - ๗ ปีที่แล้วมา บรรยากาศในการดูแลป่าไม้ดีนัก ส่วนหนึ่งแกนนำถูกคดี (จากการต่อสู้) และการจัดการภายในที่มีหลายเรื่องไม่ได้สะสาง

ในรอบ ๖ เดือนที่ผ่านมาจึงมีการประชุมเพื่อสรุปบทเรียนและหามาตรการสะสางการจัดการและวางแผนการฟื้นฟูป่า ได้ข้อสรุปเป็นบทเรียนสำคัญ เช่น “ได้ป่ามาเสียพี่น้องไป” การกลับมาทบทวนและมองบทเรียนย้อนหลังทำให้แกนนำได้มองความผิดพลาดในอดีตอย่างมีวุฒิภาวะมากขึ้น และมองออกว่าสิ่งที่ต้องนำพากันสร้างต่อแต่นี้ไปที่สำคัญ คือ การสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชาวบ้านรอบป่าทั้ง ๔ หมู่บ้าน การสร้างการมีส่วนร่วมในการคิดและกำหนดกฎระเบียบซึ่งแต่เดิมมีเพียงแกนนำไม่กี่คนเป็นคนกำหนด การมีตัวแทนของทุกบ้าน บ้านละ ๑๐ คนในการบริหารจัดการ การสะสางปัญหาเรื่องการรุกป่าพื้นที่โดยการทำแนวเขตป่าให้ได้ข้อยุติร่วมกัน และเรื่องที่ต้องติดตามก็คือเงินกองทุนที่กระจัด

กระจายอยู่ต้องมีการจัดการให้เรียบร้อยโปร่งใส มิฉะนั้นจะดำเนินต่อไปได้ยาก แต่กระนั้นก็มีข้อคิดจากแกนนำอาวุโสว่า “การค้นความเก่ามักเล่าผิด ต้องช่วยกันคิดหาทางออกให้ดี ๆ” ซึ่งน่าจะเป็นการสร้างดุลยในการคิดปฏิบัติการต่อไปได้ส่วนหนึ่ง

๒.๒.๓ พื้นที่วิจัยเครือข่ายลุ่มน้ำชี

พื้นที่วิจัยเครือข่ายลุ่มน้ำชี คือ ชุมชนในลุ่มน้ำชีที่ใช้ฐานทรัพยากรเดียวกัน และกำลังได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนา โดยเฉพาะกรณีน้ำท่วมซ้ำซาก ซึ่งเป็นผลกระทบจากการสร้างฝายหลายตัวกันลำน้ำชีของโครงการโขง ชี มูล ทั้งนี้เพื่อร่วมปฏิบัติการสิทธิชุมชน และโครงการยังได้มีพื้นที่ชุมชนกรณีศึกษาเฉพาะจุด คือ บ้านวังเวิน (ขอนแก่น) บ้านกุดเวียน (มหาสารคาม) และบ้านด่านใต้ (กาฬสินธุ์) เป็นกรณีตัวอย่างอีกด้วย

ในระยะ ๖ เดือนที่ผ่านมาเป็นช่วงฤดูแล้ง ซึ่งเกิดผลกระทบกว้างขวางกว่าทุกปี และเป็นที่มาของแผนงานโครงการจัดการน้ำขนาดใหญ่ของรัฐ คือ โครงการน้ำแก่งขนงประมาณ ๒ แสนล้านบาท และโครงการบริหารจัดการลุ่มน้ำน่านร่อง ๓ ลุ่มน้ำ (ปิง, มูน, บางปะกง - ทะเลสาบเขมร) แต่ขณะเดียวกันความทุกข์ของคนชุมชนลุ่มน้ำชีกลับเป็นเรื่องความเดือดร้อนจากภาวะน้ำท่วมผิดธรรมชาติ ก่อความเสียหายแก่พื้นที่ทำนาในฤดูฝนต่อเนื่องมา ๕ ปี ใน ๕ จังหวัด ๓๘ อำเภอ เป็นพื้นที่ ๐.๗ - ๑.๓ ล้านไร่ แล้วแต่ความรุนแรงแต่ละปี ผลกระทบนี้เกิดจากการสร้างเขื่อน ๖ เขื่อนปิดกั้นลำน้ำชีของโครงการโขง ชี มูล

ในระยะ ๖ เดือนที่ผ่านมาได้เกิดกระบวนการเรียนรู้และปฏิบัติการสิทธิชุมชนอย่างต่อเนื่องในกิจกรรมหลัก ๕ ด้าน คือ

๒.๒.๓.๑ กิจกรรมธรรมชาติยatraเพื่อแม่่น้ำชี เป็นความร่วมมือขององค์กรชุมชน องค์กรพัฒนาเอกชน สถาบันศึกษา หน่วยงานรัฐ องค์กรท้องถิ่นอย่างกว้างขวางเพื่อเดินทางรณรงค์ปัญหาและทางเลือกในลุ่มน้ำชีใน ๖ จังหวัดตั้งแต่ต้นน้ำถึงปลายน้ำ เป็นระยะเวลา ๑๑ วัน (๑๓ - ๒๓ ก.พ. ๔๘) มีทั้งการเดินทางรณรงค์, การจัดเวทีวิชาการ, การแสดงทางวัฒนธรรม, การเยี่ยมสถานที่สำคัญและให้กำลังใจกับชุมชน - แลกเปลี่ยนประสบการณ์การพัฒนา, การสื่อสารต่อสาธารณะ ถือเป็นชุดกิจกรรมที่สร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมสำหรับคนทั้งลุ่มน้ำได้อย่างดี เป็นการชักจูงให้เกิดความร่วมมือในเครือข่ายระดับลุ่มน้ำให้เหนียวแน่นและเป็นต้นทุนสำคัญในการปฏิบัติการสิทธิชุมชนลุ่มน้ำชีต่อไป ผลต่อเนื่องที่สำคัญ เช่น เกิดการสนับสนุนการจัดทำฝายหินทิ้ง ๓ จุด ที่บ้านหนองคู, ละหานนา และบ้านวังเวิน ซึ่งเป็นพื้นที่วิจัยของโครงการสิทธิชุมชนศึกษา โดย องค์กรบริหารส่วนจังหวัดขอนแก่นเป็น

ผู้สนับสนุนงบประมาณ และอีกด้านหนึ่งกระตุ้นให้เกิดเวทีประชุมเจรจาระดับจังหวัดที่ร้อยเอ็ด และยโสธรในการแก้ไขปัญหาน้ำท่วม

๒.๒.๓.๒ การเรียนรู้และปฏิบัติการสิทธิชุมชนกรณีปัญหาน้ำท่วม ใน ระยะ ๖ เดือนที่ผ่านมา ต่อจากธรรมชาติยาตรา โครงการได้จัดเวทีประชุมระดับชุมชน ๗ ครั้ง และเวทีระดับเครือข่าย ๒ ครั้ง เพื่อเตรียมข้อมูลและเตรียมการเจรจาแก้ปัญหา ร่วมกับ หน่วยราชการ จากนั้นได้มีรอบประชุมเจรจากับทางราชการในสองจังหวัด (ร้อยเอ็ด, ยโสธร) ๔ ครั้ง ระหว่างเดือนพฤษภาคม – มิถุนายน ๒๕๔๘ ผลที่บรรลุคือ ทางราชการยอมรับ ปัญหาและผลกระทบจากการสร้างเขื่อนที่เกิดขึ้น มีการจัดตั้งคณะทำงานในแต่ละจังหวัดเพื่อ พิจารณาแก้ปัญหาโดยการ ปิด – เปิด เขื่อนให้เหมาะสมต่อไป ในส่วนของชาวบ้านได้เกิด กระบวนการเรียนรู้สำคัญจากเวทีประชุมวิเคราะห์ที่เกิดขึ้น จากการปฏิบัติจริงก็ได้เห็นวิธีคิด และกระบวนการดำเนินงานของรัฐที่เป็นเหตุให้เกิดการละเมิดสิทธิชุมชน หลังเวทีเจรจาก็มี กระบวนการประชุมเพื่อสรุปซึ่งเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่สำคัญ

๒.๒.๓.๓. การจัดเวทีติดตามวิเคราะห์ปัญหาจัดการน้ำ จัดขึ้น ๓ ครั้ง คือ เวทีวิเคราะห์นโยบายน้ำ จัดร่วมกับองค์กรพันธมิตร เมื่อวันที่ ๑๓ พฤษภาคม ๒๕๔๘ ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เวทีติดตามชลประทานระบบท่อ เป็นเวทีแลกเปลี่ยนระหว่าง ชาวบ้านภาคเหนือและอีสาน (๑๘-๑๙ มีนาคม ๒๕๔๘) และเวทีแถลงข่าวเกี่ยวกับปัญหา โครงการชลประทานระบบท่อ พร้อมยื่นร้องเรียนให้วุฒิสภาตรวจสอบการทุจริตในโครงการ ดังกล่าว

๒.๒.๓.๔ กิจกรรมส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน สนับสนุนกลุ่มสตรีบ้าน วังเวินและบ้านกุดหล่ม ในการทำกิจกรรมพึ่งตนเองของกลุ่ม และการจัดค่ายเยาวชนบ้าน โหล่น อ.หนองบัวแดง จ.ชัยภูมิ (พฤษภาคม ๒๕๔๘) (ดูรายงานเล่มน้ำชี)

๒.๒.๓.๕ ด้านฐานข้อมูล โครงการได้บันทึกกระบวนการและผลที่เกิดจาก กิจกรรมการเรียนรู้และปฏิบัติการสิทธิชุมชนกรณี ธรรมชาติยาตรา เวทีแก้ปัญหาน้ำท่วมและ การส่งเสริมอาชีพระดับชุมชน

โดยสรุปการดำเนินการในพื้นที่วิจัยลุ่มน้ำชีในระยะ ๖ เดือนที่ผ่านมา **พื้นที่น้ำชี ตอนต้น** ได้ยกระดับการเรียนรู้ร่วมกันตั้งแต่ระดับชุมชนสู่ระดับเครือข่ายท้องถิ่น และมุ่งสู่ ปฏิบัติการสิทธิชุมชนโดยการยืนยันและผลักดันทางเลือกในการจัดการน้ำอย่างยั่งยืนโดยองค์กร ชุมชนในรูปแบบฝ่ายหินทิ้ง จนประสบความสำเร็จ แต่ยังมีจุดอ่อนเรื่องการบริหารจัดการ โครงการสิทธิชุมชนศึกษา ส่วนประสานงานกลาง

เรียนรู้และองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องอย่างเป็นระบบ กรณีพื้นที่ลุ่มน้ำชีตอนปลาย ยังชะลอปฏิบัติการสิทธิชุมชนด้านการเคลื่อนไหวภายนอก เพื่อหลีกเลี่ยงล้นทบทวนบทเรียนดั้งเดิม เป็นการสร้างการเรียนรู้จากต้นทุนประสบการณ์เดิมและการสร้างบรรยากาศภายใน ได้ บทเรียนที่ดี ทั้งเป็นการสะสมข้อมูลในการปฏิบัติการต่อไป การวิจัยของโครงการสิทธิชุมชน ศึกษาจะจบลงใน ๖ เดือนข้างหน้า แต่ปฏิบัติการสิทธิชุมชนยังไม่จบ ส่วนกรณีพื้นที่เครือข่ายลุ่มน้ำชี สามารถยกระดับปฏิบัติการสิทธิชุมชนอย่างก้าวกระโดด ด้วยการเชื่อมร้อยองค์กรและเครือข่ายต่าง ๆ ในลุ่มน้ำมาเรียนรู้ปัญหาและทางเลือกร่วมกันด้วยธรรมาภิบาลเป็นการปฏิบัติการด้านกว้างและสามารถสนับสนุนการแก้ปัญหาของเฉพาะส่วนเฉพาะพื้นที่ได้อย่างเป็นรูปธรรม

อย่างไรก็ดีด้านการจัดการข้อมูลและกระบวนการพัฒนาองค์ความรู้ เป็นเรื่องที่โครงการต้อง “ทำงานหนัก” ในวดวงานสุดท้าย

๒.๓ กรณีพื้นที่ภูสีฐาน

มีบ้านโนนปาก่อ เป็นพื้นที่วิจัยหลักและมีพื้นที่เครือข่ายคือ หมู่บ้านรอบเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน และเครือข่ายป่าที่ดินอีสานเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ร่วม

โจทย์เฉพาะของพื้นที่ภูสีฐานคือ ทำอย่างไรให้ชุมชนบ้านโนนปาก่อสามารถอาศัยและทำกินต่อไปอย่างชอบธรรม มีวิธีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและชุมชนอย่างยั่งยืนในพื้นที่ที่ถูกจัดการเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า

ชาวชุมชนโนนปาก่อได้ร่วมกันออกแบบวิธีการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนโดยการจัดการขององค์กรของชุมชน ตั้งแต่การจำแนกวางแผนการจัดการที่ดิน การจัดการป่าชุมชน การสร้างเศรษฐกิจชุมชนและการจัดการทางสังคมที่อยู่ร่วมกันเป็นชุมชนที่มั่นคง มีการบันทึกบทเรียน ถอดองค์ความรู้ด้านต่างๆของชุมชนมาเป็นระยะ ๆ

อย่างไรก็ดี การปฏิบัติการสิทธิชุมชนของชุมชนโนนปาก่อ อยู่ในภาวะท้าทายอย่างยิ่ง โดยเฉพาะการดำรงอยู่ภายใต้ โครงครอบกฎหมายการจัดการทรัพยากรโดยรัฐ และการดิ้นรนเพื่ออยู่รอดในสภาวะเศรษฐกิจสังคมแบบใหม่ ในรอบ ๖ เดือนที่ผ่านมาประสบกับภาวะท้าทายสำคัญคือ ความขัดแย้งของชาวบ้านกันเองที่ระแวงว่ามีการฟ้องต่อเจ้าหน้าที่ป่าไม้เรื่องพฤติกรรมของชาวบ้านกันเองเรื่องการบุกรุกทำลายป่า การเข้ามาของผู้นำจากภายนอกสร้างความสับสนในทิศทางการปฏิบัติการใช้สิทธิ์ที่ดำเนินอยู่ ถึงขั้นขัดแย้งในระดับที่จะลงไม้ลงมือใช้กำลังตัดสิน อย่างไรก็ตามวิถีวัฒนธรรมของชุมชนก็ได้ช่วยสมานความขัดแย้งด้วยพิธีกรรมขอขมา เอ็นขวัญ และเลี้ยงผีปู่ตา อันเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจอันเดียวกันของคนในชุมชน

ภาวะขัดแย้งหลายกรณี ได้ให้ข้อคิดแก่คนทำงานอย่างสำคัญว่า “แผนงาน” กิจกรรมที่โครงการวิจัยร่วมวางกันชาวบ้านไว้ต้องปรับเปลี่ยนพลิกฟ้าพลิกแผ่นดิน และได้เรียนรู้ว่า “กิจกรรมในชุมชนมีมากแล้ว เราเพียงแค่เอาพลังเข้าไปแทรกเท่านั้น” คนทำงานจึงใช้ภาวะ

ขัดแย้งเช่นนี้ บันทึกรอคการณสำคัญในชุมชนและวิเคราะห์ด้วยแนวความคิดสิทธิชุมชนได้อย่าง มีพลัง เช่น

- การสะท้อนความคิด ความรู้สึกของชาวบ้านต่อกฎระเบียบของชุมชนที่ถูกสร้างขึ้น แง่หนึ่งก็คือ เป็นความคาดหวังจากคนภายนอกที่อยากเห็นชุมชน “ใช้สิทธิ์” ซึ่งไม่อาจกลมกลืนกับวิถีเดิมของชุมชน บางที่อาจต้องใช้เวลามากกว่านี้

- การทบทวนบทบาทคนทำงาน จากที่มีลักษณะชี้หน้า เป็นผู้สร้างเงื่อนไขในการเรียนรู้ของชุมชนเองให้มากขึ้น

- บทเรียนสำคัญของการปฏิบัติการสิทธิชุมชนในระยะ ๒๐ ปี เมื่อปี ๒๕๒๖ - ๒๕๒๙ ช่วงมีการสัมปทานตัดป่าภูสีฐาน ชาวบ้านล่ำรายซื้อให้ทางราชการประกาศเขตป่าอนุรักษ์ มุ่งหวังเพื่อหยุดยั้งการทำลายป่า แต่เมื่อนโยบายรัฐประกาศเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า กลับนำอันตรายมาสู่ชุมชนถึงขนาดไล่ออกจากป่า เข้าทำนอง “หนีเสือปะจระเข้” และในปัจจุบันที่กำลังมีนโยบาย “หมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่” เหตุการณ์และนโยบายเหล่านี้เข้ามาเพื่อพิสูจน์ “การรู้เท่าทันภายนอก” ของชาวบ้านโนนป่าก่อ และชาวบ้านโนนป่าก่อก็ได้แสดงศักยภาพในการคิด และการสร้างสร้างกระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับนโยบายเหล่านี้ได้อย่างดี ปัจจุบันผู้นำในยุคแรก (ครู) ที่เคยเป็นผู้นำในการเคลื่อนไหวยุคแรก ได้กลับมาตั้งขบวนการเรียกร้อง ให้ความหวังว่าตนจะติดต่อวงในของรัฐบาลให้ช่วยแก้ปัญหาให้ เหตุนี้ได้สร้างความปั่นป่วนให้แก่ชุมชนโนนป่าก่อที่กำลังปฏิบัติการสิทธิชุมชนโดยการสร้างแบบแผนการพัฒนาด้วยการสร้างทางเลือกเพื่อต่อสู้ ต่อรองพอสมควร และชาวโนนป่าก่อก็สามารถวิเคราะห์และกำหนดทิศทางที่ถูกต้องต่อสิ่งท้าทายนี้

- บันทึกการแก้ไขความขัดแย้งภายในด้วยวัฒนธรรมชุมชน

- บันทึกเหตุการณ์ตามหาศพคนตายและคนหลงป่า สะท้อนความกลมเกลียวใน หมู่เครือญาติและผู้ร่วมชะตากรรมในชุมชนเดียวกัน

- บันทึกข้อมูลชุมชนและบทเรียนเรื่องคดีในพื้นที่เครือข่าย(บ้านแก่งนาง)

- บันทึกกิจกรรมการฝึกอบรมใช้เครื่อง GPS ในการทำแผนที่ และมหกรรม ชาวนาชาวไร่อีสาน เป็นสองกิจกรรมที่สร้างการเรียนรู้เรื่องเครื่องมือสมัยใหม่ที่จะเสริมพลังการพัฒนาภายในของชุมชน และการเชื่อมโยงปฏิบัติการสิทธิชุมชนชนบทกับภาคเมือง ในการรณรงค์ร่วมของงานมหกรรม

๒.๔ การดำเนินการของส่วนกลางภาค

ภารกิจของส่วนกลางภาคคือ การหนุนเสริมเรื่องความรู้ แนวคิดและทักษะ คนทำงาน การติดตามสนับสนุนการดำเนินงานของพื้นที่

ระยะ ๖ เดือนที่ผ่านมา มีการประชุมที่วิจัยทั้งทีม ๑ ครั้ง(ภาคผนวก) มีการประชุมและร่วมดำเนินกิจกรรมกับทีมแต่ละพื้นที่วิจัย ๑๐ ครั้ง

ด้านการพัฒนาบุคลากร มีการส่งเจ้าหน้าที่ร่วมฝึกอบรม ๕ คน เรื่อง “การเสริมสร้างขีดความสามารถการวิจัยสหวิชาชีพชนต่อฐานทรัพยากร”ร่วมกับโครงการสหวิชาชีพภาคอื่นๆ (เดือนมิถุนายน ๒๕๔๘) ,การจัดฝึกอบรมเรื่องการทำแผนที่โดยใช้เครื่องมือ GPS ที่บ้านโนนป่าก่อ มีเจ้าหน้าที่พื้นที่อื่นเข้าร่วม ๔ คน,การสนับสนุนเอกสาร หนังสือ รายงานการวิจัยสหวิชาชีพชนอีสานระยะที่ ๑ แก่นักวิจัยและเอกสารคู่มืออื่นๆ และการตรวจแก้เพื่อพัฒนาการเขียนรายงานของคนทำงานเป็นรายคน(ตัวอย่างภาคผนวก๒)

ด้านการประสานหนุนช่วยเหลือเครือข่ายพันธมิตรระดับภาคใต้ ประสานการจัดโครงการธรรมชาติวิทยาตราเพื่อแม่น้ำชี(ก.พ. ๔๘),กิจกรรมรณรงค์ของสมาชิกชาวนาชาวไร่ภาคอีสาน(ส.ต.ท.) (ก.พ.๔๘) การจัดทำวิดิทัศน์เรื่อง ชลประทานระบบท่อร่วมกับเครือข่ายแม่น้ำชี

๓. สรุปข้อคิดเห็นและประเมินผลงานงวด ๔

๓.๑) บทเรียนสำคัญในการดำเนินโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ๓ ปีที่ผ่านมาของโครงการสหวิชาชีพชนศึกษาภาคอีสานคือ บทเรียนในการวางแผน จากที่วางแผนเป้าหมายและแนวทางการดำเนินงานแต่ละระยะไว้แต่ต้น พบว่า ต้องอาศัยการยืดหยุ่นตามสถานการณ์จริงสูงมา โครงการได้ปรับแผนปฏิบัติการตลอดเวลา โดยรักษาเป้าหมายของงานวิจัยทั้งโครงการไว้ และให้ดำเนินการตลอดระยะสามารถตอบโจทย์วิจัย ๓ ข้อให้ได้

อย่างไรก็ดี ท่ามกลางความเป็นไปของสถานการณ์ดังกล่าว พบว่า เหตุการณ์สำคัญในวิถีของชุมชนได้สะท้อนให้เห็นแง่มุมด้านสิทธิของชุมชนได้เป็นอย่างดี คนทำงานได้บันทึกและ “ตีความ-ถอดรหัส” เหตุการณ์ดังกล่าวอยู่ตลอดเวลา ทำให้งานวิจัยเกิดการสั่นไหวกลมกลืน

งานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในอนาคตจึงควรมีแผนการดำเนินงานแบบหลวมๆ แต่มีเป้าหมายและโจทย์วิจัยชัดเจน และเปิดโอกาสให้ชุมชนและคนทำงานได้วางแผนปฏิบัติการแต่ละระยะ(๓-๖ เดือน)

๓.๒) เป้าหมายและแผน ๓ ด้านของโครงการ คือ แผนพัฒนาคน แผนพัฒนาองค์ความรู้และแผนพัฒนาเครือข่ายนั้น แผนสร้างเครือข่ายเป็นแผนที่สามารถประเมินได้ง่ายและประเมิน ณ ที่นี้ได้ว่า

ทุกพื้นที่วิจัยสามารถก่อเกิด พัฒนาองค์กรชุมชนและถักทอเครือข่ายออกไปอย่างกว้างขวาง และสามารถสร้างปฏิบัติการสหวิชาชีพชนได้อย่างเป็นรูปธรรม แต่จะสร้างการ

พัฒนาอย่างยั่งยืนและสร้างความเข้มแข็งภายในได้จริงหรือไม่ ยังต้องอาศัยเวลาและระยะยาว
ทั้งนี้ต้องอาศัยตัวชี้วัดในการประเมิน

ด้านการพัฒนาองค์ความรู้ โครงการยังมีจุดอ่อนในการพัฒนาฐานข้อมูลและการ
สร้างองค์ความรู้พอสมควร ด้วยความ “ใหม่” ของทีมงานต้องงานวิจัย แต่ปฏิบัติการจริงของการ
วิจัย ๓ ปีที่ผ่านมา ก็เกิดการพัฒนากการที่น่าพอใจ โดยเฉพาะความเข้าใจต่อกระบวนการวิจัยและ
การ “สกัด” ความรู้จากปฏิบัติ คาดว่า ๖ เดือนสุดท้าย จะได้ใช้บทเรียนในระยะที่ผ่านมา ได้
ทบทวนและแก้ไข ซ่อมเสริมฐานข้อมูล และการสร้างกระบวนการ “ถอดความรู้” เป็นแผนงาน
หลักของโครงการ

ด้านการพัฒนาคน ทั้งคนทำงานและทีมวิจัย – แกนนำชุมชน ยังขาด
กระบวนการ “ประเมิน” ที่จริงจัง ส่วนมากจะตีความผ่านปรากฏการณ์ความเคลื่อนไหวและ
กิจกรรมที่เกิดขึ้น ซึ่งเราพอที่จะประเมินพัฒนาการของคนด้านวิสัยทัศน์ อุดมคติ ศักยภาพใน
การทำงาน และวุฒิภาวะทางสังคม ได้ว่ามีพัฒนาการที่น่าพอใจ ซึ่งแสดงออกในรูปธรรมการ
เคลื่อนไหวของพื้นที่วิจัย ทั้งผ่านปรากฏการณ์ของการทำงานที่ประสบผลสำเร็จ และในภาระงานที่
เกิดความล้มเหลว และมีการตั้งหลัก-แก้ไข

ในระยะสุดท้าย ควรต้องมีกระบวนการประเมินโดยการ “มองตน-มองท่าน”
ทบทวนถึง คุณธรรม วุฒิภาวะ การพัฒนาความสามารถในการวิเคราะห์ การแสวงหาทางเลือก
การยกระดับความสามารถในการปฏิบัติการสิทธิชุมชน และการสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ทั้ง
ระดับบุคคลและระดับกลุ่ม – อย่างเป็นระบบ

ภาคผนวก๓

**โครงการสิทธิชุมชนศึกษาภาคใต้
การเสริมสร้างและประเมินความสามารถในการเรียนรู้ของชุมชน (งวดที่ ๔)
โดยส่วนประสานงานกลาง
(มกราคม – กรกฎาคม 2548)**

**1. สรุปเนื้อหา/ประเด็น และวิธีการที่โครงการสิทธิชุมชนศึกษาภาคใต้เสริมการ
เรียนรู้แก่ชุมชนในช่วง6เดือนที่ผ่านมา**

พื้นที่	เนื้อหา/ประเด็น	กิจกรรม	วิธีการ/กระบวนการ	การเรียนรู้ของ ชุมชน
ลุ่มน้ำปากพนัง	ภูมินิเวศน์3น้ำของลุ่ม น้ำปากพนัง	-จัดทำข้อมูลพื้นที่ -การประชุมสัมมนา	การรวบรวมข้อมูลจาก พื้นที่ เอกสาร การ แลกเปลี่ยน ประสบการณ์ และการ ให้ข้อมูลจาก นักวิชาการ	-ชุมชนและเครือข่าย เห็นความเชื่อมโยงของ ระบบนิเวศน์3น้ำ -รับทราบสถานการณ์ ปัญหาเป็นภาพรวม ของลุ่มน้ำ
	ผลกระทบนโยบาย การจัดการน้ำในลุ่ม น้ำฯ	-จัดทำข้อมูลจากพื้นที่ -การประชุม แลกเปลี่ยนของ เครือข่ายชุมชน -การทำจดหมายข่าว	การรวบรวมข้อมูลจาก พื้นที่ จัดเวทีของทีม วิจัยแลกเปลี่ยน เชื่อมโยงภาพของลุ่ม น้ำ การตั้งประเด็นให้มีการ แลกเปลี่ยนในเวทีของ เครือข่ายชุมชนลุ่มน้ำฯ	-ชุมชนเห็น เข้าใจ และตระหนักถึง ปัญหาที่เกิดขึ้นจาก การปิดประตูน้ำ ใน พื้นที่ลุ่มน้ำจนส่งผล กระทบกับสิ่งแวดล้อม ระบบน้ำ กลุ่มอาชีพ ต่างๆตั้งแต่ ปี2542 มากกว่าผลในทางที่ดี ตามเป้าที่โครงการฯ ได้วางไว้

พื้นที่	เนื้อหา/ประเด็น	กิจกรรม	วิธีการ/กระบวนการ	การเรียนรู้ของชุมชน
ลุ่มน้ำปากพนัง (ต่อ)	ประสบการณ์ บทเรียน การเจรจา และประสานความ ร่วมมือเพื่อแก้ปัญหา ลุ่มน้ำ	-การประชุมสัมมนา	-จัดเวทีเพื่อแลกเปลี่ยน ประสบการณ์ ผู้นำ ชุมชนจาก ลุ่มน้ำแม่ กรอง/แพรกหนามแดง ที่สามารถแก้ไขปัญหา ที่คล้ายกันได้	ผู้นำชุมชนและ เครือข่ายได้เรียนรู้ ประสบการณ์การ นำเสนอการแก้ปัญหา แม่กรองโดยการ จัดทำข้อมูลที่ชัดเจน ในเรื่องของภูมิปัญญา ผลกระทบเชิง สิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคมและมีรูปแบบ การแก้ปัญหาอย่าง เป็นรูปธรรม รวมถึง ความร่วมมือของ เครือข่ายประชาชน อย่างเข้มแข็ง
	การเริ่มเข้าไปมีส่วน ร่วมในการจัดการ ประตูกั้นน้ำปากพนัง	-เวทีประชุมร่วมของ เครือข่ายชุมชน -เวทีประชุมร่วม หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง	การทำความเข้าใจ ชุมชนในระดับอำเภอ การจัดตั้งเครือข่าย ชุมชนลุ่มน้ำ การตั้งคณะกรรมการ ร่วมประชุมแก้ปัญหา การเตรียมข้อมูลเพื่อ การเจรจาในการเข้า ร่วม	-การเข้าไปมีส่วนร่วม ในเรื่องดังกล่าวได้ ต้องมีหลายฝ่ายเข้า ร่วมเช่นกรรมการ สิทธิชนักวิชาการ หน่วยงานต่างๆและ กลุ่มชาวบ้านที่ หลากหลาย บางส่วน ที่ไม่เป็นเนื้อเดียวกัน กับทีมเจรจา

พื้นที่	เนื้อหา/ประเด็น	กิจกรรม	วิธีการ/กระบวนการ	การเรียนรู้ของชุมชน
ลุ่มน้ำปากหงษ์ (ต่อ)			และการเข้าร่วมประชุม การประเมินผลการเข้าร่วมแก้ปัญหา พร้อมวางแผนทางในระยะยาว	-ต้องใช้เหตุผล มีข้อมูล ข้อเท็จจริง เชื่อถือได้(ใช้อารมณ์ให้น้อยที่สุด) -การนำเสนอสั้น กระชับตรงประเด็น (ตามที่เตรียม) -ใช้ความสามารถไหวพริบเฉพาะตัวในการเจรจาในบางจังหวะ
	การทำสื่อ	-จัดทำจดหมายข่าว -เป็นแหล่งข้อมูลให้สื่อมวลชน	-วางแผนเนื้อหา พื้นที่ต่าง ๆส่งข้อมูลจัดทำเป็นรูปเล่มเผยแพร่ -ประสานงานกับสื่อมวลชนที่สนใจ และให้ข้อมูลตามที่ได้ศึกษาจากงานวิจัย	-การเห็นความสำคัญของสื่อ โดยเฉพาะสื่อหนังสือพิมพ์และทางโทรทัศน์ ที่ทำให้สังคมได้รับรู้สถานการณ์ลุ่มน้ำที่มีปัญหามายาวนาน -การนำเสนอข้อมูลที่ชัดเจน เป็นจริงของพื้นที่ เป็นเรื่องจำเป็น -การสื่อสารของเครือข่ายชุมชนรวดเร็วทันสถานการณ์ของ

พื้นที่	เนื้อหา/ประเด็น	กิจกรรม	วิธีการ/กระบวนการ	การเรียนรู้ของชุมชน
<u>ลุ่มน้ำปากพนัง</u> (ต่อ)				ผู้นำชุมชนในการเข้าร่วมเป็นแหล่งข่าว (กรณีนักข่าวลงพื้นที่)-สื่อมวลชนมีผลให้เร่งแก้ปัญหาให้เร็วขึ้น
<u>ทะเลสาบสงขลา</u>	วิถีชีวิต วัฒนธรรม การใช้ทรัพยากร และระบบธรรมชาติ ทะเลสาบสงขลา	ค่ายผู้เฒ่าทะเลสาบ ครั้งที่ 2	การวางแผนกิจกรรมร่วมกับสมาพันธ์ฯ กำหนดกิจกรรมยกระดับจากการจัดครั้งก่อน โดยมีการบอกเล่าเรื่องราวทะเลสาบจากอดีตสู่ปัจจุบัน กิจกรรม ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน และกิจกรรมฟื้นฟูสัตว์น้ำร่วมกัน	มีผู้เข้าร่วมที่เป็นผู้เฒ่า ครูนักเรียนเยาวชน และผู้นำชุมชน เยาวชน ผู้นำได้เรียนรู้วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนและธรรมชาติของทะเลสาบผ่านการบอกเล่าของผู้เฒ่าจากการแสดง ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านหนังตะลุง เพลงบอก จุดประกาย สร้างจิตสำนึกร่วม รัก ห่วง เห็นคุณค่า บ้านเกิดตัวเองและทะเลสาบ

พื้นที่	เนื้อหา/ประเด็น	กิจกรรม	วิธีการ/กระบวนการ	การเรียนรู้ของชุมชน
ทะเลสาบสงขลา (ต่อ)	นโยบาย โครงการที่ เกี่ยวข้องกับ ทะเลสาบ	ประชุมเครือข่าย ชมรมและสมาพันธ์ ชาวประมงทะเลสาบ	การแลกเปลี่ยน สถานการณ์ของพื้นที่ ต่างๆของชุมชน นำเสนอข้อมูล แผนพัฒนาได้ นโยบายแปลง สินทรัพย์เป็นทุน (โฉนดทะเล) การปิด ป่ากระวะ ระดม ข้อคิดเห็น ผลดีผลเสีย และมีข้อเสนอ	ชุมชนและเครือข่าย ได้ทราบ เข้าใจ เชื่อมโยง นโยบาย บาย โครงการต่างๆ จากภาครัฐ มี ผลกระทบต่อวิถีชีวิต และทรัพยากร สิ่งแวดล้อมทะเลสาบ ได้ร่วมระดมความ คิดเห็น และข้อเสนอ แนวทางการฟื้นฟู พัฒนาลุ่มน้ำ ทะเลสาบสงขลา
	ชาวประมง-ชานาทุ่ง ระโนด	-เวทีประชุมร่วม ชานา-ชาวประมง -สัมมนากลุ่มชานา ทุ่งระโนด	-การพบปะพูดคุยอย่าง ไม่เป็นทางการ(แบบพี่ น้องญาติมิตร)ระหว่าง ชานากับชาวประมง -จัดเวทีสัมมนาชุมชน ชานาร่วมกับหน่วย ราชการ องค์กร ท้องถิ่นเพื่อร่วมระดม ความคิดเห็นถึงปัญหา และการ	มีความเข้าใจกันของ วิถีประมงกับวิถี ชานาโดยเฉพาะทั้ง2 ส่วนมีปัญหาร่วมกัน คือความเสื่อมโทรม ของทรัพยากร สิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะการ ไหลเวียนของน้ำ ใน ส่วนกลุ่มชานา หลังจากการ

พื้นที่	เนื้อหา/ประเด็น	กิจกรรม	วิธีการ/กระบวนการ	การเรียนรู้ของชุมชน
ทะเลสาบสงขลา (ต่อ)			แก้ปัญหาของชุมชน	สัมมนาร่วมได้ทราบและเรียนรู้การปรับระบบการผลิต และการใช้ปุ๋ยชีวภาพจากสำนักงานเกษตรอำเภอ ได้ทราบโครงการปลูกปาล์มจาก สมาชิก อบจ. และได้ร่วมวางแผนกิจกรรมในการเสริมการเรียนรู้เรื่องการปรับการผลิต โดยเฉพาะการศึกษาดูงาน
	ทางเลือกในการฟื้นฟูระบบนิเวศน้ำ	ศึกษาคลองเชื่อมทะเลสาบ-อ่าวไทยและระบบน้ำลุ่มน้ำปากพนัง(คลองหัวไทร)กับทุ่งระโนด	นักวิจัยและตัวแทนเครือข่ายสมาพันธ์ชาวประมง และจนท.โครงการการจัดการชายฝั่งฯ วางแผนติดต่อประสานงานและลงพื้นที่ สํารวจพื้นที่3ครั้ง ๑ละ1วันเพื่อบันทึกข้อมูลสภาพของลำคลอง พูดคุยกับชุมชนใกล้เคียง	ผู้ที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะทีมสำรวจ ได้ทราบข้อเท็จจริงถึงสภาพความเปลี่ยนแปลง ความเสื่อมโทรมของสายน้ำลำคลองที่เชื่อมลุ่มน้ำทะเลสาบกับลุ่มปากพนัง และอ่าวไทย เนื่องจากการ

พื้นที่	เนื้อหา/ประเด็น	กิจกรรม	วิธีการ/กระบวนการ	การเรียนรู้ของชุมชน
<u>ทะเลสาบสงขลา</u> (ต่อ)			และนำข้อมูลมาร่วมวิเคราะห์	เปิดประตูน้ำการปล่อยน้ำเสียจากนาทุ่ง ตื่นเงิน การถมคลอง สร้างสิ่งก่อสร้าง และมีแผนลงศึกษาเพิ่มเติมในส่วนของชุมชน-สายน้ำอื่นๆ ใกล้เคียง พร้อมกับมีข้อเสนอ ในการเชื่อมการใช้น้ำจืดของทุ่งระโนดจากคลองแพรกเมือง
<u>ป่าต้นน้ำเขาพระ</u>	ภูมิปัญญาชุมชนเขาพระ	-ประชุมการจัดการองค์ความรู้เขาพระ -การศึกษาดูงาน -ค่ายเยาวชน	-การนำการศึกษาภูมิปัญญาเขาพระของโครงการสืบสานภูมิปัญญาป่าต้นน้ำร่วมกับโครงการสิทธิฯ มาร่วมระดมความคิดเห็นในการถ่ายทอดการเรียนรู้และการเชื่อมโยงกับการพัฒนาชุมชนป่าต้นน้ำเขาพระ -แลกเปลี่ยนประสบการณ์การ	ที่ประชุมได้เรียนรู้ภูมิปัญญาชุมชนเขาพระด้านต่างๆซึ่งมีความสำคัญ ที่ต้องจัดกระบวนการเรียนรู้ไปยังคนรุ่นใหม่นักเรียนและคนในชุมชน เพื่อสร้างความตระหนักเห็นคุณค่า และเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนเขาพระในด้าน

พื้นที่	เนื้อหา/ประเด็น	กิจกรรม	วิธีการ/กระบวนการ	การเรียนรู้ของชุมชน
ป่าต้นน้ำเขาพระ (ต่อ)			จัดการองค์ความรู้ จาก โรงเรียนล้านนา เชียงใหม่	ต่าง ๆ และได้เรียนรู้การ ประยุกต์องค์ความรู้ภูมิ ปัญญาชุมชนในการ จัดการป่าและน้ำของ ชุมชนภาคเหนือ
	ทรัพยากรน้ำและป่า ต้นน้ำชุมชน	สำรวจป่า และสภาพ การใช้น้ำจากป่าต้น น้ำ	เตรียมทีมสำรวจ สายน้ำ 7 สาย หลังจากสำรวจนำ ข้อมูลมาร่วมประชุม แลกเปลี่ยน วิเคราะห์	อาสาสมัครได้ทราบ สถานการณ์การใช้น้ำ (ประปาภูเขา)ไม่เป็น ระเบียบ และมีการถาง ป่าจนถึงริมสายน้ำ ทราย การถาง ทำให้น้ำ แห้งในช่วงหน้าแล้ง นำมาสู่การวางแผน แก้ปัญหาาร่วมกัน
	กลไกชุมชนการ จัดการน้ำป่าต้นเขา พระ	ประชุมร่วม ผู้นำ ทางการและผู้นำ ชุมชน	ประสานงานผู้นำที่ เกี่ยวข้อง ในเวที ระดมความคิดเห็นหา แนวทางในการ จัดการน้ำของชุมชน ทั้งวิธีการและองค์กร จัดการ	ทราบสถานการณ์การ ใช้น้ำของชุมชนทั้ง 3 หมู่บ้านและน้ำกำลัง แห้งไปจากสายน้ำ เนื่องจากแต่ละหมู่บ้าน ต่อท่อประปาโดยไม่ได้ มีข้อตกลงร่วมกัน ได้มี การวางแผนการ จัดการร่วม การเตรียม ประสาน

พื้นที่	เนื้อหา/ประเด็น	กิจกรรม	วิธีการ/กระบวนการ	การเรียนรู้ของชุมชน
ป่าต้นน้ำเขาพระ (ต่อ)				ความร่วมมือจากกรม ทรัพยากรน้ำต่อไป
	ป่าชุมชน	ศึกษาดูงานเชิงดาว เชียงใหม่	การเดินทางเยี่ยม พื้นที่ตัวอย่าง พุดคุย ผู้นำชุมชน ชักถาม แลกเปลี่ยน ประสบการณ์ การ จัดการป่าชุมชน	ได้เรียนรู้สถานการณ์ ป่าไม้เชิงดาว ความ แตกต่างของสภาพป่า เหนือ-ใต้ รูปแบบ วิธีการการจัดการป่า ชุมชนการใช้ความเชื่อ ของชุมชนมา ประยุกต์ใช้เป็น กฎระเบียบของป่า ชุมชน เรียนรู้วิถีคิดใน การใช้ประโยชน์จาก ป่าชุมชน การจัดการ ป่าเศรษฐกิจของชุมชน
	นโยบายรัฐในพื้นที่ป่า ต้นน้ำเขาพระ	ชุมชนประชุมร่วม กรรมการสิทธิและ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง	ตัวแทนชุมชน นำเสนอปัญหาจาก โครงการอ่างเก็บน้ำ ในพื้นที่ป่าต้นน้ำ มี ข้อเสนอต่อกรรมการ สิทธิให้ช่วยแก้ และ มีการนำเสนอความ เป็นมาของโครงการฯ จาก	ชุมชนได้เรียนรู้ขั้นตอน การอนุมัติหรืออนุญาต โครงการอ่างเก็บน้ำที่ ผ่านไม่ได้ผ่านประ ความเห็นชอบจาก ชุมชน และหน่วยงานที่ เกี่ยวข้องเช่นกรมป่า ไม้ สปก.

พื้นที่	เนื้อหา/ประเด็น	กิจกรรม	วิธีการ/กระบวนการ	การเรียนรู้ของชุมชน
ป่าต้นน้ำเขาพระ (ต่อ)			หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง	ยังเข้าใจไม่ตรงกัน เรียนรู้พบว่า อบต.เป็น องค์กรสำคัญที่มีผลต่อ โครงการ แต่อบต. ไม่ได้สนใจความ คิดเห็นของชุมชน
กรณป่าชุมชน สุราษฎร์ธานี	นโยบายที่เกี่ยวข้องกับ ชุมชนป่าต้นน้ำ -โครงการอุทยานนำ ร่อง -โครงการป่าไม้แผน ใหม่	-จัดประชุมโซน เครือข่ายป่าสุราษฎร์ -การแลกเปลี่ยน เครือข่ายชุมชน4ภาค -ประชุมหารือกับ ตัวแทนกรมป่าไม้	การประชุมร่วมของ ชุมชนกับตัวแทนของ กรมอุทยานฯ(หัวหน้า อุทยานฯแก่งกรุง) ซึ่งแจ้งรายละเอียด โครงการของป่าไม้ และมีการแลกเปลี่ยน ข้อมูลของเครือข่าย ป่าภาคใต้	ชุมชนได้เรียนรู้การ ดำเนินงานของอุทยาน นำร่องของกรมอุทยาน และการดำเนินงานของ โครงการป่าไม้แผน ใหม่ของกรมป่าไม้ แต่ยังไม่ได้ ให้สิทธิทำกินแก่ชุมชน ชุมชนมีข้อเสนอให้ อุทยาน สำรวจแนว เขต กันแนวเขตให้ ชัดเจน
	การจัดการ และดูแลป่า ชุมชน	-การแลกเปลี่ยน ประสบการณ์ เครือข่ายชุมชน4ภาค -การสำรวจป่าชุมชน	-การนำเสนอ แลกเปลี่ยน ประสบการณ์การ จัดการป่าโดยชุมชน กับเครือข่ายป่า ภาคใต้และองค์กร ชุมชน4ภาค	ร่วมเรียนรู้ และ ปรับปรุงกฎระเบียบ การดูแลป่าชุมชน(บ้าน เขาเขียว)ตลอดจนการ ร่วมกิจกรรมกับพระ ในการป้องกันดูแล รักษาป่า ซึ่งมี

พื้นที่	เนื้อหา/ประเด็น	กิจกรรม	วิธีการ/กระบวนการ	การเรียนรู้ของชุมชน
ป่าชุมชน สุราษฎร์ธานี (ต่อ)			-วางแผนการดูแลป่าชุมชน พระ และชุมชนเดินสำรวจป่า	สถานะในการพูดคุยทำความเข้าใจและสร้างความเชื่อถือกับชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมดูแลป่าหรือหยุดการทำลายได้ง่ายขึ้น
	องค์ความรู้สมุนไพร	-การสัมมนารวบรวมองค์ความรู้	ให้ผู้มีความรู้เรื่องสมุนไพรเป็นวิทยากรอบรม และระดมความรู้เรื่องสมุนไพรในชุมชน	เกิดความตระหนักถึงคุณค่า ความสำคัญของสมุนไพร และสามารถนำเอาสมุนไพรและพรรณพืชต่าง ๆ มาทำแปรรูปผลิตภัณฑ์ชีวภาพได้
	การสร้างฐานชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง	-อบรมการทอเสื่อโยกกล้วย -อบรมปุ๋ยชีวภาพและผลิตภัณฑ์	วิทยากรอบรมให้ความรู้ และสาธิตการทำ ผู้เข้าอบรมทดลองทำงานทำเป็น	ผู้เข้าอบรมได้เรียนรู้การนำวัสดุธรรมชาติมาเพิ่มมูลค่าสร้างอาชีพ เพิ่มรายได้ จัดตั้งกลุ่มสตรีของชุมชน และการนำวัสดุเหลือใช้ไปผลิตปุ๋ยชีวภาพและผลิตภัณฑ์ในครัวเรือน เรียนรู้วิธีการ การนำไปใช้

พื้นที่	เนื้อหา/ประเด็น	กิจกรรม	วิธีการ/กระบวนการ	การเรียนรู้ของชุมชน
ป่าชุมชน สุราษฎร์ธานี (ต่อ)				เพื่อลดสารเคมี ยกระดับเป็นเกษตร ปลอดภัย มีความ ปลอดภัย และเพิ่ม รายได้ให้ครอบครัว โดยเฉพาะกลุ่มแม่บ้าน

2. การเรียนรู้ของชุมชนในเรื่องปัจจัยแวดล้อมที่เกี่ยวกับสิทธิชุมชน

จากการดำเนินงานของโครงการในพื้นที่ ทั้ง4พื้นที่ โดยการเข้าไปสนับสนุน เสริมกระบวนการเรียนรู้ สิทธิชุมชน ในมิติต่างๆที่สอดคล้องกับศักยภาพของชุมชน ในเรื่องของกลุ่มคน ประเพณีวัฒนธรรม และฐานทรัพยากรของพื้นที่เป้าหมายโครงการ ปัจจัยแวดล้อมที่เกี่ยวกับสิทธิชุมชน ที่ชุมชนได้เรียนรู้ มีส่วนด้วยกันได้แก่ปัจจัยที่มีผลกระทบในแง่ลบต่อชุมชน และปัจจัยแวดล้อมเชิงบวก ที่เกิดจากการเรียนรู้ของชุมชนและได้เริ่มปฏิบัติการ ดำเนินกิจกรรมต่างๆนำไปสู่การแก้ปัญหาของชุมชน มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

นโยบายการพัฒนาจากส่วนบน แบบแยกส่วน เน้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่มีผลกระทบต่อทรัพยากรสิ่งแวดล้อม ฐานทรัพยากรของชุมชนที่มีอยู่เดิม ได้แก่ นโยบายหรือแผนพัฒนาภาคใต้ นำไปสู่การขยายนิคมอุตสาหกรรมฉลุทำให้มีโครงการสร้างอ่างเก็บน้ำเขตกปากต้นน้ำเขาพระ การสร้างสะพานเชื่อมเศรษฐกิจ สงขลา-สตูล โดยการขยายท่าเรือน้ำลึก สงขลา นโยบายเอื้ออาทรเช่น “seafood bank” หรือ “โหนดทะเล” นโยบาย หมู่บ้านป่าไม้ แผนใหม่ นโยบายอุทยานน้ำร่อง นโยบายสวนยางเอื้ออาทร นโยบายการปรับเปลี่ยนพื้นที่ป่าพรุเป็นสวนปาล์ม การจัดแบ่งเขตโซนนิ่ง น้ำจืด-น้ำเค็ม ในลุ่มน้ำปากพนัง เป็นต้น นโยบายหรือแผนพัฒนาดังกล่าวไม่ได้เปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วม ไม่ให้ความสำคัญ องค์ความรู้ชุมชน วิถีชีวิตบนฐานทรัพยากรของชุมชน ใช้กลไกอำนาจและกฎหมายที่ไม่สอดคล้องและไม่เท่าเทียม ฯลฯ ชุมชนได้เรียนรู้ว่าปัจจัยแวดล้อมดังกล่าว ส่งผลกระทบต่อชุมชน ต่อทรัพยากรทวีความรุนแรงขึ้น มีนโยบายใหม่ออกมาเรื่อยๆ มีการขยายของกลุ่มทุนเบียดขับชุมชนออกจากที่ดินออกจากป่าอย่างต่อเนื่อง

การเรียนรู้และร่วมสร้างปัจจัยเงื่อนไขที่นำไปสู่การแก้ปัญหาสิทธิชุมชน การเสริมกระบวนการเรียนรู้สิทธิชุมชน โดยโครงการทำให้เกิด การจัดระบบ การสังเคราะห์ และการ

สร้างความรู้ของชุมชนเอง เพื่อเสริมพลัง สร้างความมั่นใจในการสื่อสาร นำเสนอเพื่อแก้ปัญหา การเชื่อมโยง ขยายและจัดตั้งเครือข่ายของชุมชน ร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้และร่วมปฏิบัติการใช้ สิทธิชุมชน ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมรูปธรรมการพัฒนาและแก้ปัญหาในพื้นที่เช่น กลุ่มกองทุน ชุมชน เขตอนุรักษ์สัตว์น้ำ การดูแลและจัดการป่า กิจกรรมป่าชุมชน และรวมถึงชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาทางนโยบาย เช่นการจัดการประตุน้ำลุ่มปากพนัง การพัฒนาลุ่มน้ำ ทะเลสาบเป็นต้น

ชุมชนเรียนรู้ที่จะประสานความร่วมมือหน่วยงาน องค์กรเข้ามาหนุนเสริม เพื่อสร้าง กระบวนการ การมีส่วนร่วม ชุมชนกับรัฐ ในการแก้ปัญหา “สิทธิชุมชน” ที่ชุมชนประสบอยู่ได้แก่ การประสานความร่วมมือจาก คณะกรรมาธิการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ นักวิชาการมหาวิทยาลัยต่างๆ การสื่อสารข้อมูล สถานการณ์ ในระดับกว้างโดยใช้สื่อมวลชนสาขาต่างๆเช่นวิทยุ หนังสือพิมพ์ และโทรทัศน์ ซึ่งไม่เคยมีการดำเนินการเช่นนี้มาก่อนเช่นกรณีของพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง

3. ระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนเป้าหมายของโครงการ

จากการดำเนินงานของโครงการที่ผ่านมา กลุ่มที่มีส่วนร่วมในการเรียนรู้สิทธิชุมชนมากที่สุดได้แก่ อาสาสมัครชาวบ้านที่เข้ามาร่วมโครงการในทุกพื้นที่ นอกจากนั้นเป็นกลุ่มองค์กร ชุมชน หรือเครือข่ายซึ่งมีอยู่เดิมหรือเริ่มพัฒนาจัดตั้งขึ้นใหม่ ตามศักยภาพของแต่ละพื้นที่ ที่มี ทำกิจกรรมต่างๆ รวมถึงการประชุมร่วมกันอย่างต่อเนื่อง การประเมินระดับการมีส่วนร่วม จะ ประเมินในภาพรวม โดยเฉพาะการเรียนรู้แล้วนำไปสู่การปฏิบัติการ หรือกิจกรรมต่อเนื่องจากการเรียนรู้หรือไม่ มีผลที่เกิดขึ้นอะไรบ้าง

ในระหว่างที่ผ่านมา ทุกพื้นที่ในส่วนที่เป็นผู้ชุมชน องค์กร เครือข่าย ได้เข้ามาร่วมเรียนรู้ สิทธิชุมชน โดยการจัดทำข้อมูล แลกเปลี่ยนเรียนรู้ เรื่องของ “ตัวเอง” ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของ ประวัติศาสตร์ สถานการณ์ ความรู้ บทเรียนการแก้ปัญหาของชุมชนและเรื่องอื่นๆจากการ สรุปผลการศึกษาจนมาถึงเรื่องที่เป็นปัญหาที่ชุมชนหรือส่วนที่เกี่ยวข้องกับโครงการสิทธิชุมชน ศึกษาได้

ลุ่มน้ำปากพนัง

เครือข่ายชุมชนที่เข้ามาร่วมโครงการการมีส่วนร่วมในระดับการร่วมวางแผนแก้ไข ปัญหาการจัดการประตุน้ำ หลังจากที่มีการร่วมกันทำข้อมูลผลกระทบ จากประตุน้ำ และการจัด เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในแต่ละส่วนของพื้นที่ การร่วมกันลงลายมือชื่อเพื่อยื่นข้อเสนอให้ หน่วยงานที่รับผิดชอบแก้ปัญหา(เปิดประตุน้ำ)

ระดับการดำเนินการตามการร่วมกันวางแผนได้แก่การร่วมกันจัดตั้งองค์กร หรือ เครือข่ายชุมชนเข้าไปเป็นคณะกรรมการในการจัดการประตุน้ำร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ในขณะที่อยู่ในขั้นตอนการเตรียมเปิดประตูระบายน้ำ ขณะนี้ยังไม่มีผลการดำเนินงาน

ป่าต้นน้ำเขาพระ

กลุ่มองค์กรชุมชนมีส่วนร่วมดำเนินงานทั้งระดับชุมชนและระดับเครือข่าย ตามแผนงาน ที่ได้วางไว้สืบเนื่องจากการจัดทำข้อมูล การรับรู้ข้อมูลต่างๆ การประชุมหารืออย่างต่อเนื่อง ได้แก่ การลงลายมือชื่อของชุมชนไม่เห็นด้วยกับการสร้างเขื่อนป่าต้นน้ำเขาพระ การไม่ยอมให้หน่วยสำรวจอ่างเข้าพื้นที่ และการร่วมกันทำกิจกรรมปลูกป่าริมคลอง จัดตั้งวังมัจฉา และในขณะนี้ได้เตรียมการเพื่อจัดตั้งคณะกรรมการน้ำในบริเวณป่าต้นน้ำชุมชนทั้ง3ชุมชน โดยมีความร่วมมือจาก ชุมชน ผู้นำศาสนา และอบต.

ชุมชนป่าต้นน้ำสุราษฎร์ธานี

ผู้นำที่มีบทบาทในชุมชนเป้าหมายทุกชุมชนได้ร่วมเรียนรู้นโยบายที่เกี่ยวข้องกับ ป่า และชุมชนในเขตป่า และร่วมกำหนดบทบาทของชุมชนในการจัดการป่าชุมชน การร่วมกันดูแล ป่า และได้ลงมือปฏิบัติกิจกรรมการดูแลป่าชุมชน ได้แก่การลาดตระเวนป้องกันการทำลายป่า ชุมชน การเดินสำรวจแนวเขตป่าชุมชน การจัดทำเขตอนุรักษ์สมุนไพรรวมของชุมชน การร่วมเรียนรู้การสร้างฐานชุมชนในการพึ่งตนเองในอนาคต ได้แก่การสานเสื่อจากใยกล้วย การทำปุ๋ยชีวภาพ การผลิต ผลิตภัณฑ์ชีวภาพใช้ในครัวเรือน การเรียนรู้การใช้สมุนไพรรักษา ไปสู่ กิจกรรมการพึ่งตนเองของชุมชน ได้แก่กลุ่มสานเสื่อใยกล้วย กลุ่มสตรีผลิต ผลิตภัณฑ์ชีวภาพ กลุ่มแปรรูปสมุนไพรรวม กิจกรรมดังกล่าวนำไปสู่การตั้งกองทุนชุมชน การเพิ่มรายได้ลดรายจ่าย ของชุมชน

ชุมชนทะเลสาบสงขลา

หลังจากการร่วมวางแผนของชุมชนและเครือข่ายชุมชนรอบทะเลสาบ มีการดำเนินงาน เพื่อฟื้นฟูทรัพยากรสิ่งแวดล้อมทะเลสาบสงขลาโดย เช่นเขตอนุรักษ์สัตว์น้ำการร่วมวางแผนกับ หน่วยงานเช่น กรมประมง หน่วยตรวจประมง เพื่อแก้ปัญหาเรืออวนรุน

หลังจากการร่วมทำข้อมูล การสัมมนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องระบบน้ำไหลเวียนของ ทะเลสาบสงขลา มีการสำรวจสายน้ำลำคลองที่เชื่อมต่อทะเลสาบกับอ่าวไทย และที่เชื่อมกับลุ่ม น้ำปากพนัง การแลกเปลี่ยนกันระหว่างชาวนากับชาวประมง นำไปสู่การเตรียมวางแผน ร่วมกันในการจัดการระบบน้ำจืดในทุกๆระโนด และการปรับเปลี่ยนการผลิตจากการทำนาอย่าง เดี่ยวเป็นระบบเกษตรยั่งยืน

ชุมชนรอบทะเลสาบได้ร่วมกันลงรายชื่อให้มีการยุติการทำเขื่อนกั้นทะเลสาบ และการแก้ปัญหาทำเรื่อน้ำลึกขวางระบบทางเดินหมุนเวียนของน้ำในทะเลสาบทั้งระบบ

สรุปในพื้นที่เป้าหมายของโครงการ ในประเด็นสิทธิชุมชน ที่ชุมชนได้มีการปรับโจทย์ในการเรียนรู้ของชุมชนให้เป็นรูปธรรมมากที่สุด และระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนผ่านการวิเคราะห์ปัญหา และวางแผนร่วมมาแล้ว อยู่ในขั้นของการปฏิบัติการ ยกเว้นใน พื้นที่ที่มีประสบการณ์ (ต้นทุน) ของชุมชนหรือเครือข่ายมากพอแล้วอยู่ในระดับการรับผลการปฏิบัติการที่ผ่านมา และวางแผนปรับปรุงการดำเนินงานต่อไป

4. การขยายตัวของชุมชนเข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้สิทธิชุมชน

การขยายตัวร่วมกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเกิดจากการเสริมกระบวนการเรียนรู้โดยตรง เช่นการร่วมจัดทำข้อมูล การอบรม การหนุนเสริมกิจกรรมศึกษาดูงาน การจัดเวทีประชุมวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูล เวทีแลกเปลี่ยนสถานการณ์ของชุมชนโดยมีการนำเสนอข้อมูลเพื่อเสริมการเรียนรู้ของชุมชน นอกจากนี้กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนคือการได้ร่วมกิจกรรมของชุมชนหรือเครือข่ายเพื่อ"แก้ปัญหาสิทธิชุมชน"พร้อมกับการสื่อสารสถานการณ์และข้อมูลต่าง ๆ โดยมีภาพรวมของพื้นที่ดังต่อไปนี้

ลุ่มน้ำปากพนัง

ช่วง 6 เดือนของการดำเนินโครงการที่ผ่านมา ชุมชนลุ่มน้ำปากพนังมีการเคลื่อนไหวมากที่สุด หลังจากมีการสื่อสารข้อมูลความเดือดร้อนของชุมชนไปยังคณะกรรมการสิทธิและสามารถเชื่อมประสานให้มีการร่วมกันแก้ปัญหาพร้อมระหว่างชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง กระบวนการเตรียมการเข้าไปมีส่วนร่วมจัดการประเด็นน้ำของชุมชน ทั้งการจัดทำข้อมูลเพิ่มเติม การเตรียมชุมชนหรือตัวแทนชุมชน จะมีเวทีหลายครั้งและแต่ละครั้งจะมีคนเข้าร่วมแลกเปลี่ยนพูดคุย สังเกตการณ์ เพิ่มขึ้นทุกเวที มีความร่วมมือจากเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกในอำเภอชะอวด อำเภอเฉลิมพระเกียรติ เครือข่ายอนุรักษ์เทือกเขาหลวง ขยายตัวแทนชุมชนจาก 5 อำเภอเป็น 10 อำเภอในขณะนี้ และเป็นที่ยอมรับกันทั้งลุ่มน้ำว่ากำลังมีกระบวนการแก้ปัญหามาตรการโดยการเปิดประเด็นน้ำเพื่อทำให้คืนระบบนิเวศน้ำในลุ่มน้ำปากพนัง

ทะเลสาบสงขลา

ในระดับพื้นที่ที่มีการดำเนินงาน การจัดทำข้อมูลและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเรื่องของการไหลเวียนของระบบน้ำในทะเลสาบ ในขณะนี้กลายเป็นประเด็นปัญหาร่วมของชาวประมงโดยเชื่อมโยงกับ ทำเรื่อน้ำลึก และการปิดคลองที่เชื่อมทะเลสาบ - อ่าวไทย ทำให้มีการขยายตัว

ของชาวประมงเพิ่มขึ้น โดยในช่วง 6 เดือนที่ผ่านมา มีการขยายตัวของชาวบ้านในชมรม ชาวประมงทะเลสาบตอนล่างที่บ้านหัวเขา ซึ่งตั้งอยู่ใกล้กับท่าเรือน้ำลึก ชาวประมงที่ประกอบอาชีพโพรงพางที่หัวเขาแดงระบุได้ชัดเจนถึงการเปลี่ยนแปลงของสัตว์น้ำ กระแสน้ำ หลังจากการก่อสร้างท่าเรือน้ำลึก

ในส่วนของชาวนาทุ่งระโนด เริ่มขยายจากการพบปะหารืออย่างไม่เป็นทางการ ชาวนา-ชาวประมง เป็นการประชุมร่วมกันเป็นทางการ เน้นการเรียนรู้สถานการณ์ของชาวนา การทำนา ผลผลิต ราคา ปัญหาต้นทุนการผลิต และการขาดน้ำ รวมถึงการแสวงหาทางเลือก และการเตรียมเรียนรู้โดยการเดินทางไปศึกษาดูงานนอกพื้นที่

ในระดับเครือข่าย ความสนใจประเด็นที่ได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ปัญหาการไหลเวียนของน้ำ มีการขยายตัวของกลุ่มที่เริ่มเข้ามาร่วมกิจกรรมเช่นการประชุมกับชมรม สมาพันธ์เพิ่มขึ้น เช่นมีการขยายตัวของชมรมชาวประมงอำเภอปากพะยูน มีหลายหมู่บ้านเข้ามาร่วม เช่น บ้านบางม่วง บ้านบางขวน บ้านควนเคียว บ้านปากพะยูน บ้านเกาะเสือ บ้านปากบางนาคราช ส่วนชมรมเขาชัยสนบางแก้ว ชมรมรักษะทะเลน้อย สามารถประสาน อบต. ผู้ใหญ่บ้านเข้าร่วมกิจกรรมได้

ป่าต้นน้ำเขาพระ

ในเรื่องที่ชุมชนให้ความสนใจในช่วง 6 เดือนที่ผ่านมาได้แก่ ปัญหาของชุมชนที่ขาด น้ำ ไม่สามารถใช้ได้ในช่วงหน้าแล้งที่ยาวนานกว่าช่วงแล้งที่ผ่านมา ดังนั้นประเด็นที่เป็นสื่อให้ชุมชนได้เข้ามาร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้คือ การร่วมวิเคราะห์ ระดมความคิดเห็น เพื่อแก้ปัญหา น้ำในเขตป่าต้นน้ำในระยะยาวจะอย่างไร ได้ขยายกลุ่มที่เข้ามาร่วมพูดคุยซึ่งเป็นแกนนำของชุมชนใน 3 หมู่บ้าน รวมถึง อบต. ผู้นำศาสนาก็เข้ามามีส่วนร่วมด้วย

เงื่อนไขที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้ชุมชนและชุมชนใกล้เคียงให้ความสนใจ ได้แก่ การประชุมร่วมของ คณะกรรมการสิทธิฯ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้แก่ ตัวแทนของกรมชลประทาน ตัวแทนกรมป่าไม้ สปก. อบต. กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งมีการชี้แจงที่มาที่ไป ขั้นตอนการดำเนินงาน โครงการอ่างเก็บน้ำเขาคลองลำซาง เวทีนี้ มีคนเข้าร่วมการพูดคุย ฟังคำชี้แจง มีจำนวน 100 คนเศษ

ในขณะนี้ก็มีกลุ่มชุมชนข้างเคียง 3 ชุมชน ได้แก่บ้านสี่สอน บ้านบนควน และบ้านเขาพระ (หมู่ที่ 11) ได้เข้ามาร่วมการพูดคุย ในเรื่องการจัดการน้ำของชุมชน และกิจกรรมของเครือข่ายอนุรักษ์ป่าต้นน้ำเขาพระ สืบเนื่องจากมีตัวแทนชุมชนดังกล่าวเข้าร่วมกิจกรรมการศึกษาดูงานของโครงการฯ

ใส่ส่วนของ ผู้เฒ่าผู้แก่ครู เด็ก เยาวชน ในช่วง6เดือนที่ผ่านมาได้มีกิจกรรมที่เปิดโอกาส ให้กลุ่มดังกล่าวเข้ามาเรียนรู้ร่วมกับโครงการฯและที่มอาสาสมัครวิจัย ได้แก่กิจกรรม เวทีการ จัดการองค์ความรู้เขาพระและค่ายเยาวชนคนต้นน้ำเขาพระ

ป่าต้นน้ำสุราษฎร์ธานี

นอกจากเงื่อนไขของโครงการฯที่เข้าเสริมการเรียนรู้ข้อมูลต่างๆทั้งภายนอกชุมชนและ การร่วมเวทีพูดคุยแลกเปลี่ยนในชุมชน ในช่วง6เดือนที่ผ่านมาสถานการณ์ของพื้นที่ ค่อนข้าง วิกฤติ ได้แก่ ภัยแล้งอย่างรุนแรง เกิดไฟไหม้ป่าชุมชน สวนยางพารา ป่าแก่งกรุงถูกบุกรุก ทำลาย ที่ดินถูกเปลี่ยนมือเป็นของบุคคลภายนอกเพื่อรองรับโครงการขยายถนนสายเศรษฐกิจ สุราษฎร์ธานี-ระนอง ทำให้ชุมชนได้เข้ามาร่วมพูดคุย วิเคราะห์ปัญหาสถานการณ์ ที่เกิดขึ้น เพิ่มขึ้นอีกครั้งหนึ่งซึ่งได้เว้นช่วงไปหลังจากการรณรงค์เรื่องที่ดินสวนป่าล้มเมื่อปีที่แล้ว

การเข้ามาร่วมดูแลป่าชุมชนเข้มข้นขึ้น ตั้งแต่การตรวจสอบแนวเขตป่าชุมชน การ ลาดตระเวนป้องกันการทำลายป่าชุมชน การร่วมอนุรักษ์สมุนไพรรักษาป่าชุมชนและการปลูกป่า เพิ่มเติมของกลุ่มเด็กเยาวชน

การเข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่มพระสงฆ์ในนามคณะทำงานศาสนาเพื่อการพัฒนาสังคม อย่างยั่งยืนเป็นรูปธรรมมากขึ้นทั้งการดูแลป่า อบรมสัมมนา ร่วมเวทีประชุมชุมชน และการทำ สื่อ วิดีโอเผยแพร่

นอกจากนั้น การเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนในการที่จะมุ่งไปสู่การลดรายจ่าย เพิ่ม รายได้ โดยการอบรม การผลิต ผลิตภัณฑ์ชีวภาพ ปุ๋ย น้ำยาอเนกประสงค์ สมุนไพร ซึ่งมีการ อบรม5ครั้งใน5ชุมชน มีผู้เข้าร่วมกิจกรรม 150 คนและการขยายสมาชิกของสหกรณ์ของชุมชน

5. การประยุกต์นำไปสู่การปฏิบัติของชุมชนหลังจากเรียนรู้สิทธิชุมชน

ในช่วง 6 เดือนที่ผ่านมา ชุมชนได้มีกิจกรรมต่างๆของชุมชนหลังจากได้ร่วมเรียนรู้กับ โครงการฯในพื้นที่ ในประเด็นต่างๆ ซึ่งมีลักษณะของการปฏิบัติของชุมชน2 ลักษณะคือการ ปฏิบัติเสริมหรือยกระดับ (ต่อยอด)กิจกรรมเดิมของชุมชนหรือเครือข่าย อีกลักษณะคือการ เริ่มต้นปฏิบัติหลังเข้าร่วมกิจกรรมกับโครงการฯมีรายรายละเอียดดังนี้

ลุ่มน้ำปากพนัง

เป็นกิจกรรมต่อเนื่องที่ชุมชนพื้นที่ปากพนัง ได้ร่วมกันจัดตั้งอนุรักษ์ลุ่มน้ำปากพนัง ซึ่ง สืบเนื่องจากการมีตัวแทนของชุมชนแต่ละอำเภอเข้าไปมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการประดู่น้ำ

กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ในลักษณะของคณะกรรมการอย่างเป็นทางการ เป็นที่ยอมรับของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง

ในขณะที่อยู่ในช่วงการเตรียมศึกษาผลกระทบจากการเปิดประตูน้ำ ซึ่งเป็นตามข้อเสนอของชุมชนในพื้นที่ ที่ได้ศึกษาปัญหาที่เกิดขึ้นด้านต่างๆในลุ่มน้ำมากมายหลังจากการปิดประตูน้ำเมื่อวันที่ 1 ต.ค.2542

นอกจากนั้นเครือข่ายชุมชนมีการประชาสัมพันธ์ สื่อสารข้อมูลการดำเนินงาน(การเปิดประตูน้ำ)ในการประชุมผู้นำในอำเภอต่างๆ การจัดทำข้อมูล ข้อเสนอชี้แจงและเรียกร้องให้มีการแก้ปัญหา ก่อนที่มีข้อตกลงว่าจะมีการเปิดประตูน้ำที่แน่นอน

ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา

ในระดับชุมชนเนื้อหาหรือประเด็นปัญหาการไหลเวียนของระบบน้ำของทะเลสาบได้มีการสื่อสารทุกวงการประชุม เช่นเวทีสัมมนาประมงอาสาที่จัดร่วมกับหน่วยงานราชการ เวทีค่ายผู้เฒ่า และเวทีของเครือข่ายชมรมฯและสมาพันธ์ฯ เนื่องมาจากมีการสำรวจคลอง และหาแนวทางการแก้ปัญหาอย่างต่อเนื่องในช่วงต้นปีตัวแทนสมาพันธ์ชาวประมงทะเลสาบได้เดินทางไปยื่นหนังสือร้องเรียนปัญหาจากท่าเรือน้ำลึก และคัดค้านการสร้างเขื่อนต่อนายกรัฐมนตรี และกรรมการวุฒิสมาชิก ที่กรุงเทพฯ

ป่าต้นน้ำเขาพระ

ชุมชนได้เตรียมจัดตั้งคณะกรรมการร่วมเพื่อจัดการน้ำ(ประปาภูเขา)จาก3ชุมชน แก้ปัญหาความขัดแย้งการใช้น้ำในป่าต้นน้ำและการประสานความร่วมมือจากกรมทรัพยากรน้ำ ในการสนับสนุนในเรื่องดังกล่าวด้วย นอกจากนี้ได้นำเสนอข้อมูลปัญหาของโครงการสร้างอ่างเก็บน้ำของชุมชนพร้อมกับการเสนอให้มีการยุติโครงการฯผ่านคณะกรรมการสิทธิฯ พร้อมเสนอทางเลือกให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำ ทำแหล่งน้ำขนาดเล็ก ประปาภูเขา เป็นต้น

ชุมชนป่าต้นน้ำสุราษฎร์ธานี

ชุมชนมีการจัดการดูแลป่าชุมชน อนุรักษ์ป่าเข้มข้นมากขึ้น พร้อมกับการจัดทำแนวเขตส่วนที่เป็นป่าชุมชนเพื่อป้องกันการบุกรุกชัดเจนมากขึ้นมีกิจกรรมทางเลือกของชุมชนมากขึ้น ซึ่งขยายไปจากสหกรณ์ของชุมชน

6. การเปลี่ยนแปลงทัศนคติของชาวบ้านในเรื่องสิทธิชุมชน

ในส่วนของชุมชนทั่วไปที่เข้าร่วมกิจกรรมกับโครงการฯยังมองหรือมีทัศนคติเรื่องการละเมิดสิทธิชุมชนเป็นเรื่องที่มาจากนโยบาย เช่นโครงการขนาดใหญ่ แผนพัฒนาที่มีผลต่อ

สิ่งแวดล้อม ส่วนในกลุ่มของผู้นำชุมชน อาสาสมัครวิจัยที่มีการพูดคุยแลกเปลี่ยน ให้ข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล สถานการณ์ต่างๆกันอยู่ประจำ เริ่มเข้าใจ เห็นว่าสิทธิชุมชน มีความหมายที่ กว้างขวางออกไป ครอบคลุมไปถึงวิถีชีวิตของชุมชน ความเชื่อ องค์กรความรู้ ภูมิปัญญา ความสัมพันธ์ของชุมชนประเพณี วัฒนธรรม และมองเห็นคุณค่า ตระหนัก ในเรื่อง การอยู่ กินดี สงบสุข ของชุมชน

นอกจากจะเริ่มเข้าใจ ยังมั่นใจมากขึ้นในอันที่จะออกมาแสดงความคิดเห็น และปฏิบัติการ เพื่อรักษา ป้องกัน สิทธิชุมชน ซึ่งมีรัฐธรรมนูญที่เกิดขึ้นดังกล่าวแล้วที่ผ่านมา

7. ประเมินการวิเคราะห์ปัญหาของชาวบ้าน

ชุมชนได้ร่วมกิจกรรมต่างๆกับโครงการสิทธิชุมชนศึกษา โดยเน้นการร่วมจัดทำข้อมูล วิเคราะห์ เชื่อมโยง นำไปสู่การปฏิบัติของชุมชนเองหรือการเสนอให้ส่วนที่เกี่ยวข้องแก้ปัญหา ของชุมชน การมอง การวิเคราะห์ปัญหาของชุมชน พอจะประเมินได้ดังนี้

- พัฒนาการมองเห็นแต่ปัญหาของพื้นที่ตัวเอง เริ่มมองปัญหาเชื่อมโยงกันเป็นระบบ มากขึ้น มีความสัมพันธ์กันตามฐานทรัพยากร ภูมินิเวศน์ ถิ่นที่อยู่ของชุมชน เช่น มองปัญหาลุ่ม น้ำ ที่เกี่ยวข้องกับตั้งแต่ป่าต้นน้ำถึงทะเล(ปลายน้ำ) เป็นต้น

- ชุมชนมองเห็นสาเหตุของปัญหาที่ซับซ้อนได้มากขึ้น ทั้งมาจากภายในชุมชน มาจาก ธรรมชาติ และเกิดจากนโยบายแห่งรัฐ

- การแก้ปัญหาพัฒนาจาก การไม่มีความหวังที่จะแก้ หรือ การหวังที่จะให้คนข้างนอก มาช่วยแก้ไข ได้ตระหนัก และเริ่มต้นจากการพยายามแก้ด้วยตัวเอง คู่ไปกับการเสนอให้หน่วย ที่เกี่ยวข้องกันแก้ปัญหาพร้อมกับชุมชน

- เริ่มมีบทเรียนการดำเนินการแก้ปัญหา โดยเริ่มจากความร่วมมือของผู้นำชุมชนและ การรวมตัวกันเป็นเครือข่ายชุมชน ซึ่งต้องอาศัยหลายส่วนหรือหลายภาคีเข้ามาร่วม เช่น หน่วยงานราชการ องค์กรอิสระ นักวิชาการ สื่อมวลชน เป็นต้น

๑.๔ รายงานประมวล วิเคราะห์ปัญหาในระดับภูมิภาค และ ข้อเสนอแนะในการกำหนดนโยบายสาธารณะ

บทนำ

รายงานฉบับนี้ ส่วนประสานงานกลางประมวลผลการดำเนินงานของโครงการวิจัย๔ โครงการ หรือรวม ๑๑ กรณี ในมุมมองของชุมชนพื้นที่ซึ่งได้รับผลกระทบจากการพัฒนาของราชการวิเคราะห์ปัญหาและการปฏิบัติการระดับภูมิภาค นำมาสู่ข้อเสนอแนะในการกำหนดนโยบายสาธารณะ

โครงการสิทธิชุมชนศึกษา มีรากฐานจากการวิจัยภาพรวมของสิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล พบว่าท่ามกลางสถานการณ์อำนาจรัฐและนายทุนซึ่งครอบงำความเป็นไปของชุมชนท้องถิ่น โดยรากฐานของปัญหาเชิงนโยบาย เกิดจากกลุ่มอำนาจ (สถาบันที่ปรึกษานักการเมือง หน่วยงานรัฐ) ซึ่งควบคุมนโยบายพัฒนา ในรูปแบบสั่งการควบคุมด้วยกลไกรัฐจากบนลงล่าง เป็นระบบก่อนไปทางอำนาจนิยม นโยบายสาธารณะจึงเป็นไปตามเจตนาของกลุ่มอำนาจ ปลอดภัยจากการควบคุม ตรวจสอบ หรือติดตามจากสาธารณะชน

โครงการตั้งความคาดหวังว่าการเสริมสร้างวัฒนธรรมสิทธิมนุษยชนอย่างเป็นบูรณาการ จะกระตุ้นให้เกิดกระบวนการทางสังคม ริเริ่มวาระนโยบายสาธารณะจากแง่มุมของภาคประชาสังคมอันหลากหลาย เพื่อให้เมืองไทยพัฒนาไปในทิศทางของเสรีประชาธิปไตยโดยแท้จริงทั้งในรูปแบบและสาระ จึงเกิดโครงการสิทธิชุมชนศึกษาอันเป็นความต่อเนื่องมาสู่ปฏิบัติการของท้องถิ่น โดยมีระยะดำเนินการ ๓๐ เดือน ตั้งแต่วันที่ ๑ กรกฎาคม ๒๕๔๖ ถึง ๓๑ ธันวาคม ๒๕๕๘ โดยมีการพัฒนาโครงการช่วงปี ๒๕๔๕-๒๕๔๖

ในการปฏิบัติการมีองค์ประกอบโครงการหลัก ๔ ด้าน ได้แก่ด้านประสานงานกลาง ด้านโครงการ ด้านกรรมการบริหาร และด้านชุมชน ๑๑ กรณี มีบทบาท ดังนี้

- (๑) ส่วนประสานงานกลาง ประกอบด้วยหัวหน้าชุดโครงการ ฝ่ายสำนักงาน และฝ่ายประสานงาน ส่วนประสานงานกลางมีบทบาทด้านบริหาร ติดตามงาน และเสริมสร้างกระบวนการทำงานรวม เช่นการประชุมติดตามระยะ ๖ เดือน การจัดกิจกรรมอบรมเรื่องสิทธิและกฎหมายรัฐธรรมนูญ การทำแผนที่ และการแลกเปลี่ยนกับนักวิชาการ
- (๒) โครงการ ๔ โครงการ แต่ละโครงการประกอบด้วย หัวหน้าโครงการ ฝ่ายประสานงาน และนักวิจัย-ผู้ประสานงานพื้นที่ รวม ๑๑ กรณี ซึ่งทำงานกับแกนนำ

และชุมชน ในบทบาทงานพัฒนางานเคลื่อนไหวด้านการจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ก่อน
โครงการสิทธิฯ ยกเว้นกรณีลุ่มน้ำปากพนังซึ่งผู้ประสานงานเป็นนักกฎหมายอิสระ
กรณีลุ่มน้ำแม่แตงล่างมีผู้ประสานงานเป็นนักวิจัยอิสระ กรณีป่าต้นน้ำเขาพระ
ภาคใต้ และกรณีบ้านหนองตู่ ลุ่มน้ำมูน มีผู้ประสานงานเป็นแกนนำชาวบ้าน โดยใน
ระยะประมาณ ๓๐ เดือนของโครงการสิทธิฯ คาดหวังบทบาทการสร้างกระบวนการ
เรียนรู้เพื่อปฏิบัติการหรือ วิจัยเชิงปฏิบัติการ รวมทั้งการนำเสนอผลการทำงาน
โดยรวมด้วยรายงานและวาจาในการประชุมทุก ๖ เดือน (มี ๖ ระยะ ระยะที่หนึ่งปี
๒๕๔๗ เป็นช่วงเตรียมแผนงาน และดำเนินงานในระยะที่ ๒-๖จึงสิ้นสุด ๑๔
มกราคม ๒๕๔๙)

- (๓) คณะกรรมการบริหารโครงการ ประกอบด้วยนักวิชาการ นักพัฒนา นักวิจัยอิสระ
และหัวหน้าโครงการ ๔ คน มีบทบาทในการให้คำปรึกษาแนะนำการดำเนินงาน โดย
ส่วนประสานงานกลางจัดประชุมแลกเปลี่ยนกับโครงการ รวมทั้งการลงพื้นที่เพื่อ
ติดตามการดำเนินงานและให้คำปรึกษา
- (๔) แกนนำจากชุมชนร่วมวิจัย ๑๑ กรณีในพื้นที่ ๓ ภาค ได้แก่ ภาคเหนือ (ลุ่มน้ำปิง
ดอนบนและลุ่มน้ำแดงตอนล่าง) ภาคอีสาน (ลุ่มน้ำชี มูน และป่าภูสีฐาน) และภาคใต้
(ลุ่มทะเลสาบ ลุ่มน้ำปากพนัง เครือข่ายป่าชุมชนสุราษฎร์ และป่าต้นน้ำเขาพระ)
แกนนำชุมชนทั้งหมดมีประสบการณ์ทำงานร่วมกับนักพัฒนาอยู่ก่อนแล้ว ยกเว้น
กรณีลุ่มน้ำปากพนัง ลุ่มน้ำแม่จืด และลุ่มน้ำแม่แตงบน เป็นพื้นที่ใหม่ยังไม่มีการ
ทำงานของนักพัฒนามาก่อน

ตาราง ๑ : แสดงพื้นที่กรณีวิจัยและเครือข่าย ๑๑ กรณี

กรณีวิจัย	พื้นที่ปกครอง	พันธมิตร-เครือข่าย
ภาคเหนือ		
กรณีลุ่มน้ำแม่แตง ตอนบน	พื้นที่หลัก อ.เวียงแหง จ.เชียงใหม่	-มูลนิธิสาธารณสุข (สวรส.) -เครือข่ายพลังงานทางเลือก -เครือข่ายไม่เอาถ่านหิน -เครือข่ายชมรมกำนันผู้ใหญ่บ้าน -เครือข่ายป่าชุมชน อ.เวียงแหง -เครือข่ายองค์กรสมัชชาเหมืองฝาย ลุ่มน้ำ ภาคเหนือ -เครือข่ายทรัพยากรลุ่มน้ำแม่แตงตอนบน (๑๓ หมู่บ้าน) -พรรคประชาธิปัตย์ไม่เอาเหมืองถ่านหิน
กรณีลุ่มน้ำแม่จัด ลุ่มน้ำย่อยแม่ สะลวม	พื้นที่หลัก ๖ หมู่บ้าน อ.พร้าว จ.เชียงใหม่	-เครือข่ายเหมืองฝาย -เครือข่ายองค์กรสมัชชาเหมืองฝาย ลุ่มน้ำ ภาคเหนือ
กรณีลุ่มน้ำแม่ปิง ตอนบน ลุ่มน้ำย่อยแม่เมะ- แม่ณะ	พื้นที่หลัก อ.เชียงดาว จ.เชียงใหม่	-เครือข่ายป่าชุมชนภาคเหนือ -เครือข่ายแผนฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่น -เครือข่ายองค์กรสมัชชาเหมืองฝาย ลุ่มน้ำ ภาคเหนือ -เครือข่ายป่าชุมชนระดับตำบล
ภาคเหนือ		
กรณีลุ่มน้ำแม่แตง ตอนล่าง พื้นที่ชลประทานแม่ แตง อ.หางดง	พื้นที่หลัก ๓ หมู่บ้าน อ.หางดง -บ้านสวนหลวงจอมทอง บ้านสันทราย บ้านกาด -ชุมชนรับน้ำคลองซอยที่ ๒๑ <u>พื้นที่เครือข่าย</u> -ชุมชนเครือข่ายขยาย คลองซอย ๒๐ และ ๒๒	-เครือข่ายประชาชนผู้ใช้น้ำคลองซอย ๒๑ -สมัชชาคนจน -สหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ -เครือข่ายทรัพยากรน้ำภาคเหนือ -เครือข่ายประชาชนลุ่มน้ำแม่แตงล่าง

ภาคอีสาน		
กรณีลุ่มน้ำชี	<u>น้ำชีตอนต้น</u> บ้านหนองตู อ.แวงน้อย จ.ขอนแก่น <u>น้ำชีตอนปลาย</u> บ้านท่าลาด อ.พนมไพร จ.ร้อยเอ็ด <u>เครือข่ายน้ำชี</u> -บ้านวังเวิน อ.ชนบท จ.ขอนแก่น -พื้นที่รอยต่อ ๓ จังหวัด (มหาสารคาม ร้อย กาลสินธุ์)	-เครือข่ายลุ่มน้ำภาคอีสาน
กรณีลุ่มน้ำมูล	<u>พื้นที่เขื่อนหัวนา ๓ จุด</u> -เครือข่ายองค์กรชาวบ้านหัวนา -บ้านโพนทราย อ.กันทรารมย์ จ.ศรีสะเกษ -บ้านหนองแค อ.ราษีไศล จ.ศรีสะเกษ <u>พื้นที่ราษีไศล</u> -พื้นที่เครือข่าย ๓๖ ชุมชน ในเขตรอยต่อ ศรีสะเกษ สุรินทร์ ร้อยเอ็ด	-เครือข่ายอัครแม่ น้ำมูล ศรีสะเกษ
กรณีป่าภูสีฐาน	-บ้านโนนป่าก่อ อ.คำชะอี จ.มุกดาหาร -เครือข่ายป่าไม้ที่ดินอีสาน	-เครือข่ายชุมชน รอบป่าภูสีฐาน -เครือข่ายป่าไม้ที่ดินที่ถูกละเมิดสิทธิในที่ดิน
ภาคใต้		
กรณีลุ่มทะเลสาบสงขลา	พื้นที่หลัก ๔ หมู่บ้าน ใน ๔ อำเภอคือ อ.ควนขนุน อ.ปากพะยูน อ.บางแก้ว จ.พัทลุง อ.บางกล่ำ จ.สงขลา	-สมาพันธ์ชาวประมงทะเลสาบ -กลุ่มชาวประมงปากทะเลสาบ -กลุ่มอนุรักษ์ควายไทย อ.ระโนด
กรณีลุ่มน้ำปากพนัง	พื้นที่หลัก ๓ หมู่บ้านใน อ.ปากพนัง อ.เชียรใหญ่ อ.หัวไทร จ.นครศรีธรรมราช	-เครือข่ายลุ่มน้ำปากพนัง -สมาคมเพื่อนเกลอเทือกเขาหลวง
กรณีเครือข่ายชุมชนสุราษฎร์ธานี	พื้นที่หลัก ๒ เขต ๓ หมู่บ้านใน อ.ไชยา ๓ หมู่บ้านใน อ.พนม จ.สุราษฎร์ธานี	-เครือข่ายป่าชุมชนภาคใต้ -เครือข่ายปฏิรูปที่ดิน -เครือข่ายองค์กรชาวบ้าน จ.สุราษฎร์ธานี -เครือข่ายเหล่าพื้นบ้าน -เครือข่ายอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองคราม
กรณีป่าต้นน้ำเขาพระ	พื้นที่หลัก ๒ หมู่บ้าน ใน ต.เขาพระ อ.รัตภูมิ จ.สงขลา	-เครือข่ายอนุรักษ์ป่าต้นน้ำเขาพระ -เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกภาคใต้ -เครือข่ายป่าภาคใต้ -สมาพันธ์ประมงทะเลสาบ -เครือข่ายชุมชนคัดค้านเขื่อนอ่างเก็บน้ำ

ข้อจำกัด

รายงานฉบับนี้เพื่อยุติการพยายามเสนอจุดเด่นและความเชื่อมโยงของ ๑๑ กรณี และมุมมองของส่วนประสานงานกลางซึ่งประมวลจากรายงานผลงานงวดของ ๔ โครงการ และเอกสารบางส่วนที่นักวิจัยสรุป โดยที่ไม่สามารถทบทวนและใช้เอกสารทั้งหมดที่มีอยู่ โดยเฉพาะความคิดเห็นต่าง ๆ ที่เกิดจากการประชุม และสัมมนา ระหว่างโครงการฯ ซึ่งมีประเด็นสำคัญและข้อเสนอแนะดี ๆ สำหรับการพัฒนาการดำเนินงานในพื้นที่ รวมทั้งประเด็นสถานการณ์ความเป็นไปที่เกิดขึ้นในโครงการได้น้อยกว่าการนำเสนอจากนักวิจัย และน้อยกว่าสิ่งที่เกิดขึ้นในพื้นที่ตลอดระยะเวลา ๓๐ เดือน อีกทั้งจุดเด่นที่นำเสนอในรายงานอาจไม่ตรงกับที่นักวิจัยเห็นหรือไม่ตรงกับสาระที่ ๔ โครงการได้นำเสนอไว้ ดังนั้น ส่วนประสานงานกลางจึงขอภัยในจุดอ่อนของรายงานนี้ แต่หวังว่ารายงานนี้ได้นำเสนอมุมมองสำหรับการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอันเป็นประโยชน์กับการทำงานต่อไป

แนวทางนำเสนอ

การนำเสนอเริ่มต้นด้วยการประมวลและวิเคราะห์ปัญหาในระดับภูมิภาค ซึ่งลำดับภาพโดยสรุปแก่นการปฏิบัติการของพื้นที่ต่าง ๆ ที่ร่วมกันดำเนินการของชาวบ้านกับนักพัฒนา ท่ามกลางผลกระทบจากนโยบายพัฒนาอุตสาหกรรม อุตสาหกรรมเกษตร และการเมืองในการแก้ปัญหาความยากจน (ประชานิยม) ซึ่งสรุปสถานการณ์ได้ ๓ กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มกรณีที่อยู่ภายใต้เงื่อนไขกฎหมายและนโยบายรัฐ กลุ่มกรณีที่สูญเสียทรัพยากรจากนโยบายและการพัฒนาของรัฐ-นายทุน และกลุ่มกรณีที่เป็นเป้าหมายนโยบายและการพัฒนาของรัฐ-นายทุน ทั้งนี้กรณีวิจัยทั้งหมดต้องเผชิญหน้ากับสถานการณ์ปัญหามากกว่า ๑ สถานการณ์ โดยเฉพาะกรณีวิจัยในพื้นที่ป่าต้นน้ำตามกฎหมายรัฐ

สถานการณ์ปัญหาที่ร่ายล้อมพื้นที่ส่งผลหรือเป็นปัจจัยสำคัญต่อการปฏิบัติการในช่วงระยะเวลา ๓๐ เดือน ครอบคลุมประเด็นนโยบายพลังงาน ชุมชนในป่า การจัดการน้ำขนาดเล็กทั้งพื้นที่ต้นน้ำและป่าทาม การจัดการระบบนิเวศปากแม่น้ำ (นิเวศสามน้ำ) การจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ (ป่าบึงป่าทาม) การจัดการความขัดแย้ง (ทุกกรณี) แนวทางพัฒนาเศรษฐกิจที่เหมาะสมกับพื้นที่ต้นน้ำและความหลากหลายของวัฒนธรรมประเพณี โดยสามารถจัดกลุ่มปฏิบัติการได้ ๓ ด้านคือ ด้านนโยบายสาธารณะ ด้านนโยบายระดับท้องถิ่น และด้านนโยบายภายในชุมชนที่มีเป้าหมาย ๒ มิติ ได้แก่ การจัดการทรัพยากรกลุ่มน้ำเพื่อเศรษฐกิจสังคมท้องถิ่นอย่างยั่งยืน และ การเท่าทันกับโลกาภิวัตน์

การวิเคราะห์ปัญหาและการปฏิบัติการระดับภูมิภาค ๓ ด้าน นำมาสู่ข้อเสนอเชิง
หลักการต่อนโยบายสาธารณะ ข้อเสนอที่มุ่งเน้นที่บทบาทของรัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
และชุมชน รวม ๗ ข้อ ดังนี้

๑. การจัดความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐ นายทุนและชุมชน
๒. การจัดสรรทรัพยากรดินและน้ำอย่างเป็นธรรม
๓. ความสำคัญของทรัพยากร ภูมินิเวศ วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ
๔. การรับผิดชอบความเสียหายที่เกิดจากการพัฒนา
๕. บทบาทและอำนาจการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนขององค์กรปกครอง
ท้องถิ่น
๖. การจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำเพื่อเศรษฐกิจสังคมท้องถิ่นอย่างยั่งยืน
๗. การเท่าทันกับโลกาภิวัตน์ของชุมชน

๑.ประมวล และวิเคราะห์ปัญหาระดับภูมิภาค

๑.๑ การปฏิบัติการซึ่งอาศัยต้นทุนของชุมชน และชุดประสบการณ์ของนักพัฒนา

การประมวลภาพการปฏิบัติการของ ๑๑ กรณีพบว่ามีแก่นร่วมกัน คือ การปฏิบัติการซึ่ง
อาศัยต้นทุนของชุมชน และชุดประสบการณ์ของนักพัฒนา ในที่นี้ต้นทุนของชุมชนได้แก่คน
ความรู้ ภูมิปัญญา ขนบธรรมเนียมประเพณี และฐานทรัพยากร ซึ่งมีบทบาทมากน้อยแตกต่างกัน
กันไปในแต่ละกรณี ชุดประสบการณ์ของนักพัฒนา ได้แก่ การเข้าร่วมกิจกรรมในชุมชน การ
กระตุ้นและจัดกระบวนการเรียนรู้ การร่วมแก้ไขปัญหภายในชุมชน การประสานเชื่อมโยง
เครือข่าย พันธมิตรและทรัพยากรต่างๆ

ประเด็นที่เด่นชัด คือ กลุ่มกรณีวิจัยที่ไม่เคยมีการทำงานของนักพัฒนาเลย ได้แก่ ลุ่มน้ำ
ปิง กรณีแม่แตงบน และลุ่มน้ำแม่จืด การปฏิบัติการแสดงให้เห็นบทบาทของต้นทุนชุมชนมาก
ยกเว้นกรณีลุ่มน้ำปากพนังและ กรณีพื้นที่ชลประทานแม่แตงตอนล่าง ซึ่งมีความเด่นชัดของการ
ปฏิบัติการด้วยชุดประสบการณ์ของนักพัฒนา อย่างไรก็ตามชุดประสบการณ์ทำงานของ
นักพัฒนาให้ความสำคัญต่อต้นทุนชุมชนทั้งในเชิงแนวคิด หลักการและกลยุทธ์ให้ชุมชนมีส่วน
ร่วมจัดการทรัพยากรมาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งต้นทุนชุมชนที่มีความผสมผสานกลมกลืนกับชุด
ประสบการณ์ทำงานพัฒนามากที่สุดคือ การจัดการป่าชุมชนและการจัดการเหมืองฝาย

๑.๒ สรุป ๓ สถานการณ์ปัญหาของ ๑๑ กรณีวิจัย

สถานการณ์ปัญหาของ ๑๑ กรณีวิจัย เกิดจากนโยบายและ แผนพัฒนาระดับชาติ ภูมิภาค ได้เห็นความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม อุตสาหกรรมเกษตร การค้า การส่งออก รวมถึงนโยบายประชานิยม ได้ส่งผลกระทบต่อฐานทรัพยากรของภาคเกษตรกรรม ทั้งดิน น้ำและป่า กล่าวได้ว่าแม้จะเปลี่ยนแปลงรัฐบาล แต่แนวนโยบายของรัฐสร้างผลลัพธ์ต่อ ชุมชนเกษตรกรรมในลักษณะของการจัดสรรทรัพยากรธรรมชาติอย่างไรสมดุลง ไม่เป็นธรรม ไม่ คำนึงถึงระบบนิเวศและอัตลักษณ์ของวัฒนธรรมในท้องถิ่น ดังนี้

(๑) การพัฒนามุ่งเน้นสร้างโครงสร้างพื้นฐานเพื่อรองรับแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และอุตสาหกรรม ได้แก่ การคมนาคมทางบก (ถนนเชื่อมโยงเขตเศรษฐกิจ) การ คมนาคมทางน้ำ(ท่าเรือน้ำลึก) ระบบชลประทานขนาดใหญ่ (อ่างเก็บน้ำ/เขื่อน ประตูน้ํา และการผันน้ำ) การพัฒนาพลังงาน การสัมปทานเหมืองแร่ และอุตสาหกรรม

(๒) การผลักดันชุมชนเกษตรกรรมให้ปรับเปลี่ยนระบบการผลิตเป็นพืชเชิงเดี่ยว และเพื่อการค้า ได้แก่ การเปลี่ยนเมล็ดพันธุ์ข้าวท้องถิ่น ปอ มันสำปะหลัง ยูคาลิปตัส อ้อย ข้าวโพด การเพาะเลี้ยงกุ้งกุลาดำ

(๓) การส่งเสริมอุตสาหกรรมเกษตรขนาดใหญ่ของนายทุน คือ ภาคใต้-ภาค ตะวันออก ได้แก่ กุ้งกุลาดำ ยางพารา กาแฟ ปาล์มน้ำมัน ภาคเหนือ ได้แก่ สวนสัม สวนชา พืชเมืองหนาว

(๔) นโยบายประชานิยม เพื่อแก้ปัญหาความยากจนของรัฐบาลทักษิณ ส่งผล กระทบต่อการจัดการทรัพยากรดินและป่าของชุมชน ได้แก่ นโยบายแปลงสินทรัพย์เป็น ทุน โครงการสวนยางเอื้ออาทร โครงการธนาคารอาหารทะเลหรือ ซีฟู้ดแบงค์

(๕) พระราชบัญญัติการจัดการทรัพยากรต่างๆ ได้แก่ พ.ร.บ.ป่าไม้ ฉบับ พ.ร.บ.สวนป่า ร่าง พ.ร.บ.ทรัพยากรน้ำ ร่าง พ.ร.บ.สุรา

โดยสามารถจำแนกเป็น ๓ สถานการณ์หลัก ซึ่งส่งผลหรือเป็นปัจจัยสำคัญต่อการ ปฏิบัติการในช่วงระยะเวลา ๓๐ เดือน กลุ่มปัญหา ๓ สถานการณ์ มีดังนี้ (ตาราง)

- (๑) กรณีวิจัยในเรื่องไข่อำนาจรัฐ นโยบายและกฎหมาย ได้แก่ชุมชนในพื้นที่ป่า สงวนฯ และป่าอนุรักษ์ (แต่ประชาชนที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ หมายถึง บุกรุกป่าไม้ ตาม พ.ร.บ.ป่าไม้ ๒๕๕๔)
- (๒) กรณีวิจัยซึ่งสูญเสียทรัพยากรจากนโยบายและการพัฒนาของรัฐ หมายถึง โครงการดำเนินการไปแล้ว ส่งผลกระทบต่อชุมชนแล้ว

(๓) กรณีวิจัยซึ่งเป็นเป้าหมายนโยบายและการพัฒนาของรัฐ หมายถึงโครงการยังไม่ดำเนินการ แต่รัฐมีแผนหรือนโยบายแล้ว

ตาราง ๒ : สถานการณ์ปัญหาของ ๑๑ กรณี

กรณีวิจัย	(๑) เงื่อนไขอำนาจรัฐ นโยบาย-กฎหมาย	(๒) สูญเสียทรัพยากร จากนโยบาย-การ พัฒนา ของรัฐ-นายทุน	(๓) เป้าหมาย นโยบาย-การพัฒนา ของรัฐ-นายทุน
กรณีลุ่มน้ำแม่แตง ตอนบน (อ.เวียงแหง)	-ประกาศป่าอนุรักษ์ -มติคณะรัฐมนตรี ๓๐ มีย.๔๑	-โครงการแปลงสินทรัพย์ เป็นทุน -การขยายตัวของ อุตสาหกรรมเกษตร (สวนส้ม ไร่ชา ฯลฯ)	-โครงการเหมืองแร่ ลิกไนต์
กรณีลุ่มน้ำแม่จัด ลุ่มน้ำย่อยแม่สะลวม (อ.พร้าว)	-ประกาศป่าอนุรักษ์. -มติคณะรัฐมนตรี ๓๐ มีย.๔๑	-โครงการแปลงสินทรัพย์ เป็นทุน -การขยายตัวของ อุตสาหกรรมเกษตร (สวนส้ม ไร่ชา ฯลฯ)	-โครงการหลวง “บ้าน เล็กในป่าใหญ่” -อ่างเก็บน้ำ -การอพยพชุมชน
กรณีลุ่มน้ำแม่ปิง ตอนบน ลุ่มน้ำย่อยแม่แะ-แม่ นะ (อ.เชียงดาว)	-ประกาศป่าสงวนฯ เชียง ดาว -ประกาศเขตรักษาพันธุ์ สัตว์ป่าดอยเชียงดาว -มติคณะรัฐมนตรี ๓๐ มีย.๔๑	-โครงการแปลงสินทรัพย์ เป็นทุน -การขยายตัวของ อุตสาหกรรมเกษตร (สวนส้ม สวนชา ฯลฯ) -ทุบฝายชาวบ้านทำ ฝายปูน -โครงการเกษตรที่สูง (บ้านป่าไทร)	-กระเช้าไฟฟ้าขึ้นดอย เชียงดาว -โครงการนำร่องลุ่มน้ำ ปิง
กรณีลุ่มน้ำแม่แตง ตอนล่าง (อ.หางดง)	โครงการชลประทานแม่ แตงล่าง (๒๕๑๖)		-โครงการผันน้ำให้เมือง- อุตสาหกรรม -พ.ร.บ.น้ำ (ฉบับรัฐ)
กรณีลุ่มน้ำชี น้ำชีตอนต้น (อ.วางน้อย) น้ำชีตอนปลาย		-บริษัทเอกชนปลูกพืช เศรษฐกิจในป่าดงเค็ง ๓ พันไร่ (๒๕๒๗) -พ.ร.บ.สวนป่า ๒๕๓๕	

<p>(อ.พนมไพร) เครือข่ายน้ำชี (อ.ชนบท, รอยต่อ ๓ จังหวัด มหาสารคาม ร้อยเอ็ด กาฬสินธุ์)</p>		<p>-นำท่วม ๕ ปีติดต่อกัน จากเขื่อนในโครงการโขง ชีมูล (๒๕๔๒-๔๘) -น้ำยางแก่งสนามนาง (๒๕๔๑) -โครงการแก่นราชภูมิ -การสัมปทานเอกชนดูด ทราย</p>	
<p>กรณีลุ่มน้ำมูล พื้นที่เขื่อนห้วยนา (เครือข่ายห้วยนา.อ. กันทรารมย์, อ.ราชสี ไศล) พื้นที่ราชสีไศล (เครือข่าย ๖พื้นที่ รอยต่อศรีสะเกษ สุรินทร์ ร้อยเอ็ด)</p>		<p>-การส่งเสริมพืช เศรษฐกิจ (ปอ มัน สำปะหลัง) -เขื่อนราชสีไศล ในโครงการโขงชีมูล -เขื่อนห้วยนา ในโครงการโขงชีมูล</p>	
<p>กรณีป่าภูสีฐาน (อ.คำชะอี)</p>	<p>-พ.ร.บ. สงวนและ คุ้มครองสัตว์ป่า ๒๕๐๓ (แก้ไขเพิ่มเติม ๒๕๓๕) -พ.ร.บ. ป่าสงวนแห่งชาติ ๒๕๐๗ -ประกาศเขตเขตรักษา พันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน -มติคณะรัฐมนตรี ๓๐ มี.ย. ๕๑</p>	<p>-ที่ดินทำกินไม่พอต่อการ ผลิตเพื่อข้าวเลี้ยงชุมชน</p>	<p>โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่ม น้ำห้วยบางทราย จ. มุกดาหาร</p>
<p>กรณีลุ่มทะเลสาบ สงขลา (อ.ควนขนุน อ.ปาก พะยูน อ.บางแก้ว จ. พัทลุง , อ.บางกล่ำ จ. สงขลา)</p>		<p>-ประตูปิดคลองเชื่อม ทะเลสาบ เพื่อเก็บน้ำจืด ในชลประทานทุ่งระโนด (๒๕๕๓) -ศูนย์วิจัยข้าวพัทลุงให้ เลิกปลูกข้าวพื้นเมือง (๒๕๕๔) -ส่งเสริมปลูกข้าวพันธุ์ ใหม่สำหรับพื้นที่ ชลประทาน (๒๕๐๕)</p>	<p>-เขื่อนกั้นน้ำเค็ม ทะเลสาบ ในแผนพัฒนา ทะเลสาบ ตาม กรม. อนุมัติหลักการ (๒๕๓๐) (ถูกคัดค้านจึงชลอไป ๒ ครั้ง) -การขยายท่าเรือน้ำลึก สงขลา ในโครงการ สามเหลี่ยมเศรษฐกิจ (ถูกคัดค้านจึงชลอไป</p>

		-การส่งเสริมเพาะเลี้ยง กุ้งกุลาดำ (๒๕๒๕) -ทำเรื่อน้ำลึกสงขลา (๒๕๒๘) -ทำเรือขถมหินทำรอ บังคับน้ำ (๒๕๔๖)	๒๕๔๘)
กรณีลุ่มน้ำปากพนัง (อ.ปากพนัง อ.เชียร ใหญ่ และอ.หัวไทร)		-แผนพัฒนาเกษตรกรรม โดยเลิกปลูกพันธุ์ข้าว พื้นเมือง (๒๕๑๓) -การพัฒนาคมนาคมทาง บกขวางทางน้ำ (๒๕๑๘- ๒๐) -การส่งเสริมเพาะเลี้ยง กุ้งกุลาดำ (๒๕๓๐) -โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่ม น้ำปากพนัง (๒๕๓๘)	-อ่างเก็บน้ำตอนบนของ ลุ่มน้ำปากพนัง ในโครงการพัฒนาพื้นที่ ลุ่มน้ำปากพนัง (๒๕๓๘)
กรณีเครือข่ายป่า ชุมชนสุราษฎร์ธานี ๒ เขต เขตป่าเขาเขียว (อ. พนม) เขตป่าแก่งกรุง (อ.ไชยา)	-พ.ร.บ.ป่าสงวนแห่งชาติ ๒๕๐๗ -พ.ร.บ.อุทยานแห่งชาติ ๒๕๐๔ -ประกาศป่าสงวนฯ -ประกาศอุทยานฯ -เขตนิคมฯทับซ้อนกับ ที่ดินของชาวบ้านต.ค. ลองชะอุ่น -มติคณะรัฐมนตรี ๓๐ มีย.๔๑	-กองทุนสงเคราะห์ฯและ กระทรวงทรัพยากรฯห้ามตัด ไม้ยางในพื้นที่ป่า -โครงการแปลงสินทรัพย์ เป็นทุน -การปลูกกาแฟทำให้ ชาวบ้านเป็นหนี้สิน สูญเสียดิน (๒๕๔๐- ๒๕๔๖) -อป.ปลูกสวนป่าทับที่ ทำกินของชาวบ้านยาว โพรง (ม.๔)	-พ.ร.บ.สุรา (ฉบับรัฐ) -โครงการหมู่บ้านป่าไม้ แผนใหม่ -โครงการแปลงสวนยาง เป็นทุน (ก.เกษตรฯขอ พื้นที่ป่าให้ชาวสวนยาง ในพื้นที่ป่าเขาทำกิน ต่อไป) -ร่าง พ.ร.บ.ป่าชุมชน (ฉบับรัฐ) -อ่างเก็บน้ำ ในแผน แม่บทพัฒนาภาคใต้
กรณีป่าต้นน้ำเขาพระ (อ.รัตภูมิ จ.สงขลา)	-พ.ร.บ.สงวนและ คุ้มครองสัตว์ป่า ๒๕๐๓ (แก้ไขเพิ่มเติม ๒๕๓๕) -พ.ร.บ.อุทยานแห่งชาติ ๒๕๐๔ -พ.ร.บ.ป่าสงวนแห่งชาติ ๒๕๐๗	-กองทุนสงเคราะห์ฯและ กระทรวงทรัพยากรฯห้ามตัด ไม้ยางในพื้นที่ป่า -โครงการแปลงสินทรัพย์ เป็นทุน	-โครงการแปลงสวนยาง เป็นทุน (ก.เกษตรฯขอ พื้นที่ป่าให้ชาวสวนยาง ในพื้นที่ป่าเขาทำกิน ต่อไป) -อ่างเก็บน้ำ ๒ โครงการ (คลองลำแขง คลองลำ

	-ประกาศป่าสงวนแห่งชาติสิริกิติ์ -ประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าไดโนเสาร์ -มติคณะรัฐมนตรี ๓๐ มีย.๔๑		ชั้น) ในแผนพัฒนาภาคใต้ -ร่าง พ.ร.บ.น้ำ (ฉบับรัฐ) -ร่าง พ.ร.บ.ป่าชุมชน (ฉบับรัฐ)
--	--	--	---

๑) กลุ่มกรณีชุมชนอยู่ในเงื่อนไขอำนาจรัฐตามนโยบายและกฎหมาย

กลุ่มกรณีวิจัยนี้ แบ่งเป็นพื้นที่ป่า ๖ กรณี และ พื้นที่ชลประทาน ๑ กรณี พื้นที่ป่าภาคเหนือได้แก่ กรณีลุ่มน้ำปิงตอนบน ๓ กรณี(แม่แตงบน แม่ปิง และแมงจัด) พื้นที่ป่าภาคอีสาน กรณีบ้านโนนป่าก่อ พื้นที่ป่าภาคใต้ ๒ กรณี กรณีป่าต้นน้ำเขาพระ และกรณีเครือข่ายป่าชุมชนสุราษฎร์ (พื้นที่ป่าเขาเขียว และป่าแก่งกรุง) และพื้นที่ชลประทาน กรณีชุมชนในพื้นที่ชลประทานแม่แตงตอนล่าง ทุกกรณีอยู่ในภายใต้เงื่อนไขและอำนาจรัฐ แต่สามารถดำเนินชีวิตประกอบอาชีพ ใช้ทรัพยากรได้รวมทั้งยังมีการจัดการองค์กร และทรัพยากรท้องถิ่นไปกับอำนาจรัฐด้วย โดยอาศัยต้นทุนของสังคมวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิมกับความรู้การจัดการจากภายนอก ดังรูปแบบป่าชุมชน การจัดการเหมืองฝาย และการจัดการพลังงานระดับชุมชน (ไม้พื้นสำหรับนั่งเมียงที่ลุ่มน้ำแม่แมะแม่ณะ)

ในส่วนอำนาจรัฐอาศัยเครื่องมือกฎหมายป่าไม้หลายฉบับ แต่การใช้อย่างแข็งกร้าวแตกต่างกันไปตามช่วงเวลา ทำให้ชุมชนท่ามาหากินได้แต่ไม่มั่นคง นับว่าอยู่ในกลุ่มไม่มีที่ดินทำกิน ดังที่พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติไม่มีความเข้มงวดต่อการตั้งถิ่นฐานของชุมชน แต่เมื่อประกาศเป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ กลับเพิ่มความเข้มงวดต่อการใช้ประโยชน์ทรัพยากร และขัดขวางกระบวนการเสนอพระราชบัญญัติป่าชุมชนของภาคประชาชน โดยการใช้อำนาจที่รุนแรงมากที่สุดคือ การอพยพชุมชน บางครั้งทำทางอ้อมด้วยการทำอ่างเก็บน้ำในกรณีบ้านโนนป่าก่อ อ.คำชะอี ป่าเขาพระ อ.รัตนภูมิ หรือ อพยพโดยตรงเพราะปัญหาความมั่นคงชายแดนประเทศและปัญหายาเสพติด มติคณะรัฐมนตรี ๓๐ มิถุนายน ๒๕๔๑ และโครงการหมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่ที่ป่าแก่งกรุง

ขณะที่กรณีพื้นที่ชลประทานแม่แตงล่างรัฐไม่ได้เคร่งครัดในการใช้ พ.ร.บ.ชลประทานราษฎร์ การจัดสรรน้ำไม่เป็นธรรม ชุมชนไม่ได้รับการดูแลจากชลประทานเหมือนในช่วงก่อนทำโครงการที่อ้างต่อสังคมว่าต้องการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อชาวบ้าน ดังนั้นชุมชนจึงต้องค้นหาช่องทางแก้ไขให้เกิดความเป็นธรรมในการจัดการน้ำเอง

นอกจากนี้ลักษณะเด่นกรณีวิจัยในพื้นที่ป่าภาคเหนือ คือ นอกจากถูกประกาศป่าอนุรักษ์ทับที่ทำกินและชุมชนแล้ว ยังเป็นเป้าหมายการพัฒนาหลายโครงการ ได้แก่ การส่งเสริมเกษตรกรรม-พืชเชิงเดี่ยวขนาดใหญ่ การพัฒนาเหมืองแร่ลิกไนต์ การส่งเสริมเกษตรบนพื้นที่สูง และโครงการแก้ไขปัญหาแหล่งผลิตยาเสพติด พื้นที่นำร่องการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำ และนโยบายประชานิยม

๒) กลุ่มกรณีชุมชนสูญเสียทรัพยากรจากการพัฒนาของรัฐ

นโยบายการพัฒนาแหล่งน้ำ ในกรณีวิจัย ได้แก่ ลุ่มน้ำปากพอง ลุ่มทะเลสาบสงขลา ลุ่มน้ำมูน และลุ่มน้ำชี นโยบายอนุรักษ์พื้นที่ป่าของรัฐ และนโยบายการพัฒนาอุตสาหกรรม ทำให้ชุมชนสูญเสียทรัพยากร ประเด็นคือแม้ว่าชุมชนในกลุ่มนี้ไม่ได้อยู่ในเงื้อมเงาอำนาจรัฐ แต่เป็นผู้รับผลพวงจากการใช้อำนาจรัฐที่กระทำต่อฐานทรัพยากรของเขาและขโมยอำนาจการจัดการที่มีอยู่เดิมมาเป็นของกลไกรัฐ ด้วยเครื่องมือที่เรียกว่าโครงการพัฒนาแหล่งน้ำ และระบบชลประทาน

ดังนั้นปัญหาาร่วมของกลุ่มนี้คือชุมชนล่มสลาย เพราะไม่สามารถใช้ทรัพยากรที่เคยมี แม้ว่ามีทรัพยากรใหม่ทดแทน รวมทั้งการสนับสนุนของรัฐเพื่อชดเชยการสูญเสียไป ก็ไม่อาจดึงสังคมเดิมกลับมาได้ การปรับตัวของชุมชนประมง คือการเปลี่ยนอาชีพ หรืออพยพไปตามแหล่งสัตว์น้ำ ความขัดแย้งของชุมชนประมงและชาวนา ดังนั้นการทำงานของนักพัฒนาและแกนนำชุมชนจึงยังดำเนินต่อไป ในสภาพที่ไม่ราบรื่นนัก ยกเว้นกรณีลุ่มน้ำปากพองซึ่งไม่มีหน่วยงานพัฒนาทำกับแกนนำชุมชนหลังโครงการสิทธิยุติไป

นอกจากนี้ การพัฒนาแหล่งน้ำได้สร้างความขัดแย้งระหว่างชุมชนประมงและชุมชนชาวนามายาวนานถึง ๕๐ ปี การก่อสร้างประตูน้ำหรือเขื่อนปากกระวะเพื่อปิดทางเดินของน้ำเค็มที่ไหลเวียนเข้าสู่ทะเลสาบสงขลาเพื่อนำน้ำจืดจากทะเลสาบใช้ในการทำน่านอกฤดูเพื่อเพิ่มผลผลิตข้าวในเขตทุ่งระโนด พร้อมกับการสร้างประตูน้ำกักเก็บน้ำในเขตล้าคลองย่อยต่าง ๆ เพื่อจัดระบบชลประทานแก่ชาวนาในเขตจังหวัดพัทลุงมากกว่า ๑๐๐ โครงการ ทำให้ระบบน้ำธรรมชาติของทะเลสาบสงขลาเปลี่ยนแปลงทั้งระบบ ดินเขินมากขึ้น สัตว์น้ำลดลงอย่างรวดเร็ว ซึ่งส่งผลกระทบต่อรายได้ของชาวประมง

๓) กลุ่มกรณีชุมชนที่เป็นเป้าหมายการพัฒนาของรัฐ

กรณีวิจัยในกลุ่มที่เป็นเป้าหมายการพัฒนาของรัฐ และนายทุน ในส่วนการดำเนินการของรัฐพุ่งเป้าไปที่ฐานทรัพยากรสำคัญ ได้แก่ ถ่านหินลิกไนต์ ป่าต้นน้ำ และทะเลสาบสงขลาทำให้ชาวบ้านรวมตัว จัดตั้งกลุ่ม พัฒนาการเคลื่อนไหวเพื่อปกป้องฐานทรัพยากรของตนเองในระยะ

ปี ๒๕๔๖-๒๕๕๐ และ กรณีวิจัยในกลุ่มที่มีปัญหาพร้อมจากความพยายามแทรกแซงยึดครองที่ดิน ป่า และน้ำของชุมชนภายใต้เงื่อนไขสนับสนุนของนโยบายแปลงสิทธิทรัพย์เป็นทุน และการพัฒนา อุตสาหกรรมของภูมิภาค

ถ่านหินลิกไนต์ที่อำเภอเวียงแหง การไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ ประเมินว่ามีคุณภาพดีสามารถ รองรับการผลิตไฟฟ้าที่โรงไฟฟ้าถ่านหินจังหวัดลำปางได้ สภาพป่าต้นน้ำในตำบลเขาพระมี ลักษณะเหมาะสมในการทำอ่างเก็บน้ำเพื่อรองรับการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่สงขลา เช่นเดียวกับเขื่อนและอ่างเก็บน้ำทุกโครงการซึ่งยึดผืนป่าเป็นแหล่งเก็บน้ำ ทั้งพื้นที่ตอนบนของ ลุ่มน้ำปากพนัง ป่าต้นน้ำของแม่น้ำตาปี อีกทั้งสามารถอพยพชุมชนได้ตามที่โครงการอ่างเก็บน้ำ ห้วยบางทรายบ้านโนนป่าก่อ และลุ่มน้ำแม่จืด(แม่สะลม) ถูกวางแผนไว้ นอกจากนี้การหลุดพ้น จากข้อจำกัดของการสร้างอ่างเก็บน้ำสามารถทดแทนด้วยการผันน้ำจากลุ่มน้ำแม่แดงไป หรือ การกั้นทะเลสาบสงขลาซึ่งเป็นทะเลสาบน้ำกร่อยแห่งเดียวของประเทศ เพื่อให้ได้น้ำจืดรองรับ ความต้องการของเมืองและอุตสาหกรรม

ทว่าจุดยืนของชุมชนทั้งหมดคือไม่ต้องการการพัฒนาของรัฐที่ไม่เป็นธรรม เนื่องจาก ชุมชนต้องการรักษาต้นทุนชีวิต สังคมและเศรษฐกิจของตัวเอง ได้แก่ การผลิตกะเทียมคุณภาพดี แหล่งต้นน้ำสำหรับการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ การทำประมงทะเลสาบน้ำกร่อยแห่งเดียวของ ประเทศ

อำเภอเวียงแหง ลุ่มน้ำแม่แดงบน เป็นแหล่งผลกะเทียมคุณภาพดี เป็นรายได้หลัก นอกจากการทำนาผลิตข้าว ชาวบ้านอธิบายว่าเพราะดินดี และอากาศดี ผลผลิตจึงดีกว่ากะเทียม ที่อื่น

แหล่งต้นน้ำและสมุนไพรมหาพระ ซึ่งมีการใช้้ำด้วยระบบประปาภูเขารองรับ ๔ หมู่บ้าน และจะขยายเพิ่มขึ้นอีก แกนนำชุมชนอธิบายปัญหาเชื่อมโยงลุ่มน้ำว่า ไม่ควรสร้างอ่าง เก็บน้ำบริเวณต้นน้ำเขาพระเพราะจะกระทบต่อระบบนิเวศของทะเลสาบ ทั้งทำให้น้ำจืดลง ทะเลสาบน้อยลงและเกิดภาวะน้ำท่วม

“...ถ้าเกิดสร้างอ่างทำให้คลองรัตภูมิแห้งลงไปอีก มาที่คลองอยู่ตะเภาก็แห้งเพราะว่าอ่าง 2 อ่าง 3 อ่าง ตั้งอยู่บนเหนือคลองอยู่ตะเภา ปิดปากน้ำไม่ให้ลงคลอง พอน้ำฝนตกหนักจากแหล่ง น้ำสงขลาไหลลงคลอง ท่วมบ้านชาวบ้าน แล้วที่พัทลุงปีนี้ ผมอยากถามว่า พัทลุงเขื่อนป่าบอน นั้นสร้างขึ้นมา ห้วยทราย โดกทราย ที่ผ่าน 100 ปีไม่เคยน้ำท่วม ในปีนี้พอเขาสร้างเขื่อน แต่ฝน ตกปีนี้ น้ำท่วมถึงคอ เพราะว่าเขาดำน้ำเขื่อนลงมา ห้วยทราย ปากพูน ไม่เคยท่วม แต่ปีนี้ ท่วม...”^๑

^๑ สัมภาษณ์ ยีหมีด วันที่ 22 มีนาคม 2549 ที่บลาชะที่บ้านคลองลำแซง

จากต้นน้ำลงสู่ทะเลสาบสงขลาเป็นทะเลสาบน้ำกร่อย หรือที่เรียกว่ามีระบบนิเวศสามน้ำ เหมือนกับที่ลุ่มน้ำปากพนัง เนื่องจากมีการเชื่อมต่อกับทะเลอ่าวไทย ในอดีตการไหลเวียนของน้ำจืดและน้ำเค็ม สร้างความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์น้ำอันเป็นรายได้และอาหาร ชาวประมงทะเลสาบสงขลาซึ่งว่าปลากระบอกจากทะเลสาบมีรสชาติที่ดีที่สุด นอกจากนี้สัตว์น้ำของชาวประมงทะเลสาบเป็นที่ต้องการของผู้บริโภคในท้องถิ่น เนื่องจากมีความสด สะอาด และราคาไม่แพง ดังนั้นทะเลสาบซึ่งมีลักษณะสามน้ำจึงเป็นฐานทรัพยากรของชุมชนประมงรอบทะเลสาบ แต่หากมีเขื่อนกั้นทะเลสาบจะเหลือเพียงน้ำจืด

สรุปว่ากลุ่มกรณีชุมชนทั้งหมดนี้ มีการดำเนินการปกป้องฐานทรัพยากรของตนเองจากโครงการเหมืองแร่ลิคไนต์ การพัฒนาแหล่งน้ำบนต้นน้ำ การผันน้ำ ภายใต้การสนับสนุนของโครงการสิทธิชุมชนศึกษา และยังคงต้องดำเนินการต่อไปในประเด็นปัญหาอื่น ๆ ซึ่งมีอยู่ก่อน หรือเกิดขึ้นภายหลังโครงการสิทธิฯ ได้แก่ การทำ FTA ไทย-จีน การบังคับใช้กฎหมายและนโยบายห้ามตัดต้นยางในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ และปัญหาน้ำเสียของทะเลสาบ

ปัญหาราคากะเทียมตกต่ำ เกิดขึ้นเป็นบางช่วง แต่ชาวบ้านผู้ปลูกกะเทียมมีการเคลื่อนไหวกดดันให้ฝ่ายปกครองประกันราคา และเมื่อรัฐบาลทักษิณทำข้อตกลงการค้า FTA กับประเทศจีน ส่งผลให้มีกะเทียมเข้าประเทศปริมาณมาก ราคากะเทียมของไทยตก ยังเป็นเรื่องที่ต้องติดตามการแก้ไขของชุมชน และมาตรการที่รัฐบาลช่วยเหลือจะเป็นอย่างไร

การบังคับใช้กฎหมายและนโยบายห้ามตัดต้นยางในพื้นที่ป่า ส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจของชุมชนโดยทำให้ไม่มีความมั่นคง ไม่สามารถขยายที่ทำกิน โดยเฉพาะเมื่อรัฐประกาศห้ามตัดต้นยางพาราในเขตป่าอนุรักษ์ จึงทำให้ชาวสวนยางลงทุนปลูกใหม่ที่ดินเดิมไม่ได้ และจะไม่มีรายได้จากน้ำยางพาราอีกเพราะต้นยางอายุมากเกินที่จะให้น้ำยางพาราอีก

ด้านทะเลสาบสงขลาแม้ว่าจะไม่มีเขื่อนกั้นทะเลสาบเกิดขึ้น แต่ระบบนิเวศของทะเลสาบเปลี่ยนแปลงไปในทางลดทอนแหล่งอาหารของชาวประมง เนื่องจากมีการปิดกั้นการไหลเวียนของระบบน้ำจืดและน้ำทะเลจากอ่าวไทยด้วยประตูระวะ (เขื่อน) และทำเรื่อน้ำลึกสงขลา และการระบายน้ำเสียจากชุมชนเมืองและอุตสาหกรรม แม้ว่าจะมีโรงบำบัดน้ำเสียของเทศบาลนครหาดใหญ่ แต่ระบบดังกล่าวทำงานอย่างไม่มีประสิทธิภาพ การระบายน้ำเสียลงคลองบางโหนดและลงทะเลสาบจึงยังเป็นปัญหาสำคัญที่หน่วยงานเกี่ยวข้องเพิกเฉย

๑.๓ สรุปการปฏิบัติการทั้งหมดมี ๓ ระดับ คือ

- (๑) ด้านนโยบาย คือการต่อสู้กับนโยบาย โครงการต่างๆ และนายทุน เพื่อให้ยุติ หรือ ชลโครงการต่างๆ การเรียกร้องให้รัฐจัดสรรทรัพยากรอย่างเป็นธรรม และเห็น

ความสำคัญของป่าชุมชน ระบบนิเวศป่าบุ่งป่าทาม ระบบนิเวศสามน้ำ และขอให้รัฐมีความรับผิดชอบความเสียหายที่เกิดจากการพัฒนา

(๒) ด้านนโยบายระดับท้องถิ่น คือการประสานความเข้าใจและทำงานร่วมกับ อบต. เพื่อการสนับสนุนการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน

(๓) ด้านภายในมีเป้าหมาย ๒ มิติ ได้แก่ การจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำเพื่อเศรษฐกิจ สังคมท้องถิ่นอย่างยั่งยืน และ การเท่าทันกับโลกาภิวัตน์ ดังนั้นจึงเกิดแนวทางดำเนินงานภายใน ได้แก่การจัดระบบชุมชน ระบบการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ด้วยกฎระเบียบ กรรมการ พัฒนาทางเลือกเศรษฐกิจ ประสานสัมพันธ์กับท้องถิ่น และสังคมภายนอก ทั้งกลไกราชการ เครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชน นักกฎหมาย นักวิชาการ เครือข่ายชาวบ้านระดับภาค ระดับประเทศ และระหว่างประเทศ

ตาราง ๓ : ประเด็นการทำงานของ ๑๑ กรณีในระยะ ๓๐ เดือน จัดกลุ่มประเด็นหลัก ประเด็นร่วม และองค์ความรู้ทั้งหมดของกรณีวิจัย

กรณีวิจัย	ประเด็นหลัก	ประเด็นร่วม	องค์ความรู้
กรณีลุ่มน้ำแม่แตง ตอนบน (อ.เวียงแหง)	ให้รัฐยกเลิกเหมือง ลิกไนต์	-ความร่วมมือในการ จัดการทรัพยากร -เครือข่ายป่าชุมชน	-การจัดการป่า + น้ำ + เหมืองฝาย -ประวัติศาสตร์ชุมชน
กรณีลุ่มน้ำแม่จัด ลุ่มน้ำย่อยแม่สะลม (อ.พร้าว)	-การจัดการน้ำ + ป่า -การลดความขัดแย้งต้น น้ำ + ปลายน้ำ	-การผลิตที่ยั่งยืน -เครือข่ายป่าชุมชน	การจัดการน้ำ เหมือง ฝาย
กรณีลุ่มน้ำแม่ปิง ตอนบน ลุ่มน้ำย่อยแม่มะแม่-แม่ นะ (อ.เชียงดาว)	การจัดการน้ำ + ป่า	-เครือข่ายป่าชุมชน -การผลิตที่ยั่งยืน	-การจัดการน้ำ เหมือง ฝาย -การจัดการป่าเมือง
กรณีลุ่มน้ำแม่แตง ตอนล่าง (พท. ชลประทานคลองขอย ๒๑) (อ.หางดง)	-ติดตามตรวจสอบ นโยบายน้ำ -มีส่วนร่วมในการจัดการ น้ำในระบบชลประทาน -ให้ยกเลิกโครงการผัน น้ำ แม่แตง-แม่จัด-แม่ก ว	ปรับระบบการผลิตและ พึ่งตนเอง	-ระบบจัดสรรน้ำและการ ผลิตที่เป็นธรรม

กรณีวิจัย	ประเด็นหลัก	ประเด็นร่วม	องค์ความรู้
กรณีลุ่มน้ำชี น้ำชีตอนต้น บ้านหนองคู อ.แวงน้อย น้ำชีตอนปลาย บ้านท่าลาด อ.พนมไพร เครือข่ายน้ำชี	<u>บ้านหนองคู</u> แก้ไขปัญหาน้ำลดลงที่ เป็นผลจากเขื่อนตอนต้น น้ำชี โดยสร้างฝายหินทิ้ง เพื่อดึงน้ำขึ้นมาใช้เอง	-ให้อุตสาหกรรมฯทางต้น น้ำรับผิดชอบต่อปัญหา น้ำเสียที่ทิ้งลงน้ำชี -เครือข่ายน้ำชีตอนต้น -ผลกระทบจากฝายแก่ง สนามนาง+ ฝายชนบท (โขงซีมูน) -ผลกระทบจาก ชลประทานระบบท่อ -นายทุนกว้านซื้อที่ดิน ทามทำไร่อ้อย	-การจัดการประชุมชนภู ถ้าภูกระแต -การจัดการน้ำ
	<u>บ้านท่าลาด</u> จัดระบบชุมชนและ ประสิทธิภาพในการ จัดการประชุมชน	-ให้ยกเลิกการสัมปทาน คูทรายในแม่น้ำชี -ให้เปิดประตูเขื่อน. -ผลกระทบจากเขื่อน พนมไพร + เขื่อนยโสธร (โขงซีมูน)	การจัดการประชุมชนดง เค็ง
	<u>เครือข่ายน้ำชี</u> -ธรรมชาติยาดราหน้าชี ๑๑ วัน ใน ๖ จังหวัด -มีส่วนร่วมในการ ควบคุมระดับน้ำในเขื่อน ผ่านคณะกรรมการ ๕ จังหวัด -ให้วุฒิสภาตรวจสอบ ทุจริตชลประทานระบบ ท่อ -วิเคราะห์นโยบายน้ำ + ชลประทานระบบท่อ	-ร่วมตัวพัฒนาเศรษฐกิจ ทางเลือก	บทเรียนการจัดการน้ำ ขนาดใหญ่ในภาคอีสาน

กรณีวิจัย	ประเด็นหลัก	ประเด็นร่วม	องค์ความรู้
กรณีลุ่มน้ำมูน พื้นที่ห้วยนา (เครือข่ายน้ำมูน ๓ อำเภอ จ.ศรีสะเกษ) -พื้นที่บ้านโพนทราย อ.กันทรารมย์ -พื้นที่บ้านหนองแค อ.ราชีไศล -เครือข่ายอัยแม่มูน เมืองศรีสะเกษ พื้นที่ราชีไศล (คอปม.) -เครือข่ายผู้ได้รับ ผลกระทบ ๓๖ หมู่บ้าน -ป่าชุมชนกุดเป้ง	<u>เครือข่ายอัยแม่มูน เมือง ศรีสะเกษ</u> เสนอให้รัฐรับผิดชอบ ผลกระทบจากเขื่อนใน โครงการโขงซี้มูน	เกษตรอินทรีย์	เกษตรอินทรีย์
	<u>พื้นที่บ้านโพนทราย</u> แก้ไขปัญหาแหล่งดินถูก น้ำท่วมจากเขื่อน โดยลง ขันซื้อแหล่งดินจาก ชาวบ้าน	ให้รัฐรับผิดชอบ ผลกระทบจากเขื่อนใน โครงการโขงซี้มูน	-การผลิต เครื่องปั้นดินเผาแบบ พื้นบ้าน -การจัดการแหล่งดิน
	<u>พื้นที่บ้านหนองแค</u> การจัดการน้ำระบบย่อย ในพื้นที่บึงทามเพื่อทำนา	ติดตามเขื่อน	การจัดการน้ำระบบย่อย ในพื้นที่ทาม
	<u>เครือข่ายผู้ได้รับ ผลกระทบ ๓๖ หมู่บ้าน</u> เสนอให้รัฐแก้ไข ผลกระทบ + ชดเชย ความเสียหาย + พื้นฟู ทรัพยากร	พัฒนาทางเลือกการ จัดการทรัพยากรและ เศรษฐกิจ	ผลกระทบจากการพัฒนา แหล่งน้ำในภาคอีสาน
<u>ป่าชุมชนกุดเป้ง</u> -กลุ่มหัตถกรรม กก ผือ ทาม -กลุ่มเกษตรทามมูน		-ป่าทามชุมชน -เกษตรทามมูน	
กรณีป่าภูสีฐาน บ้านโนนป่าก่อ (อ.คำชะอี จ. มุกดาหาร)	-พัฒนารูปแบบให้ชุมชน อยู่ร่วมกับป่าได้	-สร้างเครือข่าย วัฒนธรรมท้องถิ่น เครือข่ายรอบป่าภูสีฐาน -ให้รัฐยกเลิกนโยบาย อพยพชุมชนออกจากป่า + ร่วมเครือข่ายป่า ให้ แก้ไขกม.ป่าไม้ ๕ ฉบับ	คนอยู่ร่วมกับป่า

กรณีวิจัย	ประเด็นหลัก	ประเด็นร่วม	องค์ความรู้
กรณีลุ่มทะเลสาบสงขลา (อ.ควนขนุน อ.ปากพะยูน อ.บางแก้ว จ.พัทลุง อ.บางกล่ำ)	-เสนอให้รัฐแก้ไขผลกระทบจากท่าเรือน้ำลึก -ค้นหาสาเหตุปัญหาทะเลสาบและคลี่คลายความขัดแย้งชาวประมงกับชาวนา	-ส่วนร่วมในแผนแม่บทพัฒนาทะเลสาบ -ฟื้นฟูทะเลสาบ -ตรวจสอบอวนรุน การทำลายสัตว์น้ำ -กลุ่มออมทรัพย์	นิเวศสามน้ำ พื้นที่ทะเลสาบ
กรณีลุ่มน้ำปากพนัง (อ.ปากพนัง เขียวใหญ่ และหัวไทร)	การมีส่วนร่วมของชุมชน ผลักดันนโยบายเปิดประตูน้ำปากพนังด้วยภูมิปัญญาสามน้ำ	การมีส่วนร่วมและบูรณาการในการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำ	ระบบนิเวศสามน้ำ (พื้นที่ปากแม่น้ำ)
กรณีป่าสุราษฎร์ธานี ป่าต้นน้ำของลุ่มน้ำตาปี เขตป่าเขาเขียว (อ.พนม) เขตป่าแก่งกรุง (อ.ไชยา)	<u>ป่าเขาเขียว</u> -ให้รัฐตรวจสอบนายทุนสวนปาล์ม + ให้รัฐจัดสรรที่ดินให้คนจน -สร้างความร่วมมือกับอบต.จัดทำป่าชุมชน -การผลิตที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม (สมุนไพร)	-เครือข่ายป่าภาคใต้ -เครือข่ายที่ดิน	-บทเรียนการตรวจสอบนายทุน-รัฐ
	<u>ป่าแก่งกรุง</u> -ตรวจสอบการทำลายป่า -รักษาป่าต้นน้ำ + ป่าชุมชน -การผลิตที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม (สมุนไพร)		
กรณีป่าต้นน้ำเขาพระลุ่มน้ำ.... (อ.รัตภูมิ)	จัดการน้ำ(ประปาภูเขา-ฝาย) + ป่าต้นน้ำ ปัจจัยการผลิต	-ไม่เอาเขื่อน -พีชร่วมยาง -ติดตามนโยบายห้ามตัดโค่นยางและปัญหาที่ดินในป่า	-เกษตรชาติคู่ -ภูมิปัญญาเขาพระ (สมุนไพร การจัดการน้ำ)

๒. ข้อเสนอแนะในการกำหนดนโยบายสาธารณะ

ในหัวข้อนี้เป็นผลจากการประมวลปัญหา นโยบายที่ส่งผลกระทบต่อการจัดการทรัพยากรของชุมชน กระบวนการเรียนรู้-ปฏิบัติการ การปฏิบัติการจริงและการสรุปทบทวนในโครงการสิทธิฯ นำมาสู่ข้อเสนอเชิงหลักการ ดังนั้นจะทำความเข้าใจถึงที่มาของปัญหา การแก้ไขของชุมชน และข้อเสนอประกอบกันไปแต่ละข้อ

ข้อเสนอเชิงหลักการที่สรุปได้ ๗ ข้อ เป็นสาระร่วมกันจากการดำเนินการของทั้ง ๑๑ กรณีซึ่งจะต้องดำเนินการต่อไปโดยภาคประชาชนและชุมชนท้องถิ่นต่างๆ อีกทั้งเพื่อการกำหนดนโยบายสาธารณะ ซึ่งมุ่งเน้นที่บทบาทของรัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และชุมชนรวม ๗ ข้อ ดังนี้

- (๑) การจัดการความสมดุลเชิงอำนาจระหว่างรัฐ นายทุนและชุมชน
- (๒) การจัดสรรทรัพยากรดินและน้ำอย่างเป็นธรรม
- (๓) ความสำคัญของทรัพยากร ภูมินิเวศ วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ
- (๔) การรับมือกับความเสียหายที่เกิดจากการพัฒนา
- (๕) บทบาทและอำนาจการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนขององค์กรปกครองท้องถิ่น
- (๖) การจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำเพื่อเศรษฐกิจสังคมท้องถิ่นอย่างยั่งยืน
- (๗) การเท่าทันกับโลกาภิวัตน์ของชุมชน

๒.๑ การจัดการความสมดุลเชิงอำนาจระหว่างรัฐ นายทุนและชุมชน

การจัดการความสมดุลเชิงอำนาจระหว่างรัฐ นายทุนและชุมชน เป็นสถานการณ์ปัญหาและโจทย์ของการปฏิบัติการของ ๖ กรณี ได้แก่ กรณีคลองข่อย ๒๑ แม่แดงล่าง แม่แดงบน ป่าต้นน้ำเขาพระ บ้านโนนปาก่อ ป่าชุมชนสุราษฎร์ พื้นที่คลองไม้แดง และลุ่มทะเลสาบ ในที่นี้การจัดการความสมดุลเชิงอำนาจพิจารณาทั้งระดับกิจกรรมจนถึงกระบวนการต่อรองเชิงนโยบาย แบ่งเป็น ๕ กลุ่มสถานการณ์ ได้แก่ (๑) กลุ่มกรณีที่มีการรวมตัวปฏิบัติการเรียกร้องให้รัฐลดโครงการและแผนต่างๆ ได้ (๒) กลุ่มกรณีที่สามารถจัดการความสมดุลเชิงอำนาจระหว่างชุมชนกับรัฐได้ (๓) กรณีที่ไม่สามารถจัดการความสมดุลเชิงอำนาจระหว่างชุมชนกับนายทุน - รัฐได้ (๔) กลุ่มกรณีที่ชุมชนกำลังเผชิญปัญหา ถูกแทรกแซงโดยอำนาจของรัฐ-นายทุน (๕) บทบาทขององค์กรอิสระในการถ่วงดุลย์อำนาจรัฐและนายทุน

๑)กลุ่มกรณีที่มีการรวมตัวปฏิบัติการเรียกร้องให้รัฐชะลอโครงการและแผนต่างๆได้
สะท้อนหลักการว่าชุมชนควรมีอำนาจและมีส่วนร่วมในการตัดสินใจต่อการพัฒนาใดๆซึ่งจะ
กระทบต่อการจัดการทรัพยากร เศรษฐกิจและสังคมวัฒนธรรม ได้แก่ กรณีลุ่มน้ำแดงบน อำเภอ
เวียงแหง กรณีเครือข่ายป่าชุมชนสุราษฎร์ธานี และกรณีป่าภูสีฐาน บ้านโนนปาก่อ

กรณีลุ่มน้ำแดงบน อำเภอเวียงแหง มติของเครือข่ายชุมชนไม่ยินยอมให้ทำ
เหมืองแร่ลิกไนต์ในพื้นที่ เนื่องจากการพัฒนาพื้นที่เหมือง ๓,๕๐๐ ไร่ส่งผลกระทบต่อป่า
ชุมชน-ที่ดิน -แหล่งน้ำ-อากาศ และนายทุนกว้านซื้อที่ดินเพื่อเก็งกำไร-ค่าเวนคืนจากรัฐ
ปี ๒๕๔๔ กฟผ.เข้าไปตั้งสำนักงานที่อำเภอเวียงแหงเพื่อการสำรวจและพัฒนา
เหมืองแร่ลิกไนต์ ขณะนั้นชาวบ้านไม่สนใจการทำงานของ กฟผ.หลังจากนั้น กฟผ.ตั้ง
หน่วยมวลชนสัมพันธ์เข้าหากลุ่มผู้นำหมู่บ้าน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน อบต.เปิดประเด็น
ข้อดีของการพัฒนาเหมือง มีกิจกรรมต่างๆสนับสนุนโรงเรียน เยาวชน พัฒนาพื้นที่หลาย
ด้าน พาผู้นำไปดูงานนอกพื้นที่ ในเวลานั้นชาวบ้านก็ยังไม่ได้ตรวจสอบ รับรู้เพียงว่าการ
พัฒนาเหมืองลิกไนต์จะเป็นการนำความเจริญมาสู่เวียงแหง เพราะจะมีชุมชนที่มีสนาม
กอล์ฟ ห้างสรรพสินค้า ฯลฯ ด้านผู้นำทางการบอกเล่าถึงความเจริญที่จะเกิดขึ้น ชาวบ้าน
เกิดความเชื่อถือ เพราะในพื้นที่ชนบท ส่วนมากจะเชื่อในสิ่งที่ผู้นำพูด จะเกิดความไวใจ
ถ้าผู้นำบอกว่าดี ชาวบ้านก็จะเห็นดีตามไปด้วย

เมื่อกระบวนการวิจัยเข้าไปทำงานกับชุมชนจึงต้องทำงานตรวจสอบการเปิด
เหมืองนี้ เนื่องจากเป็นปัญหากระทบต่อทรัพยากรของชุมชนที่สำคัญมาก โดยเฉพาะ
การกว้านซื้อที่ดินและการบุกรุกแผ้วถางพื้นที่ป่าเพื่อหวังค่าเวนคืน มีนายทุนเข้ามา
กว้านซื้อที่ดินในบริเวณที่เป็นพื้นที่สร้างเหมืองและพื้นที่ทิ้งดิน(จากการขุดเหมือง) ทำให้
ป่าถูกบุกรุกพื้นที่กว่า ๒,๐๐๐ ไร่ เพื่อนำมาขายแก่นายทุนไปทำสวนส้ม กระบวนการ
เคลื่อนไหวประกอบดำเนินไปโดยนักวิจัยและแกนนำชุมชนจากหลายอาชีพ ตั้งแต่การ
แสดงจุดยืน ติดตามข้อเท็จจริงจากหน่วยงานต่างๆ ได้แก่ ขอให้มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
ยกเลิกการรับจ้างทำรายงาน EIA ขอให้ กก.บห.กฟผ.นายชัยอนันต์ สมุทรวานิช ให้
ยกเลิกโครงการฯ และขอให้นายกษัตริย์ซึ่งมาลงพื้นที่อำเภอเชียงดาวให้ทบทวน
โครงการฯ ซึ่งนายกษัตริย์ปากกับชาวบ้านว่าไม่ทำหากชาวบ้านไม่ต้องการ

กระบวนการจัดการศึกษาต่อชุมชนมีทั้งการดูงานพื้นที่เหมืองลิกไนต์ ลำปาง
โครงการเหมืองแร่โปแตช ที่อุตรธานี ในเรื่องกระบวนการโฆษณาชวนเชื่อของ
หน่วยงานซึ่งทำในลักษณะเดียวกันในหลายพื้นที่ เมื่อได้รับทราบข้อมูล จึงนำมา
เผยแพร่ในพื้นที่ มีการจัดเวทีหลายครั้งทั้งในเทศบาลงานบุญ เวทีตามสถานการณ์

ตลอดจนการเข้าร่วมกับเครือข่ายระดับประเทศซึ่งคัดค้านการใช้พลังงานสกปรก คือ เครือข่ายไม่เอาเหมืองลิโหนด

ทั้งนี้กระบวนการเคลื่อนไหวด้านเหมืองดำเนินการไปพร้อมกับการฝึกกำลังจัดการทรัพยากรกับชุมชนทุกกลุ่ม เพื่อเป็นต้นทุนในการทำงาน ได้แก่ การจัดการป่าชุมชนที่เชียงดาว ป่าชุมชนในพื้นที่เหมือง ฯลฯ โดยในช่วงท้ายสามารถสรุปข้อมูลจากการทำงานในหลายเรื่อง ได้แก่ การใช้ประโยชน์จากป่า รายงานวิจัยโต้แย้ง กฟผ. "คนเวียงแหงไม่จน" ร่วมกับ พระ ผู้นำทางการวิจัยผลผลิตคุณภาพกระเทียมที่เวียงแหง

กรณีเครือข่ายป่าชุมชนแก่งกรุงและพนม มีมติไม่เข้าร่วมโครงการหมู่บ้านป่าไม้ แผนใหม่ กรมอุทยานฯ มีแผนงานดำเนินการในพื้นที่บ้านเขาหลัก และบ้านเขาเขียว และในพื้นที่สมาชิกของเครือข่ายองค์กรชาวบ้านรักษาป่าสุราษฎร์ธานี ทำให้ชุมชนวิตกกังวลในการถูกจำกัดสิทธิ์ เพราะหลักเกณฑ์ในการรังวัดพิสูจน์สิทธิ์ตามมติกรม.๓๐ มิถุนายน ๒๕๔๑ อันไม่สอดคล้องกับสภาพข้อเท็จจริงในพื้นที่ และไม่คำนึงถึงบริบททางสังคมที่เปลี่ยนไป

โครงการดังกล่าวเสนอโดย กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เสนอคณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบในหลักการเมื่อวันที่ ๒๗ กรกฎาคม ๒๕๔๗ และ ๑๐ สิงหาคม ๒๕๔๗ เริ่มดำเนินการตั้งแต่ปีงบประมาณ ๒๕๔๘ -๒๕๕๑ กำหนดพื้นที่เป้าหมาย ๑๐,๘๖๖ หมู่บ้านใน ๗๐ จังหวัด^๖ วัตถุประสงค์ของโครงการ คือ การบริหารจัดการป่าไม้ตามแนวพระราชดำริ หยุดยั้งการบุกรุกทำลายทรัพยากรป่าไม้ และฟื้นฟูสภาพป่าไม้ โดยให้ประชาชนในพื้นที่ร่วมกันดูแล เฝ้าระวัง ป้องกัน รักษาและใช้ประโยชน์จากป่าไม้อย่างยั่งยืน

เครือข่ายป่าชุมชนภาคใต้ และคณะทำงานนโยบายภาคใต้ มีการเก็บข้อมูลวิเคราะห์ผลกระทบของโครงการนี้ว่าไม่สามารถแก้ปัญหาชุมชนในพื้นที่ป่าได้ โดยมีบทเรียนจากหมู่บ้านตัวอย่างที่ดำเนินการไปแล้วคือ หมู่บ้านห้วยปลาหลด ตำบลด่านแม่ละเมา อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก ซึ่งอยู่ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติตากสินมหาราช หน่วยงานดำเนินการพิสูจน์สิทธิ์ และรังวัดปักหมุดขอบเขตที่อยู่อาศัย และที่ดินทำกินตามหลักเกณฑ์ของมติ ค.ร.ม. วันที่ ๓๐ มิถุนายน ๒๕๔๑ เว้นที่ดินลาดชันเกิน ๓๕

^๖ จำแนกเป็นหมู่บ้านที่ติดเขตและในเขตอุทยานแห่งชาติ และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ๒,๓๔๘ หมู่บ้าน ๖๓ จังหวัด หมู่บ้านที่ติดเขตและในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ป่าตาม พ.ร.บ.ป่าไม้ ๒๕๘๔ และป่าตามมติคณะรัฐมนตรี ๗,๖๐๐ หมู่บ้าน ๖๗ จังหวัด หมู่บ้านที่อยู่ติดเขตและในเขตพื้นที่ป่าชายเลนตามมติคณะรัฐมนตรี ๘๑๘ หมู่บ้าน ๒๓ จังหวัด กำหนดงบประมาณ ๑,๕๑๐.๑๒ ล้านบาท

องศาออกจากที่ทำกิน โดยสุดท้ายชาวบ้านได้ที่ดินทำกินโดยเฉลี่ย ๑.๓๖ ไร่ต่อครัวเรือน และที่อยู่อาศัยโดยเฉลี่ย ๐.๔๓ ไร่ต่อครัวเรือน โดยเงื่อนไขที่ต้องเข้าตาม พ.ร.บ.ป่าสงวนแห่งชาติ ๒๕๐๗ ส่วนที่ดินเดิมที่ครอบครองกว่า ๔ พันไร่ซึ่งทำการผลิตแบบวนเกษตรต้องกันออกและเสียทรัพย์สินที่ลงแรงปลูกไปแล้วได้แก่ ลูกเนียง กาแฟ ตำว ไม้หูก เป็นต้น รวมทั้งต้องลดพื้นที่ป่าชุมชนลงด้วย

ปัญหาสำคัญคือกระบวนการของโครงการหมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่ไม่ได้ประชุมชี้แจงต่อชาวบ้านให้ครบถ้วน ในเรื่องของการพิสูจน์สิทธิ์ การเสียสิทธิครอบครองมาเป็นการเช่าที่ป่า การลดพื้นที่ป่าชุมชนและเปลี่ยนชื่อเป็นป่าไม้หมู่บ้าน การกันพื้นที่วนเกษตรทำกินของชาวบ้านมาปลูกป่าของรัฐ โดยสรุปว่าชาวบ้านถูกยึดที่ทำกินไปไม่ได้รับการพัฒนาจากรัฐใดๆ เนื่องจากต้องควบคุมตามกฎหมายอุทยานฯ นอกจากนี้แนวคิดของโครงการไม่สอดคล้องกับแนวทางข้อเสนอที่ชุมชนเครือข่ายต่างๆ ได้เสนอกับรัฐบาลว่าควรเลิกการรวมศูนย์และผูกขาดอำนาจตัดสินใจไว้ที่ส่วนกลางโดยรัฐ แก้ไขกฎหมาย หรือปรับปรุงให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง ทั้งด้านการอนุรักษ์ และใช้ประโยชน์ รวมทั้งกระบวนการมีส่วนร่วมของหลายภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง

ด้านการรับรองสิทธิ์ดำเนินการตามมติคณะรัฐมนตรี ๓๐ มิถุนายน ๒๕๔๑ ซึ่งมีเจตนาจำแนกเขตพื้นที่การใช้ประโยชน์ที่อิงหลักฐานทางราชการเป็นหลัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาพถ่ายทางอากาศของกรมแผนที่ทหาร หรือภาพถ่ายดาวเทียมที่ถ่ายไว้ครั้งแรก หลังประกาศพื้นที่ป่าไม้ตามกฎหมายครั้งแรก บางพื้นที่ก็ไม่สามารถใช้ประโยชน์ต่อเนื่องด้วยเหตุผลทางเศรษฐกิจ เป็นต้น แต่ในความเป็นจริง ชุมชนในป่าโดยมากใช้ประโยชน์และจำแนกพื้นที่หลากหลายลักษณะ เช่น กำหนดพื้นที่เป็นป่าห้วยไร่ปลายนา เพื่อเป็นแหล่งไม้ใช้สอยในครัวเรือน การเก็บหาของป่า เมื่อใช้มาตรการกำหนดบริเวณที่อยู่อาศัย ที่ทำกิน ห้ามขยายพื้นที่เพิ่มเติมโดยเด็ดขาดจึงส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิต ถือว่ารัฐยังคงมองว่าป่าไม้ลดลงเพราะชาวบ้านเข้าไปแผ้วถางทำลาย ทำให้ชาวบ้านเป็นศัตรู และไม่มี ความชอบธรรมที่จะอยู่กับป่า หรือมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้

สรุปว่านโยบายนี้ไม่เป็นผลดีในการแก้ไขปัญหายังคงมองว่าชุมชนเป็นต้นเหตุทำลายป่า จะต้องอพยพออกจากพื้นที่ป่า ทั้งๆ ที่ในหลายๆ หมู่บ้านกำลังร่วมมือกันดูแลป่า ปลูกป่าเพิ่มเติม เป็นหูเป็นตาให้แก่เจ้าหน้าที่ อีกทั้งหลายครัวเรือนตั้งถิ่นฐานมาก่อนการประกาศเขตอนุรักษ์ ระยะแรกที่ดำเนินนโยบายนี้พื้นที่ป่าจะเพิ่มขึ้นเนื่องจากที่ทำกินและที่อยู่อาศัยของชาวบ้านจะกลายเป็นพื้นที่ป่า ดังกรณีบ้านห้วยปลาหลด แต่ในระยะยาวอาจจะทยอยลดลง เนื่องจากเจ้าหน้าที่รัฐมีน้อย ที่ผ่านมาก็ปรากฏข่าวการตัดไม้ทำลายป่าอยู่เสมอ และหากชาวบ้านต้องอพยพออกจากฐาน

ทรัพยากร พวกเขาก็เป็นกังวลว่าจะไปทำมาหากินอะไร ที่ไหน ในภาวะที่ค่าครองชีพสูงขึ้นเรื่อยๆ

ทางด้านพื้นที่เครือข่ายป่าชุมชนสุราษฎร์ มีการประชุมร่วมของชุมชนกับตัวแทนของกรมอุทยานฯชี้แจงรายละเอียด การดำเนินงานของอุทยานนำร่องของกรมอุทยานและการดำเนินงานของโครงการป่าไม้แผนใหม่ของกรมป่าไม้ แต่ยังไม่มีความคิดแผนงานให้สิทธิทำกินแก่ชุมชนซึ่งเป็นปัญหาสำคัญ ดังนั้นชุมชนเสนอให้อุทยานสำรวจแนวเขต กันแนวเขตให้ชัดเจน

กรณีป่าภูสีฐาน บ้านโนนป่าก่อ มีมติชุมชนไม่ยอมอพยพออกจากป่า ได้ต่อรองกับฝ่ายปกครองและป่าไม้ในพื้นที่ว่าหากพื้นที่รองรับการอพยพไม่สามารถทำกินได้ ชุมชนจะไม่ยอมอพยพออก ประกอบกับมีชุมชนในป่าภูสีฐานซึ่งถูกอพยพออกมาแล้ว และถูกจัดให้อยู่ในที่ดินรองรับ แต่ชุมชนไม่สามารถทำกินได้ต้องขัดแย้งกับชุมชนเดิมในที่รองรับนั้น ดังนั้นบ้านโนนป่าก่อจึงยังคงทิศทางอยู่ร่วมกับป่า แม้ว่าความเป็นอยู่จะยากลำบากในหลายด้าน คือ ความไม่พอเพียงของน้ำ ที่ดิน และผลผลิตข้าว เนื่องจากต้องจำกัดที่ดิน ในส่วนแหล่งอาหารจากป่าได้ปรับเปลี่ยนมาปลูกพืชที่เป็นอาหารในบริเวณชุมชนให้มากขึ้น ในส่วนการพัฒนาชุมชนและฐานะทางประชากรไม่ได้รับรองจากฝ่ายปกครอง ชาวบ้านต้องขออยู่ร่วมทะเบียนบ้านกับหมู่บ้านข้างเคียงเพื่อให้สามารถมีทะเบียนสำหรับการติดต่อและใช้บริการของรัฐ อาทิ โรงเรียน และอนามัย

โดยสรุปหลักการเหตุผลร่วมกันของ ๓ กรณีชุมชนที่ปฏิบัติการตอบโต้กับรัฐ คือ ชุมชนต้องการตัดสินใจและ กำหนดอนาคตวิถีชีวิตความเป็นอยู่ปกป้องระบบเศรษฐกิจของตนเอง ดังนั้นการพัฒนาโดยรัฐซึ่งจะส่งผลเปลี่ยนแปลงต่อวิถีชีวิตของชุมชน จะต้องมีการมีส่วนร่วมการมีส่วนร่วมรับรู้และตัดสินใจโดยชุมชนเป็นหลัก แต่แบบแผนการทำงานของรัฐไม่ยอมรับหลักการนี้ เป็นเหตุให้ชุมชนไม่ยอมรับและร่วมมือในการพัฒนาดังกล่าว

๒) กลุ่มกรณีที่สามารถจัดความสมดุลทางอำนาจระหว่างชุมชนกับรัฐได้

ในกลุ่มนี้มองว่าชุมชนได้ปฏิบัติการจัดความสมดุลย์ทางอำนาจระหว่างชุมชนกับรัฐ ในระดับแผนงานและกิจกรรมซึ่งกลไกรัฐให้การสนับสนุน ได้แก่

กรณีหนองแค-สวนสวรรค์ มีการจัดระบบชลประทานย่อยของตัวเอง โดยต้นทุนภูมิปัญญาการจัดการน้ำ ความร่วมมือของชุมชน และได้รับการส่งเสริมงบประมาณจากชลประทาน เป็นค่าน้ำมันเครื่องสูบน้ำ ทำให้ชุมชนไม่ขาดแคลนน้ำปรับตัวภายใต้ผลกระทบจากเขื่อนราษีไศล

กรณีบ้านหนองคู ชุมชนรวมพลังสร้างฝายชลอน้ำเพื่อส่งน้ำสำหรับทำการผลิตด้วยชุมชน โดยระดมกำลังและทุนของชุมชน หน่วยงานรัฐและเอ็นจีโอร่วมกัน

กรณีบ้านเขาพระ ได้รับการส่งเสริมด้านการวิจัยสมุนไพร การทำฝาย จากกรมทรัพยากรน้ำ อันเป็นรูปธรรมชัดเจนของการจัดการน้ำที่เหมาะสมของชุมชนต้นน้ำ

ลุ่มน้ำมูนการจัดการน้ำระบบย่อย กรณีบ้านหนองแค-สวนสวรรค์

กรณีบ้านร่องโคก บ้านหนองแค บ้านสวนสวรรค์ (กรณีการจัดการน้ำระบบย่อยเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาเรื่ององค์ความรู้ในการจัดการน้ำ โครงการสิทธิภาคอีสาน) โดยสภาพภูมินิเวศเป็นพื้นที่ในทาม มีแหล่งน้ำมาก และตั้งอยู่ใต้เขื่อนราษีไศล แต่เหนือสุดของเขื่อนหัวนา

การทำนาปรังเริ่มขึ้นจริงจึงเพราะปี ๒๕๒๑ มีน้ำท่วมใหญ่ จึงทำนาปรังทดแทนนาดำที่เสียหาย ขณะนั้นชลประทานสนับสนุนเครื่องสูบน้ำ และน้ำมัน ต่อมาหลังจากเขื่อนราษีไศลสร้างเสร็จ การทำนาปรังเพิ่มขึ้น แต่พื้นที่นาทามลดลง เพราะการปล่อยน้ำจากเขื่อนราษีไศลทำให้น้ำท่วมฉับพลัน ดังนั้นนาปี นาแขงจะเสียหายหมด หลังจากนั้นเปลี่ยนจากนาทาม มาเป็นการทำนาปรัง (นาหว่าน) อย่างจริงจัง คือทำเพื่อเสริมผลผลิตในปีที่แล้ง และเสริมในปีที่ไม่แล้ง

การจัดการของชุมชนประกอบด้วยมีการมีข้อตกลงว่าพื้นที่นาปรังแต่ละปีมีเนื้อที่เท่าไร การประสานกับหน่วยงานเพื่อขอเครื่องสูบน้ำ น้ำมัน ระบบจัดการพื้นที่ คลองซอย การกระจายน้ำ ระบบแรงงาน กรรมการบริหารน้ำ และพิธีกรรมก่อนทำนา แม้ว่าพื้นที่ในทาม เป็นพื้นที่ดินเปรี้ยว และน้ำในแม่น้ำมูลมีความเค็ม แต่เมื่อดินเปรี้ยวกับน้ำเค็มผสมกันจึงมีความเป็นกลาง จึงสามารถทำการผลิตได้ กรณีหนองแคจึงสะท้อนภูมิปัญญาการจัดการดินน้ำของชุมชนนาทาม ที่ประสบผลสำเร็จ แตกต่างจากของพื้นที่โครงการเขื่อนหัวนาซึ่งลงทุนไปมาก แต่ไม่ได้ประโยชน์ เกิดผลกระทบมากมาย

อย่างไรก็ตามเมื่อทำนาปรังกันเป็นหลัก ส่งผลให้สูญเสียภูมิปัญญาพันธุ์ข้าวที่เคยมีอย่างหลากหลาย เช่น นาทาม (จะใช้พันธุ์ข้าวระยะสั้น ๓ เดือนเพื่อเกี่ยวให้ทันกับน้ำหลาก) นาน้ำฝน นาข้าวไร่ นาแขง ปัจจุบันเหลือแต่พันธุ์ข้าว กข.ที่เหมาะสมกับนาปรัง นอกจากนี้ ปัจจัยสำคัญต่อการจัดการน้ำที่จะชุมชนจะต้องเคลื่อนไหวระดับนโยบายคือ การควบคุมระดับน้ำของเขื่อนราษีไศลที่อยู่เหนือขึ้นประมาณ ๔ กิโลเมตร และเขื่อนหัวนาที่อยู่ห่างจากเขื่อนราษีไศลไปทางทิศตะวันออกประมาณ ๙๐ ก.ม.

เนื่องจากเขื่อนไม่สามารถบอกระดับการกักเก็บน้ำได้ชัดเจน ดังนั้น การจัดการน้ำในชุมชนจึงทำไปพร้อมกับการเข้าร่วมกับเครือข่ายฮักแมมมูนเมืองศรีสะเกษเพื่อติดตามการจัดการน้ำระดับท้องถิ่นด้วย

ลุ่มน้ำชีตอนบน บ้านหนองคู อำเภอบางน้อย จังหวัดขอนแก่น ปฏิบัติการสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรน้ำด้วยตนเอง โดยสร้าง "ฝ่ายหินทิ้ง" แก้ไขปัญหาน้ำในแม่น้ำชีลดต่ำลง ชาวบ้านต้องแย่งน้ำกัน ไม่กล้าจัดการน้ำชี เพราะไม่มีกฎหมายรับรอง เมื่อที่มิววิจัยไทบ้านศึกษาทางเลือกในการจัดการน้ำที่เหมาะสม ได้ดูงานที่บ้านคำย ต้นน้ำชีที่มีการทำฝาย จึงสรุปร่วมกันว่าฝายหินทิ้งเป็นการจัดการน้ำที่สอดคล้องกับสภาพภูมินิเวศน์ท้องถิ่น การสร้างฝายมีกลยุทธ์ระดมความร่วมมือด้วยพื้นฐานของความเชื่อและศรัทธาตามศาสนาพุทธ โดยจัดงานทอดผ้าป่าฝายหินทิ้ง เป็นการทำบุญร่วมกันแบบเดียวกับ"อานิสส์ของการขุดน้ำบ่อก่อสร้าง" ทำให้มีความร่วมมืออย่างกว้างขวางจากชุมชนและองค์กรภายนอก ทั้งฝ่ายรัฐและเครือข่ายองค์กรชุมชน องค์กรเอกชน นักพัฒนาองค์กรเอกชน นักวิชาการ และได้งบประมาณสนับสนุนด้านวัสดุจากองค์การบริหารส่วนจังหวัด ไม่มีผลกระทบ และที่สำคัญคือการมีส่วนร่วมทุกขั้นตอนจากทุกฝ่าย นับเป็นบทเรียนสำคัญของ "สิทธิชุมชน" และต้นทุนในการแก้ปัญหาในอนาคตของชาวหนองคูและผู้สนใจร่วมเรียนรู้

กรณีป่าต้นน้ำเขาพระ ชุมชนป่าต้นน้ำเขาพระได้ตอบโต้กับแนวนโยบายสร้างอ่างเก็บน้ำของกรมชลประทานในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ซึ่งจะต้องอพยพชุมชนออกโดยส่งน้ำไปให้พื้นที่เตรียมพัฒนาอุตสาหกรรมด้านที่ราบ ขณะที่รัฐต้องการสร้างอ่างเก็บน้ำ แต่พื้นที่มีการจัดการระบบประปาภูเขาสำหรับ ๔ หมู่บ้านอยู่ก่อนแล้ว รวมทั้งการจัดการน้ำระบบฝายหิน และการจัดการน้ำโดยจัดทำแนวเขตอภัยทานหรือเขตรักษาพันธุ์สัตว์น้ำ รวมทั้งต้นแบบในการจัดการป่าชุมชนชายคลอง ทำให้เป็นพื้นที่นำร่องในการจัดการน้ำต้นแบบ ซึ่งกิจกรรมทั้งหมด รวมทั้งหัวใจอยู่ที่การรักษาป่าต้นน้ำคลองหินผุดให้อยู่รอด

ต่อมาในระยะปี ๒๕๔๕ ปริมาณน้ำลดลง ดิ่งพัง และปริมาณสัตว์น้ำลดลง ผู้นำชุมชนได้ทำงานร่วมกับนักวิชาการจากมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ เกิดข้อเสนอให้ทำฝายดักตะกอนและป้องกันการชะล้างหน้าดิน โดยมีการสนับสนุนจากสำนักงานทรัพยากรน้ำภาค ๘ ผลจากการทำฝาย โดยเฉพาะหน้าคือ สภาพน้ำคลองลำแสวงใสสะอาดและระดับน้ำสูงขึ้น อีกทั้งปริมาณปลาและสัตว์น้ำอื่น ๆ เพิ่มมากขึ้น แต่ผลในระยะยาวจะต้องติดตามต่อไป

ผลจากความสำเร็จนี้ จึงมีมติว่าหากพัฒนาระบบประปาภูเขาให้ดีขึ้นไม่จำเป็นต้องสร้างอ่างเก็บน้ำอีกทั้ง ๕ ชุมชนจึงเสนอโครงการต่อกรมทรัพยากรน้ำพร้อมกับการร้องให้ กสม.ตรวจสอบโครงการอ่างเก็บน้ำคลองลำแขงและคลองลำชันด้วย

อย่างไรก็ดี ในมุมมองที่ว่านี้ชุมชนสามารถจัดความสมดุลย์ทางอำนาจระหว่างชุมชนกับรัฐ ไม่ได้ละเลยคำถามเกี่ยวเนื่องถึงจุดประสงค์ของการเข้าหาร่วมมือกับชุมชน เช่น การส่งเสริมของรัฐไม่ยั่งยืน เกิดขึ้นเฉพาะนโยบายและเวลานั้น และรัฐต้องการสร้างผลงานเฉพาะหน้าแต่ไม่มีการปรับเปลี่ยนนโยบายหลัก

๓) กรณีที่ไม่สามารถจัดความสมดุลย์ทางอำนาจระหว่างชุมชนกับนายทุน -รัฐได้ คือ

ลุ่มน้ำชีตอน บ้านท่าลาด ตำบลแสนสุข อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด กรมเจ้าท่าให้สัมปทานดูดทรายในลำน้ำชี โดยบริษัทในจังหวัดยโสธรที่กำลังขยายตัว ประกอบกับโครงการ โขง ชี มูล ได้สร้าง “เขื่อนยโสธร” กั้นลำน้ำชีและมีการเก็บกักน้ำไว้ สะดวกต่อการใช้เรือดูดทรายในลำน้ำ แล้วขนส่งทรายจากท่าดูดไปยังจุดประกอบการทรายของบริษัท การดูดทรายเกิดผลกระทบหลายด้าน คือทำให้ตลิ่งพัง ดินทรุด น้ำขุ่นขึ้น รบกวนการหาปลาของชาวประมง และทำลายระบบนิเวศน์ลุ่มน้ำ โดยทำให้ท้องน้ำมีความลึกตลอดลุ่ม รบกวนและทำลายแหล่งอาศัยของสัตว์น้ำ ส่งผลต่อการขาดแคลนสัตว์น้ำของชุมชน แต่ทว่าชุมชนไม่สามารถขอได้การเอาเปรียบของนายทุนดูดทรายซึ่งได้รับการสัมปทานจากรัฐ รวมทั้งหน่วยงานรัฐได้ตอบว่าการดูดทรายไม่เกิดผลกระทบแต่อย่างใด

๔) กลุ่มกรณีชุมชนที่กำลังเผชิญปัญหา ถูกแทรกแซงโดยอำนาจของรัฐ-นายทุน

นโยบายแปลงสินทรัพย์เป็นทุนของรัฐบาลทักษิณ สั่งการผ่านกลไกรัฐลงไปสร้างปัญหาในมิติของสังคมท้องถิ่น เปิดช่องให้นายทุนแทรกเข้าไปยึดครองที่ดิน ในภาคเหนือ ลุ่มน้ำแม่แะแม่ณะ ลุ่มน้ำแม่แดงตอนบน และลุ่มน้ำแม่จัด มีปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อขยายพืชเศรษฐกิจเพื่อขยายพื้นที่รองรับการปลูกพืชเชิงเดี่ยวที่เข้ามาพร้อมกับการพัฒนาส่งเสริมอาชีพของชาวบ้าน เช่น การส่งเสริมการปลูกยางพารา การส่งเสริมการปลูกส้ม การส่งเสริมการปลูกข้าวโพด การผลิตต้องอาศัยที่ดินจำนวนมาก เช่น การบุกรุกป่าที่บ้านปางมะโอ และการออกเอกสารสิทธิในที่ดินป่าเมียง ซึ่งเป็นที่ป่า ทีมวิจัยชาวบ้านจึงเชิญหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมาพิสูจน์สิทธิการถือครองที่ดิน สรุปว่านายทุนบุกรุกจริง

ในภาคใต้ พื้นที่ป่าคลองไม้แดง ป่าเขาเขียว และป่าต้นน้ำเขาพระ เกิดการบุกรุกพื้นที่ป่าแก่งกรุงโดยคนภายในและนอกชุมชน ในเขตรอยต่อ 3 อำเภอ ได้แก่ อำเภอไชยา อำเภอกาชนะ และกิ่งอำเภอวิภาวดี พื้นที่ป่าถูกบุกรุกทำลายลงประมาณ 30,000 ไร่ทั้งโดยการถางโค่นจับจองเพื่อเปลี่ยนพื้นที่ป่าให้เป็นพื้นที่เกษตรกรรมมากขึ้น ได้แก่บ้านเขาหลัก บ้านสองแพรก (ป่าสุราษฎร์)และบ้านควนดินแดง(เขาพระ)เพื่อหวังที่จะนำได้เอกสารสิทธิ์จากนโยบายแปลงสินทรัพย์เป็นทุน การประกาศเขตปฏิรูปที่ดิน และโครงการพัฒนาถนน สายสุราษฎร์ธานี – ระนอง (พื้นที่แก่งกรุง) ขณะที่สถานการณ์การเมืองไม่ปกติ กลไกรัฐในพื้นที่ไม่ทำงาน

๕) บทบาทขององค์กรอิสระในการถ่วงดุลย์อำนาจรัฐ

คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ (กสม.) เป็นหนึ่งในองค์กรอิสระตามกลไกของรัฐธรรมนูญ ๒๕๔๐ มีบทบาทอำนาจหน้าที่ติดตามตรวจสอบการละเมิดสิทธิมนุษยชน โดยเรียกข้อมูลเอกสารและเชิญหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมาชี้แจง โดย กสม.จะวางแนวทางแก้ไขปัญหาที่เหมาะสม อาทิ การตรวจสอบการละเมิดสิทธิ การไกล่เกลี่ย การตั้งคณะกรรมการเพื่อแก้ไขปัญหา ฯลฯ กรณีวิจัย ๑๑ กรณีได้ส่งเรื่องร้องเรียนมาที่ กสม.จึงเกิดกระบวนการตรวจสอบปัญหาและผลซึ่งแตกต่างกันตามเงื่อนไขของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและผู้ร้อง โดยสรุปผลการเสนอปัญหาต่อ กสม.ของ ๑๑ กรณี ดังนี้

-เดือนกรกฎาคม ๒๕๔๘ กสม.ลงพื้นที่ตรวจสอบการละเมิดสิทธิชุมชนของโครงการผันน้ำแม่แดง แม่จืด แม่กวง จากการร้องเรียนโดยเครือข่ายประชาชนลุ่มน้ำแม่แดงล่าง

-กรณีเครือข่ายปฏิรูปที่ดิน ชาวบ้านป่าเขาเขียว อำเภอพนม ฯลฯ ถูกสลายการชุมนุมในการรวมตัวตรวจสอบนายทุนเช่าที่สวนป่า ตัวแทนชาวบ้านร้องเรียนต่อ กสม. รวมทั้งผู้ตรวจการรัฐสภา กรรมการวุฒิสภา กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ และสภานายความ

-กรณีเครือข่ายป่าต้นน้ำเขาพระร้องเรียนให้กรมชลประทานเปิดเผยความจำเป็นในการสร้างอ่างเก็บน้ำคลองลำแขงและคลองลำชัน ในการประชุมร่วมกับชุมชน แต่ชลประทานอ้างว่ายังไม่ได้ออกแบบโครงการ ดังนั้นการประชุมจึงยุติ ชาวบ้านต้นน้ำเขาพระพึงพอใจที่ทราบว่าโครงการยังไม่ชัดเจน

-เดือนกรกฎาคม ๒๕๔๘ สมาพันธ์ประมงทะเลสาบ ร้องเรียนคณะกรรมการสิทธิทางทะเลและชายฝั่ง คณะกรรมการสิทธิฯ กรณีผลกระทบจากทำเรื่อน้ำลึกปิดกั้น

การไหลเวียนน้ำในทะเลสาบ-อ่าวไทยและทำให้น้ำท่วมรอบทะเลสาบ หลังจากนั้น คณะกรรมการสิทธิฯจัดสัมมนาระดมข้อเสนอต่อรัฐในเดือนสิงหาคม ๒๕๔๘

-กรณีเครือข่ายลุ่มน้ำปากพนังขอมีส่วนร่วมในการจัดการประตุน้ำปากพนัง ร่วมกับรัฐ กสม.มีบทบาทเจรจากับจังหวัดให้ตั้งตัวแทนชุมชนลุ่มน้ำปากพนังเป็น คณะกรรมการศึกษาและการเปิดประตุน้ำ การประชุมร่วมหลายครั้งส่งผลให้จังหวัดมีมติ เปิดประตุน้ำในที่สุด อย่างไรก็ตามการเปิดและปิดประตูถูกกำหนดโดยชลประทาน มากกว่าจะรับฟังความรู้ของตัวแทนชาวบ้านปากพนัง นอกจากนี้ประตุน้ำโดย คณะกรรมการชุดนี้ไม่มีการประชุม

-กรณีเหมืองแร่ลิกไนต์ อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ การประชุมชี้แจงใน พื้นที่เกิดการต่อต้านไม่ร่วมมือจากหน่วยงานพื้นที่ แต่ชาวบ้านเข้าร่วม ๔ พันคน โดย ตัวแทนฝ่ายปกครอง (ตรวจความถูกต้อง) เสนอต่อที่ประชุมให้ยกเลิกโครงการเพื่อ ปกป้องทรัพยากรของเวียงแหง

-กรณีการออกหมายจับกุมแกนนำชุมชนบ้านโนนป่าก่อ นักพัฒนาในพื้นที่เข้า ชี้แจงต่อ กสม.ได้รวดเร็ว ส่งผลให้ กสม.ส่งหนังสือถึงหน่วยงานที่ออกหมายจับได้ทัน กับสถานการณ์ และมีการประสานงานประมินสถานการณ์ระดับพื้นที่ และมีแนวทางที่ แตกต่างไปจากกรณีอื่นๆ

-กรณีผลกระทบจากเขื่อนราษีไศล และเขื่อนห้วยนา เกิดการทบทวน กระบวนการตรวจสอบสิทธิในที่ดินของชาวราษีไศลให้เกิดความเป็นธรรม

-กรณีน้ำท่วมจากผลกระทบของโครงการโขงชีมูล โดยเครือข่ายน้ำชี

-กรณีคัดค้านนายทุนดูดทรายในแม่น้ำชี เครือข่ายท้องถิ่นลุ่มน้ำชีตอนปลาย และชุมชนไม่สามารถนำเสนอข้อมูล และข้อเสนอแก้ไขปัญหาได้ ดังนั้นการประชุมร่วม ที่ กสม.จัดขึ้นจึงไม่ส่งผลให้ยุติการดูดทรายได้

สรุปว่าบทบาทของคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนต่อปัญหาทรัพยากรในเบื้องต้นคือเป็น กลไกช่วยให้เกิดการเจรจาระหว่างประชาชนและหน่วยงานรัฐ ในขั้นต่อไปการประชุมจะเกิดมติ แก้ไขปัญหาได้ หากพื้นที่มีการจัดตั้งและทำข้อมูลปัญหา รวมทั้งเตรียมข้อเสนอที่เป็นทางออก ได้ ส่งผลให้มีความคืบหน้าในการแก้ปัญหา ดังนั้นสรุปได้ว่าปัจจัยสำคัญต่อกลไก กสม. คือ ความพร้อมในการเจรจาและใช้หลักฐานข้อมูลของชุมชน โดยมีบทเรียนของกรณีคัดค้านนายทุน ดูดทรายแม่น้ำชีที่ บ้านท่าลาด ที่ตัวแทนชาวบ้านไม่สามารถเสนอปัญหาและข้อเสนอการแก้ไข ปัญหาได้จากช่องทางการตรวจสอบของกสม.

การจัดความสมดุลย์เชิงอำนาจระหว่างรัฐ นายทุนและชุมชน เกิดขึ้นในกระบวนการ วิจัยทั้ง๖ กรณีข้างต้น รวบรวมข้อเสนอต่อรัฐ ดังนี้

(๑) ประเด็นการตัดสินใจของชุมชน มีข้อเสนอให้ยกเลิกโครงการต่าง ๆ ดังนี้ คือ โครงการผันน้ำแม่แตง แม่จืด แม่กวง โครงการเหมืองแร่ลิทไนต์ที่อำเภอเวียงแหง โครงการอ่างเก็บน้ำคลองลำแข้งและอ่างเก็บน้ำคลองลำซัน(คลองหิน) แผนอพยพบ้าน โนนป่าก่อและชุมชนอื่นในป่า (ภายใต้กิจกรรมอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่า ตามแนวทางการดำเนินงานเพื่อสนองพระราชดำริที่ทางจังหวัดมุกดาหาร สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำห้วยบางทรายตอนบนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ) โครงการหมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่ และ เชื้อนกึ่งทะเลสาบ

(๒) ประเด็นการสร้างสมดุลอำนาจระหว่างรัฐและชุมชน มีข้อเสนอต่อนโยบาย สาธารณะ โดยลำดับข้อเสนอภาพรวมและข้อเสนอของพื้นที่ ดังนี้

ข้อเสนอภาพรวม

-ให้แก้ไขกฎหมายป่าไม้ ซึ่งไม่เปิดช่องให้ชุมชนร่วมจัดการทรัพยากร ป่าไม้กับรัฐ ได้แก่กฎหมายป่าไม้ ๕ ฉบับ ดังนี้ พ.ร.บ.อุทยานแห่งชาติ ๒๕๐๔ พ.ร.บ.ป่าสงวนแห่งชาติ ๒๕๐๗ พ.ร.บ.สงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า ๒๕๐๓ (แก้ไขเพิ่มเติม ๒๕๓๕) พ.ร.บ.สวนป่า ๒๕๓๕ โดยให้มีเนื้อหาสอดคล้องกับ กฎหมายรัฐธรรมนูญมาตรา ๔๖ ๕๖ ๗๙ ๒๙๐

-ทบทวนร่าง พระราชบัญญัติน้ำ ฉบับรัฐ

-การสนับสนุนการจัดการน้ำโดยชุมชนในทุกพื้นที่ เช่น บ้านหนองคู บ้านหนอง แด-สวนสวรรค์ ลุ่มน้ำปากพนัง รวมทั้งในพื้นที่ชลประทานของรัฐ

-ให้ภาคประชาชนสามารถทำรายงานศึกษาผลกระทบการพัฒนาและโครงการ ของรัฐ คู่ขนานไปกับรายงานของหน่วยงานรัฐ ตามพระราชบัญญัติคุ้มครองฯโดยรัฐ สนับสนุนงบประมาณ ได้แก่ โครงการเหมืองแร่ลิทไนต์ อำเภอเวียงแหง จังหวัด เชียงใหม่

ข้อเสนอของพื้นที่

-ให้ปรับปรุงแผน ลุ่มน้ำปิง ให้ภาคประชาชนมีส่วนร่วมในกระบวนการ และแผนต่าง ๆ

-ให้เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐานมีบทบาทสนับสนุนและร่วมจัดทำ แผนการพัฒนาและการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน

-ให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสนับสนุนชุมชนในการจัดการป่าต้นน้ำของชุมชน โดยใช้รูปแบบคณะกรรมการน้ำ ในระดับตำบล ประกอบด้วยสัดส่วนของภาคประชาชนและหน่วยงานในพื้นที่ กรอบการจัดการน้ำของชุมชนเบื้องต้นคือ ประปาภูเขา การจัดการน้ำระบบฝายแม่ัว/ฝายหิน เขตอภัยทาน และป่าชุมชน

-สนับสนุนการแก้ไขปัญหาความต้องการน้ำด้วยแหล่งน้ำขนาดเล็ก แทนการสร้างอ่างเก็บน้ำในพื้นที่บ้านคลองลำแขงและบ้านคลองลำซัน (คลองหิน) ซึ่งไม่ส่งผลกระทบต่อป่าต้นน้ำและใช้งบประมาณน้อยกว่าการสร้างอ่างเก็บน้ำ (จาก ๕๐๐ ล้านบาท ใช้เพียง ๑๕ ล้านบาท)โดยใช้งบประมาณที่เหลื่อมมาสร้างสาธารณูปโภค/โครงสร้างพื้นฐานให้กับชุมชนในพื้นที่

-แก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของประชาชนซึ่งถูกทางราชการจัดพื้นที่รองรับการอพยพชุมชนบ้านบางทราย

๒.๒ การจัดสรรทรัพยากรดินและน้ำอย่างเป็นธรรม

ประเด็นปัญหาว่ารัฐควรจัดสรรทรัพยากรดินและน้ำอย่างเป็นธรรม เป็นข้อเสนอหลักการร่วมของ ๒ กรณี ได้แก่ กรณีลุ่มน้ำแม่แดงล่างพื้นที่ชลประทาน และกรณีป่าชุมชนสุราษฎร์ พื้นที่ป่าเขาเขียว

กรณีลุ่มน้ำแม่แดงล่างพื้นที่ชลประทาน ภายหลังจากที่มีโครงการชลประทานแม่แดง บทบาทของเหมืองฝายถูกยุติไป เมื่อระบบการจัดการน้ำเป็นของรัฐ ชลประทานควบคุมน้ำที่ส่งให้พื้นที่ ๑ แสนไร่ครอบคลุม ๕ อำเภอ โดยชาวบ้านไม่มีอำนาจและส่วนร่วม การจัดสรรน้ำไม่เป็นธรรม เนื่องจากลำดับการใช้น้ำส่งให้กับหน่วยงานรัฐเป็นปริมาณมากก่อน ได้แก่ ค่ายทหาร สนามกอล์ฟลานนา สวนหลวง ร.๙ รพช. คอกม้า น้ำเลี้ยงคูเมืองเชียงใหม่ ประปา สนามบิน ต่อท้ายด้วยคลองชอย ๒๐-๒๓ จึงเป็นพื้นที่ท้ายน้ำ ทำให้การทำเกษตรกรรมของชาวบ้านในพื้นที่ท้ายน้ำมีความเสี่ยง เช่น ปี ๒๕๔๐ บ้านกาด ม.๖ พื้นที่ท้ายน้ำไม่ได้น้ำ เพราะต้องส่งเข้าระบบประปาแทน ในปีที่ขาดน้ำ ชุมชนท้ายน้ำต้องไปขอน้ำกับชุมชนต้นน้ำที่คลองชอย ๑-๗ พื้นที่อ.แม่แดง

ภายใต้ระบบชลประทาน รัฐส่งเสริมการผลิตเปลี่ยนแปลงไปสู่การผลิตพืชเชิงเดี่ยวเพื่อขาย ได้แก่ ถั่วเหลือง และลำไย แต่เมื่อปริมาณน้ำลดลงไม่แน่นอน ชาวบ้านที่อยู่ปลายคลอง คลองชอย ๒๐-๒๓ต้องปรับเปลี่ยนไปปลูกพืชที่ใช้น้ำน้อยลงในรายที่ไม่สามารถทำเกษตรกรรมได้อีก จะผันตัวเองไปทำงานรับจ้างของอุตสาหกรรม

ครัวเรือน ในอำเภอหางดง หรือในเมืองใหญ่ ซึ่งอุตสาหกรรมครัวเรือนขยายตัวมากตามความต้องการของเมืองและได้รับการสนับสนุนจากนโยบายโอท็อปของรัฐบาลทักษิณ ดังนั้นกระแสการผลิตส่วนใหญ่ของชุมชนในอำเภอหางดงคล้อยตามไปกับการผลิตและการบริการสมัยใหม่

แต่กลุ่มผู้ใช้ น้ำ ๓ หมู่บ้านได้แก่ บ้านสวนหลวงจอมทอง บ้านสันทรายพัฒนา และบ้านภาค.และนักวิจัยได้ช่วยกันรื้อฟื้นภาพการจัดการในอดีตเพื่อทำความเข้าใจสถานการณ์ความขัดแย้งและความไม่เท่าเทียมกันในการเข้าถึงทรัพยากรของลุ่มน้ำ โดยเฉพาะการลดทอนอำนาจของชาวบ้านภายใต้ระบบชลประทานที่เกิดขึ้นมานานกว่า ๓๐ ปี

ชุมชนจึงเริ่มต้นปฏิบัติการ ๒ ด้าน คือ การต่อรองอำนาจจัดการน้ำกับชลประทานให้ส่งน้ำให้เกษตรกรก่อนภาคอื่น และประสานเครือข่ายคลองซอยอื่นๆ การทำงานอาศัยหลายช่องทาง ทั้งการยื่นหนังสือ ขอรประชุมเจรจา เสนอการแก้ไขปัญหาคด้วยระบบน้ำใหม่ในปี ๒๕๔๘-๔๙ .โดยแผนงานต่อไปของชุมชนคือ สร้างความเป็นไปได้ให้ชุมชนมีส่วนร่วมจัดการน้ำมากขึ้น โดยช่องทางเสนอแผนกับองค์การบริหารส่วนตำบล และแผนการผลิตพืชของ ๒๓ คลองซอยต่อชลประทาน

นอกจากปัญหาการจัดการน้ำที่ไม่เป็นธรรมแล้ว กระบวนการทำงานของชุมชนยังติดตามตรวจสอบประเด็นนโยบายน้ำซึ่งถูกกำหนดโดยรัฐอย่างเบ็ดเสร็จ ได้แก่ โครงการผันน้ำ แม่จิด แม่กวง แม่แดง ซึ่งต้องการส่งน้ำให้พื้นที่นิคมอุตสาหกรรมลำพูน และระบบประปาให้กับเมืองเชียงใหม่ รวมทั้งการแก้ไข พ.ร.บ.น้ำเนื่องจากเป็นกฎหมายที่ชาวบ้านไม่ได้มีส่วนร่วมเลย และทำให้น้ำซื้อหาได้เหมือนสินค้า เป็นช่องให้นายทุนได้เปรียบมากกว่าเกษตรกรทั่วไป

กรณีเครือข่ายป่าชุมชนพื้นที่ป่าเขาเขียว กรณีเครือข่ายเครือข่ายปฏิรูปที่ดินเพื่อคนจน เข้าตรวจสอบการครอบครองและใช้ประโยชน์ที่ดินโดยมิชอบด้วยกฎหมายของบริษัทและกลุ่มบุคคลผู้ประกอบกิจการสวนปาล์มน้ำมันของ ตรวจสอบพบว่ารัฐและกลไกรัฐปล่อยปละละเลยให้กลุ่มบุคคลและบริษัทที่ครอบครองและเข้าทำประโยชน์ที่ดินรัฐอย่างผิดกฎหมาย เช่น การครอบครองและใช้ประโยชน์ที่ดินของสหกรณ์นิคมอ่าวลึก เกินกว่า ๕๐ ไร่ และไม่ได้เป็นสมาชิกของสหกรณ์นิคมอ่าวลึก อีกทั้งผู้ถือครองที่ดินก็ไม่ได้เป็นเกษตรกร, การครอบครองและใช้ประโยชน์ที่ดิน สปก.เกินกว่า ๕๐ ไร่ และก็ไม่ได้มีหลักฐานการครอบครองที่ดินอย่างถูกต้องตามกฎหมาย, การครอบครองและใช้ประโยชน์ในที่ดินสาธารณะประโยชน์ ขอนุญาตทำการเลี้ยงสัตว์ แต่่น้ำที่ดินมาปลูกปาล์มน้ำมัน และยางพารา เจตนายึดครองที่ดินสาธารณะ เป็นต้น

ท่ามกลางความได้เปรียบที่นายทุนครอบครองที่ดินจำนวนมาก แต่คนไร้ที่ดินทำกินมีมากถึง ๑ ล้านราย (ปี ๒๕๔๕) ซึ่งจะเพิ่มขึ้นไปเรื่อย โดยเฉพาะภาคใต้ ตัวอย่าง ชุมชนในเขตป่าไม่มีความมั่นคงในที่ดินทำกิน อันเนื่องจากเขตป่าสงวนซ้อนทับที่ดินทำกิน ได้แก่ บ้านเขาเขียว กลุ่มบ้านสองแพรก ไม่มีเอกสารสิทธิ์ที่ดินทำกิน มีเพียง ภทบ.๕ ส่วนบ้านคลองหัวช้าง เป็นพื้นที่นิคมสหกรณ์พนม ยังอยู่ในระหว่างการออกเอกสาร นส.๓ รับรองสิทธิ์ที่ดิน แต่พื้นที่บางส่วนของคลองหัวช้าง ได้ซ้อนทับแนวเขตระหว่างสปก.และนิคมสหกรณ์พนม ทำให้ชาวบ้านไม่มีเอกสารสิทธิ์ที่ดินทำกิน เพราะทั้งสองหน่วยงานไม่ได้ประสานงานกันในการแก้ไขปัญหา เรื่องความซ้ำซ้อนของแนวเขต ทำให้ไม่มีการดำเนินการออกเอกสารรับรองสิทธิ์ที่ดินให้กับชาวบ้าน

ข้อเสนอภาพรวม

-ให้รัฐบาลดำเนินการตามรัฐธรรมนูญมาตรา ๘๔ “รัฐต้องจัดระบบการถือครองที่ดินและการใช้ที่ดินอย่างเหมาะสม จัดหาแหล่งน้ำเพื่อเกษตรกรรมให้เกษตรกรอย่างทั่วถึงและรักษาผลประโยชน์ของเกษตรกรในการผลิตและการตลาดสินค้าเกษตรให้ได้รับผลตอบแทนสูงสุด รวมทั้งส่งเสริมการรวมตัวของเกษตรกร เพื่อวางแผนการเกษตรและรักษาผลประโยชน์ร่วมกันของเกษตรกร

-ให้ยกเลิก มติคณะรัฐมนตรีวันที่ ๓๐ มิถุนายน ๒๕๔๑ เพราะกระบวนการพิสูจน์สิทธิ์ได้ให้ใช้แผนที่ทางอากาศในปีที่ประกาศเขตป่าสงวนมาประกอบการพิสูจน์สิทธิ์ ทำให้ชาวบ้านไม่มั่นใจในกระบวนการพิสูจน์สิทธิ์ เนื่องจากการทำการเกษตรของชาวบ้านจะทำเกษตรผสมผสานและสวนยาง หากใช้แผนที่ทางอากาศในปีที่ประกาศป่าสงวนจะไม่สามารถแยกออกได้ว่าพื้นที่ไหนเป็นพื้นที่ป่าและพื้นที่ไหนเป็นที่ดินทำกินของชาวบ้าน ตามกรอบการพิสูจน์สิทธิ์นี้ชาวบ้านจะสูญเสียที่ดินทำกินอย่างไม่เป็นธรรม

-รัฐต้องออกกฎหมายปฏิรูปที่ดิน กระจายการถือครองที่ดินอย่างเท่าเทียมและเป็นธรรม โดยการจำกัดการถือครองที่ดิน และเก็บภาษีที่ดินในอัตราที่ก้าวหน้า เพื่อให้มีการใช้ที่ดินอย่างเกิดประโยชน์สูงสุด และมีความยั่งยืน สอดคล้องกับระบบภูมินิเวศน์

-รัฐต้องดำเนินการจัดทำแผนที่แนวเขตป่าใหม่ให้สอดคล้องกับสภาพข้อเท็จจริงในพื้นที่ตรงกับสภาพพื้นที่ป่าที่เหลืออยู่จริง และจัดทำแนวเขตป่าให้ชัดเจนในพื้นที่และให้ตรงกันกับในแผนที่ แยกพื้นที่ที่ดินทำกินของชาวบ้านกับ

ที่ดินป่าออกจากกันอย่างชัดเจน เพื่อป้องกันมิให้มีการบุกรุกแผ้วถางป่า และ คลี่คลายปัญหาความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านและเจ้าหน้าที่ป่าไม้กรณีการ ช้อนทับของพื้นที่ป่ากับที่ดินทำกินของชาวบ้าน และสร้างความร่วมมือระหว่าง เจ้าหน้าที่ป่าไม้กับชาวบ้านในการดูแลรักษาป่า

ข้อเสนอจากพื้นที่

-ในกรณีของสวนป่า ให้ยกเลิกสวนป่า และยุบองค์การอุตสาหกรรม ป่าไม้ (ออป.)แล้วให้ชาวบ้านเข้าไปดูแลบริหารจัดการป่าร่วมกับภาครัฐ ใน รูปแบบของคณะกรรมการร่วมที่มีสัดส่วนเท่ากันระหว่างภาครัฐและองค์กร ชุมชนที่ดูแลรักษาป่า หรือสหกรณ์ที่มีกิจกรรมในด้านการอนุรักษ์ พื้นที่ จัดการ ทรัพยากรธรรมชาติอย่างต่อเนื่อง มาดูแลบริหารและจัดการสวนป่าแทน องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ เนื่องจากกระบวนการบริหารจัดการสวนป่าของ องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ในหลายพื้นที่ เช่น กรณีสวนป่าห้วยน้ำขาว อ.คลอง ท่อม จ.ตรัง, สวนป่าท่าชนะ อ.ท่าชนะ จ.สุราษฎร์ธานี,สวนกาญจนดิษฐ์ จ.สุ ราษฎร์ธานี ได้ทำลายความอุดมสมบูรณ์และความหลากหลายทางชีวภาพของ ป่า ซึ่งในการปลูกป่าขององค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ ได้ใช้วิธีการไถทำลายป่า สมบูรณ์ หรือป่าที่กำลังฟื้นตัว แล้วปลูกไม้เศรษฐกิจ เช่น ยูคาลิปตัส ยางพารา ซึ่งก็ไม่มี ความแตกต่างในการทำเกษตรกรรมพืชเชิงเดี่ยวของชาวบ้าน นอกจากนี้การบริหารจัดการสวนป่าขององค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ก็ไม่ได้ตอบ คำถามได้ว่ามีความคุ้มค่าอย่างไรกับการนำเอาพื้นที่ป่าที่กำลังฟื้นตัวมาปลูก สร้างสวนป่าเชิงพาณิชย์

๒.๓ ความสำคัญของทรัพยากร ภูมินิเวศ วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ

เสนอหลักการของการรักษาป่าชุมชน ระบบนิเวศสามน้ำ และระบบนิเวศป่าบุ่งป่าทาม ชุมชนปฏิเสทหลักการของรัฐซึ่งต้องการปริมาณน้ำจืด และการปลูกสวนป่าเศรษฐกิจ

๑) ป่าชุมชน ภูมิปัญญาคนอยู่กับป่า รูปแบบและระบบเกษตรพึ่งตัวเอง เพื่อให้ คนสามารถอยู่กับป่าได้ชีวิตชุมชนเป็นหนึ่งเดียวกับชีวิตของป่า คนได้รับปัจจัยสี่จาก ความอุดมสมบูรณ์ของ ดิน น้ำ ป่า เพื่อยังชีพและเป็นฐานเศรษฐกิจที่สำคัญของชุมชน การกีดกันแยกคนออกจากป่าโดยละเลยการสนับสนุนและยกระดับความสัมพันธ์ใหม่ ระหว่างชุมชนกับทรัพยากรป่าไม้ หรือการให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการป่าโดยใช้ องค์ความรู้ดั้งเดิมของชุมชนมาผสมผสาน ประยุกต์ใช้ เช่น ป่าครอบครัว เกษตรภาค 4 สวนพืชม่า ทำสวนยางให้เป็นป่ายาง เป็นต้น

ดังนั้นขบวนการภาคประชาชนจึงผลักดันกฎหมายที่จะให้อำนาจจัดการป่าชุมชนให้เป็นจริงนอกเหนือจากการจัดการระดับชุมชนมายาวนาน เช่น ชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำปิงทั้งหมด และภูมิภาคต่างๆ รวม ๔ ภาค ได้เข้าร่วมกระบวนการผลักดัน พ.ร.บ. ป่าชุมชน ซึ่งเป็นประเด็นหลักสำคัญในการเสริมการจัดการให้สมบูรณ์ของชุมชนในหลายพื้นที่ลุ่มน้ำต่อการจัดการฐานทรัพยากรฯ ที่ผ่านมาชุมชนใช้กฎกติกา ระเบียบภายในชุมชนในการที่จะร่วมกันดูแลรักษาทรัพยากรฯให้เกิดความยั่งยืน และอ้างอิงมาตรา ๔๖ , ๕๖, ๗๙ หรือ ๑๒๕ตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายรัฐธรรมนูญ พ.ศ.๒๕๕๐ ในการจัดการป่าของชุมชนแต่ละชุมชนก็ตามยังคงมีข้อจำกัด

๒) เหมืองฝายแกนการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำ ตัวอย่าง ลุ่มน้ำแม่แม่-แม่ณะ ลุ่มน้ำย่อยของลุ่มน้ำปิงตอนบนพื้นที่ประมาณ ๓๕,๐๐๐ ไร่ มีความหลากหลายของฐานทรัพยากรและชุมชน กระบวนการวิจัยได้รวบรวมองค์ความรู้เพื่อให้ชาวบ้านมาเรียนรู้ร่วมกัน ในเรื่องฐานการผลิตตามวิถีชีวิตของกลุ่มต่างๆและภูมินิเวศน์ ประกอบด้วย ๓ พื้นที่ คือ ชุมชนเหนือน้ำ(ชนเผ่า) ชุมชนกลางน้ำ (ป่าเมี่ยง)และชุมชนที่ราบซึ่งพึ่งพาฐานทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน แกนการเรียนรู้คือการจัดการน้ำระบบเหมืองฝาย ฝายหลวง เป็นฝายใหญ่หล่อเลี้ยงชุมชนหลายหมู่บ้าน ในพื้นที่ตำบลแม่ณะ และฝายเล็กๆที่ถดถอยไปจากฝายหลวง อาทิ ฝายซี้เหล็ก ฝายตันไคร้ ฝายเตาดิน และฝายสันเหล่า ดอง ภายใต้ระบบการจัดการน้ำเหมืองฝาย มีระบบ ต่างนา ซึ่งเป็นระบบที่มีความสำคัญต่อการจัดสรรน้ำเข้าสู่พื้นที่การเกษตร มีต่างนาถึง ๑๖๔ ต่าง โดยมีแก้มือแก้มือเป็นผู้ควบคุม บริหารจัดการระบบเหมืองฝาย ตั้งแต่การซ่อมแซม การเลี้ยงฝาย การร้องเหมืองฝาย ซึ่งเป็นจารีต ประเพณี ที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน การเชื่อมความสัมพันธ์ของเครือญาติ ความสัมพันธ์การใช้ประโยชน์จากทรัพยากร เช่น การปลูกข้าว ที่มีการเอามือ เออแรงกัน ความสัมพันธ์เชิงพี่เลี้ยงน้อง และความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครองในระดับท้องถิ่น โดยเอาฐานวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น

กลุ่มเหมืองฝายจึงเป็นกลุ่มที่มีความเข้มแข็งในการบริหารจัดการน้ำ ที่มีมาตั้งแต่อดีต แม้ว่ารูปแบบ โครงสร้างเหมืองฝายจะเปลี่ยนจากโครงสร้างไม้ หิน มาเป็นคอนกรีตตามที่รัฐดำเนินการไปมาก แต่ชุมชนยังคงไว้ซึ่งพิธีกรรม ความเชื่อและระบบการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ ดังนั้นกระบวนการวิจัยจึงมีแก้มือแก้มือ ลุ่มน้ำแม่แม่- แม่ณะ เครือข่ายองค์กรชาวบ้าน เข้ามาร่วมเป็นคณะกรรมการลุ่มน้ำ จำนวน ๑๔ คน มาจากกลุ่มคนที่หลากหลาย ทั้งเยาวชน แม่บ้าน หมอยาพื้นบ้าน คณะกรรมการเหมืองฝาย เข้ามาเป็นโครงสร้างในการวางแผนการจัดการลุ่มน้ำ

ประเด็นในการปฏิบัติการ คือ การเชื่อมความเข้าใจระหว่างชุมชนบ้านป่าโหล ด้านล่าง เพื่อหาข้อยุติร่วมกันในการแก้ไขปัญหาลุ่มน้ำแม่แม่ – แม่ะ ทั้งนี้ต้อง ประสานหน่วยงานรัฐ อำเภอ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามาร่วมทำความเข้าใจ การศึกษา ระบบการผลิตป่าโหล วัฒนธรรม ประเพณี ซึ่งพบว่า ระบบการผลิต วัฒนธรรม มีความสัมพันธ์กัน ทั้งเบิกนา และพิธีกรรมต่างๆ พบทั้งข้อมูลความรู้ การแก้ไขปัญหา เฉพาะหน้า และความพยายามในการนำเสนอข้อมูลต่างๆ ผ่านเวทีระดับเครือข่ายลุ่มน้ำ ที่ตั้งหน่วยงาน องค์กรชาวบ้านเข้ามาร่วม

โดยสรุปกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของนักวิจัยและชุมชน ชี้ให้เห็นการจัดการ ทั้งลุ่มน้ำคือ คนพื้นราบจะเข้าใจชุมชนด้านบนที่ร่วมกันดูแลรักษาป่า จึงผลิตน้ำไหลมา หล่อเลี้ยงชุมชนที่อยู่ด้านล่าง และเชื่อมโยงเรื่องของการผลิตพืชผลทางการเกษตรของ ชุมชนตอนบนที่เริ่มเปลี่ยนแปลงเนื่องจากนโยบายแปลงสินทรัพย์เป็นทุน เกิดการ เปลี่ยนมือการถือครองที่ดิน ส่งผลต่อการจัดการน้ำที่ซับซ้อนมากขึ้น

๓) ระบบนิเวศป่าบางป่าทาม การวิจัยได้สรุปองค์ความรู้ป่าทามจากพื้นที่ป่า ทามชุมชนกุดเป่ง ต.ยางคำ อ.โพธาราย จ.ร้อยเอ็ด ป่าทามชุมชนกุดเป่งเป็น พื้นที่ชุ่มน้ำ หรือป่าทามริมฝั่งแม่น้ำมูลมีพื้นที่ประมาณ ๓,๐๐๐ ไร่ เป็นเขตติดต่อ ระหว่างอำเภอรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์,อำเภอรราชสีมาใต้ จังหวัดศรีสะเกษและอำเภอโพน ทราย จังหวัดร้อยเอ็ด เหตุที่ชาวบ้านเรียกชื่อว่า กุดเป่ง เนื่องจากมีกุดธรรมชาติขนาด ใหญ่อยู่กลางพื้นที่ป่าทามและระบายน้ำลงแม่น้ำมูล เดิมป่าทามกุดเป่งเป็นที่ทำเลพัก สัตว์ช่วงฤดูน้ำหลากของชาวบ้านใน ๔ หมู่บ้านคือ บ้านเหล่าข้าว ท่างาม ดอนจิก ดอน สำราญ โดยขึ้นทะเบียนเป็นที่พักสัตว์ของอำเภอสวรรณภูมิเมื่อปี ๒๕๑๙ จำนวน ๑,๕๐๐ ไร่ มีชาวบ้านเหล่าข้าว ๔ ครอบครัวทำมาหากินอยู่ในพื้นที่ดังกล่าว แต่ชุมชนทั้ง ๔ หมู่บ้านก็ยังเข้าไปใช้ประโยชน์ได้

ต่อมาในยุคส่งเสริมพืชเศรษฐกิจ ทำให้พื้นที่ป่าทามสองฝั่งของแม่น้ำมูลถูก บุกเบิกเพื่อปลูกปอมากขึ้น เหลือเพียงป่ากุดเป่งแห่งเดียวที่ยังอุดมสมบูรณ์ ประกอบกับ คนหมู่บ้านอื่นเข้ามาใช้ประโยชน์แบบล้างผลาญกว่าคนในท้องถิ่น ผู้นำชุมชนและ ชาวบ้านทั้ง ๔ หมู่บ้านจึงมีแนวคิดการอนุรักษ์พื้นที่ดังกล่าว ต่อมาจึงได้ร้องขอให้ ชาวบ้านเหล่าข้าว ๔ ครอบครัว ที่มีที่ทำกินอยู่ในพื้นที่ป่าได้เสียสละพื้นที่ดังกล่าวให้ เป็นพื้นที่อนุรักษ์สำหรับ ๔ หมู่บ้าน มีการจัดตั้งเป็น “ป่าอนุรักษ์ของ ๔ หมู่บ้าน” ตั้งแต่ปี ๒๕๓๒ เป็นต้นมา และตั้งกติกาในการใช้ประโยชน์ของชุมชน เช่น ห้ามตัดไม้ ถางป่าด้วยรถไถเพื่อทำไร่ทำนาโดยเด็ดขาด, ห้ามตัดไม้เผาถ่านทำฟืนโดยเด็ดขาด ยกเว้นไม้ตาย และห้ามล่าสัตว์ป่า เช่น ไก่ป่าหรือกระต่าย เป็นต้น

นอกจากนี้ยังได้แต่งตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนมาแล้ว ๒ ชุด ชุดแรกคือ ผู้ใหญ่บ้าน, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านและกรรมการหมู่บ้าน ๔ หมู่บ้านพร้อมทั้งเชิญตัวแทนครอบครัวที่ยินยอมออกมาจากป่าทามกุดเป่งมาเป็นกรรมการร่วมด้วย ชุดที่สองเป็นแกนนำชาวบ้านรุ่นใหม่และตัวแทนสมาชิกอบต.เป็นกรรมการ มีการแบ่งเขตเป็นพื้นที่อนุรักษ์จำนวน ๑,๙๐๐ ไร่ และเขตพื้นที่ใช้สอย ๑,๑๐๐ ไร่

ปี ๒๕๓๕และ๒๕๔๗ ชุมชนทั้ง ๔ หมู่บ้านได้เคลื่อนไหวเพื่อต่อสู้กับการสัมปทานทรายของนายทุน และเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องสิทธิกรณีเขื่อนราษีไศลมาตั้งแต่ปี ๒๕๓๖ จนถึงปัจจุบัน

ขณะนี้ป่าทามชุมชนกุดเป่งได้มีการพัฒนาให้เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้การจัดการป่าทามโดยชุมชนโดยการสนับสนุนหน่วยงานองค์กรพัฒนาเอกชนคือ มูลนิธิเพื่อการประสานความร่วมมือเพื่อพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้(GRID)และโครงการทามมูล จ.สุรินทร์ และส่วนราชการคือ กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม เข้ามาสนับสนุนและเสริมสร้างศักยภาพของคณะกรรมการป่า เช่น จัดศึกษาดูงาน ฝึกอบรม ประเมินทรัพยากร จัดทำแผนที่ เป็นต้น ทำให้ป่าทามชุมชนกุดเป่งเป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีผู้คน นักวิชาการ องค์กรชาวบ้าน สถาบันการศึกษาทั้งในและต่างประเทศเข้ามาเรียนรู้กระบวนการจัดการป่าทามชุมชนของชาวบ้านอย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่ปี ๒๕๔๔ -ปัจจุบัน และนำไปสู่การพัฒนาด้านการศึกษาวิจัยโดยชาวบ้านซึ่งมีสำนักงานสนับสนุนการวิจัยท้องถิ่นเข้ามาส่งเสริมให้ชาวบ้านได้ทำวิจัยในพื้นที่ในประเด็นเรื่อง องค์ความรู้การจัดการป่าทามชุมชนลุ่มน้ำมูนตอนกลางและโครงการผักพื้นบ้านอาหารพื้นเมือง ซึ่งเป็นกระบวนการวิจัยโดยชาวบ้าน

สรุปว่าป่าทามชุมชนกุดเป่ง เป็นฐานทรัพยากรธรรมชาติชุมชนได้มีระบบการจัดการมาเป็นระยะเวลากว่า ๑๗ ปีแล้ว เป็นพื้นที่ส่วนรวมของชาวบ้าน ๔ หมู่บ้านที่เข้าไปใช้ประโยชน์ร่วมกัน เช่น เก็บผัก เก็บเห็ด ฟืน ปลา เลี้ยงสัตว์ หาไม้ใช้สอย แหล่งสมุนไพร ฯลฯ กล่าวได้ว่าศักยภาพของการจัดการป่าทามชุมชนกุดเป่งคือ การสร้างการมีส่วนร่วมขององค์กรภายนอกให้เข้ามาหนุนเสริมและทำให้องค์กรเกิดศักยภาพและสร้างการยอมรับได้ทั้งในท้องถิ่นและสังคมได้

๔) ระบบนิเวศสามน้ำ ที่ชุมชนใช้ประโยชน์ตลอดจนการปรับตัวในการประกอบอาชีพตามที่ธรรมชาติเป็นอยู่ และเปลี่ยนแปลงของระบบ น้ำจืด น้ำกร่อย และน้ำเค็ม ของทะเลสาบสงขลาหรือ ในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง การจัดการน้ำโดยหน่วยงานของรัฐเน้นการแยกน้ำจืดกับน้ำเค็มออกจากกัน(จัดโซนนิ่ง)เพื่อนำไปใช้ประโยชน์เฉพาะด้าน(ทำนา/ทำนาเกลือ)จัดทำระบบเหมืองฝาย ประตูน้ำ เชือกกันน้ำโดยไม่สนใจน้ำกร่อย ทั้งๆที่ชุมชนยืนยันว่าระบบน้ำกร่อยแยกจากน้ำจืด น้ำเค็มไม่ได้ “น้ำจืด”หรือ

“น้ำหวาน” ทำให้สัตว์น้ำเจริญเติบโตเร็ว มีความหลากหลาย มีรสชาติ ทำให้พืชน้ำที่เป็นอาหารสัตว์น้ำอุดมสมบูรณ์ ทำให้ป่าชายเลนสมบูรณ์ขึ้นรวมถึง ต้นจาก เติบโตดีให้น้ำตาลมาก ทำให้ข้าวบางสายพันธุ์ให้รวงโตมีน้ำหนัก ฯลฯ ผลกระทบเกิดขึ้นกับสิ่งแวดล้อม และวิถีชีวิตชุมชนที่ยากจะแก้เยียวยาให้ได้ดังเดิมได้

ลุ่มน้ำปากพนัง มีการรวมกลุ่มและขยายเครือข่ายชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากประตุน้ำกันแม่น้ำปากพนัง นำเสนอข้อมูล สถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้น ต่อคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ และเป็นองค์กรกลางให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับชุมชนได้ประชุมร่วมกัน ทำให้ชุมชนมีตัวแทนเข้าไปเป็นคณะทำงานเพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว โดยเฉพาะการจัดการ เปิดปิด ประตูน้ำ การวิจัยได้พยายามร่วมกันสร้างความสามารถในการนำเสนอข้อเรียกร้องที่มีน้ำหนัก มีเหตุผล และแนวทางเลือกเพื่อการพัฒนาพึ่งตนเองโดยการสัมมนาวิเคราะห์สถานการณ์ ทางเลือกของการเปิดประตูในระบบน้ำขึ้นลง และทบทวนบทเรียนการนำการเจรจาที่มีเหตุผล

การประชุมระดับจังหวัดมีหลายครั้ง ตัวแทนชาวบ้านจากทุกอำเภอในลุ่มน้ำปากพนังร่วมกันต่อรองกับชลประทาน จึงเกิดมติที่ประชุมให้เปิดประตูน้ำได้ในวันที่ 21 ตุลาคม 2548 นับตั้งแต่เริ่มปิดเมื่อ ปี 2542 เป็นต้นมา อย่างไรก็ตามยังมีปัญหา คือหน่วยงานยังไม่ยอมรับการมีส่วนร่วมของชุมชนยังเชื่อมั่นในวิชาการ ความรู้ของหน่วยงานว่าการจัดการน้ำตามแนวทางของหน่วยงานถูกต้อง แม้วมีนักวิชาการจะเข้ามาร่วมและนำเสนอแนวทางการจัดการน้ำให้สอดคล้องกับระบบธรรมชาติคือนิเวศ 3 น้ำของลุ่มน้ำปากพนังก็ไม่มีผลชุมชนในระดับพื้นที่ก็ได้มีกิจกรรมติดตามปัญหาที่เกิดขึ้นการร่วมกับนักวิชาการศึกษาวิจัยผลกระทบในมิติต่าง ๆ และ สื่อสารทำความเข้าใจกับเครือข่ายชุมชนในลุ่มน้ำผ่านวิทยุชุมชนกันอย่างต่อเนื่อง

ทะเลสาบสงขลา “สร้างฐานเพื่อเปลี่ยนแปลงนโยบาย” การแยกน้ำเค็มออกจากน้ำจืด โดยโครงการปิดปากกระวะ สร้างความพอใจให้กลุ่มทำนาทุ่งระโนด แต่ปัญหากับชาวประมงรอบทะเลสาบ เมื่อแต่เดิมชาวประมงเสนอให้เปิดปากกระวะ กลุ่มเกษตรกรทุ่งระโนดคัดค้านการเปิดปากกระวะ และเสนอให้มีการทำเขื่อนกั้นทะเลสาบอีกครั้งหนึ่ง (กรม.มิมติให้ชะลอโครงการไว้เมื่อปี 2535) ซึ่งมีความขัดแย้งระหว่าง ชาวนา-ชาวประมง มาอย่างต่อเนื่องในขณะที่ชาวนาเองก็มีปัญหากับ กลุ่มที่ทำนาทุ่งสมพันธ์ประมงทะเลสาบขอให้รัฐเปิดปากกระวะเพื่อให้ น้ำทะเลอ่าวไทยเข้าทะเลสาบจะได้พื้นที่ปลูกข้าวในทะเลสาบ แต่เกิดการเผชิญหน้ากับชาวนาที่ระโนดอย่างรุนแรง เพราะชาวนาไม่ต้องการ เมื่อมีความขัดแย้งรุนแรงการแก้ไขจึงไม่มีทางออก หน่วยงานรัฐซึ่ง

เป็นต้นเหตุวางเฉย ด้านคณะกรรมการพัฒนาทะเลสาบรับข้อเสนอว่าจะทดลองเปิดปาก
กระวะ แต่ต้องเป็นความยินยอมของชาวนาที่อำเภอระโนดและอำเภอกระแสสินธุ์ด้วย
จากโจทย์วิจัยว่าทำอย่างไรจึงจะฟื้นฟูทะเลสาบให้น้ำไหลเวียนได้ ซึ่งจะแก้ไขความ
เสื่อมโทรมของทะเลสาบ ที่มีสภาพตื้นเขิน สัตว์น้ำลดลง ส่งผลให้รายได้ของชาวประมง
ลดลงมาก การวิเคราะห์พบสาเหตุปัญหา ๒ ข้อหลัก คือ การปิดปากกระวะตั้งแต่ปี
๒๕๑๘ และทำเรื่อน้ำลึกสงขลาขวางการไหลของน้ำที่ปากทะเลสาบตอนล่าง ตั้งแต่ปี
๒๕๒๘ ปลายปี ๒๕๔๕ คณะวิจัยเริ่มจากการทบทวนบทเรียนการเคลื่อนไหวกของ
ชาวประมงที่ผ่านมาในประเด็นสิทธิชุมชนบนฐานทรัพยากร มีข้อสรุปชัดเจนว่าปัจจุบัน
กลุ่มเกษตรกรทุกกลุ่มไม่ว่า กลุ่มชาวนา กลุ่มชาวประมง กลุ่มนาุ้ง ก็มีปัญหาร่วมกัน
คือทรัพยากรไม่พอเพียงกับการใช้ประโยชน์

ตามแนวทางของโครงการสิทธิฯ คือการเรียนรู้เพื่อพัฒนาขีดความสามารถของ
ชุมชน สิ่งที่สำคัญสำหรับปัญหาทะเลสาบลำดับแรก คือต้องผนึกความเป็นชุมชน
โดยเฉพาะการสร้างพื้นฐานและกระบวนการทางสังคมให้สามารถร่วมแก้ไข คลี่คลาย
ปัญหาความขัดแย้งทั้งภายในและภายนอกสรุป ดังนั้นการปฏิบัติการสิทธิดำเนินไป ๒
ด้านตามแนวทางการร่วมกันสร้างความสามารถในการนำเสนอข้อเรียกร้องที่มีน้ำหนัก
มีเหตุผล และแนวทางเลือกเพื่อการพัฒนาพึ่งตนเอง

หนึ่ง ด้านความขัดแย้งของปากกระวะมีแนวทางประสานสัมพันธ์ของชุมชน
ชาวนา กับชาวประมง กลุ่มเล็ก ๆ เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ หาทางออกร่วมกันเกิดกิจกรรม
การฟื้นฟูชายฝั่ง การทดลองปรับเปลี่ยนระบบเกษตรเพื่อลดการใช้ยา การร่วมกันไป
ศึกษาดูงานระบบเกษตรทางเลือกในเขตภาคกลาง ในขณะที่มีการเชื่อมโยงเครือข่าย
เกลือเขา เกลือนา เกลือเล ให้เป็นจริงด้วยการร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันอย่างต่อเนื่อง

สอง ด้านระบบน้ำของทะเลสาบยังมีปัญหาเกี่ยวข้องกับการสร้างและขยาย
ทำเรื่อน้ำลึกตรงปากทะเลสาบ จากการร่วมศึกษาผลกระทบของกลุ่มชาวประมงกับ
โครงการสิทธิชุมชนศึกษา มีข้อมูลผลกระทบชัดเจน สมาพันธ์ชาวประมงทะเลสาบใน
ฐานะตัวแทนชาวประมง จึงนำเสนอข้อมูลไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่
สถาบันวิจัยและเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง จังหวัดสงขลา ศูนย์ดำรงธรรม จังหวัดสงขลา
ผลที่ได้รับคือศูนย์ดำรงธรรมจัดประชุมเรื่องการทำอั้งคั้งน้ำ บริษัทที่ปรึกษาฯ
นำเสนอรูปแบบอั้งคั้งน้ำ สรุปว่าชุมชนประมงรอบทะเลสาบไม่ยินยอมให้ทำใน
บริเวณใกล้ชายฝั่งของชุมชนประมงบ้านบนเมือง โดยสมาพันธ์ประมงทะเลสาบจัดเวที
สาธารณะเพื่อนำเสนอปัญหาต่อหน่วยงานรัฐ ทั้งด้านกรมขนส่งทางน้ำฯ สำนักผังเมือง
และจังหวัดสงขลา และยื่นหนังสือถึงกรมขนส่งทางน้ำฯ ให้ปรับแก้ไขทำเรื่อให้ฐานโปร่ง
ลดการกีดขวางกระแสน้ำเข้าออกทะเลสาบ พร้อมรายชื่อชาวประมง ๒,๑๕๙ รายซึ่ง

ได้รับผลกระทบจากท่าเรือ ผลที่ได้รับคือ กรมขนส่งทางน้ำอ้างว่ารอการศึกษาของ คณะกรรมการพัฒนาทะเลสาบ ยื่นหนังสือคัดค้าน รวมทั้งส่งหนังสือไปที่คณะกรรมการพัฒนาทะเลสาบด้วยให้มีการศึกษาผลกระทบของท่าเรือ ศึกษาร่องน้ำในทะเลสาบ ตอนล่างและผลกระทบของท่าเรื่อน้ำลึก และชดเชยความเสียหาย ผลจากการ เคลื่อนไหวต่อเนื่อง ท่าเรื่อน้ำลึกถูกทบทวนการขยายท่าเรือ และให้ศึกษาความคุ้มทุน ของท่าเรือ แต่ไม่มีมติให้ชดเชยความเสียหายของชาวประมง

สมาพันธ์ประมงทะเลสาบยังได้ยื่นเรื่องร้องเรียนไปที่คณะกรรมการสิทธิฯ ใน เดือนกรกฎาคม ๒๕๔๘ ทำให้เกิดเวทีร่วมของหน่วยงานกับชุมชนเพื่อเสนอให้มีการ แก้ปัญหาต่อไป ซึ่งส่งผลให้คณะกรรมการพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาเสนอให้กรมการ ขนส่งทางน้ำฯ

๒.๔ การรับมือกับความเสียหายที่เกิดจากการพัฒนา

เสนอหลักการของการรับมือข้อต่อทรัพยากร ระบบเศรษฐกิจ และสังคมของชุมชน ต่างๆ โดยมีกรณีผลกระทบจากโครงการโขงชีมูลซึ่งทำลายฐานทรัพยากรป่าทุ่งทาม และระบบ นิเวศสามน้ำ เนื่องจากรัฐต้องการพัฒนาแหล่งเก็บน้ำมากกว่าความสำคัญของฐานทรัพยากรที่ ชุมชนมี

ลุ่มน้ำมูล การสูญเสียที่ดินทำกินและความเสียหายของป่าทามซึ่งเป็น ฐานเศรษฐกิจของชุมชนไม่ได้รับการแก้ไขหรือตอบสนองจากหน่วยงานรัฐ ชุมชนจึง ต้องชี้ประเด็นการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ ทรัพยากรพันธุกรรม การ สูญเสียวงจรความสัมพันธ์ของระบบนิเวศทั้งลุ่มน้ำ หรือผลกระทบต่อภูมิอากาศของ ท้องถิ่นและของโลก และชี้ให้เห็นว่าการคงอยู่ของทรัพยากรมีเงื่อนไขสำคัญอยู่ที่การ รับรองสิทธิของชุมชนท้องถิ่นในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ เป็นต้น กระบวนการยกระดับประเด็นปัญหาชุมชนท้องถิ่นเป็นประเด็นสาธารณะและประเด็น ทางนโยบายทำได้โดยประสานกับสถาบันวิชาการ สื่อมวลชน ผลิตสื่อ และการ เคลื่อนไหวด้วยสันติวิธี ก็ล้วนให้ผลต่อการยกระดับประเด็น ทั้งนี้ปัจจัยขับเคลื่อนสำคัญ คือข้อมูลและองค์ความรู้สำหรับการเผยแพร่ต่อสาธารณะชน

ลุ่มน้ำชี ปี ๒๕๔๒ เชื้อนจำนวนมากในแม่น้ำชี ตามโครงการโขงชีมูลแล้วเสร็จ ปี ๒๕๔๓ เกิดน้ำท่วมขังกินเวลา ๑-๓ เดือน (กันยายน-พฤศจิกายน)ทำลายผลิตผล ทางการเกษตรของชาวบ้านเสียหายเป็นผลให้มีหนี้สินจากการไม่มีรายได้สามารถแบก

ภาวะหนี้สินที่เพิ่มขึ้นทุกปีได้ เหตุการณ์น้ำท่วมต่อเนื่องมาอีก ๕ ปี ในปี ๒๕๔๗ มีพื้นที่
ได้รับความเสียหายตั้งแต่จังหวัดขอนแก่นถึงจังหวัดยโสธรประมาณ ๗๓๑,๐๙๓.๗๕ ไร่
(ข้อมูลประเมินจากเกษตรจังหวัด ณ วันที่ ๑๖ สิงหาคม ๒๕๔๗) จำแนกเป็นราย
จังหวัดได้ดังนี้ พื้นที่ร้อยเอ็ด ๓๕๔,๖๙๐ ไร่ ขอนแก่น ๑๘,๖๐๘ ไร่ มหาสารคาม ๑๓,
๗๐๐ ไร่ กาฬสินธุ์ ๑๓๗,๔๔๓.๗๕ ไร่ ยโสธร ๒๐๖,๖๕๑ ไร่

ชาวบ้านเทียบเคียงว่าภาวะน้ำท่วมเช่นนี้คล้ายกับภาวะน้ำท่วมในปี ๒๕๒๐-๒๑
ซึ่งเป็นช่วงหลัง “เขื่อนพองหนีบ” (เขื่อนอุบลรัตน์) แล้วเสร็จ เมื่อมีฝนตกหนักและกรม
ชลประทานยังไม่เข้าใจระบบน้ำ จึงปล่อยน้ำออกจากเขื่อนจนท่วมพื้นที่ของชาวบ้าน จึง
พากันลงพื้นที่เข้าสำรวจฝ่ายเพื่อศึกษาปัญหาข้อเท็จจริง มีข้อสรุปว่าภาวะน้ำท่วมเกิด
จากการสร้างฝายขวางกันลำน้ำชี จึงเริ่มรวมตัวเรียกร้องให้ภาครัฐแก้ไขปัญหาน้ำท่วม
เช่น ชาวบ้านจาก ๓ จังหวัด ได้แก่ร้อยเอ็ด กาฬสินธุ์ มหาสารคาม ชุมชุมเรียกร้องให้
หน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องตรวจสอบและแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น ในภายหลังจึงรวมตัวกันเป็น
“สหพันธ์ผู้ประสบภัยน้ำท่วม”

เครือข่ายอนุรักษ์ลุ่มน้ำชี เป็นการรวมตัวของชาวบ้านที่ประสบปัญหาน้ำท่วม
ที่ดินทำกินซึ่งเกิดจากการสร้างเขื่อนหลายตัวในลุ่มน้ำชี เช่น เขื่อนอุบลรัตน์ เขื่อนลำ
ปาว และเขื่อนในโครงการ โขง ชี มูล หลายตัวที่สร้างกันลำน้ำชี ได้แก่ เขื่อนชนบท
เขื่อนวังยาง เขื่อนคุยเชือก เขื่อนร้อยเอ็ด เขื่อนยโสธร-พนมไพร และเขื่อนธาตุน้อย

เดิมภาวะน้ำหลากเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติที่มีมาแต่โบราณ แต่ชาวบ้านซึ่ง
ทำกินกับแม่น้ำชีเรียนรู้จนเกิดภูมิปัญญา “จับชีพจรน้ำ” สามารถทำประโยชน์ตาม
ฤดูกาลได้ ดังนั้นเมื่อน้ำท่วม-น้ำหลาก เรียกว่า “สระหัวข้าว” คือ น้ำที่หลากท่วมจะช่วย
ชะล้างและพัดพาเอาสิ่งสกปรกในพื้นที่ให้ไหลหายไป และนำพาดินตะกอนซึ่งเป็นปุ๋ย
ธรรมชาติมาสู่พื้นที่เกษตร ทำให้ข้าวและพืชพรรณอื่นๆ เจริญงอกงาม อีกทั้งการป่า
ท่วมของน้ำจะค่อยๆ เอ่อขึ้นตามแหล่งน้ำธรรมชาติ แล้วค่อยๆ หลากไปยังพื้นที่
เกษตรกรรม และท่วมอยู่ไม่เกิน ๑ สัปดาห์ก็จะลด จึงเป็นภาวะการดำรงอยู่ร่วมกับ
แม่น้ำชีมาแต่โบราณ

ลุ่มน้ำปากพนัง

หลักการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนังคือการแบ่งแยกน้ำ การแบ่งแยกโดยสร้างประตู
ปิดปากคลองปากพนัง เพื่อควบคุมน้ำทะเลไม่ให้เข้ามาในคลองปากพนัง และสร้าง
ประตูย่อยเพื่อแบ่งโซนน้ำจืด และน้ำเค็ม ดังนั้นการพัฒนาของรัฐได้ทำลายระบบนิเวศ
เดิมของปากพนังคือระบบนิเวศสามน้ำ มีน้ำจืด น้ำเค็ม และน้ำกร่อย ส่งผลต่อการล่ม
สลายของระบบเศรษฐกิจชุมชนที่ประกอบด้วย ประมงทะเล ประมงคลอง การเพาะเลี้ยง
สัตว์น้ำ ตาลจาก และนาข้าว

เนื่องจากการพัฒนาของรัฐได้สร้างผลกระทบต่อฐานทรัพยากรของชุมชน ส่งผลต่อความเสียหายทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมในพื้นที่ต่าง ๆ ได้แก่ ลุ่มน้ำมูน ลุ่มน้ำชี ลุ่มน้ำปากพนัง เพราะว่าการพัฒนาระบบชลประทานของรัฐเป็นเครื่องมือการพัฒนาอุตสาหกรรมมากกว่าให้ชุมชนได้ใช้และจัดการน้ำตามสังคมวัฒนธรรมประเพณีเดิม เครื่องมือของรัฐต้องการให้ระบบชลประทานส่งน้ำได้พื้นที่มาก แต่ได้ตัดบทบาทของแม่น้ำออกจากสังคม และตัดน้ำเค็มออกจากน้ำจืด และตัดแม่น้ำออกเป็นส่วนแล้วควบคุมน้ำด้วยระบบโทรมาตรซึ่งต้องทำงานด้วยนักวิชาการชลประทาน ไม่ใช่ชาวนาเหมือน แก่ฝ่าย และดวงจันทร์ซึ่งทำให้น้ำขึ้นน้ำลง สรุปว่าการพัฒนาเช่นนี้ทำลายแม่น้ำให้พิการ ทำลายบทบาทของแม่น้ำในสังคมวัฒนธรรม และรวบอำนาจของชุมชนไปด้วย มีข้อเสนอให้รัฐรับผิดชอบความเสียหายโดยสามารถดำเนินการได้หลายวิธีการ คือ

-ให้ตั้งคณะกรรมการจากหลายภาคส่วนและประชาชนในพื้นที่ เพื่อประเมินผลกระทบจากโครงการพัฒนาลุ่มน้ำ โขงชีมูล และลุ่มน้ำปากพนัง รวมถึงพิจารณาชดเชยความเสียหายต่อประชาชนในมิติสังคมและเศรษฐกิจ หนึ่งการชดเชยให้ใช้หลักการผู้กระทำเป็นผู้ชดเชย

-ให้มีกองทุนประกันความเสี่ยงรองรับความเสียหายในอนาคต ของประชาชนในพื้นที่โครงการและการพัฒนาของรัฐ

กรณีลุ่มน้ำมูน

- ยุติการก่อสร้างเขื่อนห้วยนา บนแม่น้ำมูน
- ให้ลดระดับน้ำเพื่อไม่ให้ป่าทามถูกน้ำท่วม
- ชดเชยความเสียหายต่อที่ทำกินในป่าทามของชุมชน หรือค่าเสียโอกาสในการประกอบอาชีพ

กรณีลุ่มน้ำชี

- ยุติการสัมปทานดูดทรายในแม่น้ำชี
- การศึกษาผลกระทบจากการดูดทรายต่อเนื่องกัน ปี
- การศึกษาผลกระทบจากโครงการแก่งราษฏุมิ

กรณีป่าเขาเขี้ยว อำเภอพนมและเครือข่ายที่ดิน

-จากการเข้าตรวจสอบการครอบครองและใช้ประโยชน์ที่ดินโดยมิชอบด้วยกฎหมายของบริษัทและกลุ่มบุคคลผู้ประกอบกิจการสวนปาล์มน้ำมันของเครือข่ายปฏิรูปที่ดินเพื่อคนจน รัฐต้องจับกุมดำเนินคดีกับกลุ่มบุคคลและผู้มีอำนาจในบริษัทที่ประกอบกิจการสวนปาล์มน้ำมันที่บุกรุกครอบครองและเข้าทำประโยชน์ที่ดินรัฐโดยมิชอบด้วยกฎหมาย โดยเร็ว ทั้งนี้ในปัจจุบัน (มีนาคม 2549) รัฐยังไม่มี การจับกุมดำเนินคดี

กับกลุ่มบุคคลและบริษัทที่ประกอบกิจการสวนปาล์มน้ำมันที่ครอบครองและเข้าทำประโยชน์ที่ดินรัฐอย่างผิดกฎหมายแต่อย่างใด และยังปล่อยให้กลุ่มบุคคลและบริษัทผู้ประกอบกิจการสวนปาล์มน้ำมันเก็บเกี่ยวผลประโยชน์อย่างต่อเนื่องในปัจจุบัน

-รัฐต้องดำเนินการตามมาตรการข้อคิดเห็นของคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ตามเอกสารรายงานผลการตรวจสอบของคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ที่ 14/2548 ลงวันที่ 18 มิถุนายน 2548 เพื่อรักษาไว้ซึ่งกลไกการตรวจสอบการใช้อำนาจที่ไม่เป็นธรรมของรัฐและเจ้าหน้าที่รัฐ และเพื่อที่จะปกป้องขบวนการภาคประชาชนที่ใช้สิทธิพลเมืองในการที่จะร่วมกับรัฐในการมีส่วนร่วมกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

-ในกระบวนการพิจารณาคดีกับชาวบ้านเครือข่ายปฏิรูปที่ดินเพื่อคนจนที่ถูกจับกุมดำเนินคดีในการเข้าตรวจสอบการครอบครองและเข้าทำประโยชน์ที่ดินโดยมิชอบด้วยกฎหมายของกลุ่มบุคคลและบริษัทที่ประกอบกิจการสวนปาล์มน้ำมัน ควรที่จะใช้หลักการสิทธิมนุษยชน สิทธิพลเมือง มากใช้พิจารณาแทนที่จะใช้หลักการพิจารณาคดีแบบคดีอาญาทั่วไป เพื่อสร้างกระบวนการคุ้มครองสิทธิให้กับภาคประชาชนที่ออกมาใช้สิทธิพลเมือง สิทธิมนุษยชน ในการร่วมกับรัฐในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

๒.๕ บทบาทและอำนาจการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนขององค์กรปกครองท้องถิ่น

จุดประสงค์การวิจัยหนึ่ง คือการปฏิบัติการระดับนโยบายของท้องถิ่น โดยการประสานความเข้าใจและทำงานร่วมกับ ผู้นำ และ อบต.เพื่อการสนับสนุนการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน ดังกรณีลุ่มน้ำปิง ลุ่มน้ำย่อยแม่แม่แม่นะ ป่าเขาเขียว และป่าต้นน้ำเขาพระ เสนอประเด็นบทบาทและอำนาจการจัดการทรัพยากรทั้งที่เป็นปัญหาและที่เป็นตัวช่วยของชุมชนในการจัดการทรัพยากร

กรณีลุ่มน้ำปิง แม่แม่แม่นะ กระบวนการวิจัยได้ผลักดันแผนให้ อบต.สนับสนุนกิจกรรมการจัดเวทีเครือข่ายระดับลุ่มน้ำ ซึ่งดำเนินการโดยความร่วมมือของทุกภาคส่วนในพื้นที่เช่น การบวชป่า การเลี้ยงผีผาย และกิจกรรมของกลุ่มเยาวชน ซึ่งเป็นผลผลิตจากการศึกษาเรียนรู้ไปกับผู้นำชุมชน เกิดการรวมกลุ่มในการทำกิจกรรมค่ายเยาวชนร่วมกัน ด้วยการสนับสนุนจากอบต.

กรณีเครือข่ายป่าชุมชนจ.สุราษฎร์ธานี กระบวนการวิจัย ผลักดันให้องค์การบริหารส่วนตำบลสนับสนุนการจัดการ ทรัพยากรขององค์กรชุมชน ในพื้นที่ตำบลปากหมาก อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี เครือข่าย องค์กรชุมชนคลองไม้แดง ได้ผลักดันให้ทางองค์การบริหารส่วนตำบลปากหมาก ได้ รับรองกฎระเบียบป่าชุมชน จำนวน 500 ไร่ ซึ่งเป็นป่าชุมชนที่เป็นรอยต่อของบ้านเขาหลักและบ้านพรุยายซี โดยกำหนดให้ชุมชนสามารถใช้ประโยชน์จากป่า ทั้งเนื้อไม้ และเก็บของป่า แต่ห้ามทำไม้เพื่อการค้า นอกจากนี้ยังผลักดันให้ทางองค์การบริหาร ส่วนตำบลปากหมาก ออกประกาศห้ามมิให้มีการตั้งโรงจักรกรีดยางริมคลอง เพราะจะ ทำให้น้ำในคลองไม้แดงเน่าเสีย

ในพื้นที่ตำบลคลองชะอุ่น อำเภอพนม จ.สุราษฎร์ธานี กลุ่มอนุรักษ์ภูมิปัญญา และศิลปวัฒนธรรมไทย และชาวบ้านในตำบลคลองชะอุ่น ได้คัดค้านการสร้างโรงงานแปรรูปไม้ยางพารา เพราะได้เห็นบทเรียนจากโรงงานน้ำยางพาราที่อยู่ในชุมชน และมีข้อเสนอให้องค์การบริหารส่วนตำบลลงมติห้ามมิให้มีการตั้งโรงงานแปรรูปไม้ยางในพื้นที่ตำบลคลองชะอุ่น แต่ว่าองค์การบริหารส่วนตำบลได้มีมติให้สามารถก่อสร้างโรงงาน แปรรูปไม้ยางพาราได้ จึงเกิดโรงงาน ๒ โรงในพื้นที่ โดยอ้างต่อชุมชนว่า อบต.ได้ภาษี และส่งผลให้ชุมชนมีงานทำ แม้ว่าปี ๒๕๔๕ มีโรงงานน้ำยางจะปล่อยน้ำเสียลงแม่น้ำต้องสูญเสียสัตว์น้ำไปจำนวนมาก รวมทั้งกลิ่นเหม็นจากโรงงาน สรุปว่า อบต.ไม่ให้ความสำคัญต่อเรื่องนี้ แม้ว่าจะชุมชนจะเสนอความเห็นแล้วก็ตาม

กรณีป่าต้นน้ำเขาพระ ตลอดการทำงานของเครือข่ายต้นน้ำเขาพระ ไม่ได้ได้รับความร่วมมือจากผู้นำทางการ อันเป็นบทบาทลดยตัวจากชุมชนตั้งแต่การไม่ให้ความช่วยเหลือแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้านที่ดิน นับแต่มีองค์กรปกครองท้องถิ่น ก็ไม่ทำหน้าที่รักษาทรัพยากรป่าต้นน้ำทั้ง ๆ ที่รัฐธรรมนูญให้การรับรอง และเป็นช่องทางในการแสวงหาผลประโยชน์จากการสร้างอ่างเก็บน้ำ ที่เป็นโฉมิตของชุมชน แม้ว่า อบต.บางคนไม่เห็นด้วยกับเขื่อน แต่ไม่กล้าค้านในที่ประชุม ต้องร่วมลงมติตาม และเวลาหาเสียงก็คล้อยตามชาวบ้าน

โครงการสร้างอ่างเก็บน้ำเกิดขึ้นก้านตำบลเขาพระ และชุมชนเสนอแนวคิดจัดการน้ำใน ๒ หมู่บ้านด้วยระบบประปาภูเขาที่บ้านคลองลำแขง และบ้านคลองลำชัน (คลองหิน) ได้ส่งเรื่องไปที่อำเภอรัษฎา ต่อมาเมื่อมีเรื่องพิจารณาในที่ประชุมของสภาองค์การบริหารส่วนตำบลเขาพระให้สร้างอ่างเก็บน้ำแทนที่จะเป็นประปาภูเขา

ปี ๒๕๓๔ โครงการอ่างเก็บน้ำคลองลำแซง” และอ่างเก็บน้ำคลองลำซัน จึงถูกนำเสนอ โดยประธานองค์การบริหารส่วนตำบลเขาพระ และแนบบัญชีรายชื่อผู้ประสงค์จะใช้น้ำ จำนวน ๕๓๕ คน โครงการฯอ้างเหตุผลเพื่อการอุปโภคและเพื่อการเกษตร หน่วยงานที่รับผิดชอบคือ กรมชลประทาน และสำนักพัฒนาแหล่งน้ำ ๕ จากนั้นจึงมีกิจกรรม ประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนในพื้นที่เข้าร่วมและเห็นด้วยกับโครงการโดยบริษัทเอกชนที่ รับจ้างทำรายงาน EIA การสำรวจพื้นที่ทำให้ชุมชนสับสนแตกแยก สันคลอนระหว่าง กลุ่มชาวบ้านและผู้นำทางการ

๒.๖ การจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำเพื่อเศรษฐกิจสังคมท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

การจัดการทรัพยากรของชุมชนดินและน้ำมีมายาวนาน ในหลากหลายรูปแบบ ทั้งป่า ชุมชน(ในบุงทาม ดันน้ำ ป่าชายเลน) ป่าหัวไร่ปลายนา แหล่งดินสำหรับทำเครื่องปั้นดินเผา ระบบเหมืองฝาย ระบบประปาภูเขา ชลประทานระบบย่อยในที่ราบและบุงทาม(พื้นที่ชุ่มน้ำ) ซึ่ง การจัดการของชุมชนปรากฏในวิถีชีวิต การทำมาหากิน การปกครอง ผู้นำตามธรรมชาติ และมี กฎระเบียบของชุมชนสำหรับควบคุมการใช้ทรัพยากรจากคนและกลุ่มในชุมชน รวมทั้งภายนอก ด้วย กฎระเบียบของแต่ละชุมชนจะประกอบด้วยหลักคิดหลักการอยู่ร่วมกันที่มีมาแต่ดั้งเดิม หรือเป็นการจัดการภายในชุมชนตามประเพณี ความเชื่อ รวมทั้งพรรคการเมือง และศาสนา ต่อมาจะมีการเปลี่ยนแปลงตามผู้นำ หรือการปรับผสมผสานกับหลักการของภายนอกชุมชน เพื่อให้กฎระเบียบนั้นเป็นสากลมากขึ้น ดังนั้นกฎบางข้อก็อาจจะไม่แตกต่างจากกฎหมายของ ประเทศ แต่กฎบางข้อก็เป็นข้อห้ามเฉพาะถิ่นเฉพาะกลุ่มนั้นๆ

ข้อพิจารณาสำคัญ คือกฎระเบียบที่กำหนดไว้อย่างเปิดเผย(ติดป้ายตามห้องประชุม ป้ายตามแนวป่าชุมชน การประกาศในเอกสารต่าง ๆ) จะต้องได้รับการพัฒนาในขั้นต่อไป คือ การที่ชุมชน คนทุกคนมีกฎระเบียบในจิตใจเป็นแนวการใช้ชีวิตและใช้ทรัพยากรภายในชุมชน ร่วมกัน ซึ่งจะเป็นเกราะหรือหลักประกันการใช้ทรัพยากรที่ยั่งยืนมากที่สุด กรณีตัวอย่างที่จะ กล่าวถึงเป็นกรณีของชุมชนที่มีทั้งกำลังเริ่มต้นเรียนรู้การจัดการทรัพยากร ซึ่งจะแสดงออกด้วย แนวข้อตกลง หรือมติการประชุม หรือ การกำหนดเขต การสำรวจวิจัยต่าง ๆ หรือเป็นผลจาก การดูแลแนวทางจากชุมชนอื่นที่ประสบความสำเร็จในการจัดการทรัพยากร และอยู่ในขั้นการ ทดลอง การฝ่าฝืนกฎของคนในชุมชนเอง การปรับปรุงให้เหมาะสม และกรณีที่มีการจัดการ ทรัพยากรมาระยะหนึ่งแล้ว ซึ่งสามารถแสดงออกด้วยกฎระเบียบและบทลงโทษหากมีการฝ่าฝืน ที่ชุมชนยอมรับจริงจัง

“เอกสารประกอบโครงการอ่างเก็บน้ำคลองลำแซงและอ่างเก็บน้ำคลองลำซัน , 2544

พื้นที่บ้านเขาเขียว บ้านเขาหลัก และกลุ่มบ้านสองแพรก เป็นพื้นที่ที่เคยอยู่ในเขตการเคลื่อนไหวของพรรคคอมมิวนิสต์ โดยมีกรรมการดูแลรักษาป่าที่ตั้งขึ้นโดยพรรคคอมมิวนิสต์ฯ แต่เมื่อพรรคคอมมิวนิสต์ฯ ถูกกวาดล้างหมดอำนาจสลายตัวไป การดูแลรักษาป่าจึงถูกมอบให้อยู่ในความดูแลของหน่วยงานป่าไม้และทางผู้ใหญ่บ้าน กำหนด ขณะที่คนในชุมชนไม่มีส่วนร่วมในการดูแลรักษาป่า จึงมีผลให้พื้นที่ป่าถูกบุกรุกทำลายลงไปอย่างรวดเร็ว

ท่ามกลางสถานการณ์แย่งชิงฐานทรัพยากรที่ดินและป่า ทำให้หลายพื้นที่ เช่นพื้นที่เหมืองฝายในลุ่มน้ำปิง ปี๒๕๓๕ ชุมชนมีการปรับตัวอย่างรวดเร็วในระบบเหมืองฝาย ระบบน้ำหมุน การจัดการป่าชุมชน แก่ฝายที่เคยมีบทบาทยุติไปเพราะการใช้น้ำไม่มีระเบียบมีการแย่งชิงน้ำ และที่ดินเปลี่ยนมือไปเป็นของคนนอกชุมชนซึ่งไม่ยอมรับกติกาที่มีอยู่ ดังนั้นกระบวนการวิจัยจึงสร้างเวทีการทำงานของกลไกในชุมชน ทั้งการตั้งกรรมการและปรับปรุงกฎระเบียบให้เหมาะสมกับสถานการณ์ใหม่ เช่น

- ชุมชนบ้านเขาหลัก ออกกฎระเบียบห้ามตั้งโรงจักรรีดยางริมน้ำ และต้องมีบ่อบำบัดน้ำเสีย
- ชุมชนบ้านเขาเขียว มีการยกร่างกฎระเบียบในการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ป่าชุมชน และตั้งคณะกรรมการตรวจป่า
- บ้านคลองหัวช้าง มีการยกร่างแนวทางแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมเข้าสู่เครือข่ายองค์กรชุมชนโซนพื้นที่พนม และพยายามผลักดันแนวทางแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมให้ทางอบต.รับรอง
- ชุมชนป่าต้นน้ำเขาพระ ซึ่งใช้ระบบประปาภูเขาจากคลองลำแสง ต้องปรับปรุงข้อตกลงและเข้มงวดในการใช้น้ำกับ ๔ หมู่บ้านร่วมกัน เนื่องจากปริมาณน้ำลดลง และคุณภาพต่ำลง การทำงานเชิงรุกคือ การป้องกันชะล้างของตลิ่งโดยปลูกป่าชายคลอง
- ลุ่มน้ำแม่แ่มแม่แ่มะ พื้นที่ต้นน้ำและปลายน้ำต้องสำรวจปัญหาาร่วมกันและกำหนดกฎระเบียบที่เหมาะสมเพราะมีการใช้ทรัพยากรสายน้ำร่วมกันและการผลิตต่างกัน กระบวนการวิจัยประสานให้เกิดเครือข่ายองค์กรชาวบ้าน ตั้งคณะกรรมการลุ่มน้ำ ซึ่งเป็นตัวแทนกลุ่มคนที่หลากหลาย ทั้งเยาวชน แม่บ้าน หมอยาพื้นบ้าน คณะกรรมการเหมืองฝาย และอยู่ในโครงสร้างในการวางแผนการจัดการลุ่มน้ำ ประเด็นในการปฏิบัติการ คือ การเชื่อมความสัมพันธ์บ้านป่าโหล และชุมชนด้านล่างเพื่อหาข้อยุติร่วมกันในการแก้ไขปัญห
- การจัดการเหมืองฝายที่ควบคุมไม่ให้ที่ดินเปลี่ยนมือ หรือการใช้น้ำไม่เป็นธรรม
- ชมรมชาวประมงทะเลสาบ ชุมชนช่วยกันดูแลอนุรักษ์โดยไม่เห็นกฎหมายอย่างเป็นทางการ แต่จะใช้มติของชุมชน และผู้นำทางการ(ผู้ใหญ่บ้าน)จะมีอำนาจจัดการตามกฎหมายได้

กฎระเบียบของบ้านโนนป่าก่อ กฎกติการักษาป่าที่กำหนดขึ้นร่วมกันได้รับแนวทางจากการดูงานของชุมชนในป่าที่ดำเนินการประสบความสำเร็จ กฎระเบียบได้ห้ามเกี่ยวกับการชักจูงคนนอกชุมชนเข้ามาใช้ที่ดิน ซื้อขายที่ดิน ห้ามทิ้งที่ดินทำกิน ขยาย และเช่า และห้ามตัดไม้และล่าสัตว์ ซึ่งเป็นการควบคุมการประกอบอาชีพและดำเนินชีวิตในป่า โดยหากกระทำผิดและไม่ปฏิบัติตามกฎระเบียบของชุมชนจะมีมาตรการคือ ดักเตือน และลงโทษทางสังคม เช่นการไม่ให้ความร่วมมือ ในขั้นต่อไปคือส่งตัวผู้ทำผิดให้ดำเนินการตามกฎหมาย

กฎระเบียบกำหนดขึ้นเพื่อควบคุมชุมชนซึ่งจะพิสูจน์ว่าชุมชนอยู่ร่วมกับป่าได้จริง ดังนั้นในระยะแรกที่ประกาศใช้กฎ จึงสร้างความตึงเครียดในชุมชนเล็กน้อยมาก ซึ่งยังไม่นับรวมถึงความเป็นอยู่ที่ลำบากอยู่แล้ว (ไม่มีถนน น้ำ ทะเบียนบ้าน โรงเรียน วัด และสถานบริการรักษาโรค) ดังนั้นชาวบ้านบางส่วนจึงฝ่าฝืน เกิดความขัดแย้งระหว่างกรรมการป่าชุมชนและชาวบ้าน เมื่อมีการทบทวนทำความเข้าใจเกิดการปรับความตึง มาเป็นการขอร้องและใช้ป่าในกรอบของการดำรงชีวิต

ความพยายามพิสูจน์ตัวเองของบ้านโนนป่าก่อ โดยเครื่องมือคือกฎระเบียบดังกล่าวได้สร้างการเรียนรู้ซึ่งจะเป็นประโยชน์เป็นข้อพิจารณาสำหรับชุมชนอื่น เช่น การใช้กฎกติกาจะต้องมีความยืดหยุ่น ผสมผสานความเชื่อดั้งเดิม ความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ อันเป็นความเชื่อพื้นฐานของชุมชนประยุกต์ใช้ สร้างสรรค์กิจกรรมเพื่อสร้างสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ได้แก่ พิธีกรรมการบวชป่า การตั้งโรงหอเทวดา อารักษ์ การอัญเชิญเทวดา อารักษ์สิ่งศักดิ์สิทธิ์มาสิงสถิตย์ปกปักรักษาป่าและให้ชาวบ้านอยู่เป็นสุข

นอกจากนี้ พระสงฆ์ยังมีบทบาทเป็นศูนย์รวมจิตใจในการสร้างจิตสำนึกดูแลรักษาป่า ปรากฏทั้งในการประกอบพิธีกรรมทางโลก และทางธรรม ช่วยเทศนาสั่งสอนให้คนมี ความเมตตากรุณาต่อสรรพสัตว์ ละความโลภและเบียดเบียนเกินความจำเป็น จึงเป็นกฎระเบียบที่มาจากคำสอนในศาสนาพุทธที่ช่วยเป็นกำลังในการอยู่ร่วมกับป่าอีกทางหนึ่ง

กฎระเบียบป่าต้นน้ำเขาพระ กฎระเบียบดูแลป่าชุมชนชายคลองของชุมชนป่าต้นน้ำเขาพระ หนึ่งในเจ็ดข้อ คือห้ามมิให้ผู้ใดฝ่าฝืน หากมีการฝ่าฝืนครั้งแรกให้คณะกรรมการเรียกมาดักเตือน และให้ปลูกป่าทดแทน ดัด 1 ต้น ปลูก 10 ต้น พร้อมดูแลรักษา 3 ปี หากผิดในครั้งที่ 2 จะทำการจับกุม และส่งตัวให้เจ้าหน้าที่ดำเนินการตามกฎหมาย กฎดังกล่าวแสดงออกถึงมิติสังคมวัฒนธรรม โดยการปรับด้วยการปลูก

ป่า ไม่ปรับด้วยเงิน และให้ชุมชนจัดการกันเองเป็นลำดับแรก ก่อนจะให้เจ้าหน้าที่รัฐจัดการตามกฎหมาย

๒.๗ การดำเนินงานโลกาภิวัตน์ของชุมชน

ประเทศไทยเปิดรับนโยบายเศรษฐกิจแบบเสรีมานานแล้วเหมือนกับอีกหลายประเทศ โดยเป็นพลังขับเคลื่อนสำคัญที่เอื้อต่อการผนวกประเทศเข้าสู่ตลาดโลก ซึ่งปรากฏอย่างแจ่มชัดในช่วงทศวรรษระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๓๐-๒๕๔๐ ถึงการส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาด้านเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว ซึ่งเห็นได้อย่างชัดเจนในกรณีของกระบวนการกลายเป็นอุตสาหกรรม ตามที่วงวิชาการทางสังคมศาสตร์ให้นิยามหรือแนวความคิดรวบยอดว่าเป็นกระบวนการผูกพันสังคมไทยเข้าสู่โลกาภิวัตน์ด้วย

การที่โลกแคบลง เป็นปีกหนึ่งของนโยบายเศรษฐกิจเสรี เศรษฐกิจแบบทุนนิยม และการปฏิวัติทางด้านเทคโนโลยีของข้อมูลข่าวสาร ในแง่โลกาภิวัตน์ จึงรวบเอาแง่มุมทั้งด้านวัตถุและด้านวัฒนธรรมเข้าไว้ด้วยกัน ส่งผลให้พื้นที่ต่าง ๆ ตกอยู่ภายใต้การครอบงำของทุนนิยม ตะวันตกด้วย ดังนั้นในด้านสังคมวัฒนธรรมชุมชนต่าง ๆ ได้เกี่ยวข้องกับระบบทุนมายาวนาน แม้แต่ชุมชนในป่าก็หนีไม่พ้น ตัวอย่างของยุคเงินผันตั้งแต่ปี ๒๕๐๐ ต้น ๆ จนถึงรัฐบาลทักษิณ มีเงินหว่านลงทั่วประเทศ ตามนโยบายหมู่บ้านละ ๑,๐๐๐,๐๐๐ บาท ซึ่งเป็นที่พอใจของชุมชนหลายแห่ง สะท้อนจากความร่วมมือของชุมชนที่ต้องดึงดูดด้วยกองทุนต่าง ๆ การประชุมที่ไม่มีเรื่องการเงินหรือกองทุนหมู่บ้าน ชาวบ้านจะเข้าร่วมประชุมน้อยมาก

สภาพสังคมที่แสดงถึงการใช้จ่ายเงินเป็นตัวตั้งเกิดขึ้นหลายด้าน คือ ผู้นำธรรมชาติลดน้อยลง ชาวบ้านทิ้งความเชื่อถือในวิถีชีวิตแบบเก่า ๆ การปรับเปลี่ยนทัศนคติมาให้คุณค่ากับอำนาจการเงิน การซื้อขาย(เป็นผู้บริโภค) มากกว่าการผลิตและพึ่งตนเอง ในด้านสาธารณสุข สมุนไพรไทย และวิธีการรักษาแบบแพทย์แผนไทย หรือหมอโบราณสูญหายไป เป็นเพราะวิถีชีวิตเปลี่ยนไป พร้อมกับวิถีการผลิตเปลี่ยนแปลงไปสู่การผลิตเพื่อขาย ดังนั้นการพึ่งตนเองและความหลากหลายทางชีวภาพของป่าจึงลดลง เพราะพื้นที่เกษตรกรรมสวนผสมผสานถูกเปลี่ยนแปลงเป็นพืชเชิงเดี่ยว

ดังกรณีพื้นที่ภาคเหนือ ทั้งลุ่มน้ำแม่แจ่มแม่คะ ลุ่มน้ำแม่แตงตอนบน และลุ่มน้ำแม่จืด ที่มีปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อขยายพืชเศรษฐกิจในเขต เพื่อขยายพื้นที่รองรับการปลูกพืชเชิงเดี่ยวที่เข้ามาพร้อมกับการพัฒนาส่งเสริมอาชีพ ของเกษตรกรในชุมชน อาทิเช่น การส่งเสริมการปลูกยางพารา การส่งเสริมการปลูกส้ม การส่งเสริมการปลูกข้าวโพด ที่จะต้องอาศัยที่ดินจำนวนมาก เนื่องจากพืชเหล่านี้ ไม่สามารถที่จะปลูกในพื้นที่เดิมได้ตลอด หากเป็นพื้นที่เดิมแล้ว ผลผลิตพืชผลทางการเกษตรจะไม่ได้ราคา แต่หากเป็นพื้นที่ใหม่ พืชผลการผลิตทางการเกษตรจะได้ผลผลิตที่ดีกว่าและได้ราคามากกว่า ทำให้ชุมชนเริ่มที่จะขยายพื้นที่

เพาะปลูกเข้าไปในพื้นที่ป่ามากขึ้น ส่งผลต่อการลดลงของพื้นที่ป่า และนำไปสู่ความขัดแย้ง ภายใต้อภิปรัชญาของชุมชนที่มีต่อการดูแลรักษาพื้นที่ป่าในรูปแบบลักษณะของป่าชุมชน รวมไปถึง การแย่งชิงน้ำเพื่อผันน้ำเข้าสู่พื้นที่เกษตร โดยเฉพาะกลุ่มทุนขนาดใหญ่ที่เข้ามาทำวนชื้อ ที่ดิน

การเคลื่อนไหวต่อต้านโลกาภิวัตน์ในหมู่บ้านญญาชนและผู้นำท้องถิ่น เป็นที่มาของแนวคิด การพึ่งตนเอง หรือการต่อต้านทุนนิยม หรือการค้นหาทางเลือกเศรษฐกิจชุมชนที่ยั่งยืน ดัง ตัวอย่างของพื้นที่ต่าง ๆ ได้จัดเวทีเรียนรู้ให้กับชุมชนในด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม กฎหมาย นโยบายรัฐ และ เขตเศรษฐกิจการค้าเสรีที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนอย่างต่อเนื่อง ในรูปแบบต่าง ๆ รวมทั้งการแก้ไขปัญหา เพื่อเสริมสร้างกระบวนการวิเคราะห์ในการหา แนวทางในการแก้ไขปัญหาหรือยกระดับกระบวนการจัดการทรัพยากรของชุมชน และจัด กิจกรรมริเริ่มและการพึ่งตัวเองในการผลิต และการบริโภค

กลุ่มแม่บ้านในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่แะแม่ณะ ได้ร่วมเรียนรู้กับเครือข่าย แลกเปลี่ยนแนวคิด ในการฟื้นฟูในเรื่องของการลดภาวะค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นในครัวเรือน เช่น แผนปลูกพืชผักสวน ครัวในระดับครัวเรือน การลดการใช้ถุงพลาสติกด้วยการจัดกิจกรรมหิ้วตะกร้าไปตลาด ในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่แดงล่างมีการอบรมทำสารชีวภาพเพื่อเป็นทางเลือกให้เลิกใช้สารเคมี รักษาดิน และน้ำ โดยสามารถขยายแนวร่วมและเสริมความรู้ให้กับชาวบ้านเกี่ยวกับเรื่องสิทธิ หน้าที่และ การปกป้องตนเอง

พื้นที่วิจัยในเครือข่ายอัครแม่บุญได้พัฒนาทางเลือกเกษตรอินทรีย์ที่สามารถระยะหนึ่งอย่าง ต่อเนื่องโดยมี พืช สับสับ การอบรมเตาเผาถ่านประหยัดพลังงานและใช้น้ำส้มไม้ในแปลง เกษตร การศึกษาดูงานด้านเกษตรอินทรีย์ที่สุรินทร์ และทดลองนำร่องกลุ่มออมทรัพย์บ้านนา แปะ โดยสามารถขยายผลจากเตาเผาถ่านไปสู่เรื่องน้ำส้มไม้ที่ชาวบ้านนำมาใช้ในการทำเพาะ เห็ดฟางของชาวบ้านโนนเรือ

พื้นที่ลุ่มน้ำชี บ้านหนองคู เมื่อสามารถแก้ไขปัญหาได้ด้วยฝ่ายหินทิ้งแล้ว ได้ทดลองทำ เกษตรอินทรีย์ เริ่มที่การทำปุ๋ย เพื่อรักษาสังแวดล้อม ด้านเครือข่ายนำซื้อบรมทำน้ำยาล้างจาน ด้วย ตัวเองเพื่อลดค่าใช้จ่าย และเรียนรู้ถึงผลกระทบของกระแสโลกาภิวัตน์ที่มีต่อชุมชน โดยเฉพาะการพึ่งพา สินค้าจำเป็นในครัวเรือน

กรณีต้นน้ำเขาพระ

ชุมชนได้พยายามรื้อฟื้นภูมิปัญญาหลายด้าน โดยเฉพาะด้านสมุนไพร ด้านยา รักษาโรค และสิ่งของอุปโภคในชีวิตประจำวัน แต่ผลเกิดขึ้นทั้ง ๒ ด้าน ด้านหนึ่ง สมุนไพรที่ชุมชนต้นน้ำได้รับความสนใจจากสถาบันภายนอกมาก ซึ่งช่วยยืนยันว่า ชุมชนต้องรักษาหวงแหนไว้ อีกด้านหนึ่งเมื่อมีการให้ความรู้ต่อเยาวชนและกลุ่มต่าง ๆ พบว่าได้รับความสนใจน้อย นำสนใจว่าภูมิปัญญาดังกล่าวมีความจำเป็น หรือมีคุณค่า

อย่างไรในชุมชน วิถีชีวิตปัจจุบัน คงจะต้องวิเคราะห์จุดมุ่งหมายที่จะรื้อฟื้นภูมิปัญญา
กันมากขึ้น ในขณะที่สังคมภายนอกมีความตื่นตัวต้องการพัฒนาสมุนไพรเหล่านี้เป็นยา
หรือผลิตภัณฑ์ต่างๆซึ่งเป็นเรื่องของมูลค่าจากภูมิปัญญาและฐานทรัพยากรป่าเขตร้อน

แกนนำชุมชนซึ่งเป็นนักวิจัย ภูมิहित กล่าวว่าเขามีความภูมิใจว่าหัวอ้ายเหล็ก
เป็นสมุนไพรมีคุณค่ามาก และมีเฉพาะที่ป่าเขาแก้วเท่านั้น ทั้งนี้มหาวิทยาลัยสงขลานคร
ินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ก็รับรองทำให้ปัจจุบันมีชาวบ้านจำนวนมากเข้าป่าเพื่อเก็บ
สมุนไพรนี้

“...หัวอ้ายเหล็กนี้ไปเสนอทั่วทุกจังหวัดแล้ว ทั่วภาคใต้ ภาคอีสาน อยู่ในอำเภอ
รัตภูมิ มีที่เขากแก้ว เขาบรรทัดไม่มี ความดังตอนนี้ทั่วไปแล้ว มันดังเพราะว่าทาง มอ.
ไปทำการวิจัยว่าเรื่องของการบำรุงกำลังมันมีอยู่แล้ว มันสามารถจำกัดสารพิษใน
ร่างกายได้ด้วย อันนี้แหละที่ทำให้ดังใหญ่เลย พอมันดังเราก็คิดแล้วว่ามันจะต้องสูญ
หาย...”

ป่าต้นน้ำเขาพระ เป็นแหล่งผลผลิต(ของป่า) ซึ่งเป็น อาหาร หรือใช้ประกอบ
อาหาร ได้แก่ สะตอป่า เหยียงป่า น้ำผึ้ง เนียง กระพ้อเห็ด ผักป่า หน่อไม้ ผลไม้ป่า
เช่น จำปอริง ละไม มะไฟ ลูกหยี ทองบั้ง ลูกเหมา ส้มจิ้ง ส้มวง ลูกกอก สมุนไพร
รักษาโรค ของดีของชุมชนคลองลำแสงได้แก่ หัวโหลเหล็ก ผืนแสนห้า เฒ่าไม้แคลน
ควายหาย นำมาใช้ประโยชน์ทางด้านยาบำรุงร่างกาย และนำมาแปรรูปเป็นเครื่องดื่ม
ที่สำคัญ นอกจากนั้นก็เป็นไม้ใช้สอยซึ่งมีอยู่ทั่วไปในพื้นที่ป่าต้นน้ำ เช่นที่บ้านคลองหัว
ช้าง ชุมชนจะใช้ ไม้เหลาเตา เคียนหม้อ ทุงฟ้า ไม้ต้น สร้างที่อยู่อาศัย และเครื่องใช้ไม้
สอยในการเกษตรที่เขาพระมีการนำหวายและหญ้าไม้กวาดมาแปรรูปทำไม้กวาด
จำหน่ายสร้างรายได้แก่ชุมชน

กรณีเครือข่ายป่าชุมชน อ.พนม

กลุ่มอนุรักษ์ภูมิปัญญาศิลปวัฒนธรรมไทย ได้จัดฝึกอบรมการทำผลิตภัณฑ์
ชีวภาพ โดยใช้น้ำชีวภาพ ซึ่งได้จากกระบวนการผลิตเหล้าพื้นบ้าน (น้ำสาเหล้า) นำมา
เป็นส่วนผสมในการทำผลิตภัณฑ์ธรรมชาติ เช่น น้ำยาล้างจาน น้ำยาเช็ดกระจก บัญ
ชีวภาพ และมีการฝึกอบรมให้ความรู้ทางด้านสมุนไพรให้กับชาวบ้านในตำบลคลองชะ
อุ่น เยาวชนในโรงเรียนในตำบลคลองชะอุ่น เพื่อให้ชาวบ้านและเยาวชนในโรงเรียน
สามารถนำเอาองค์ความรู้ทางด้านสมุนไพรมาปรับประยุกต์ใช้ทำผลิตภัณฑ์ธรรมชาติ
ไว้ใช้เองในครัวเรือน ลดค่าใช้จ่ายของครอบครัว เช่น แชมพูสระผม, แชมพูนวดผม, สบู่,
ยาสีฟัน ฯลฯ ส่วนในเครือข่ายองค์กรชุมชนคลองไม้แดง มีการฝึกอบรมให้ความรู้เรื่อง

สมุนไพรมานานในบ้านเขาหลักเพื่อให้นักในชุมชน เยาวชน ได้รู้จักคุณลักษณะ และการใช้ประโยชน์สมุนไพรมานาน เพื่อนำมาใช้เป็นยารักษาโรค และฝึกอบรมการทำปุ๋ยชีวภาพในบ้าน ห้วยตาหมิง เพื่อลดการใช้สารเคมีในการปลูกผัก

ในด้านนโยบายเหล่านี้ ซึ่งรัฐบาลผูกขาดการผลิตมายาวนาน กลุ่มอนุรักษ์ภูมิปัญญา ร่วมกับเครือข่ายเหล่านี้ที่บ้านจังหวัดสุราษฎร์ธานี และเครือข่ายเหล่านี้ที่บ้านภาคใต้ ติดตามปัญหา นโยบายผูกขาดการผลิตสุราโดยพระราชบัญญัติสุรา ๒๔๙๓ โดยเครือข่ายเหล่านี้ที่บ้านเสนอร่าง พ.ร.บ.เหล้าชุมชน เพื่อให้เกษตรกรผลิตเหล้าที่บ้านและจำหน่ายได้ ทั้งนี้หากผลิตเหล้าที่บ้านได้จะเป็นทางเลือกการเพิ่มมูลค่าผลผลิตจากสวน ในช่วงที่ราคาผลไม้ตกต่ำ อาทิ มังคุด เงาะ และกระบวนการผลิตได้สำเหล้ามาทำปุ๋ยชีวภาพ ผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ได้แก่ น้ำยาล้างจาน น้ำยาเช็ดกระจก

ข้อเสนอของเครือข่ายเหล่านี้ที่บ้าน คือ ให้รัฐยกเลิกการเก็บภาษีเหล้าที่บ้าน ในกรณีที่ทำกินในครัวเรือน และเก็บภาษีในอัตราต่ำในกรณีที่มีการผลิตบริโภคในชุมชน และในในงานเทศกาลต่าง ๆ ของชุมชน และรัฐควรจะปรับกฎระเบียบในการผลิตเหล้าที่บ้านให้สอดคล้องกับสภาพในแต่ละท้องถิ่น รวมทั้งรัฐต้องสนับสนุนการวิจัยการผลิตเหล้าที่บ้าน เพื่อยกระดับคุณภาพการผลิตให้มีคุณภาพมากยิ่งขึ้น

กรณีเครือข่ายป่าชุมชน อ.ไชยา

การเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับองค์กรชุมชนนำได้ดำเนินการมาระยะหนึ่ง โดยสร้างกลุ่มออมทรัพย์ เพื่อใช้เป็นกองทุนของชุมชน ลดการพึ่งพาเงินทุนจากภายนอก ชุมชน มีกลุ่มกองทุนในชุมชนที่เกิดขึ้นใน ๒ ลักษณะ เป็นกลุ่มออมทรัพย์ที่เกิดจากการส่งเสริมของทางเจ้าหน้าที่รัฐและเกิดขึ้นโดยการจัดตั้งของชาวบ้านเอง ใช้เป็นเงินทุนหมุนเวียนภายในชุมชนในการลงทุนทางด้านอาชีพ การเกษตรกรรม การปลอมน้ำในนอกระบบ การศึกษาบุตร สร้างและซ่อมแซมที่อยู่อาศัย และใช้จ่ายในการดำรงชีพ นอกจากนี้ยังมีกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ภายในชุมชน เพื่อแก้ไขปัญหาของตนเอง

นอกจากนี้ชุมชนได้สร้างอำนาจการต่อรองทางด้านการซื้อ ลดค่าใช้จ่ายครอบครัว ในเครือข่ายองค์กรชุมชนบ้านคลองไม้แดง บ้านเขาหลัก ได้พยายามแก้ไขปัญหาด้านเศรษฐกิจให้กับสมาชิก ได้จัดตลาดลอยฟ้า โดยรวบรวมความต้องการใช้สินค้าอุปโภค บริโภคของสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ทั้ง ๗ กลุ่ม ต่อกับร้านค้าในอำเภอไชยา สั่งซื้อของครั้งละมาก ๆ ได้สินเชื่อ จากร้านค้า และได้ซื้อของในราคาถูก ในแต่ละ

เดือนนำเอาสินค้าอุปโภค - บริโภคไปส่งให้กับสมาชิกถึงบ้าน สะดวกในการบริหาร
จัดการของกลุ่ม เพราะไม่ต้องมีร้านค้า ไม่ต้องคอยตรวจเช็คสินค้าในร้าน สามารถช่วย
ลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือนให้กับสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ และกลุ่มเองก็มีกำไรในการเข้า
กองทุนของชุมชนอีกด้วย

ภาคผนวก

ตาราง ๑ : ผลการปฏิบัติการของโครงการสิทธิชุมชนศึกษา

การปฏิบัติการของชุมชน ทั้ง ๓ โครงการภาคเหนือ ภาคอีสานและภาคใต้ ทำให้เกิดการจัดการทรัพยากรอย่างไร และสามารถแก้ไขปัญหาอย่างไร

พื้นที่	ประเด็น-รูปธรรม	บทบาทของชุมชน			
		ก. ทรัพยากรที่ ลดลง หรือ ชุมชนไม่ได้ใช้ ประโยชน์แล้ว	ข. ชุมชนยังสามารถ ใช้ประโยชน์	ค. ขอบเขตอำนาจ จัดการทรัพยากร โดยชุมชน	ง. รูปแบบ กลไกของชุมชน (คน-เครื่องมือ- เครือข่าย)
พนม บ้านเขา เขี้ยว ต. คลองชะ อุ่น	ร่วมเคลื่อนไหวกับเครือข่าย ปฏิรูปที่ดิน -เสนอให้รัฐยกเลิกการให้ นายทุนเช่าที่ดินสวนป่า และ นำที่ดินกระจายให้ชาวบ้าน ซึ่งไม่มีที่ดิน -คัดค้านกฎหมายการเช่า อสังหาริมทรัพย์ ๒๕๔๒			-ตามรธน.ม.๘๔ รัฐต้องจัดระบบ ที่ดินให้ ประชาชน -ตาม พ.ร.บ. ข้อมูลข่าวสาร	-คณะทำงาน ปัญหาป่าไม้ -เครือข่ายองค์กร ชาวบ้านจังหวัดสุ ราษฎร์ -เครือข่ายปฏิรูป ที่ดิน
พนม บ้านเขา เขี้ยว ต. คลองชะ อุ่น	-ป่าชุมชนเขาเขี้ยว (เทือกเขา สิลุ๊ก) -ขยายแนวเขตป่าทั้งตำบล -กันแนวเขตป่า ๒๐,๐๐๐ ไร่		-สวนยาง -สวนไม้ผล -กาแฟ -สมุนไพร	-ป่าชุมชนเขา เขี้ยว	-ทำงานร่วมกับ กำนัน ผญ.บ้าน อบต. และอำเภอ พนม -เครือข่าย อนุรักษ์ป่าต้นน้ำ คลองคราม
คลอง ไม้แดง แก่งกรุง	กันแนวเขตป่า และที่ดิน สาธารณะ เขตสำนักสงฆ์		-สวนยาง -สวนไม้ผล -สมุนไพร -เก็บสาคอ	-ป่าชุมชน	-ทำงานกับ เครือข่าย พระสงฆ์ภาคใต้
คลอง ไม้แดง แก่งกรุง	อบต.ปากหมากรับรองป่า ชุมชน ๕๐๐ ไร่		-ป่าชุมชน	-ป่าชุมชน	-ทำงานกับ อบต. ปากหมาก
คลอง ไม้แดง แก่งกรุง	รักษาต้นน้ำ ไม่อนุญาตให้ตั้ง โรงกรีดยางริมคลอง		-ต้นน้ำ -คลอง	-ป่าต้นน้ำ	-กฎของ อบต. ปากหมาก

โนนป่าก่อ	วนเกษตรยั่งยืน			-อยู่ร่วมกับป่า โดยใช้ที่ดิน ราย ไม่ขยายที่ทำกิน	-แผนชุมชน ย้าย ป่ามาไว้โนนไร่ เพื่อเพิ่มแหล่ง อาหารในไร่
โนนป่าก่อ	-กองทุนข้าว -บวชป่า			-	-เนื่องจาก ผลผลิตข้าวไม่ พอกิน พระ อาจารย์ยาวพา ชาวบ้านนำ กระต๊อบไปขาย แลกข้าวเพื่อ สะสมสำรองใน ชุมชน
หนองตู่	ร่วมเครือข่ายตัดค่าน พ.ร.บ. น้ำ				
หนองตู่	ร่วมเครือข่ายติดตาม ผลกระทบโครงการโขงชีมูล				
หนองตู่	ร่วมเครือข่ายลุ่มน้ำชีตอนบน				
หนองตู่	เกษตรอินทรีย์			-การยังชีพโดย ไม่ทำลาย สิ่งแวดล้อม	-เครือข่ายอีก แม่น้ำมูล ศรีสะ เกษ
หนองตู่	ฝายกันแม่น้ำชี			-ยกระดับแม่น้ำชี บริเวณบ้าน หนองตู่ เพื่อนำ น้ำเข้าพื้นที่ .. ไร่สำหรับทำนา ฯลฯ	-ทอดผ้าป่าฝาย หินทิ้ง เพื่อระดม ทุน -อบจ.ขอนแก่น องค์กรพัฒนา เอกชน ฯลฯ
หนองแคว- สวนสวรรค์	ชลประทานชุมชน ระบบสูบน้ำ	ระดับน้ำแม่น้ำ มูลลดลงเพราะ การยกระดับน้ำ ของเขื่อนราษี ไศลที่ห่างไป ๔ กม.			-กรรมการ ชาวบ้าน -อบต.หนองแคว -ชลประทาน จังหวัด
ป่าทาม ชุมชนกุศ เป็ง					-กรมส่งเสริม คุณภาพ สิ่งแวดล้อม

บ้านท่า ลาด	คัดค้านสัมปทานคูตหายใน แม่น้ำชี เสนอปัญหาต่อ หน่วยงานอิสระ และรัฐ	-สัตว์น้ำ -ป่าทาม			-เครือข่ายลุ่มน้ำ ภาคอีสาน -ชลประทาน -นักการเมือง -จังหวัด -คณะกรรมการ สิทธิฯ -กรรมาธิการ สิ่งแวดล้อม วุฒิสภา
	เกษตรทามมูน	ป่าทามถูก ทำลาย		ปลูกพืชทาม แทรกในที่ดินที่ ปลูกพืช เศรษฐกิจเพื่อให้ มี กก ผือ สำหรับ ทอเสื่อเป็น รายได้เสริม	
แม่แะ-แม่ น้ำ ลุ่มน้ำปิง	-ปัญหาการขยายพื้นที่ทำสวน ชาทำให้ขัดแย้งในลุ่มน้ำ -ปี ๔๘ ทางออกเรื่องการใช้ ที่ดิน-น้ำ ระหว่าง ชุมชนต้น น้ำ(บนคอย) กับ ชุมชน ตอนล่าง แม่แะ-แม่แะ -แผนจัดการทรัพยากร				-คณะทำงาน ศึกษาข้อมูลการใช้ที่ดินบ้านป่า ไหล -อบต.แม่แะ -ภาคีความ ร่วมมือ ชุมชน- รัฐ -คณะกรรมการ ลุ่มน้ำแม่แะ-แม่ แะ
แม่แะ-แม่ น้ำ ลุ่มน้ำปิง					-คณะกรรมการ ลุ่มน้ำแม่แะ-แม่ แะ
แม่แะ-แม่ น้ำ ลุ่มน้ำปิง	-ร่วมผลักดัน พ.ร.บ.ป่าชุมชน ฉบับประชาชน				-เครือข่ายป่า ชุมชนระดับ ตำบล -อบต.แม่แะ

ลุ่มน้ำแดง	ปี ๔๖ คัดค้านโครงการผันน้ำแม่แดง ยื่นหนังสือต่อนายกฯ พร้อมรายชื่อ ๑,๕๘๗ คน ปี ๔๘ ยื่นหนังสือต่อนายกฯ ที่อ.เชียงดาว				-เครือข่ายประชาชนผู้ใช้น้ำ คลองซอย ๒๑ -สมาชิกคนจน -สหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ
ลุ่มน้ำแดง	-เข้าร่วมสมาชิกคนจน กรณีเขื่อน				-เครือข่ายประชาชนลุ่มน้ำแม่แดงล่าง
ลุ่มน้ำแดง อ.เวียง แหง (ลุ่มน้ำปิง)	-ต่อต้านโครงการเหมืองลิกไนต์ที่อำเภอเวียงแหง ไร่พื้นที่ ๓,๐๐๐ ไร่ เพื่อขุดถ่านหิน ๒๐ ล้านตัน -ปี ๔๘ ยื่นหนังสือต่อนายกฯ -ร่วมชุมนุมต่อต้านการประชุมถ่านหินโลก ที่จ.ลำปาง-ยื่นหนังสือ รมต.ก.พ.ถึงงาน -กดดันสถาบันฯทำ EIA -กดดันหน่วยชุดสำรวจแร่ให้ออกจากพื้นที่ -เวทีสาธารณะในพื้นที่				-เครือข่ายทรัพยากรลุ่มน้ำแดงดอนบน (๑๓ หมู่บ้าน) -เครือข่ายพลังงานทางเลือก -เครือข่ายไม่เอาถ่านหิน -เครือข่ายชมรมกำนันผู้ใหญ่บ้าน -สวรส. -สาธารณะสุข
ลุ่มน้ำปิง	-ร่วมขับเคลื่อน พ.ร.บ.ป่าชุมชนฉบับประชาชน				-เครือข่ายป่าชุมชนภาคเหนือ
ลุ่มน้ำแดงอ.เวียง แหง (ลุ่มน้ำปิง)	สร้างจิตสำนึก + อนุรักษ์ จัดการป่าชุมชน		-ปลูกป่าไม้ไผ่ไร่ ป่าเฉลิมพระเกียรติ -ทำฝายแม้ว -กฎกติการักษาป่า -พัฒนาน้ำตกแม่ลาด -เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา -ทำแนวเขตกันไฟ	-ป่าชุมชน -เขตอนุรักษ์สัตว์น้ำ -พิธีกรรมบวชป่า -พิธีสืบชะตาแม่น้ำ	-เครือข่ายป่าชุมชนอ.เวียงแหง
ลุ่มน้ำแดงอ.เวียง แหง (ลุ่มน้ำปิง)	-ตรวจสอบนายทุนไร่ข้างขาวบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนฯ พื้นที่ป่าเหล่าหลวง -ปี ๔๘ แจ้งอุทยานฯ ให้จับกุม (จับแต่ตงงาน ไม่เจอเจ้าของไร่)				-ผู้นำทางการ -อบค.เมืองแหง

ลุ่มน้ำ แดงอ.เวียง แหง (ลุ่มน้ำปิง)	FTA ไทย-จีน ทำให้กะเทียม ราคาตก -ปี ๕๘ ชุมชุมเรียกร้องให้รัฐ รับซื้อ ๑๘ บาท /กก. (นายอำเภอรับซื้อเรียกร้อง)				
ลุ่มน้ำ	ป่าเมี่ยง			ไม่พินสำหรับใช้ ในครัวเรือนและ การนั่งเมี่ยง	
เขาพระ	ฝายชลอน้ำ				-กรมทรัพยากร น้ำ -มศว.หาดใหญ่
เขาพระ	ปลูกป่าริมคลอง			ป่าต้นน้ำเขาพระ ในพื้นที่สวนและ ยางพารา ระยะห่างจาก. หมู่บ้าน กม.	เครือข่ายป่าต้น น้ำเขาพระ ฯลฯ

**ตาราง ๒ : ผลกระทบจากนโยบายและการพัฒนาของรัฐที่มีต่อการจัดการทรัพยากรของ
ชุมชน**

ปี พ.ศ.	นโยบายและการพัฒนาของ รัฐในพื้นที่วิจัย	ผลกระทบต่อชุมชน			
		ก. ทรัพยากรที่ ลดลง หรือ ชุมชนไม่ได้ใช้ ประโยชน์	ข. ทรัพยากรที่ ชุมชนยังสามารถ ใช้ประโยชน์	ค. ขอบเขตอำนาจ จัดการทรัพยากร โดยชุมชน	ง. รูปแบบ กลไกการพัฒนา ของรัฐ (คน- เครื่องมือ)
	สัมปทานป่าไม้			-รับจ้างทำไม้	
๒๕๘๔	พ.ร.บ.ป่าไม้ ๒๕๘๔	-ที่ดินที่ไม่มี เอกสารสิทธิ์คือ ป่า (ทรัพย์สิน ของรัฐ)	- ทั้งประเทศมี ๕๗๐,๐๐๐ ครัว ใช้ที่ดิน แต่ไม่มี เอกสารสิทธิ์		
๒๕๘๓	พ.ร.บ.สุรา			-ผลิตสุราที่บ้าน แต่ไม่ถูก กฎหมาย ต้อง ลักลอบผลิตและ จำหน่าย	-กรมสรรพสามิต

๒๔๙๓-๙๘	ชลประทานระวะ ประตุระวะ ปิดคลองเชื่อมทะเลสาบ ๕ คลอง ตำบลระวะ อำเภอระ โนด จังหวัดสงขลา (เขื่อนบ้านแพรกเมือง เขื่อน ปากระวะ ฝ่ายรับแพรก ฝ่าย ปากแตระ ฝ่ายบ้านระวะ) (ประมงทะเลสาบสงขลา)	-สัตว์น้ำกร่อย	-จับสัตว์น้ำ	พื้นฟูทะเลสาบ -ปลูกป่าชายเลน- -เขตอนุรักษ์สัตว์ น้ำ	-ชลประทาน ควบคุม -ประตุปิดคลอง ระวะ ๕ จุด
๒๕๐๓	พ.ร.บ.สงวนและคุ้มครองสัตว์ ป่า ๒๕๐๓ (แก้ไขเพิ่มเติม ๒๕๓๕)				
๒๕๐๔	พ.ร.บ.อุทยานแห่งชาติ ๒๕๐๔				
๒๕๐๗	พ.ร.บ.ป่าสวนแห่งชาติ ๒๕๐๗				
๒๕๑๓	-แผนพัฒนาเกษตรกรรมด้วย การส่งเสริมให้ปลูกข้าวพันธุ์ ใหม่ ทำนาปีละ ๒ ครั้ง และไร นาสวนผสม	-ปัญหา น้ำขัง ดินเสีย หนู ระบาด ต้องใช้ ปุ๋ยและยาฆ่า แมลงมาก ซึ่ง ชาวบ้านปาก พนังไม่คุ้นเคย -พื้นที่แอ่งกระทะ หลายหมู่บ้าน ได้แก่ ตำบลบาง ศาลา ตำบลบาง ตะพง ตำบลบ้าน ใหม่ ตำบลป่า ระกำ ลดการทำ นาลงเพราะการ ผลิตไม่คุ้มทุน และเลิกไปช่วงปี ๒๕๓๑ -พันธุ์ข้าว พื้นเมืองจำนวน มากของปาก พนังหายสาบสูญ ไปด้วย			-กรมวิชาการ เกษตร -ธกส. -บริษัทขายปุ๋ย + ยาฆ่าแมลง -บริษัทขาย เครื่องจักรกล

๒๕๑๖	ประกาศป่าสงวนแห่งชาติ เขียงดาว (แม่มะ-แม่ะ ลุ่มน้ำปึง ตอนบน อ.เขียงดาว เขียงใหม่)	-ทับซ้อนป่า ชุมชนและที่ทำ กินของชุมชน ๖ ตำบล(๗๒ หมู่บ้าน) -ไม่สามารถใช้ ประโยชน์จากป่า ในชีวิตประจำวัน ได้ (อาหาร พืช สมุนไพร ฟิน) -ไม่ได้รับรองสิทธิ ทำกิน -ทำลายความเชื่อ ป่าหน้าหมู่บ้าน และ ระบบงานหน้า หมู่บ้านในการดูแลป่า	-ชุมชนป่าเมือง -ชุมชนชนเผ่า (ม้ง ลาหู่)	-ชาวบ้านเป็น คณะกรรมการ ของหน่วยต้นน้ำ เพื่อลดความ ขัดแย้งกับรัฐ และการ สนับสนุน กิจกรรมแนวกัน ไฟ ๕๐๐๐ บาท / ปี	-กรมป่าไม้ -กรมอุทยานฯ -คณะกรรมการ ภายใต้หน่วยต้น น้ำ
๒๕๑๖	โครงการชลประทานแม่แดง (๓ บ้าน คลองซอย ๒๑ ปลายคลองชลประทานแม่ แดง.)	-	-ได้ใช้น้ำจาก คลองชลประทาน แต่หน้าแล้งไม่มี น้ำ ต้องสำรอง กับคลองซอย ด้านเหนือหน้า	แก่เหมือนแก่ฝ่าย เปลี่ยนเป็น นายตรวจนา และประธาน คลองซอย แต่ไม่ มีอำนาจจัดการ น้ำ ชลประทาน ตั้งขึ้นในกระดาด เท่านั้น	-ชลประทาน ควบคุม -ประตูปิดเปิดน้ำ -กรรมการปิด เปิดน้ำ
๒๕๑๘-๒๐	-การพัฒนาคมนาคมทางบก ในลุ่มน้ำปากพนัง	-ถนนขวาง ทางเดินของน้ำ ทำให้น้ำขัง ดิน เปรี้ยว น้ำเปรี้ยว ผลผลิตข้าวลดลง			
๒๕๒๑	ประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ ป่าดอยเขียงดาว (แม่มะ-แม่ะ)	-อาหารจากป่า -ล่าสัตว์ไม่ได้ -ยาสมุนไพร -ไม่ใช้สอย ฟิน			
	การส่งเสริมพืชเศรษฐกิจ ปอ มันสำปะหลัง (เป้าหมายทดแทน -ลุ่มน้ำมูน ตอนกลาง)	-ที่เลี้ยงสัตว์เนื้อที่ ๓,๐๐๐ ไร่ถูกบุก รุกปลูกปอ มัน สำปะหลัง (ที่สาธารณะของ ชุมชน ๔ หมู่บ้านในช่วงน้ำ ท่วมหลาก)	-สมุนไพร -เก็บเห็ด หาฟืน เลี้ยงสัตว์ หาปลา	-๒๕๓๒ ชุมชน ๔หมู่บ้านทำป่า อนุรักษ์ -กรรมการชุมชน ดูแล -แบ่งโซนอนุรักษ์ และโซนใช้สอย	

	กรมประมงส่งเสริมการเพาะเลี้ยงกุ้งกุลาดำ (ลุ่มทะเลสาบ – ลุ่มน้ำปากพนัง)	-ป่าชายเลน -แหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำกร่อย		พื้นฟูทะเลสาบ -ปลูกป่าชายเลน- -เขตอนุรักษ์สัตว์น้ำ	-ประมงจังหวัด -บริษัทเอกชน
๒๕๒๓	นโยบายให้สิทธิเช่าภาคเกษตร	-เลิกใช้พันธุ์ข้าวพื้นเมือง -ใช้ความรู้ประสบการณ์เดิมไม่ได้		-ชวานาเป็นตลาดของนายทุนขายสินค้า ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง เครื่องจักร	-ช.ก.ส. -แหล่งเงินทุนต่างๆ บริษัทขายยา เมล็ดพันธุ์ นายทุน
	ประกาศป่าสงวนแห่งชาติสิริกิตต์ (ต้นน้ำเขาพระ)	-ถูกป่าทับที่ทำกิน ไม่สามารถออกเอกสารสิทธิ์	-สมุนไพรม -น้ำผึ้ง -ปลูกพืชรวมยาง	-กลุ่มรักษาน้ำและสิ่งแวดล้อมดูแลป่าต้นน้ำคลองหินผุด -ทำระบบประปาภูเขา ๔ หมู่บ้าน -ป่าชุมชนชายคลอง -กรรมการ-กฎระเบียบควบคุมการใช้สมุนไพรมและไม้ (การทำงานของชุมชนต้องการ กม.ป่าชุมชนและอำนาจการรักษาป้องกันการทำลายป่า)	-สำรวจเขตป่าโดยภาพถ่ายดาวเทียม -พ.ร.บ.ป่าสงวนฯ
	ประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าโตนาช้าง (ต้นน้ำเขาพระ)				-พ.ร.บ.สงวนคุ้มครองสัตว์ป่า -กรมอุทยานฯ
๒๕๒๗-๒๘	บริษัทเอกชน (บ.ร้อยเอ็ด) (บ้านท่าลาด ป่าดงเค็ง เนื้อที่ ๓ พันไร่)	-ทำลายป่าดงเค็งของ ๔ หมู่บ้านเพื่อปลูกไผ่ตงสับดูต้า ฯลฯ -ปี ๒๘ปลูกมะม่วงหิมพานต์			-สภาตำบลกุดน้ำใส และตำบลแสนสุขเห็นชอบ

๒๕๒๘	ทำเรื่อน้ำลึกสงขลา แผนพัฒนาภาคใต้ -๒๕๔๖ ถมหินทำรอรับน้ำ (ลุ่มทะเลสาบ)	-สัตว์น้ำกร่อย	-จับสัตว์น้ำ	ฟื้นฟูทะเลสาบ -ปลูกป่าชายเลน- -เขตอนุรักษ์สัตว์ น้ำ -ตรวจเรืออวนรุน	
๒๕๓๒	เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน (บ้านโนนปากก่อ อ.คำชะอี จ. มุกดาหาร)		-เก็บของป่า ทำข้าวไร่ ปลูกพืช เศรษฐกิจ -บ้านพัก , โรงเรียนชั่วคราว	-ทำได้ภายใต้การ ผ่อนผันของ หัวหน้าเขตฯ -ทำไม่ได้เลย คือ การใช้ที่ดินที่ มั่นคง ทะเบียน บ้านและการ พัฒนาคุณภาพ ชีวิตและ เศรษฐกิจ	
๒๕๓๕	พ.ร.บ.สวนป่า ๒๕๓๕			-รับจ้างปลูกสวน ป่า เช่น ยูคา ลิปดัส กระถิน ณรงค์ ยางพารา	
๒๕๓๕	มติคณะรัฐมนตรี ป่าต้นน้ำชั้น ๑ เอ ป่าแม่ตะมาน (แม่มะมะ-แม่ชะ ลุ่มน้ำปิง)		-ป่าเมี่ยง	-ป่าเมี่ยง -ป่าชุมชน -ชาวบ้านเป็น ลูกจ้างทำแนวกัน ไฟ	-กรมอุทยานฯ -คณะกรรมการ หน่วยต้นน้ำ

๒๕๓๔	โครงการโขงชีมูน เขื่อนราษีไศล ๒๕๓๖ (ลุ่มน้ำชี และมูล)	น้ำท่วมพื้นที่ ๑ แสนไร่ -ป่าบุงป่าทาม -นาทาม -ที่เลี้ยงสัตว์ใน ทาม -ประมงคลอง -อพยพบ้าน หนองโอง -ดินเค็ม แพร่กระจาย			ปungทามที่ ชาวบ้านใช้ ประโยชน์ตาม กฎหมายเป็นที่ สาธารณะ ประโยชน์ สภา ตำบลจึงอนุมัติ ให้เป็นอ่างเก็บ น้ำของเขื่อนราษี ไศล โดยชุมชน ไม่ทราบ -การควบคุม ระดับน้ำโดยมต คณะรัฐมนตรี -กรมประมง ควบคุมการทำ ประมงในอ่างเก็บ น้ำ
	ฝ่าย ๓ ลูก โครงการโขงชีมูน	-น้ำท่วมแหล่งดิน สำหรับทำ เครื่องปั้นดินเผา บ้านโพนทราย			
	เขื่อนราษีไศล (ลุ่มน้ำมูล บ้านหนองแค-สวน สวรรค์)	ระดับน้ำแม่น้ำ มูลลดลงเพราะ การควบคุมน้ำ ของเขื่อนราษี ไศลที่ห่างไป ๔ กม.			
	เขื่อนบนน้ำชี โครงการโขงชี มูน	-น้ำท่วมปี ๕๒- ๕๘ ประมาณ ๗ แสนไร่ในปี ๕๗			
๒๕๓๗	โครงการกำจัดขยะ ที่อ.หางดง จ.เชียงใหม่	-			
๒๕๔๐	การขยายตัวของพิชพานิชย์- สวนชาบนคอย (ลุ่มน้ำแม่เมะ แม่ละ จ. เชียงใหม่)	-			

	-ฝ้ายแม่ณะ แทนฝ้ายดิน (แม่แม่-แม่ณะ ลุ่มน้ำปึง คอนบน อ.เชียงดาว เชียงใหม่)	-ปลายน้ำไม่ได้ใช้ น้ำ			-อบต.เมืองนะ
	(ป่าแก่งกรุง อ. จ.สุราษฎร์ ธานี)			-ทำประโยชน์ โดยไม่มีความ มั่นคง และไม่ได้ รับการพัฒนา ด้านคุณภาพชีวิต -ป่าชุมชน	-กรมอุทยานฯ -กรมป่าไม้
	(ป่าพนม อ.พนม จ.สุราษฎร์ ธานี)			-ทำประโยชน์ โดยไม่มีความ มั่นคง และไม่ได้ รับการพัฒนา ด้านคุณภาพชีวิต	
๒๕๔๑	ฝ้ายยางแก้งสนามนาง (ลุ่มน้ำชี บ้านหนองคู)	-กั้นน้ำชีคอน เหนือห่างจาก หมู่บ้านไป ๑๐ กม. ทำให้น้ำชี คอนล่างแห้ง ชาวบ้านไม่ได้ใช้ น้ำ -น้ำให้โรงงาน ผลิตน้ำตาล ครอบครองที่ดิน ตาม หนองน้ำ ปลูกอ้อย ๓ ไร่			-ชลประทาน -โรงงานน้ำตาล
๒๕๔๑	มติคณะรัฐมนตรี ๓๐ มี.ย.๔๑ -โครงการอุทยานน้ำร่อง (ป่าพนม ป่าแก่งกรุง ป่าต้น น้ำเขาพระ ป่าดง เหนือ)	-การพิสูจน์สิทธิ์ ไม่เป็นธรรม ส่งผลให้ชาวบ้าน ต้องเสียที่ดินทำ กิน		-ทำประโยชน์ โดยไม่มีความ มั่นคง และไม่ได้ รับการพัฒนา ด้านคุณภาพชีวิต	-กรมอุทยานฯ -กรมป่าไม้
	หมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่				

๒๕๔๐-๕๐	โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังฯ (๓ อำเภอ คือ ปากพนัง หัวไทร และเชียรใหญ่)	-น้ำขังนาข้าว หลายหมื่นไร่ เหนือประตูทกข -ประมงสีพัน ควิวเรือลัน อาชีพ -ไม่มีน้ำกร่อย ทำ ศาลจากไม้ได้ สัตว์น้ำกร่อยไม่มี	สัตว์น้ำกร่อย นาหยาม (นา น้ำฝน)		
	โครงการพัฒนาพื้นที่ห้วยบางทราย จ.มุกดาหาร (บ้านโนนปากก่อ ป่าภูสีฐาน อ.คำชะอี)	-ถูกอพยพออก จากป่า -อ่างเก็บน้ำ			
	การสัมปทานคูตทรายในแม่น้ำชี พื้นที่ จ.ยโสธร และ จ.ร้อยเอ็ด				
	เกษตรเชิงเดี่ยวขนาดใหญ่ของนายทุน เช่น สวนส้ม	-น้ำ อากาศ ดิน เสียเพราะใช้ สารเคมีมาก -นายทุนกว้านซื้อ ที่ดินล้อมกรอบ ชุมชน			
	โครงการนำร่องลุ่มน้ำปิง	-ไม่มีส่วนร่วม			-คณะกรรมการ ลุ่มน้ำ
	โครงการเกษตรที่สูง (บ้านป่าไผ่ ป่าชัน ๑ ลุ่มน้ำแม่เมะ-แม่ณะ)	-ไม่มีข้าวกิน เพราะถูกส่งเสริม ให้ปลูกพืชเมือง หนาว ได้แก่ท้อ บ๊วย			-หน่วยต้นน้ำแม่ ตะมาน

	กองทุนสงเคราะห์การทำสวนยางยุติการให้เงินสงเคราะห์กับสวนยางในป่า	-ต้นยางพาราเป็นส่วนควมของป่าอนุรักษ์ -ป่าไม้ห้ามชาวสวนยางตัดโค่นยางแก่ -ไม่ได้รับการสงเคราะห์เพื่อปลูกยางทดแทน	-กรีดยางได้		-กองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง -กระทรวงทรัพยากร
	โครงการแปลงสวนยางเป็นทุน ก.เกษตรฯ	-จำกัดระยะเวลา ๓๐ปี และลดเนื้อที่สวนยางเหลือ...ไร่ต่อราย -การขายน้ำยางและต้นยางแก่ถูกควบคุมโดย ก.เกษตรฯ	-กรีดยางได้ภายใต้การควบคุมดูแลของ ก.เกษตรฯ (ก.เกษตรเป็นผู้เช่าป่าให้ชาวบ้านทำยาง)	-เจ้าของสวนยางทำได้เพียงกรีดยางเท่านั้น แต่ต้นยาง-ที่ดินเป็นของ ก.ทรัพยากร	-ก.เกษตรฯ -ก.ทรัพยากร -เอกชน
๒๕๕๗	ข้อตกลงการค้าเสรี (FTA) -รัฐทำ FTA กับจีน ประกาศให้ชาวบ้านลด พท.ปลูกกะเทียม + ซดเซยไร่ละ ๒,๐๐๐ บาท + ให้ปลูกไม้ยืนต้นแทน			-ปี ๕๘ กะเทียมราคาตกเมื่อกะเทียมและผลไม้จากจีนเข้าตลาดไทย	-รัฐ รับซื้อกะเทียม ๒๑-๒๕ บาท/กก.
	นโยบายแปลงสินทรัพย์เป็นทุน	-นายทุนกว้านซื้อที่ดินเปล่า (รีสอร์ท สวนชา) -การบุกรุกป่า -ดินเสียเพราะสวนชาใช้สารเคมี คัดวางไม้ใหญ่ และดึงน้ำจากลำห้วย	-ทำป่าเมียง แต่ถูกล้อมด้วยที่ดินของนายทุน	กฎการใช้ที่ดินรับมือกับการรุกที่ของนายทุน	-สำนักงานแปลงสินทรัพย์เป็นทุน -ธนาคารพาณิชย์

**ตาราง ๓ : นโยบายและการพัฒนาของรัฐที่คาดว่าจะส่งผลกระทบต่อการจัดการ
ทรัพยากรของชุมชน**

ปี พ.ศ.	นโยบายและการพัฒนาของรัฐ	การคาดการณ์ผลต่อการจัดการทรัพยากรของชุมชน			
		ก. ทรัพยากรที่ ลดลง หรือชุมชน ไม่สามารถใช้ ประโยชน์	ข. ทรัพยากรที่ ชุมชนยังสามารถ ใช้ประโยชน์	ค. ขอบเขตอำนาจ จัดการทรัพยากร ของชุมชน	ง. รูปแบบ กลไก (คน- เครื่องมือ)
๒๕๑๔	แผนพัฒนาทะเลสาบ โครงการเชื่อมกันน้ำเค็มใน ทะเลสาบ อ.บางแก้ว จ. พัทลุง -๒๕๓๐ กรม.อนุมัติ หลักการ	-สัตว์น้ำ -ระบบนิเวศสาม น้ำ		-สภาจังหวัด พัทลุงยื่นเรื่อง คัดค้านในปี ๒๕๓๒ และถูก ชดไปเมื่อปี ๒๕๓๔	-กรมชลประทาน -ความช่วยเหลือ จากประเทศ เนเธอร์แลนด์
	ร่าง พ.ร.บ.น้ำ				กรรมการลุ่มน้ำ
	ร่าง พ.ร.บ.ป่าชุมชน ฉบับรัฐ			ห้ามทำป่าชุมชน ในพื้นที่อนุรักษ์	
	การพัฒนาลุ่มน้ำปิง				-หน่วยงานรัฐ -ข้าราชการ ท้องถิ่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อบต.
	อ่างเก็บน้ำดอนบนของแม่ป่า ปากพ่อง (โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำ ปากพ่อง)	-ถูกอพยพจาก ที่ดินทำกิน			
	อ่างเก็บน้ำเขาพระ ๒ โครงการ (แผนพัฒนาภาคใต้ ...)	-ที่ดิน -ป่า (พืช สมุนไพร น้ำผึ้ง) -แหล่งน้ำ -สัตว์น้ำ -ฝาย		-ผู้ใช้น้ำ	-ชลประทาน -อ่างเก็บน้ำและ ประตูระบายน้ำ -ระบบ ชลประทาน
	โครงการอุทยานน้ำร่องและ โครงการหมู่บ้านป่าไม้แผน ใหม่ (ภาคใต้ ภาคเหนือ ฯลฯ)	-โครงการอพยพ ชุมชนออกจากที่ ทำกิน			

	การเตรียมโครงการเหมืองแร่ อ.เวียงแหง				ถูกครอบงำโดย -กฟผ. -ผู้ว่าฯ นายอำเภอ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ๑๑ หมู่บ้าน -นายหน้าขาย ที่ดิน -นักวิชาการด้าน วิศวกรรม -สื่อมวลชนช่อง ๑๑ของรัฐ -พรรคไทยรัก ไทย (รัฐบาล)
	โครงการสร้างเขื่อนในพื้นที่ ป่าแก่งกรุง ป่าต้นน้ำคลอง คราม ป่าต้นน้ำคลองกระแต ป่าต้นน้ำคลองสีสุก (แผนแม่บทพัฒนาภาคใต้)	-น้ำท่วมป่า -ถูกอพยพ -ไร่ที่ทำกิน			
	นโยบายให้นายทุนเช่าที่ได้ ระยะ ๕๐ ปี				-องค์กรค้าโลก

บันทึกการประชุมประเมิงานวิจัย

ชุดโครงการ “สิทธิชุมชนศึกษา”

วันที่ 22 พฤศจิกายน 2550 ณ สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา

เปิดการประชุมโดย ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย

วันนี้ปกติก็เป็นการประชุมเพื่อรายงานครั้งสุดท้ายของชุด โครงการสิทธิชุมชนศึกษา โครงการนี้รายงานเยอะมาก เป็นรายงานตามภาคด้วย และตระเวนๆกันไป แต่ครั้งนี้เป็นภาพรวม และโดยปกติต้องเชิญให้มีผู้ทรงคุณวุฒิได้ช่วยให้ความเห็น วิพากษ์วิจารณ์ ต้องขอขอบพระคุณที่ช่วย มาให้ความเห็น ก็ถือว่าเป็นการแต่งเติม และเพิ่มมุมมองในสิ่งที่ยังขาดอยู่บ้าง หรือพร่องไปบ้างเพื่อให้ มันสมบูรณ์ โครงการเรื่องสิทธิชุมชนศึกษา เป็นโครงการใหญ่ ขอบเขตที่ผู้คนที่เกี่ยวข้องก็กว้างมาก ดังนั้นการบริหารจัดการก็ไม่ง่าย และแถมทำกับคนที่ ไม่ได้อยู่ในวัฒนธรรมการใช้ดินสอ กระดาษ ปากกา เป็นปกติ อันนี้เป็นการทำงานด้านวัฒนธรรม เพราะวัฒนธรรมพื้นฐานของชาวบ้าน คือเขาใช้จอบ ใช้เสียม เขาไม่ได้ใช้ปากกาทำงาน นักพัฒนาก็ไม่ค่อยจะได้ใช้ปากกา แม้ว่าความคิดความอ่าน การเรียนรู้ การรับรู้ ของคนเหล่านี้จะมีอยู่จริง เพราะนั่นการเคลื่อนทำเรื่องสิทธิชุมชนศึกษาจะเป็นบทเรียนที่หนึ่ง ในการยกระดับการทำงานของขบวนการประชาชนนักพัฒนาขึ้นไปด้วย และเป็นทั้งตัวอย่าง ให้คนอื่นได้เห็น ว่า สามารถทำได้ และทำได้ดีด้วย เป็นกำลังใจให้กับกลุ่มชุมชนในที่อื่นๆ ในการที่จะปกป้อง ในการที่จะเรียนรู้เรื่องสิทธิชุมชนเองว่า ถ้าจะปกป้องสิทธิให้ได้ดี จะต้องอยู่บนพื้นฐานปฏิบัติการอะไรบ้าง จะต้องมึข้อมูลอะไร ต้องมีกระบวนการเรียนรู้อะไร อย่างไรบ้าง ในนามของสกว. เรารู้สึกยินดีเป็นอย่างยิ่งที่ได้สนับสนุนโครงการนี้มาจนถึง ตอนนี้อย่างสูงสุดท้าย ก่อนที่จะจบโครงการ อันที่จริง บางท่านอาจจะพอทราบแล้ว คิดฉันได้เสนอโครงการนี้ โครงการวิจัยเด่นของ สกว. ในนามของฝ่าย 4 ไปประกวดกับอีก 7 ฝ่าย ที่เขาทำกัน และได้รับคัดเลือกเป็นโครงการดีเด่น บนเงื่อนไขว่า งานต้องเสร็จภายในปีนี้ ถ้าไม่เสร็จเงื่อนไขนี้พับ เป็นงานวิจัยอีกอันหนึ่งที่ จะได้ช่วยแสดงความยินดีกับกันและกัน

ศ.เสน่ห์ จามริก

โอกาสการแลกเปลี่ยนในครั้งนี้ ผมคิดว่า ผมมีอะไร ในใจ กับงานวิจัยแบบนี้ ซึ่งต่อเนื่องมาโดยตลอด เผอิญอาจารย์บัญชาฯ ได้เชิญผมไปที่เชียงใหม่ เพื่อพูดเรื่องการศึกษา และผมก็มอบหนังสือ ซึ่งผมเคยได้เขียนให้กับ สกว. เรื่องสภาวะความรู้มนุษย์ อาจารย์พูดถึงสิ่งที่ผมจะพูดในตรงนี้ด้วย ผมคิดว่า เวลาตีโจทย์การวิจัย ผมอยากจะเกริ่นสักนิด เพื่อให้พวกเราเข้าใจว่า พวกเรากำลัง

ทำอะไรอยู่ การตีโจทย์วิจัย ผมคิดว่า เราได้รับความรู้การวิจัยจากตะวันตก วิจารณ์ และไม่ต้องมีค่านิยม อะไรต่างๆ ต้องไม่มีค่านิยม ไม่มีความรู้สึก อะไรเลย ซึ่งสร้างความเป็นศาสตร์ขึ้นมา แต่มีมันลึกๆแล้ว เราก็จับได้ว่า ซึ่งหนังสือเล่มนั้นพูดว่า การเรียนการสอนงานวิจัยในแบบแผนของตะวันตก คือการแสวงหาอำนาจ องค์ความรู้ตะวันตก เป็นความรู้ที่เป็นไปเพื่ออำนาจ ทีนี้การที่เราจะพลิกจากการที่ เขาคิดตั้งโจทย์ หนังสือก็ไล่คเช่นเดียวกันว่า ทำอย่างไรที่เราจะสร้างองค์ความรู้ และกระบวนการเรียนรู้ ที่ส่งเสริมอิสรภาพ สปีริตของงานวิจัยคืออันนี้ เพราะฉะนั้น อันนี้ ก็เป็นอันแรกที่ยอยากจะเข้าใจตรงนี้ ด้วยเหตุนี้เราจึงมี นักวิจัย นักวิชาการ และนักพัฒนา และมีคนพื้นที่เข้ามา เพื่อให้งานวิจัยสมบูรณ์ ถ้าเราเป็นนักวิชาการก็ไม่สามารถที่จะรู้ว่า เราวิจารณ์ไป เพื่ออิสรภาพ มันไม่ได้มีส่วนตัวนักวิชาการ แต่มันต้องไปสัมผัสกับสภาพปัญหาต่างๆ เพื่อให้รู้ว่า เราวิจารณ์พวกนี้ เพื่อให้เขาได้มองเห็น และความรู้อันนี้เป็นความรู้ที่เป็นไป เพื่อที่เขาจะได้ต่อสู้เพื่ออิสรภาพจริงๆ อันนี้ผมคิดว่า ภาพตรงนี้อายากจะฝากสกว. ตรงนี้ผมว่า เวลาเราพูดเรื่องการปฏิรูป ถ้าไม่มีปมตรงนี้แล้ว มันก็ไม่มีประโยชน์อะไร อย่างเช่นเราพูดมา 32 ปี เวลานี้คุณอภิสิทธิ์ ก็โฆษณาจะมีค่านหนังสือ ค่าต่างๆ มัน ไม่ใช่ เพราะฉะนั้นตรงนี้ก็จะเป็นจุด ที่อยากจะเรียนในเบื้องต้น ทีนี้โจทย์ในการวิจัย ผมก็ได้คอนเซ็ปท์จากเปาโล แฟร์ เหมือนกัน หลัง 14 ตุลาคม 2516 เราพูดกันมากเรื่องปฏิรูปการศึกษา ตอนนั้นพวกเราอ่านมากเรื่องของเปาโล แฟร์ แล้วก็มองว่า การศึกษา คือสิ่งที่เรียกว่า กระบวนการเรียนรู้ทางสังคม คือต้องเป็นความรู้เข้าไปสู่กระบวนการทางสังคม คอนเซ็ปท์เรื่อง social learning ความคิดแบบนี้มันทำให้มองเห็นภาพการปฏิรูปได้ชัดเจน เพราะฉะนั้น เป้าหมายเพื่อสปีริต เพื่ออิสรภาพ กับที่จะให้เราวิจัย และสร้างองค์ความรู้ด้วย แล้วความรู้มันเข้าไปในกระบวนการเรียนรู้ของสังคม อันนี้ก็เป็โจทย์ เป็นสิ่งที่อยู่เบื้องหลังโจทย์ นั้นประการที่หนึ่ง

ประการที่สอง คือว่า ความเป็นมา พวกเราหลายๆคน อย่างเช่นอาจารย์เลิศชาย อาจารย์ไพสิฐ อาจารย์บัญชา หรือคนที่ทำเรื่องสิทธิมนุษยชนภายในสถานการณืสากล ก็ได้ลงภาคสนามวิจัยอันนั้นเป็นวิจัยที่ ความจริงไม่ใช่เป็น โจทย์ในตัวของมันเอง แต่มันหาโจทย์ โดยที่ว่าผมเน้นเรื่องปัญหาความสัมพันธ์ ความสัมพันธ์ต่างๆ ที่มันเป็นความสัมพันธ์ที่ แบ่งระหว่างคนกับอำนาจ คือกระแสโลกาภิวัตน์ กับกลุ่มผู้ที่อยู่ใต้อำนาจ ก็คือโลกที่สาม โดยเฉพาะในภาคชนบท ภาคทรัพยากร ตรงนี้จะทำการวิจัยในช่วงแรก แทนที่จะนำเอาผลงานวิจัยโครงการย่อย มาสรุป มาย่อผมดูๆแล้วมันไม่ควรจะเป็นอย่างนั้น ผมคิดว่า ควรจะเอาพวกนั้นมาเป็นวัตถุประสงค์ เพราะว่าอันนั้นจะให้ภาพของระดับหนึ่ง แต่ว่าระดับนี้มันจะไม่เป็นอย่างนั้น ถ้าไม่มีที่มา สมภูฐานของมัน สมภูฐานเราจึงไปพูดถึง โลกาภิวัตน์ เสร็จแล้วต่อมาถึงสังคมไทย การเมืองไทย เศรษฐกิจไทย รวมทั้งการศึกษาของไทยเพราะฉะนั้นเราถึงบอกว่า ชนชั้นนำในสังคมไทย อย่างสังคมไทย ก็ทำนองเดียวกับสังคมอื่น หรือโลกที่สาม เป็นชนชั้นนำที่ฝรั่งเรียกว่าเป็น มิสเอ็ดดูเคเท็ด (Mis-educated) คือได้รับการศึกษามาผิดๆ ซึ่งมันตรงข้ามกับกลุ่มสังคมส่วนใหญ่ ซึ่งไม่มีการศึกษา เขาเรียก อันเอ็ดดูเคเท็ด(Un-educated) กับมิสเอ็ดดูเคเท็ด (Mis-educated) เพราะฉะนั้นเวลาเราพูดถึงความรู้ พูด

ถึงชนชั้นนำในระบบราชการ ธุรกิจ พวกนี้เป็นพวก บิสซิเนส เอ็ดดูเคเท็ด (Business educated) หมายความว่า เป็นความรู้ เพื่อที่จะแสวงหาอำนาจ ผลประโยชน์ เฉพาะกลุ่ม เฉพาะชั้นในวงแคบ อันนี้ก็เป็นที่ประเด็น

ฉะนั้นเมื่อเรามาทำทุกจุด เราก็เริ่มมองเห็นว่า งานวิจัยของสิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล มันเป็นงานสรุป ที่ไม่ใช่ไปสูบทสรุป แต่ได้ตั้งปัญหาขึ้นว่า ปัญหาขั้นต่อไปคืออะไร เราจะทำงานวิจัยเพื่อที่จะให้อิสระภาพที่ดี ให้เกิดการบรรลุทางสังคมที่ดี ก็คือเรื่องของสิทธิมนุษยชนศึกษา เป็นสเปเชียลลิสต์ ความจริงผมเองก็ได้ประโยชน์จากภาคสนาม อย่างอาจารย์เลิศชาย ผมก็ได้อ่าน ผมก็รู้สึกว่ามันบอกโจทย์หลายอย่าง และมันบอกแนวทางว่า วิจัยในระยะที่ 2 จะไปอย่างไร และเราก็พูดถึงเรื่องโจทย์ แล้วผลที่สุด ความจริงผมไม่ต้องลงทุนลงแรงมาก เพราะพวกเรามีประสบการณ์อยู่แล้ว เพราะฉะนั้นเมื่อเราดูแล้ว เราก็มีทีมวิจัย ซึ่งประกอบไปด้วย กลุ่มคน กลุ่มพวกเราที่ทำงานพื้นที่อยู่แล้ว เป็นงานพัฒนา หรือถ้าจะบอกว่า มีงานวิจัย เช่น ปากมุล บอกว่า ชาวบ้านวิจัยตัวเอง จะเป็นงานวิจัยที่ตอบปัญหาเฉพาะจุด หมายความว่า ปัญหาเขื่อนปากมุล ปัญหาอะไรต่างๆพวกนี้ ปัญหาลุ่มน้ำ ปัญหาขาดน้ำ ความยากจนพวกนี้ เพราะฉะนั้นวิจารณ์พวกนี้น่าจะเป็นวิจารณ์ที่โยงไปถึงระดับในวงกว้าง ตรงนี้เราจึงตีความว่า “สิทธิมนุษยชนศึกษา” คงไม่ได้เป็นเรื่องของการไปแก้ปัญหาเฉพาะในชุมชนเท่านั้น คำว่า “สิทธิมนุษยชน” นี้เราก็คงมาตีความว่า ชุมชนในสังคมไทยเป็นชุมชนอย่างไร เรากำลังพูดถึงอะไร เมื่อพูดไปแล้วจะเห็นว่า ของเราคือส่วนหนึ่งของสังคมเขตร้อนของโลก และความเข้าใจเรื่องภูมิภาคปาเขตร้อนก็ดี อะไรต่างๆก็ดี มันเป็นเรื่องที่จำเป็นอย่างยิ่ง อันนี้เป็นความต่อเนื่อง ผมคิดว่า ถ้าอ่านในบทที่ผมพยายามสรุปก็จะเห็นประเด็น จะช่วยให้เห็นภาพตรงนี้เป็นอย่างดีพอสมควร เมื่อเป็นอย่างนี้แล้ว เราก็จะเห็นความเป็นชุมชนที่มีมิติอีกเยอะแยะ ถ้าพูดถึงภาษาฝรั่ง คือ ริช (Rich) ไม่ใช่ชุมชนที่ช่วยตัวเองไม่ได้ ไม่ใช่อย่างนั้นเลย เราจะเห็นว่า ทำไมเรามาพูดถึงความหลากหลายทางชีวภาพต่างๆ ยิ่งผลงานวิจัยที่เรา กำลังทำได้เข้าไปบรรจุในรัฐธรรมนูญปี 40 โดยในตัวของมันเอง ในมาตรา 46 เป็นครั้งแรกที่เราพูดถึงชุมชน พูดถึงความหลากหลายทางชีวภาพ แต่จากแง่มุมของรัฐธรรมนูญ ก็ยังมองชุมชนในแง่ของเป็นที่รวมกลุ่มของคน ยังมองปัญหาสิทธิมนุษยชนเป็นคนๆ ไป แต่มารวมเป็นกลุ่มเท่านั้นเอง และเป็นกลุ่มคนที่มีความเชื่อมโยงกับทรัพยากร ก็เลยไปพูดถึงการใช้ การจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนอะไรพวกนี้ แต่โดยที่ไม่ค่อยได้เข้าใจอะไรเท่าไร เคี้ยวผมจะพูดว่า สรุปมาเป็นอย่างไร เมื่อเอาข้อเสนอรัฐธรรมนูญ อาจารย์ไพสิฐก็เคยเห็นแล้ว ว่าทำไมจึงนำผลไปถึงจุดนั้น ซึ่งเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องมาโดยตลอด ข้อเสนอรัฐธรรมนูญก็เหมือนกับเป็นขั้นตอนการประยุกต์ใช้ ในกระบวนการทางอะไรพวกนี้ อันนั้นก็เป็นที่ทั้งหมด นี่คือความหมายของสิทธิมนุษยชนศึกษา เพราะฉะนั้นเป้าหมายก็จะเห็นว่า คือการสร้างกระบวนการเรียนรู้ทั้งฝ่ายที่ศึกษาวิจัย และในส่วนของชาวบ้านด้วย ผมก็คิดว่า ในเนื้อหาสาระ ที่ผมอ่านรายงานที่สรุปมาให้ฟังนี้ จะเห็นว่า ในเนื้อหาการวิจัย นอกจากจะพูดถึงความเป็นมาอะไรต่างๆ ยังพูดถึงว่า นอกจากกระบวนการเรียนรู้

แล้ว ยังพูดถึงสถานการณ์ของปัญหา คือตอนแรกๆที่เสนอกับพวกเราบอกว่า ในภาษา NGO เรียกว่า ประเด็นร้อน ต้องเป็นประเด็นร้อนในคำๆนี้ แต่ความจริงที่แรกผมก็ค่อนข้าง “เอ๊ะ! เราจะเอาเรื่องร้อนมาพูดกันอยู่เรื่อย” แต่เมื่อคู่อีกทีแล้ว จะเห็นว่า สิ่งที่เราเรียกเรื่องร้อนนี้แหละ เป็นตัวบอก อารมณ์ของปัญหา เพราะฉะนั้นพวกเราวิจารณ์ ก็วิจารณ์อย่างคนที่ มีความคุ้นในพื้นที่อยู่แล้ว และ โดยเอาประเด็นของปัญหามาเป็นโจทย์ แต่โจทย์อันนี้ไม่ได้เป็น โจทย์ที่จะมองเฉพาะกลุ่ม เฉพาะจุด เท่านั้น เพราะฉะนั้นที่เรามองเข้าไปในงานวิจัยสิทธิชุมชนศึกษา ก็พูดถึงชุมชน พูดถึงทรัพยากร ไม่ใช่เฉพาะทรัพยากรกลุ่มน้ำตรงนั้น ไม่ใช่ว่า เราเริ่มพูดกันเรื่องฐานทรัพยากร เริ่มพูดกันเรื่องของ ความเชื่อมโยง ศัพท์คำว่า “ฐานทรัพยากร” ผมมานั่งคิดดู ผมคิดว่า ถ้าพูดทรัพยากรแล้วผมชอบ ยกตัวอย่างแม่น้ำพอง โรงงานทำกระดาษ โรงงานทำน้ำตาล มันปล่อยน้ำเสียไป ปลาเน่าทั้งแม่น้ำ ตรงนี้จะเห็นว่า ความเสียหายไม่ได้เกิดอยู่ที่ชุมชน อันหนึ่งอันใด เพราะฉะนั้นเวลาพูดถึงสิทธิชุมชน ศึกษา เป็นสิทธิที่เวลาเราพูดเป็นสิทธิที่มันเกี่ยวข้องกับฐานทรัพยากรทั้งหมดก็นำไปสู่ ที่ว่า เสร็จ แล้วการที่จะปกป้องชุมชนจริงๆ ปกป้องทรัพยากรก็ต้องมีเครือข่ายแน่นอน ไซ้ใหม่ คุณปกป้องตรง นี้ ปลาตายตรงนี้ไม่ใช่หอรอก ทุกแห่งเป็นอย่างนั้น นี่ก็เป็นความคิดที่เกิดขึ้นมา ตรงนี้จะเห็นได้ว่า ในการทำวิจัย ก็จะพูดถึงการปฏิบัติการทางสังคม ผมคิดว่าในงานวิจัยไม่ทุกโครงการ ในชุมชน ศึกษา บางโครงการจะพูดถึงว่า ให้ชาวบ้านนอกจากรู้จักตัวเองแล้ว รู้จักสถานการณ์ว่า ปัญหามัน เกิดจากอะไร รายงานบางพื้นที่ระบุว่า มันเกิดจากกระแสโลกาภิวัตน์ มันเชื่อมโยงกัน แต่ผมคิดว่า เริ่มมีการพูดถึงแล้ว ผมพูดตรงนี้ก็ถือว่า เรายังมีโจทย์ต่อกอีกว่า การให้ชาวบ้านได้รู้ถึงขอบข่าย ปัญหาที่มันทำไป ปัญหาสำคัญ เพราะว่า การรู้สถานการณ์ของขอบข่าย จะทำให้กระบวนการเรียนรู้เขา นี้ แสวงหาความรู้คำตอบที่มากกว่า จะแก้ปัญหาน้ำเน่าอย่างนี้ได้อย่างไร อันนี้ก็เป็นทั้งหมดที่อยากจะ พูดถึงเบื้องต้น รายละเอียดเขาปรับปรุงตารางจากที่ส่งให้ผมอ่าน ก็ทำให้ชัดเจนมากขึ้น จุดใหญ่ใจความที่เราสรุปรายงานที่เราทำ จะพูดถึงว่า การสร้างประเด็นกระบวนการเรียนรู้อย่างไร ตรงนี้ แล้วไปสัมผัสกับสถานการณ์อย่างไร แล้วการแสวงหาคำตอบ อันนี้ก็เป็นจุดที่มีความเชื่อมโยง เมื่อ ก็ที่ผมพูดถึง ผมอยู่ที่คณะกรรมการสิทธิฯ ก็ได้เห็นอีกมิติหนึ่งว่า จริงๆแล้วทบัญญัติรับรองสิทธิ เสรีภาพ ไม่ได้มีความหมายเลยแม้แต่นิดเดียว เพราะว่า เจ้าของสิทธิไม่มีพลังเลย ผมก็ตั้งคำถามต่อ ว่า ถ้ามันไม่มีพลัง ชุมชนอ่อนแอ แล้วผมก็มาพบว่า หนึ่งในนอกจากชุมชนอ่อนแอแล้ว ยังขาดความ เชื่อมโยง เพราะว่า ชุมชนยังมองไม่เห็นสิ่งที่เรียกว่า ฐานทรัพยากร ยังมองเห็นส่วนของใครของมัน อยู่ ตรงนี้ อันนี้ก็นำไปสู่ความคิดในเรื่องของ เวลาที่มีการเปลี่ยนแปลงอะไร ความจริงเราคิดก่อนยึด อำนาจ 19 กันยายน 2549 ผมเริ่มเขียนบทความว่า จริงๆแล้วจากประสบการณ์ ผมคิดว่า พัฒนาการ ทางการเมืองของไทยขั้นต่อไป คือต้องมีการปฏิรูปโดยการกระจายอำนาจ แต่ไม่ใช่กระจายแบบมี เทศบาล มีตำบล มีอะไรอย่างนี้ ไม่ใช่แต่เป็นการกระจายอำนาจที่จะให้ชุมชน ได้มีส่วนขึ้นมาเป็น ตัวที่จะมีอำนาจที่จะประสานร่วมกับ อบต. คำถามว่า ทำไมผมต้องเอาอบต. เพราะว่าอบต. หนึ่ง เป็นหน่วยขององค์กรที่มีอำนาจ แล้วที่สำคัญกว่าอันนี้คือว่า ตำบลนั้นมันครอบคลุมฐานทรัพยากร ผม

ประชุมกับพวกอบต. สิ่งที่เขาเรียกร่องคืออะไรรู้ไหม สิ่งที่เขาเรียกร่องเขาบอก จริงๆแล้วโครงการของเขาเป็นโครงการ ที่จำกัดเฉพาะในตำบลไม่พอหรอก เพราะมันเกี่ยวเนื่องกับ พวกทรัพยากรข้างนอก เขาขอให้ผม ความจริงเราทำงานร่วมกันกับอบต. เสนอหลักการที่ว่า ให้เขามีอำนาจที่จะจัดการนอกพื้นที่ เพราะฉะนั้นผมก็จับตรงนี้มา แล้วบรรจุมันลงไป ในข้อเสนอรัฐธรรมนูญ เป็นข้อเสนอที่เรียกว่า การกระจายอำนาจสู่ชุมชนท้องถิ่น ผมพยายามโยงอะไรต่างๆ ที่นี้รัฐธรรมนูญปี 40 และ 50 ทำแบบนั้น คือว่า เอาเรื่องชุมชนสัก 2-3 มาตรา มาผูกเอาไว้ในมาตราประมาณสัก 40 กว่า 50 กว่า แต่พวกอบต. โน้น 200 กว่า ห่างกัน 200 มาตรา ผมก็เชิญอาจารย์ไพสิฐ มานั่งคุยพวกนี้ ผมก็ไม่อยากมานั่งต่อสู้สนับสนุนรัฐธรรมนูญใหม่ ก็เอา 2 อันนี้ ซึ่งมันห่างกัน 200 กว่ามาตรา มาเชื่อมโยงกัน พอผูกถึงตำบล พอผูกถึงชุมชน ผมก็ผูกถึงว่า จะโยงไปที่ตำบล พอผูกถึงตำบล ก็โยงมาที่ชุมชน และให้บอกบทบาทของชุมชนในอบต. นั่นคืออะไร เขาสามารถที่จะยับยั้ง ที่จะทำอะไร ในโครงการต่างๆ ที่มักจะผ่านความยินยอมของอบต. ไม่ว่าจะ เป็น โรงพยาบาลอะไรต่างๆ พวกนี้เพื่ออะไร เพื่อที่จะขจัดความขัดแย้งระหว่างอบต. กับชุมชน ซึ่งเป็นปัญหาเรื้อรังที่มีอยู่ในขณะนี้ นี่ก็เป็นทั้งหมดที่อยากจะเรียกว่า ประโยชน์ของงานวิจัยนี้ เป็นประโยชน์ในเชิงที่ เรามองดูเป็นกระบวนการ เป็นกระบวนการ และข้อเสนอรัฐธรรมนูญ เป็นกระบวนการที่ ทำให้เรามองเห็นปัญหาว่า ถ้าจะให้สิทธิมนุษยชนมีความสัมฤทธิ์ผลจริงๆ จะต้องเป็นอย่างไรบ้าง ซึ่งผมอาจจะไม่ถูกต้องทั้งหมดก็ได้ แต่พูดให้ฟังว่า นี่ก็สอดคล้องกับที่ผมพูดในตอนต้นที่ว่า เรามองโจทย์เรื่องสิทธิมนุษยชน เป็นโจทย์ของกระบวนการที่มันจะต้องบรรลุไป และแถมท้ายอีกนิดคือ ในข้อเสนอรัฐธรรมนูญ เวลาเราผูกถึงแผนพัฒนาทางการเมืองกันมาก แต่จะเป็นแผนพัฒนาการเมืองที่บอกว่าจะต้องสร้างคนดี มีคุณธรรม อะไรอย่างนี้ แต่ความจริงแผนพัฒนาทางการเมืองที่ผมเสนอ จะต้องเป็นแผนที่ให้ชุมชน กับตำบลได้พัฒนา นั่นคืองานพัฒนาการเมือง ในคอนเซ็ปต์ของเรา นี่ก็เป็นแม่บท เพื่อจะได้เห็นว่า ก่อนที่เราจะผูกถึงรายละเอียด ผมไม่อยากจะให้ เราไปจมอยู่ในรายละเอียดตรงนี้ ให้เห็นว่า หลังจากที่เรารู้กันในวันนี้ สรุปอะไรแล้ว ผมว่าถ้าโครงการนี้จะมีคุณค่า มีคุณค่าอะไร ก็ถือว่า เวลาผ่านไปข้างหน้าที่จะให้ กระบวนการทั้งหมดมีความสมบูรณ์ขึ้น และตอบโจทย์สังคมด้วย ไม่ใช่ตอบโจทย์งานวิจัยอย่างเดียว ทั้งหมดก็อยากจะเริ่มต้นตรงนี้

วรินทร์า ไกยรวงศ์

ลำดับต่อไป คุณอมรรัตน์ ซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ส่วนกลาง ที่ทำงานร่วมกันมา จะสรุปประเด็นสำคัญสั้นๆ ก่อนที่จะให้หัวหน้าโครงการแต่ละภาคได้อธิบายว่า ได้มองเห็นอะไรหลังจากโครงการสิทธิทำงานมาระยะหนึ่ง ชาวบ้านมีต้นทุนกระบวนการเรียนรู้ จากโครงการ และจะวางโจทย์ในการทำงานต่อไปอย่างไร

อมรรัตน์ เกรียงขจร

โดยหน้าที่ของส่วนกลาง ก็ต้องได้ลงไปติดตามการทำงานของพื้นที่ ตลอดระยะเวลา 3 ปี โดยมากแล้ว ส่วนกลางก็จะมีหน้าที่ไปประชุม ไปช่วยดูประเด็น โจทย์เรื่องโลกาภิวัตน์นี้ ก็มีอยู่ในกรณีวิจัยที่ทำอยู่ด้วยเหมือนกัน และคิดว่าเป็น โจทย์ที่ยากพอสมควร พื้นที่นี้ต่อสู้กับนโยบาย แต่ว่าในระบบเศรษฐกิจของพื้นที่เอง ก็เป็นไปตามโลกาภิวัตน์ อันนี้ก็เป็น โจทย์หนึ่งที่ต้องมาปรับเรื่องของระบบของตัวเองด้วย ถ้าไม่อย่างนั้น ก็ขึ้นอยู่กับตลาด หลายๆพื้นที่เอง อย่างพวกนาุ้ง หรือป่า ยางก็กระทบกับเศรษฐกิจของตัวเองมาก ทีนี้ในส่วนของส่วนประสานงานกลาง ดิฉันไปทำหน้าที่รวบรวมเป็นการต่อภาพของ 11 กรณีวิจัยที่ได้ทำงานกันมา 30 เดือน 2 ปีครึ่ง ช่วงก่อนทำงาน ก็ได้มีการประชุม ปรึกษากันในเรื่องของภาพ ภาพของพื้นที่ ภาพของโจทย์ ประเด็นที่จะทำงานกัน ซึ่งทั้ง 11 กรณีนี้ก็เป็นตัวแทนของกลุ่มปัญหาภาคเหนือ ภาคอีสาน และภาคใต้ และถ้าตัดภาพออก ก็จะเป็นภาพของพื้นที่กรณีในป่า ซึ่งอยู่ในป่า อยู่ในป่าก็หมายความว่า มีทั้งผิวดินผืนน้ำ และถูกทับซ้อนที่ดิน กลุ่มที่ใช้ทรัพยากรในลุ่มน้ำ พื้นที่ชุ่มน้ำ ลุ่มทะเลสาบ ต่างๆพวกนี้ก็เป็นกลุ่มเรื่องของการจัดการน้ำ อันนี้ถ้าตัดภาพออก ก็จะเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มป่า กลุ่มน้ำได้มีการปรึกษารื้อกันเรื่อง โจทย์ ทีนี้กรณีนี้ ก็มีโจทย์ ส่วนใหญ่ก็จะเป็น โจทย์ครึ่งๆกลางๆ คือว่า ทางโครงการก็สนใจ พอได้ปรึกษารื้อกันในเรื่องของการตั้งโจทย์ โจทย์โดยรวมก็เป็น โจทย์ที่เรียกว่า ผ่านการปรึกษารื้อกัน ทางโครงการก็มองว่า กระบวนการเรียนรู้ องค์ความรู้ ต้องไปพร้อมกับการเคลื่อนไหว ซึ่งบางทีก็เป็นจุดอ่อนของการทำงานที่ทำงานเชิงนโยบาย หรือเรื่องด่วน เรื่องร้อน อะไรก็ตาม อาจจะไม่ตรงกับคำว่า พลวัต ของอาจารย์ อาจารย์บอกว่า ไม่มีพลวัต 3 ปี ทีนี้การทำงาน ตรวจสอบได้ว่า มีกระบวนการเรียนรู้ มีองค์ความรู้ออกมา และนำความรู้ไปใช้ภายนอก หรือว่าใช้ภายในก็ตามแต่ ใช้ภายในก็เป็นการจัดการทรัพยากร ใช้ภายนอก ก็เสนอเชิงนโยบาย หรือผลักดันกับอบต. ให้มีแผนรองรับงบประมาณ นี่ก็เป็น โจทย์ ภาพรวมๆกัน ของ 3 ภาค โครงการสิทธิฯ ทีนี้พอมาย่อยภาพของโครงการ สลายภาคไป เป็นกลุ่มป่า กลุ่มน้ำ สลายภาคจะเป็น ในเชิงประสบการณ์ เราจะมีเป็น 3 กลุ่ม มีพื้นที่ที่เป็นน้องใหม่ 3 กรณี ครอบคลุมตารางที่แจกไป เป็นโดยย่อที่ว่า เป็นประเด็นของ 11 กรณี ซึ่งดิฉันก็คิดว่า ทั้ง 6 ช่องแนวราบ เป็นประเด็นที่อยากจะให้พิจารณาว่า มันเป็นสภาพที่เกิดขึ้น สภาพที่โครงการสิทธิฯ ได้สนับสนุน ทางภาคได้ทำงาน 3 ช่องแรก แต่สภาพที่เป็นสถานการณ์ที่เราพูดกันบ่อยๆ มันก็ยังอยู่ หรือมันก็จะเกิดขึ้นในอนาคต ก็เป็น 3 ช่องหลัง คือ 4 5 6 อันนี้คือทั้งหมด 11 กรณี นี่จะอยู่ในลักษณะที่ได้เสนอในซีทีที ทีนี้เกี่ยวกับเรื่องของการทำงานที่เกิดขึ้น ผลการทำงานก็จะได้ ในลักษณะที่ต่างกัน เนื่องจากว่า พื้นที่ที่เป็นน้องใหม่มี 3 พื้นที่ คือพื้นที่เหนือสุด คืออำเภอเวียงแหง เป็นที่เราเรียกว่า แม่แดงบน ลุ่มน้ำแม่แดงบน พื้นที่น้องใหม่ที่สองคือ พื้นที่ปากพอง ปากพองนี้ทางใต้ พื้นที่ที่สามคือแม่จัน ลุ่มน้ำแม่จันก็ถัดมาจากแม่แดงบน และแม่แดงล่าง แม่แดงล่างนี้แตกต่างจาก 11 กรณีเลย เพราะว่าแม่แดงล่างนี้ คือชุมชนที่เราพูดถึง

คือผู้นำในคลองชลประทานนั่นเอง ซึ่งเขาก็จะมีระบบ มีการปรับตัวอีกแบบหนึ่ง มีข้อจำกัดของเขาอีกแบบหนึ่ง แต่ก็เป็นพื้นที่ที่น่าสนใจเป็นพิเศษ ถ้าในส่วนน้องใหม่ 3 พื้นที่ 3 กรณีนี้ แล้วพื้นที่ที่ทางภาคได้เสนอขึ้นมา จะมีพื้นที่ที่มีการทำมาก่อน โครงการสิทธิ ก็เรียกได้ว่า เหมือนกับว่า เราจะได้ปฏิบัติการต่อเนื่องมาจาก สิ่งที่เคยทำไปแล้ว ที่นี้ความต่อเนื่องก็มี ความต่อเนื่องในหลายเรื่อง หลายงาน เช่นงานภายในชุมชนเอง ก็ต้องมีเรื่องของ ข้อเสนอต่อรัฐ ต่อจังหวัด ต่ออะไรมากมาย งานที่มันขาดไป ก็คืองานจัดการคนในพื้นที่ของตัวเอง อันนี้ก็จะเกิดขึ้นในโครงการสิทธิด้วย ที่จะชี้ก็คือว่า จะมีความหลากหลายของงานในโครงการสิทธิ ก่อนข้างมาก งานภายใน งานท้องถิ่น อย่างที่ว่า ทำๆ ไป อบต.ไม่ร่วมมือด้วย อบต.หักหลัง ไปเสนอทำเขื่อนโดยที่ชาวบ้านไม่รู้เรื่องเลย นี่ก็ยังเป็นจุดอ่อน ก็ยังแก้ไขไม่ได้ในบางพื้นที่ ในบางพื้นที่ที่สู้รุก คือป้องกันได้เร็ว คือเข้าไปคุยกับอบต. ก่อนก่อนที่เขาจะหาปัญหาให้เรา อันนี้คืองานท้องถิ่น งานรูปธรรมการจัดการทรัพยากรนี้จริงๆ เรื่องรูปธรรม คิดนึกคิดว่า ทาง NGO ทางนักพัฒนาที่เข้ามา ทั้งความรู้ ทั้งเอกสาร ทั้งรูปธรรมจริงๆ ก็เกิน 10 ปี เราก็ผลักดันถึงพรบ.ป่าชุมชน และมีหลักการต่อพรบ.น้ำ เพราะว่าทั้งหมดนี้มันเกิดจากรูปธรรมที่ได้ทำกันมา เราถึงจะพูดออกไปว่า พรบ.น้ำ พรบ.ป่าชุมชน ที่ฝ่ายรัฐบาล หรือว่าคนชั้นกลางเสนอ มันไม่ใช่อย่างที่เขายกมาได้ อันนี้ เพราะว่าเราทำในพื้นที่แล้ว เราถึงเข้าใจว่า สิ่งนั้นมันไม่ใช่ งานที่เป็นงานสร้างจิตสำนึกก็เด่นชัด โครงการสิทธิเห็นว่าจะทำเฉพาะแกนนำเรา ก็ไม่พอ เราก็คิดว่า ต้องทำกับเด็ก ทำกับเยาวชน ทำกับแม่บ้าน ทำกับกลุ่มอื่นๆ ด้วย และจุดที่ยากที่สุดคือ ทำกับกลุ่มที่ขัดแย้งกับเรา ซึ่งอันนี้ก็จะเกิดภาพกลุ่มที่ยังทะเลาะกันอยู่ กลุ่มที่เราไปจับมือได้ กลุ่มที่ถอดคอกันได้แล้ว ก็จะเป็นภาพที่เกิดขึ้นในงานโครงการสิทธิ

งานทางเลือกเศรษฐกิจ อันนี้ก็เกิดขึ้นก่อนแล้ว ก่อนที่จะมีโครงการสิทธิ ในลุ่มน้ำมูลก็มีอยู่หลายพื้นที่ เมื่ออยู่ในโครงการสิทธิเอง ก็มีแม่แดงล่าง มีพื้นที่อื่นที่พยายามพึ่งตัวเอง ต้องหาทางเลือกให้ตัวเอง เพราะว่า น่าจะเป็นความจำเป็น ของพรรคพวกเรา เพราะว่าถ้าทำงานภายนอก มันก็ไม่มีต้นทุน ไม่มีกองทุน ไม่มีอาชีพรองรับ ก็อยู่ไปไม่ได้ อันนี้จะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้น งานเครือข่าย มีทั้งเครือข่ายเดิม เครือข่ายที่เพิ่มขึ้น และมีสีสันของบางพื้นที่ที่เป็นน้องใหม่ ช่วงสามปีนี้ เครือข่ายที่เป็นน้องใหม่ขึ้นมา 3-4 เครือข่าย ด้วยสถานการณ์มันจำเป็น และพรรคพวกก็เข้าไปช่วยเขอะ อย่างเช่นแม่แดงบน เป็นพื้นที่ใหม่ แต่ว่าเครือข่ายเขอะมาก คิดนึกถองประมวลเป็นภาพรวมที่เกิดขึ้นในโครงการสิทธินี้ ประเด็นที่มันมีสีสันเพิ่มขึ้นอีก อย่างงานรูปธรรมการจัดการทรัพยากรนี้ มีตั้งแต่พื้นที่ที่ทำมานานแล้ว เช่นเขาพระ น้ำชี น้ำมูล นี้ พื้นที่ที่ได้เป็นจุดๆก็มีทะเลสาบสงขลา พื้นที่พยายามกำลังที่จะทำรูปธรรมการจัดการ ก็จะมีแม่แดงล่าง แม่แดงบน แม่จืด พื้นที่ที่ทำไม่ได้เลย คิดนึกอาจจะไม่รู้ตกลงใหม่ พื้นที่ที่ไม่ได้เลยน่าจะเป็นปากพนัง คือไม่สามารถที่จะจัดการทางเลือกของตัวเอง ทั้งในเชิงของนโยบาย นโยบายหมายถึงว่า คัดสินใจทำอะไรกับดิน กับน้ำของตัวเอง หรือว่าจะใช้ดิน ใช้น้ำไป เพื่อที่จะต่ออายุตัวเอง กับลูกหลานมันทำไม่ได้ อันนี้พื้นที่ปากพนัง จะอยู่ในสภาพแบบนี้ ก็จะต่างจากพื้นที่อื่น ที่นี้ คือโดยตัวคิดนึกที่ดูภาพรวมนี้ ความเห็นก็คงไม่ต่าง

จากพี่ๆที่ทำกัน ก็คิดว่า 11 กรณีส่วนที่เราจะมีประโยชน์ต่อกัน ก็คือว่า เราก็น่าจะได้สรุปเป็นชุด ประสพการณ์ว่า พื้นที่ที่ทำเชิงนโยบาย อยู่ดีๆทำไมต้องมาทำเรื่องรูปธรรมการจัดการทรัพยากร หรือว่าทางเลือกทางด้านเศรษฐกิจของตัวเอง คิดมันสนใจว่า พื้นที่ที่ทำมานานแล้ว ที่อยู่ตัว ก็จะทำทั้ง นโยบาย ทำทั้งอบต. ทำทั้งเศรษฐกิจของตัวเองที่พึ่งตัวเองให้มากที่สุด ทำไมต้องทำทั้ง 3 ระดับ อันนี้ก็จะได้เป็นการแลกเปลี่ยนกับพื้นที่ที่ ตอนนี ใช้คำว่าเรื่องร้อนก็ได้ เรื่องควน ก็คือว่าวิ่งไปชน กับปัญหา นโยบาย เราจะวิ่งไปกับนโยบายนี้ได้ 3-4 ปี แล้วเวลาไหนแหละที่ต้องกลับมาทำเรื่อง รูปธรรมการจัดการของตัวเอง ควรจะทำตอนนี้ไหม ก็คิดว่า เป็นเรื่องของการที่ต้องแลกเปลี่ยน ภายใน 11 กรณีวิจัยที่เกิดขึ้น ต้องหาจุดหลักจุดร่วม หาบทเรียนที่จะใช้ด้วยกันได้ และที่ภาพของ โครงการสิทธิ ที่คิดกันว่า ไม่น่าเป็นคำตอบเฉพาะพวกเราภายใน 11 กรณีวิจัย หรือ 3 ภาค แต่ว่า มันเป็นคำตอบของสังคมได้ ซึ่งคิดมันก็ลองวาดคร่าวๆ มันก็ออกมาได้ประมาณ 6-7 ข้อ ที่อยากจะ พัฒนาให้เป็นคำตอบร่วม คือเป็นคำตอบร่วมหมายความว่า ข้อเสนอที่พื้นที่เสนอมา อย่างเช่นกลุ่ม ป่า เขาก็จะต้องแก้ไขกฎหมาย 5 ฉบับ ไม่เอามติกรม. 30 มิ.ย. หรือว่ากลุ่มเขื่อน กลุ่มน้ำ ก็ต้องให้รัฐ ชดเชยผลกระทบที่เกิดขึ้นกับคน กับทรัพยากร อะไรแบบนี้ นี่เป็นข้อเสนอตามสถานการณ์ปัญหา แต่ว่าคิดมันก็สนใจที่จะทำให้มันเกิดเป็นอุดมการณ์ หรือว่าเป็นหลักการที่สังคมข้างนอก สังคม โดยรวมรับฟังได้ และคิดว่าจะรับฟังแล้วเป็นปัญหาหว่ามนะ ไม่ใช่เฉพาะชนกลุ่มน้อย 11 กรณี ซึ่งคิดมัน ก็เห็นว่า ประเด็นที่อาจารย์ก็ได้พูดไปแล้ว ก็คือว่า จริงๆแล้ว 11 กรณีมีบทบาทที่จะรักษาความ หลากหลายทางชีวภาพของป่าเขตร้อน เรื่องนี้เราก็เคยพูดถึงนานแล้วว่า จริงๆแล้วการที่ชุมชนอยู่ใน ป่า ไม่ใช่ตัวก่อกวน แต่เป็นคนที่ยุติธรรมรักษาฐานทรัพยากร ซึ่งตรงนี้เป็นจุดที่ ก็ควรจะเสนอแนะ และให้สังคมโดยรวมเขารับทราบได้ เขาเห็นประโยชน์จากงานวิจัยของเราแบบนี้ ก็ขอนำเสนอ เบื้องต้นภาพรวม และคิดมันก็มีข้อจำกัดที่จะพูดถึงการทำงานในพื้นที่ ซึ่งทางพี่ๆหัวหน้าภาคก็เป็นผู้ ที่ทำเองกับมือ 3 ปี อยากจะให้ทางพี่ๆได้นำสิ่งที่เรียน เป็นแนวทางที่ดีๆ มาคุยด้วยกัน เพื่อที่จะมองต่อไปว่า ประเด็นอะไรที่มันเป็นประเด็นสำคัญ ที่โครงการสิทธิทำขึ้นมา และสังคมก็ มองว่ามันสำคัญด้วย ได้คุยกับพวกพี่ไว้ว่า ขอให้ทางภาคได้เสนอความเห็นตรงนี้นิดหนึ่ง

วรินทร์า ไกยรวงศ์

ต่อไปพื้นที่อีสาน ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ถูกผลกระทบจากการพัฒนามายาวนาน และเป็นโครงการ อันเก่าแก่ของประเทศ

สนั่น ชุสกุล

ผมอาจจะหยิบเป็นประเด็นต่อเนื่องจากที่บิ้น ได้ตั้งโจทย์ เมื่อสักครู่ ซึ่งผมคิดว่า ก็เป็นเรื่อง ที่น่าสนใจว่า จะหาคำตอบอย่างไร ถึงความสัมพันธ์ของการคิดค้นวิธีแก้ไขปัญหา เพราะว่า ประเด็นความขัดแย้งในแต่ละพื้นที่ที่ประสบอยู่ เป็นประเด็นทางทรัพยากร ซึ่งถ้าพูดถึงในระยะ 10 ปี ที่ผ่านมา เราอาจจะเรียกได้ว่า “สงครามแย่งชิงทรัพยากร” แต่ว่า โดยรากฐานของแต่ละพื้นที่ ที่เรา

ได้เลือกเป็นพื้นที่วิจัย และปฏิบัติการ ก็มีประสบการณ์ พุคภาษาพวกเรา คือทั้งร้อนทั้งเย็น มีประสบการณ์ในการพัฒนาตัวเอง ในการแก้ไขปัญหาเรื่องผลผลิต เรื่องการตลาด เรื่องของความเสียบเทียบ ในเรื่องของเศรษฐกิจ หรือว่าความขัดแย้งทางการเมืองมาก่อนทั้งสิ้น แต่ว่าถ้าจะจัดปรากฏการณ์ว่า การเคลื่อนไหวที่เป็นอยู่ในพื้นที่ เริ่มต้นจากเรามองความขัดแย้งในฐานะทรัพยากร โดยเฉพาะสิ่งที่เราเอามาตั้งเป็นโจทย์วิจัย ผมคิดว่า มีความลื่นไหล และเป็นความพยายามของชุมชน ในระยะของงานวิจัยของเราที่จะคิดค้นสร้างสรรค์ ให้มันเกิดความเข้มแข็งทั้งด้านภายใน ด้วย และทั้งประสิทธิภาพในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง กับภายนอก โดยใช้กระบวนการในการต่อสู้ ต่อรองกับรัฐ กับตลาด ทีนี้ผมคิดว่า จากรูปธรรมของภาคอีสาน อยากจะเสนอรูปธรรม หรือมุมมอง ที่ต่อเนื่อง จากที่บั้นตั้ง ผมคิดว่า ชุมชนในระยะใกล้ๆ ที่เขาเกิดความขัดแย้ง เกิดผลกระทบจากโครงการพัฒนา สิ่งที่เขาออกมาเคลื่อนไหว โดยที่อาจจะยังไม่ได้เชื่อมโยงว่า กระบวนการเรียนรู้ ภายในของเขา จะต้องสร้างองค์ความรู้อะไรขึ้นมาบ้าง สร้างกระบวนการเรียนรู้อย่างไร หรือว่า จะต้องพัฒนาตัวเอง รวมกลุ่มภายในอย่างไร ก็เกิดกระบวนการเรียนรู้ชนิดหนึ่ง ที่ได้ออกมาเคลื่อนไหว ได้ออกมาเรียกร้อง ด้วยกระบวนการต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการสร้างเครือข่าย หาพันธมิตร เรื่องของการชุมนุม เงินขบวน วิธีคือแพ่งต่างๆ เจรจาต่อรอง ตั้งกรรมการขึ้นมาแก้ไขปัญหา นี่คือกระบวนการที่ใช้กันอยู่ ท่ามกลางการเคลื่อนไหวแบบนี้ ซึ่งได้ผลบ้าง ไม่ได้ผลบ้าง แต่ว่าคนเกิดกระบวนการเรียนรู้ขึ้นมา ในระดับที่สามารถเรียนรู้ที่จะวิเคราะห์สถานการณ์ เชื่อมโยง เหตุปัจจัยของการเกิดปัญหาของเขาได้ในทุกระดับ การได้ออกมาบนท้องถนนบ้าง มาร้องเรียนต่อ ส่วนราชการ หรือว่ามาถึงใจกลางของศูนย์รวมอำนาจเช่น ทำเนียบรัฐบาล คนได้เกิดการเรียนรู้ เกิดภาวะผู้นำ ในสถานการณ์อย่างนี้ปรากฏกลุ่มก้อนของความคิด หรือว่าการเรียนรู้ของคน ทีนี้เมื่อกลับบ้านส่วนมากเกิดอาการ โหวงเหวง มีปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ ทางด้านความขัดแย้ง ที่เกิดขึ้น ในท้องถิ่น อันนี้คิดว่า ในทุกกลุ่มเกิดปัญหาเหมือนกัน เกิดการคิดค้นสร้างสรรค์ขึ้นไปอีก เป็นคำถามในการตั้งโจทย์ และการค้นหาอีกว่า ทำอย่างไรที่จะมีฐานเศรษฐกิจ ที่จะเป็นตัวตอบสนอง หรือว่าเป็นตัวที่จะเป็นต้นทุนสำคัญ ในการที่จะเคลื่อนไหวได้ในระยะยาว โดยเฉพาะการแก้ไขปัญหาที่ยากลำบาก ที่เกิดจากนโยบาย และเป็นภาระกระทำจากภายนอก ก็เกิดการคิดค้นในเรื่องของฐานอาชีพ อย่างเช่นถ้าเป็นลุ่มน้ำ ก็พยายามคิดค้นที่จะใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ หรือคิดค้นหาการผลิตที่เหมาะสมกับระบบนิเวศ หรือว่าภูมิปัญญาในการผลิตที่มีอยู่ ก็จะออกมาเป็นรูปแบบต่างๆ เช่น เกษตรผสมผสาน อย่างเช่นในพื้นที่ของเราจะมีคำว่า “เกษตรทามูล” ขึ้นมา ก็คือเป็นการคิดค้นที่จะสร้างวิธีการผลิต ที่จะใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นอย่างแท้จริง สิ่งเหล่านี้ทำให้เกิดบทเรียนที่ ให้เขามองได้ครบว่า ในการสร้างความสามารถในการใช้สิทธิของเขา ก็จะต้องมีกระบวนการสร้างความเข้มแข็งภายใน เห็นองค์ประกอบว่า จะต้องคิดค้นทางเลือกของอาชีพ มีการรวมตัวกัน โดยใช้ระบบ ผมอยากเรียกว่า เป็นระบบสหกรณ์ เป็นระบบที่มีการรวมกลุ่มกันปฏิบัติการ ซึ่งจริงๆแล้ว ฐานคิดตรงนี้ มีประสบการณ์มาอย่างต่อเนื่อง 20-30 ปี อย่างที่ผมว่า ในเรื่องของการรวมกลุ่มกัน โดยใช้

ฐานวัฒนธรรมชุมชน ซึ่งเป็นหลักสหกรณ์ ข้อสรุปตรงนี้ สำหรับผมก็คือว่า การเคลื่อนไหว เพื่อต่อสู้ ต่อรองกับภายนอก ได้สร้างให้เกิดความคิด วิเคราะห์ มองปัญหาได้อย่างองค์รวม และเมื่อมี ภาวะผู้นำ และสามารถที่จะไปปฏิบัติการในระดับท้องถิ่น หรือในระดับชุมชนของเขา เขาจะเป็น คนที่มีคุณภาพในการคิดค้นเรื่องนั้น เมื่ออยู่ในภาวะท้าทายด้วยว่า สิ่งที่เขาจะต้องแสดงออกจริงๆ ก็คือว่า เขาจะต้องปฏิบัติการ สร้างความเข้มแข็งภายในขึ้นมาให้ได้ และนี่น่าจะเป็นกุญแจสำคัญ มากๆ สำหรับที่จะพูดถึงเรื่องความสามารถในการใช้สิทธิ

ค. เสน่ห์ จามริก

อยากให้ตอบโจทย์ 2-3 อัน อันแรกคือว่า ซึ่งทางบั้น กับ โหน่ง สรุปมา ผมว่าดี เช่นว่า เริ่มค้นบอกว่า เราสร้างกระบวนการเรียนรู้อย่างไร ในรายงานที่ระบุก็มีนักวิจัย มีชาวบ้าน มี อาสาสมัคร องค์กรประกอบพวกนี้ เห็นตัวละครที่จะมาสู่กระบวนการเรียนรู้ตัวนี้ อันที่สองเมื่อมอง อย่างนั้นแล้ว เราจะปรับเข้าหาสถานการณ์ที่เป็นจริงแค่ไหน สถานการณ์ที่เป็นจริง และ กระบวนการเรียนรู้ สามารถลงไปสู่ที่จะมองปัญหาอันนั้น ในประการแรก มีความชัดเจนกับปัญหา สอง การเสนอแนะทางออก ทั้งระดับมาตรการในพื้นที่ กับระดับนโยบาย อย่างนี้ได้ไหม ผมคิดจะ ทำให้การนำเสนอได้เกิดการเปรียบเทียบ และนอกจากนั้นอาจจะมีข้อรายละเอียดอื่นๆ ก็แล้วแต่ทาง พื้นที่ ซึ่งต้องมีอะไรที่อยากจะนำเสนอในลักษณะที่หลากหลาย ผมเสนอว่าอย่างนี้ดีไหม แล้วเรา สามารถ และเปรียบเทียบกันได้ สร้างกระบวนการเรียนรู้อย่างไร มีองค์กรประกอบกลุ่มคนต่างๆ ก็ เลยต้องรู้ว่า โครงการเราได้คนขนาดไหน ถึงไหน อย่างพวกกลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเยาวชนอย่างนี้เป็น ต้น อะไรต่างๆ ทั้งอาสาสมัคร อาสาสมัครเป็นพวกไหนกัน ผมว่าถ้าเราออกก็จะช่วย การรู้ถึงไหน รู้ของคนนั้น มันมีใครบ้าง ทุกคนไม่เหมือนกัน เป็นบทบาทหน้าที่แม่บ้านบ้าง อะไรบ้างพวกนี้ รวมทั้งอย่างปราชญ์ชาวบ้านด้วย

นฤทธิ ดวงสุวรรณ

หลังจากทำงานโครงการสิทธิมาตั้งแต่จบเมื่อสัก 2 ปีที่ผ่านมา แต่ว่าจุดที่ทางภาคใต้เอง โดยเฉพาะผมคิดว่า เป็นภารกิจที่มันเหมือนกับงานวิจัยทั่วไป ที่ผ่านมาเราไปศึกษาวิจัยเสร็จ เราก็จบ ก็เหมือนอาจารย์ไปศึกษาวิจัย แล้วก็จบ ทีนี้พอเราอยู่ในพื้นที่ มันไม่จบ คือพอโครงการวิจัยจบ มัน ไม่จบ เพราะว่า อย่างไม่นานมีคนส่งข่าวมา บอกว่า ที่ปากพนังหลังจากที่เราเคลื่อนไหวเรื่อง ประตูนํ้า เขาบอกว่า ตอนนี้กำลังมี โครงการพัฒนาพลังงานทางเลือก คือพลังงานลม แต่เขาบอกว่า ถ้าลมไม่พอ จะเอาถ่านหินมาลงอะไรพวกนี้ กำลังเริ่มทำอยู่ และศึกษาอยู่ และเขาพระที่เรา เคลื่อนไหว ที่หลายคนได้ลงไปดู เรื่องอ่างเก็บน้ำที่เขาพระ ล่าสุดนี้ก็บอกว่า โครงการพัฒนาเมืองนี้ กำลังจะมีอ่างอีก 10 อ่าง ใกล้เคียงเขาพระ หรือทำเรื่อนํ้าลึกที่สงขลา ก็บอกว่า ชะลอไปแล้ว เคลื่อนไหว ชะลอไปแล้ว แต่ว่าตอนนี้คือ ขยับไปที่จะนะ หรือมาที่สะทิงพระ ซึ่งเป็นท่าเรือใหญ่ ซึ่งเชื่อมโยง ระหว่างสตูล กับสงขลา พอเราทำวิจัยเสร็จแล้ว จะมีกระบวนการเคลื่อนไหว และที่สำคัญ รวบ

ยอดคือ กระแสที่อาจารย์พูดถึงเมื่อครู กระแสโลกาภิวัตน์นี้ กระแสการเคลื่อนไหวของทุน ได้ทับถม สร้างกระแสที่เกินกว่าที่ชาวบ้านตัวเล็กจะสู้ได้ นี่ประเด็นที่เห็น และเราก็เจอมาตลอด แต่ว่าประเด็นที่สำคัญคือ กระบวนการของงานที่ทำในภาคใต้เอง มีอยู่ 2 ส่วน เหมือนอย่างที่ปั้นสรุปเมื่อกี้คือ ในพื้นที่ใหม่ คือหมายถึงว่า พื้นที่ที่ฐานของการทำงานขององค์กรภาคเอกชนยังไม่แน่นพอ อย่างที่ปากพนัง แคนออกนั้นก็เป็นโครงการที่เคลื่อนไหวมาก่อน แต่ประเด็นที่สำคัญก็คือ พื้นที่ที่มีการเคลื่อนไหว คือมีการเคลื่อนไหว มีปัญหาเสร็จก็เคลื่อนไหว และชนดอ และก๊จบ และผู้นำ บางส่วนก็โคดเค็ดยอด และก๊จบ นี่คือรูปแบบที่ผ่านมา และเป็นแบบนี้ตลอดมาและสรุปบทเรียนกัน บางคนที่ทอดอไป แต่กระบวนการ โครงการสิทธิเข้ามา คือ หนึ่ง ก่อนที่เคลื่อนไหว มีเรื่องที่สำคัญคือ การร่วมสรุปบทเรียนที่สำคัญ ของผู้นำ ของกลุ่มเยาวชน ของกลุ่มที่เคลื่อนไหว อันนี้เป็นบทเรียนที่สำคัญ ความรู้ของบทเรียน การเคลื่อนไหวขององค์กรชุมชนนี้ ที่ผ่านมาอาจจะไม่ได้บันทึกเยอะ แต่พอโครงการสิทธิ หรือพวกเราลงไป ช่วยกระบวนการบันทึก ช่วยกันบันทึกเรื่องบทเรียนของการเคลื่อนไหว และอีกส่วนหนึ่งคือ ปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อ เหมือนที่คุณสนั่นพูด ปัญหาที่เกิดขึ้น พูดเรื่องความซับซ้อนของปัญหานี้มากขึ้น และนำไปสู่การคิด คิดสาเหตุ คิดเบื้องหลังของปัญหานี้มากขึ้น ที่เห็นชัดเจนคือ เวลาคุย ปราบฏการณที่เกิเกิดขึ้นนี้ ทำให้คนที่มาร่วมโครงการ มองในเรื่องของสาเหตุปัญหา ผลกระทบที่เกิดขึ้น อันนี้เรื่องกระบวนการที่เห็น และอีกส่วนหนึ่งคือ ปัญหาบางส่วนที่มันขาด บางส่วนที่ไม่ต่อเนื่อง นี่ก็คือ นักวิจัย หรืออาสาสมัครในพื้นที่ช่วยกันหาข้อมูล ช่วยกันศึกษา ช่วยกันตาม และก๊แบ่งงานกัน อย่างประเด็นของปัญหาที่ความขัดแย้งของกลุ่ม ความสัมพันธ์ของชุมชน ของคนในพื้นที่ ต้องช่วยกันหา ต้องคุย ขณะเดียวกัน ก็ช่วยกันหาข้อมูลแล้ว และช่วยกันออร์แกนไนซ์พื้นที่ด้วย และอีกส่วนหนึ่งคือ ขึ้นไปคุย ไปหาข้อมูล หรือถึงขั้นค้นคว้าข้อมูลในเรื่องของนโยบาย ซึ่งเขาไม่เคยทำมาก่อน ไปติดต่อกับกรมชลประทาน ไปติดต่อกับกรมทรัพยากรน้ำ ไปติดต่อกับผู้ว่าฯอย่างนี้ไม่เคยทำมาก่อน แต่เขาก็มีโอกาสที่เข้าไปถามไถ่เรื่องข้อมูลที่เกิดขึ้น อันนี้ส่วนหนึ่งที่เราเห็นว่า เป็นเรื่องใหม่ขึ้นมาในกระบวนการของชุมชน และอีกส่วนหนึ่งคือ เรื่องนี้เป็นธรรมดา แต่ไม่ได้บันทึก คือภูมิปัญญาที่มากมาย ในพื้นที่ และเป็นนักพูดกันทุกคน แต่ไม่ได้บันทึก ในภาคใต้นี้เป็นนักพูด เป็นโฆษกกันทุกคน เรื่องการตีผึ้ง เรื่องสมุนไพร ทุกอย่างเลย ทีนี้เราก็เริ่มบันทึก มีการบันทึกมากขึ้น ให้เห็นประเด็น ให้เห็นภูมิปัญญา

และอีกส่วนหนึ่งคือ กระบวนการเชื่อมโยง เชื่อมโยงของความรู้ ของบทเรียนที่เกิดขึ้น ของความรู้ในพื้นที่ที่มีอยู่ และของนโยบายที่เขาช่วยกันหา มาเชื่อมโยงให้เห็นเป็นแนว ให้เห็นว่าชุมชนเอง ในชุมชนนี้อยู่จุดไหน ของพื้นที่ อยู่จุดไหนของสถานการณ์ หรือว่าอยู่จุดไหนของเรื่องทั้งหมด และให้ความหมาย ส่วนหนึ่งคือ ให้ความหมายของสิทธิ ความหมายที่กินได้ อยู่ได้ยั่งยืน นี่เป็นความหมายหลายตัวที่ได้บันทึกกัน อันนี้ก็เห็น โดยตรงนี้ และหลังจากนั้น คืออีกส่วนหนึ่งคือ เรื่องการขยายการเรียนรู้ แต่ก่อนเราก็บอกว่า นักพัฒนาบอกว่า ให้ไปดูงาน และเอามาทำแบบอย่าง

ให้ดูตัวอย่าง เค้วนี่กระบวนการใหม่คือ เราบอกว่า เรื่องนี้เราจะไปดูงานที่ไหน ให้ตรง ประเด็นของพื้นที่ ประเด็นของปัญหา หรือประเด็นของเรื่องราวที่เกิดขึ้น หรือทางเลือกของปัญหาที่เกิดขึ้น เราไปดูตรงไหน แล้วเอาความรู้มาเชื่อมโยงกัน และส่วนหนึ่งก็คือ คุยกันเรื่องของการเชื่อมโยงของคน คือหมายถึงว่า นอกจากที่กระบวนการใช้ความรู้ในการเรียนรู้ร่วมกันแล้ว ก็เชื่อมโยงความรู้กับกลุ่มที่ไปดูงาน กลุ่มที่ไปแลกเปลี่ยน เชื่อมโยงความรู้ และเชื่อมโยงคนด้วยอย่างรูปธรรม ยกตัวอย่าง อย่างกรณีของชาวประมง ความรู้เรื่องระบบของน้ำ ซึ่งศึกษากันเยอะ และลงพื้นที่ที่สำรวจ ตั้งแต่ลุ่มน้ำปากพนัง ลงมาถึงปากทะเลสาบ รู้ด้วย อีกส่วนหนึ่งก็คือการเชื่อมโยงของคน ไปผูกเกลอกับคนอยู่บนเขา อยู่ในนาด้วย แล้วก็สรุปว่า พอคุยไปคุยมา ใช้เวลาสักประมาณปีหนึ่ง คือทั้งชาวนา ชาวเล ชาวเขา เป็นคนที่อยู่ในชะตากรรมเดียวกัน แต่ก่อนชาวนา กับชาวประมงทะเลาะกัน ชาวนาต้องการน้ำจืด ชาวประมงต้องการน้ำเค็ม หลังจากคุยกันก็รู้สึกว่ามีชะตากรรมเดียวกัน มันมีปัญหาเหมือนกัน ผมยกตัวอย่าง อันนี้ เพราะฉะนั้นกระบวนการเชื่อมโยงการเรียนรู้ของคนก็เชื่อมโยงกันในกลุ่ม และอีกส่วนหนึ่งก็คือ ที่อาจารย์เสนอให้ถาม คือ การเคลื่อนไหวในพื้นที่เอง สร้างเงื่อนไขหลายตัว อย่างเช่น เรื่องไปดูงาน เชิญวิทยากรลงไปคุยเรื่องอบรม เชิญตัวแทนกรมการสิทธิลงไปเกือบทุกพื้นที่ ในภาคใต้ และทำให้กลุ่มคนต่างๆ เข้ามาร่วม และชุมชนก็ใช้เงื่อนไขตรงนั้น สร้างการเรียนรู้ให้พื้นที่ด้วย ไม่ใช่ไปบอกว่า สิทธิเป็นอย่างนี้ อย่างนั้นนะ แต่ว่า กระบวนการเคลื่อนไหวก็คือ กระบวนการที่คนข้างนอก หรือว่าการอบรม หรือว่าการประชุม และดึงคนมาร่วมดึงคนมาเรียนรู้ อันนี้ก็จะเห็นว่า การเคลื่อนไหวนี้ไม่เป็นทางการ แต่ว่าเป็นธรรมชาติที่เขามาร่วมกันเคลื่อนไหวดู เพราะฉะนั้นการทำงาน ประเภทแบบนี้ และคล้ายๆว่า มีข้อสรุปสำคัญของชุมชน ผู้นำก็ได้คุยชัดว่า การเสนอปัญหากับหน่วยงาน หรือคนที่เกี่ยวข้องนี้ เราคิดว่า ต้องมีข้อมูล มีฐานข้อมูล หรือว่ามีข้อมูลที่ชัดเจนของเรา ก่อนที่จะนำเสนอ อันนี้ค่อนข้างชัดเจนเลยว่า หลังจากนี้ ต้องมีเหตุผล มีข้อมูล มีอะไรต่างๆนี้ ชัดเจนก่อนที่จะดำเนินปัญหา ไม่ใช่เวลาพอคุย หรือพอปัญหาเสร็จ บอกว่า ปัญหาไม่มีแล้วพูดถึงสาเหตุ พูดอะไรที่ไม่ครบ อันนี้ก็เห็นว่า วัฒนธรรมการนำเสนอปัญหา การแก้ไขปัญหาของชุมชนเอง และแก้ปัญหาคือข้อมูล การศึกษาวิจัยของตัวเอง ก็เริ่มชัดขึ้น แต่ว่ากระบวนการ หลังจากการเคลื่อนไหว ผมคิดว่า ส่วนหลักในภาคใต้ ที่ซับซ้อนมากที่สุด คือการเคลื่อนไหวเพื่อจะให้แก้ปัญหาคือ โขบาย และมีกิจกรรมต่างๆที่ดึงคนภายนอกเข้าไปร่วม เพื่อช่วยกันแก้ไขปัญหาคือ โขบาย หมายถึงว่า การแก้ไขปัญหาคือเฉพาะจุดที่ผ่านมา เฉพาะชาวบ้านเคลื่อนไหวนี้ เขาพัฒนาเป็นการเชื่อมโยงของนักวิชาการด้วย อย่างที่ปากพนัง ที่มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ ที่สงขลา ที่มอ. และส่วนหนึ่งขององค์กรอิสระ คือคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ และอีกส่วนของภาคประชาสังคม และเครือข่ายที่เพิ่มขึ้น อันนี้ให้เห็นชัดเจน อย่างที่ทะเลสาบสงขลา ขณะนี้การเคลื่อนไหว ตั้งแต่เรื่องของระบบน้ำ การประสานงานความร่วมมือ และการนำเสนอทางนโยบาย ตอนนี้คือทำเรื่อน้ำลึกเอง หยุค คือไม่มีการขยายทำเรื่อน้ำลึก หลังจากนั้น เมื่อปีที่แล้ว รัฐบาลไทย คณะกรรมการทะเลสาบเสนอให้ยกเลิกมติดกรมทำเรื่อน้ำลึก ไม่ขยาย และมี

แนวโน้มน้ำที่กลุ่มเคลื่อนไหวจะเสลดต่อ ตอนนั้นก็ทำให้เทศบาลบริเวณนั้น ปรับเพื่อเปิดทางน้ำ อันนี้
ล่าสุด เพื่อเปิดทางน้ำให้กระแสน้ำมันมากขึ้น และส่วนอีกของ ที่เคลื่อนไหวหนัก คือเรื่องอ่างเก็บ
น้ำที่เขาพระ ก็หยุดไปแล้ว แต่ที่ผมบอกว่า ค้างเคียงอีก 10 อ่าง กำลังจะมี แต่ว่าตรงนั้นก็หยุด และ
ในส่วนของสุราษฎร์ธานี ที่เคลื่อนไหวเรื่องของพรบ.ป่าไม้ และ เรื่องของการเช่าที่สัมปทานของ
นายทุน ของนายทุนที่สุราษฎร์ ล่าสุดนักวิจัยของเราหาคาคคคือล่าสุดนี้หาคาคค และมีปัญหาเชิง
การเมืองซับซ้อนมากขึ้น แต่ว่าการตรวจสอบของที่ดิน ก็มี รู้สึกว่าจะมีเรื่องของนโยบายช่วงที่ผ่าน
มาชะงักงัน ทำให้นายทุน ทำให้ชาวบ้านเริ่มมีปัญหามากขึ้น โดยส่วนตัว ก่อนหน้านี้ ก่อนที่
โครงการสิทธิ และในการศึกษาวิจัย และเจ้าหน้าที่นักวิจัยเข้าไปร่วมเคลื่อนไหว และมีปัญหาเรื่อง
คคค และหลังจากนั้นคือ ผู้นำอย่างน้อย 2 คน โคนทำร้าย ในเครือข่ายป่าที่สุราษฎร์ธานี แต่ที่ป่าพนัก
ต้องถามอาจารย์เลิศชาย ตอนนี้หลายคนชาวบ้านไปเป็นนักวิจัย กระแสแรงมาก แต่ว่า
ขณะเดียวกัน ในลุ่มน้ำปากพนักเอง กลุ่มอีกกลุ่มหนึ่ง หมายถึงว่า กลุ่มที่สร้างอ่างเก็บน้ำ หรือทำอ่าง
เก็บน้ำนี้ เขาเคลื่อนไหวเรื่องสื่อเยอะ และมีนักวิชาการเข้าไปสนับสนุนตรงนั้นเยอะ และออกสื่อว่า
ชุมชนปากพนักนี้ อยู่ดีมีสุขแล้ว ที่สามารถใช้ผักคชวาเป็นปุ๋ยหมัก ปลูกผักท้องร่องในน้ำได้ และ
หลังจากโครงการปิดเข้าไป กลุ่มอาสาสมัครก็ช่วยอาจารย์เลิศชาย ทำวิจัยท้องถิ่นต่อเนื่องอยู่ แต่ว่า
สถานการณ์เข้าใจว่า ในเรื่องของการเปิดปากพนัก การเปิดประตูน้ำนี้ยังไม่คืบหน้า หลังจากที่เปิด
เมื่อ 21 ตุลาคม 48 นี้ ไม่คืบ ซึ่งอาจารย์เลิศชายอาจจะมีประเด็นของปัญหาที่เกิดขึ้น ผมมองในแง่ของ
กระบวนการ การต่อสู้เรื่องสิทธิ ของภาคใต้ แต่ละจุดๆ แล้วเห็นปัญหา ผมคิดว่า ถ้ามีข้อเสนอทาง
นโยบาย คือมันหนักไม่ได้ที่จะสร้างกระบวนการเรียนรู้เพิ่มเติม และการเชื่อมโยงของคนภาคส่วน
หลายคนเข้ามาเกี่ยวข้อง โดยเฉพาะนักวิชาการ กับองค์กรอิสระ และพื้นที่เครือข่ายของชุมชน ถ้า
มันเข้มแข็งตรงนี้ ผมคิดว่าน่าจะพอยันได้ ในเรื่องของการเคลื่อนไหว แต่ว่ากระแสน้ำมันแรง
เหลือเกิน กระแสน้ำจะมีทุกภาค แต่ภาคใต้นี้มันแรงมาก ตอนนี้เรื่องของการพัฒนา สามเหลี่ยม
สี่เหลี่ยมเศรษฐกิจเต็มที่แล้ว เพราะว่ามันขยับมาจาก 3 จังหวัด โครงการต่างๆ ที่ลง 3 จังหวัด ไม่ลง
แต่มันลงมาแค่สงขลา ขึ้นไปถึงนครศรีธรรมราช ถึงพังงา ถึงกระบี่ แรงมากเลย เพราะฉะนั้นผมคิด
ว่า สิทธิชุมชนยังมี แต่ว่าการละเมิดที่ภาคใต้อีกยังมีสูงอยู่

วรินทร์า ไกยรวงศ์

ก่อนจะถึง โครงการภาคเหนือของพื้นที่นคร ในฐานะที่ได้ช่วยอ่านงานวิจัยของภาคเหนือ กับ
ภาคอีสาน และภาคใต้อ่างบางส่วน อยากช่วยตอบคำถามที่อาจารย์ตั้งคำถามว่า กลุ่มคนสร้าง
กระบวนการเรียนรู้อย่างไร โหนดอาจจะพูดพาดพิงไปถึงส่วนของการทำงานข้อมูล และงานวิจัย
เป็นหลัก คิดว่า ยกตัวอย่างเช่น กรณีลุ่มน้ำแม่แดง ซึ่งเขาทำที่อำเภอเวียงแหง 7 หมู่บ้าน ที่กำลังถูก
โครงการเหมืองลิกไนต์นี้ ลงกลางหมู่บ้าน สิ่งที่ได้ค้นพบจากงานข้อมูลก็คือว่า คนทำงาน ไม่ว่าจะ
เป็นเจ้าของที่ของโครงการ ในภาค หรือว่าตัวชาวบ้าน ได้มีการสร้างฐานข้อมูลให้เห็นว่า ชาวบ้านมี

ภูมิปัญญาในการจัดการป่า การจัดการน้ำอย่างไร และเขียนค่อนข้างละเอียด และคิดว่า ข้อมูลตรงส่วนนี้ ไม่ได้หมายความว่า เจ้าหน้าที่โครงการเดินไปหาที่ห้องสมุดฯ. เพราะว่า จากการเข้าสำรวจงานของกลุ่มน้ำแดงเอง พบว่าไม่ค่อยมีข้อมูลในมช.เท่าไรด้วย แต่ข้อมูลที่เกิดขึ้นจาก 7 หมู่บ้านเกิดขึ้นจากกลุ่มคนที่ทำงานร่วมกัน ไม่ว่าจะเป็นชาวบ้าน อาสาสมัคร ตัวนักวิจัยในโครงการ ได้มาลงพื้นที่ไปดูพื้นที่จริง และรวมทั้งไปสัมภาษณ์ผู้รู้ต่างๆ ในเรื่องนั้น ในพื้นที่ และมาจับกลุ่มสนทนากัน โหน่งคิดว่า การที่จะหาความรู้ในหมู่บ้าน มันเป็นกระบวนการเรียนรู้แบบหนึ่ง ซึ่งจะทำให้เขามีฐานข้อมูลที่จะเอาไปยันว่า โครงการเหมืองลิกไนต์ไม่น่ามาลงที่นี้ อะไรประมาณนี้ ถ้าสนใจสามารถอ่านได้ในงานวิจัยเล่มเต็ม ซึ่งต้องขอชมว่า ขยันเขียนกันมาก และเป็นข้อมูลที่รับรองได้ว่าในห้องสมุดไม่มีแน่ๆ โครงการสิทธิเป็นโครงการที่ทำให้ลุ่มน้ำแดง กรณีเวียงแหงค่อนข้างชัดเจนมากทีเดียว และในฐานะที่พินิจเป็นคนเหนือเอง อย่างไรก็ตามเมื่อจบโครงการสิทธิ ก็ต้องทำงานในภาคเหนือต่ออย่างแน่นอน คงมีเรื่องที่จะมาเล่าให้เราฟังอีกเยอะเลย

ดร.เพิ่มศักดิ์ มกรภิรมย์

ผมคิดว่า งานทุกภาคในแต่พื้นที่ ขบวนการที่เคลื่อนตัวไปในหลายๆเรื่อง หลายๆประเด็น ไม่ได้ทำอยู่เรื่องเดียว ประเด็นเดียว แต่ว่า เวลาฟังหลายๆครั้ง ไม่ได้เห็นกระบวนการ ผมคิดว่าอยากจะฟังข้อสรุป หรือรายงานในเชิงของกระบวนการ อย่างที่อาจารย์เสนอว่า คือเป้าหมายของงานวิจัย ไม่ใช่วิจัยเพื่อที่จะไปหยุดยั้งโครงการ ไปยุติโครงการ ไปเอาชนะคะคานอะไรเรื่องใดเรื่องหนึ่ง แต่มันเป็นการยกระดับความรู้ ยกระดับความเข้าใจ ยกระดับความสามารถในการทำงาน แก้ปัญหาของตัวเอง เวลาเราเสนอ ในแต่ละพื้นที่จะมีปัญหาอะไรๆ ความคิดผมการนำเสนอ ในลักษณะค่อยๆเป็น ค่อยๆไป ในลักษณะการทำวิจัย แบบวิจัยเชิงปฏิบัติการ ไม่ได้มุ่งที่จะตอบคำถามว่า เลิกโครงการนี้ได้ เลิกนโยบายนี้ได้ จบ แต่ว่าอยากจะเห็นว่า ยกตัวอย่างว่า ที่เราบอกว่า เราเสนอยกเลิกมตลคม. เรื่องนี้ได้ สิ่งที่ควรในฐานะที่เป็นนักวิจัย ต้องอธิบายว่า กระบวนการที่นำไปสู่การเสนอแนะ สร้างข้อเสนอทางนโยบาย และผลักดันให้ข้อเสนอทางนโยบาย เป็นที่ยอมรับได้ เริ่มมาอย่างไร ฉะนั้นจะเห็นว่า ยกตัวอย่างเรื่องกระบวนการประชาชน ก็จะมีชุดข้อมูลของมันชุดหนึ่ง ก็จะมีสถานการณ์หนึ่งสถานการณ์ ก็จะมีชุดข้อมูลหนึ่ง ก็จะมีประเด็นหนึ่ง และก็จะมีการขับเคลื่อนในแต่ละประเด็น ซึ่งอาจจะใช้เครื่องมือ ซึ่งไม่เหมือนกับเครื่องมืออื่น พอขับเคลื่อนไปแล้ว ก็จะได้ผลอีกอย่าง สมมติว่า เราได้ผล คือ เราได้ข้อเสนอในเชิงอย่างนี้ในท้องถิ่น ทางภาครัฐเปลี่ยนข้อบัญญัติได้ ทีนี้กระบวนการเรื่องของประชาชนจบไป สมมติว่าจบ หรือว่าขณะที่ใกล้จะจบก็มีประเด็นเรื่องน้ำขึ้นมา แล้วประเด็นเรื่องน้ำ ฐานข้อมูล ความรู้ในเรื่องน้ำ เราทำอย่างไรถึงมาได้ เรามีประเด็นอะไรเกี่ยวกับเรื่องน้ำ เราใช้เครื่องมืออะไร ในการขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้ ยกระดับความรู้ ความเข้าใจเรื่องน้ำ เราทำข้อเสนออย่างไร เราผลักดันข้อเสนออย่างไร ขณะที่ทำเรื่องน้ำ เราอาจจะมีปัญหาเรื่องอุทยานเข้ามา เรื่องที่ดินเข้ามา ผมคิดว่า มันจะต้องอะไรให้ลืออย่างนี้ ถึงให้เห็น

ว่า บางครั้ง บางชุมชนทำเรื่องเดียว ประเด็นเดียว ยกระดับขึ้นมาได้เยอะ แต่ว่าบางชุมชนทำ 10 เรื่อง ไม่ได้ยกระดับมาเลย พูดยู่เรื่องเดียว มีก็เรื่องก็ ร้อยเรื่องทำนองเดียว ทำนองอย่างนั้น คือไม่ได้มี ข้อมูลเดิม ไม่ได้มีประเด็นเดิมสิ่งๆที่ผม ผมพูดจนบางทีระอาเอือม แต่ว่าสิ่งที่อยากจะพูด และไม่กลัวว่าจะ โกรธ ผมเห็นสิ่งดีๆงามๆเกิดขึ้นในพื้นที่มากมาย กระบวนการชาวบ้าน โครงการนี้เป็น โครงการที่มีชีวิตชีวา ในพื้นที่มีชีวิตชีวา แต่ว่าอ่านเอกสารแล้วมันตายด้าน มันไร้ภาพมองไม่เห็น ภาพ มองไม่เห็นชีวิตชีวาของการขับเคลื่อนในนั้น อันนี้ผมอยากจะฟังในลักษณะการล้อแบบนั้น

นิคม พุทธา

ที่จริงก็น้อมรับกับการวิพากษ์วิจารณ์ที่อาจารย์เพิ่มศักดิ์พูด ต้องเข้าใจว่า อาจจะมองจากตัวผม ก็คือว่า เราไม่มีความรู้ ความสามารถทางด้านงานวิชาการ งานวิจัยอะไรอย่างนี้ จะเห็นว่าในช่วงแรกๆ ไม่น้อยกว่า 6 เดือน ทั้งทีมงาน ทั้งชาวบ้าน ก็นั่งคุยกันว่า เราจะไหวไหม เราจะรับวิจัยไหม เขาทำอะไรกันอย่างไร กว่าจะทำความเข้าใจกับคำว่า “วิจัย” ก็ต้องพยายามหาคำที่ท้องถิ่นเข้าใจ การเสาะแสวงหาความรู้ หรือการยกระดับ หรืออะไรก็ล้วนแล้วแต่เป็นคำจากข้างนอก สร้างการเรียนรู้ กระบวนการเรียนรู้ ความรู้ท้องถิ่น ความรู้วิชาการ อะไรต่างๆ แล้วมาทำความเข้าใจเรื่องของสิทธิอีก ก็ไปเปิดประเด็น หรือ ไปปรึกษาหารือกัน กับคำว่าวิจัย และสิทธิ ในพื้นที่ การที่เราจะกำหนด เลือกคน หรือชักชวนให้เข้ามาทำงานวิจัย นี่ก็เป็นเรื่องยากลำบากเหมือนกัน เพราะว่าพวกเรา ก็ ความรู้ประสบการณ์มีอยู่ในระดับหนึ่ง น้องๆที่เข้ามาทำงานก็ล้วนแล้วแต่ยังใหม่ๆกัน และเรียนรู้เรื่องงานพัฒนาเป็นหลัก และกลุ่มชาวบ้านที่เราชักชวนให้มาร่วมทำงานด้วย ถึงแม้ว่าจะเป็นกลุ่มชาวบ้านที่มีความคุ้นเคย ทำงานร่วมกัน เคยทำงานด้านทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า หรืออะไรต่างๆ มาก่อนก็ตาม แต่ว่า ทางภาคเหนือนี้มีลักษณะพิเศษอย่างหนึ่ง คือในช่วงปี 46, 47 และ 48 ภายใต้อาณัติของรัฐบาลทักษิณ อันนี้ก็เป็นเรื่องยากอยู่เหมือนกัน เพราะว่าภายใต้สถานการณ์ของรัฐบาลทักษิณ ได้ถูกรอบงำ พื้นที่เดียวกัน พื้นที่หมู่บ้าน และกลุ่มคนที่จะเข้ามาร่วม ก็เป็นกลุ่มเดียวกัน ก็ที่พูดให้สั้น มีโจทย์ของความสลับซับซ้อน ของปัญหาในพื้นที่อยู่ ถามว่า เรียนรู้กันอย่างไร ตอนแรกๆ เราก็สะเปะสะปะ เราก็พยายามฟังจากอาจารย์เสนอ หรืออาจารย์อีกหลายๆท่าน เรียนรู้กันอย่างไร เขาบอกว่า ต้องเรียนรู้ภายใน ก็มาเอาตั้ง โจทย์ เอาข้อเสนอแนะว่า เรียนรู้ภายใน ภายในเรียนรู้อะไรบ้าง สํารวจผู้รู้ในหมู่บ้าน ใครรู้เรื่องการจัดการป่า ใครรู้เรื่องระบบน้ำ เหมือนฝาย รู้เรื่องการเกษตร รู้เรื่องอะไรต่างๆ ที่จะนำไปสู่การพึ่งพาตัวเองในเรื่องของฐานทรัพยากรต่างๆ แต่ว่าผู้รู้กับผู้ที่ประสบกับปัญหา ที่อยากจะมาปฏิบัติการเรื่องสิทธิ บางพื้นที่ก็แตกต่างกันนะ ผู้รู้ก็มักจะมีสถานะ มีบทบาทของผู้รู้ แต่ว่าคนที่เคลื่อนไหวก็เป็นอีกส่วนหนึ่ง อย่างนี้เป็นต้น การเรียนรู้เรื่องรัฐธรรมนูญ พยายามเอามาตรา 46 มาเป็นข้อถกเถียงในหมู่บ้าน ก็ถกกันว่า สิทธิตามจารีตประเพณีเป็นอย่างไร ถ้าถามว่า ชาวบ้านมีจารีตประเพณีที่เกี่ยวข้องกับฐานทรัพยากร เกี่ยวข้องกับที่ดิน พระแม่ธรณี พระแม่คงคา สภาพป่า หรือว่าอะไรต่างๆ ชาวบ้านรู้หมดเลย แต่ก็มาถกเถียง

อะไรกันบ้าง จารัตประเพณี สิทธิตามจารัตประเพณี การเรียนรู้ภายใน องค์ประกอบ โครงสร้าง ข้อมูล ทางด้านกายภาพ เอาแผนที่มาดูกัน ขอบเขตลุ่มน้ำ สภาพป่า ความหลากหลายของชนิดพันธุ์พืช และสัตว์ ความสัมพันธ์ของชาวบ้านที่มีหลากหลาย ชนเผ่าวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากร ตั้งแต่เกิดจนตายมีอะไรบ้าง อะไรต่างๆ ก็มาดูกัน

จากการเรียนรู้จากอันนี้ กล่าวโดยสรุป การเรียนรู้อีกอันหนึ่ง เขาบอกว่า เรียนรู้จาก ภายนอก ภายนอกมันก็มี คือสิ่งต่างๆที่เข้ามา มีผลกระทบต่อทรัพยากร และวิถีชีวิตของชาวบ้าน อาจารย์เสนอให้บอกว่า ต้องเรียนรู้เรื่องกระแสโลกาภิวัตน์ ก็ไปเรียนรู้กันว่าเป็นอย่างไร เรียนรู้ นโยบายของรัฐบาลทักษิณ เรียนรู้เรื่องกฎหมายรัฐธรรมนูญ หรือว่ากฎหมายอะไรต่างๆที่เกี่ยวข้อง ก็อย่างที่หลายๆท่านสรุป บางเรื่องเป็นนโยบาย ที่เราต่อต้านคัดค้าน หรือว่าเป็นเรื่องของกฎหมายที่ เราเสนอให้มีการปรับปรุงแก้ไข อย่างเช่นพรบ.ป่า ที่เกี่ยวข้องกับป่าไม้ 4-5 ฉบับ หรือว่าพรบ.ที่เรา มีส่วนร่วม ในการเสนอให้มีการยกร่างพรบ.ป่าชุมชน และครั้งหลังสุดต่อเนื่องมาจาก โครงการ สิทธิ คือพรบ.ทรัพยากรน้ำ อะไรต่างๆอย่างนี้เป็นต้น ก็ต้องอาศัยเวลา กับการเรียนรู้ภายนอก เพื่อที่จะนำมาสู่การเข้าใจของชาวบ้านที่มองว่า มันเป็นปัญหา การเข้าใจกับสถานการณ์ปัญหา คำพูดอย่างนี้ ยากอยู่เหมือนกัน จะต้องอาศัยจังหวะ เวลา รูปแบบ วิธีการ ข้อมูล หรือว่าผู้รู้ มาถก มา เถียงกัน เข้าใจกับสถานการณ์ปัญหา เช่นเราบอกว่า ระบอบทักษิณ การแปลงสินทรัพย์เป็นทุน การ ขยายตัวของพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยว อย่างภาคเหนือ ซึ่งไม่เคยมียางพารา ก็มี แล้วมันไปทำลาย โครงสร้างระบบนิเวศ ทำลายโครงสร้างการผลิตของชาวบ้านอย่างไร อย่างนี้เป็นต้น ช่วงรัฐบาล ทักษิณ เขาขึ้นป้าย “5 ไร่ ก็รวยได้” ผมก็ไม่รู้ว่า ยางพาราที่ไรถึงจะรวยได้ แต่ว่า ชาวบ้านเห็นจริงๆ เอาด้วย ขายต้นกล้า ขายอะไรต่างๆ คือการเรียนรู้ภายใน การเรียนรู้ภายนอก ที่ว่านี้ แล้วการทำความเข้าใจกับสถานการณ์ปัญหาในช่วงปีแรกๆ การเรียนรู้ไม่ใช่สูตรสำเร็จ พอบอกว่า เรียนรู้ภายใน แล้วปฏิบัติการอะไรอย่างนี้ คือบางทีปฏิบัติการไปก่อน แล้วค่อยมาเรียนรู้ มาสรุปกัน หรือว่าเรียนรู้ ควบคู่กันไปด้วย ในพื้นที่ที่เราทำงาน ทั้ง 3 ลุ่มน้ำ ลุ่มน้ำแม่แดง ลุ่มน้ำแม่ปิง และลุ่มน้ำแม่จิด ก็ล้วน แล้วแต่มีประสบการณ์ทั้งทางบวก และทางลบ ทางบวกก็อย่างเช่นมีการจัดการป่าชุมชน มีการ จัดการน้ำ และเหมืองฝาย มีการทำการเกษตรที่ไม่ใช่เกษตรพืชเชิงเดี่ยว เกษตรที่พึ่งพาปัจจัยการผลิตในระดับผูกกับตัวเอง อะไรต่างๆ แต่ว่า ได้รับผลกระทบหมด ได้รับผลกระทบจากนโยบาย ของรัฐ ที่ว่าเรียนรู้จากภายนอก การขยายตัวของกลุ่มทุน ที่อาศัยช่องว่างช่องโหว่ของกฎหมาย เช่น การซื้อขายที่ดิน ไม่เคารพกฎกติกาของระเบียบหมู่บ้าน ซื้อขายที่ดินกัน แม้กระทั่งในเขตป่าที่ไม่มี เอกสารสิทธิที่ดิน ออกเอกสารสิทธิที่ดิน ทับพื้นที่สาธารณะ ที่ชุมชนใช้ประ โยชน์ร่วมกัน คือพื้นที่ ที่ชุมชนใช้ประ โยชน์ร่วมกัน ไม่มีเอกสารรองรับ ไม่มีโฉนดชุมชน แต่ว่าเป็นที่รู้กันว่า เป็นทำน้า ของหมู่บ้าน เป็นสถานที่เลี้ยงวัว ที่เด็กไปเตะฟุตบอล วันดีคืนดี ก็มีคนมาล้อมรั้วลวดหนามอะไร ต่างๆอย่างนี้เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้กว่าที่จะสรุปกันได้ ในแต่ละพื้นที่จะเรียนรู้เรื่องสิทธิผ่าน สถานการณ์ปัญหา หรือว่า ผ่านเรื่องที่จะปฏิบัติการกันแค่ไหนอย่างไร ก็ใช้เวลา อย่างเช่นลุ่มน้ำแม่

แต่งที่อำเภอเวียงแหงนี้ ถ้าจะเรียนรู้เรื่องสิทธิ ผ่านเรื่องราวอย่างอื่น ๆ ไม่เอา แต่ถ้าเรียนรู้เรื่องเหมือง
ลิกไนต์เอา และได้เยอะด้วย ได้คนเป็นหมื่น อะไรต่างๆอย่างนี้เป็นต้น คือมันขึ้นอยู่กับว่า เป็น
จังหวัด เป็นอารมณ เป็นสอดคล้องกับสภาพปัญหา ความต้องการตามที่เขากำลังเผชิญอยู่ หรือไม่
ซึ่งถ้ามันเป็นประเด็นที่ เขาเผชิญอยู่ อันนั้นจะเป็นประโยชน์มาก และเรียนรู้ได้เร็ว อะไรต่างๆเป็น
ต้น ที่เป็นประเด็นเฉพาะนี้ เรียนรู้เรื่องเหมืองลิกไนต์ ชาวบ้านก็ทำให้เราได้ค้นข้อมูลเยอะอยู่
เหมือนกัน เช่น พลังงาน เขาอ้างว่า สร้างเหมืองลิกไนต์เพื่อพลังงานสำรอง ชาวบ้านก็ถามว่า
พลังงานสำรองเป็นอย่างไร ผมเองก็ต้องไปค้นพลังงานว่า พลังงานสำรอง คิคออกมาเป็นร้อยละ
เป็นกี่เปอร์เซ็นต์ เป็นอะไรต่างๆ ก็ทำให้เราได้เรียนรู้อะไรไปหน่อยหนึ่งเหมือนกัน พลังงานสำรอง
พลังงานทางเลือกเป็นอย่างไร จุดคุ้มทุนเป็นอย่างไร ผลกระทบทางด้าน สิ่งแวดล้อม EIA อย่างเดียว
ไม่พอ ผลกระทบทางด้านสุขภาพ ผลกระทบทางด้านสังคม จุดคุ้มทุนทางด้านเศรษฐกิจจะไรต่างๆ
เป็นอย่างไร อันนี้เป็นเรื่องเฉพาะพื้นที่

ส่วนเรื่องอื่นๆจะเป็นเรื่องป่าชุมชน ป่าชุมชนนี้ก็มีทั้ง 3 กลุ่มน้ำ ดูเหมือนว่า จะเป็นเรื่องหลัก
ด้วยซ้ำไป เรื่องป่าชุมชน ที่นี้พอเอาป่าชุมชนเป็นตัวตั้ง ชาวบ้านเขาก็เชื่อมโยงได้หมด
ความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิตคนท้องถิ่น กับป่าชุมชน ในมิติเรื่องความรู้วัฒนธรรม ความ
หลากหลายทางชีวภาพ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพ ชาวบ้านรู้หมดว่า พี่ขี้ผลไม้ชนิด
ไหน เอามากินเป็นยาเป็นอาหาร หรือว่าเอามาแปรรูปซื้อขาย จำหน่ายจ่ายแจกได้ เขารู้หมด ซึ่ง
เชื่อมโยงทางด้านเศรษฐกิจก็ได้ ก็ตัวเลขหลายหมู่บ้านที่เก็บๆกันมา ก็มีมูลค่าเป็นล้านบาท
เหมือนกัน เรื่องเห็ด เรื่องหน่อ เรื่องอะไรต่างๆ และหลายหมู่บ้านก็ได้ผลึกเรื่องการจัดการป่าชุมชน
ให้หยุดโครงสร้างอำนาจของท้องถิ่น คืออบต. อย่างเช่นลุ่มน้ำแม่เมะ แม่สะ อบต. ก็มีแผนการ
จัดการป่าชุมชน มิงบประมาณให้อยู่ทุกปี และมีการ โฆษณาหาเสียงสมัครอบต.ว่า เป็นทีมวิจัย
โครงการสิทธิบ้าง ผ่านการเรียนรู้เรื่องป่าชุมชน คือมันก็อาจจะช่วยได้ เรื่องป่าชุมชน และเรื่องน้ำ
และเหมืองฝาย น้ำและเหมืองฝาย ชาวบ้านเขาทำกันอยู่แล้ว ทางภาคเหนือนี้ เพียงแต่ว่า
โครงการวิจัยเข้าไป คล้ายๆเป็นการทบทวนว่า เราเผชิญกับปัญหาอะไรบ้าง เรียนรู้ที่จะปรับตัวใน
ระบบเหมืองฝาย เพราะว่าปัจจุบันนี้ เหมืองฝายได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมาก วัสดุที่ใช้ในการทำ
เหมืองฝาย เมื่อก่อนจะใช้ไม้ไผ่ แล้วคอนกรีตมาเปลี่ยนเป็นคอนกรีต พอเปลี่ยนเป็นคอนกรีตบึก
ต้องเปิดช่องประตู ต้องมีบริษัทเข้ามาจะไม่ใช้ชาวบ้านเอาหลักมาพอกันทีละเล่มสองเล่ม แล้วก็
ตอก พอมาเป็นคอนกรีต คนที่มารับงาน ก็คือกรมชลประทาน หรือเร่งรัดพัฒนาชนบท รพช.อะไรก็
แล้วแต่ ไม่ใช่ของชาวบ้าน ชาวบ้านก็ไม่ดูแล ในทางเทคนิคชาวบ้าน ก็สะท้อนเรื่องปัญหาดิน
ตะกอน และการไหลของน้ำที่ได้เปลี่ยนทิศทาง และเรื่องการอพยพพันธุ์ปลา หรืออะไรต่างๆ ก็
เรียนรู้ว่า ถ้าเราปฏิเสธสิ่งเหล่านี้ไม่ได้ จะมีการปรับตัวอย่างไร อย่างกรณีที่เจ้าหน้าที่อุทยาน
ประกาศเป็นอุทยานแห่งชาติ แล้วก็บุกอบต. บุกแล้วเข้าไปนั่งตกลงกันว่า ชาวบ้านที่เข้าร่วม
โครงการสิทธิก็ได้เอาแผนที่ เอาข้อมูลของ โครงการสิทธิไปนำเสนอ บอกว่า เห็นไหม ทุกอย่างล้วน

แล้วแต่อาศัยอยู่บนฐานทรัพยากรเดียวกัน จะทะเลาะกันไปทำไม มาช่วยกันลงแรงสร้างความร่วมมือ อันนี้ก็ทำได้ดีที่ลุ่มน้ำแม่สะลง

ส่วนในเรื่องของการเกษตร อันนี้ต้นทุนในพื้นที่ที่เราทำงานไม่ค่อยดีเท่าไร เนื่องจากว่าทางพวกเราก็อำนาจเรื่องทรัพยากรมา เรื่องการเกษตรนี้ ถ้าเผื่อเราต้องการให้ชาวบ้านมีความเป็นอยู่ที่ดี บนฐานทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ ต้องพึ่งพาตัวเองได้ ในเรื่องของการคิด แต่ว่าระบบการเกษตรถ้าเทียบกับน้ำหนักแล้ว เกษตรเพื่อขาย เกษตรเชิงเดี่ยวยังมากกว่า ร้อยละ 50 ชาวบ้านทำกิน ทำอยู่ เพียง 20-30% ที่เหลือก็ปลูกข้าวเหนียวไว้กินเองก็จริง แต่ว่าก็มีข้าวโพด มีถั่ว มีกระเทียม ฯลฯ ซึ่งชาวบ้านก็วิพากษ์เรื่องนโยบาย เรื่องที่ดิน ทำอย่างไรจะจำกัดการถือครองที่ดิน อันนี้เป็นเรื่องใหญ่ การจำกัดการถือครองที่ดิน เพราะว่าถ้าปล่อยให้มีการซื้อขายที่ดินกันอย่างนี้ โอกาสที่คนยากคนจนจะมีที่ดินเป็นของตัวเองก็ไม่มี และเรื่องน้ำ ชาวบ้านเองก็ไม่อยากให้มีการจัดเก็บค่าน้ำ แล้วเรื่องป่า ก็อย่างที่ว่า อยากจะให้มีการพบปะชุมชน ซึ่งก็มีสนใจไปเมื่อวานนี้ เห็นได้ข่าวว่าร่างพรบ.ป่าชุมชน ผ่านไป ที่นี้ข้อเสนอของชาวบ้าน ข้อเสนอในเชิงนโยบายต่อสาธารณะ หรือต่ออะไรต่างๆ ก็อย่างที่ปรากฏอยู่ในเอกสาร ข้อเสนอของชาวบ้าน โดยสรุปแล้วมี 2 เรื่อง ทำอย่างไรจะมีโครงการลักษณะนี้อีก ชาวบ้านถามว่า ทำอย่างไรที่จะมีโครงการในลักษณะนี้อีก เพราะว่าโครงการเราปีสอง ปี ก็เลิกลาไป แล้วปีสอง ปี แล้วก็ไปทำที่อื่น อันที่สอง ทำอย่างไรที่จะทำให้การเรียนรู้เรื่องสิทธิ โดยเฉพาะเรื่องการเรียนรู้เรื่องสิทธิ ในเรื่องฐานทรัพยากรนี้ ให้เกิดความร่วมมือ กันเป็นเครือข่าย กว้างขวางขึ้น

ดร.บัญญัติ แก้วส่อง

ถ้าพูดถึงเชิงกระบวนการ โดยสถานการณ์ของพื้นที่ภาคอีสาน เมื่อมีการตั้งโจทย์ของโครงการ ในเรื่องโครงการการเรียนรู้ การปฏิบัติการ การเสริมความสามารถในการใช้สิทธิ กระบวนการที่เกิดขึ้นจะมีใน 2 ลักษณะคือพื้นที่เก่า กับพื้นที่ใหม่ พื้นที่เก่าก็จะเน้นเรื่องของการสรุปทบทวน สรุปทบทวนเพื่อที่จะยกระดับความเข้าใจ เพื่อที่จะปฏิบัติการในการแก้ไขปัญหา ให้ยกระดับขึ้น กับกระบวนการในพื้นที่ใหม่ กระบวนการในพื้นที่เก่าเช่น ที่ดงเค็ง ที่พนมไพร น้ำชี และห้วยนารายี ในลุ่มน้ำมูล พื้นที่ใหม่ ที่จะยกตัวอย่าง เช่นที่หนองคู แวงน้อย ของแก่นจะเป็นกระบวนการที่ในเรื่องของการจัดการน้ำ ก่อนข้างที่จะเป็นกระบวนการ ได้เริ่มต้นแบบสดๆ ว่า มีการตั้งกลุ่มวิจัย จากองค์ประกอบของคนในชุมชน 5-6 คน แต่ก็สามารถที่จะขยายให้เกิดการมีส่วนร่วมในชุมชน มีกระบวนการเรียนรู้ภายใน มีการรวบรวมความรู้ของชุมชน ฐานทรัพยากร เรื่องประวัติศาสตร์ เรื่องชุมชน เรื่องการพัฒนาต่างๆ ความรู้ความเชื่อของชุมชน นี้ก็เป็นกระบวนการ ที่เริ่มจากคนจำนวนน้อย และเปิดเวทีแลกเปลี่ยนกับคนในชุมชน ในขณะที่เดียวกัน ก็มีคนภายนอกเข้าไปร่วมแลกเปลี่ยนด้วย เวลาที่เหมาะสมก็จะเริ่มข้อมูล โดยการพากันไปดูงานในพื้นที่ทั้งใกล้ และไกล หลายๆ เรื่องที่สอดคล้องกัน ในเรื่องของการจัดการน้ำ ก็เป็นทั้งในเรื่องของการแลกเปลี่ยน

เพื่อที่จะสร้างความรู้ ความเข้าใจ และความสามารถในการวิเคราะห์ ในขณะเดียวกัน ก็จะได้ทั้งแนวคิดอย่างเช่น เขาไปเจอว่า อีกพื้นที่หนึ่ง ไม่ไกลไม่ไกล ก็ใช้ฝ่ายหินทิ้งในการจัดการน้ำ นี่ก็สลายความกลัว หรือความเข้าใจผิด ในความที่ไม่กล้าที่จะคิดว่า ลำน้ำชี ซึ่งเป็นครอบครองของรัฐ ประชาชนจะมีสิทธิในการจัดการอะไร กระบวนการแบบนี้ ก็จะทำให้เขาเกิดความกล้าคิดขึ้นมาว่า นี่คือสิทธิของชุมชนที่จะจัดการได้ และมีกรคิดค้นเชิงเทคโนโลยีว่า เทคโนโลยีที่ไม่เก็บน้ำ แต่กันไม่กักเก็บ แต่กันน้ำ ก็คือฝ่ายหินทิ้ง ไม่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมมากนัก และสามารถที่จะใช้ประโยชน์ ชุมชนสามารถสร้างเอง ซ่อมเอง ใช้เอง และคิดว่า จะกระจายประโยชน์ได้อย่างเป็นธรรมของคน ก็มีกระบวนการนี้ขึ้นมา แล้วใช้ในงานบุญ กับงานผ้าป่า ทั้งเสริมกระบวนการเรียนรู้ และระดมทรัพยากร รวมทั้งภายนอกด้วย ในขณะเดียวกัน กระบวนการธรรมชาติยาดราในลุ่มน้ำชีที่จัดขึ้นระยะหนึ่ง ก็จะเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดความร่วมมือ ในการแก้สนับสนุนให้ชาวบ้านสามารถที่จะทำตามแผนของตัวเองได้จริงด้วยธรรมชาติยาดรา ก็จะเป็นตัวกระตุ้นสำหรับการแก้ไขปัญหาก็ยังร้อนๆ อยู่ ในเรื่องของน้ำท่วมในลุ่มน้ำชี ก็จะไปกระตุ้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคนทั้งลุ่มน้ำ และภาวะที่ขัดแย้ง ที่เผชิญหน้ากันระหว่างราชการชลประทาน กับชาวบ้าน ก็ทำให้เกิดฝ่ายที่ 3 ฝ่ายที่ 4 ฝ่ายที่ 5 เกิดเวทีเพื่อที่จะไกล่เกลี่ยมองได้รอบด้านมากขึ้น และในที่สุด ก็เกิดการตัดสินใจในเรื่องเปิดเขื่อน 2 ตัว ในลุ่มน้ำชี เพื่อที่จะบรรเทาปัญหาที่เกิดขึ้นมา 5 ปี

ส่วนถ้าจะพูดถึงพื้นที่เดิม พื้นที่เดิมก็จะมีกระบวนการสรุปบทเรียนจาก คนรุ่นแรกที่ลุกขึ้นมาก่อการ ซึ่งเราก็พบว่า เป็นผู้เฒ่าทั้งนั้นเลย ผู้เฒ่าที่มีความรักในท้องถิ่น ผูกพันอยู่กับฐานทรัพยากร ซึ่งจะต่างจากคนรุ่นใหม่ ที่ไปหากินที่อื่น แต่ว่าถึงขั้นหนึ่งที่ตัวกระบวนการ เกิดความซับซ้อนมากขึ้น ต้องใช้พลังของคนรุ่นใหม่เข้ามา คนรุ่นใหม่ก็จะเข้ามา อย่างเช่นกรณีรายีไสล ผมยังเรียกว่า เป็นกระบวนการผลิตใบผู้นำ เพราะสังเกตว่า พื้นที่ในหลายพื้นที่มีแต่ผู้เฒ่าทั้งนั้นเลย โดยเฉพาะใกล้เคียงกัน ในลุ่มน้ำมูลด้วยตัวเอง กรณีผลกระทบจากเขื่อนห้วยนา คนที่ออกมาแสดงสิทธิของตัวเอง เป็นคน 60 ขึ้นทั้งนั้นเลย ในการชุมนุมครั้งที่แล้ว อบต.ก็จะแจกเงินยังชีพ ปรากฏว่าวันนั้นต้องไปในที่ชุมนุม หายไปเกือบหมดเลย เพราะว่ามีแต่ผู้เฒ่า คือกระบวนการเรียนรู้ยังไม่ตื่นยังไม่ถึงระยะหนึ่งที่คนรุ่นใหม่จะแสดงตัวเองออกมา อันนี้ก็ป็นข้อค้นพบของเรา และจากกระบวนการเรียนรู้ที่ได้เพิ่มความเข้มข้น มาเรื่องของกรวิจัย พอดีคงไม่ใช่บังเอิญจากการเคลื่อนไหวของชาวบ้าน ก็ทำให้สกว. โหนดเข้ามาด้วย ก็หนุนเป็นพลังขึ้นมา เป็นกลุ่มวิจัยเล็กๆ 5-6 กลุ่ม และมีระยะ 1 และมีระยะ 2 ในการปฏิบัติงานของเขาอย่างต่อเนื่อง และคนกลุ่มนี้ก็คือคนกลุ่มเดียวกับวิจัยสิทธิชุมชน ตอนนั้นก็มีความคืบหน้าของเขาไปพอสมควร ก็ขยายผลไปในโรงเรียน ไปทำหลักสูตรท้องถิ่น ซึ่งก็คือกระบวนการวิจัยอีกขั้นหนึ่ง เป็นโจทย์ขึ้นมาว่า จะใช้องค์ความรู้ที่เขาได้มาในระยะแรก ไปสู่กระบวนการเรียน การสอน สำหรับคนรุ่นใหม่อย่างไรบ้าง การขยายผลด้านอื่นๆ ได้ร่วมกับมหาวิทยาลัยขอนแก่น โครงการแลกเปลี่ยนนักศึกษาด้วย ของอาจารย์เดวิด เซคซัน ก็มีการเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายสิทธิมนุษยชนในภาคอีสาน เขาจะส่งนักศึกษาลงมาเรียนรู้ในพื้นที่

หลายๆพื้นที่ในภาคอีสาน ก็จะจัดเวทีร่วมกันในวันที่ 10 ธันวาคม วันสิทธิมนุษยชน ซึ่งตรงนี้ก็หลายพื้นที่ในพื้นที่วิจัยของเรา ก็เข้าไปมีส่วนร่วม ซึ่งคิดว่า น่าจะเป็นเรื่องที่จะก่อการคิดอะไรต่อเนื่องในระยะยาวด้วย กับความเชื่อที่เราพูดกันหลายครั้ง ในเรื่องของเครือข่ายอาจจะกระจายไปเป็นเครือข่ายตรงนั้น ตรงนี้ หรือว่าคนของเราที่เกิดกระบวนการเรียนรู้ โดยเฉพาะคนรุ่นใหม่ คนรุ่นเก่า คงไม่เข้าไป คือเข้าไปอยู่ใน อบต.5-6 คน แล้วเขาก็สามารถที่จะไปถ่วงดุล หรือว่าไปผลักดันอะไรต่างๆได้พอสมควร

ศ.เสน่ห์ อามริก

ที่นำเสนอ ผมเข้าใจว่าเราคิดอยู่ในวัฒนธรรมการทำงานที่เห็นอะไรต่างๆพวกนี้ ทีนี้ พอเราเห็นอย่างนี้ ถ้าจะดูเหตุการณ์ เราก็จะหลงอยู่ในเหตุการณ์พวกนี้ แล้วก็จะทำให้การพัฒนาขีดความสามารถ ขาดการเป็นระบบ ผมนำเสนออย่างนี้ได้ไหม ความจริงทุกคนได้เขียนมาแล้ว ถ้าไม่เขียนมา คุณปั้น หรือคุณโหม่ง คงสรุปไม่ได้แบบนี้ ที่ว่าเป็นระบบมาหลายๆ ผมคิดว่าอย่างนี้ เราแบ่งเป็น 3 ภาค ความจริงอยากจะได้ทุกภาคเลย อันแรกเลยผมคิดว่า ผู้วิจัยน่าจะช่วยเล่าสักกรณีหนึ่งว่า ความหลากหลายในภูมิภาคมันเยอะเลย กลุ่มทรัพยากรต่างๆมันเยอะไปหมดจะต้องเห็นภาพตรงนี้ ความหลากหลายของทั้งระหว่างภายในภูมิภาค ภาพที่ 1 นี้จะเห็น เราจะเห็นเลยว่า ถ้าพื้นที่มีศักยภาพ ต่อ ไปเราจะทำอะไรกันต่อไป ผมคิดว่าอันนี้ทำให้เป็นระบบสักกรณีหนึ่ง คำถามเข้าใจหรือเปล่า เรามองเห็นดีหรือเปล่า จุดแข็งของพื้นที่/ประเด็นคือความหลากหลาย แต่ความหลากหลายเป็นทั้งจุดอ่อน คือการหา การกำหนด การแก้ปัญหาจะไม่มีมาตรฐานเดียวกัน กระแสโลกาภิวัตน์ต้องการกรอบมาตรฐานเดียวกัน นี่คือปัญหา ด้วยจุดประสงค์อันเดียวกัน คือว่าเพื่อไปใช้ทรัพยากรเพื่อไปบำรุงอุตสาหกรรมพลังงาน แต่เราคิดว่า ความหลากหลายจะช่วย แล้วช่วยคนในพื้นที่ด้วยว่าเราขึ้นคั้นถูก แล้วคั้นทุนที่มันหลากหลาย แตกต่างกันระหว่างชนในลุ่มน้ำ ในป่า อะไรต่างๆอย่างนี้ แล้วให้มีความเกี่ยวข้องกัน อันนั้นอัน ผมอยากจะช่วยเราแลกเปลี่ยนกันสักกรณีหนึ่ง เราจะได้มีความเข้าใจเพิ่มอีกสักก้าวหนึ่ง ที่เราจะทำงานในขั้นต่อไป

อันที่สองคือ ความจริงผมเคยพูดถึงแล้ว เวลาไปเยี่ยม ผมก็บอกว่า ต้องทำความรู้จักชุมชน มีผู้แก่ ผู้เฒ่า มีเยาวชน มีปราชญ์ชาวบ้าน มีผู้รู้ทางยา ทางอาหาร หมอเดิน หมอยา อันนี้เราต้องรู้คั้นทุนเรา ไม่อย่างนั้น เราไม่รู้ว่าจะพัฒนาตรงไหน เพราะเวลานี้มีการช่วงชิงทรัพยากรดินทางปัญญา ถ้าเราไม่รู้ตรงนี้ อยู่ดีเขาจะเอาเปล้าน้อยเราไป อยู่ดีๆเขาจะมา โหมซื้อข้าวหอมมะลิเราไป ซึ่งผมว่า แนวโน้มของโลกจะเป็นอย่างนี้มากขึ้น จะรุนแรงมากขึ้นถ้าเราไม่เห็นตรงนี้ เราจะดูตัวอย่างก็แล้วกัน อย่างกรรมการสิทธิ มีเรื่องเข้ามาที่ว่า อเมริกาต้องการผลักดันให้ทำข้อตกลงเรียกว่าข้อตกลงกองทุนวิจัยป่าเขตร้อน ผมว่านี่เป็นก้าวใหญ่มากเลยนะ เขาบอกว่าจะตั้งกองทุนให้นักวิชาการไทยดีใจ จะได้มีกองทุน แต่ว่าเงื่อนไขว่า ต้องให้สิทธิสหรัฐสำรวจป่าทั่วประเทศเลย นั่นคืออะไร ถ้าเราต่อสู้ หรือเราไม่เห็นศักยภาพตรงนี้ ไม่เห็นภูมิปัญญา ไม่เห็นอะไร นี่ผมอยากจะ

ตรงนี้ และเราน่าจะได้ด้วย เพราะว่ามันเป็นการต่อสู้เชิงนโยบาย เราต้องรู้ต้นทุนของเรา ต้นทุนทั้งคน กลุ่มคน ผมถามเสมอว่า เรามีกลุ่มอะไรบ้าง กลุ่มเยาวชน อย่าไปว่าผู้แก่แม่เฒ่า ผู้แก่แม่เฒ่ามีภูมิปัญญาอะไร เป็นต้นทุนอะไร คือไม่ใช่ว่าบทบาทผู้แก่แม่เฒ่าจะมาขมขม มันไม่ใช่อย่างนั้น มันมีมากกว่านั้น เดียวผมเชื่อว่า ในนี้พูดถึง เดียวเราพูด เราจะได้การแลกเปลี่ยนตรงนี้ เราจะได้เห็นก้าวไปอีกขั้น อาจจะมีโจทย์วิจัยให้สกว. คิดต่อไปอีกก็ได้ คือพูดถึงโครงสร้างของชุมชน มีทั้งคนอย่างไร และฐานทรัพยากร ซึ่งคือต้นทุนอะไร ต้องมีศักยภาพพอเรามองเห็น เราไปเจอปัญหาที่มันมาบนทอนต้นทุนเหล่านี้อย่างไร อย่างที่ผมยกตัวอย่างน้ำพอง เขาไปล่อนน้ำเสียนลงมา ตรงนั้นเราต้องรู้ว่า น้ำที่เราจะเข้าใจ ต้องเข้าใจความสำคัญของแม่น้ำ ความสำคัญของแม่น้ำ ของอะไรต่างๆ และความสำคัญของคน

อันที่สาม เรื่องกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งไม่ค่อยคิดกันเสมอ ไม่ค่อยพูดกัน เราจะไปพูดสถานการณ์ แต่ว่า การมองเห็นสถานการณ์คนในชุมชนเรียนรู้อย่างไร และเราจะเรียนเพื่อที่จะแก้ปัญหา หรือเสนอทางเลือก คือถ้าเรามัวจะแก้ปัญหา อยากจะแก้ปัญหายังเดียว อยากให้ลดโครงการ โรงไฟฟ้าก็ดี มันเป็นแค่แก้ปัญหาเชิงลบ เชิงเป็นเป้านิ่ง พูดง่าย ๆ อันนี้ก็เป็นทั้งหมด ผมคิดว่า ถ้าดูตรงนี้แล้ว เราก็จะมองอย่างทะลุปรุโปร่งว่า เรามีข้อเสนออะไร ในเชิงมาตรการ ในเชิงนโยบายสาธารณะที่จะแก้ตรงนี้ และมองทางเลือกอย่างไร ทางเลือกหมายความว่า ชุมชนจะต้องผูกติดนโยบายของตัวเอง คำว่าทางเลือก มันไม่ใช่แค่ทางเลือกเพื่อไปสู่กับรัฐ ผมเสนอว่า คำว่า นโยบายสาธารณะนี้ ต้องมาจากคนข้างล่าง ไม่ใช่ว่ารัฐบาลไปเอาผู้เชี่ยวชาญมา แล้วเขียนบอกว่า นี่คือนโยบายสาธารณะไม่ใช่ เพราะฉะนั้นเราจะต้องนิยามคำว่า นโยบายสาธารณะเสียใหม่ เวลาเราพูดถึงข้อเสนอ นโยบาย เราต้องนิยามใหม่หมด โดยจะต้องขึ้นมาจากรากหญ้าแล้ว ทีนี้คำถามมีอยู่ว่า จิตความสามารถในการนำเสนอทางเลือก หรือนโยบาย คืออะไร มีคำตอบใหม่ที่เราทำ แล้วผลอย่างนี้ด้วย คือการนำเสนอ ไม่จำเป็นด้วยว่า รับรู้ความสำเร็จ ไม่จำเป็น หรือว่าไม่มีอุปสรรค สกัคกันอย่างไร มีอะไร เราจะได้หาโจทย์ต่อไป ไม่ใช่ว่า อย่าไปคิดว่า วิจัยแล้วจะมันจะจบ เห็นหมด คีไปหมด คงไม่ใช่อย่างนั้น แล้วอยากจะวาง จากเค้าโครงว่า แล้วพวกเราอาจจะมีประเด็นอื่น นอกเหนือที่ผมเสนอ แต่ผมอยากให้เรารู้อย่างเป็นระบบ เพื่อว่า จะได้ประโยชน์ในเชิงของการสร้าง การพัฒนาความรู้ของพวกเขาด้วย ไม่อยากให้เป็นบรรยากาศที่ว่า มีผู้นำเสนอ แล้วมีผู้มาวิจารณ์ เป็นการเผชิญหน้าระหว่างกัน ผมไม่อยากจะมันเป็นอย่างนั้น อยากให้เป็นบรรยากาศที่ว่า ถ้ามีอะไรเป็นจุดอ่อน เราก็บอก เพื่อที่ว่า เราจะได้ไปแก้ไข ปรับปรุง ผมอยากจะทำให้มีกติกาทำนองนี้ จะได้คุยกันอย่างสร้างสรรค์ ครั้งนี้พอเสนอรู้สึกใหม่ จะมีคนคอยฟัง คอยจะว่า แล้ว ผมไม่อยากจะเกิดบรรยากาศแบบนี้ ทุกคนที่ได้ลงทุนลงแรงทำก็เป็นอีกก้าวหนึ่ง ที่เรามาตรงนี้ เวทีนี้ เพื่อเวทีนี้เราจะได้ก้าวต่อไปร่วมกัน ทั้งผู้วิจารณ์ ทั้งผู้เสนอ และผลที่สุดก็เป็นประโยชน์ส่วนรวม ผมอยากให้อยู่ในบรรยากาศอย่างนี้

ดร.เพิ่มศักดิ์ มกรภิรมย์

จริงๆแล้วไม่มีอะไรมาก วันๆก็เกาะอยู่กับขบวน อยู่กับเวทีทั้งระดับภาค และศูนย์กลาง ก็ฟังมาตลอด แต่สิ่งที่ผมย้ำแบบแผ่นเสียงตรึงอยู่นั่นก็คือ อยากจะให้กระบวนการทำงาน ที่ผมคิดว่ามีคุณค่ามาก ได้สื่อสารออกไปกับสังคม แต่ว่า อ่านแล้ว สิ่งที่เกิดหลายเวที ยังนึกว่า ทำไมเราไม่อัปเดต และถอดมาจากสิ่งที่ได้พูดได้คุยกันมา เพราะว่ามันดีมากเลย เวลาเขียนปี๊บ จะ โคนจำกัดอะไรหลายๆอย่าง ส่วนที่จำกัด คือการวาง โครง การวางหัวข้อ ทำให้การทำงานในเชิงกระบวนการ โดยเฉพาะการทำงานยกระดับความรู้ของชาวบ้าน ที่ไล่จากเรียนรู้ที่ละประเด็น ขยับขยับเคลื่อนมาเรื่อยๆ มัน โคนลึอก เช่นผมไม่รู้ว่ อันนี้เป็นกรอบของสกว. หรือกรอบของคนทำงานเอง เช่นเรื่องพัฒนาคนเป็นอย่างไร ความจริงก็เขียนตามนี้ แยกออกมาเป็นหัวข้อไม่ได้ก็มาเขียนสรุปในตอนท้ายได้ว่า ทั้งกระบวนการคนได้เรียนรู้อะไร พัฒนาอะไร แต่ว่าเขียนโดยเชื่อมกระบวนการ ต้องชี้ให้เห็นว่ามีการขับเคลื่อนอย่างไร เปิดประเด็นอย่างไร ในสถานการณ์แบบไหน สถานการณ์ยุคนั้น เป็นยุคที่เหมาะสมกับงานวิจัยมากที่สุด เพราะเป็นยุคทักษิณ เรารู้ว่ เป็นสถานการณ์ที่มีการละเมิดสิทธิค่อนข้างมาก ฉะนั้นกระบวนการที่เดิม input จึงช่วยให้เกิดการเรียนรู้ได้เร็ว เพราะว่าเป็นการตอบสนองต่อสิ่งที่ ชาวบ้านจะต้องเผชิญอยู่ แต่สิ่งที่ผมสังเกตเห็นคือว่า เมื่อมี input กับปัจจัยนำเข้า เข้าไปอยู่ตลอดเวลา เพียงแต่ว่าหนึ่ง ในการสังเกตครั้งนี้ น้อยไปหน่อย เวลาเราเขียนออกมา ผมจึงไม่ค่อยเห็น ประการที่สอง เราก็เกร็งอยู่กับโจทย์ของงานวิจัยสิทธิ หรือว่า input ที่มันเกิดจากการวิจัยสิทธิ แต่ว่าในพื้นที่แต่ละพื้นที่จริงๆแล้ว มีงานอื่นๆวิจัย หรือไม่วิจัยก็แล้วแต่ พ่วงอยู่เยอะแยะไปหมด เรียกง่ายๆว่า กระบวนการของชาวบ้านนี้ มันไม่ได้เป็นกระบวนการวงกลมที่เกิดจาก ทีมงานวิจัยสิทธิอยู่อย่างเดียว เราอาจจะไปร่วมกับทีมอื่นอีกเยอะแยะที่อยู่ในพื้นที่ เพราะฉะนั้นผมว่าการเขียนสะท้อน กระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านของภาคต่างๆรวมกัน ในเรื่องของการยกระดับความรู้เรื่องสิทธิ ความเข้าใจสิทธิกัน เอาประเด็นเรื่องสิทธิเข้าไปเป็น มองในการต่อสู้การใช้เครื่องมือต่างๆ จนกระทั่งการผลักดันข้อเสนออะไรต่างๆ จึงไม่จำกัดเฉพาะการที่เราประชุมเท่านั้น แต่ว่าคนอื่นเราก็น่าจะดึงข้อมูลมาใช้ได้ ผมจึงเห็นว่า กระบวนการ 30 ปี ในพื้นที่มีค่ามาก ที่เราจะเอามาร้อยเรียง แล้วสะท้อนให้เห็นถึงสถานการณ์ ถึงกระบวนการเรียนรู้ ในแต่ละสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปได้ดี ผมคิดว่า ส่วนหนึ่งที่จะทำให้งานชิ้นนี้มีคุณค่ามากขึ้น คือเรื่องของถ้อยแถลงในทางนโยบาย ผมยกตัวอย่างว่า ถ้อยแถลงในทางนโยบาย ในทางสากล นักวิจัยถือว่า เรื่องนี้เป็นเรื่องที่สำคัญ คุณจะทำวิจัย คุณจะใช้กระบวนการ วิธีการอะไรมาก็แล้วแต่ แต่ว่าคุณจะต้องเสนอตรงนี้ให้มันชัดเจนว่า ที่ผ่านมา ที่ทำมา เรามีข้อเสนออะไร แต่ว่าข้อเสนอของเรา โดยมากเราใช้ลักษณะของการดึง เหมารวม แล้วก็มาประมวลเอา ฉะนั้นจึงเป็นข้อเสนอที่กว้างๆ และหาเจ้าภาพไม่ได้ ผมยกตัวอย่างว่า อย่างกรณีทางภาคใต้ กรณีเขาพระกัศิ สมมติว่า เราสรุปแล้วว่า กรณีอ้างที่เข้าพระหุขุ เพราะกระบวนการ ในเรื่องสิทธิของชาวบ้าน รณรงค์จนสุดท้าย กระบวนการตัดสินใจของภาครัฐหุขุ ฉะนั้นตรงนี้ เราก็จะต้องมีชุดข้อเสนอที่ชัดเจนแล้วชุดหนึ่ง

ชุดนโยบายเกี่ยวกับการก่อสร้าง ประการที่หนึ่ง ทั้งรู้ว่า ถ้าจะสู้ในเรื่องของการละเมิดสิทธิ การจัดการทรัพยากรน้ำ ที่เคยจัดการร่วมกัน ประการที่สอง ชาวบ้านจะรู้แล้วว่า ถ้าไม่มีชุมชน ไม่มีพวกเรา กระบวนการมันจะเริ่มอย่างไร ประการที่สาม เมื่อเริ่มแล้วจะขับเคลื่อนกระบวนการอย่างไร ประการที่สี่ การผลักดัน การทำข้อเสนอในเชิงนโยบายจะอย่างไร ผมคิดว่า ถ้าเราสรุปได้อย่างนี้ แล้วมีข้อเสนอได้อย่างนี้ปี๊บ ส่วนกลางเวลาเอามาประมวลรวมกันก็จะมีข้อเสนอในเชิงพื้นที่อย่างนี้เยอะแยะ เวลาการประมวลในเชิงนโยบายผมคิดว่าก็จะคมชัด และก็จะตรง จะไม่เสนอกว้างๆ อย่างเช่น ให้รัฐต้องรีบออกพรบ.ป่าชุมชนฉบับประชาชนอย่างเร่งด่วน อะไรอย่างนี้จะออกในลักษณะที่ว่า ไม่ต้องทำวิจัยก็เสนอได้ หรือว่า อย่างกรณีของระบบเหมืองฝาย ที่แม่ะ ที่แม่ะเมะ ที่ทางเหนือ กระบวนการวิจัย ชาวบ้านสรุปชัดเจนเลยว่า กลางน้ำ พอมีการเปลี่ยนมือในเรื่องของที่ดินปี๊บ ระบบที่ถ่ายน้ำกันมาจากที่กลางมาที่ปลาย ทำไม่ได้ เพราะตรงกลางไม่ยอม มีการเปลี่ยนมือ ไม่ใช่กระบวนการที่ระบบผลิตเดียวกัน ฉะนั้นอันนี้ก็เป็นการเสนอในเชิงนโยบาย เรื่องของการจัดการระบบน้ำ การจัดการน้ำ การจัดการที่ดิน ได้อย่างดีเลย ถ้าจะให้การจัดการน้ำในระบบของเหมืองฝาย เราคิดว่า ระบบนี้เหมาะกับระบบภูมิณีเวศอย่างนั้น เราต้องการรักษาไว้ ว่ามีปัจจัยอะไรเป็นอุปสรรค เช่นเรื่องของการเข้ามาครอบครองที่ และไม่ยินยอมที่จะร่วมมือในกฎกติกาที่ชุมชนตั้งขึ้น ก็ต้องป้องกัน ในการเข้ามาซื้อขาย เก่งกำไรที่ดินในพื้นที่อย่างนี้ หรือว่าถ้าเลี้ยงไม่ได้ ก็ต้องใช้ เรียกว่า จะต้องทำให้เขายอมรับกฎกติกาของชุมชน ถ้าไม่ยอมรับ ก็ต้องมีกฎกติกาต่างๆ ที่ทำให้เขาจำเป็นต้องปฏิบัติ ยกตัวอย่าง ฉะนั้นอาจจะเขียนถ้อยแถลงนโยบายชัดเจนเลย ในเรื่องของการจัดการน้ำในระบบเหมืองฝาย หรือว่าในเรื่องของฝายหินทิ้ง ที่หนองคู่ ขอนแก่น ความจริงฝายอย่างนี้ทางเหนือเยอะแยะเต็มไปหมด ฝายคอกหมูอะไรต่างๆ คือลักษณะเดียวกัน ฝายคอกหมูที่แม่ฮ่องสอนยกกันไม่รู้กี่สายในแม่น้ำปาย ลักษณะอย่างนี้สามารถทำข้อเสนอในเชิงนโยบายที่ชัดเจนมากเลย ถ้าเราจะทำให้เห็นนโยบาย การจัดการน้ำเป็นธรรม ยั่งยืน มีส่วนร่วมอะไรต่างๆ ในกรณีของหนองคู่ มีข้อเสนอในเชิงนโยบายอย่างไร เช่น ตั้งแต่เรื่องของการกระบวนการ ตั้งแต่เรื่องของการวิธีการ รวมทั้งวิธีการที่ไม่จำเป็นจะต้องใช้งบประมาณอย่างเดียว ให้ออกค้ำป่า ที่ผมเอามาเรียนแบบนี้ก็ได้ ก็หมายความว่า น่าจะเป็นนโยบาย ก็มองอย่างนี้อีก ฉะนั้นอันนี้ก็เป็นสิ่งที่คิดว่า ที่ความเห็นผมว่าจะช่วยให้คุณค่าต่างๆที่เราทำอยู่ในพื้นที่สามารถที่จะเขียนขึ้นมา แล้วจับต้องได้ ถ้าทอดได้

เรื่องปากพนัง พอฟังบั้นพูดเหมือนกับว่าไม่ค่อยมีอะไร แต่ว่า ผมอาจจะไม่ได้สัมผัสมาก แต่ตอนที่ผมไป ผมเห็นว่า กระบวนการชาวบ้าน ที่คนจะตายอยู่แล้ว ตอนที่หาปลาไม่ได้แล้ว นั่งจับเข้าแล้ว แต่ก็เริ่มหาทางออก หาช่องทางออก ก็เริ่มมีกระบวนการดึงไล่ลักษณะ ดึงอะไรต่างๆเข้ามา ผมก็เริ่มเห็นบ้าง คือกระบวนการที่พยายามจะสร้างอำนาจต่อรอง อาจจะไม่ได้เกิดจากกระบวนการที่ทีมงานของพวกเรา ลงไปเค็มสักทีเดียว แต่ผมก็เห็นว่าก็มีกระบวนการอื่นที่ขับเคลื่อนอยู่ด้วย ฉะนั้นผมคิดว่า สิ่งต่างๆเหล่านี้ เราต้องดอคคิเมนต์ (document) หรือว่าเราต้องเอาข้อมูลนี้มาเรียบเรียง ไม่อย่างนั้นก็เหมือนกับว่าไม่มีอะไร แต่ผมยังมีความเห็นว่า ได้มีการเคลื่อนไหว ทั้งในเชิง

ความคิด ทั้งในเชิงปฏิบัติ ในบางช่วงการปฏิบัติอาจจะขับเคลื่อนช้า แต่ว่าการเคลื่อนไหวในทางความคิด หรือการหาช่องทางต่อส่วนอื่นๆ อันนี้ก็เป็นความพยายามที่สามารถจะเขียนอธิบายออกมาได้ เพราะว่าในกรณีที่โคนละเมิดสิทธิ และในพื้นที่ที่ถูกละเมิดสิทธิมีโครงการพระราชดำริอยู่ เจ็อนไข่นี้ต่างจากที่อื่นมาก ไม่ใช่เข้าไปยุ่งง่าย ๆ เพราะปกครองพวกนี้เขาจะคุมเข้ม ฉะนั้นกระบวนการตรงนี้ เราก็ต้องเขียนอธิบายออกมาว่า ในกรณีที่มีเจ็อนไข่อยู่อภายใต้โครงการพระราชดำริ ซึ่งพูดมากไม่ได้ แต่จะมีกระบวนการอย่างไรต่อชาวบ้าน ผมก็คิดว่า อย่างนี้น่าจะเขียนออกมาได้ ฉะนั้นในภาพรวม ผมคิดว่า ในรายงานฉบับของพื้นที่ ที่ผมอ่านมาแล้ว และไปร่วมสัมมนาที่ภาคอีสาน ผมคิดว่าเขียนได้ชัดเจนแล้ว ทำได้ดีแล้ว แต่ว่าน่าจะต้องทำให้เป็นเอกสารที่ย่อยลงมา เพื่อที่จะทำ และเผยแพร่ในวงกว้างขึ้น ส่วนในเอกสารส่วนกลาง ส่วนที่ 1 ส่วนที่ 2 ส่วนที่ 3 ผมคิดว่า เนื้อหาอยู่ในนี้ แต่ว่าอาจจะต้องเขียนในเชิงวิเคราะห์ ให้มากกว่านี้ ตอนนี้อยู่เขียนในลักษณะของการหิบมาใส่ หิบมาใส่ แต่ว่าอาจจะต้องเขียนวิเคราะห์ให้มากขึ้น เพราะว่า 30 ปีที่ผ่านมา สิ่งที่เกิดขึ้นในพื้นที่ มีน้ำหนักที่จะเอามาสนับสนุน ในหลายๆเรื่องเราจะพูดกว้างๆไม่ได้ ถ้าเราไม่มีความสำเร็จ หรือความไม่สำเร็จจากพื้นที่ที่นั่น มา reference อะไรต่างๆ ผมคิดว่า โดยภาพรวมก็อยากจะให้ใช้กรอบคิดในการวิเคราะห์ หรือว่า การใช้มุมในการวิเคราะห์มากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง อย่างที่ท่านอาจารย์เสนอให้พูดแล้ว เราไม่ได้ตั้งเป้าที่ว่า จะยุติอันนี้ จะสำเร็จหรือไม่สำเร็จ แต่ว่าเราต้องเขียนให้เห็นว่า เมื่อเราหิบประเด็นนี้ขึ้นมาเป็นประเด็น จุดประกายการเรียนรู้ สุดท้ายเราเรียนรู้ได้มากน้อยแค่ไหน และไปได้สุดไหน ในเรื่องของการวิจัยแล้วถ้าไม่สุดกระบวนการนี้จะทำต่ออย่างไร นี่ประเด็น ส่วนอีกประเด็นในเรื่องของการพัฒนาคน ที่มีหัวข้อชัดเจน ผมคิดว่า หลายพื้นที่ ผมไม่แน่ใจว่า เราขับเคลื่อนกันมากน้อยแค่ไหน อย่างเช่นที่แม่น้ำมูล แถวพื้นที่ที่ปันทมื่อ บ้านโพนทราย ผมคิดว่า มีลักษณะพื้นที่อย่างนี้มาก ที่น้ำเขียว ที่ต่างๆ ที่มีลักษณะกระบวนการต่อสู้มานาน แต่ว่า ขณะนี้ ถ้าเราไปแล้ว แทบจะเงียบ ไม่มีผู้นำรุ่นใหม่ๆมาแล้ว มีแต่คนแก่คำหมากร และปันทมื่อ มีอยู่ไม่กี่คน

แต่ที่สำคัญ คือเขาได้เรียนรู้จากกระบวนการทำงานวิจัยสิทธิ แต่ว่าหลังจากที่เราเคลื่อนไหวออกไปแล้ว ผมยังมองไม่เห็นคนที่จะถูกขึ้นมา เรียกง่ายๆว่า Facilitator หรือเป็นนักวิจัยที่จะขับเคลื่อนประเด็นอย่างนี้ต่อ ฉะนั้นถ้ามีกรณีเกิดขึ้นที่บ้านนั้น ศคสก็จะต้องไป ปราบก็จะต้องไป หรือแต่ก็จะต้องไป ถ้าเราไม่ไป ขบวนการต่อสู้ ขบวนการเรียนรู้เรื่องสิทธิก็จะไม่เกิด ก็จะเป็นกระบวนการขอมจ่านน เหมือนอย่างเดิม ฉะนั้นประเด็นในเรื่องของการพัฒนาคน โดยเฉพาะที่เราใช้คำบ่อยๆว่า นักวิจัยชาวบ้าน ผมคิดว่า ผมอยากจะให้วิเคราะห์ให้ชัดอย่างนี้ คือไม่ใช่มีจำนวนนักวิจัยชาวบ้าน มีรายชื่ออยู่ 50 คน 60 คน แต่ละลุ่มน้ำเต็มไปหมด แต่ว่าจริงๆแล้ว ไขหรือเปล่า และบทบาทเขาทำอะไร ถ้าตรงนี้ไม่ใช่ แล้วไม่ชัด กระบวนการสิทธิก็จะเรียนรู้ได้แค่ช่วงทำโครงการเท่านั้น ผมจึงอยากจะให้เขียนวิเคราะห์ตรงนี้ให้ชัด แล้วถ้าเรารู้ว่า จุดอ่อนของเราอยู่ตรงนี้ เราก็จะต้องเสนอแนะ ตอบโจทย์ให้ชัด เวลาเราทำโครงการในเรื่องของการทำวิจัย แบบมีส่วนร่วม

หรือว่าการประชาพิจารณา เราจะได้ออกแบบบทพาทหน้าที่ของชาวบ้าน ที่จะเข้ามามีส่วนร่วม ในกระบวนการนี้ได้ชัดเจน กว่าการที่มาร่วมประชุม เข้ามาร่วมฟังอย่างที่เราก่อนข้างจะทำอยู่ในปัจจุบัน

ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย

ขอให้ความเห็นด้วย ไม่ใช่ในฐานะของคนมาดูแลทุน ถือว่าเป็น past discussion ของโครงการวิจัย อภิปรายผล ซึ่งจะอภิปรายได้ดี มันต้องมีฐานของความเห็น และข้อมูลอื่นมาแลกเปลี่ยนด้วย คิดค้นพยายามลงวิเคราะห์ดูว่า กระบวนการเรียนรู้ ที่เราเลือกปฏิบัติการทางสังคม อันนี้ที่พยายามทำอยู่ในชุมชน ต่างกันอย่างไร กับกระบวนการเรียนรู้ที่ นักพัฒนาเขาทำมาเยอะ สร้างกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน นี่เป็น key word ทำกันมาตั้ง 20-30 ปี แล้ว ครั้งนี้แตกต่างตรงไหน มุลินธิ โน้น มุลินธินี้ องค์การสารพัดเขาทำกัน แต่ว่า อันนี้พยายามลงหาคำตอบให้ตัวเอง ด้วยว่า การเรียนรู้ที่เขาทำนี้ จำนวนหนึ่ง เป็นการเรียนรู้เพื่อจัดการตัวเอง จัดการบัญชีครัวเรือนตัวเอง จัดการขอยุทธยา จัดการวิสาหกิจชุมชน อะไรประมาณนี้ จะรวมกลุ่มกันได้อย่างไร ผลิดกันได้อย่างไร พวกนี้ก็เป็นการเรียนรู้ทั้งนั้นเลย แต่ครั้งนี้ เรื่องที่มันใหญ่กว่า ก็คิดว่า อยู่ตรงจุดที่อาจารย์เสนอ พยายามสื่อให้เห็น ตลอดระยะทางของโปรเจกต์ แต่ว่ากว่า บางคนจะเข้าใจ อย่างคิดค้นเอง บางทีอาจารย์พูดอะไร 6 ปี กว่าจะเห็นในสิ่งที่อาจารย์พูด มันไกลมากเลย วิชั่นเราไม่ถึง สิ่งที่ต่างคือ การเรียนรู้คราวนี้ เป็นการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับเรื่องของฐานทรัพยากร แล้วเป็นสิ่งที่กำลังถูกแย่งจากคู่ต่อสู้ที่ใหญ่กว่าตัวของชุมชนเยอะมาก ใหญ่กว่ากรณีที่เราไปสู้กับ เช่นทำเรื่องวิสาหกิจชุมชน หรือสู้เรื่องเขื่อน สู้เรื่องป่า ธรรมชาติ มีแรงสู้ที่เป็นเรื่องของ capitalism ของอะไรพวกนี้ด้วย ทีนี้กระบวนการเรียนรู้ที่ว่า มองเป็น 2 มิติ มิติหนึ่งคือ มิติการต่อสู้ อีกมิติหนึ่งคือมิติการสร้างทางเลือก ดูเหมือนว่า งานส่วนใหญ่จะเป็นการสร้างกระบวนการเรียนรู้ ของชุมชน ในมิติของการต่อสู้ปกป้อง เรียกร้องสิทธิอะไรประมาณนี้มากกว่า ซึ่งอันนี้คิดค้นก็มีข้อแลกเปลี่ยนว่า ในกระบวนการนี้ แน่นอานอันที่หนึ่ง เรามีการที่เจ้าของทรัพยากร เจ้าของชุมชนตรงนั้น มีข้อมูล อันนี้คือสิ่งที่โครงการได้ทำ คิดค้นรู้สึก ว่า ถ้าเราจะเลี่ยงผลการเปลี่ยนแปลงในการต่อสู้นั้นๆ เหมือนที่ตอนแรกคุณสนั่นพูดถึงว่า มันเหมือนสงคราม คำถามนั้นทันทีเลยนะ แล้วใครเป็นศัตรูเรา ศัตรูนี้จับตัวได้ชัดๆไหม กลุ่มน้ำปากพวงนี้ ศัตรูคืออะไร ตัวศัตรูแท้ๆ เป็นหน่วยราชการหรือ หน่วยไหนนโยบายหรือ? ข้อไหน อะไรพวกนี้ ซึ่งคิดค้นคิดว่า การมองปฏิบัติการ ของการเรียนรู้อันนี้ ส่วนหนึ่งก็คือ เรียนรู้ที่จะเลี่ยงเป่าให้ชัด เพราะไม่อย่างนั้นไม่รู้จะไปสู้กับใครอยู่ สู้กับใครก็ไม่รู้ แล้วไม่ใช่ใครเฉยๆ บางทีสู้กับอะไรด้วยนะ แล้ววางยุทธศาสตร์ที่จะไปล้อม สร้างกระบวนการทางสังคม และความรู้อ

กระบวนการทางสังคม และข้อมูลนี้ ที่จะดึงเอาภาคี ที่เขาจะมีอำนาจในการแก้ไข เข้ามาเป็นพวก แล้วก็โยกไปสู่อีกประเด็นหนึ่ง คือการสาน สร้างความสัมพันธ์กับคนเหล่านั้นแหละ กับผู้

ที่จะมีอำนาจในการแก้ไข เพราะว่าบางทีที่เราทำอยู่ เป็นการสู้แบบคนไม่มีพลัง มันดันไป แล้วเราไม่เห็นเลยว่า ใครจะเป็นพวกเราได้บ้าง ตอนไป review งานของคุณสนั่น เมื่อสัก 2-3 เดือนก่อน ดิฉันก็พูดในที่ประชุม และมีชาวบ้านคนหนึ่งเดินมาหาดิฉันเลยนะว่า เขาไม่เคยมองในแง่นี้เลยนะ ประเด็นที่ดิฉันบอกเขา คือบอกว่า บางทีที่เราประท้วง เราคิดว่า เรื่องนี้สำคัญมาก และเป็นปัญหา เป็นความเดือดร้อน พอประท้วงปั๊บ คุณไปยืนอยู่หน้าศาลากลางจังหวัด ทันทึที่คุณไปทำอยู่ตรง โนนปั๊บน้ำ ผู้ว่าไม่มีอำนาจที่จะแก้ไขเรื่องที่ดินนั่นเลยนะ เพราะว่าอำนาจการแก้เรื่องนั้น ไม่อยู่ที่ระดับผู้ว่า หลังจากที่เรเข้าไปดูกันลึกๆ เรื่องนี้ผู้ว่ายังแก้ไม่ได้เลย เพราะไม่ใช่อำนาจตามกฎหมาย เขา แล้วก็ไม่ใช่อำนาจเขา ที่จะสั่งเจ้าพนักงานที่ดินได้ด้วยนะ แล้วก็มีการกฎหมาย 3-4 ฉบับ ไปตรึงเอาไว้เรื่องขอบเขตที่ดิน อยู่ในอำนาจของใครก็ไม่รู้ เจ้าหน้าที่ของอุทยานกับป่า ขนาดอุทยานกับป่า ไม้ เขายังไม่ก้าวล่วงกันไม่ได้เลย อย่างนี้ ผู้ว่าทำได้อย่างเก่งก็แค่บอกว่า ป่าไม้คุณหยุดก่อนก็แล้วกัน แต่เขาหยุดถาวร ไม่ได้ ได้แค่อำนาจสั่งการชั่วคราว อย่างนี้เป็นต้น แต่พอเราไปประท้วงกับผู้ว่าปั๊บน้ำ แทนที่คู่ต่อสู้เราจะเป็นคนที่ทำให้เราเดือดร้อนนะ เราดันไปผลักเอาคนที่น่าจะมีบารมีในการมาช่วยแก้ไข ไปยืนอยู่อีกข้างหนึ่งกับเรา ไปยืนอยู่กับข้างโน้น เลยทำให้กำลังน้อยลง เหมือนเวลาจะชก ข้อมูลมันเป็นแค่หนึ่ง กำหมัดจิ้มไปด้วยนิ้วชี้อันเดียว ไม่มีแรงหรอก ต้องใช้กำปั้น แล้วร้อยกันด้วยใยประสาททกล้ามเนื้อ ที่เชื่อมโยงถึงกัน และเรายังไม่ดูเลยว่า นิ้วอื่นๆอีก 3-4 นิ้วที่เราต้องดึงเข้ามา เป็นพวก อยู่ที่ไหนบ้าง แล้วจะใช้อะไรเป็นตัวสร้างพลัง ที่ทำให้ 5 นิ้วมันกลายเป็นกำปั้นได้ ถึงจะมีแรงชก อันนี้ในมติดการต่อสู้นะ ซึ่งข้อมูลนี้เป็นอันหนึ่ง การเรียนรู้อันนี้เรากำลังก้าวผ่านตรงจุดที่ว่า เรียนรู้ที่จะทำข้อมูล เรียนรู้ที่ใช้ข้อมูล แล้วบอกตัวเองจากข้อมูล แต่จุดอีกจุดหนึ่ง เรียนรู้ที่จะสร้างความสัมพันธ์ แต่ก่อนที่จะไปสร้างความสัมพันธ์ ต้องเล็งดูคนจะจะไปสร้างกับใคร แบบนี้ด้วย ซึ่งตรงนี้ สกว. ผ่านงานชุดที่เราทำเรื่องจังหวัด โดยที่เราไม่ได้คาดหวัง แล้วเราพบว่า นี่เป็นปัจจัยของความยั่งยืน และปัจจัยของความสำเร็จระยะยาวด้วยว่า ถ้าเราทำให้ความสัมพันธ์ที่พื้นที่ดีแล้ว ไม่ว่าจะระหว่างภาคประชาชนด้วยกัน มีเอกภาพ หรือระหว่างประชาชนกับรัฐ เริ่มมองปัญหาเป็นเรื่องเดียวกัน เห็นทางแก้ไขไปในทิศเดียวกัน อันนี้ก็จะมีความสัมพันธ์ที่ positive และนำไปสู่การช่วยคลี่คลาย เรื่องบางเรื่องเริ่มคลาย อย่างที่อุตุนิยมวิทยามีความขัดแย้งเรื่องที่ดินกันอยู่ ตอนนี้ผู้ว่านำทีมช่วยออกเอกสารสิทธิให้ คล้ายๆอย่างนี้ แล้วก็ไปเรียกเจ้าหน้าที่ที่ดินมา พยายามให้ใช้มิติต่างด้านการปกครอง ไม่ใช่มิติต่างกฎหมาย ด้านการปกครองมาช่วยตะล่อมส่วนต่างๆ อันนี้เป็นอาจจะเรียกว่า ต่อสู้ก็ได้ แต่มันเป็นการต่อสู้แบบที่ไม่ใช่ใช้อาวุธ ที่เป็นมิด เป็นปืน เป็นดาบ เป็นอาวุธ แต่เป็นข้อมูล และความสัมพันธ์ ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้

อีกมิตินึง คือมิตินองโอกาสทางเลือก ที่พูดถึงกระบวนการเรียนรู้ เพื่อสร้างทางเลือก เนื่องจากว่า โจทย์อย่างที่คุณพูดตอนต้นว่า โครงการนี้ มองเรื่องกระบวนการเรียนรู้ที่ไปโยงกับการจัดการฐานทรัพยากร การจัดการฐานทรัพยากรนี้ เป็นมิตินองงานที่ใหญ่มาก stake holder กว้าง ยกตัวอย่าง เรากำลังพูดถึงงานระดับไหน เช่นถ้าเราพูดถึงเรื่องการจัดการขยะ มิตินองงานนี้คือระดับ

ครัวเรือน ต้องมาเกี่ยวข้อง แล้วมีกลไกของภาครัฐเยอะด้วย ที่เกี่ยวข้อง จัดการที่จังหวัดไซ้ใหม่ ก็ยังไม่ไซ้เลย เพราะอำนาจหลายตัวนี้ ถูกตรึงไว้ที่ตรงส่วนกลาง ยิ่งไปพันกับประเด็นทรัพยากรเท่าไรร์ steak holder มันไม่ไซ้ เรามาคูกันอยู่ฝ่ายเดียวนี้ ก็แก้ไม่ได้ เพราะว่าภาคีไม่ครบองค์ประกอบที่จะแก้ปัญหาไม่ครบ ต้องคิดถึงองค์ประกอบของคนที่จะเข้าร่วมแก้ปัญหาด้วย อย่างกรณีที่พักพนัง ที่เราทำผ่านโครงการลุ่มน้ำปากพนัง ที่อาจารย์เลิศชายอยู่ด้วย วิธีคุยก็คือ โน่นชลประทานไซ้ใหม่ ตัวปัญหา สำนักพระราชวังไซ้ใหม่ เอามาหมด ผู้ว่าด้วย อนุมาชะด้วยกัน แล้วให้คลายตัวจากความเข้าใจที่เห็นข้อมูลด้วยกัน ก็เริ่มคลายได้ระดับหนึ่ง แน่นอนอาจมีคนเค็ดร้อนอะไรพวกนี้อยู่ แต่ว่าเริ่มคลี่ภาพใหญ่ออกมา แล้วก็นำไปสู่อันหนึ่งที่กรมชลประทานเขายังไม่นึกเลยนะ กรมชลประทาน กองโครงการ ที่เขาเป็นคนดูแลประตุ เขาไปปรับแผนยุทธศาสตร์เขาใหม่ แล้วเรียง priority ใหม่เลยนะว่า เรื่องการทำสามน้ำนี้ ปรับจากลำดับ 6 ขึ้นลำดับ 1 ให้เป็นยุทธศาสตร์ลำดับที่ 1 ที่เขาต้องแก้ในปีนี้ ตั้งแต่เดือนเท่าไรร์ไม่รู้ที่ไปเมื่อคราวที่แล้ว อย่างนี้เป็นต้น แต่ต้องไปบนฐานของการที่เห็นด้วยกัน แต่มิติของการสร้างโอกาสทางเลือกชีวิต ทางเลือกอาชีพ บนฐานทรัพยากรที่ชาวบ้านเป็นเจ้าของ ดูเหมือนว่า เรายังไม่สามารถหาคำตอบได้ ถ้าถามว่า โจทย์ค้างมืออะไรใหม่ คิดว่าโจทย์ค้างคืออันนี้ มิติต่อผู้ พอเห็นแล้ว แล้วก็มืบทเรียนของหลายๆที่มาแชร์ด้วย แต่ว่ามิติสร้างทางเลือก และโอกาสไม่ไป ความพยายามอันหนึ่ง เราก็จะคิดว่า การสร้างทางเลือกของชีวิต ทางเริ่มของอาชีพ แน่นอนภูมิปัญญา ก็ต้องหาไว้ แต่พอหาเสร็จแล้วไม่ต่อเป็นภาพกับปัจจัยอื่นๆ ก็ไม่กลายเป็นทางเลือกขึ้นมา ก็ยังเป็นภูมิปัญญา stand alone อยู่อย่างนั้น เหมือนเรามีเทคโนโลยี แต่เราไม่มีโรงงานผลิต ไม่มีกระบวนการจัดการ ไม่มีอย่างอื่น ก็เลยเป็น เทคโนโลยีที่กองอยู่อย่างนั้นแหละ ไม่ได้ทำอะไรออก ทำให้ไม่เชื่อมไปสู่การสร้างทางเลือกอาชีพ ทางเลือกชีวิต ที่จะยืนอยู่บนฐานทรัพยากร ความหลากหลายป่าเขตร้อนได้อย่าง อยู่ได้ และก็อยู่ได้อย่างดีด้วย ยกตัวอย่างอันหนึ่ง ที่เมื่อกี้คุณนิคมพูดถึงเรื่องยาง นั่นก็ไปคุย ตั้งแต่อบต. ชุมชน อะไรพวกนี้ เขาก็พูดจากมุมมองของเขา มุมของคนที่ถูกกดด้วยเรื่องอำนาจครองของตลาดไม่มี แต่เขาก็บอกว่าตอนนี้รายได้ดี กรีดยาง ได้อย่างน้อยก็วันละ 200 แล้วเขาก็เลยขยายพื้นที่ปลูกยาง Why not ในเมื่อเขาได้เงิน แล้วรายได้เขา ถ้าเขาปลูกพอเขาจะได้อีกเท่าไรร์ หรือถ้าจะให้เขาปลูกป่า แล้วชุมชนมีอะไรให้เขาบ้างที่เป็นรูปธรรม ที่เขาจะอยู่ได้ เขาก็ไม่มีอาชีพที่จะทำให้เขาอยู่กับ แล้วสิ่งที่เรียกว่าความหลากหลายทางชีวภาพนี้ได้ ที่เป็นอาชีพ ที่มีรายได้พอสมควร ที่ทำให้เขาอยู่ได้ด้วย ฉะนั้นทางเลือกเขาก็คือ ยางก็ดูคินะ ดังนั้นยางก็ขยายเข้าอีสาน กับเหนือหมดเลย แถมน้ำยางยังพึ่งดูคินะ ยังดูเหมือนนำความชุ่มชื้นมาด้วย ลองนึกภาพ ตอนนี้ข้าวโพดกิโลละ 6-7 บาท ขึ้นราคา เพราะว่าระบบทุนของโลกนี้ อเมริกาต้องการเอาไปทำเอทเทอนอล รับซื้อไม่อั้น แต่ไม่ว่าคุณจะไปปลูกที่ไหนด ป่าที่นั่น ที่เขาเล่าให้ฟัง คือตอนนี้โล้นเป็นลูกๆเลยนะ เพราะว่าเขาลุยถาง และเผา และปลูกข้าวโพด ก็เพียงแค่นี้คนละตัว ระหว่างยางกับข้าวโพด แต่หลักคิดเดียวกัน คือคู่ต่อสู้ของเรา กลายเป็นอะไรก็ไม่รู้ ไม่ใช่ใครแล้วนะ เป็นอะไรที่ขึ้นไปอีกระดับหนึ่ง แล้วการสร้างทางเลือกที่จะ

อยู่กับภาวะนี้คืออะไร ถ้าพังการไปหาแค่ภูมิปัญญาท้องถิ่นว่า เขาเคยอยู่ เคยกินคืออะไร อย่างไรได้กับพื้นที่ ถามว่าแทงหอยถูกไหม ถูก แต่ว่าไม่พอ เพราะคงเป็นหอยประเภท 2 ตัว ไม่ใช่หอยรางวัลที่ 1 คือมันใช่ อย่างไรก็ตามเราก็ต้องยืนอยู่บนความรู้ แต่ความรู้ชุดนี้ทำทางจะไม่พอ ไม่ใช่ชุดที่เพียงพอต้องมีชุดอื่นด้วย และเราก็ยังไม่รู้เลยว่า ชุดนั้นชื่ออะไร ที่จะทำให้เราประกอบภาพ แล้วสร้างอาชีพสร้างทางเลือก ที่เขาจะอยู่บนฐานทรัพยากร และพยายามที่จะรักษาฐานทรัพยากรความหลากหลายอันนี้เอาไว้ ไม่อย่างนั้นก็จะกลายเป็นว่า เราต้องไปตะโกนเรียกร้องให้เขาอยู่นะ แต่ไม่ เพราะเราไม่สามารถจะทำให้เขามีรายได้วันละ 200 บาทได้ คิดว่า อันนี้เป็นมิติของโจทย์ เรื่องการเรียนรู้ที่จะ beyond เรื่องการต่อสู้นะ เป็นเรื่องการสร้างทางเลือกโอกาส และเราก็ยังไม่มีคำตอบว่า ข้อมูลอะไรที่จะทำให้เราก้าวไป และนอกจากข้อมูลแล้ว เรายังต้องการอย่างอื่นใหม่ ที่ไม่ใช่ตระกูลเรื่องความรู้ เช่นความสัมพันธ์ หรือยุทธศาสตร์ หรืออะไรก็ว่าไป อันนี้เป็นประเด็นที่อยากลองแลกเปลี่ยนพูดคุย

ดร.บัญญัติ แก้วส่อง

อาจจะต่อเนื่องกันอีกนิดหนึ่ง แต่ก่อนอื่นผมอยากจะทำโยงมาถึงความรู้ที่หนึ่ง คือกำลังคิดว่า งานวิจัยชุดนี้ เป็นงานวิจัยปฏิบัติการนะ พอเป็นงานวิจัยปฏิบัติการก็จะมีกระบวนการปฏิบัติการ และมีผลที่เกิดจากการปฏิบัติการ ที่นี้เวลาจะพูดถึงความรู้ที่เกิดขึ้น ก็ต้องมีทั้งตัวผล กับตัวการปฏิบัติการ ซึ่งการปฏิบัติการไม่ใช่เป็นการปฏิบัติการเดี่ยวๆ ถึงจะเกิดผล แต่มักจะเป็นชุดของการปฏิบัติการ เพราะฉะนั้นเวลาแยกวิเคราะห์ เป็นการปฏิบัติการเป็นรายเรื่อง และผลทุกอันออกมา เลขโยงไม่เห็นระหว่าง ถ้าทำแบบนี้จะเกิดตัวนี้ขึ้น เช่นเวลาตั้งคำถามว่า สมมติจากที่เราปฏิบัติการกันไป เอ๊ะ ชาวบ้านไม่เคยตื่นตัว เกิดการตื่นตัวขึ้นมาจะวิเคราะห์ให้เห็นนะว่าเกิดจุดของการปฏิบัติการอย่างไร ทำให้เกิดการตื่นตัว แค่นี้ก็สำคัญแล้ว เอาแค่นี้ คนไม่เคยตื่นตัว เกิดชุดปฏิบัติการอย่างไร แล้วก่อให้เกิดความตื่นตัว ถ้าสรุปตรงนี้ได้ ตัวหนึ่งก็จะเห็น หรือคนที่เริ่มตระหนักในสิทธิ การตระหนักในสิทธิ เนื่องจากเราทำ บางอันก้าวข้ามพ้นไปแล้ว แต่ว่าในกระบวนการจะมีหลายกระบวนการ อาจจะมีสัก 10-20 ชุด แล้วเกิดผลรวมแบบนี้ แต่ว่าก่อนจะไปถึงขั้นนั้น สมมติว่าก่อนเดินขบวน ความจริงเราอาจจะเกิดความตระหนัก กลุ่มที่ตระหนักก็มีแค่ตรงไหน ถ้าวิเคราะห์ตอนนี้จะเห็นเรื่องของ สิ่งที่เกิดขึ้น สิ่งที่เราเรียกว่า สิทธิไม่ได้เกิดตัวเดียว เกิดตั้งแต่ไปรู้สิทธิบ้าง ตระหนักสิทธิบ้าง และเลือกสิทธิ หรือปกป้องสิทธิ ฟันฟูสิทธิ คงไม่รู้อะไรจะเกิดขึ้น อันนี้คนปฏิบัติการน่าจะรู้ว่าตรงนั้นได้ก่อให้เกิดอะไรขึ้น ถ้าสมมติว่า สามารถดึงออกมาได้ ผมว่าดึงได้จากเคส ตัวเคสเป็นตัวบ่งบอกที่ดีที่สุด ถ้าเคสนี้สามารถอธิบายชุด แต่ละเคสได้ โอเค.เอาภาพรวมสุดท้าย ของแต่ละเคสที่เรียกว่า สิทธิชุมชนศึกษาที่เกิดขึ้นคืออะไร แล้วมีชุดการปฏิบัติการที่โยงใยต่อกัน มีอะไรบ้าง แล้วเกิดตรงนี้ แล้วลองแยกวิเคราะห์แต่ละตัวย่อยๆ คว้าถ้าทำตรงนี้ ตระหนักสิทธิแล้ว เห็นไหม เราเริ่มได้ความรู้อีกชุดหนึ่ง เวลาจะขยับปฏิบัติการจะให้เห็นผลตรงนี้คนไม่ตื่นตัวสิทธิ จะทำอย่างไร เห็นปฏิบัติการอย่างไร ถ้าคนไม่สามารถต่อรองกับภาวได้

การสร้างกระบวนการปฏิบัติการ เพื่อไปต่อรองกับภาคี เชื่อมภาคีทำอย่างไร กระบวนการต่อรองทางนโยบายที่ไปได้เป็นอย่างไร ไปไม่ได้เป็นอย่างไร ผมว่าถ้าคิดตรงนั้นมา จะเห็นชุดของความรู้ว่าด้วยการปฏิบัติการ

ทีนี้ตอนวิเคราะห์ปฏิบัติการก็สำคัญ ตัวปฏิบัติการนี้ เวลาวิเคราะห์ คงไม่ใช่แค่ไปทำอะไร ทำอย่างไร ไม่น่าจะพอ ต้องทำไมถึงทำอย่างนั้น เหตุผลเบื้องหลังการปฏิบัติการตรงนั้นคืออะไร เพราะถ้าไม่เห็นเหตุผลเบื้องหลังเหมือนเห็นตัว action แต่ไม่เห็นว่าเขาคิดอะไรเบื้องหลัง action เห็นคนปลูกผัก แต่ไม่เห็นว่าเขาคิดอะไรอยู่เบื้องหลังการปลูกผัก แล้วขณะเดียวกัน ปฏิบัติการการปลูกผัก ก็มีการหนุน เพราะฉะนั้นเวลาพูดถึงปฏิบัติการ มีการเกิดกระบวนการภาคประชาชน แล้วการหนุนของภาค NGO หรือภาคอื่นที่ไปหนุน ไม่เช่นนั้นการปฏิบัติการจะไม่เกิดขึ้นเองใหม่ กับอีกปฏิบัติการที่มาจาก การหนุน ตรงนี้จะเป็นบทเรียนสำหรับการขยับว่า หวังให้บางเรื่อง หวังให้ชาวบ้านตื่นตัวโดยตรงยาก ต้องมีกระบวนการปฏิบัติการหนุนให้เกิดตรงนั้นขึ้น ถ้าคิดตรงนี้ออกมา ให้ชัด ผมคิดว่า น่าจะเห็นภาพของกระบวนการเรียนรู้เรื่องสิทธิในระดับต่างๆ ซึ่งเข้าใจว่า ถ้าดูจากข้อมูลตรงนี้ คืออ่านจากตรงนี้ไม่เห็น ตัวภาพรวม พอดูจาก เข้าใจว่าตัวนี้ ตัวข้อมูลของพื้นที่ต่างๆ ผมเข้าใจว่า มีแล้ว มีครบอยู่แล้ว เพียงแต่อาจจะต้องจับมาโยงอะไรให้เห็นภาพ ตรงปฏิบัติการเหมือนกัน เหมือนที่ทางอาจารย์เสนอให้พูดถึง เวลาพูดถึงการปฏิบัติการ มันอาจจะต้องมาตั้งคำถาม ใครมาปฏิบัติการตรงนี้ กลุ่มไหน เป็นกลุ่มคนแก่ กลุ่มคนหนุ่มสาว เพราะการปฏิบัติการทุกครั้งไม่เหมือนกัน ชุดนี้ ภาพใบนี้ คนแก่จะมากายได้เงื่อนไขแบบนี้ คนหนุ่มจะมากายได้เงื่อนไขแบบนี้ มาทันตรงนี้ กระบวนการทำแบบนี้ ทำแล้วเกิดตรงนี้ขึ้นมา ถ้าคนแก่มาทำแบบนี้ วัยรุ่นเกิดสำนึกขึ้นมา ถ้าคนแก่ทำแบบนี้ คนรุ่นใหม่เกิดสำนึกขึ้นมา ถ้าโยงแบบนี้ ผมคิดว่า เริ่มเห็นอะไรที่เป็นรูปร่างของการสร้างกระบวนการเรียนรู้ แล้วผลอาจจะได้ไปสู่ปฏิรูปการศึกษา ผมคิดว่า คนเราเรียนรู้ได้อย่างไร ว่านี่เป็นสิทธิของตัวเอง ชาวบ้านบางทีก็ไม่รู้ แล้วรู้ได้อย่างไรนี่คือสิทธิ ทำอย่างไรปฏิบัติอะไรเข้าไป ทำให้เกิดตรงนั้น แม้ในพื้นที่เก่า ปฏิบัติต่อเนื่องอย่างไร เงื่อนไขเดิม พื้นที่ใหม่ปฏิบัติอะไร ถ้าเป็นแบบนี้ ตรงนี้จะชัดออกมา ทีนี้พอมองแบบนี้ ก็จะเห็นต่อว่า เพราะฉะนั้นน่าจะมีหลายชุดของความรู้ ปฏิบัติการแบบนี้จะเกิดลักษณะนี้ เพราะฉะนั้นจะมีทั้งเคส เป็นรายเคส จากรายเคสบางอันอาจจะมาวิเคราะห์ สร้างโมเดลบางระดับได้ เป็นภาพรวมได้ บางอันนะ แต่บางอันอาจจะไม่ได้ แต่ผมเชื่อว่าได้ ได้บางระดับ มันจะได้เห็นว่า ระดับที่จะกำกับกันตั้งแต่ระดับบนคืออะไร แล้วระดับล่างที่จะมีสิทธิจัดการตัวเองอยู่ตรงไหน แล้วจะหนุนกันตรงไหน ถ้าเห็น 2-3 ระดับแบบนี้ ก็สามารถจัดการตรงนี้ได้ ทีนี้ถ้ามองแบบนี้ ผมกำลังคิดว่า ที่อาจารย์มองถึงชุมชนอ่อนแอ ผมเห็นด้วย กระบวนการเรียนรู้ตรงนี้ ตัวแรกที่สุด ผมรู้สึกว่ามันน่าจะย้อนกลับไปกระแทกชุมชนที่อ่อนแอหรือเปล่า เรายกตัวอย่างเรื่องเวลาทำเกษตรเหมือนกัน เกษตรยังขึ้น เกษตรกรรมยังขึ้น เวลาไปหนุน หมู่บ้านหนึ่งก็มี 3-4 คน ก็ติดอยู่แค่นั้น ข้ามคนไม่ได้ ขยายตัวไม่ออก สิทธินี้ก็

เหมือนกัน ผมเข้าใจว่า คล้ายๆกัน เพราะคนที่ ถ้าไม่เผชิญหน้ากับปัญหาด้วยตัวเอง ที่มาคุกคามสิทธิตัวเอง การตื่นตัว ปกติก็ไม่ค่อยเกิด หรือแม้แต่เผชิญหน้าแล้ว ก็ยังถูกบิดเบือน โดยรัฐ ถูกบิดเบือน โดยทุนต่อไป ตรงนั้นจะเห็นว่า คนส่วนใหญ่ของชุมชนเอง ไม่ค่อยตื่นตัวตรงนั้น เพราะฉะนั้นผลของการเรียนรู้ตรงนี้ ตัวสำคัญต้องไปสร้างพลังในชุมชนท้องถิ่นนั้นๆ เป็นเบื้องต้นก่อน เช่น นำมูล ปากมูล บ้านโคบ้านหนึ่ง ถ้ายกให้เห็น จะเห็นว่าทั้งหมู่บ้านตื่นตัวอยู่ บางหมู่บ้านตื่นตัวทั้งหมู่บ้าน อันนี้ก็น่าสนใจ แต่บางหมู่บ้านก็มีอยู่แค่ 5-7 ราย ถ้าสามารถเอาตัวนี้ไปขยายให้มีพลังมากขึ้น ก็จะเริ่มการขยายตัว มีบทเรียนอยู่นะ ตรงนี้ที่อยากให้สรุปปฏิบัติการ หมายถึงว่า ตรงนี้ที่กรณีกับทางแคบบอกว่า ตอนแรกมีคนสนใจ 5-7 คน ผมไม่รู้ว่า ทำปฏิบัติการอะไรบ้าง หลังจากนั้นคนมาร่วมทั้งชุมชน ตรงนี้ก็ที่น่าสนใจว่า เออ ปฏิบัติการอย่างไรถึงทำให้คนทั้งชุมชนนั้นตื่นตัวในสิทธิของตัวเอง หรือปฏิบัติการอย่างไรทำให้ตื่นตัว และเข้ามาร่วมด้วย ก็จะเห็นระดับของการ ที่จะนำไปใช้ในชุมชน บางแห่งก็ตื่นตัว บางแห่งก็เอาเข้ามาร่วมก็จะได้ขยายตรงนั้น รวมถึงแม้แต่ เอาไปใช้สร้างในเครือข่ายในพื้นที่ใหม่ด้วย เพราะอย่างลำน้ำมูลเอง ผมว่า เราก็จับพื้นที่ได้ ไม่ก็พื้นที่ ทั้งๆที่หมู่บ้านตลอดแนวก็เยอะอยู่ แล้วปัญหาบางทีก็ใกล้เคียงกัน ทีนี้ถ้าได้ความรู้ตรงนี้ ชุดตรงนี้ ก็ไปสร้างพื้นที่ แล้วตัวแรก ตัวที่สำคัญที่สุด ต้องย้อนกลับไปสร้างพื้นที่ ให้ขยายมากขึ้น ทีนี้อีกตัวหนึ่ง ที่มีความรู้สึกเวลาทำงาน เรื่องพวกนี้ ไม่ว่าจะสิทธิ หรือแนวคิด ที่เราจะยืนอยู่บนฐานของชุมชนเอง กระแสสังคมมาแรง กระแสสื่อ กระแสสาธารณะ ไปทางด้านโลกาภิวัตน์ ไปทางด้านทุนนี้เกิดแรง มากเลย พื้นที่ขึ้นทางสังคมของประเด็นเหล่านี้ไม่ค่อยมี ไม่ค่อยมีพื้นที่ขึ้นทางสังคม เราจะหาพื้นที่ขึ้นทางสังคมให้ประเด็นเหล่านี้ได้อย่างไร คนเมืองทำอย่างไร ถึงจะารู้เรื่องพวกนี้บ้าง ทำอย่างไร คนเมืองถึงจะรู้เรื่องปากมูลมากกว่านี้ ทำอย่างไรจะรู้เรื่องน้ำขีมากกว่านี้ ทำอย่างไรถึงจะรู้เรื่องพบพระมากกว่านี้ อันนี้ก็น่าจะเป็นประเด็น เพราะว่าถ้าคุณนะ ชนบทสร้างอะไรก็ได้ แต่เวลาล้ม ก็ล้มทั้งคนเมือง เหมือนกับรัฐบาล คนเมืองก็มี power อีกแบบหนึ่ง เพราะฉะนั้นถ้าคนเมือง หรือ สาธารณะทั่วไป มีพื้นที่ให้ประเด็นเหล่านี้ถูกนำเสนอ

ผมว่างานระยะต่อไปของสิทธิชุมชน น่าจะไปจับเคลื่อนพื้นที่ทางสาธารณะให้มากขึ้น และพื้นที่ทางสาธารณะ นี่อาจเป็นตัวกดดันนโยบายได้ เพราะถ้าไปกดดันนโยบาย ด้านนโยบายออกมาแล้ว ปรากฏว่า ข้างล่างก็ไม่พร้อม สาธารณะก็ไม่รับรู้ นโยบายออกมา ข้างล่างก็ละเอีย เหมือนๆ หลายนโยบายที่ออกมา เพราะฉะนั้นอันที่สอง ผมเห็นว่า ต้องสร้างพื้นที่สาธารณะผ่านงานวิจัยตรง นี้ให้ได้ หลังจากที่เราได้ชี้ประเด็น และคุณค่าอะไรออกมาหลายตัว อีกอันหนึ่งที่เห็น ผมว่าตรงนี้ ข้างหน้า น่าจะใช้กระบวนการ ที่อาจารย์เสนอที่กำลังอยากจะทำ คือว่า ชุมชนท้องถิ่นจะไปเชื่อม ประสานทาวเวอร์ หรือไปแชร์อำนาจ หรือไปอะไรกับอบต. ได้อย่างไร ความจริงในระยะ การต่อสู้ ในเรื่องนี้ หลายครั้ง ในการต่อสู้ในเรื่องร้อน อาจจะลำบากนึกหนึ่งทีไปเชื่อมบางอัน แต่ในเรื่องที่ อาจารย์ตีลาภณ์พูดถึง เรื่องการสร้างทางเลือก สิทธิที่จะฟื้นฟูโดยการสร้างทางเลือกอาชีพอะไร ของตัวเอง ผมว่าสามารถที่จะดันอันนี้เข้าไปต่อตรงกับทางอบต. เพื่อกลับมาหนุนตรงนี้ได้ อาจจะ

เห็นกระบวนการต่อรองกับอำนาจในการที่จะเข้าไปเป็นรอยต่อ ที่จะเชื่อม หรือไปเชื่อม หรือ
ต่อรองอำนาจ หรือจะอะไร อย่างไร อันนี้คำตอบก็ยังคงหาโจทย์เหมือนกันว่า องค์กรชุมชน จะไป
เชื่อม จะไปต่อรอง หรือจะไปผลักดัน ต่อต้าน บางเรื่องอาจจะต้องต่อต้าน ก็บางจุดอาจจะมีต้อง
อย่างน้ำมุลบางแห่ง อบต.เขาให้คูศุทราयนะ พลังชุมชนจะไปต่อต้านการคูศุทราयกับอบต.ทำได้
อย่างไร แต่ขณะเดียวกัน ก็จะเห็นในน้ำมุลอันเดียวกันนี้แหละ อบต.กำลังจะหนุนเรื่องเลี้ยงวัว เลี้ยง
ควาย จากงานวิจัยสกว. เรื่องที่อยากหนุน ที่นี้รอยเชื่อมแบบนี้ ต้องหารอยต่อให้ได้ ก็จะได้คำตอบ
ของการปฏิบัติการทางสิทธิ ที่จะเข้าถึง ผมว่าเข้าถึงทรัพยากร เข้าถึงอำนาจ ในการจัดการ ไม่ปล่อยให้
ให้เป็นของอบต.ตัดสินใจ โดยฝ่ายเดียว อันนี้คิดว่าเป็นการลุยนโยบาย ระดับล่างๆแก่นั่นเอง ส่วน
ระดับบน ผมไม่ค่อยหวัง น่าจะปล่อยให้ไปไปตามธรรมชาติ เพราะว่าอย่างเราต่อสู้พรบ.ป่าชุมชน
ลากมาตั้งแต่ปี 34 และเห็นว่าถ้าไปดันข้างบน ดันเพื่อสร้าง ถ้าใช้สิทธิชุมชนไปดัน ผมคิดว่า คง
ไม่ได้หวังเป้าหมายว่า จะเกิดความสำเร็จ แต่น่าจะเป็นกระบวนการสร้างกระแส สร้างพลังมวลชน
เอาวิธีการดันไปเป็นการสร้างการตื่นตัว กระบวนการเรียนรู้เพื่อการ เป็นปฏิบัติการเพื่อการสร้าง
การเรียนรู้ การตื่นตัว มากกว่าจะหวังผลสัมฤทธิ์ พอเกิดผลสัมฤทธิ์ออกมา เหมือนพรบ.ป่าชุมชน
เดี่ยวจะเกิดอะไรใหม่ออกมาต่อต้านพรบ.ป่า พวกเรานั้นแหละจะออกมาต่อต้านพรบ.ป่าชุมชน
เพราะเห็นว่า พอออกมาจริง แล้วก็ไม่ใช่ ก็จะออกมาแบบหนึ่ง และยังเป็นแบบนี้ไปเรื่อยๆ
เพราะฉะนั้นยังเห็นว่า ยังมีอีกหลายงาน ที่จะเชื่อม และลุยต่อได้ดี แต่อยากเห็น ถ้าจะขยับตรงนั้น
ได้ดี ผมว่าถ้าสรุปตัวนี้ออกมา ให้เห็นชุดปฏิบัติการซัดๆ ที่เป็นองค์ความรู้ ว่าทำแบบนี้ปั๊บ มี
บทเรียนอะไร ทำแบบนี้มีกี่แห่ง ชุดความรู้แบบนี้ และเกิดแบบนี้ ถ้าทำแบบนี้แล้วเกิดแบบนี้ที่ไม่
สำเร็จ ถ้าทำแบบนี้ปั๊บ จะไปติดอยู่ที่ผู้ว่า ก็จะได้เห็นชุดของการปฏิบัติการที่นำไปสู่ผลตรงนั้นได้

ศ.เสน่ห์ จามริก

อันนี้เป็นภาพที่ผมมอง เพราะฉะนั้นที่เราวิจัย เพื่อว่าหนทางที่จะนำไปสู่ความสมดุล หรือ
อีกนัยที่เราพูดถึงความเข้มแข็งของชุมชน ไม่ได้หมายความว่าฉีดยาให้เข้มแข็ง แต่เป็นกระบวนการ
แล้วพูดถึงกระบวนการเรียนรู้ กระบวนการปฏิบัติ อะไรต่างๆตรงนี้ ถ้าเรามีเป้าหมายตรงนี้ชัด และ
ถ้าเราทำแล้ว จะพบจุดอ่อน จุดแข็งเราอย่างไร เราก็จะมีวิจัยของเราต่อเนืองไปอีก จนกว่ามันจะ
บรรลุเป้าหมาย ผมมองภาพอย่างนั้นนะ ผมถึงเรียกกระบวนการ เป็นกระบวนการที่เดินเข้าไป และ
ผมถือว่าวิจัยนี้ เป็นกระบวนการที่เป็นตัวเร่ง คือไม่ใช่ปล่อยให้ทุกอย่างเป็นไปตามสถานการณ์
ตัวเร่ง ผมถึงเรียกว่า เป็นตัวพลังปัญญา คือถ้าวิจัยไม่ดี มองไม่เห็นพลัง ผมว่าเป็นวิจัยที่ไม่ชัดเจน
ในสถานการณ์ตรงนี้ ผมมองอย่างนั้นนะ

ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย

อันที่อาจารย์พูดเรื่องความไม่สมดุล ดิฉันมองอย่างนี้ว่า จริงๆ เหมือนมองปรากฏการณ์
ของORGANIC LIVINGมากกว่า ซึ่งเราคิดว่า มนุษย์ ตัวคน เป็นออร์แกนนิคลิฟวิ่ง ที่มี

ความสามารถที่จะปรับตัวอะไร ได้สูงมาก แต่สังคมไม่มีความสามารถแบบเชลของความเป็นหนึ่งเดียวของร่างกาย เหมือนชีวิตมนุษย์ ชีวิตของสังคมไปคนละท่อน คนละทาง เช่นเอามือไปจับกาน้ำร้อน ยังไม่รู้สึกร้อนเลย อะไรแบบนี้ ซึ่งคิดตัวเองมองว่า ความไม่สมดุลที่เกิดขึ้น แล้วก็เปลี่ยนเพราะก็เหมือนคนเรา อากาศร้อน อากาศเย็น ก็เผชิญ แต่ว่ามีกรคอร์เร็คตัวเองได้ ถ้าหากว่า องค์คาพยพทุกส่วนได้เชื่อมถึงกัน แล้วสามารถรู้ร้อนรู้หนาว บอกกันได้ อย่างเช่น โอ.เค.สมเป่า ก็รู้สึก ว่า ถ้าขึ้นปด้อยไว้อย่างนี้ เดียวก็จะเป็นหวัด ก็จะพันคอ จะใส่เสื้อ แต่ว่าเมื่อต่อไปถึงกัน ตรงส่วนนี้ โคนเป่าอยู่ อีกส่วนหนึ่งเฉยๆ ไม่ได้รู้ร้อนรู้หนาวด้วย ฉะนั้นอันนี้คือวิธี identify ปัญหาแบบหนึ่งว่า ปัญหาที่ว่า ความรู้ ข้อมูล ข่าวสาร ความรู้สึก รู้ร้อนรู้หนาวร่วมกัน ก็ไม่เกิด ฉะนั้นถ้าเราทำให้เกิดได้ ก็เหมือนโยงโยงประสาธเข้าหากัน ก็วิ่งได้ และ ก็เป็นนัยเดียวกันกับการพัฒนาเรื่องสมองเลยว่า คนที่จะเห็นว่า เขาฉลาดๆ เพราะเขาเชื่อม โยงข้อมูลหลายๆจุดในหัวเขา หลายๆล้านเซลล์เข้าหากัน แล้วสังเคราะห์ขึ้นมาได้ คนที่โยงได้้น้อย ก็จะฉลาดคนน้อย คนที่โยงได้เยอะ ก็จะฉลาดเยอะ นั่นแหละ นัยเดียวกัน ทีนี้สังคมนี้ เหมือนกับ คนนี้เป็นคนตัดสินใจว่าจะตักอะไรเข้าปาก คนนี้เป็นคนตัดสินใจที่จะก้าวเดิน แต่ไม่ได้รู้ร้อนรู้หนาวเลยว่า ตอนนี้อยู่เสียอยู่ หรือปวดท้องอยู่ เพราะส่วนนั้นเป็นส่วนกระเพาะ แต่ตรงตัดสินใจจะตักเข้าปากเป็นอีกส่วนหนึ่ง ความอยากของอีกส่วนหนึ่ง เพราะฉะนั้นการต่อมันเข้าหากัน จึงจำเป็นมากๆ แล้วต่อเข้าหากัน แปลว่าอะไร แปลว่าต่อเอาข้อมูลที่มีอยู่ส่วนหนึ่ง ให้ไหลไปอีกส่วนหนึ่ง คิดฉันคิดว่า เป็นการแปรสภาพของพลังปัญญาที่ซัดมากเลยนะ เพราะที่จริงเวลาข้อมูลไหล มันไหลเป็นกระแสไฟฟ้าเลยนะ จากเซลล์หนึ่งไปอีกเซลล์หนึ่ง แล้วจะไม่ไหลไป ระหว่างที่ระดับของความรู้เท่ากันด้วยนะ จะไหลระหว่างที่ที่ความรู้ไม่เท่ากัน สักยังไม่เท่ากัน เหมือนน้ำไหลจากสูงลงต่ำ หรืออะไรอย่างนี้ ถ้าเท่ากันมันไม่ไหล เพราะฉะนั้นต้องทำให้อันนี้เกิดขึ้น ทีนี้เวลาที่เรารับเห็นชาวบ้านเดือดร้อน โอ.เค. ความตระหนักอันนี้ไปถึง NGO เพราะข้อมูลมันไหลอยู่แค่นั้น แต่ถ้าไม่ไหลไปไกลกว่านั้น ก็จะไม่มีคนเข้ามา คนที่เป็นคนตัดสินใจสั่งให้ปฏิบัติการอยู่ ไม่รู้หรือกว่า NGO กับชาวบ้านมีเรื่องอะไร เรื่องของคุณ ไม่ใช่เรื่องของผม ไม่ได้รู้สึกเป็นองคาพยพเดียวกัน เพราะมิตติมองเป็นภาพรวมไม่มี ไปไม่ถึง แต่มิตติที่อาจารย์เสนอเรื่องความหลากหลายทางชีวภาพ ก็เป็นมิตติที่มองแบบเชื่อมโยงมาก และไม่ใช่อะไรเฉพาะประเทศไทย ของทั้งโลก ไปถึงปรากฏการณ์ของทั้งโลก เหมือนสหรัฐรักแต่ตัวเอง ฉันจะส่งเสริมเอททานอล แล้วใครปลูกก็เรื่องของเอ็ง ในที่สุดมันก็จะเบิ้ลคัฟส์กับมาอยู่ดี แต่กว่าจะเห็น อาจจะเลซิดที่จะแก้ไขแล้วก็ได้ เพราะไม่เห็นแบบเชื่อมโยงเป็นภาพรวม เลยอยากแลกเปลี่ยนเพิ่มเติมด้วย

ไพสิฐ พาณิชย์กุล

ผมขออนุญาตเรียนคล้ายๆกับเรียนรู้ไปด้วยส่วนหนึ่ง และต่อขออดงานที่ทำกับอาจารย์เมื่อ 15 ปี ที่แล้วส่วนหนึ่ง เพราะว่าตอนปี 35 ที่ไปลงมือทำเรื่องพรบ.ป่าชุมชน ผมคิดว่างานชิ้นนี้ เป็นงานระยะ 2 ของป่าชุมชน แต่เป็นระยะ 2 ที่ เปลี่ยนขบวนการทำตัวละครที่ใหญ่ขึ้น และใช้วิธีการที่

สลับซับซ้อนมากขึ้นกว่าระยะที่ 1 งานจากระยะที่ 1 ที่อาจารย์ทำระหว่างภาคเหนือ กับภาคอีสานนั้น หากไปคุยย้อนไปว่า เกิดอะไรขึ้น อันที่หนึ่ง ผมว่าเกิดภาพที่ชัดขึ้นของตัวความเป็นชุมชน และเป็นที่มาของการเขียนในตัวกฎหมาย เขียนอะไรต่างๆ และแม้กระทั่งคำว่าชุมชน ที่เอาไปใช้กันในปัจจุบัน ผมคิดว่า งานวิจัยเรื่องป่าชุมชนมีส่วนอย่างมาก ที่ทำให้เกิดการรับรู้อันนี้ขึ้นมา ซึ่งตรงนี้ผมคิดว่า เป็นนัยที่สำคัญที่มีผลต่อระยะ 2 แต่ที่มากกว่านั้นคือว่า ทำให้ไปเสริมสร้าง ให้เกิดสำนึกของชาวบ้านที่มีอยู่แล้ว ให้มีความมั่นใจมากขึ้น และมีรูปธรรมที่ชัดขึ้น และจับต้องได้มากขึ้น รวมถึงเป็นฐานในปัจจุบัน ในการที่จะต้องมาตอบโจทย์ในระยะที่ 2 ด้วยว่า แล้วอย่างไรต่อ สำหรับเรื่องสิทธิชุมชน เพราะว่าได้พิสูจน์ให้เห็นว่า เมื่อมีคำว่าสิทธิชุมชนเกิดขึ้น มีบทบัญญัติในทางกฎหมาย มาตรา 46, 66 และ 67 และปัจจุบัน แต่สิ่งหนึ่งที่เป็นปัญหาในปัจจุบัน โดยเฉพาะในส่วนของภาค นักกฎหมายนี้ ก่อนข้างที่จะกลวงอยู่ข้างใน ไม่รู้ว่าจะจัดการอย่างไร ก็เลยทำให้ งานชิ้นนี้ ถ้าสามารถให้รายละเอียด ซึ่งเดี๋ยวผมจะพูดต่อว่า รายละเอียดควรจะเป็นอย่างไร ตรงนี้ก็จะเป็ข้อมูล ที่อุดมสมบูรณ์มากๆ ในการที่จะไปพัฒนาต่อในทางกฎหมาย จริงๆแล้วงานที่เราทำอยู่ ผมคิดว่า เป็นเรื่องที่ล้ำหน้า และเป็นเรื่องที่ใหม่มากๆ กับสิ่งที่ปรากฏอยู่ในมหาวิทยาลัย ในห้องเรียนที่สอน ไม่ได้พูดถึงเรื่องแบบนี้สักเท่าไร และที่น่าสนใจก็คือว่า คนเรียนส่วนมากก็เป็นชาวบ้าน ที่ตื่นตัว ในการที่จะอยากจะเรียนรู้ เพื่อเอาความรู้นี้ไปแก้ปัญหา หรือ ไปใช้จริงๆ ซึ่งผมคิดว่า ทำอย่างไรถึง จะทำให้บทบาทของมหาวิทยาลัยหยุดสอนไปสักปี 2 ปี ได้ไหม และลงมาพื้นที่แบบนี้ ซึ่งผมคิดว่า ตรงนี้ น่าจะ action research กับมหาวิทยาลัยแบบนี้ด้วย อันนี้คือส่วนที่ผมคิดว่า ทำทนายดี ในแง่ของ การเคลื่อนไหวในทางกฎหมายในระยะที่ 1 ของโครงการวิจัยป่าชุมชน ผมคิดว่า ได้นำไปสู่การ สร้างความคิด รวมถึงกระบวนการในการผลักดัน การยกร่าง และที่สำคัญคือการตั้งคำถาม กับรากฐานความคิดของกฎหมาย ในการจัดการทรัพยากร ซึ่งตรงนี้เป็นคุณภาพการอย่างมากว่า ทำให้ คนลุกขึ้นมาตั้งคำถาม ทั้งคนในเมือง และคนในพื้นที่จริงๆ แต่ว่า การตั้งคำถามดังกล่าวนี้ แม้จะมี ผลสะท้อนบ้าง แต่มันก็ยังไม่ลงไปถึงรากเท่าที่ควรมากเท่าไร ทั้งนี้ในงานชิ้นนี้เอง ผมคิดว่า สิ่งที่เป็นประเด็นที่อยากจะช่วยสะท้อนภาพให้เห็น และอาจจะไปเสริม ทำให้การเขียนสมบูรณ์ขึ้น น่าจะตั้งอยู่บนกรอบอย่างนี้ คือว่า action ที่ทำลงไป ได้ไปอธิบายอะไร ก็คล้ายๆกับสิ่งที่อาจารย์ บัญชรพูดก็คือ action ที่ทำลงไป ได้ไปอธิบายอะไร คำอธิบายดังกล่าว จะเป็นบทเรียนต่ออย่างไร ยกตัวอย่างเช่น จากการที่เราพบว่า ปฏิบัติการที่ไปใช้กับงานร้อน งานอุ่น งานเย็น เป็นตัวกำหนด ยุทธศาสตร์ หรือวิธีการในการ deal กับปัญหา ซึ่งถ้าเราสามารถจัดกลุ่มของ 11 กลุ่มกรณีศึกษา ออกมาได้ แล้วมันสามารถบอกว่า ถ้าเกิดสถานการณ์แบบนี้ ข้อเสนอแนะที่ได้จากงานชิ้นนี้คือ วิธีการ deal ปัญหา ควรจะเลิกอย่างไร แล้วถ้าเกิดมีบทสังเคราะห์โยงกับที่อาจารย์สีลาภรณ์ให้ไว้เป็น ตัวอย่างเมื่อกี้ เพิ่มเติมขึ้นมาว่า มีข้อควรระวังอย่างไร อันนี้อาจจะเป็นคล้ายๆ เหมือนกับ How to ให้กับชาวบ้านที่จะช่วยต่อว่า บทเรียนจาก 11 กรณีดังกล่าว นำไปต่ออะไรได้บ้าง และข้อควรระวัง อย่งไร สำหรับที่จะไม่มาเดินซ้ำรอยประวัติศาสตร์ ของการ action research อันนี้ อีก นอกจากนั้น

ผมคิดว่าอีกอันหนึ่งที่น่าจะเป็นเรื่องสำคัญคือ action research ภาคเคาเป้าหมายได้ค่อนข้างลำบาก เพราะว่าเป็นประเด็นที่ไปทำกับคน และเป็นคนที่ในกลุ่ม เพราะฉะนั้น ลักษณะที่จำเป็นแบบกลไก แบบออร์แกนิกที่ว่า จะไม่เที่ยงตรงอย่างที่ว่า เพราะฉะนั้นควรจะวางว่า อะไรคือเป้าหมายหลัก อะไรคือเป้าหมายรายทาง ที่เราเจอ เป้าหมายรายทางเป็นการค้นพบโดยบังเอิญก็ดี หรือว่าเป็นสิ่งที่ตรงนี้ผมคิดว่าสำคัญมากกว่า เป้าหมายหลักด้วยซ้ำไป เป้าหมายหลักอาจจะได้ว่า มีการเคลื่อนไหว แต่ว่าสิ่งที่อาจารย์บัญชาชัย ได้ยกตัวอย่าง เป้าหมายรายทางที่พบเห็นตรงนี้ ซึ่งผมคิดว่าในการขับเคลื่อน ในการทำ 11 กรณีที่ว่า จะมีเป้าหมายรายทางเต็มไปหมด ซึ่งถ้าอ่านจากงานตรงนี้ ยังจะพอเห็นอยู่บ้าง แต่จากประสบการณ์ที่ไปคุย ไปนั่งพูดคุยแลกเปลี่ยนต่างๆ ตรงนี้คือสิ่งที่ผมคิดว่าสามารถหยิบขึ้นมาเป็น turning point ให้สำหรับการเปลี่ยนแปลง ถ้าเกิดวิเคราะห์แบบ micro ก็อาจจะเปลี่ยนได้ เหมือนผมไปที่พื้นที่ที่พินคม ไปคุยเรื่องกฎหมาย เรื่องสิทธิ แต่สิ่งที่ชาวบ้านเขาสะท้อนออกมาคือ อันหนึ่งที่พบจับ sense เขาได้ คือเขากลับ กลัวว่าไป deal กับปัญหาเรื่องกฎหมาย จะว่าอย่างไร แต่ว่าหลายที่ ภาคใต้ไม่แน่ใจว่า หลายพื้นที่ชาวบ้านหลุดพ้นจากความกลัวตรงนี้ได้ อย่างไร ตรงนี้ผมว่าเป็นสิ่งที่เป็นมรดกตกทอดจากตัวกฎหมายแต่เดิม ที่ได้ใช้มาตรการทางอาญา มาตรการในที่จะให้ตำรวจเข้ามาจัดการ แต่หลายที่เขาไม่กลัว เขาหลุดจากนี้ไปแล้ว ถ้าพูดจะไม่กลัวแล้ว เพราะว่า โคนเรียบริ่อยไปแล้ว แต่ว่าพื้นที่อื่นที่ยังใหม่อยู่ อาจจะยังกลัวๆอยู่ การทำให้เขาเรียนรู้ ในการที่จะหลุดพ้นจากความกลัว ในประเด็นเรื่องของการใช้อำนาจรัฐ ผ่านทางกฎหมาย ตรงนี้ผมคิดว่า น่าจะเป็นประเด็นสำคัญอย่างหนึ่ง ที่จะทำให้การขับเคลื่อน หรือปฏิบัติการเรื่องสิทธิไปได้ แบบก้าวกระโดด

อันต่อมาที่อยากจะช่วยสะท้อนภาพคือ ในแต่ละกรณีศึกษา ถ้าเกิดจับคู่ความขัดแย้งให้ชัด ผมคิดว่าตรงนี้สามารถที่จะทำให้การอ่าน หรือการเข้าใจ การกำหนดคุณทฤษฎศาสตร์ หรือการวางการหาข้อมูลต่างๆเหล่านี้ สามารถที่จะ ทำเป็นกรอบให้เราเห็นถึงว่า เราจะไปสู่จุดไหน คือคู่ความขัดแย้ง ซึ่งอันนี้จะสอดคล้องกับที่อาจารย์ตีลาภพูดถึงว่า เรากำลังสู้กับใคร ใครคือเป้าที่เราจะไปสู้ด้วย หรือว่าสู้กับอะไร ทีนี้ในแง่ของการลงไปปฏิบัติการจริงๆ ได้ทำให้เกิดการเรียนรู้อะไรขึ้นมาบ้าง อันนี้เท่าที่ผมเห็น และผมคิดว่า น่าจะถอดเป็นบทเรียน หรือสังเคราะห์ออกมาได้ ยกตัวอย่าง เช่นว่า การทำวิจัยแบบนี้ ทำให้ชาวบ้านอย่างเช่นที่ภาคใต้ชอบพูดอย่างนี้ว่า นำไปสู่การเริ่มที่จะมีการจัดทำข้อมูล ข้อมูลที่ แทนที่จะ จำได้ว่าอยู่ในหัว รู้พูดถึงอะไร พูดได้ แต่ว่าสามารถ document ออกมา หรือทำเป็นข้อมูล เป็นข้อมูลที่ทันสมัย ปัจจุบัน และสามารถอ้างอิงได้ เพราะราชการพูดกับ document พวกนี้ ข้อมูลพวกนี้ จำนวนเท่าไร เอาปริมาณอย่างนี้ไปว่าได้ เพราะฉะนั้นการจะทำข้อมูลเป็นสิ่งที่ผมคิดว่า ในหลายๆพื้นที่ ยกระดับจากการที่ ให้ชาวบ้านพูดๆ ไปสู่การจัดทำข้อมูลที่ทันสมัย และเป็นข้อมูลที่ถูกต้อง และผลของการจัดทำข้อมูลเหล่านี้ไปตอบ หรือไปหักล้างน้ำหนัก หรือเหตุผลในการใช้อำนาจของรัฐที่นำไปสู่การตัดสินใจที่ไม่ถูกต้องก็ได้

ประการต่อมา มีการเรียนรู้ ในการที่จะสร้างเครื่องมือในทางสังคม ซึ่งตรงนี้ผมคิดว่า เป็น สิ่งที่น่าจะเป็นงานวิจัยอีกชิ้นหนึ่ง ที่สามารถต่อยอดจากตรงนี้อ่า เครื่องมือของคนจนในการ ที่จะดู เรื่องพวกนี้ เขาสร้างเครื่องมือมาอย่างไร การมีเวทีเป็นรูปแบบหนึ่ง ของการสร้างเครื่องมือขึ้นมา แต่ว่าเงื่อนไขในการนำไปสู่การสร้างเวทีขึ้นมาได้ ต้องอาศัยความพร้อมในเรื่องอะไรบ้าง เช่นต้อง ไปจับมือกับวัดหรือเปล้า จับมือกับอบค.หรือเปล้า พวกนี้คือการสร้างเครื่องมือใหม่ ๆ ที่เป็น นวัตกรรมในการที่จะไปเคลื่อนไหว และเราก็ไปแยกว่า ถ้าเกิดเป็นงานร้อนจะมีเครื่องมืออย่างไร งานเย็นจะใช้เครื่องมืออย่างไร ที่สำคัญมากอีกอันหนึ่ง คือการสร้างเครื่องมือในการสื่อสาร ซึ่ง เป็นทั้งเครื่องมือภายใน เครื่องมือภายนอก เช่นการทำป้ายกำหนดเขตพื้นที่ป่า หรือการเขียน กฎระเบียบไปติดไว้ อันนี้อาจจะมองในแง่ของการบัญญัติกฎหมายให้เป็นลายลักษณ์อักษร ให้เป็น รูปธรรมออกมา ถ้าเกิดมองในแง่ของการปฏิบัติการ คือการใช้เป็นเครื่องมือสื่อสารในการบอกแนว ว่า แนวตรงนี้ชุมชนดูแล เพื่อให้คนภายนอกที่จะเข้ามา หรือว่าแม้กระทั่ง ในกรณีของการใช้เป็น เครื่องมือ บอกถึงสำนึกของชุมชนที่ไม่เห็น ไม่สามารถจับต้องได้ สมมติว่าสื่อเข้าไปในชุมชน และ ถ่ายภาพนี้ออกมา และไปลงภาพ คนที่อ่านภาพอันนี้ บอกถึง สภาพภายในความคิดของชุมชน ว่า เขาคิดอย่างไรอยู่ ซึ่งหลายที่เขาทำอันนี้อยู่ แต่ว่าทำอย่างไรที่จะทำให้การใช้เครื่องมืออันนี้มีพลัง มากยิ่งขึ้น ถ้าเกิดขั้วรถจากพิษณุโลกมาเชียงใหม่ มีอยู่ทีหนึ่งก่อนที่จะเข้าลำปาง มีการเขียนไว้ว่า พื้นที่ป่าชุมชน แล้วเขียนบนถนนด้วย และก่อนเข้าลำพูน พื้นที่ทุกอย่าง มีป้ายติดไว้ที่ข้างถนนเลย ซึ่งหมายความว่าอย่างไร หมายความว่า ถ้าเกิดความคิดเรื่องการลุกขึ้นมา จัดการทรัพยากรของ ชุมชน ลุกเข้าไปในพื้นที่สาธารณะของรัฐ เข้าไปอยู่ในสื่อที่ป้ายปักข้างถนน ส่วนมากจะเป็น ราชการ แต่ตอนนี้คือ ราชการมาทำป้ายให้ชี้เข้าไป แทนที่จะไปมองว่า ไปชนกับรัฐ ทำอย่างไรที่จะ เข้าไปกลืนรัฐในระดับพื้นที่ ผมว่ายุทธศาสตร์นี้น่าจะเป็นยุทธศาสตร์ ที่หลายๆกรณีของงานศึกษา ได้บอกออกมาให้เห็น ซึ่งการสร้างเครื่องมือในการสื่อสาร ทั้งภายนอก และภายในชุมชน ที่ว่านี้ ตรงนี้เป็นสิ่งที่อ่าน และจับมาได้ว่าเป็นสิ่งที่มีเชื่อพอที่จะไปใช้ในยุทธศาสตร์หนึ่งในการทำให้ การ เคลื่อนไหวต่อไปได้ผล อีกอันหนึ่งคือการพูดถึงเรื่องของการสร้างผู้นำการเปลี่ยนแปลง ซึ่งผมว่า ตรงนี้ ที่โยงกับเมื่อกี้ที่ผมพูดว่า ในกระบวนการที่ลงไปทำ อะไรคือ turning point หรือตัวที่ทำให้ เกิดการเปลี่ยน มีใครหรือเปล้า ที่กล้าพูดอะไรออกมาในสถานการณ์ที่ ประชุม ประชุมอยู่ ไม่กล้า พูดถึงเรื่องอะไร ผมไม่แน่ใจในพื้นที่ปากพนัง ที่เผชิญกับโครงการพระราชดำริ ใครที่เป็นคนจุด ประกายพูดตรงนี้ออกมา ซึ่งทำให้ความอัดอั้นตันใจทั้งหลายที่อยู่在那นั้น ถูกเปิดออกมา อันหนึ่งที ผมคิดว่า น่าจะเป็นเรื่องที่น่าจะต้องหยิบขึ้นมา และดึงออกมาให้เห็นภาพชัดคือ ชาวบ้านใช้ตัวแผนที่ กี่คดี การทำภาพถ่าย การเขียนลักษณะที่เป็นสื่อ ในการนำไปสู่การสร้างความเข้าใจร่วมกันอย่างไร ผมพบว่า ตอนทำวิจัยป่าชุมชน ป่าชุมชนตอนที่ไปเริ่มทำ สิ่งหนึ่งที่โครงการ ในระยะแรกที่อาจารย์ เสนอให้ทำ คือสอนให้ชาวบ้านทำ model การทำ model มันเป็นการแปลงความคิดที่เข้าใจร่วมกันว่า ป่าของตัวเองอยู่ตรงไหน ให้มาอยู่ในจุดร่วมกัน ในรูปของแผนที่ แล้วกำหนดเขตร่วมกันว่า

ตรงไหนเป็นอย่างไร ซึ่งตรงนี้ คือสิ่งที่ผมคิดว่า ถ้าเกิดเอามายกความต่อกับเรื่องของการพูดถึง การแปลงความคิดเรื่องสิทธิชุมชน ที่มีฐานมาจากสิทธิมนุษยชนก็ดี มีมิติของเรื่องการสร้าง ทางเลือกของอาชีพ การทำให้ปัจจัย 4 ในชุมชนพร้อมก็ดี รวมถึงเรื่องของมิติเศรษฐกิจพอเพียงบน ฐานทรัพยากรก็ดี โยงกับวิถีชีวิตแต่เดิม รวมถึงการจัดการร่วม พูดรวมๆก็คือ ทำอย่างไร ทำให้เกิด การสร้างความเข้าใจว่า การพูดถึงเรื่องสิทธิชุมชน คือการสร้างระบบการจัดการทางสังคม ที่ชุมชน นั้นเป็นคนสร้างออกแบบขึ้นมา ซึ่งตรงนี้ ไม่ทราบจะ โยงคิดใหม่ กับที่อาจารย์สีลาภรณ์พูดถึง อาจารย์พูดถึง social organic ตัว social organization ที่จับต้องไม่ได้ ไม่เห็น แต่ว่ามีอยู่ การใช้ model แบบนี้ การใช้แผนที่ก็ดี การใช้สื่อต่างๆก็ดี มาสร้างความเข้าใจร่วมในชุมชนว่า จะสร้าง ระบบการจัดการทางสังคมอย่างไร ตรงนี้น่าจะเป็นจุดที่ช่วยทำให้เกิดความเข้าใจร่วมกัน รวมถึง ทิศทางที่จะไป น่าจะไปได้เร็วขึ้น

อันหนึ่งที่ผมคิดว่า งานชิ้นนี้น่าจะต้องเขียนออกมา คือเขียนในที่นี้ คือเขียนเพื่อเอาไปใช้ในแง่ของการที่จะต่อยอด ต่อจากอันนี้คือ ในปัจจุบันนี้ สืบเนื่องจากงานวิจัยเรื่องป่าชุมชน รวมถึง โครงการสิทธิชุมชนอันนี้ ในปัจจุบันมีศาลหลายคนที่พยายามที่จะเปิดพื้นที่ในศาลเอง ซึ่งเป็นพวก ศาลรุ่นใหม่ก็พยายามที่จะเอาความคิดนี้ไปพูดในศาล ยกตัวอย่างเช่น ปรากฏในเรื่องของการที่จะ จัดตั้งศาลสิ่งแวดล้อมก็ดี หรือแม้กระทั่งอาจารย์สีลาภรณ์ ได้เคยทบทวนทำนวิชา มหาคุณ ก็ดี ใน การที่จะลงมาศึกษาเรื่องcustomery law ก็ดี ตรงนี้เป็นโครงการ ที่เข้าใจว่าขึ้นรออยู่ เพียงแต่ว่า อาจจะยังไม่มีเวลา แต่ที่นี้ถ้าเกิดมีคนอื่นที่จะรับช่วงตรงนี้ต่อ ในแง่ของการที่จะทำให้งานตรงนี้ได้ จากการเก็บข้อมูล จากกรณี 11 กรณี รวมถึงเป้าหมายรายทางที่ว่า นำไปสู่การทำให้เกิดการจัด องค์การในระดับพื้นที่ ยกตัวอย่างเช่น เวลาเกิดข้อพิพาทเกิดขึ้น แทนที่เรื่องจะไปสู่กระบวนการ ดำรวจ อัยการ หรือศาล ก็สามารถมีกลไกในการระงับข้อพิพาทในระดับอำเภอใหม่ ในระดับตำบล ใหม่ หรือในระดับจังหวัดใหม่ ในแง่ของการที่จะเข้ามายุติข้อพิพาท โดยการใช้ฐานของชุมชน เป็น สิ่งที่จะทำให้เกิดการระงับข้อพิพาทดังกล่าว ซึ่งผมคิดว่าตรงนี้ เป้าหมายลึกลง คือนำไปสู่การสร้าง ศาลแบบลูกขุน ที่ใช้กรรมกรของระดับชุมชน มาทำหน้าที่ในการระงับข้อพิพาท แต่จะเรียกศาล หรือเรียกอย่างอื่นก็แล้วแต่ ซึ่งตรงนี้ถ้าเกิดจากฐานข้อมูลของ 11 กรณีที่มีข้อพิพาทนี้ สามารถทำ เป็นสปริงบอร์ด ที่นำไปสู่การทำให้เกิดองค์กรแบบนี้ได้ อันนี้ก็เป็นที่น่าจะช่วยทำให้เกิด ประโยชน์ได้อย่างมาก ที่นี้ผมเข้าใจว่า จากที่อ่านงานอันนี้ มีหลายส่วนที่ต้องเติมคำในช่องว่าง แต่ ว่าพยายามปะติดปะต่อจากงานระยะที่ 1 กับงานที่ได้ไปดูในพื้นที่ เป็นข้อจำกัดของการเขียนหรือ เปล่า ที่ทำให้เรื่องหลายๆเรื่อง ไม่ถูกเล่า ถูกปรากฏออกมา ซึ่งตรงนี้ ถ้าเกิดสามารถ ในการเผยแพร่ ชิ้นงาน ในการที่จะไปทำประโยชน์ เหมือนกับเป็นชิ้นเล็กๆ อย่างเช่นแบ่งเป็นเรื่องวิธีการในการทำ ให้เกิดการจับประชุมขึ้นมาเป็นอย่างไร อันนี้ก็อาจจะเป็น series เล็กๆ ตรงนี้ผมคิดว่า น่าจะช่วยได้ เยอะ อันต่อมาที่ผมคิดว่า เป็นเรื่องน่าทำลักษณะที่เป็น action research เพื่อสร้างวิธปฏิบัติราชการ แนวใหม่ที่เป็นเรื่องของ การจัดการแบบมีส่วนร่วม ให้เป็นรูปธรรมขึ้นมา อันนี้น่าจะช่วยทำให้

เวลาถึงขั้นจะไปสู่ การออกกฎหมาย หรือการปฏิรูประบบราชการ มีตัวอย่างให้เห็นว่า เขาทำกันอย่างไร หรือว่ามีข้อควรระวังอย่างไร ประเด็นสุดท้ายคือเรื่องแรงเสียดทาน ของแต่ละชุมชนที่ได้รับ ที่เราพูด บางทีส่วนมากจะพูดกันว่า ตรงนั้นสำเร็จ ตรงนี้สำเร็จ แต่ในขณะที่เดียวกัน ก็มีส่วนที่เป็นแรงเสียดทานที่ชาวบ้านได้รับ ฟ้องคดีก็ดี หรือว่า reaction จากราชการต่างๆ ที่สะท้อนมาก็ดี ตรงนี้ผมคิดว่าเป็นเรื่องหนึ่งที่น่าจะ ปรับตรงจุดนี้ด้วย เพื่อเป็นบทเรียนสำหรับการขยับในคราวต่อไปว่า หากต้องการจะหลีกเลี่ยง reaction อย่างนี้ ควรจะวางยุทธศาสตร์ หรือดึงภาคีเข้ามาช่วยอย่างไร

ศ.เสน่ห์ จามริก

อาจารย์ไพสิฐพูดอีก คำตอบอยู่ตรงนี้ นี่เป็นคำจาก กรมหลวงราชบุรีฯ บิดากฎหมายไทย กฎหมายนั้นคือคำสั่งทั้งหลายของผู้ปกครองว่าการแผ่นดิน ต่อราษฎรทั้งหลาย คำสั่ง เราจะต้องระวัง อย่าคิดเอากฎหมาย ไปปนกับความดี ความชั่ว หรือความยุติธรรม กฎหมายเป็นคำสั่ง เป็นแบบที่เราจะต้องประพฤติตามแต่กฎหมายนั้น บางทีจะชั่วก็ได้ บางทีหรือ ไม่เป็นยุติธรรมก็ได้ คิดว่าอะไรดี อะไรชั่ว อะไรเป็นยุติธรรม อะไร ไม่ยุติธรรม มีบ่อที่จะเกิดหลายแห่ง เช่นตามศาสนาต่างๆ แต่กฎหมายนั้นเกิด ได้อันเดียว คือจากผู้ปกครองแผ่นดิน หรือผู้ปกครองแผ่นดินอนุญาตเท่านั้น อันนี้คือ concept จากทฤษฎีของอังกฤษ อาจารย์ไพสิฐรู้ดี มีการปฏิรูปช่วงหนึ่ง ที่เมนทัมตอบได้นักกฎหมายเดิมของอังกฤษ คือแบ็คสโตน แบ็คสโตนก็รวบรวมพวกประเพณีกฎหมาย เมนทัมวิจารณ์เลย บอกกฎหมายต้องเป็นอีกแบบหนึ่ง นี่คือโลกาภิวัตน์ เพราะฉะนั้นโลกาภิวัตน์ไม่ใช่เรื่องของเศรษฐกิจ การเมือง กฎหมายนี้แหละ ที่เรามาเรียนทุกวันนี้ นิติปรัชญา ในมหาวิทยาลัยเดี๋ยวนี้แหละ แต่เราไม่เคยคิดเลยนะ อาจารย์สอนก็สอนไป ท่องๆๆ แล้วคิดคุณะ ความรู้ที่สะสมอยู่ในเมืองไทย แล้วผลิตนักกฎหมายออกมา จะมองกฎหมายคืออำนาจ ถ้าจะพูดวิจัยเป็นอย่างไร ต้องวิเคราะห์ตรงนี้ให้ชัดด้วย ผมพูดเพราะว่า น่าสนใจ แล้วตรงนี้เป็นเรื่องสำคัญมาก เพราะอยู่ในหัวคนแล้วเวลานี้แล้วนิติศาสตร์ขบมาที่รุ่นแล้ว ออกมาเป็นนักการเมืองเต็มไปหมด คิดดูแล้วกันว่า บ้านเมืองจะเป็นอย่างไร อยากให้คิดตรงนี้ด้วย คือคุณจะต้องปฏิวัติตรงนี้เหมือนกัน ต้องเปลี่ยนหลักสูตรเขอะเขอะไปหมด ผมถึงบอก เมื่อกี้ที่พูดว่า ถ้าเราพยายามให้เกิดความสมดุล อำนาจเท่านั้นที่จะทำให้จารีตประเพณีขึ้นมา คล้ายๆกับประชันกับกฎหมายคืออำนาจ ผมอยากให้เห็นพัฒนาการอย่างนี้ นี่เป็นโจทย์ เพราะฉะนั้นถ้าใครอยากจะทำวิจัยเรื่องกฎหมาย อันนี้คือ โจทย์ ที่น่าสนใจมากเลย

ดร.เลิศชาย ศิริชัย

ความจริง ที่คุยกัน พวกผมอยากจะผลักดันเปิดเป็นหลักสูตร พวก customary law ทั้งหลาย เรียนเรื่องวิถีชีวิต ผมก็เกรงใจพวกเรา ซึ่งเป็นคนทำงานหนักในชุมชน แล้วมาฟังพวกผมพูด ผมก็เกรงใจมาก เดี่ยวจะเข้าใจผิด ประเด็นของอาจารย์เสน่ห์ผมว่าน่าสนใจ สมมติว่า ปัญหาของเราก็คือปัญหาเรื่องสิทธิชุมชน และการเคลื่อนไหวของชาวบ้าน และประเด็นที่พวกเราอยากให้เห็น พลัง

ของความรู้ และพลังของการเคลื่อนไหว ที่จะทำให้ชาวบ้านมีอำนาจต่อรองได้มากขึ้น ผมมีข้อเสนอสัก 3-4 ข้อในการวิเคราะห์ ประการแรกผมคิดว่า เรื่องที่เรานำเสนอมานี้ คล้ายๆว่าเป็นภาพรวมๆ ขาดความเฉพาะเจาะจงของบริษัท ที่นี้ไม่ว่า เราจะมองความรู้ให้มันมีพลัง หรือการเคลื่อนไหวมีพลัง สิ่งเหล่านี้ไม่ได้อยู่ลอยๆ แต่เกิดภายใต้เงื่อนไข ภายใต้บริบทของมัน การที่เราอาจจะไม่ได้สนใจ ความเฉพาะเจาะจง บริษัท ที่ต่างกันหมดเลย 11 กรณี ต่างกันหมดเลย แต่เรามาพูดดูเหมือนว่า คล้ายๆ กัน ที่เราไม่ค่อยให้ความสนใจตรงนี้นัก อาจจะเกิดมาจากเรามองแบบนี้ มองแบบ ที่เขาพูดกันบ่อยๆ ที่อาจารย์มักจะเรียกว่า “กับดักความคิด คู่ตรงกันข้าม” คล้ายๆว่าเรามองรัฐเป็นปัญหา และชุมชนนั้นคืออยู่แล้ว พอมองแบบนี้ก็ไม่ค่อยดูบริบทที่เหมือนกัน ดูรัฐทำอะไร ชุมชนก็อยู่แล้ว ได้รับผลกระทบอะไร ก็ไม่ได้หาบริบท แต่จริงๆท่านอาจารย์เสนอที่ก็พยายามจะบอกว่า เราต้องให้ความสนใจหนึ่ง ประวัติศาสตร์ชุมชน วัฒนธรรม หรือจะเรียกภูมิปัญญา คุณค่า การจัดการทรัพยากรอะไรก็แล้วแต่ และระบบนิเวศ ซึ่งอาจารย์บอกว่า ความหลากหลายของระบบนิเวศ จริงๆแล้วอาจจะรวมถึงความเปราะบางด้วย ที่ได้รับผลกระทบ ลักษณะบริบทพวกนี้ เวลาเราจะพูดอะไรเป็นทุน ผมคิดว่า ต้องวิเคราะห์ว่า พออำนาจภายนอกเข้ามา ปะทะประสานกัน บางทีสิ่งที่เหลืออยู่เดิมไม่ได้เป็นทุนเสมอไป ภายใต้เงื่อนไขดังกล่าว เกิดผสมผสาน หรือเกิดการปรับตัวแบบใหม่ ความจริงก็มีตัวอย่างเยอะนะ เอาสักเรื่อง อย่างกรณี แต่เดิมการจัดการทรัพยากร เราจะถือครองที่ดิน ถือครองโดยสิทธิการทำกิน ถือครองเพราะเราจะใช้สิทธิในการทำกิน ถ้าไม่ทำกิน ก็โอ.เค. เพราะคนอื่นมาทำกินได้ ก็รู้สึกว่าเป็นทุนที่ชุมชนใช้ในการจัดการทรัพยากรแบบนี้ ทำให้ทุกคนสามารถเข้าถึงทรัพยากรได้ แต่พอระบบการจัดการทรัพยากรแบบใหม่เข้ามา ระบบเดิมที่มันโยงกับชุมชน กลายเป็นยอมรับ เป็นปัจเจก เพราะฉะนั้นการถือครองแต่เดิม เพื่อทำกิน และ โยงกับชุมชน ได้ถูกยอมรับว่า เป็นของปัจเจก และเอาไปขาย เพราะฉะนั้น อย่างภาคใต้ป่าชายเลนนี้ถูกไปขายให้นากุ้ง ไม่ใช่ว่าอยู่เฉยๆพวกนากุ้งเขาไปบุกได้ ชาวบ้านเป็นคนเอาไปขาย ตรงนี้ไม่ได้หมายความว่าเราไปโทษชาวบ้าน แต่กระบวนการที่เข้าไป ถ้าเราไม่วิเคราะห์พวกนี้ เราก็จะไม่เข้าใจเฉพาะเรื่องเฉพาะที่ของมัน ผมขอยกตัวอย่างภาคใต้ เพราะส่วนใหญ่ผมพอจะรู้อยู่ และภาคใต้มันแคบด้วย โดยเฉพาะ 2 เคสนี้เป็นพื้นที่วิจัยผม ทะเลสาบสงขลา กับปากพนัง อย่างเขาพระ ผมก็เคยไป อย่างเขาพระ ที่เราไปเห็นว่าชาวบ้าน หลังเข้าไปอยู่เฉยๆ ชาวบ้านเขาก็ทำกินกันอยู่ดีแล้ว ทางราชการจะมาสร้างอ่างเก็บน้ำ แต่จริงๆปัญหาที่ชาวบ้านไม่พูด คือชาวบ้านรุกป่า ทำสวนยาง ไม่ได้ว่าคิดนะ ชาวบ้านบุกป่าต้นน้ำทำสวนยางกันเยอะเลย ทำให้ชาวบ้านไม่มีน้ำบริโภค น้ำจะใช้ น้ำจะกิน ไม่มี ก็ทำให้ชาวบ้านบางกลุ่ม เวลาเคลื่อนไหวคัดค้าน ก็มีชาวบ้านบางกลุ่มสนับสนุนให้สร้าง เพราะว่าไม่มีน้ำ เรื่องแบบนี้ชาวบ้านก็จะไม่พูดเรื่องที่เขาไปรุกป่า แล้วน้ำไม่มี เขาก็จะพูดในแง่ว่า แต่เดิมเขาอยู่เย็นเป็นสุข อะไรอย่างไร แล้วสร้าง เขาจะพูดมูมนี่มูมเดียว หรือที่สงขลา ทะเลสาบสงขลา จะเห็นเลยว่า เวลาเราสะท้อนปัญหาออกมา เราก็สะท้อนปัญหาว่ารัฐสร้างโน่น สร้างนี้ หรือว่า การเติบโตของเมืองเกิด โน่นเกิดนี้ แต่ว่าปัญหาสำคัญขณะนี้ ที่ทำให้การชัชชอะไรยาก ไม่ใช่ส่วนนี้แล้ว แต่

เป็นส่วนที่ชาวบ้านไปยึดถือทะเล ไปจองยึดถือทะเลเป็นสมบัติส่วนตัว ถ้าเราไปดูทะเลสาบสงขลา จะเห็นว่ามิโพงพาง แล้วมีฟู้ดเต็มไปหมด แล้วจัดการอะไรไม่ได้เลย เพราะเป็นสิทธิส่วนตัวของชาวบ้าน ตรงนี้เราไม่ได้พูด ไม่ได้หมายความว่า เราโทษชาวบ้าน แต่เราจะกำลังจะวิเคราะห์ให้เห็นว่า การเข้ามาปะทะกัน ได้ก่อให้เกิดอะไรขึ้น เราจะต้องทำความเข้าใจปัญหา ในมิติที่ซับซ้อนยิ่งขึ้น ไม่อย่างนั้นเราก็จะไปคิดรูปที่ว่า ชาวบ้านสามารถเคลื่อนไหวอนุรักษย์ปล่อยพันธุ์ปลาได้ ก็ไปปล่อยในเขตที่คนไม่ได้ทำประมง เพราะไม่มีอะไรทำนองนี้ ตรงนี้จะทำให้เราวิเคราะห์ เหมือนที่อาจารย์ เสน่ห์พูดในตอนเช้าว่า บางทีเราพูดการจัดการ ก็คิดอยู่ที่ระดับปัจเจกนะ แต่โยงการเคลื่อนไหวไปสู่ระดับชุมชนไม่ได้ ปากพแห่งนี้เห็นชัดเจนเลยว่า ที่เราไม่ได้พูด คือคล้ายๆว่า เวลาเราเสนอประเด็นปัญหาการศึกษา เหมือนกับว่า ชุมชนเขาอยู่เดิม เขาก็อยู่กับเป็นปกติ แล้วอยู่เฉยๆ โครงการก็เข้ามา ส่งผลกระทบ แต่จริงๆทุกเคสเลย ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปเยอะแล้ว ปากพแห่งนี้มีการเปลี่ยนแปลงมาก่อนเกิดโครงการเยอะ และกรณีต่างๆ ในการเคลื่อนไหวจะมีชาวประมงบางกลุ่ม แต่จริงๆชาวประมงที่ทำในคลอง ที่มาเคลื่อนไหวรุนแรง โดยเฉพาะป่าอะไรนั้น เขาหยุดทำประมงไปนานแล้ว เพราะเขาไปทำนาทุ่ง ก่อนที่จะเกิดโครงการ นาทุ่งมันขยาย แล้วปรากฏว่า ตอนเราลงไปเคลื่อนไหว กลุ่มที่เคลื่อนไหวอยู่ในทีมพวกเราที่ทำงาน ผสมด้วยกลุ่มนาทุ่ง และผสมด้วยประมงนิดหน่อย คือกลุ่มนี้ กลุ่มนี้เขาได้รับผลกระทบเยอะ เนื่องจากว่าเป็นหนี้เป็นสิน เป็นหลายๆแสน แต่ว่าผลกระทบได้เกิดก่อนที่จะเกิดโครงการ เกิดก่อน เวลาเกิดนิเวศ มันเกิดราคาตลาดโลกาภิวัตน์ พอโครงการเกิดขึ้น เกิดแบ่งปันน้ำจืด น้ำเค็มเป็น 2 เขต เวลาเราวิเคราะห์ เราจะวิเคราะห์ผิด เพราะว่าชาวบ้านเขาจะพูดแล้ว โยนปัญหาไปที่โครงการอย่างเดียว แต่ว่าปัญหาที่เกิดขึ้น ไม่ได้ถูกวิเคราะห์ คือว่า เราจะวิเคราะห์การเกิดขึ้นของโครงการอย่างเดียวมันจะวิเคราะห์แบบโยนไม่ได้ แต่ว่าซับซ้อนเหมือนกัน แต่ว่าวิเคราะห์ได้ จะต้องมามีวิธีการวิเคราะห์ แต่ข้อสำคัญก็คือว่า ลักษณะของความเฉพาะเจาะจงมีหลากหลาย เกิดการเลียนแบบแบบนี้ ทำให้เวลาเราวิเคราะห์ ไม่ได้มองอย่างละเอียดพอ ทำให้เราไปจับเรื่องบางเรื่อง หรือกลุ่มบางกลุ่ม แต่มีเรื่องหลายเรื่อง หรือกลุ่มหลายกลุ่ม เราไม่ได้ไปจับ

ป่าต้นน้ำก็เหมือนกัน จะมีปัญหาที่เราต้องวิเคราะห์ ความเฉพาะเจาะจงบริบท เราถึงจะเข้าใจกระบวนการเคลื่อนไหว เขาพยายามจะเคลื่อนไหว ภายใต้บริบท ถ้ามว่าทำไมเขาถึงทำแบบนั้น คือเราไม่ได้บอกว่า ช้างนอกมีอิทธิพล เราไม่ได้บอกว่า ชุมชนไม่ได้ถูกกระทำ แต่มันไม่ได้หมายความว่า เป็น 2 ขั้วแบบนี้ แต่มีความซับซ้อน มีความซ้ำซ้อนที่แตกแขนงกันไปมากมายหลายเรื่อง รัฐก็อยากจะทำแต่ทำไม่ได้ เพราะคิดที่ชุมชนเอง อะไรอย่างนี้ มีความซับซ้อนแต่ละที่เราต้องดึงตรงนี้ออกมา เห็นว่ากระบวนการสร้างความรู้ หรือกระบวนการที่จะสร้างการเคลื่อนไหว ว่าอยู่ภายใต้บริบทอะไร ไม่อย่างนั้นเราก็จะไม่เข้าใจว่า ทำไมปากพแห่งนี้เคลื่อน แล้วก็ล้ม เคลื่อนแล้วไม่ประสบความสำเร็จทำนองนี้ หรือทะเลสาบสงขลาเคลื่อนไม่ได้ หรือทำไมเขาพระดอนนี้หยุดแล้ว

เราก็ไม่เข้าใจ เพราะว่าเราไปมองอะไรง่ายเกินไป แต่ว่าในสถานการณ์จริงๆมันซับซ้อนในประเด็นแรก

ประเด็นที่สอง คือว่า เราไปมอง หน่วยวิเคราะห์เป็นชุมชน แล้วเราก็พูดการเคลื่อนไหวเป็นชุมชน แต่ในความเป็นจริง ไม่ได้เป็นชุมชน ก็คือว่า ในชุมชนที่เราพูดนี้ ในกระบวนการเคลื่อนไหวที่เราพูด ก็เป็นแค่คนบางกลุ่ม เหมือนที่อาจารย์บัญญัติพูด บางที่ช่วยกลุ่มเดียว แต่กลุ่มอื่นก็ขัดแย้งกัน ในปากพนัก ทำไมปากพนักถึงขยับไม่ได้ เวลาเราพูดเหมือนว่า คนปากพนัก แม้แต่ในโครงการวิจัยเอง ที่ผมกำลังทำกับอาจารย์สลาภรณ์ นักวิจัยผมก็พูดทำนองนี้ ก็คือชาวบ้านเดือดร้อนหมดเลย รัฐต้องมา แต่ในความเป็นจริงก็คือประมาณครึ่งต่อครึ่ง ถ้าเราพูดหยาบๆ คือชาวบ้านที่เขาได้ประโยชน์ และเขาคัดค้าน สิ่งในกลุ่มนี้เรียกร้อง ก็จะขัดแย้งกันอยู่หลายกลุ่ม หลายส่วน แม้แต่การเข้ามาช่วยเหลือ ราชการก็มากลุ่มนี้ได้ประโยชน์ แต่กลุ่มที่เดือดร้อนจริงๆกลับไม่ได้ มีความขัดแย้งกันหลายส่วน ฉะนั้นมีความขัดแย้งกันทุกชุมชน เขาพระวันนั้นผมก็ไปประชุมกับพวกอบต. ไม่เอา แล้วก็อึดกันอยู่ เกิดมีความขัดแย้งกันอยู่หลายส่วน แต่ว่า เราพูดเหมือนกับว่า ประชาชนทั้งหมดเป็นแบบหนึ่ง แล้วก็รัฐเป็นแบบหนึ่ง แล้วก็ขยับเคลื่อน เราก็ไม่เห็นจริงๆแล้วนโยบายสาธารณะหรืออะไรก็ดี ไม่ใช่แค่ว่า ชุมชนเคลื่อนไปกับรัฐ ชุมชนมีกฎหมายอะไรดีแล้ว มีระบบดีแล้ว ในชุมชนเองก็ต้องจัดการความขัดแย้ง เพราะฉะนั้น เราจะเห็นว่า ถ้าเรามองความซับซ้อนนี้ เราจะเข้าใจชาวบ้านเลย ผมไปศึกษาอยู่หลายที่ ผมเข้าใจชาวบ้าน ทำไมชาวบ้านบางท่านไม่เอากับเรา เพราะเขารู้ยู่ๆ ถ้าเขาเอาแบบนี้ละ ต้องฟัง เราก็เลยชวนชาวบ้านไปแจ้งความ ไปแจ้งความแล้วเวลาราชการมาจับ เขามีกลุ่มอนุรักษ์แต่เขาไม่ช่วยชาวบ้านกลุ่มประท้วงเห็นว่าไม่ควรมี เพราะว่าไม่มีนิติทางเครือข่าย ไม่มีมติอะไรต่ออะไรซ้อนกันอยู่หลายอัน เพราะฉะนั้น ถ้าเรามองตรงนี้ คือไม่ใช่ที่เราไม่ถูกนะ แต่ว่าแง่มุมไม่พอ ถ้าเรามองทุกมิติ เราจะเห็นว่า การที่ชาวบ้านเขามาเคลื่อนแบบนี้ทำเหมือนในสถานการณ์แบบนี้ เหมือนไม่ใช่ที่นี่ เพราะฉะนั้นภายในสถานการณ์แบบนี้ กลยุทธ์แบบนี้ เราจะเข้าใจกลยุทธ์ที่เขาใช้แบบนี้ ก็จะเห็นความแตกต่างหลากหลายออกมา

ประเด็นที่สามคือ ผมคิดว่า ประเด็นที่สอง ต้องแยกกลุ่มคนออกมา แยกกลุ่มคนให้เห็นความแตกต่างหลากหลาย แล้วดูสิว่า กระบวนการเคลื่อนไหว สามารถจัดการ หรือสร้างอะไรกับความแตกต่างหลากหลายตรงนี้ ประเด็นที่สาม ผมคิดว่า ความจริงผมไม่ได้อ่านเล่มใหญ่ ผมคิดว่า อาจารย์บัญญัติอ่านน่าจะมึ ที่ผมอ่านยังไม่เห็นลักษณะการให้น้ำหนักการต่อสู้ในพื้นที่สาธารณะ คล้ายๆว่า เราจะให้น้ำหนักในการเรียกร้องกับฝ่ายที่เรามีปัญหา อย่างแถวปากพนัก ทะเลสาบ หรือเขาพระ การ เรียกร้อง คือเวลาประชุมที่ไรก็ตามาราชการ เขาก็มาบ่นว่าชาวบ้านที่นี่แปลกมากเลยนะ ถ้าให้มาคำนวณตัวกันมาค่า แต่รวมกลุ่มหลบหนีกันหมด ผมคิดว่าแนวทางในการเคลื่อนไหว คงซับซ้อน ผมคิดว่า เป้าหมายในการเคลื่อนไหว คือการเคลื่อนไหวในพื้นที่สาธารณะ การพูดถึง customery law การพูดถึงความรู้ การพูดถึงอะไรต่ออะไรของเราก็แล้วแต่ เราต้องการให้สาธารณะได้รับความรู้ทุก แง่มุมของเราเป็นแง่มุมสาธารณะ และจะผลักดันการเปลี่ยนแปลง แต่ของเราทำ

แบบมีน้อย ผมเห็นว่าทำแบบมีน้อย พอทำแบบมีน้อย ไม่มีใครรู้ถ้าใครไปดู จะไม่มีใครพูดถึง สนับสนุนชาวบ้านในการเคลื่อนไหว พอเขาไปเห็นทะเลสาบสงขลา ทำให้เกิดเป็นประเด็น สาธารณะ แต่เราไม่สามารถที่จะทำความเข้าใจเรื่องการเคลื่อนไหว การเคลื่อนไหวทำให้การเคลื่อนไหวของเรา เป็นการเคลื่อนไหวในพื้นที่สาธารณะ ที่ผมเห็นเขาทำกันมาก็หลายอย่าง คือ ผลักดันตั้งแต่กลุ่มท้องถิ่น ทำให้เป็นพื้นที่การเรียนรู้ที่หลายฝ่ายเข้ามาเรียนรู้ เอาความรู้ของเราไป เผยแพร่แลกเปลี่ยน ผมคิดว่ายังมีน้อย

ประเด็นที่สี่คือ เรื่องกระบวนการ ผมคิดว่า เวลาเราทำความเข้าใจดี ความรู้การเคลื่อนไหวให้เป็นเชิงกระบวนการ ผมคิดว่าต้องมีความหมาย คล้ายๆว่า เวลาเราพูดความรู้ เหมือนที่อาจารย์ลีลา ภรณ์พูด คือตกลงเวลาเราพูดเรื่องสมุนไพรรักษา โน่นนี่นั่น อันนั้นเป็นเป้าหมายของเรา หรือเป็น กลยุทธ์ สมมติว่าเราหนีปัญหาพวกนี้มาพูด คนแก่ คนเฒ่าเล่าประวัติ เล่าความหลัง ตกลงเรา เอาแค่นี้เป็นเป้าหมายในตัวมันเอง หรือเราเอาเป็นยุทธศาสตร์ หรือเป็นกลยุทธ์ เพื่อนำไปสู่การ สร้างพื้นที่ หรือการสร้างตัวตนแบบใหม่ของเรา หรืออย่างไร คือผมคิดว่า ดังนั้นกระบวนการมีสัก 3-4 เรื่อง เรื่องแรกผมคิดว่า เราจะทำอย่างไร ให้กระบวนการสร้างความรู้ของเรา กระบวนการ เคลื่อนไหวที่สัมพันธ์เป็นกระบวนการช่วงชิงความหมาย ช่วงชิงความหมาย แปลว่า เราไม่ได้ถูก ฝ่ายมีอำนาจนิยม และคิดป้าอำนาจ เราสามารถสร้างนิยม หรือสร้างความหมายเอง เช่นที่ปาก พนัง ผมได้ความคิดจากอาจารย์ลีลาภรณ์ ผมขยับไปได้มากพอสมควร จากที่ติดกับในตอนแรก ติด กับในตอนแรก เปิดหรือปิด อีกฝ่ายหนึ่งก็เปิดให้ได้ ทุ่มถ่าลงไปให้เปิด อีกฝ่ายหนึ่งไม่ยอม ให้ปิด ตกลงว่า ผมดูแล้วมันไม่มีทางเลย เพราะฝ่ายที่ต้องการให้ปิดนี้ คือชาวบ้าน ต่างมุมมองว่า เปิดหรือ ปิด คงไม่ใช่แล้ว หรือมุมมองที่บอกว่า ประตุระบายน้ำสร้างความเดือดร้อน หรือสร้างประ โยชน์ให้ ประชาชน มุมมองแบบนี้มันไม่พอ เพราะมีอิทธิพลด้านผลประโยชน์เราก็เลยลองเปลี่ยนมุมมอง ติความหมายใหม่ ให้ทางฝ่ายราชการที่ดูแล ประตุระบายน้ำ ตรงลุ่มน้ำปากพนัง สร้างผลประโยชน์ ให้คนจำนวนหนึ่งอันนี้แน่นอน ซึ่งมีไม่น้อย แต่ว่าเป็นประโยชน์ที่เกิดขึ้นบนพื้นฐานที่ทำให้คนอีก กลุ่ม ซึ่งไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน ต้องแบกรับผลกระทบนั้น เพื่อให้คนเหล่านี้ได้ประโยชน์ เปิด มุมมองอย่างนี้ ทำให้การรับฟังมากขึ้น ตอนแรกฝ่ายหนึ่งหุบโต๊ะก่อนเลย ผมเคยเข้าไปเป็น กรรมการที่ทางกรมการสหกิจจัดตั้งหุบ โต๊ะกันเลย คือคุยไม่รู้เรื่อง ต่างฝ่ายต่างคุยเรื่องของตัวเอง พอตอนนี้เริ่มคุย แล้วเรื่องเปิดเปิดประตุน้ำ ก็ลองเปลี่ยนมุมมองเพิ่ม เช่นแทนที่เราจะพูดเรื่องเปิด หรือปิด เราก็พูดในที่ประชุมว่า การจัดการประตุน้ำแบบมีส่วนร่วม แทนที่จะให้ราชการเปิดเปิดตาม ความรู้ ก็ทำอย่างไรให้ชาวบ้านแต่ละประตุน้ำที่เขาอยู่ในเขตพื้นที่ เข้ามามีส่วนรับรู้ด้วย ใน ขณะเดียวกัน ปัญหาที่ว่า ผู้แบกรับผลกระทบต้องได้รับการช่วยเหลือ เมื่อคุณบอกว่า เป็นประโยชน์ ให้ ก็ไม่เป็นไร แต่ผู้ที่ได้รับผลกระทบต้องได้รับการช่วยเหลือ เพราะฉะนั้นก็เปิดมุมมองใหม่ๆว่า คุณจะช่วยอย่างไร เมื่อเปิดมุมมองในด้านการปรับตัว ด้านอาชีพ ใครมีศักยภาพมาก ศักยภาพต่ำ คือ ไม่ได้ละเลยเรื่องประตุน้ำ แต่ว่าไปติดกับตรงนั้นอย่างเดียว ไม่มีทางออก สมมติว่าต้องหาโอกาส

ช่วงชิงความหมาย ให้สามารถเคลื่อนไหวได้ไปสักกระยะหนึ่ง อาจจะขยับไปเจอผลสำเร็จ หรือเจอปัญหา ก็ต้องสร้างความหมายให้เคลื่อนไหวได้ ไม่อย่างนั้น ประจวบเหมาะน้ำมันติดกับทำอะไรไม่ได้เลย

ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย

เสริมอาจารย์เลิศชายนิคหนึ่ง โครงการนี้ปากพวง ดิฉันเข้าไปที่แรก พบว่าประตุนี้ไม่มีชิ้นดี ไม่มีส่วนดีเลย พอศึกษาไปสักพัก เดี่ยวถามหน่อย พื้นที่ที่ถูกกระทบมีอะไรบ้าง เริ่มเห็นเลย ส่วนสีเขียว ส่วนที่ได้ประโยชน์เป็นอะไรบ้าง ส่วนที่เสียประโยชน์เป็นโซนไหน โซนแคบน้อยกว่า อาจารย์นะ ไม่ใช่ครั้งต่อครั้ง เหลือสัก 10% แต่ก็เดือดร้อนแรง เสร็จแล้วตัวที่ช่วงชิงความหมายใหม่จริงๆ ที่เราถูกกระทบ ดิฉันไปอ่านวัตถุประสงค์ของโครงการนี้ เขามีอยู่ 6 ข้อ ดิฉันก็ไปนั่งจี้ 6 ข้อ แล้วดิฉันก็บอกเขาว่า ผลออกท่านไม่เสร็จ เพราะคุณไม่บรรล่วัตถุประสงค์ เพราะวัตถุประสงค์คือเขาต้องทำให้ระบบนิเวศดี แต่พูดถึงสภาพแวดล้อมของลำน้ำก็ดี เขาบอกว่า สภาพแวดล้อมตรงนี้คือ 3 น้ำ แล้วคุณทำให้เหลือแค่ 2 น้ำ อย่างไรก็ตามไม่ได้หรอก คือดั้งเดิมนี้ เขาไปหยิบ เขาบอกเขาบรรล่วัตถุประสงค์ทุกข้อเลยนะ ยกเว้นข้อ 6 เขาก็เลยดึงข้อ 6 กลับขึ้นมาเป็นข้อ 1 ก็เลยเคลื่อนได้ เขาจะเปลี่ยนเรื่องการเปิดปิด เป็นเรื่องการเร่กฐนเรื่องประตุน้ำ เปลี่ยนจากเปิดหรือปิด เป็นเร่กฐนว่าเปิดๆปิดๆ ในช่วงเดือนไหน ระยะเวลาเท่าไร เปิดช่วยเทคโนโลยีลดประตูลง หรือดึงขึ้น เพราะแต่ละอันมันมีผลต่อเรื่องตะกอน ไม่เหมือนกัน คือก็ไปหาวิธีแก้ทางเทคนิค ที่จะทำให้เป้าหมายอันเดียวกัน คือนิเวศยังรักษาภาพ 3 น้ำอยู่ได้ แต่ว่าในช่วงที่น้ำเต็มรุกตัวจะกันเช่นหน้าแล้ง

ดร.เลิศชาย ศิริชัย

ในส่วนกระบวนการ ผมคิดว่า ความจริงน่าจะมียู่ในรายงาน ผมคิดว่า น่าจะแสดงให้เห็นเรื่องกลยุทธ์การเคลื่อนไหว นับตั้งแต่เริ่มต้น คลี่คลายอย่างไร ผมคิดว่า การสร้างกลุ่มต่างๆ กลุ่มเด็ก กลุ่มสตรี เอาผู้หญิงเข้ามา เอาโรงเรียนเข้ามา หรือนักวิชาการเข้าไป ใครเข้าไปทั้งหลาย หรือเมื่อเข้าเห็นบวชป่า มีการบวชต้นไม้ พวกนี้น่าจะเป็นกลยุทธ์ เพื่อนำไปสู่อะไร ไม่ใช่ว่า พวกนี้เขาทำขึ้นมาลอยๆ แต่ว่าเป็นกระบวนการทั้งการเรียนรู้ ทั้งการเคลื่อนไหว เพื่อนำเอาการเรียนรู้ และการเคลื่อนไหว ไปสร้างความหมายใหม่ๆ ผมคิดว่ามีเยอะ แต่ว่าเราอาจจะไม่ได้สนใจ หยิบมาให้เห็น ทำอย่างไรเราจะจัดการวิเคราะห์ อย่างสอดคล้องกับบริบท ประเด็นที่สาม ผมคิดว่า ก็สำคัญ คือทั้งการช่วงชิงความหมาย กลยุทธ์การเคลื่อนไหวต่างๆ ทำอย่างไรเราจะให้เห็น ในที่สุดแล้วมีการปรับเปลี่ยน ความสัมพันธ์ทางอำนาจ การปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางอำนาจไม่ได้หมายความว่าเราประท้วง เขาไม่สร้างอ่างเก็บน้ำ ก็เหมือนกับที่อาจารย์เสนอที่พูด มีพลังความรู้เปลี่ยนมุมมองเราใหม่ คนเห็นตัวตน เห็นเรามากขึ้น เห็นความสำคัญเรามากขึ้น เหมือนอย่างที่อาจารย์เปสิฐพูด เขาเห็น customery law เรามากขึ้น ยอมให้เรา ฟังเหตุผล ทั้งหมดนี้ ก็มาจาก คือนี่ทุกเรื่อง เรื่องการผลิต เรื่องการใช้ทรัพยากร หรือเรื่องอื่นๆซึ่งถูกอยู่ในกระบวนการ จริงๆความหมาย การสร้างการ

เคลื่อนไหว เห็นกลยุทธ์ การปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางอำนาจในเรื่องต่างๆ เพื่อให้เรามีสิทธิในเรื่องราวต่างๆ มีโอกาส มีอำนาจต่อรองมากขึ้น ผมว่าทำอะไรที่จะทำให้เห็น หมายความว่า ในแต่ละบริบท หรือแต่ละเรื่อง แต่ละพื้นที่นี้ ทำให้เห็นการเคลื่อนไหว กระบวนการพวกนี้ ผมว่าก็อาจจะเป็นประโยชน์ ไม่เพียงแต่ในพื้นที่ที่เราเคลื่อนไหว แต่ยังเป็นประโยชน์กับที่อื่นๆ ที่จะเอาเป็นความรู้พื้นฐาน เพราะว่าเวลาผมไป ความจริงผมทำงานมาประมาณเกือบ 10 ปี จะทำงานกับ NGO ชาวบ้านตลอด ไม่เคยทำงานวิจัยใดๆเลย ก็จะเห็นข้อจำกัดเวลาชาวบ้านเขาทำ ไปแบบเดิม NGO ไป ก็เห็นข้อจำกัดตรงนี้ แต่ถ้ามีองค์ความรู้พวกนี้ ที่หลากหลายซับซ้อนพอสมควร สามารถโยงให้เห็นกระบวนการเหล่านี้ ก็จะเป็นประโยชน์กับที่อื่นๆ ด้วย สุดท้าย เสนอแนะ ผมคิดว่า อาจารย์เสนอให้ใช้คำว่านโยบายสาธารณะ ผมคิดว่า น่าสนใจ ก็คือว่า ทำอย่างไรที่เราจะขับเคลื่อนเรื่องกระบวนการนโยบายสาธารณะจากข้างล่าง ขณะนั้นนโยบายสาธารณะมักถูกทำ โดยคนชั้นกลางในเมือง แต่เดิมรัฐ บอกว่า ขณะนี้เราโยกย้ายมาสู่ประชาคม แต่ส่วนใหญ่จะเห็นว่า นโยบายสาธารณะถูกสร้างประเภท เพราะคนชั้นกลาง เมาไม่จับบั้ง ไม่สูบบุหรี่อะไรแบบนี้ แค้นนโยบายสาธารณะระดับล่าง ผมคิดว่า เราจะผลักดันอย่างไร ที่จะทำให้นโยบายสาธารณะ ตั้งแต่ระดับชุมชน เพราะผมลองศึกษา นโยบายสาธารณะที่ลุ่มน้ำปะเหลียง ที่ตรัง ตอนนั้นผมยังไม่ค่อยได้มองพวกทะเลสาบ ผมคิดว่า ในระดับชุมชน เขาพยายามทำพวกนี้กัน เพราะได้มีความขัดแย้ง มีเรื่องที่เขาอยากจัดการ แต่กระบวนการชุมชนอ้อมมาก ต้องวิเคราะห์ มีกลยุทธ์ของตัวเอง เพราะจะไปทำตรงๆแบบที่เราคิดไม่ได้ มีความซับซ้อนของมันอยู่ เพราะฉะนั้นทั้งหมดนี้ผมคิดว่าเกิดขึ้นภายใต้การสร้างที่เราเรียกว่า “การปฏิบัติการทางสังคม” การปฏิบัติการทางสังคม คือ ที่อาจารย์เสนอให้ว่า เราต้องสร้างความรู้ให้มีพลังขึ้นมา ที่มีอำนาจต่อรองได้ และช่วงชิงความหมายได้ ในพื้นที่สาธารณะ และสร้างการเคลื่อนไหว ปฏิบัติจริงด้วย บางที่เราสร้างกับความรู้ขึ้นมาลอยๆ แต่จริงๆไม่ได้ทำ อันนี้ก็เป็นปัญหามาก ผมก็เจอทั้งปากพอง ทั้งทะเลสาบ ทั้งเขาพระ คือสิ่งที่เราพูด กับสิ่งที่เราทำ คนละเรื่อง ผมเจอตัวอย่างร้อนๆ เลยกี่นครๆ กลุ่มนี้เรารู้จักกันดี ถ้าเอ่ยชื่อ คนอาจจะได้ยิน อนุรักษ์ป่าอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติ เขาก็มีชมรม คือกลุ่มอนุรักษ์เดินป่า แต่ความมาแตกตอนที่ขงมันมามาก เพราะป่ามันโตเต็มเลย คนเพิ่งไปรู้ว่า แท้จริงเขาก็ทำเป็นปกติ แต่เวลาเขาพาไปดู เขาพาไปอีกที่ ที่เขาไม่ได้บอกบอก รกไปเลย ตอนนี้อย่างบ้านไม่มีใคร โคนไม้ล้มหมดเลย ที่นครๆ ทำนองนี้คือคล้ายๆ ว่าต้องสร้างปฏิบัติการทั้งความรู้ของเรา ชุดความรู้ เพื่อเอาไปต่อรอง และสร้างกระบวนการเคลื่อนไหวให้สอดคล้อง ปัญหาของเราขณะนี้ก็คือว่า ของนักวิชาการมหาวิทยาลัยของผมด้วยที่ผมเจอ ของพี่น้องพวกเราด้วย NGO และชาวบ้านที่เป็นแกนนำ คือชาวบ้านเขารู้ บางทีเขาก็เอาเราไปต่อรอง ไม่ใช่ว่าชาวบ้านเขาไม่รู้ เราไปทำอะไรก็ได้ ชาวบ้านเขารู้ ที่ชมรมประมงเล็กๆที่ทะเลสาบสงขลา ไปเป็นสมาชิกสัมพันธ์ประมงพื้นบ้านด้วย ตอนนั้นผมไปเจอเมื่อไม่นานมานี้ ไปเคลื่อนไหวกระบวนการชาวบ้าน เขามานั่งคุยกับผมว่า ผมนี่เสนอทางแก้ปัญหาทะเลสาบสงขลา รัฐบาลไม่รับ ผมเสนอ ไปเลย โฟงพวงแก้มไม่ยากหรอก ไฟตู้ให้รัฐให้เลย ช่องละ 500,000

เสร็จ ที่จริงของหนึ่ง อย่างน้ำดีๆ ร่องดีๆ โฟงพวงก็ 300,000 ร่องถูกๆก็มี แต่ว่า ไม่ใช่ชาวบ้านคิดนะ แต่เราต้องเข้าใจกระบวนการทั้งหมด กระบวนการที่เขาถูกคุกคามมาอย่างนี้ เขาพยายามสร้างอำนาจ ต่อรอง ภายใต้ความเป็นปัจเจก จึงต้องวิเคราะห์ความซับซ้อน เราก็ทำอย่างไรที่เราจะสร้างทั้ง ความรู้ และการเคลื่อนไหวพวกนี้ไปด้วยกัน แล้วก็เป็นเรื่องยาก อันนี้ผมไม่ว่าพวกเรา แต่เพียง ชี้ให้เห็นว่า เริ่มต้องทำ ต้องช่วยกัน ไม่ใช่เรื่องง่าย เพราะซับซ้อนมาก ยิ่งอาจารย์โยงเรื่องโลกาภิวัตน์ได้ชัดมาก ยางก็ดี ลงมาในพื้นที่นา โลกาภิวัตน์เลย ขณะนี้น่ากึ่งน่ากลัวมาก เพราะว่าไม่ได้ เดียวแล้ว เจริญโภคภัณฑ์ไปลงเป็นฟาร์ม เป็นพันไร่ แล้วห้ามคนในหมู่บ้าน ไปยุ่งเกี่ยว ใช้แรงงาน พม่า กับแรงงานภาคอีสาน เพื่อจะคุมแต่ห้องแล็บ ทางภูเก็ตทางกระบี่ ตอนนี่เกาะเป็นของฝรั่งหมดแล้ว ไล่ซื้อกันเลข ไร่ละ 3 ล้าน 4 ล้าน 5 ล้าน แล้วก็มีโครงการจะถมเกาะกลางอ่าวพังงา เพื่อที่จะไว้รับเรือยอร์ช ซื้อเรือยอร์ช เรือยอร์ชขนาดใหญ่ จะมีการลอกอะไรต่ออะไร พวกนี้จะมา แรงมาก ผมก็นึกไม่ออก ในความคิดของผม ผมคิดว่า การแก้ปัญหา คงต้องสร้างการเคลื่อนไหว ของชาวบ้านที่มาอย่างหลากหลาย การสร้างความเคลื่อนไหวของชาวบ้าน โยงไปสู่ระดับนโยบาย ด้วย โยงด้วยการยกระดับความรู้ และความรู้ย่อยๆที่เราพูดถูกโยงเหมือนกับอาจารย์ไพสิฐพูด ถูกโยง ไปสามารถเปลี่ยนกฎหมาย เหมือนที่อาจารย์สีลาภรณ์พูด ถูกโยงไปกระทบกับนโยบาย ใน ขณะเดียวกันก็ถูกโยง ไปเป็นพลังในการแก้ปัญหา โดยการสร้างเครือข่าย ระดับแบบนี้ แต่ผมเห็น กำลังแรงของโลกาภิวัตน์ จะทำให้เครือข่ายเขาพัง ในอ่าวพะงัน แคนนำชาวบ้าน แคนนำประมง ตอนแรกก็สู้กับประมงพาณิชย์ แต่พอเขามีที่ 20 กว่าไร่ ได้ไร่ละ 300,000 เขาเลิก มาขายที่ ซึ่งแรง มาก ผมก็ยังคงคิดว่าอาจจะต้องทำงานกัน ในส่วนของพวกเรา ผมคิดว่า ทำงานชุมชนให้แน่น การ เคลื่อนไหว แล้วพยายามยกระดับโยงเข้าไปสู่นโยบาย ทั้งในแง่ของการยกระดับความรู้ และการ สร้างเครือข่ายผลักดัน แต่ว่าน่าจะมีส่วนภาคส่วนอื่นๆ ทางวิชาการ ภาคส่วนอื่นๆ ที่มันสามารถ ผลักดันจากระดับนโยบาย ที่จะสร้างอำนาจก็คิดกันบางอย่าง ที่จะ ไปกระทบกับสิทธิชุมชน โดยตัว เขาเอง เขาอาจจะสร้างการเคลื่อนไหวข้างล่างสู้ไม่ได้ เหมือนมาด้วยเงินแพงๆ อาจใช้ช่องทางถูก กำหนดคกกฎเกณฑ์ มาจากสาธารณะบางอย่าง ที่ไม่ให้เกิดการแย้งชิงทรัพยากรจากชุมชนลักษณะ แบบนี้

ดร.ประภาส ปิ่นตบแต่ง

ภาพใหญ่ ผมคิดว่างานในเชิงกระบวนการเขียนบทสรุปยากอยู่แล้ว อันนี้เห็นใจคนทำงาน กระบวนการการถ่ายทอด ยิ่งเรานั่นเรื่องกระบวนการถ่ายทอดออกมายากแน่ บทเรียนในเรื่องพวก นี้ อย่างไรก็ดี ผมคิดว่า ถ้าดูว่าอะไรหายไป ผมพยายามดูโจทย์ ซึ่งหลายท่านก็ย้ำว่า โจทย์สำหรับ งานวิจัยคราวนี้ ดูในแง่ของการต่อสู้ด้วยภูมิปัญญา และความรู้ อันนี้คงเป็นคีย์เวิร์ดที่สำคัญของงาน นี้ คือพยายามพูดถึงอำนาจของความรู้ ในแง่ของการปฏิบัติการทางสังคมต่างๆ ที่นี่ตรงนี้ที่จริง เวลา พูดถึงองค์ความรู้ ความรู้ในที่นี้ก็แตกต่างกันเยอะอยู่เหมือนกันนะ ในหลายระดับ ในหลายมิติ

ความรู้ อาจจะเป็นเรื่องของการเรียนรู้ภูมิปัญญาในท้องถิ่น หรืออะไรก็แล้วแต่ การสร้างแกนนำ ผู้นำ จิตสำนึกร่วม ตระหนักรู้เรื่องสิทธิ ผมรู้สึกว่ามีความหลายระดับเยอะมาก ตรงนี้ในแง่ของอำนาจ ความรู้ในที่นี้ ผมพยายามคิดว่า โจทย์ของงานวิจัยนี้ คงมองว่าที่ผ่านมาปฏิบัติการทางสังคม ต้องมอง อย่างสุดขั้วเลย คือมันมีการเคลื่อนไหวแบบหนึ่ง ที่อาจจะเน้นเรื่องการระดมทางการเมือง กับมีอุป พวกเราก็ถูกค่า พวกใช้ดิน ไม่ค่อยใช้ปัญญา พวกให้สุดขั้ว ตรงนี้ก็สำคัญเหมือนกัน ผมคิดว่า เขาเข้าใจจริงๆ การแยกระหว่างปฏิบัติการทางสังคม อำนาจของความรู้ กับความรู้ของอำนาจ การระดม บางทีมันก็ไม่ได้แยกออกจากกัน และผมคิดว่า งานนี้ สำหรับส่วนตัวของผม ผมกลับรู้สึก ว่า งานนี้กลับตอบโจทย์ว่า บางทีแยกออกจากกันไม่ได้ มิติเรื่องของการระดมทรัพยากร เรื่องของผู้นำ เรื่องการสร้างการตระหนักร่วมของผู้คน อันนี้ก็เป็นสิ่งที่มันไม่สามารถแยกขาดจากกัน และผมคิดว่า ในการสรุปบทเรียนเท่าที่อ่านในเอกสาร โจทย์ของเราที่อยู่ในเอกสาร ผมคิดว่า กลับตอบโจทย์เรื่องของกระบวนการเรียนรู้ในที่นี้ใช้ เรื่องการไปถอดบทเรียนในแง่ของ งานวิจัยชิ้นนี้เข้าไปสร้างความตระหนักรู้ หรือว่าความสำเนียง ในเรื่องของสิทธิชุมชนของชาวบ้าน ตรงนี้ผมคิดว่าเป็นกระบวนการที่เราเห็นว่า งานชิ้นนี้ ทั้งในแง่ของการปฏิบัติการเอง ที่พวกเราได้เข้าไปร่วม หรือผมก็เข้าไปฟังหลายที่ ผมก็คิดว่า ตรงนี้มันเห็นชัดว่า งานชิ้นนี้ทำตรงนี้ได้เยอะ แต่ว่าอย่างไรก็ดี แม้ในมิตินี้ ถ้าดูจากงานเขียน ผมรู้สึกฟังที่ภาคใต้พูดเมื่อเช้า คิดว่างานนี้ ต้องย้อนไปถึงอาจารย์บัญชา บอก ผมเห็นพูดไปหลายที่อ่าน ไม่ค่อยเห็น แม้แต่กระบวนการถอดตรงนี้ ซึ่งก็น่าเสียดาย ที่เราดูในกรณีต่างๆ ตรงนี้มีการถอดบทเรียนไว้มากมาย แต่อาจจะเป็นปัญหาในเรื่องของการเขียน ถ้าดูตรงนี้ เราพูดถึงเรื่องของผู้นำ ได้ผู้นำอย่างไร ผู้นำชาวบ้าน สร้าง NGO เป็นนักวิจัยขึ้นมาได้อย่างไร อะไรต่างๆ เป็นภาพแบบหลุดจากแกน ไม่เห็น process ตรงนี้ แม้จะดูเรื่องพวกนี้ ประเด็นนี้ก็ยังรู้สึกว่า ยังขาด ถ้ามองในเชิงประเมินผลสักหน่อย เราดูในเชิงกิจกรรม มองในเชิง output รูปแบบกิจกรรม เราทำ แต่ว่าภาษาที่เราใช้ outcome outcome ในที่นี้ก็คือ คุณในเชิงของกระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วม ในคราวนี้ ไปสร้างอะไรขึ้นมา ผมคิดว่ายังขาดตรงนี้นะ ตรงนี้ถ้ามองในเชิงคำ สองคำ นี้ ก็อาจจะต้องมาดูตรงนี้ว่า งานชิ้นนี้ได้อะไรตรงนี้ขึ้นมา ที่นี้กลับไปในเรื่องของความรู้ อำนาจของความรู้ การต่อสู้เรื่องภูมิปัญญาอะไรต่างๆ ผมคิดว่า ยังไม่ค่อยชัดว่า งานชิ้นนี้สังเคราะห์สิ่งที่ อาจารย์เสนอให้ ได้ พูดถึงว่า มีเรื่องของระบบเศรษฐกิจทางเลือกอย่างไร ของชุมชนอะไรต่างๆ หรือว่านโยบายสาธารณะจากข้างล่างที่เราได้จากการประมวลความรู้ จากการวิจัยชิ้นนี้ ชิ้นที่ 3 ก็ยังไม่ค่อยได้อ่านเท่าไร หมายถึงว่า การถอดตรงนี้ก็มาที่อาจารย์ได้พูดถึง บนนโยบายสาธารณะจากเบื้องล่างต่างๆ ที่จะทำให้อำนาจของความรู้ได้มีพลัง แล้วก็ในเชิงของปฏิบัติการ ผมได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับตอน workshop ที่สาธยายอยู่บ้าง ผมคิดว่า มีหลายที่มีการทำเรื่องพวกนี้ ในการเอาความรู้ไปขับเคลื่อน ยกตัวอย่างเรื่องเล็กๆ การทำวิจัยที่ทำให้เห็นถึงผลกระทบต่างๆ เอาข้อมูลนั้น ไปผลัดอะไรต่างๆ อันนี้ อาจจะเป็นเรื่องเล็กๆ ในระดับพื้นที่ แต่ว่าเรื่องอย่างเช่นรายปี โสไลด์ หรือปากมูอะไรต่างๆ ที่พูดถึง เรื่องการจัดการ การฟื้นฟู ป่าทามอะไรต่างๆ กับเศรษฐกิจของป่าทามพวกนี้ ผมคิดว่า มิติความรู้ใน

มิตินี้ เราอาจจะยังไม่ค่อยสรุปให้เห็นถึงบทเรียนในเชิงของตัวเศรษฐกิจทางเลือก ที่เราใช้กัน แต่ว่าในการสรุปบทเรียน ผมยังรู้สึกว่าจะไปเน้นที่เรื่องของผู้นำ การพัฒนาเครือข่ายก็เป็นเครือข่าย ถ้าอ่านคุณะ อ่านดูจากงานเขียน เป็นเครือข่ายของนักวิจัยบ้าง ชาวบ้านบ้าง แต่ว่าในแง่ของการขับเคลื่อนความรู้ ก็เป็นสิ่งที่อาจารย์เลิศชายได้พูดถึง คือว่า เวลาพูดถึงการต่อสู้ในเชิงความรู้ ผลักเข้าไปในสังคมอย่างไรบ้าง ผลักเข้าไปในพื้นที่สื่อ พื้นที่สาธารณะอะไรต่างๆ การประเมินผลสะท้อนในเรื่องนี้ ในแง่ของการผลักดัน ผมก็ยังคิดว่า งานชิ้นนี้แทบจะไม่พูดถึงเลย ทั้งที่ทำเยอะ การถอดความรู้ตรงนี้มีผลคัดค้าน ซึ่งตรงนี้จะทำให้ตอบโจทย์ที่อาจารย์สีลาภรณ์ได้พูดถึงว่า งานชิ้นนี้ต่างไปจากงานพัฒนาอย่างไร ต่างไปจากงานเคลื่อนไหวแบบอื่น ที่เน้นในเรื่องของการระดมทรัพยากร ระดมมวลชน สร้างผู้นำ สร้างจิตสำนึกร่วม พวกนั้นก็สำคัญ ผมไม่คิดว่างานเคลื่อนไหวจะแยกฐานการเมืองของความรู้ กับการเมืองของการระดม บางทีก็ควบคู่กันไปด้วยกัน แต่ว่าการระดมในงานชิ้นนี้ ผมคิดว่าน่าสนใจ ที่ว่าเป็นการระดมผ่านเรื่องสิทธิชุมชน ให้ชาวบ้านตระหนักรู้ในเรื่องพวกนี้ และสร้างทางเลือกด้วย ที่เราพูดถึงเรื่องการจัดการเรื่องป่าชุมชน อะไรก็ดี ผมคิดว่า น่าสนใจตรงที่ว่ามันไปด้วยกัน ทำให้การเคลื่อนไหวถูกยกระดับขึ้นมา อันนี้ก็เป็นที่ผมอยากให้งานสังเคราะห์ สามารถตอบโจทย์ตัวนี้ จะถูกยกระดับขึ้นมาเยอะมาก ระดับใกล้เคียงกับกระบวนการเคลื่อนไหวอื่น ที่เน้น เท่าที่ดูเคสต่างๆ ที่ทำ เราจะเน้นในเรื่องการเมือง ปฏิบัติการทางการเมืองแบบการระดมไปเยอะ ผมคิดว่างานชิ้นนี้ให้ความรู้อีกมิติหนึ่ง ในแง่ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ซึ่งน่าสนใจมาก แต่ว่านักเขียนไม่ค่อยเขียนออกมา ตรงนี้ก็จะต้องมาช่วยๆ กันดู อีกประเด็นเล็กๆ ประเด็นหนึ่งที่อาจารย์เสนอได้เริ่มไว้เมื่อเช้า คือประสบการณ์การถอดบทเรียน ในเชิงของงานวิจัยชิ้นนี้ ซึ่งเรารู้ว่าเป็นงานวิจัยที่แตกต่าง ไปจากงานวิจัยความรู้ กระแสหลักต่างๆ การเขียนส่วนที่ 1 ประสบการณ์พวกนี้ ก็น่าจะเอามาพูด ซึ่งผมคิดว่าสำคัญนะ ในเชิงของเราเป็นครูอาจารย์ จะได้ไปสอนหนังสือ อาจารย์บัญชา น่าจะต้องมาช่วยถอด ผมรู้สึกอย่างนั้นนะ ถ้ามองจากความรู้แบบนี้ การวิจัยแบบมีส่วนร่วมแบบนี้ การวิจัยที่เอาชาวบ้านเป็นพระเอก ไม่ใช่คนนอกสร้างเครื่องมือ ที่เป็นปรนัยต่างๆ ทั้งๆที่งานวิจัยชิ้นนี้ เป็นงานวิจัยที่เชิงปฏิบัติการที่น่าสนใจมาก และที่สร้างอะไรใหม่ๆ ให้กับมิติของงานวิจัย ที่นักวิชาการ โดยเฉพาะอาจารย์เสนอ ก็เป็นนักวิชาการอาวุโส ที่ลงมาทำงาน ผมคิดว่าถอดบทเรียนในเรื่องพวกนี้ อ่านแบบนี้ช่วงหลังๆ ก็หายไปเยอะ มีช่วงหนึ่งรุ่นอาจารย์ไชยยันต์ วรรณฤดี สถาบันวิจัยสังคม ม.เชียงใหม่ ยังหนุ่มๆ ตอนนี้อาจารย์ก็เกษียณไปแล้ว ก็หายไปประมาณช่วง 28, 29, 30 ยี่สิบปีเลยนะ ก็กลับมาอีก อันนี้น่าสนใจ น่าสังเคราะห์ ส่วนอื่นๆ อาจารย์เลิศชายก็พูดไปหมดแล้ว ผมขอพ่วงไปด้วย เรื่องอื่นๆ เรื่องนโยบายสาธารณะจากข้างล่าง การสังเคราะห์ก็อาจจะเป็นเรื่องหนึ่ง ที่นี้ ในส่วนของ ข้อเสนอจากนโยบายในที่นี้ เรื่องนี้มันอาจจะยังอิงกรณีอยู่เยอะ การสังเคราะห์ภาพใหญ่ มาตอบโจทย์ในเชิงที่อาจารย์ไพสิฐได้พูดถึงไปแล้ว เชนกฎหมาย การพัฒนากฎหมาย อะไรต่างๆพวกนี้ ก็อาจจะเป็นสิ่งที่จะต้องมาสังเคราะห์ ก็คง 3 ประเด็น

กฤษฎา บุญชัย

เนื่องจากคลุกคลีกับโครงการนี้มานานโดยตลอด คงจะไม่ให้ความเห็นว่าจะต้องวิจารณ์ ไปปรับปรุงอะไร แต่ผมคิดต่อไปข้างหน้าแล้วกัน ความเห็นเรื่องนโยบายสาธารณะ ผมคิดว่าเป็นสิ่งที่ น่าสนใจ คือว่า เวลาเราคิดถึงสาธารณะ ผมคิดว่า เราคงต้องคิดตรงนี้ให้ชัดมากขึ้น จาก ประสบการณ์ที่ผมลองใคร่ครวญพวกนี้มา เราไม่น่าจะคิดสาธารณะแบบกว้างๆ เช่นหมายถึงมวล รวมทั้งหมดของสังคม หมายถึงปรากฏในหนังสือ หนังสือพิมพ์ หรือในทีวี ผมคิดว่าสาธารณะ เหล่านั้นมีประโยชน์น้อยมาก กับขบวนการเคลื่อนไหวที่เราอยู่ ผมคิดว่า เราน่าจะนึกถึงสาธารณะ ในแง่หมายถึงที่มีลักษณะเฉพาะเจาะจงมากขึ้น ว่าใครคือกลุ่มที่น่าจะเป็นพันธมิตร ที่น่าจะสามารมี ส่วนร่วม ทั้งในแง่ของการระดมทรัพยากร ในแง่ความหมายของการสร้างสำนึกร่วม หรือในแง่ของ การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ลองดูตัวอย่างในกรณีคุณทักษิณ และไทยรักไทยในยุคหลัง เหตุการณ์ 19 กันยา ผมคิดว่ามีบางอย่างที่น่าสนใจ คือว่าขณะที่ข้างบนมันถูกกลบ แต่ปฏิบัติการ ไม่ว่าจะโดย แต่งตั้งทางการเมืองหรือไม่ แต่ผมคิดว่าไม่ใช่แค่นั้น โดยการสื่อสารของกลุ่มชาวบ้านต่างๆ ที่ผ่าน ทอดไป จากชนบทสู่เมือง จากชนบทมาถึงแท็กซี่ มาถึง 3 ล้อ มาถึงกลุ่มคนต่างๆ ผมคิดว่ามีการ สื่อสารทางวัฒนธรรม โดยใช้เครือข่ายของพวกเขา จำนวนมหาศาล ทักษิณผิดหรือถูกอีกเรื่องหนึ่ง แต่ผมสนใจวิธีการที่เขาสื่อสาร และสามารถระดมพลัง แม้ว่าสิ่งเหล่านี้จะไม่ปรากฏนักในสื่อ กระแสหลักก็ตาม ผมคิดว่า เวลาเราคิดถึงการสื่อสารเพื่อปฏิบัติการสาธารณะ อาจจะต้องมองมิติ แบบนี้มากขึ้น เพราะลำพังสิ่งที่พวกเราเผชิญเฉพาะกลุ่มของเรา กลุ่มผู้เดือดร้อนร่วมกัน ผมคิดว่า มันไม่พอ ทำอย่างไรประเด็นอย่างสมัชชาคนจน อย่างกลุ่มต่างๆ จะสามารถโยงไปถึงพี่น้อง ที่เป็น คนอีสานด้วยกัน อย่างที่สดสโโยงไปถึงคนที่อยู่ตามเมืองใหญ่ๆ โโยงไปถึงกลุ่มคนต่างๆเหล่านี้ที่จะ มีพลังในการทำงาน หรือว่ามีการรับรู้ ตระหนักร่วมกัน อะไรคือปัญหาที่เผชิญอยู่ ผมคิดว่า เรา สามารถสร้างจากจุดของเรา และโยงไปหาสาธารณะ ในความหมายแบบนี้ขึ้นมาได้ ผมคิดว่า สาธารณะแบบนี้ จะมีความหมายมากกว่าแค่คิดกว้างๆ ดังนั้นสิ่งที่ ผมคิดว่าสาธารณะแบบนี้จะโยง ถึงต่อมาก็คือ เวลาเราสร้างความรู้ แล้วเผยแพร่มันออกไป ไม่ใช่แค่เราทำงานวิจัย เพื่อที่จะทำให้ชัด กับผู้อ่านที่เป็นผู้อ่านทางนโยบายอย่างเดียว แต่เราจะเอาความรู้ชุดแบบไหน ที่จะโยงไปถึงบุคคล ต่างๆ ผมคิดว่าจากงาน โครงการสิทธิชุมชน มีความรู้อย่างน้อยสัก 3-4 เรื่อง ที่ผมคิดว่าน่าสนใจ ที่ น่าจะลองคิดเรื่อง การสื่อสารเผยแพร่สู่สาธารณะ เรื่องแรกคือความรู้ในเชิงต่อต้านนิเวศทรัพยากร ซึ่งอาจจะไม่ใช่ความรู้ตามกรอบกระแสหลัก แต่ผมคิดว่ามีความรู้ที่ถูกนิยาม ให้ความหมายโดย ชุมชน แม้ว่ากลุ่มคนที่แตกต่างกัน ไปตามนิเวศ ตามสถานการณ์ และตรงนี้เป็นความรู้ที่มัน เปลี่ยน มันไม่นิ่งด้วย เพราะทะเลสาบก็เปลี่ยน ป่าก็เปลี่ยน น้ำก็เปลี่ยน แต่ความรู้ท่ามกลางการ เปลี่ยนแปลงทางนิเวศตรงนี้ ผมคิดว่ามีสิ่งที่สำคัญ ที่น่าจะสื่อสาร ประการที่สอง คือความรู้ในเรื่อง ของการจัดการ ไม่ใช่ความรู้ต่อต้านนิเวศ หรือต่อต้านทรัพยากร ไม่ใช่ความรู้ต่อต้านสมุนไพรร หรือ อาหาร แต่เป็นความรู้ในด้านการจัดการ เช่นจะสร้างระบบจัดการร่วมแบบไหน บางอันร่วม บางอัน

แยก บางอันซ้อน หรืออะไรต่างๆ ผมคิดว่าสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่ คึงสามารถไปเผยแพร่ออกไปสู่กลุ่มคนในวงกว้างมากขึ้นได้ และ โขง ไปถึงความรู้ในการสร้าง เขาเรียกว่าเศรษฐกิจในการพึ่งตัวเอง ซึ่งตรงนี้ถึงแม้ว่าจะยังไม่ค่อยปรากฏชัดนักจากโครงการที่เราเล่ากันมา แต่ผมคิดว่าก็มีอยู่ในพลังที่กลุ่มคนต่างๆ ดำรงอยู่ในที่ของชาวบ้านเอง ทั้งผู้นำชุมชน ทั้ง NGO หรือพวกเราไปทำงานอยู่ ความรู้แบบที่สาม เป็นความรู้เรื่องของการเผชิญกับความขัดแย้ง ผมคิดว่าความรู้ชุดแบบนี้เป็นความรู้ที่น่าสนใจคือว่า เวลาชาวบ้านปากพองเจอปัญหาแบบนี้ ชาวบ้านที่นั่นเจอแบบนี้ ๆ ผมคิดว่ามี dynamic หรือความเปลี่ยนแปลง หรือมีบทเรียนที่สามารถดึงออกมาได้ตลอดเวลา ซึ่งชุมชนที่อื่นสามารถนำไปปรับใช้ว่า เมื่อเขาเผชิญกับความขัดแย้งแบบต่างๆเหล่านี้ มีกี่ทางเลือกที่เขาจะใช้ความรู้แบบไหนที่เขาจะใช้ในการเผชิญกับความขัดแย้งแบบนี้ ความรู้ต่อมาคือความรู้ในเรื่องของความรู้ในเชิงตรวจสอบก็แล้วกัน (monitor) เป็นความรู้ประเภทว่า ชาวบ้านรู้ได้อย่างไรว่า โครงการนี้มีผลกระทบ ชาวบ้านไปอ่าน EIA ได้อย่างไร ผมคิดว่ามีวิธีการสร้างความรู้ เรียกว่า ความรู้ในเชิงตรวจสอบโครงการ หรือแผนการนโยบายการพัฒนา ผมคิดว่า มันมีกระบวนการ วิธีการเรียนรู้แบบนี้ ผมคิดว่า เป็นสิ่งที่น่าสนใจ ซึ่งอาจจะลองสามารถดึงออกมาได้ และสุดท้าย ความรู้ในเชิง movement นั่นเอง ความรู้ในการสร้างเครือข่าย ระดมพลัง และแสวงหาพันธมิตร กำหนดเป้าหมาย ยุทธศาสตร์อะไรแบบต่างๆ ซึ่งผมคิดว่า บทเรียนของพวกเรามีอยู่พอสมควร แต่ถ้าเราสามารถจำแนกออกมาให้ชัดเจน และสามารถหากกลุ่มเป้าหมายในการสื่อสารที่ผมพูดถึง สาธารณะที่ไม่ใช่ วงกว้าง และสืบทอดไปถึงพวกเขาได้ และสร้างการเรียนรู้ให้มันก้าวหน้าออกไปยิ่งขึ้น ผมคิดว่า น่าจะมีนัยที่สำคัญขึ้นจะนำไปสู่การสร้างสิ่งที่เรียกว่า นโยบายสาธารณะ คงเป็นสาธารณะ ถ้าเป็นภาษาอังกฤษ คือมี S คือมีสาธารณะหลายๆแบบ เต็มไปหมดเลย มีนโยบายที่เกิดขึ้นจากจุดต่างๆ ขึ้นมาเต็มไปหมด แล้วไม่จำเป็นว่า นโยบายสาธารณะ จะต้องนำไปสู่การแก้กฎหมายในฉบับพลัน ผมคิดว่าไม่ง่ายขนาดนั้น แต่ถ้าเราสามารถยึดครองสาธารณะ และสามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงทั้งในเชิงสำนัก ในเชิงความรู้ และในเชิงการจัดการ อย่างที่ว่ามาให้แพร่ไปจุดต่างๆ อย่างน้อยที่สุด ถ้าพูดให้เป็นรูปธรรม ชุมชนต่างๆในสังคมไทย ที่ยังอยู่บนฐานทรัพยากรจริงๆ และกำลังเผชิญปัญหาทั้งหลาย ผมคิดว่านี่คือกลุ่มเป้าหมาย ชุมชนอาจจะมียุทธศาสตร์ไม่อยู่บนฐานทรัพยากรแล้วก็ได้ หรืออยู่ก็ไม่ใช้ หรือไม่สัมพันธ์แล้วก็ได้ ผมคิดว่าชุมชนที่ยังสัมพันธ์อยู่ ผมคิดว่าเป็นกลุ่มเป้าหมายสำคัญ ทำอย่างไรความรู้แบบนี้จึงจะส่งทอดไป และสร้างให้เกิดความรู้ใหม่ๆที่ก้าวหน้าขึ้น

ดร.ประภาส ปิ่นตบแต่ง

ประเด็นสุดท้ายของบท ที่เรื่องนโยบายสาธารณะ คือเรามักจะเขียนกันแบบ ตามประเพณีว่า จะต้องมียุทธศาสตร์นโยบาย ผมคิดว่าที่เราคุยกันนี้ หลายๆท่านก็คงเห็นร่วมกันว่า เวลาพูดถึงนโยบายสาธารณะนี้ อย่าไปนึกถึงแต่เนื้อหา ซึ่งเขียนไม่ค่อยยากเท่าไร ผมคิดว่างานชิ้นนี้ หัวใจของงานชิ้นนี้ก็คือ กระบวนการที่ได้มา ซึ่งนโยบายจากข้างล่าง จากเบื้องล่าง การถอดบทเรียน ทั้ง

ในแง่ของกระบวนการกำหนดนโยบายอะไรต่างๆพวกนี้ ที่คนเข้ามานิยามมัน รวมทั้งมีปฏิบัติการจริงในเรื่องของการผลักดัน และผมคิดว่า สัมผัสประเมินผลก็ได้ด้วย ซึ่งที่จริงถ้ามองในเชิงแบบนี้ ในการเขียนในหัวข้อ ผมว่า ถ้าเราให้น้ำหนักกับเรื่องนี้ ในเรื่องของตรวจสอบ เรื่ององค์ความรู้ เรื่องนโยบายสาธารณะ งานก็จะได้ถูกยกระดับมากขึ้นไปอีก

ดร.สิลาภรณ์ บัวสาย

ประเด็นเรื่องการขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะที่ ดิฉันก็ขบกับตัวนี้อยู่เนาน และนั่งคิดว่า ถามว่าจริงๆแล้วนี่ นโยบายออกมาแล้วจะไปไหน แล้วมันไปเกิด change ได้จริงๆหรือเปล่า เพราะว่าเมื่อสักประมาณปี 46 47 เราทำชุด โครงการเรื่องที่ดิน แล้วก็ผลัก ไปจนเข้า ได้มติดกรม.หมดเลย ออกมาตาม เรียกว่า ทีมวิจัยแทบเป็นคนร่างให้เลยนะ ว่ามตินี้เขียนว่าอะไร ผ่านพันธุศักดิ์ ผ่านอะไร จนกรม.ออกมาหมดเลย เราก็คือใจ ปราบกว่า 1 ปีหลังจากนั้น change ไม่เกิด เราก็อถามว่า ทำไมมันไม่เกิด เขาก็บอกว่า หน่วยราชการเขา กระจายออกมาเป็น 7 แผนงาน อยู่ใน 4 กระทรวง อะไรประมาณนี้ แล้วไปไล่ดูแต่ละกระทรวง มีข้ออ้างหมดเลย ข้ออ้างหลักคือ เขาของงบประมาณแผ่นดินแล้วไม่ได้ เขาก็เลยทำเรื่องนั้นไม่ได้ เช่นทำฐานข้อมูลที่ดินไม่ได้ ทำเรื่องคุ้มครองเขตเกษตรกรรมไม่ได้ ทำเรื่องจัดเก็บภาษีที่ดินไม่ได้ อะไรประมาณนี้ เราบอก ถ้าอย่างนั้นสงสัยเราเลี้ยงเป่าผิด อันนี้เป็นบทเรียนสำคัญของสกว.เลยนะ เพราะว่าเราคิดว่า เอาวิจัย แล้วไปขับเคลื่อนนโยบาย ให้มันพลาดเป่า เราก็อเลยถึงใหม่ ถ้าอย่างนั้น ไม่เอา เราเอาการขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงดีกว่า แล้วถามว่า ใครเป็น key factor ในกระบวนการเปลี่ยนแปลงอันนั้น เปลี่ยนเรื่องอะไรมันจะชัดมาก จะเอาตรงไหน แล้ว key factor key player ที่อยู่ในนั้นคืออะไร แล้วคิดเข้ามาจะทำให้อันนี้เคลื่อนจากคำว่านโยบาย ไปสู่คำว่า การจัดการ แล้วเริ่มมองเห็นมิติได้มากขึ้นว่า เราต้อง manipulate ตัวไหนบ้าง จะด้วยความรู้ ด้วยทักษะ ด้วยภาติ หรือด้วยอะไรก็แล้วแต่ เพื่อทำให้มันเกิดองค์ประกอบที่เหมือนปัจจัยพร้อม เหตุถึงพร้อม การเปลี่ยนแปลงมันก็เกิด ซึ่งตรงนี้เป็น การเล็งเห็นอีกตัวหนึ่งเลยนะ ไม่ใช่การหวังในคำล่อยๆ ว่านโยบายสาธารณะแต่ไม่เกิด ทีนี้พอจัดการ ก็จะเริ่มเห็นระดับว่า การจัดการก็มีหลายระดับ จัดการฟาร์มที่อยู่ระดับครัวเรือน พอจัดการศึกษามันเลยขึ้นมาถึง นอกจากโรงเรียนแล้ว ก็เข้าไปในโรงเรียนในเขตพื้นที่ ก็การจัดการระดับขององค์ประกอบของผู้คนที่เกี่ยวข้องก็เปลี่ยนไป อำนาจการควบคุมปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ก็แตกต่างกัน อย่างจัดการฟาร์มนี้คุมตัวเองได้ใช่ไหม จะใส่ปุ๋ยเท่าไร จะจัดการอะไรเท่าไร แต่ว่าพอเรื่องเลยนั้นเรากุมปัจจัยได้ไม่ทั้งหมดก็เลยจะต้องไล่เป็นขั้นๆขึ้นไป และจะเริ่มเห็นว่า ชีคความสามารถของชุมชนนี้ ขึ้นไปได้ถึงตรงไหน แล้วแค่ไหนไม่พอ แล้วจะต้องหาตัวต่อ หาตัวช่วย หาตัวเสริมด้วยอะไรบ้าง ในมิติที่เราไปทำงานกับภาครัฐ เราพบอันหนึ่งว่า รัฐนี้ น้ำหนักที่รัฐมี จุดแข็งที่สุดที่รัฐมีคือ ความชอบธรรม อย่างอันนี้แทบไม่มีอะไรเลยนะ ความยึดหยุ่นก็ต่ำ การเรียนรู้ก็น้อย นวัตกรรมก็สร้างยาก อะไรประมาณนี้ แต่สิ่งหนึ่งที่เขามีคือ ความชอบธรรม ชุมชนมีความยึดหยุ่นสูง การเรียนรู้ไม่สูงเท่าไรนะ การ

ปรับตัวได้เร็ว พอเห็นประโยชน์ไปเลย แต่ความชอบธรรมไม่มี อะไรแบบนี้ เพราะฉะนั้นถ้าดึง
แรง แล้วสานกันไว้ มันได้พลัง ปิดช่องว่าง ปิดช่องโหว่ ของการที่จะสร้างการเปลี่ยนแปลง ของ
การได้ แต่ได้บางเรื่องนะ บางเรื่องที่ใหญ่กว่านั้น แล้วต้องไปเจอภาคอุตสาหกรรม ยกตัวอย่าง เขาผู้
กันเรื่องค่าปลีก พลัง 2 ส่วน ยังไม่พอ ยังสู้ไม่พอ ระดับมันขึ้นไปอีกชั้น แต่ระดับมันก็ไม่
เหมือนกัน อีกประเด็นหนึ่งที่คิดค้น ที่แรกฟังกบว่า ชุดความรู้ 5 เรื่อง มันก็ฟังดูเคลิบเคลิ้มดีนะ นึก
อีกที พยายามมองย้อนกลับเข้ามาในบทเรียนเรา ไม่ใช่เป็นทักษะ ไม่ใช่ความรู้ ทักษะของการ
จัดการการเปลี่ยนแปลง แล้วไม่ใช่ความรู้ประเภทที่เราถอดมาแล้ว เอาไป แร็ปพลิเคทได้ เอาไปเล่า
ให้ฟังได้ แต่คนฟังเสร็จก็ทำไม่ได้เหมือนกัน เพราะเงื่อนไขไม่เหมือนเลย คิดค้นเริ่มมองคำว่า การ
วิจัย อันนี้สารภาพปเลย ว่า มองคำว่า การวิจัย ใหม่ด้วยซ้ำไปว่า ไม่ใช่การผลิตของ ที่จะเอาไป
แร็ปพลิเคท ไม่ใช่เอาต้นแบบมา ถอดความรู้ชุดนี้มา แล้วไปบอกอีกทีว่า นี่ อย่างนี้นะ เพราะเวลาเรา
ถอดขึ้นมา ภาษามันเปลี่ยนแล้ว ภาษาของชาวบ้านเป็นอีกอย่างหนึ่ง พอถอดขึ้นมาเป็นภาษาวิชาการ
พอจะถอดลงอีกที ไม่ไปแล้ว ตรงส่วนรับตรงนี้ ฟังไม่รู้เรื่อง เพราะมันใช้คนละภาษา และแถมคนที่
รับไป ก็รับไปไม่ได้สักประมาณ 5% เพราะว่าฟังแค่พอรู้เรื่อง แต่ทำต่อไม่ได้ เพราะมันเป็นทักษะ
ทักษะไม่ได้เกิดจากการฟัง ทักษะจะเกิดจากปฏิบัติการ เพราะฉะนั้นวิจัยที่จะมีผลต่อการ
เปลี่ยนแปลงจริงๆ ต้องเป็นวิจัยที่เหมือนกับ เอาคนที่มีความคิดประกอบ แล้ว coach ไปด้วยกัน แล้ว
การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น เหมือนค่อยๆยกระดับขึ้น แต่ละที่จะไม่มีทางเหมือนเดิม และเพียงแต่ว่า
จะยกขึ้น หรืออยู่กับที่ หรือจะตกลง ถ้าขาดกระบวนการเสริมเท่านั้น แต่ต้องใช้วิจัยเป็นปฏิบัติการ
เพื่อทำให้ ยกระดับจากจุดที่มันเป็นอยู่ ขึ้น ไปอีกจุดหนึ่ง ด้วยความรู้ และประสบการณ์ทักษะ ที่เอา
มานั่งคุยๆ แลกเปลี่ยนกัน และลองทำ แล้วทำแล้ว ถ้าได้ผล ตัวนั้นเป็นตัวตอบเองว่า ไปได้หรือ
ไม่ได้ แต่พอตอบว่า ไปได้ หรือไม่ได้ แล้วไปเล่าให้อีกที่หนึ่งฟัง เขาก็ต้อง try เหมือนกัน มันก็ต้อง
เกิดจากการ try เหมือนกัน ไม่ได้เกิดจากการฟัง แล้วจะไปได้ เพราะฉะนั้นงานตระกูลถอดบทเรียน
เป็นตระกูลที่คิดค้นตั้งคำถามอยู่เยอะ เพราะว่าถอดเสร็จแล้ว ไม่สามารถเคลื่อนการเปลี่ยนแปลง แค่
บอกประสบการณ์ได้ว่า เป็นอะไร แต่ว่า พอไปแล้ว มันเหมือนกับ ไม่เป็น sufficient condition
สำหรับการเปลี่ยนแปลงพอบอกได้ ฟังแล้วเราจะรู้เรื่อง เออ! ดีเนอะ เหมือนมาเล่าให้ฟัง หรือ
เหมือนที่พวกเรามาเล่าให้กันฟังว่า กรณีนี้เป็นอย่างนั้น กรณีนี้เป็นอย่างนี้ แต่พอเอาเข้าไป ถามว่า
คุณนิคมกลับไปพื้นที่ทำอย่างไร ต้องปรับเอง ต้องเหมือนกับ ลองสังเคราะห์แล้วใช้ เพราะฉะนั้น
น้ำหนักรอยู่ที่ กระบวนการสังเคราะห์ ใช้ ไม่ใช่ให้นำหนักอยู่ตรงการถอดความรู้ ก็อาจจะต้องวาง
น้ำหนัก ก่อนหน้านี้นี้ เมื่อประมาณ 20 ปีที่แล้ว เราจะเห็นงานประเภทสังเคราะห์ ศึกษาภูมิปัญญา
ท้องถิ่น แล้วมา 10 ปีหลัง ก็จะมีการถอดบทเรียน งานแบบนี้เยอะมาก แต่มันเทน้ำหนักผิดที่ ซึ่ง
คิดค้นเคยบอกคุณชัชวาลย์ เพราะเขาชอบทำเรื่องถอดความรู้มาหลาย คิดค้นบอกว่า นี่พูดกันแบบเพื่อน
เลขนะ คิดค้นคิดว่า สงสัยเราทิ้งน้ำหนักผิด แล้วทำให้เราทุ่มแรงลงไปกับตรงส่วนที่มีผลน้อยกับการ
เปลี่ยนแปลง น้ำหนักที่ต้องทุ่มก็คือกระบวนการสังเคราะห์ ที่ pool เอาความรู้ของสารพัดบทเรียนมา

ขยำๆ แล้วลอง try ขึ้นมาเป็น design ใหม่ เพื่อที่เราจะทำในพื้นที่ ตรงนั้นต่างหาก ตรงกระบวนการ
ท่อนั้นต่างหากที่สำคัญเหมือนกับกระบวนการสร้างยุทธศาสตร์ของตัวเอง อะไรแบบนี้ การรับรู้
บทเรียน มีผล มันก็ช่วย เหมือนโลกหู ตา กว้างขึ้น มีทัศนคติ เหมือนคนอ่านหนังสือก็ดี แต่ว่าไม่ได้ทำให้
เราแก้ปัญหาได้ ในหลายๆกรณีเลย อันนี้เป็นการแลกเปลี่ยน ดิฉันเริ่มมี คำถามเยอะมากเลยกับวิจัย
และสร้างความรู้และวิจัย แล้วไปทำอย่างไร ถึงจะไปถึงการเปลี่ยนแปลงได้ เพราะว่าตรงการ
เปลี่ยนแปลงเรา need ทักษะ แต่วิจัยไม่เคยตอบคำถามเรื่องทักษะเลย เราตอบไม่ได้ด้วย แล้ว
เหมือนกับคนที่ทำได้ แล้วไม่ได้แปลว่าบอกอีกคน แล้วเขาจะทำได้ ว่าอยู่ที่ทักษะของตัว
เพราะฉะนั้นตรงนี้มันคือ จุดขาดอย่างยิ่งของกระบวนการวิจัยที่เดินเข้าไปไม่ถึง แล้วไปหยุดอยู่ตรง
ความรู้ มันไม่ไปถึงการเปลี่ยนแปลงได้ เพราะต่อจากความรู้ เข้าไปสู่ทักษะไม่ได้

นิคม พุทธา

ประเด็นของผมคือว่า การเรียนรู้ของเรา อนาคตอาจจะต่อเนื่อง แต่สำหรับผมนี้ไม่ต่อเนื่อง
ขาดๆหายๆ เมื่อวานผมยังเกี่ยวข้าวอยู่เลย แล้ววันนี้ผมมานั่งพูดถึงเรื่องงานวิจัย ไม่ต่อเนื่อง และสิ่ง
ที่ต้องต่อเนื่องคือ ผมต้องกลับไปเกี่ยวข้าวให้เสร็จ การเรียนรู้ อย่างว่าแต่ผมเลย คนอื่นๆ พี่น้อง
ชาวบ้าน หรือคนในสังคม คนอีกเป็นจำนวนมากในสังคม เราก็ถามว่า ได้มีโอกาสเรียนรู้เรื่องราว
เหล่านี้ มากน้อยแค่ไหน เรื่องสิทธิบ้าง เรื่องอะไรบ้าง ผมเชื่อในเรื่องของการเปลี่ยนแปลง เชื่อว่า
เราทุกคนสามารถที่จะสร้างการเปลี่ยนแปลงได้ และศรัทธา หรือเชื่อมั่นในเรื่องของการเรียนรู้ ไม่
ว่าจะนำไปสู่ทักษะ หรือความรู้ หรืออะไรก็ตาม แต่ประเด็นก็คือว่า เราไม่ได้ต่อเนื่อง อันที่ 1 อันที่ 2
ก็คือว่า เราก็ยังเป็นกลุ่มเล็กๆอยู่

กฤษฎา บุญชัย

ผมเสริมพินิคม น่าสนใจ คือผมอ่านปาฐกถาของอาจารย์เกษียร แก่พูดถึงมีลุงคนหนึ่ง เขาก็
ไหว้พระ สวดมนต์ ออกมาก็มาdeal กับเพื่อนที่กำลังจะขายพระเครื่อง และต่อมาตกเข็นก็กำลังคุยว่า
จะรับเงินจากสส.ที่จะมาซื้อเสียดังไรดี สุดท้ายตกเข็นสรุปว่า ไม่เอาดีกว่า เพราะเขาจ่ายน้อยไป
ไปเอาสส.ที่ NGO เขียร์ดีกว่า อะไรอย่างนี้เป็นต้น นี่ก็คือตัวอย่างของชีวิตที่เผชิญกับสิ่งที่ไม่
เหมือนกันเลย คุณค่าดำรงระบบที่เมื่อวานนี้เกี่ยวข้าว แล้ววันนี้ต้องมาคุยเรื่องงานวิจัย ผมคิดว่า นี่เป็น
ตัวอย่างหนึ่ง เช่นเดียวกัน ชาวบ้านเผชิญกับสิ่งที่ไม่ต่อเนื่อง เหมือนกับเรานั้นแหละ เวลาเราพูดถึง
การจัดการความรู้ทั้งหลายว่าอยู่บนเรื่องที่ไม่มีความต่อเนื่อง และบนความหลากหลายเต็ม ไปหมด
ผมคิดว่า เราคงต้องคิดถึงวิธีการสร้างความรู้ ที่อยู่บนความรุ่งเรืองแบบนี้ ชาวบ้านอยู่แบบนี้ เราคง
ต้องเข้าใจว่า เราจะต่ออย่างไร บนเรื่องที่ไม่ต่อเนื่อง บนเรื่องที่ไม่มีความแน่นอนแบบเดียว

ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย

นี่คือเรื่อง capacity ทางสมอง ประเด็นคือเส้นที่มันโยงใยประสาทระหว่างเซลล์ เราผลักดันให้ลองคิดต่อกันหรือเปล่า เหมือนเรานั่งฟังเทศน์ ฟังพระไปปกติ อ่านหนังสือตั้งแต่เล็กแล้ว ตัวกูของกูไม่เคยนึกเลยว่า ขณะที่กำลังโค่นค้ำอยู่ เฮ้ย นี่เรามีตัวกูนะ เราถึงได้เจ็บ อะไรแบบนี้ คือไม่เข้ามาในปัจจุบัน ทำนองเดียวกัน เราสามารถจะคิดให้ต่อกันได้ แต่เมื่อเราไม่คิดต่อ เราเห็นมันเป็น think apart ต่างคนต่างอยู่ มันก็ไม่ต่อ เพราะว่า เราไม่มีคำถามที่ผลักดันให้มัน link จากจุดหลายๆจุด โยงเข้าหากัน ก็ไม่เกิดพลังของความรู้ที่มัน synthesize เข้าหากัน อย่างที่บอก ไลน์สโตน สมองเขา โยประสาทมันแน่นมากเลย มันโยงชุดข้อมูลที่เดียว 50,000 เซลล์เข้าหากัน ประเภทนี้ แต่ว่าคนทั่วไปจะโยงสักประมาณสัก 2,000 เท่านั้นแหละที่จะพุดออกมาได้ ไม่มีคนโง่นะ เพียงแต่ว่าเราไม่มีแรงกระตุ้นพอที่จะทำ

วรินทรา ไกยรวรค์

ในฐานะคนที่จะต้องจัดการส่วนกลาง จึงมีคำถามถึงสกว. คือตอนนี้ทางภาค ได้ทำรายงานฉบับสมบูรณ์เสร็จเรียบร้อยแล้ว สกว.จะดำเนินการในงวดสุดท้ายกับเขาอย่างไรบ้าง อันนี้คำถามที่หนึ่ง คำถามที่สอง ความเห็นของอาจารย์ทุกท่าน ที่มาให้ในวันนี้อยู่บนพื้นฐาน ของการได้อ่านงานที่ ทางส่วนกลางเป็นคนเขียน แต่เท่าที่ประเมินความเห็นแล้ว มีมากมายหลากหลาย เลยคิดว่า ถ้าจะแก้จะให้เราแก้ภายใต้ความคิดเห็นทั้งหมด หรือภายใต้กรอบที่ทางอาจารย์เสนอไว้ในตอนต้นอย่างไรบ้าง อยากขอความชัดเจนนิดหนึ่ง

ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย

คำถามแรก พอส่งแล้ว ดิฉันก็ทำเรื่องตาม process แล้วก็ปิดโครงการ ก็เคลียร์กับรายงานการเงินพวกนี้ไป ส่วนเรื่องโดยสิ่งที่พุดคุยกันในวันนี้เหมือนกับอะไรรู้ไหม เหมือนกันบทยที่เขาเรียกว่า discussion อภิปรายผลจากการวิจัย แล้วถ้าสามารถสกัดออกมาเป็น เหมือนกับบทยส่วนที่จะบอกว่า ภาพที่เกิดขึ้นนี้ มีแง่มุม ไม่ต้องบอกชื่อคนก็ได้ แต่ประเด็นที่หลายคนเสนอคือประเด็นเชิงการวิเคราะห์จากงานนี้ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องปฏิบัติการ เรื่องการเชื่อมโยง เรื่องการกระจายอำนาจ หมายถึงอะไรได้บ้าง สิ่งที่ได้สร้างขึ้นจะนำไปสู่อะไรได้บ้าง แต่เมื่อก็ดอนกลางๆ หันไปคุยกับอาจารย์เสนอว่า “อาจารย์เขียนสัก 10 หน้า แปะได้ไหม” ตรงนี้มันจะเป็นตัวที่บอกอันนั้นเอง แล้วแถมบอกด้วยว่า โจทย์อันนั้นคืออะไร แล้วโจทย์ที่ยัง remain อยู่คืออะไร และอาจารย์เรียกว่า คำนำ ดิฉันยังตั้งชื่อ ไม่ถูก แต่ดิฉันไม่เรียกคำนำแน่ๆเลย มันเป็นทั้งหมด เป็นตัวที่เรามองเห็นด้วยว่า จากบทเรียน อาจจะเรียกว่า บทเรียน หรือบทประสบการณ์ของงานนี้ทั้งหมดบอกอะไรบ้าง มีโจทย์นี้อยู่ปฏิบัติการแล้วเกิดอะไร แล้วเห็นมุมของการเชื่อมโยงจากอันนี้ ไปสู่อะไรที่เป็น โจทย์ของสังคมไทย ที่ควรจะต้องทำต่อ อะไรพวกนี้ ดิฉันคิดว่าคงไม่ได้ need การสรุป แต่ดิฉันมองว่า การพุดคุยวันนี้ เป็นส่วนที่ enrich งาน และทำให้เราเห็นมิติของงานที่ทำกันมามีคุณค่าที่อยู่ข้างใน

เรื่องภาษา การสะท้อน ไม่สะท้อน (ซีดีนี้ เอาสต็อกมาตีวลัดมันไปหาคนทำให้ใหม่ คือพอดิมีทิม ของ รามจิตติ เขามีทีมที่ทำตัดต่ออะไรต่ออะไรพวกนี้ ราคาถูกด้วย ประเภทหักคอกยังได้ อาจจะต้อง ลองติดต่อแล้วคุย เดี่ยวจะบอกให้คุยกับเขา) คิดันคิดว่า ทำแบบเรื่องราวที่เล่าผ่านแบบนี้ สำหรับ งานนี้ แบบนี้จะดีกว่า เพราะว่าตัวอักษรอธิบายไม่ได้ ไม่ว่าจะเขียนแบบไหน จะถูกขึ้นเขียนอย่างไร ก็ไม่ได้ คิดันเห็นอันเดียวที่เคยเห็นว่า เขียนได้ เขาเขียนเหมือนนิทาน อย่างนั้นได้ มันจะบอกที่ไป ที่มา ความรู้สึก ความละเอียดอ่อนพวกนั้นได้ แต่ว่าโดยทั่วไป พอเขียนมาเป็นแบบนี้ ไม่ว่าจะใคร เขียน จะเป็นนักวิชาการเขียน NGO เขียน หรือชาวบ้านเขียน ก็พอกัน คือมันไม่สามารถจะดึง ออกมาได้ทั้งหมด ภาพจะบอกได้ดีกว่า เวลาซีดีพวกนี้ แต่อาจจะต้องเอาคำ เอาอะไรพวกนี้มา เดี่ยว ให้ทีมเขามาคุย ทีมนี้เขาทำ วิชิตีพวกนี้เก่ง ยังนึกเลยว่า คูไปคูมา ทำซีดีนี้เป็นภาษาอังกฤษด้วยก็ได้ นะ คือตัวคำอธิบาย หรือว่าทำ คัพปิ้ง เวลาที่เป็นคำสัมภาษณ์พวกนี้ เอาไว้เพื่อไปเผยแพร่ เพราะว่า เรื่องวิจัยที่เป็นปฏิบัติการ ของการเรียนรู้ ที่ไปสร้างงานเปลี่ยนแปลง ฝรั่งเศสไม่เข้าใจ เราทำเรื่องนี้มา ประมาณ 5 ปีหลัง เริ่มตอนที่มีเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น พวกนั้น เป็นวิจัยที่เป็นกระบวนการ เรียนรู้ มากกว่าเป็นกระบวนการสร้างความรู้ เป็นกระบวนการเรียนรู้ และไปสร้างการเปลี่ยนแปลง เพราะเกิดทักษะใหม่ได้ เกิดอะไรได้ เกิดความรู้ด้วย แต่เป็นการเรียนรู้มากกว่า งานวิจัยท้องถิ่นของ สกว.ทั้งกะบิลย คือเน้นวิจัยเป็นการเรียนรู้ ไม่ใช่เป็นการสร้างความรู้ใหม่ ความรู้บางทีก็ไม่ใหม่ หรืออก แต่ใหม่สำหรับคนเรียน แล้วอันนี้เวลาเอาไปอธิบายให้ฝรั่งฟัง เขาจะรู้สึก โห เมืองไทย คุณ ก้าวไปไหนแล้ว เขาก็งง งง เพราะเขายังอยู่กับวิจัยที่เป็น knowledge creation เป็นการสร้างองค์ ความรู้ใหม่ เป็นวิธีคิดแบบโลกอุตสาหกรรม เทคโนโลยี ผลิตเทคโนโลยี คาดว่าอีก 50 ปี เรา จะต้องใช้อะไรแบบนี้ เพราะฉะนั้นก็จะฝ่าได้ยาก แต่ว่าถ้าเรามีอะไรไว้ทำความเข้าใจ กับนานา ประเทศด้วย อันนี้เป็นสเต็ปที่ก้าวหน้า สำหรับวงการวิจัยพอสมควรทีเดียว เรื่องตัวส่วนของการ แก่ไขรายงานนี้ อย่างที่ว่า แค่นี้คิดันก็รับแล้วแหละ อย่างที่ว่า คิดันคิดว่ามันเป็นส่วนหนึ่งของ บทเรียน ของการเรียนรู้ของพวกเราหลายคนด้วย ในการทำสิ่งที่ไม่เคยทำ คิดันรู้ว่าคุณนิคมหลบ คิดันแทบแ่ อยากจะทำงานวิจัย แต่กลัวคิดัน และก็ไปวิ่งอ้อมไปเข้าประตูโน้น ประตูนี้ แล้ว สุดท้ายก็ต้องเจอคิดันอยู่ดี คือหลบไม่รอด พยายามจะบอกว่า นี่เป็นประเด็นนั้น น่าจะเข้าฝ่าย 1 บ้าง ฝ่าย 3 บ้าง อะไรอย่างนี้ สุดท้ายเขาก็โยนกลับมาที่คิดันหมด บอกว่างานชุมชน ไม่เคยไปไหนรอด โดยภาพรวมๆ คิดันก็คิดว่า งานนี้ก็น่าที่จะบรรลุเป้าหมายของวัตถุประสงค์ได้แล้ว และแต่ก่อนที่จะพิมพ์ ถ้าหากว่ามี เหมือนบท คล้ายๆบทสังเคราะห์ แต่ว่ามากกว่านั้น นึกไม่ออกว่าเรียกว่าอะไร เพราะมัน บอกโจทย์เยอะ เป็นโจทย์เรื่องที่สำคัญ แล้ววิจัยที่เป็นกระบวนการเรียนรู้ สำหรับ โครงการนี้ ถ้า คิดันยกตัวอย่างนี้ อาจารย์เลิศชายจะฟังรู้เรื่องมากมาย วิจัยท้องถิ่นของสกว.นี้ คือวิจัยแบบการเรียนรู้ ไขใหม่ โครงการนี้ก็วิจัยเพื่อการเรียนรู้ แต่มัน beyond มากกว่าที่เป็นการเรียนรู้เรื่องจัดการ เล็กๆ ของแต่ละครัวเรือน ของแต่ละส่วน แต่กำลังพูดถึงการจัดการที่ เรื่องของฐานทรัพยากรที่จะ ไปกินขอบเขตที่กว้างมาก ไม่เฉพาะประเทศไทย จะของภูมิภาค และของโลกด้วย และเหมือนกับ

ทุกครั้งที่เราจะสร้างการเปลี่ยนแปลงที่ level ของเรื่องนี้ stake holder กว้างมาก แต่การรับรู้ไม่กว้าง ฉะนั้นที่หลายคนพูดถึงเรื่องการเผยแพร่ การรับรู้ เป็นประเด็นจริงๆ เพราะว่า พอการรับรู้ไม่ทั่วถึงกัน ไม่สามารถเชื่อมโยงของ ให้เห็นว่า ผลสะท้อนจากบน มาถึงข้างล่าง คนข้างล่างเห็น แต่คนข้างบนไม่เห็น แล้วหลายส่วนของสังคมก็คิดว่า ตัวเองกำลังทำอะไรดีๆ อยู่นะ แต่ไม่รู้หรือว่าลงมาแล้วมันกลายเป็นอะไร เพราะเขาก็คิดว่ามันดี เหมือนที่บอก นักเศรษฐศาสตร์เขาคิดว่า นี่แหละเครื่องมืออันนี้จะช่วยเอาน้ำเข้าท่อ นี่คือการกระจายผลประโยชน์ที่เป็นธรรม วิธีกินมันเป็นอย่างไร เขาคิดว่าเขากำลังทำคืออยู่ แต่มองไม่เห็นภาพที่ใหญ่กว่านั้น ดังนั้นจึงเป็นข้อจำกัดของวิธีกิน แล้วงานนี้ ที่พูดเรื่องวิจัยการเรียนรู้ กำลังพยายามตีฝ่าข้อจำกัดตัวนี้ ที่จะสร้างอิสรภาพ ฉะนั้น key word หลักๆ ที่อาจารย์เสนอให้พูดไว้ตอนต้น คิดันคิดว่า จะเป็นหัวใจที่ช่วยนำทางให้กับการอ่านนี้ได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

ศ.เด่นห์ จามริก

ผมจะต้องบอกเลยว่า เรื่องสิทธิชุมชนมันเป็นเรื่องที่ไม่ใช่เฉพาะสังคมไทยกำลังเป็นปรากฏการณ์สังคม ผมได้เขียนบทความเป็นภาษาอังกฤษ แล้วอาจารย์ระ มาแปลเป็นไทย เรื่องสิทธิชุมชนในมุมมองของโลก และผลก็นำเอากระแสความเคลื่อนไหว ของกลุ่มชุมชนในละตินอเมริกา ตอนนี่เขาได้ชื่อเรียกเรื่องเป็นรูปธรรมเลย แต่ในบทความนั้น จะเอามาพูดชัดเจน แล้วเป็นข้อเสนอที่รัดกุมมาก และคิดว่าประยุกต์ใช้ได้ทั้งหมด 3 โชนเลย เขาผลักดันจนกระทั่ง นี่เป็นจุดอ่อนของเรา ของเราต่างคนต่างว่า แต่ของละตินอเมริกาเขาเป็นกระบวนการถึงขนาดที่ว่า ผลักดันให้สมาชิกทำเป็นร่างปฏิญญาสิทธิของชนพื้นเมืองเลย เวลาที่ แต่ว่า จนเดี๋ยวนี้ก็ยังไม่เคยได้รับสัตยาบัน เมื่อ 2 ปี ผมไปประชุมเจนีวา ผมก็ได้พบกลุ่มละตินอเมริกาพวกนี้มาทวงว่า เมื่อไหร่เขาจะให้สัตยาบันสักที มาทวงสหประชาชาติ ในที่ประชุมสิทธิมนุษยชนของสหประชาชาติ ที่เจนีวา ผมก็ได้เอาหนังสือเขามา นำประทับใจมาก ที่ผมเล่านี้หมายความว่า สิ่งที่เราทำ เป็นเศษเสี้ยวหนึ่งของกระบวนการตรงนี้ ตรงนี้เป็นเพียงการเรียนรู้ว่าอะไรเป็นอะไร อยู่ตรงไหน จะไปอย่างไร ถ้าเทียบตรงนี้แล้ว เราค่อนข้างเบบี่มาก พูดง่ายๆคือว่า ที่นี้ผมคิดว่า ผมจะเขียนทำนองนี้ คำนำเชิงสังเคราะห์ ผมก็จะถือโอกาสเอา มาตรฐานตรงนั้นมาพูดถึงให้เห็น คงไม่เกี่ยวกับสรุปข้างในหรอก แต่อย่างน้อยที่สุด ก็ให้เห็นว่า เมื่อเราพูด ทำอะไรไปขึ้นหนึ่งแล้วจะต้องสามารถทำให้เรามองไปข้างหน้าได้ ผมคิดว่าอันนี้นะ อันนี้คือพลวัตของงานวิจัย ที่ผมพูดในตอนต้น ถ้าเราเห็นว่าเป็นสากลแล้ว มันจะเป็นอย่างที่คุณก็บอกอีก บอกว่ากลับไปแล้วจะไปเกี่ยวข้องกับชาวในบริบทของสิทธิมนุษยชน คนละเรื่องเลย จะเป็นการผลิต การบริโภค การแลกเปลี่ยนจะคนละเรื่องเลย คนต่างบริบทเลย ต้องเข้าใจ เวลาที่เราเกี่ยวข้องกับ เราต้องส่งไปที่พ่อค้า ตลาดโลก อีก ผิดกัน อะไรอย่างนี้ ผมคิดว่าตรงนี้ก็จะเปลี่ยนบริบทของการผลิต การบริโภค การแลกเปลี่ยน ซึ่งเป็นหลักของเศรษฐศาสตร์ แล้วจะตั้งโจทย์ของการผลิต โจทย์การบริโภค โจทย์การแลกเปลี่ยน

และโจทย์ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจการเมือง ก็แตกต่างเป็นเรื่องใหญ่มาก อย่าไปดูแค่เกี่ยวกับ
เกี่ยวกับข้าวเป็นจุดที่ ถ้าเรามอง คือผมว่า งานวิจัยต้องช่วยเรามองจุดเล็กๆ มีนัยอะไร นี่คือพลัง คือเรา
มองเฉพาะเกี่ยวกับข้าว เกี่ยวกับข้าว ก็มีอยู่แค่นั้น ตรงนั้นที่เราทำวิจัยเพื่ออะไร เพื่อขยายโลกทัศน์ของคน
ในพื้นที่ เพราะคนเราจะมีพลังหรือไม่ ต้องมองเห็น ถ้ามองไม่เห็น ก็มองอยู่นั่นแหละที่เราเรียก
conservative เพราะเขามองไม่เห็น แต่งานวิจัยต้องทำให้มองเห็น อันนี้ต่างหาก งานวิจัยไม่ใช่เพียง
ไปผลักดัน ไปอะไรอย่างนี้ไม่ใช่ ไม่ใช่ผลักดันเชิงกายภาพ แต่ว่าในเชิง intellectual ผมว่าบางทีเรา
ประเมินต่ำเกินไป ผมอยากจะเน้นตรงนี้ ผมให้ตัวอย่างพวกละติน อเมริกา แล้วอธิบายเลย แต่ว่าผมก็
ได้รู้จากเขาเยอะ และเรื่องนี้ก็ไม่ได้จำกัดเฉพาะละตินอเมริกา เวลานี้คนอเมริกันก็ไปเขียนแล้ว มี
งานหนึ่งที่ผมกำลังจะซีร็อกซ์เป็นภาษาอังกฤษ พูดถึงเรื่องนี้โดยเฉพาะเลยว่าเป็นเวลาสี่สหัสวรรษ
องค์กรนั้น องค์กรนี้อะไรต่างๆ ได้หยิบยกขึ้นมาคนละอย่างละเล็กละน้อย แต่ว่าร่างปฏิญญาที่ผม
พูดนี้ เป็นองค์กรรวมเลย ตรงนี้ผมว่าน่าสนใจ ผมคิดว่า ถ้าใครสนใจ ผมจะเอาบทความของเรื่องนั้น
แล้วอาจารย์วีระก็แปลดี เรียกว่า สิทธิชุมชนในมุมมองของโลก คือเราต้องในมุมมอง ในบริบทที่
กว้าง อันนี้มันเป็นสากล ที่นี้ผมมองอย่างนี้ ที่เราพูดทั้งหมด เวลาเราพูดด้วยคำเยอะแยะ อย่างใน
งานวิจัยของอาจารย์ชลธิรา ซึ่งอาจารย์เลิศชายก็มีส่วนตรงนั้นในช่วงแรก จะใช้คำว่า อัตวินิจฉัย อัต
ลักษณะ ศัพท์พวกนี้ ซึ่งเราก็ไม่ค่อยตีความหมายเท่าไร ในความเป็นจริงคืออะไร เวลาเราพูดอัต
ลักษณะ การต่อสู้ซึ่งอัตลักษณะ หมายความว่าเกี่ยวกับอะไรเยอะแยะเลย ไม่ได้บอกว่ารู้ นี่เป็น
ชาวเขา ชชาติพันธุ์นั้น ชชาติพันธุ์นี้ แต่ว่า มีองค์ประกอบ นอกจากองค์ประกอบในเชิงที่เป็น
ลักษณะเฉพาะของเขาแล้ว ยังเป็นองค์ประกอบในเชิงโครงสร้าง ว่าเป็นอัตลักษณะที่อยู่ในโครงสร้าง
อำนาจอันหนึ่ง อย่างปัญหาภาคใต้ ถ้าดูว่า เป็นปัญหาอัตลักษณะ ที่อยู่ในโครงสร้างของเผด็จการจาก
ส่วนกลาง จึงต้องลุกขึ้นต่อสู้ ตรงนี้เป็นจุด ตรงนี้ผมคิดว่า บทบาทของงานวิจัย คือว่าให้การต่อสู้
เป็นไปอย่างสันติวิธี ผมคิดว่า อันนี้มันน่าจะเป็น concept ของเรา เป้าหมายปลายทาง ไม่ใช่เป็นเพียง
การต่อสู้ในเชิงกายภาพ ผมคิดว่า ถ้าเราสามารถทำได้ ซึ่งทำทายมาก ผมมอง ผมรู้สึกว่าการวิจัยทำ
ทายมากเลย คือไม่ได้ทำเสร็จ แล้วก็เสร็จไป ฉะนั้นเมื่อที่ถามว่า จะต้องปรับปรุงไหม แล้วผมก็
เห็นด้วยกับอาจารย์สีลาภรณ์ว่า ก็ไอ.เค. แต่ผมก็จะพยายามสังเคราะห์ เพราะเป็นของธรรมดาที่ว่า
งานเขียน งานอะไร แน่นอต้องมิจุด แต่ผมก็จะนำเอาสิ่งที่เรา เทปวันนี้ จะเห็นเทปทั้งหมดมา
พิมพ์ประกอบกับอัตวิสัยอันนี้ ก็จะเห็นว่า แม้กระทั่งเรา comment งานวิจัยว่า เอาแต่เล่าเรื่อง จะเห็น
ข้อวิจารณ์ที่นั่งฟังทั้งวัน ก็เล่าเรื่องเหมือนกัน คล้ายๆกัน เพราะว่าคนไปสัมผัสกับปัญหา จะต้องมา
เล่าหนีไม่พ้นที่จะต้อง คือเราสัมผัสตรงนี้ อันนี้ก็เป็นจุดอ่อนของการวิจัย โดยนักพัฒนา เป็นจุดอ่อน
ในแง่ที่ว่ายังไม่สามารถทำให้ห่างออกไปจากตัวปัญหาจริงๆ เพราะฉะนั้นสัมผัสกับคน นี่ที่งานวิจัย
ที่เขาเรียกว่า objectivity หมายความว่า ต้องออกมาห่างหน่อย ตรงนี้ผมว่า ปัญหาขั้นต่อไปคือว่า ทำ
อย่างไรที่จะให้งานวิจัยที่จะเป็นเชิงนำข้อที่เป็นองค์กรรวม มีอะไรที่เป็นคล้ายๆกับเป็นภาพที่เป็น
เครื่องมือของชุมชนอย่างเป็นองค์กรรวมจริงๆ ผมว่า อันนี้ผมเชื่อว่า ต้องเป็นการวิจัยอีกลักษณะที่มี

ลักษณะของ หมออธิบายอะไร ได้สารพัด เพราะว่าผมอยู่ ถึงผมจะไปสัมผัส แต่ว่าผมอยู่ห่างได้ แต่อยู่ ไม่ใช่อยู่ห่างโดยหันหลังไม่ใช่ แต่ว่า เพราะที่ผมไปสัมผัส จึงทำให้ผมมองเห็น แต่ผมรู้ว่า ผมจะไม่ทำงานวิจัย โดยไปยืนอยู่ข้างของชุมชนแต่อย่างเดียว คือผมไม่เอาใจเขามาใส่ใจเรา ถ้าผมเป็นคนนอก ผมอยากเห็นอะไรมากกว่า เพราะฉะนั้นวันนี้ผมคิดว่า ประเด็นตรงนี้ก็จะเป็นหนึ่งในกระบวนการ ที่ผมพูดเมื่อเช้านี้ ถ้าจะมีโจทย์วิจัยในการต่อไป เราจะต้องวางตัว วางอะไรอย่างไร ในคราวนี้ อย่างน้อยที่สุด งานวิจัยเป็นงานที่ผมพยายามสรุปเมื่อเช้านี้ แต่แปลกที่ไม่มีใครเสนอเลย ผมพยายามนำแล้ว หมายความว่า กระบวนการเรียนรู้ เขาจัดองค์ประกอบอย่างไร มีนักพัฒนา มีกลุ่มอาสาสมัคร มีกลุ่มเป้าหมาย เด็ก เยาวชน ไม่มาพูดกันเลย ผมรู้สึกแปลกใจ นั่งฟังทั้งวัน ตรงนี้เอาไปวิเคราะห์ เพราะว่ากระบวนการวิเคราะห์ตรงนี้จะทำให้เราเห็นศักยภาพของคนในพื้นที่ ที่จะลุกขึ้นมา แต่ที่เราไม่ได้ที่จะไปต่อผู้แทนเขา ผมจะชี้ให้เห็นว่า ผลที่สุดแล้ว เสี่ยงวิพากษ์วิจารณ์เสร็จแล้วก็พูดคล้ายๆกัน แสดงว่ามีปมในทางจิตวิทยาบางอย่าง ซึ่งไม่ใช่ของคิดในตัวของมันเอง แต่ว่าได้สะท้อนให้เห็นถึงขั้นตอนของกระบวนการเรียนรู้ตรงนี้ อันนี้ก็เป็นที่เห็นทั้งหมด เห็นว่า งานวิพากษ์วิจารณ์ก็มาถึงจุดนี้ ซึ่งเป็นขั้นตอนหนึ่ง แล้วบังเอิญ อยากจะพูดซ้ำ เผอิญคุณนิคมพูดเรื่องเกี่ยวกับข่าว ผมไม่อยากจะให้มองเฉพาะการเกี่ยวกับข่าว แต่เป็นแบบแผนของเศรษฐกิจอันหนึ่ง ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ ที่จะแตกต่างออกไปโดยสิ้นเชิง จากที่เป็นอยู่ในขณะนี้ ไม่ว่าจะเป็นผลิต บริโภค จะแตกต่างกันไปแล้วประการสำคัญที่เราพูดในตอนท้าย นโยบายสาธารณะจะให้คำจำกัดความ คำว่า นโยบายสาธารณะใหม่หมดเลย จะเห็นว่า ผมคิดว่า นัยของงานวิจัยค่อนข้างมาก ในทัศนะอย่างน้อยที่สุด ผมมองเห็น ผมก็อยากจะให้เราได้รับรู้อะไรถึงจุดนั้น และคิดว่า เรื่องนี้ก็เป็นเรื่องที่คนที่สนใจ ที่จะส่งเสริมงานวิจัย คงต้องคิดต่อไป ผมก็จะเขียนในเชิงคำแนะนำเชิงวิเคราะห์ แต่ผมคงจะสรุปเฉยๆ แต่ว่าควรจะต้องอะไรนอกเหนือจากสรุป ประเด็นมันอยู่ตรงนี้

ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย

ขอขอบคุณทีมงานวิจัยทั้งหมด โดยเฉพาะอย่างยิ่งทีมประสานงาน โดยเฉพาะโหน่ง และบ๊น ทีมงานที่รู้สึกว่ามีชิ้นคอ เจ้าหน้าที่ต่งหนักอยู่บ้างทีเดียว แต่เราได้มุมมองที่ มาถึงวันนี้ เราเห็น โจทย์ใหม่ที่น่าจะต้องมีการเดินต่อไปอยู่ด้วย โดยเฉพาะอันที่อาจารย์พูดเมื่อสักครู่ ที่บอกว่า ถ้าเราจะยกระดับจากกรณี ที่จะทำให้ชุมชนเขามีเครื่องมือ ที่จะมองตัวเองได้ชัดขึ้น เพราะว่า เราเองก็ยังมีมองชุมชนได้ไม่ชัดเท่าไร ชุมชนจะมองตัวเองด้วยเครื่องมืออะไร ไม่ใช่วิจัย เป็นประเด็นกระบวนการอย่างไร ขอขอบพระคุณอาจารย์เสนอห์ และทีมงานวิจัยทั้งหมด ทีมประสานงานทั้งหมด และท่านผู้ทรงคุณวุฒิที่ได้ช่วยกันพามาจนถึงวันนี้ และได้ผลสำเร็จของงานที่น่าภาคภูมิใจ น่าชื่นชม และจะเป็นประโยชน์กับการชี้ทิศ นำทางให้กับสังคมได้อีกเยอะ บางประโยชน์ของอาจารย์เสนอห์ตอนท้าย ดิฉันนั่งคิดว่า ต้องใช้เวลาอีก 6 ปี ถึงจะเข้าใจประโยชน์นี้แน่ๆเลย บางประโยชน์ของอาจารย์ แปลว่าอะไร แล้วอย่างนี้ทุกทีเลย ต้องใช้เวลาที่เราจะเดินผ่านประสบการณ์จริงๆ ซึ่งจะไป

เข้าใจว่า อ้อ มันหมายถึงตัวนี้เอง วันที่เราฟังครั้งแรกเราไม่เก็ต อย่าวว่าแต่เก็ตเลย จดยังจดไม่ถูก เพราะมันเชื่อมไม่ได้ว่า หมายถึงอะไร ต้องใช้เวลาระยะหนึ่ง กับประสบการณ์ที่จะทำความเข้าใจ อันนี้ อาจารย์เสนอห้ก็เหมือนกับเป็นคนที่ช่วยชี้แนวทาง ให้กับสังคมได้จริงๆ เหมือนอาจารย์ยืนอยู่บนที่สูง อาจารย์มองได้ไกล เรายืนอยู่ที่เตี้ย ก็ไม่เห็นสักที ต้องใช้เวลาเดินๆ ไปจน ไปเห็นอันนั้น ที่อาจารย์บอกว่า ข้ามอันนี้ไป แล้วเดินจึงจะเห็น ต้องรอให้เราข้ามตรงนี้ไปก่อน เราถึงจะเห็น

ภาพแผนที่ พื้นที่ดำเนินงานวิจัย

ชุดโครงการวิจัยสิทธิชุมชนศึกษา

โดยการสนับสนุนของ

ฝ่ายชุมชนและสังคม (ฝ่าย ๔)

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

โครงการลิตธิชุมชนศึกษาภาคเหนือ
กรณีลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน ลุ่มน้ำแม่แตงตอนบน และลุ่มน้ำแม่จัด

โครงการลิตธิชุมชนศึกษาภาคเหนือ
กรณีลุ่มน้ำแม่แตงตอนล่าง

โครงการลิตธิชุมชนศึกษาภาคอีสาน

กรณีป่าภูสีฐาน

กรณีลุ่มน้ำชี

กรณีลุ่มน้ำมูล

โครงการลิตธิชุมชนศึกษาภาคใต้

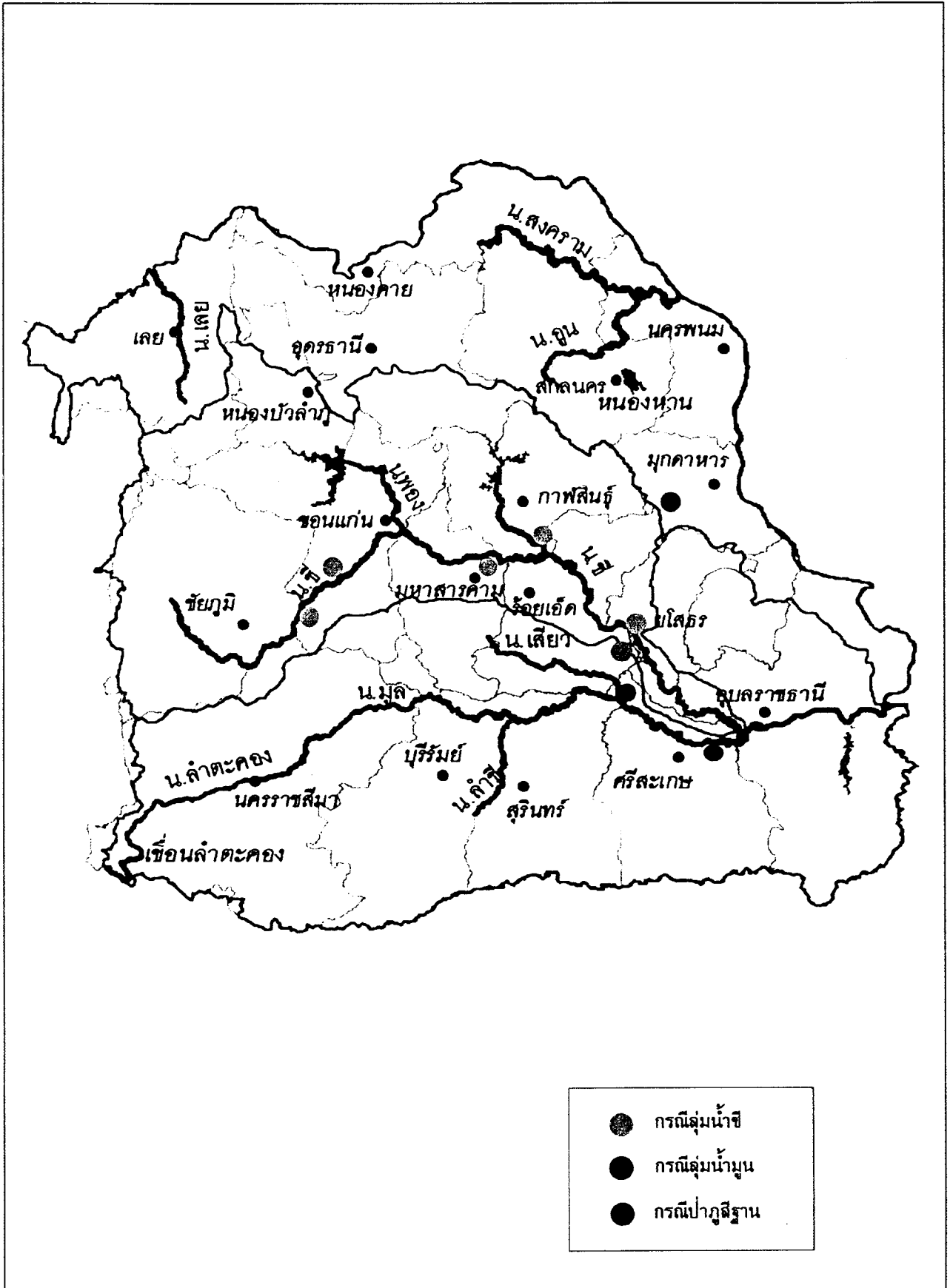
กรณีป่าชุมชนตราขลุ่ย

กรณีลุ่มน้ำปากพอง

กรณีลุ่มทะเลสาบสงขลา

กรณีป่าต้นน้ำเขาพระ

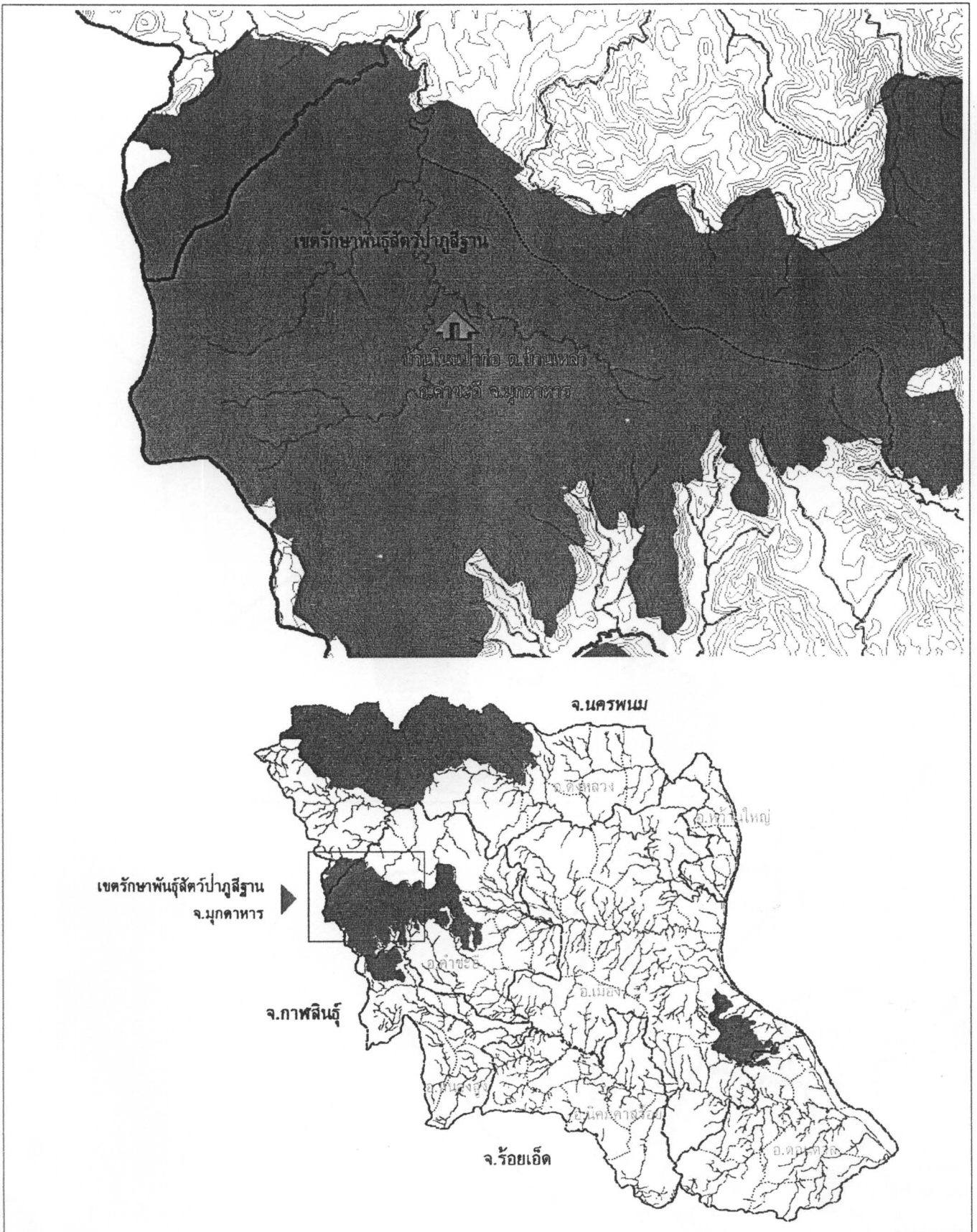
โครงการลธิธิชุมชนศึกษาภาคอีสาน

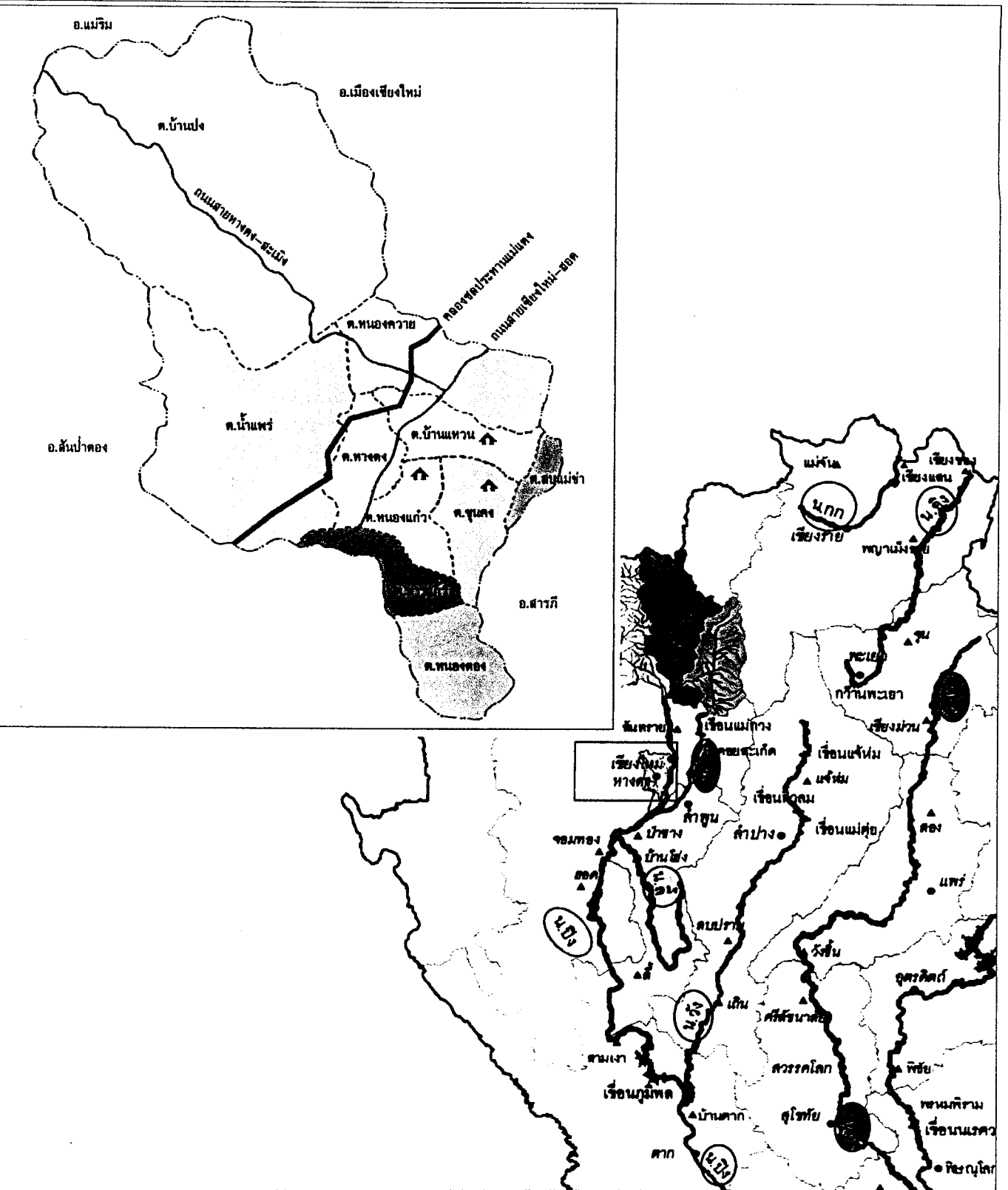
พื้นที่วิจัยโครงการสิทธิชุมชนศึกษาภาคอีสาน กรณีลุ่มน้ำชี

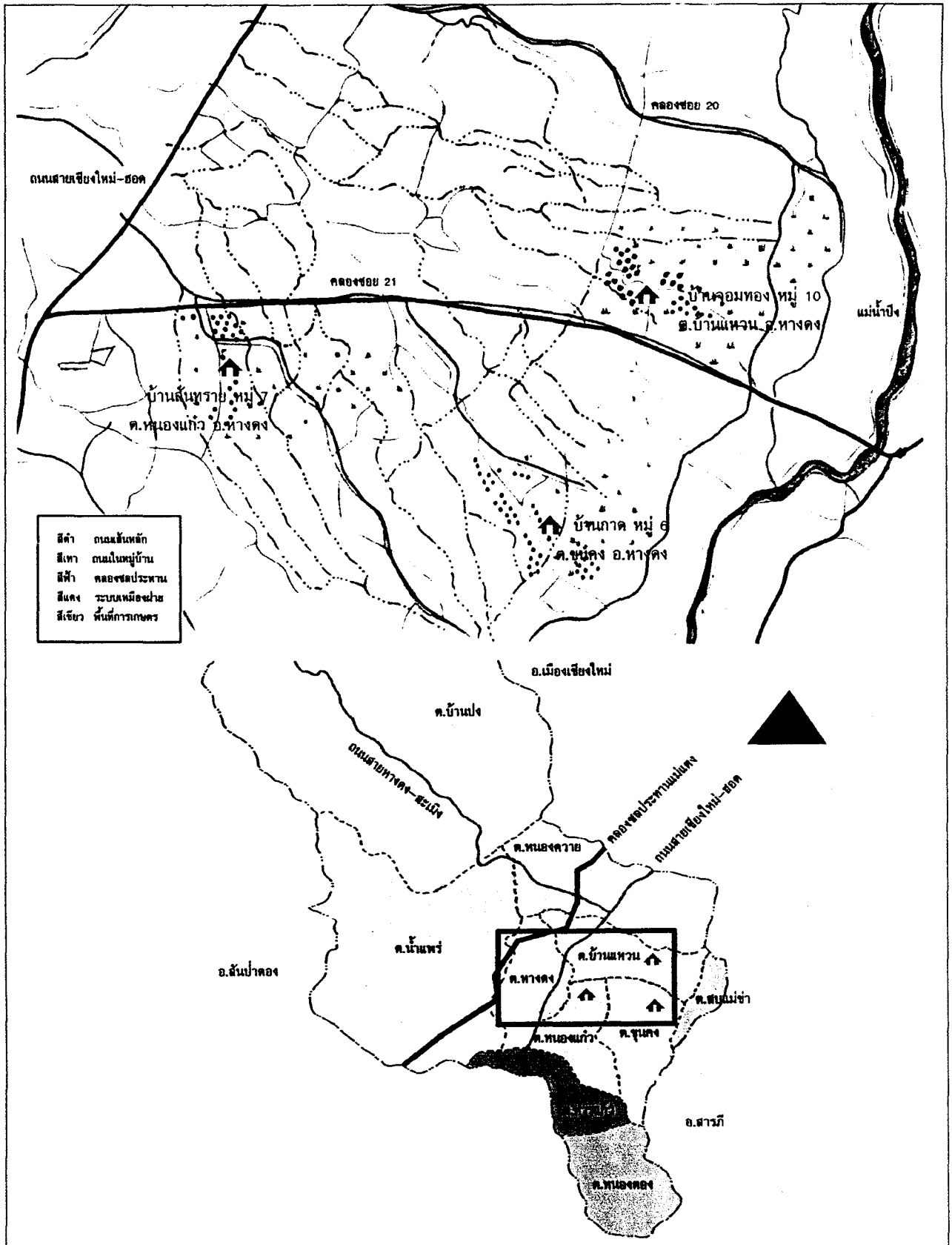
พื้นที่วิจัยโครงการสิทธิชุมชนศึกษาภาคอีสาน
กรณีป่าภูสีฐาน

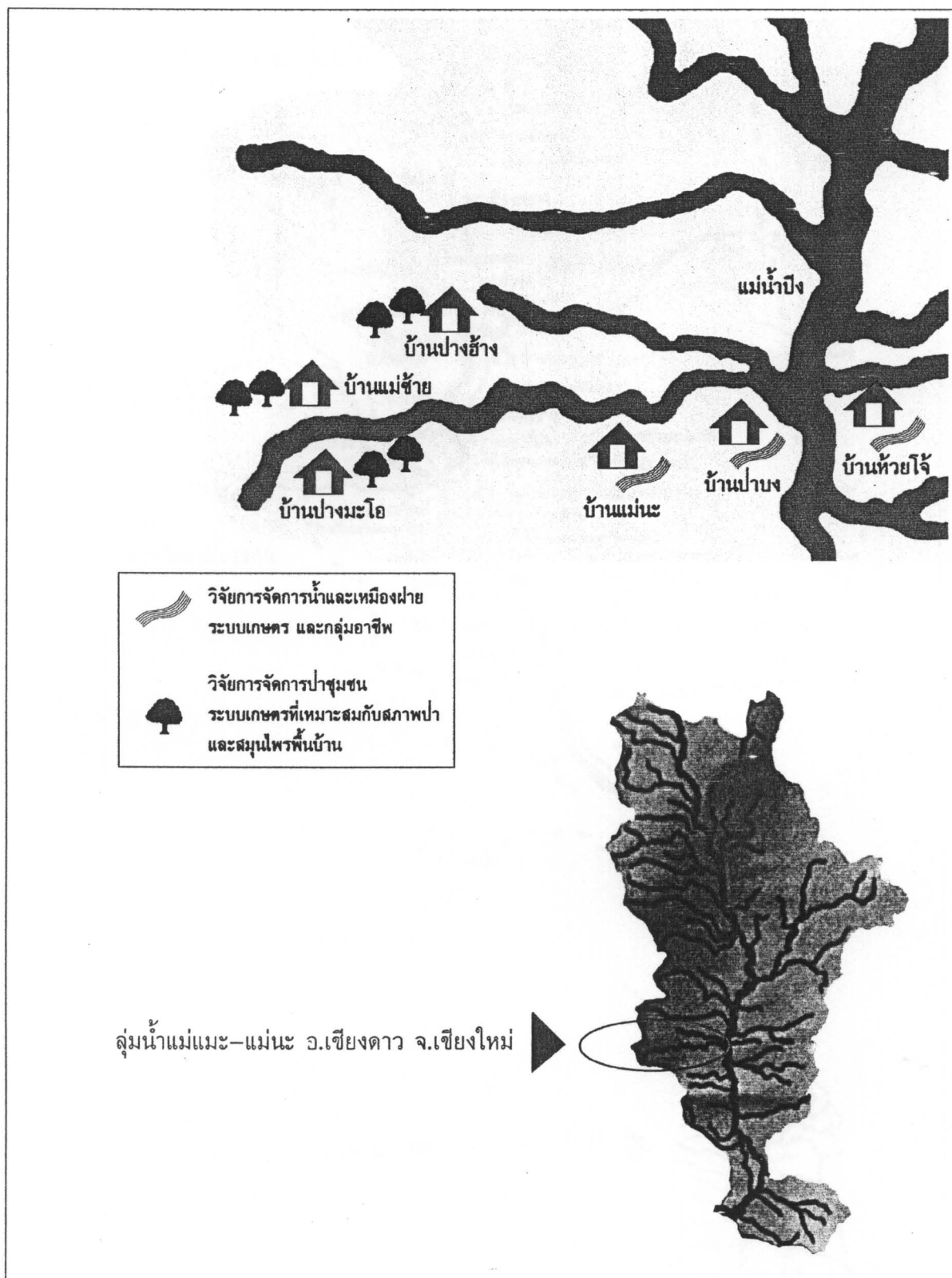
โครงการลิตธิชุมชนศึกษาภาคเหนือ กรณีลุ่มน้ำแม่แตงตอนล่าง

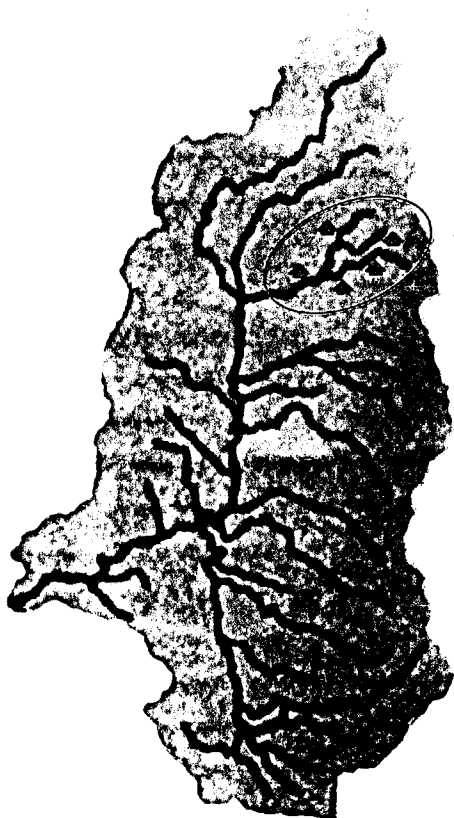
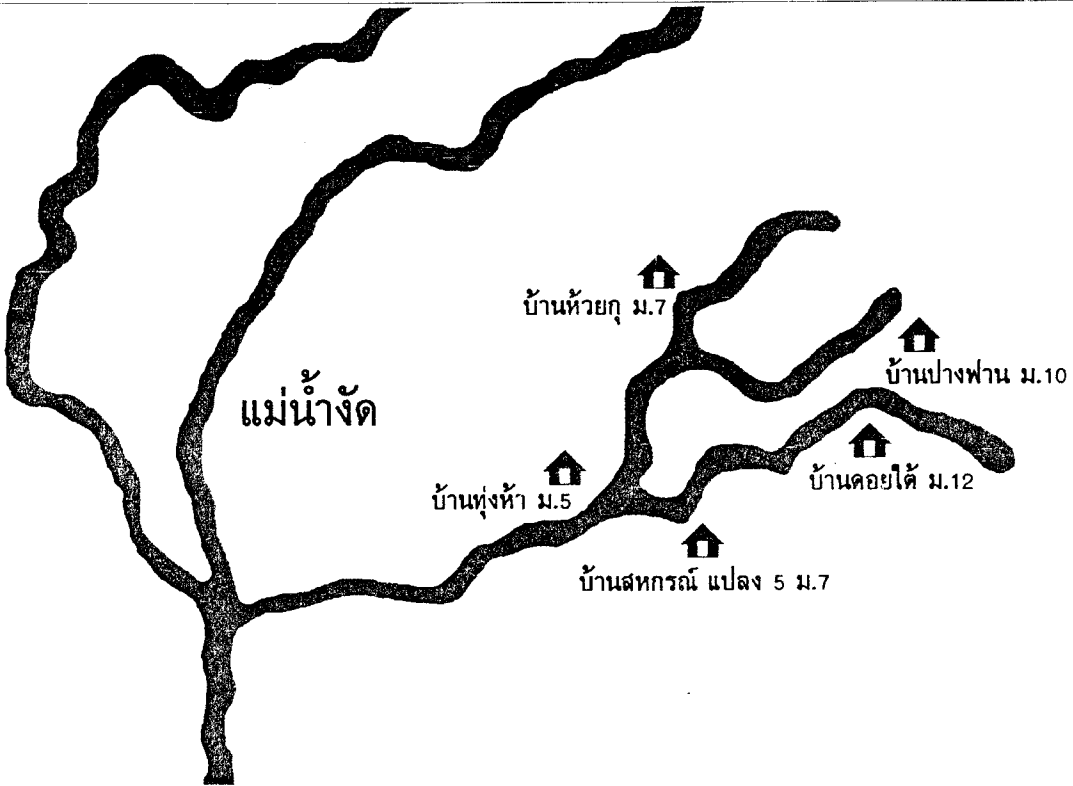
พื้นที่วิจัยโครงการสิทธิชุมชนศึกษาภาคเหนือ กรณีลุ่มน้ำแม่แตงตอนล่าง

พื้นที่วิจัยโครงการสิทธิชุมชนศึกษาภาคเหนือ กรณีลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน

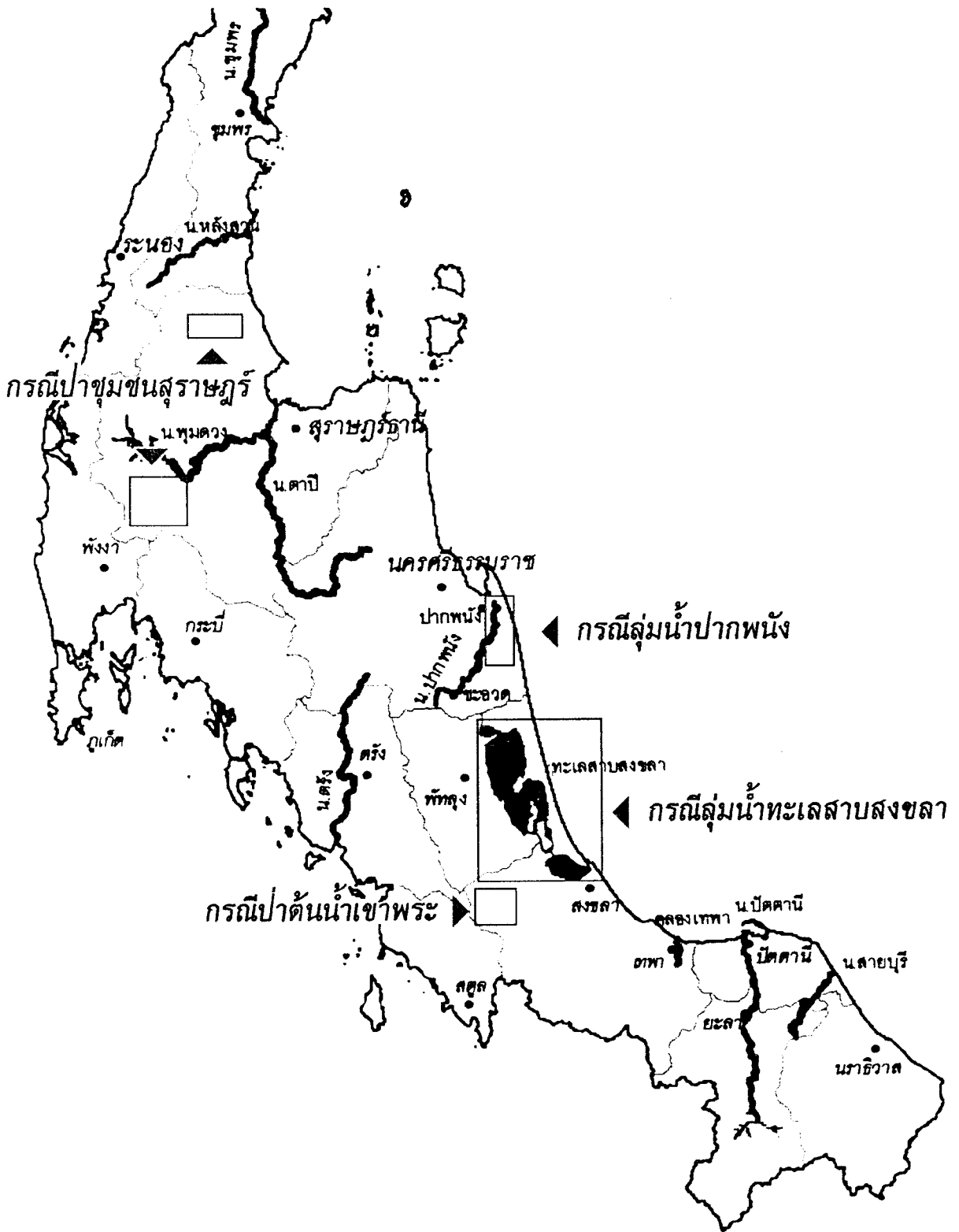

พื้นที่วิจัยโครงการสิทธิชุมชนศึกษาภาคเหนือ
กรณีลุ่มน้ำแม่จืด

◀ ลุ่มน้ำแม่สะลาม ต.ป่าดุ่ม อ.พร้าว จ.เชียงใหม่

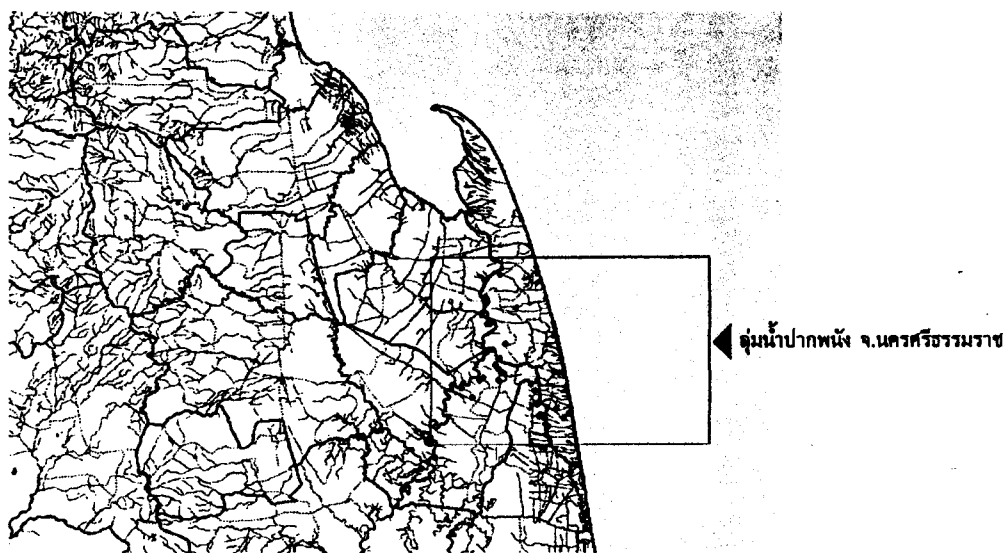
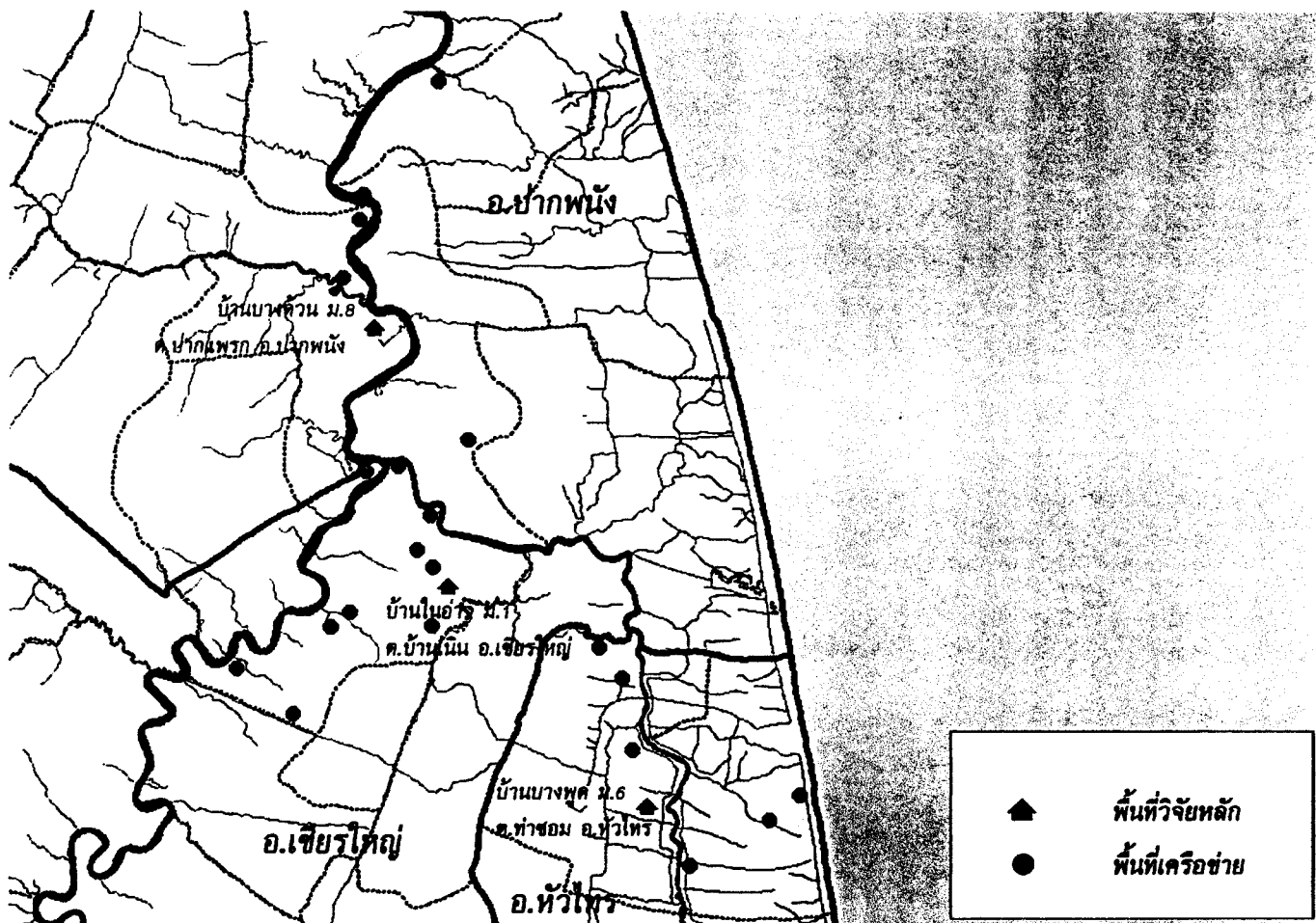
โครงการสิทธิชุมชนศึกษาภาคใต้

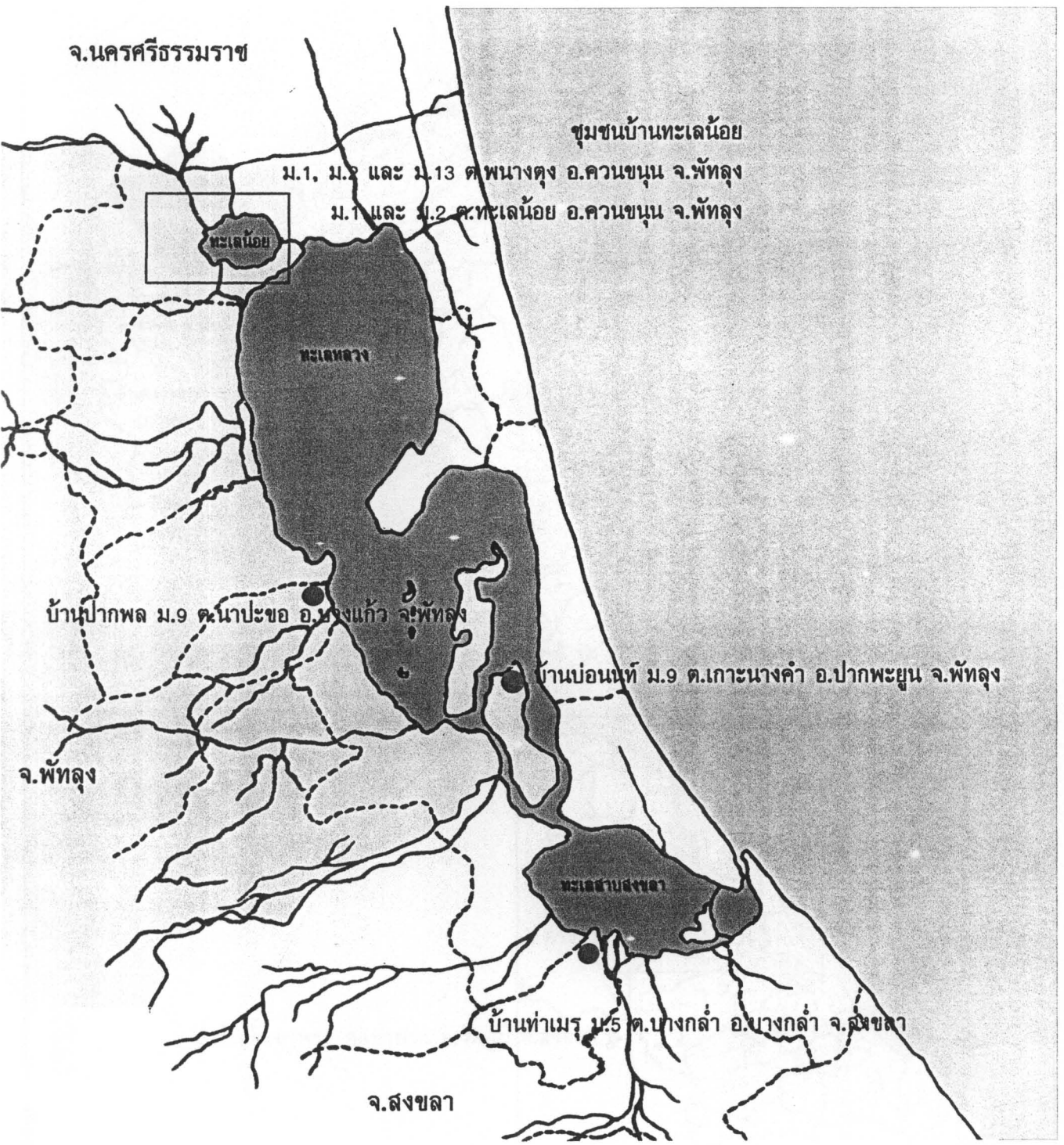
พื้นที่วิจัยโครงการสิทธิชุมชนศึกษาภาคใต้
กรณีป่าชุมชนจังหวัดสุราษฎร์ธานี

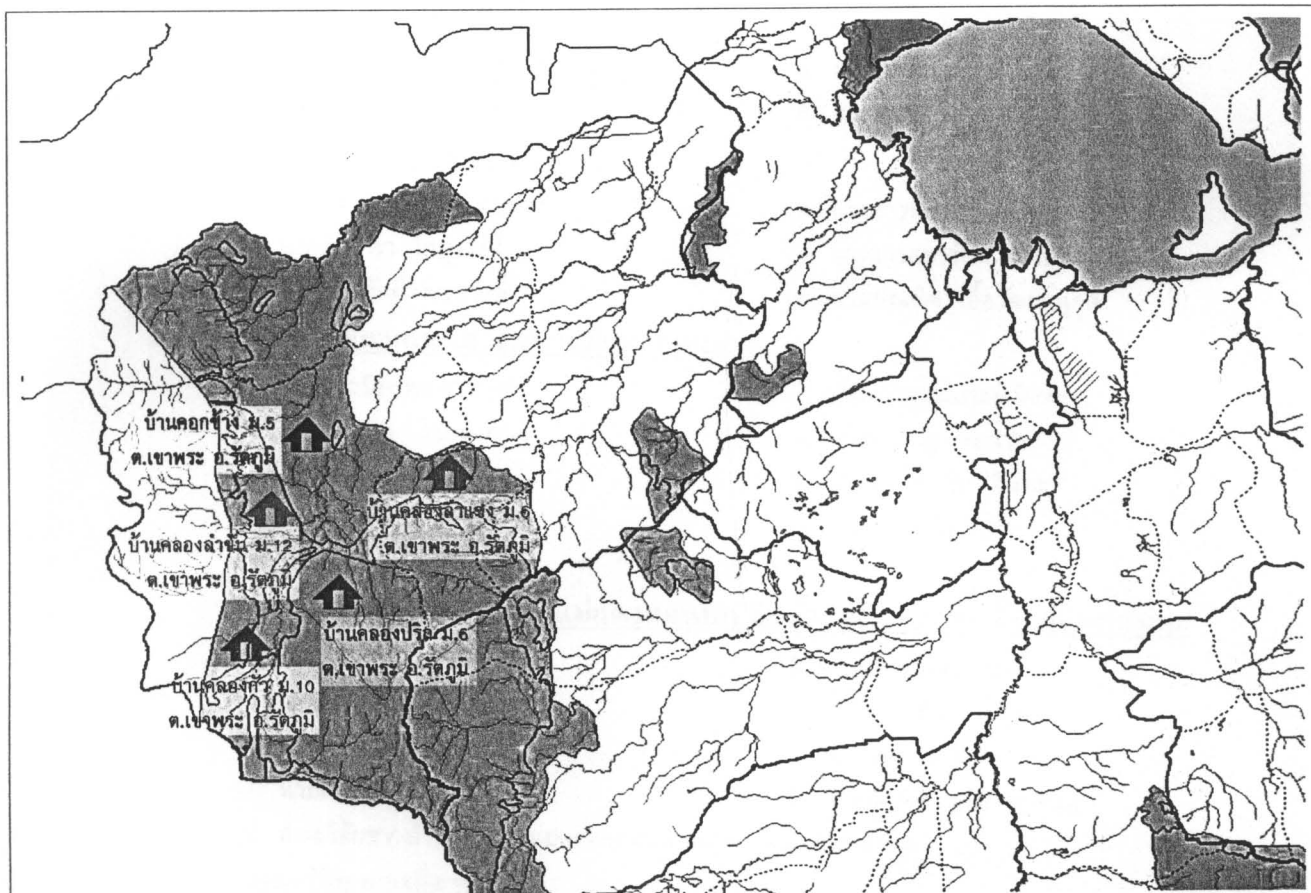
พื้นที่วิจัยโครงการสิทธิชุมชนศึกษาภาคใต้ กรณีศึกษาลุ่มน้ำปากพนัง

พื้นที่วิจัยโครงการลิตธิชุมชนศึกษาภาคใต้ กรณีลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา

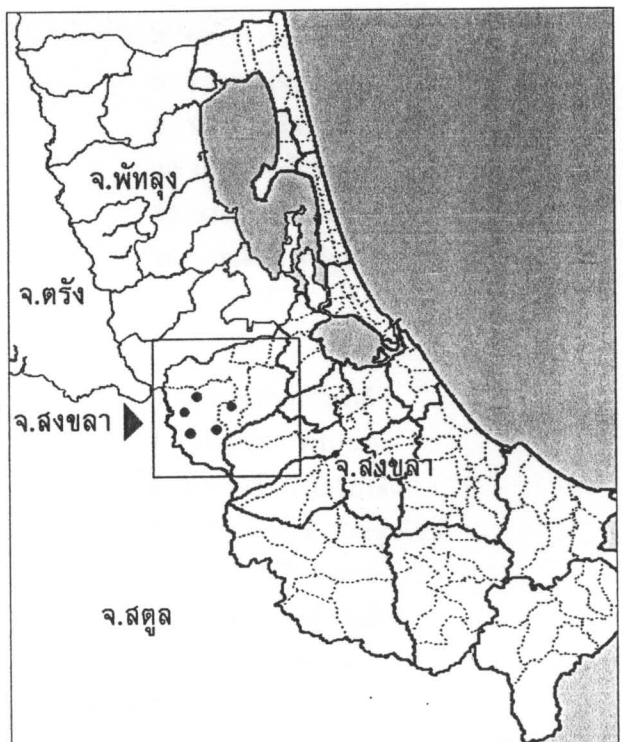

พื้นที่วิจัยโครงการสิทธิชุมชนศึกษาภาคใต้ กรณีป่าต้นน้ำเขาพระ

- พื้นที่วิจัยหลัก
- พื้นที่เครือข่าย

ป่าต้นน้ำเขาพระ ต.เขาพระ อ.รัตภูมิ

รายชื่อผู้ที่เกี่ยวข้องกับโครงการสิทธิชุมชนศึกษา

คณะที่ปรึกษาโครงการ

1. ดร.ศรีประภา เพชรมีศรี	2. ดร.เพิ่มศักดิ์ มกราภิรมย์
3. นายเรวัติ ประเสริฐเจริญสุข	4. นายทรงพล เจตนาวณิชชัย
5. นางศยามล ไกยูรวงศ์	6. นายกฤษฎา บุญชัย

ส่วนประสานงานกลาง

1. ศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก	2. นางสาวนฤมล นพรัตน์
3. นางวรินทรา ไกยูรวงศ์	4. นางสาวอมรรัตน์ เกரியงจร
5. นายพยุงค์ศักดิ์ คชสวัสดิ์	6. นายบัณฑิต เอื้อวัฒนภูกุล

คณะวิจัยภาคเหนือ ลุ่มน้ำแม่แตงตอนล่าง

1. นางสาวปิยะพร ศรีแปลก	2. นางสาวสุนนมาลย์ สิงหะ
3. นายอินทอง ไชยลังกา	4. นายสำราญ พิมสาน
5. นางอุษา วิทยา	6. นายจันทร์แก้ว อินทะ
7. นายจันทร์แก้ว อินทะ	8. นายบุญชู รินยานะ
9. นายสมบูรณ์ ยารังผั่น	

คณะวิจัยภาคเหนือ ลุ่มน้ำแม่แตงตอนบน ลุ่มน้ำแม่จัต และลุ่มน้ำแม่แะ-แม่พะ

1. นายนิคม พุทธา	2. นายโอฬาร อ่องพะ
3. นางนุจรินทร์ อ่องพะ	4. นางสาวกิติมา ขุนทอง
5. นายสนั่น ช่างปรุง	6. นายปิ่น วงเวียน
7. นายเสาร์แก้ว มูลศรี	8. นายณัฐนิต วุฒิธรรมปัญญา
9. คณะวิจัยชาวบ้านในลุ่มน้ำแม่แตงตอนบน แม่จัต และแม่แะ-แม่พะ	

คณะวิจัย ภาคอีสาน

1. นายสนั่น ชูสกุล	2. นางสาวสดใส สร้างไทรก
3. นายนนทโชติ ชัยรัตน์	4. นางสาวไพรินทร์ เสาะสาย
5. นางสาวอุษณีย์ คะบุตร	6. นายอภิรักษ์ บุญทอง
7. นางสาวธีรดา นามไธ	8. นายเลิศศักดิ์ คำคงศักดิ์
9. นายพิชาญ ทิพวงษ์	10. นายสุพจน์ สิงห์คะจันทร์
11. นายบุญทอง สะตวก	12. นางสาวมาลี สุบันดี
13. นายสาทร ปรางเพชร	14. นายเลื่อน ศรีสุโพธิ์
15. นักวิจัยไทบ้านลุ่มน้ำมูน - ลุ่มน้ำชี และภูสีฐาน	

คณะวิจัย ภาคใต้

1. นายนฤฤทธิ์ ดวงสุวรรณ	2. นายวิทยา อภรณ์
3. นายอาร์อน ปะตุกา	4. นางคณิตา ศรีประสม
5. นางสาวผ่อง แสงหิรัญ ทองประเสริฐ	6. นายอาชัญญ์ เกลี้ยงสัน
7. นายชัยรัตน์ พุ่มรักชาติ	8. นายสมเกียรติ ประชุมรัตน์
9. นายประวิง บุญทอง	10. นายฮามาวิ บิลลาสัน
11. นายสันติชัย ชายเกตุ	12. นางสาวปราณี วุ่นฝ้าย
13. นายสมชาย สังข์ทอง	14. นายสอด สุดนาก
15. คณะวิจัยชาวบ้านในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ทะเลสาบสงขลา และป่าต้นน้ำเขาพระ	